

MAKEDONYA'DA MEZHEPÇİLİK VE
MİLLİYETÇİLİK FAALİYETLERİ İLE KİLİSE VE
MEKTEP ANLAŞMAZLIKLARI (1875-1910)

Mehmet KÖSEOĞLU

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

**MAKEDONYA'DA MEZHEPÇİLİK VE
MİLLİYETÇİLİK FAALİYETLERİ İLE KİLİSE VE
MEKTEP ANLAŞMAZLIKLARI (1875-1910)**

Mehmet KÖSEOĞLU

Şarkiyat

BİLİM VE HİKMET VAKFI YAYINLARI

Diyarbakır 2024

Bu kitabın yayın hakkı Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları'na aittir. Yayınevi ve yayıncısının izni olmaksızın çoğaltılamaz, kopyalanamaz ya da yayınlanamaz.

**Makedonya'da Mezhepçilik ve Milliyetçilik Faaliyetleri İle
Kilise ve Mektep Anlaşmazlıkları (1875-1910)**

Yazar: Mehmet Köseoğlu

ISBN: 978-625-97560-4-2

© Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

E-Yayın/Aralık 2024, Diyarbakır

Tüm Hakkı Saklıdır

Editör: Veysel Gürhan

Kapak ve Mizanpaj: Fuat İstemi

Şarkiyat Bilim ve Hikmet Vakfı Yayınları

Sertifika No: 52468

Mimar Sinan Cad. Aslan Apt. A Blok, Kat: 1, No: 2,

Yenişehir/DİYARBAKIR

<https://www.sarkiyat.org/>

sarkiyatvakfi@gmail.com

Mehmet KÖSEOĞLU: Van'da dünyaya gelip ilk, orta ve lise tahsilini burada tamamlayan KÖSEOĞLU, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünde 2013 yılında mezun oldu. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında “Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ulahların Siyasi, Dini ve Eğitim Faaliyetleri (1876-1910)” adlı tez çalışması ile 2015 yılında Yüksek Lisans derecesini aldı. 2023 yılında ise Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında “Makedonya’da Mezhepçilik ve Milliyetçilik Faaliyetleri ile Kilise ve Mektep Anlaşmazlıkları (1875-1910)” adlı tez çalışması ile doktorasını tamamladı.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	4
TABLOLAR DİZİNİ	10
HARİTALAR DİZİNİ	13
KISALTMALAR DİZİNİ	14
ÖN SÖZ	17
GİRİŞ	19
I. ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ VE AMACI.....	19
II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	21
A. ARŞİV KAYNAKLARI	21
B. TELİF VE TETKİK ESERLER	21
C. SÜRELİ YAYINLAR VE SALNAMELER.....	23
D. BİRİNCİ EL KAYNAKLAR.....	23
III. MAKEDONYA SORUNU’NUN ORTAYA ÇIKMASINA ZEMİN	
HAZIRLAYAN SİYASİ GELİŞMELER	24
BİRİNCİ BÖLÜM.....	43
1876-1912 YILLARI ARASI MAKEDONYA	43
1.1. MAKEDONYA’NIN İDARİ YAPISI.....	43
1.2. MAKEDONYA’NIN DEMOGRAFİK YAPISI	49
1.2.1. MAKEDONYA NÜFUSUNU OLUŞTURAN ANA ÜSURLAR	52
1.2.1.1. Makedonya Hıristiyanları.....	52
1.2.1.2. Makedonya Müslümanları	54
1.2.1.3. Yahudiler.....	58
1.2.1.4. Arnavutlar	61
1.2.1.5. Ulahlar.....	66

1.2.1.6. Pomaklar	67
1.2.2. MAKEDONYA NÜFUS YAPISINA GÖÇLERİN ETKİSİ	71
1.2.3. MAKEDONYA NÜFUSUNUN ETNİK DAĞILIMI	79
1.2.3.1. Balkan Devletlerinin Makedonya Nüfusuna Yönelik İddiaları	79
1.2.3.2. Çeşitli Kaynaklar Işığında Makedonya Nüfusu	86
1.2.3.2.1. Manastır	93
1.2.3.2.2. Kosova	95
1.2.3.2.3. Selanik.....	100
1.3. MAKEDONYA’DA VARLIK GÖSTEREN DİN VE MEZHEPLER	104
1.4. MAKEDONYA’NIN EĞİTİM YAPISI	111
1.4.1. OSMANLI EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ GELİŞMELER VE GAYRİMÜSLİMLERİN DURUMU.....	111
1.4.2. MAKEDONYA SOSYAL YAŞANTISINDA EĞİTİMİN YERİ VE MÜSLİM İLE GAYRİMÜSLİM OKULLAR.....	116
1.4.2.1. Manastır	126
1.4.2.2. Selanik.....	132
1.4.2.3. Kosova	139
1.5. MAKEDONYA’NIN EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI.....	148
1.5.1. Selanik.....	157
1.5.2. Kosova	172
1.5.3. Manastır	178
İKİNCİ BÖLÜM.....	182
BULGARLAR VE MAKEDONYA.....	182
2.1. BULGARLARIN MAKEDONYA GEÇMİŞİ	182
2.2. BULGARLARIN MAKEDONYA POLİTİKASI VE SİYASİ FAALİYETLERİ	187

2.2.1. BÜYÜK BULGARİSTAN TASAVVURUNDA MAKEDONYA’NIN YERİ VE SİYASİ GELİŞMELER	187
2.2.1.1. Bulgar-Makedon Birliği	194
2.2.1.2. Bulgarların Doğu Rumeli’yi İlhak Etmelerinin Makedonya’ya Etkileri	195
2.2.2. MAKEDONYA MESELESİNDE BULGAR HÜKÜMETİ’NİN TUTUMU	197
2.2.3. BULGAR KOMİTELERİNİN TEŞEKKÜLÜ, YAPILANMASI VE FAALİYETLERİ	206
2.2.4. AMERİKA MİSYONERLERİNİN MAKEDONYA MESELESİNDEKİ ROLÜ	228
2.2.5. MAKEDONYA’DA İSYANLARIN BAŞLAMASI, SEYRİ VE ETKİLERİ	230
2.2.5.1. Cuma-i Bâlâ İsyanı	231
2.2.5.2. Selanik Suikastları	238
2.2.5.3. İlinden İsyanı	251
2.2.5.4. Bulgar İsyanlarının Neticesi ve Etkileri	260
2.2.6. İHTİLALDEN SONRA MAKEDONYA’DA BULGAR ÇETE FAALİYETLERİ	265
2.2.6.1. Bulgar Komitelerinin Makedonya Halkını Mezhep Değiştirmeye Zorlaması ve Asimilasyon Faaliyetleri	271
2.2.6.2. Bulgar Çetelerinin Ulah Çeteleri İle İşbirliği Yapmaları ve Müşterek Faaliyetleri	272
2.3. BULGAR ULUSAL BİLİNCİN GELİŞMESİNDE KİLİSELERİN ETKİSİ VE MAKEDONYA’DA BULGAR KİLİSELERİ	274
2.3.1. BULGAR MİLLİ DAVASINDA DİN ADAMLARININ ROLÜ	275
2.3.2. BULGARLARIN ULUSAL KİLİSE MÜCADELELERİ	277
2.3.3. BULGAR EK SARHLIĞI’NIN MAKEDONYA’DA YAPILANMASI VE FAALİYETLERİ	284
2.4. BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİNİN YAYILMASINDA OKULLARIN ETKİSİ VE MAKEDONYA’DA BULGAR OKULLARI	290
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	308

MAKEDONYA SORUNU'NU OLUŞTURAN DİĞER AKTÖRLER VE FAALİYETLERİ	308
3.1. RUMLAR VE MAKEDONYA	308
3.1.1. YUNANLILARIN MAKEDONYA GEÇMİŞİ	308
3.1.2. YUNANLILARIN MAKEDONYA POLİTİKASI VE SİYASİ FAALİYETLERİ	311
3.1.2.1. Yunanistan'ın Gelecek Tasavvurunda Makedonya'nın Yeri ve Önemi	311
3.1.2.2. Yunan Propagandasının Temel Dayanağı: Makedonya'daki Yunanlıların Dini, Kültürel ve Demografik Üstünlüğü İddiaları	315
3.1.2.3. Yunan Hükümeti'nin Makedonya Politikası ve Komite Yapılanmalarına Desteği	319
3.1.2.4. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın Makedonya Meselesine Etkisi.....	334
3.1.2.5. Yunan Çetelerinin Makedonya'daki Eylemleri.....	335
3.1.2.6. Yunan Propagandasının Makedonya'daki Başarısı Üzerine Bir Değerlendirme.....	341
3.1.3. RUM PATRİKHANESİ.....	343
3.1.3.1. Rum Patrikhanesi'nin Evrensellikten Ulusçuluğa Bir Politika Benimsemeye Başlaması.....	343
3.1.3.2. Bulgar Metropolit ve Piskoposların Tayin Edilmesine Rum Patrikhanesi'nin Tepkisi	351
3.1.3.3. Patrikhane Etkisinden Kurtulmaya Çabalayan Ulahlara Rum Din Adamlarının Baskısı.....	355
3.1.3.4. Rum Metropolitleri ile Eşkiyasının 1905 Nüfus Kayıtları Esnasında Ulahlara Baskısı	360
3.1.4. MAKEDONYA'DA YUNAN OKULLARI VE FAALİYETLERİ.....	364
3.2. SIRPLAR VE MAKEDONYA.....	374
3.2.1. SIRPLARIN MAKEDONYA GEÇMİŞİ	374

3.2.2. SIRPLARIN MAKEDONYA POLİTİKASI VE SİYASİ FAALİYETLERİ	376
3.2.2.1. Sırbistan'ın Gelecek Tasavvurunda Makedonya'nın Yeri ve Önemi ...	376
3.2.2.2. Sırbistan Hükümeti'nin Makedonya Odaklı Propaganda ile Diploması Faaliyetleri ve Sırp Komitelerinin Oluşumu	379
3.2.2.3. Sırp Çetelerinin Makedonya'daki Eylemleri	400
3.2.3. SIRPLARIN MAKEDONYA'DA MİLLİ KİLİSE FAALİYETLERİ	402
3.2.3.1. Sırp Kilisesinin Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi	402
3.2.3.2. Eksarhlığın Kurulmasından Sonra Makedonya'daki Sırp'ların Patrikhane- Eksarhane Rekabetindeki Tutumları	404
3.2.3.3. Sırp'ların Milli Kilise Mücadeleleri	406
3.2.3.3.1. Sırp Metropolit ve Piskoposların Tayin Edilmesine Bulgarların Tepkisi	410
3.2.4. MAKEDONYA'DAKİ SIRP OKULLARI VE FAALİYETLERİ	418
3.2.4.1. Makedonya'da Sırp Okullarının Tarihi Süreç İçindeki Gelişimi	418
3.2.4.2. Sırp Mekteplerine Sırp Milleti Adına Ruhsat Verilmeye Başlanması..	422
3.2.4.3. Makedonya'daki Sırp Okulların Propaganda Aracı Olarak Kullanılması	431
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	434
BÜYÜK DEVLETLERİN MAKEDONYA POLİTİKALARI, MAKEDONYA'DA ISLAHATLAR VE İKİNCİ MEŞRUTİYET YILLARINDA MAKEDONYA	434
4.1. BÜYÜK DEVLETLERİN MAKEDONYA POLİTİKASINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME	434
4.1.1. RUSYA	439
4.1.2. AVUSTURYA-MACARİSTAN İMPARATORLUĞU	446
4.1.3. İNGİLTERE	451
4.2. OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN MAKEDONYA SORUNU'NA YÖNELİK TUTUMU VE ISLAHATLAR	454

4.2.1. SULTAN II. ABDÜLHAMİD’İN MAKEDONYA POLİTİKASI VE İSLAHAT ÇALIŞMALARI	454
4.2.1.1. Çetelerle Mücadelede Başvurulan Bir Yerel Güvenlik Uygulaması: Emniyet Komisyonlarının Oluşturulması.....	457
4.2.1.2. Rumeli Umumi Müfettişliği’nin Teşkil Ettirilmesi	461
4.2.1.3. Viyana Islahat Programı.....	462
4.2.1.4. Mürzsteg Programı.....	466
4.2.1.4.1. Makedonya’da Avrupa Mali Denetimi.....	480
4.2.1.4.2. Büyük Devletler Tarafından Makedonya’da Adliye Islahatına Teşebbüs Edilmesi	485
4.2.1.4.3. Mürzsteg Reform Programı’nın Bölgeye Etkisi ve Tepkiler.....	495
4.3. II. MEŞRUTİYET’İN İLANI SONRASI MAKEDONYA	508
4.3.1. İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ’NİN MAKEDONYA SORUNU’NA YÖNELİK ÇÖZÜM POLİTİKALARI	519
4.3.1.1. Cemiyetler Kanunu	521
4.3.1.2. Çeteler Kanunu’nun Çıkarılması ve İstilaat Komisyonları ile Takip Taburlarının Oluşturulması	526
4.3.1.3. Kilise ve Mektepler Kanunu	538
4.3.1.3.1. 1909 Yılı İtibariyle Makedonya Vilayetlerinde Kilise ve Mektep Anlaşmazlıklarında Mevcut Durum	538
4.3.1.3.2. Yerel İdareciler Tarafından Kilise ve Mektep Anlaşmazlıklarının Çözümüne Yönelik Görüş ve Öneriler.....	543
4.3.1.3.3. Kilise ve Mektepler Kanunu’nun Yasalaştırılması.....	555
4.3.1.3.3.1. Kilise ve Mektepler Kanunu’na Tepkiler	567
4.3.1.3.3.2. Kilise ve Mektepler Kanunu’ndan Sonra Makedonya Ahvali.....	573
SONUÇ	577
KAYNAKÇA	585
EKLER	606

TABLolar DİZİNİ

TABLO 1.1. Xx. YÜZYILIN BAŞINDA OSMANLI'NIN MAKEDONYA VİLAYETLERİNİN İDARİ TAKSİMATI.....	47
TABLO 1.2. 1877-1881 YILLARI ARASINDA BALKAN DEVLETLERİNDEKİ MÜSLÜMAN KAYIPLARI.....	76
TABLO 1.3. 1912 YILI İÇİN MAKEDONYA NÜFUSUNA YÖNELİK OLARAK BİR BULGAR TAHMİNİ.....	85
TABLO 1.4. Xx. YÜZYILIN İLK YILLARI İÇİN ÇEŞİTLİ ULUSLARA GÖRE MAKEDONYA NÜFUSU.....	85
TABLO 1.5. MAKEDONYA'DA YAŞAYAN MİLLETLERİN 1882 İLE 1906 YILLARI ARASI NÜFUS MİKTARLARI.....	90
TABLO 1.6. 1902 – 1903 YILLARI ARASI VİLÂYET-İ SELÂSE NÜFUSU.....	91
TABLO 1.7. 1903 YILINA AİT MAKEDONYA NÜFUSUNUN DİN VE ETNİK KÖKENE GÖRE MİKTARI.....	92
TABLO 1.8. 1906 YILI İÇİN OSMANLI'NIN MAKEDONYA VİLAYETLERİNDEKİ BAZI MİLLETLERİN İLERİ SÜRÜLEN NÜFUS MİKTARI.....	93
TABLO 1.9. MAKEDONYA VİLAYETLERİNİN 1911 YILINDAKİ DİN TEMELİNE DAYALI MİLLET NÜFUSLARI.....	93
TABLO 1.10. MANASTIR VİLAYETİNİN 1896 YILI GENEL NÜFUSU.....	94
TABLO 1.11. ÜSKÜP KASABASININ 1899 YILINDAKİ GAYRİMÜSLİM NÜFUSU. ...	97
TABLO 1.12. 1907 YILI İTİBARIYLA KOSOVA VİLAYETİ SANCAKLARININ YERLİ NÜFUS MİKTARI.....	99
TABLO 1.13. 1907 YILI İTİBARIYLA KOSOVA VİLAYETİ SANCAKLARININ YABANCI NÜFUS MİKTARI.....	99
TABLO 1.14. MAKEDONYA'DAKİ PROTOSTAN KİLİSELERİNİN KURULDUKLARI YER İLE TARİHLERİ.....	110
TABLO 1.15. SELANİK'TE 1891 YILI İTİBARIYLA KATOLİK MEZHEBİNE BAĞLI OKULLARIN ERKEK VE KIZ ÖĞRENCİ SAYISI İLE MİLLİYETLERİ.....	120

TABLO 1.16. 1894 YILININ TEMMUZ AYINA DEĞİN MAKEDONYA'NIN BAZI YERLEŞİM YERLERİNDEKİ GAYRİMÜSLİMLERE AIT MEKTEPLERİN RUHSATLI VE RUHSATSIZ DURUMU.....	125
TABLO 1.17. MANASTIR VİLAYETİNDE 1911 YILINA DEĞİN MÜSLÜMAN MEKTEP VE ÖĞRENCİ SAYISI	127
TABLO 1.18. 1894 YILININ TEMMUZ AYINA DEĞİN MANASTIR VİLAYETİNİN BAZI YERLEŞİM YERLERİNDEKİ GAYRİMÜSLİMLERİN MEKTEP SAYISI.....	128
TABLO 1.19. 1903 YILI İTİBARIYLA MANASTIR VİLAYETİ GENELİNDE GAYRİMÜSLİM MİLLETLERİN MEKTEP VE TALEBE SAYISI	129
TABLO 1.20. MANASTIR VİLAYETİ'NDE 1911 YILINA DEĞİN GAYRİMÜSLİM MEKTEP VE ÖĞRENCİ SAYISI	130
TABLO 1.21. 1897-1898 YILLARI ZARFINDA SELANİK VİLAYETİ SINIRLARI İÇERİSİNDE AÇILAN MÜSLÜMAN MEKTEPLERİNİN İSİMLERİ	134
TABLO 1.22. 1894 YILININ TEMMUZ AYINA DEĞİN SELANİK VİLAYETİNİN BAZI YERLEŞİM YERLERİNDEKİ GAYRİMÜSLİMLERİN MEKTEP SAYISI.....	137
TABLO 1.23. KOSOVA'NIN SANCAK VE KAZALARINDA 1902 YILI SONUNA KADAR AÇILAN MEKTEP SAYISI	140
TABLO 1.24. 1902 YILI İÇİN KOSOVA VİLAYETİ SINIRLARI İÇERİSİNDE YER ALAN SANCAK VE KAZALARDA MEVCUT VE YENİDEN İNŞASI GEREKLİ OLAN İBTİDAİ VE SIBYAN MEKTEPLERİNİN SAYISI.....	142
TABLO 1.25. 1896 YILI KOSOVA MERKEZ SANCAĞI ÜSKÜP'TE GAYRİMÜSLİM VE YABANCI MEKTEPLERİ.....	145
TABLO 1.26. 1899 YILINDA KOSOVA VİLAYET MERKEZİ ÜSKÜP KASABASINDA GAYRİMÜSLİM MEKTEPLERİNİN YER ALDIĞI MEVKİ VE RUHSAT TARİHLERİ.....	147
TABLO 1.27. 1906 YILINA AIT VİLAYET-İ SELÂSE GELİR/GİDER TABLOSU.....	154
TABLO 1.28. 1907 YILINA KADAR SELANİK'TE İMTİYAZI VERİLEN MADENLER.	164
TABLO 1.29. SELANİK VİLAYETİNİN 1902 YILI GELİR KALEMLERİ.....	165

TABLO 1.30. SELANİK VİLAYETİNDE 1902 YILINA DEĞİN YAYIMLANAN GAZETELER.....	170
TABLO 1.31. KOSOVA VİLAYETİNİN 1902 YILI GELİR KALEMLERİ.....	176
TABLO 1.32. 1896 YILINDA MANASTIR'DA BULUNAN YABANCI ÜLKE KONSOLSLARI.....	179
TABLO 1.33. MANASTIR VİLAYETİNİN 1896 YILI GELİR KALEMLERİ.....	179
TABLO 2.1. BULGAR KAYNAKLARINA GÖRE 1886-1912 YILLARI ARASINDA MAKEDONYA'DA BULGAR OKUL VE ÖĞRENCİ SAYISI.....	302
TABLO 2.2. 1905 YILINDA SELANİK VİLAYETİ KAZALARINDA GÖREV YAPAN BULGAR ÖĞRETMENLERİNİN SAYISI VE BU ÖĞRETMENLERİN TAHSİL GÖRDÜKLERİ OKULLAR.....	305
TABLO 2.3. 1905 YILI İTİBARIYLA MANASTIR VE KOSOVA VİLAYETLERİ KAZALARINDA GÖREV YAPAN BULGAR ÖĞRETMENLERİNİN SAYISI VE BU ÖĞRETMENLERİN TAHSİL GÖRDÜKLERİ OKULLAR.....	306
TABLO 3.1. 1903 YILI İÇİN MANASTIR VİLAYETİNDE BULUNAN RUM MEKTEP VE ÖĞRENCİ SAYISI.....	367
TABLO 4.1. 1910 YILI İTİBARIYLA MANASTIR VİLAYETİNE BAĞLI BAZI KARYELERDE TARAFLAR ARASINDA İHTİLAFLI KİLİSE VE MEKTEP MEVCUDU İLE PATRİKHANE İLE EKSARHANE TARAFLARININ NÜFUSLARI.....	561
TABLO 4.2. KİLİSE VE MEKTEPLER KANUNU ÇERÇEVESİNDE MANASTIR VİLAYETİNDE PATRİKHANE VE EKSARHANE TARAFLARI ARASINDA İHTİLAFLI KİLİSE VE MEKTEP TAKSİMİ.....	564

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1.1. XX. Yüzyılın İlk Yıllarına Ait Makedonya'daki İrk Dağılımını Gösteren Harita. 89

Harita 2.1. 1905 Yılı İtibari İle Kosova Vilayetinde Bulgar Komitalarının Miktarı ve Toplanma Alanları 267

KISALTMALAR DİZİNİ

A. MKT.MHM.	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı
A.DVN.MKL.	: Sadaret Divan Mukavelenemeler
A.MTZ. (04).	: Sadaret Eyalet-i Mümtezze Bulgaristan Evrakı
B.	: Recep
BEO.	: Bab-1 âli Evrak Odası Belgeleri
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi
C.	: Cemâziyelâhir
C.	: Cilt
Ca.	: Cemâziyelevvel
Çev.	: Çeviren
DH. MUİ.	: Dâhiliye Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı
DH. SYS.	: Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
DH.MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî
DH.ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
HR.SFR. 04.	: Paris Sefareti Belgeleri
HR.SFR.1.	: Hariciye Nezareti Atina Sefareti
HR.SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi
HR.TH.	: Hariciye Nezareti Tahrirât-ı Hariciye
HR.TO.	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası
HRT.h.	: Haritalar
HSDTFR.	: Satın Alınan Evrak Rumeli Müfattişliği
İ. DH.	: İrâde Dâhilliye
İ.AS.	: İrâde Askerî
İ.HR.	: İrâde Hariciye
İ.HUS.	: İrâde Hususî
İ.MTZ.(04).	: İrâde Eyalet-i Mümtezze Bulgaristan

L.	: Şevval
M.	: Muharrem
MF.İBT.	: Maarif Nezareti Tedrisat-1 İbtidaiyye Kalemî
MF.MKT.	: Maarif Mektubi Kalemî
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
N.	: Ramazan
R.	: Rebûlahir
R.	: Rumi
Ra.	: Rebûlevvel
S.	: Safer
S.	: Sayı
Ş.	: Şaban
ŞD.	: Şura-yı Devlet Evrakı
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TFR.I.A.	: Rumeli Müfettişliğı Sadaret Evrakı
TFR.I.KV.	: Rumeli Müfettişliğı Kosova Evrakı
TFR.I.M.	: Rumeli Müfettişliğı Müteferrika Evrakı
TFR.I.MKM.	: Rumeli Müfettişliğı Makamat Evrakı
TFR.I.MKM.	: Rumeli Müfettişliğı Makamât Evrakı
TFR.I.MN.	: Rumeli Müfettişliğı Manastır Evrakı
TFR.I.SFR.	: Rumeli Müfettişliğı Sefaretler Evrakı
TFR.I.SL.	: Rumeli Müfettişliğı Selanik Evrakı
TFR.I.ŞKT	: Rumeli Müfettişliğı Arzuhaller
TFR.I.UM.	: Rumeli Müfettişliğı Umum Evrakı
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES.	: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y.EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.EE.KP.	: Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı
Y.MRZ.d.	: Yıldız Maruzat Defterleri Fihristi
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Mâruzât Evrakı
Y.PRK.ASK.	: Yıldız Perakende Askeri Maruzat Evrakı
Y.PRK.AZJ.	: Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal

- Y.PRK.BŞK.** : Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi
Maruzatı
- Y.PRK.DH.** : Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti
Maruzatı
- Y.PRK.EŞA.** : Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik
ve Ateşemiliterlik
- Y.PRK.HR.** : Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti
Maruzatı
- Y.PRK.MF.** : Yıldız Perakende Evrak-1 Maarif Nezareti
Maruzatı
- Y.PRK.MK.** : Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve
Komiserlikler Tahriratı
- Y.PRK.MŞ.** : Yıldız Perakende Evrakı Meşihat Dairesi
Maruzatı
- Y.PRK.MYD.** : Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i
Seniyye Erkan-1 Harbiye Dairesi
- Y.PRK.ŞD.** : Yıldız Perakende Evrakı Şura-yı Devlet
Maruzatı
- Y.PRK.TKM.** : Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-1 Ecnebiye
ve Mabeyn Mütercimliği
- Y.PRK.UM.** : Yıldız Perakende Evrakı Umumi
- Y.PRK.ZB.** : Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti
Maruzatı
- YB.021.** : Yabancı Arşivi Makedonya
- yy.** : Yüzyıl
- Z.** : Zilhicce
- Za.** : Zilkade
- ZB.** : Zabtiye Nezareti Evrakı
- TNA.** : The National Archives
- İTC.** : İttihat ve Terakki Cemiyeti

ÖN SÖZ

Makedonya, sahip olduğu coğrafi konumu itibariyle geçmişten günümüze siyasi, askeri ve ekonomik açıdan stratejik öneme haiz bir bölge olmuştur. Bu bölgeyi hükmü altında bulundurmak, Balkan coğrafyasında egemen güç olmanın en önemli koşullarından biri sayılırdı. Bu amaçla tarih boyunca birçok medeniyet Makedonya’ya sahip olmak için yoğun mücadeleler içerisinde olmuştur. Geçmişte kurulmuş en güçlü imparatorluklardan olan Roma, Bizans ve Osmanlı’nın uzun yıllar boyunca Makedonya coğrafyasına hükmetmiş olmaları bu devletlerin ortak noktasını oluşturmuştur. Bahsi geçen devletlerin Balkanlarda sağlam bir otorite tesis edebilmiş olmalarında nitekim bölgenin kendi idarelerinde bulundurulmuş olmasının etkisi göz ardı edilemez.

XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Balkan devletleri, Osmanlı’nın Rumeli topraklarının bir parçasını oluşturan Makedonya bölgesi üzerinde hak iddialarında bulunarak bu toprakların kendi ülke sınırları içerisinde yer almaları gerektiğini savunmaya başlamışlardı. Balkan devletlerinin bu amaç doğrultusunda mücadeleye girişmeleri ve birbirleriyle rekabet etmeleri neticesinde Makedonya Sorunu meydana gelmiştir. Bu sorun çeyrek asırdan fazla bir süre Osmanlı diplomasisini meşgul etmekle birlikte uluslararası siyasetin gündemini belirleyen önemli bir unsur olmuştur.

Akademisyen, siyasetçi ve tarihçi kimliğiyle bilinen Ahmed Selahaddin Bey, 1915 yılında yayımladığı “*Makedonya Mes’alesi ve Balkan Harb-i Ahiri*” adlı risalesinin Mukaddime kısmında Makedonya Sorunu ile ilgili şu sözleri sarf etmiştir:

“Zannederim ki henüz içinde bulunduğumuz bu vukûatın sahit ve salim bir tarihini yazmak zamanı daha gelmemiştir.

Mesela birçok mesâil var ki onlar hakkında ma'lumât-ı vazihâ tedariki müşkildir." Ahmed Selahaddin Bey'in bu sözünden hareketle Makedonya vukuatlarının bütün yönleriyle objektif bir şekilde araştırılıp açıklamaya çalışılması Osmanlı tarihi açısından önem arz etmektedir.

Gerek Balkan devletleri ve gerek Avrupa devletlerinin karmaşık ve anlaşılması zor ilişkilerinin yumağı haline gelen Makedonya bölgesi geçmişte olduğu kadar günümüzde de tarihçilerin daima dikkatini çekmiştir. Günümüzde "Makedonya Sorunu" birçok tarihçi ve araştırmacı tarafından irdelenmeye çalışılmış ve bu konuda birbirinden değerli çalışmalar ortaya çıkarılmıştır. Makedonya Sorunu'nun keşfedilmeyi bekleyen daha birçok boyutunun bulunduğu bilincinde olarak bu konuya farklı bir pencereden bakabilmek için bu çalışma yürütülmüştür.

Bu çalışmanın bütün aşamalarında yol gösteren ve her türlü desteği sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Besim ÖZCAN'a teşekkürü borç bilirim. Bununla birlikte her görüşmemizde çalışmaya dair yeni bakış açıları geliştirmemde emeği olan ve kaynak temin etmeme katkı sunan Doç. Dr. Muhammed Yasin TAŞKESENLİOĞLU, Prof. Dr. Yakup KARATAŞ, Doç. Dr. Naim ÜRKMEZ ve Doç. Dr. Uğur AKBULUT hocalarıma müteşekkirim. Aynı zamanda çalışma esnasında desteğini daima gördüğüm ve büyük bir sabır örneği sergileyen eşim ile aile bireylerimin her birine ve ayrıca değerli dostum Dr. Recep AYHAN'a teşekkür ederim.

Mehmet KÖSEOĞLU

Erzurum – 2024

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ VE AMACI

Geçmişe dönüp bakıldığında belli bir coğrafyada meydana gelen olaylar silsilesinin dünya tarihini bir bütün olarak değiştirebildiği hususunda birtakım örneklerle karşılaşılacaktır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı’nın Makedonya coğrafyasında yaşanan gelişmeler de bu bağlamda değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Nitekim bu coğrafyada vuku bulan siyasi, dini ve askeri gelişmeler sadece adı geçen bölge ya da Balkan coğrafyasını etkilememiştir, aynı zamanda neredeyse bütün dünyanın bir sonraki yüzyılına yön verecek bir etkiye sahip olmuştur. Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve hatta doğrudan olmasa da dolaylı olarak II. Dünya Savaşı’nın meydana getirilmesinde rolü bulunan sebepler zincirine “Makedonya Sorunu” olarak adlandırılan hadiseler zincirinde büyük devletler ve yereldeki etnik unsurlar tarafından benimsenen tutum ve davranışların önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

Balkan savaşları neticesinde Rumeli ve dolayısıyla Makedonya vilayetlerinin Osmanlı hâkimiyetinden çıkması hafızalarda tarihin en acı hatıralarından biri olarak yer edinmiştir. Bu toprakların kaybedilmesine sebep olarak Osmanlı’nın bilhassa son yüzyılda siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanlardaki çöküşü ile idarecilerin tedbirsiz davranışları gösterilmektedir. Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinin elden çıkışını sadece Balkan savaşlarında askerin yetersizliği sebebiyle kaybedilen savaşa bağlamak eksik bir hüküm olacaktır. Nitekim Balkan devletleri ile Avrupa devletlerinin uzun yıllar boyunca uygulamaya geçirdikleri propaganda faaliyetleri bu topraklarda yaşam süren gayrimüslim toplumların devlet ile gönül bağını zaten koparmıştı ve geriye ise

sadece ruhsuz toprak parçaları kalmıştı ki onu da koparmak yalnızca bir savaşın kazanılmasına kalmıştı.

Osmanlı'nın Makedonya coğrafyasında tatbik edilen politikalar ve cereyan eden hadiseler bir bakıma sonradan kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sahip olduğu ideolojisinin ve yönetim biçiminin şekillenmesine de önemli ölçüde etki etmiştir. Bu hususlar bir bütün olarak göz önüne alındığında Makedonya'da bu dönemde yaşanan gelişmelerin bütün yönleriyle ele alınıp açığa çıkarılması, maziye geleceğe eksiksiz taşıma adına önem arz etmektedir.

Çalışmanın Giriş kısmında Makedonya Sorunu'nun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan koşullar yani 1878 Berlin Antlaşması'nın imzalanması öncesi meydana gelen siyasi olaylar ile antlaşma sonrasında ortaya çıkan siyasi atmosfer ele alınmıştır. Böylece çalışmada üzerinde durulan konuların daha rahat bir biçimde anlaşılmasına gayret gösterilmiştir.

Birinci bölümde; Makedonya'nın XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın başlarında idari, demografi, sosyo-kültürel, eğitim, dini ve ekonomi yapısı değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde; Makedonya mücadelesini ilk başlatan ulus olan Bulgarların Makedonya geçmişleri ele alınmış olmakla birlikte Bulgarların Makedonya mücadelesi kapsamında bu bölgede yürüttüğü siyasi, dini ve eğitim faaliyetleri çeşitli kaynaklar ışığında aktarılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde; Makedonya üzerinde hak iddiasında bulunan uluslardan olan Yunanlılar ile Sırpın bölgedeki tarihleri irdelendikten sonra XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren buradaki siyasi, dini ve eğitim faaliyetleri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde; Büyük güçlerin Makedonya politikaları, Sultan II. Abdülhamid’in Makedonya meselesine ilişkin tutumu, Makedonya’da gerçekleştirilmeye çalışılan ıslahat çalışmaları, İkinci Meşrutiyet sonrasında Makedonya’daki gelişmeler, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya politikası ve Makedonya Sorunu’nun bertaraf edilmesi amacıyla çıkarılan Kilise ve Mektepler Kanunu’nun bölgeye etkisi betimlenmiştir.

Sonuç bölümü ise tezin tüm hatlarının özeti ve çıkarımlarından oluşmaktadır.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

A. Arşiv Kaynakları

Bu çalışmada en çok istifade edilen kaynak, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı’nın Osmanlı Arşivi belgeleridir. Çalışma süresi boyunca arşivde yer alan ve bu çalışmanın konusu ile alakalı belgelere mümkün olduğunca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Bab-ı Ali Evrak Odası, Hariciye Nezareti, Dâhiliye Nezareti, Maarif Nezareti, İradeler, Şura-yı Devlet, Meclis-i Vala, Meclis-i Vükela Mazbataları, Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) ve Yıldız fonu altında bulunan arşiv belgelerinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Osmanlı Arşiv belgelerinin yanı sıra İngiltere Ulusal Arşiv’inden temin edilen konsolosluk raporları da çalışmanın önemli kaynakları arasındaki yerini almıştır.

B. Telif ve Tetkik Eserler

Tezin hazırlanma sürecinde başvuru alan diğer önemli kaynaklar ise çağdaş araştırma ve inceleme eserleri olmuştur. Bu eserler içerisinde sıkça başvuru alanlar, Fikret Adanır’ın *Makedonya Sorunu*, Georges Castellan’ın *Balkanların Tarihi*, İsmail Hami

Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Mehmet Hacısalıhoğlu'nun *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Yusuf Hamzaoğlu'nun *Balkan Türklüğü: Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Barbara Jelavich'in *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)* ile *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Enver Ziya Karal'ın *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907) VIII. Cilt*, Ramazan Erhan Güllü'nün *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, Kemal H. Karpat'ın *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik ile Osmanlı Nüfusu 1830-1914* ve Justin McCarthy'nin *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus olarak Temizleme İşlemi* adlı kaynaklar olmuştur. Hale Şıvgın'ın "*İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü*" ile "*Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya*", Uğur Özcan'ın "*1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi*", Hasan Taner Kerimoğlu'nun "*İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912*", Kaya Bayraktar'ın "*Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)*", Mahir Aydın'ın "*Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri*", Ahmet Altıntaş'ın "*Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri*" ve Ali Dikici'nin "*Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı*" isimli eserler ise çokça istifade edilen makaleler olmuştur.

Bilhassa "Makedonya Sorunu"nu konu edinen çok değerli ve bu hususta başyapıt olarak değerlendirilebilecek eserler mevcuttur. Fikret Adanır'ın "*Makedonya Sorunu*" ve Mehmet Hacısalıhoğlu'nun "*Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*" adlı eserleri en dikkat çekici olanlardan ikisini oluşturmaktadır. Adı zikredilen eserlerden farklı olarak bu çalışma, Makedonya'nın demografik, ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve

eğitim yapısını, Bulgar, Rum ve Sırp’ların siyasi, dini ve eğitim propaganda faaliyetlerini, Avrupalı büyük devletler ile Osmanlı Hükümeti’nin bölge politikaları ve ayrıca Selanik, Manastır ve Kosova’da taraflar arasında yaşanan kilise ve mektep ihtilaflarını bir arada ve daha detaylı bir biçimde ele almaktır.

C. Süreli Yayınlar ve Salnameler

Çalışmamız Makedonya bölgesini kapsadığından bölgenin sosyo-kültürel, dini, eğitim, ekonomi ve coğrafi yapısı ile ilgili önemli bilgiler ihtiva eden Selanik, Manastır ve Kosova vilayet salnameleri ile Maarif salnamelerinden sıkça istifade edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte dönemin yerel ve ulusal gazeteleri de taranarak elde edilen veriler değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

D. Birinci El Kaynaklar

Makedonya meselesinin yaşandığı dönemde ya da bu dönemin kısa bir süre sonrasında yayımlanan eserler de çalışma için başvurulan önemli kaynaklar arasındaki yerini almıştır. Bu çerçevede birinci el kaynaklarını oluşturmaları hasebiyle dönemin gerek yabancı ve gerek yerli diplomat, seyyah, araştırmacı ya da gazetecilerin bölge üzerine kaleme aldıkları eserlerden faydalanma yoluna gidilmiştir. Süleyman Kâni İrtem’in *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi*; Balkanların Kördüğümü, Tahsin Uzer’in *Makedonya Eşkîyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Tunalı Hilmi’nin *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*, Mehmed Tevfik’in *Manastır Vilayeti’nin Tarihçesi*, Abdülmecid Fehmi’nin *Manastır’ın Unutulmaz Günleri*, Ahmed Selahaddin’in *Makedonya Mes’eleleri ve Balkan Harb-i Ahiri*, Şemseddin Selânikli’nin, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp*, Ali Naci Karacan’ın “*Ya Hürriyet, Ya Ölüm!*” Ahmet Muhtar Göğüş’ün *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, yerli eserleri oluştururken G.F. Abbott’un

Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi, Henry Noel Brailsford'un *Macedonia; Its Races and Their Future*, James Franklin Clarke'nin *Bulgaria and Salonica in Macedonia*, Chomakov'un, *The Aspirations of Bulgaria (Translated From The Serbian of Balkanicus)*, C.A. Fyffe'nin *History of Greece*, T.R. Georgevitch'in *Macedonia*, W.L. Colmar Freiherr Von Der Goltz'un *Makedonya Seyahatim: Selanik-Manastır Alman Demiryolunu Ziyaret*, Emile De Laveleye'nin *The Balkan Peninsula*, William Miller'in *The Balkans*, Bernard Newman'ın, *Balkan Background*, Michel Paillares'in "Hellenism in Macedonia", Leopold Ranke'nin *The History of Servia, and the Servian Revolution*, William M. Sloane'nin *The Balkans: A Laboratory of History*, Luigi Villari'nin editörlüğünü yaptığı *The Balkan Question (The Present Condition of The Balkans and of European Responsibilities, By Various Writers)*, Herbert, Vivian'ın *The Servian Tragedy: With Some Impressions of Macedonia*, R. W. Seton Watson'un *The Rise of Nationality In The Balkans* eserleri ise yabancı kaynakları oluşturmaktadır.

III. MAKEDONYA SORUNU'NUN ORTAYA ÇIKMASINA ZEMİN HAZIRLAYAN SİYASİ GELİŞMELER

Osmanlı'nın içinde bulunduğu ekonomik buhranın yol açtığı sıkıntılar XIX. yüzyıl itibariyle daha da artmıştı. Devlet hazinesinin gelir-gider dengesindeki bozulmanın giderek artması karşısında çaresiz kalan idareciler yeni çözüm yollarına başvurmuşlardı. Bu doğrultuda Osmanlı iktisadi sisteminin temelini oluşturan tımar sisteminin yapısında değişikliklere gidilmişti. Yeni sistem olarak toprakların iltizama verilmesi uygulamasına geçilmişti. Ne yazık ki başvurulan bu uygulama Osmanlı iktisadi yapısındaki bozulmayı daha da artırmaktaydı. İltizam sistemi ile birlikte miri toprak rejimi ortadan kalkmış ve böylece tarım topraklarındaki devlet kontrolü bertaraf edilerek yerine toprak ağalarının geçmesi sağlanmıştı.

İltizam sistemi kırsal kesimlerde ve özellikle de Rumeli'de üretim ilişkilerinin gittikçe değişmesine yol açmıştı. Bu sistemin özerk bir yapıda olması sayesinde mültezimler üretimi istedikleri biçimde yönlendirebilmiş ve bunun yanı sıra vergilendirmede keyfi davranışlar içerisinde olabilmişlerdi. Bu durum köylülerin zamanla topraklarını terk etmelerini beraberinde getirerek tarımsal üretimi daha da zora sokmuştu.¹

Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı (1853-1856) sonrasında içinde bulunduğu mali sıkıntılarının üstesinden gelmek amacıyla İngiltere ve Fransa'dan borçlanmak zorunda kalmıştı.² Devletin dış borçlanmaya gitmesi mevcut ekonomik sıkıntılarının daha da artmasına sebep olmakla birlikte siyasi, sosyal ve askeri hususlarda ülke farklı sorunlarla yüz yüze kalmıştı. Osmanlı'nın geliri, geniş bir coğrafyaya yayılmış imparatorluğun kurumlarının usulüne uygun idaresi için yetersiz kalıyordu. Mevcut olan gelirin önemli bir kısmı ise kötü yönetilmekte olduğu ve vergilendirme sistemi yanlış ayarlandığı için ülkenin en acil ihtiyaçları karşılanamamaktaydı. Ekonomik sıkıntı devlet kurumlarının işleyişini olumsuz yönde etkilemekteydi. Ordu, sınırı yağmacı ve yıkıcı faaliyetlerde bulunmaya yeltenen kabilelere karşı savunmada güçsüz bir durumda bulunmakta, iç güvenlik birimleri ülkenin birçok noktasında eşkıyalık faaliyetlerini sonlandırma hususunda yeterli kabiliyette sahip değildi. Bununla birlikte yol olmadığı ya da mevcut ulaşım ağları yetersiz olduğu için üretim ve ticaret felç olmuş durumdaydı.³

Hükümet, Avrupa devletlerinden almış olduğu borçları ödeyebilmek ve ayrıca maliyeyi iyileştirmek amacıyla tebaadan

¹ Yusuf Kemal Öztürk, "Osmanlı Normatif İktisadi Yapısının İç ve Dış Kaynaklı Bozulma Nedenleri", *Akademik Bakış Dergisi*, sayı: 54, 2016, 399.

² Özgür Yıldız ve Canan Karaçağıl, "Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme (1853-1856)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/1, 2012, 282.

³ TNA., FO. 424/24, Mr. Foster and Lord Hobart to Earl Russell, Report on the Financial Condition of Turkey, 07 Aralık 1861, 32.

alınan vergileri arttırmış ve bu durum bilhassa Balkan halkları arasında hoşnutsuzluk meydana getirmişti. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kısa bir süre kala bu ekonomik buhranın sebep olduğu memnuniyetsizlik, Balkan topraklarında Osmanlı nüfuzunun azalmasına yol açmakla birlikte bölgede Hersek ve Bulgar gibi isyanların patlak vermesine etki eden itici güçlerden biri olmuştur.⁴

Ekonomik koşulların gittikçe ağırlaşması dolayısıyla Osmanlı Hükümeti, 6 Ekim 1875'te bir açıklama yaparak 1 Ocak 1876 tarihinden itibaren dış borçlarından kaynaklanan yükümlülüklerini tam yerine getiremeyeceğini bildirdi. Hükümet'in bu şartlı iflas açıklamasında bulunması, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Hollanda vatandaşı olan alacaklıların büyük tepkisini çekti.⁵ Alacaklılar, Osmanlı'nın bu açıklaması karşısında örgütlenerek Babiâli'ye müdahalede bulunmaları için hükümetlerine baskı yapmaya başladılar. Nitekim 1858 ve 1862 kredilerinin 1.000.000 İngiliz Sterlin'den fazla tutan tahvil sahipleri ve ayrıca genel bütün tahvil sahipleri adına alacaklılar, diplomatik müdahalenin artık geciktirilmemesinin ve bunun için İngiltere Hükümeti'nden İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya'nın öncülük ettiği diplomatik karaktere sahip uluslararası bir komisyon kurulması talebinde bulunmuşlardı. Bunlar, borçların tahsis ettirilmesi amacıyla anonim bir şirketle yapılacak hiçbir sözleşmenin hükümlerini sürdürmek için yeterli güce sahip olamayacağından amacına ulaşamayacağını ve dolayısıyla uluslararası komisyonun Osmanlı gelirleri üzerinde bir denetim mekanizması kurmak suretiyle tahvil sahiplerine öncelik sırasına göre ödeme yapması gerektiğini beyan etmişlerdi. Tahvil sahipleri, Osmanlı'dan 80.000.000 İngiliz Sterlin alacaklarının olduğunu da

⁴ Yusuf Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü: Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, 125.

⁵ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, 82.

belirtmişlerdi.⁶ Bunun yanı sıra basın kampanyalarıyla Avrupa kamuoyunda Osmanlı karşıtı hava oluşturulması gayretleri içerisinde oldular. Oluşturulan bu atmosfer, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı süresince Osmanlı Hükümeti'nin siyasi yönden yalnız kalmasının sebeplerinden birini teşkil etti.⁷

Osmanlı Devleti, daha Kırım Savaşı'nın (1853-1856) ağır tahribatını onaramadan kendi Balkan topraklarında Hersek Ayaklanması ile sarsılmıştı. Bosna ve Hersek bir taraftan Karadağ ve Sırbistan gibi iki Slav ülkesine ve diğer taraftan ise Avusturya-Macaristan'ın Hırvatistan ve Dalmaçya eyaletlerine komşu bulunuyordu. Böylece bölge hem bu komşu ülkelerin ve hem de Rusya'nın Slav propagandaları için oldukça müsait bir konumda yer almaktaydı. Bosna-Hersek'in nüfusu 1.200.000 civarındaydı ve nüfus yapısı din ve mezhep yönünden Müslüman, Ortodoks ve Katoliklerden oluşmaktaydı. Bölgede Müslüman nüfusa oranla çoğunluk Hıristiyanlarda olmasına rağmen Müslümanlar, ekonomik ve sosyal bakımdan Hıristiyanlardan üstün durumda bulunuyordu. Çünkü tarımın esasını teşkil eden çiftlikler Müslüman ağaların mülkiyetindeydi ve Hıristiyanlar bu toprakları, üçleme, dörtleme veya yarıcılık gibi icar usulü ile tasarruf ediyorlardı. Toprağı işleyen Hıristiyanlar ile toprağın sahibi ağalar arasındaki münasebetler o zamanlara kadar gayet iyi ve sorunsuzdu. Beyler ve ağalar, Hıristiyanlara iyi muamelelerde bulunarak onları himaye etmekle beraber toprak icarının alınması esnasında onlara daima hoşgörü ve adalet çerçevesinde muamelelerde bulunurlardı.⁸

Düzenli işleyen bu düzen, Osmanlı Devleti'nin bu topraklara ait aşarın toplanmasını mültezimlere vermesiyle iyiden iyiye

⁶ TNA., FO. 424/35, No. 18, Mr. Corfield to The Earl of Derby, 09 Ekim 1875, 12.

⁷ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 82.

⁸ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, Ankara 2007, 494.

bozulmaya başladı. Zira mültezimlerin aşarın toplanmasındaki suiistimalleri ve çiftçileri ezme kalkmaları, zaten mevcut olan ekonomik sıkıntılarının da etkisiyle zor zamanlar geçiren Hıristiyan çiftçilerin geçimini daha da zora soktu ve dolayısıyla tepkiler de başladı. Geçim zorluğu karşısında Hıristiyan çiftçiler, beylere ve ağalara ait toprakları ele geçirmeye kalkışınca Hersek'te Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında çatışmalar baş gösterdi. Nitekim 1875 yılının Haziran ayında Hersek'e bağlı Nevesin kazası sakinlerinden olan Hıristiyanlardan 160 kişinin ağnam vergisi vermemek için Karadağ'a sığınmaları ve bu durum karşısında Karadağ Prensi'nin de işin içine Rusya'yı dâhil etmesi, Hersek ayaklanmasının çok geçmeden bir Avrupa sorunu haline getirilmesini sağladı. Ayaklanma, kısa sürede genişledi ve Sırbistan, Karadağ, Bosna ve Bulgaristan gibi Panslavizm'in etkisinde olan ülkelerde büyük bir heyecan meydana getirdi. Osmanlı yönetimi, isyanı bastırmak için Hersek'te dört bölüklük süvari ile 30 tugay piyade toplayıp bölgeye gönderdiyse de dağlık arazide vur kaç taktiği uygulayarak gerilla savaşı yapan ve ayrıca Sırbistan, Karadağ ve Dalmaçya'dan gelen gönüllülerle sayıları bir hayli çoğalan asilerin hakından gelmesi kolay olmadı. Böylece Osmanlı kuvvetleri ayaklanmayı bütünüyle bastırmaya muvaffak olamamıştı.⁹

Hersek isyancıları tarafından Avusturya Hükümeti'ne gönderilen yazıdan anlaşıldığı üzere, bu isyancılar Avusturya'yı kendileri için bir kurtarıcı olarak görmekte ve bu ülkenin çağrılarına itaat edip, tavsiyelerine uyma arzusunda olduklarını ifade etmişlerdi. İsyancılar, kötü ekonomik koşullar altında yaşam sürdürdüklerinden bahisle Avusturya başta olmak üzere Avrupa devletleri tarafından öne sürülen birtakım reformları Osmanlı Hükümeti tarafından yerine getirilme sözü verildiği, ancak buna güvenip geri dönmeyeceklerini beyan etmişlerdi. Bunlar kendi

⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 494.

geleceklerine güvence olması adına Avusturya Hükümeti'nden Osmanlı'ya dayatılması için bazı taleplerde bulunmuşlardı. Maddeler halinde sıralanan talepler şunlardan oluşmaktaydı:¹⁰

1. Toprakların en az üçte birinin Hıristiyanlara mülk olarak verilmesi,
2. Osmanlı'nın bazı noktalarda garnizonlarını bulundurması dışında Hersek'teki birliklerini geri çekmesi,
3. Osmanlı'nın, yanan ev ve kiliseleri yeniden yaptırmayı, Hıristiyanlara en az bir yıl süreyle yiyecek ve tarım aletleri sağlaması ve kendilerinin döndükleri tarihten itibaren üç yıl süreyle vergiden muaf tutulması,
4. Müslümanlar silahsızlandırılıncaya ve reformlar uygulanmaya başlanıncaya kadar Hıristiyanların silahlarını bırakmalarını,
5. Geri dönen isyancı liderlerin reformların uygulanması ve düzenlenmesi için Osmanlı Hükümet görevlileri ile bir meclis oluşturarak bu reformların Bosna ve Hersek'e tatbikinin sağlanması.

Sırp isyanlarının etkisi devam ederken 12 komitacı Bulgar, Romanya'nın Yergöğü kasabasında buluşarak bir isyan hareketini başlatma planlarını yapmaya başlamışlardı. Gerçekleştirilecek bu isyanın planları Georgi Benkovski isminde bir komitacının öncülüğünde hazırlandı. Buna göre isyan hareketi Filibe, Edirne, Karlova, Pazarcık, İzladi, İhtiman ile Sofya'ya bağlı tüm köylerde aynı anda başlatılacaktı. Bulgar ile Müslümanların bir arada yaşadıkları bölgelerde Müslümanlar katledilecek, evleri tahrip edilecek ve malları yağma edilecekti. İsyanın merkezi olarak Otlukköy ve Avratalan mevkileri seçilmişti ve böylece isyan hareketi 1876 yılının Mayıs ayında Müslümanların katledilmesiyle

¹⁰ TNA., FO. 1876 [C. 1531] Turkey. No. 3 (1876). Correspondence respecting the affairs of Turkey, and the insurrection in Bosnia and the Herzegovina, Address of the Insurgent Chiefs to Baron Rodich, s. 84.

başlamış oldu. Kısa sürede Filibe'nin bütün köylerine yayılan ayaklanmaları bastırmak için bölgede yeterli sayıda Osmanlı kuvveti mevcut değildi. Osmanlı'nın müdahalede bulunmakta gecikmesinden cesaret alan isyancılar köprüleri yıkarak, telgraf tellerini keserek ve köyleri ateşe vererek ilerlemekteydiler. Ayaklanma Sofya'ya yayılmış bir biçimde devam ederken isyancılar tarafından 1.000 kadar Müslüman acımasızca katledilmişti. Nihayetinde isyan hareketi bölgeye gönderilen 18.000 Osmanlı askeriyle güçlkle bastırılabilmişti. Ne yazık ki bu isyan hareketinin Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırılmaya çalışılması Avrupa ve özellikle de İngiltere kamuoyuna Bulgarlara yönelik katliamlar yapılıyor şeklinde bilinçli olarak yansıtılmıştı. Bu durum İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı aleyhinde bir politika sergilemeye başlamasına etki eden sebepler arasında yerini almıştı.¹¹

Bosna-Hersek ve Bulgaristan isyanları ile uğraşıldığı dönemde Selanik'in Avrethisar kazasında İslam dinine geçerek Ayşe adını almış olan Stephana adlı Bulgar kızı Müslüman biri ile evlenmek için Selanik'e gitmek istemişti. Ancak yolu bilmediği için tren garında bulunan polislerden yardım talep ettiğinde güvenlik görevlileri tarafından kendisine refakat edilmişti. Bunu haber alan 150 kişilik Rum ve Bulgar grubu, Amerika'nın Selanik konsolosu Lazzaro'nun yardımlarıyla Bulgar kızı güvenlik görevlilerin elinden kaçırarak konsolosluk binasına götürmüşlerdi. Kendi özgür iradesiyle Müslüman olmuş olan Stephana'nın kaçırılmasının bir gün sonrası yani 6 Mayıs 1876 tarihinde Müslümanlardan oluşan kalabalık, kızın yetkililere geri verilmesi için toplandığı sırada olayları anlamak için vali konağının önünde

¹¹ Yahya Bağceci, "İngiltere Parlamento Tutanaklarında 1876 Bulgar İsyanı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, sayı: 24, 2014, 214, 216.

bulunan Alman konsolos Eric Abbott ile Fransız konsolos Jules Moulin’i öldürmüşlerdi.¹²

“Selanik Vakası” olarak adlandırılacak olan bu olay Avrupa devletleri hükümetleri ile kamuoyunun tepkisini çekmişti. Kimi devletler Osmanlı Hükümeti’nin bu olaylarda bir kusuru olduğunu ifade ederken kimilerinin ise tersi bir düşünceye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Andraşi, Osmanlı Hükümeti’nin aldığı tedbirleri yeterli görerek takdir ettiğini bildirmişti.¹³ Bununla birlikte Londra Sefareti tarafından gönderilen telgrafa göre olaylar İngiltere’de zannedildiği kadar kötü bir tesire yol açmamıştı.¹⁴ Konsolosların öldürülmesi sonrasında Osmanlı Hükümeti, Fransa ve Almanya hükümetlerine gerekli tüm tedbirlerin alındığını ifade etmişti. Ancak Fransa Hükümeti, zaten Osmanlı aleyhinde olan kamuoyunun bu olaylar dolayısıyla daha da kötüleşeceğini ifade ettikten sonra Selanik’e derhal gemiler gönderilmesi için emir verdiğini belirtmişti. Fransa, Osmanlı Hükümeti’nin kısa süre içerisinde özür dilemesini, ihmali bulunan memurların tutuklanmasını, konsolosların cenazelerinin alayla kaldırılmasını ve konsolosların ailelerine tazminat verilmesini talep etmişti.¹⁵ Büyük devletlerin İstanbul’daki elçileri, donanma isteyip karaya asker çıkarılmak suretiyle Selanik’in işgal edilmesini istemeleri üzerine Fransa, İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya gemileri Selanik limanına demir attılar. Bunun üzerine Babıâli, Selanik’in işgal edilmesinin önüne geçmek için Fransa ve diğer devletler tarafından belirtilen talepleri yerine getirmişti. Gemilerle gelen yabancı devlet yetkilileri, Selanik’te yapılan yargılanmaları sonuna kadar takip etmişlerdi ve bu yönüyle yargılamaları etkiledikleri sonucu ortaya

¹² Muzaffer Tepekaya, “Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)”, *BELLETEREN*, 77/280, 2013, 1034-1038.

¹³ *BOA, HR.TO. 166/17*, M 09 05 1876.

¹⁴ *BOA, HR.TO. 124/94*, M 10 05 1876.

¹⁵ *BOA, HR.TO. 124/84*, M 05 05 1876.

çıkılmaktadır ki olayların çıkmasına sebep olan Bulgar ve Rumlar ile Amerika konsolosu Lazzaro'ya hiçbir ceza verilmemişti. Avrupalı devletler, aynı zamanda Osmanlı'nın içişlerine müdahale ederek olaylar ile ilgili Hükümet'e birtakım tedbirler almasını dayatmışlardı.¹⁶ Yabancı devletlerin bu olaydaki tutumları göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı üzerinde ne tür emeller peşinde oldukları kolayca anlaşılmaktadır.

Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkan topraklarında Panslavist propagandalar etkisini artırmış ve Panslavist düşünceler Karadağ'da oldukça etkin olmaya başlamıştı.¹⁷ Bosna – Hersek'te 1875'te vuku bulan ayaklanma Sırbistan'da büyük heyecana neden olmuştu. Bosna, çoğu Sırp'ın milli miraslarının ayrılmaz bir parçası olarak telaki ettiği bir bölgeydi. Rus Hükümeti'nin müdahale edilmemesi gerektiği şeklindeki resmi tavsiyesine karşın üyeleri Rus halkının en itibarlı kesimlerinden oluşan “Slav Yardımsever Cemiyeti”nin temsilcilerinden aksi yönde bir eylem geldi. İstanbul'daki Mayıs 1876 ayaklanması ve Bulgaristan'daki isyan da benzer şekilde bu krizleri ulusal propagandaları için bir fırsat olarak görenlerin beklentilerini güçlendirdi.¹⁸ Sırbistan ve Karadağ hükümetleri ittifak yaparak 1-2 Temmuz 1876 yılında Osmanlı'ya savaş ilen ettiler.¹⁹ Sırp kamuoyu, Sırp'ların Osmanlı ile savaşması gerektiği hususunda yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştü. Osmanlı-Sırp Savaşı'nın idaresinden Jevrem Grujiç ve Jovan Ristiç yönetimindeki liberal bir hükümet sorumluydu. Sırp liderleri başka bir Bulgar isyanı patlak vermesini umuyorlar ve Osmanlı

¹⁶ Tepekaya, “Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)”, 1066-1068.

¹⁷ Vahit Cemil Urhan, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması” *Avrasya Etüdleri*, 50/12, 2016, 238.

¹⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, (Çev.: Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yayınları, İstanbul 2009, 29.

¹⁹ Urhan, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması”, 238.

kuvvetlerini mağlup edebileceklerini düşünerek yaklaşık 5.000 Rus gönüllüsünün de desteğine sahip olarak savaşa olağanüstü iyimser bir ruh haliyle girdiler. Ancak çoğunlukla köylülerden oluşan Sırp askerleri, kendilerine oranla çok daha iyi eğitilmiş ve lojistik açıdan üstün bir avantaja sahip Osmanlı askeri güçlerinin dengi değildi ve ikinci bir Bulgar isyanı da gerçekleşmediğinden beklentilerin hiçbiri karşılık bulmadı. Rus gönüllüleri içerisinde pek çok yeteneksiz ve ayyaş kimselerin olduğunun açığa çıkması Sırpların Rusya ile aralarının açılmasına sebep olmakla birlikte bu Savaş hem askeri hem de psikolojik bir travmaya yol açmıştı.²⁰ Osmanlı ordusu kısa zamanda Sırbistan’ı mağlup etmeye muvaffak olduysa da Karadağ karşısında arzu ettiği neticeyi elde edememişti. Avrupa devletlerinin devreye girmeleri sonucunda 1876 yılının Kasım ayının başında ateşkes ilan edilerek Sırbistan ile Osmanlı arasında barış antlaşması imzalandı. Karadağ Hükümeti’nin Osmanlı açısında kabul edilmesi çok güç olan toprak talepleri nedeniyle bu ülke ile anlaşma sağlanamadı.²¹

Osmanlı’nın Balkan topraklarında meydana gelen bu isyan hareketleri kısa sürede Avrupa meselesi haline dönüşmüş ve Rusya’nın teşvikleri neticesinde Avrupa devletlerinin müdahalelerde bulunmasına yol açmıştı. Bu devletler Osmanlı Hükümeti’ne baskıda bulunarak Balkanlardaki eyaletlerinin yönetim koşullarını görüşmek üzere İstanbul’da bir konferans tertip edilmesini sağladılar. Konferansa Osmanlı’nın yanı sıra İngiltere, Avusturya, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya temsilcileri katılmıştı.²²

²⁰ Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 29.

²¹ Urhan, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması”, 238.

²² İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, “Tersane Konferansı’nın Mukarreratı Hakkında Şûra Mazbatası”, *Tarih Dergisi*, 6(9), 2011, 123.

Tersanede ayrılan bir dairede gerçekleştirilmesi dolayısıyla “Tersane Konferansı” olarak adlandırılan İstanbul Konferansı 23 Aralık 1876 tarihinde başladı. Devletler hukuku kaideleri gereğince konferansa Osmanlı Hariciye Nazırı Saffet Paşa başkanlık etmekteydi. Saffet Paşa, devletin mevcut durumu ile ilgili bir konuşma yaptığı esnada dışarıda top sesleri duyuldu. Delegeler, bunun sebebini aslında biliyor olsalar da Saffet Paşa, açıklamalarda bulunarak Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği haberini vermişti. Bu sırada sayısı binleri bulan halkın huzurunda Mabeyin Başkâtibi Said Bey'in Babiâli'ye getirdiği Kanun-i Esasi ve Meşrutiyeti ilan eden hatt-ı hümayun okunmaktaydı. Meydanda toplanan halk bu durum karşısında “Yaşasın Millet, Yaşasın Kanun-ı Esasi!” sloganları atarak sevinç gösterilerinde bulunmuştu.²³ Osmanlı Devleti'nin, I. Meşrutiyet'i böyle beklenmedik ve acele bir şekilde ilan etmesinin sebebi, Konferansta görüşme halinde olan taraf ülkelere, anayasalı bir rejime geçildiğini ve böylece bütün Osmanlı vatandaşlarının kurulacak Meclisi-i Mebusan'da temsil edileceği hissini vermek suretiyle kendi lehine karar çıkartmasını sağlamaktı. Ayrıca, Osmanlı'ya zorla reform yapma taleplerinin dayatılmasının önüne geçmekte. Ancak konferansa katılan devlet temsilcileri, Osmanlı tarafından ilan edilen Meşrutiyet'in ilanını çok soğuk ve aldırış etmediklerini gösteren davranışlarla karşıladılar. Onlar Osmanlı'nın bu uygulamasını taktik olarak yorumlayıp Osmanlı Hükümeti'nin, artık konferansın devamına gerek kalmadığı şeklindeki görüntüsünü ciddiye almadılar.²⁴

Konferansta Rus tarafını İgnatiev ve İngiltere'yi ise Salisbury temsil etmekteydi ve konferansın kararları esas itibarıyla bu kişiler tarafından şekillendirilmişti. İgnatiev ile Salisbury konferans boyunca birkaç defa görüşme gerçekleştirmişlerdi. Salisbury,

²³ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi VI. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, 3290.

²⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 512-513.

görüşme esnasında aralarında vuku bulan konuşmalara dayanarak İgnatiev'in sahip olduğu düşünce ve beklentilerini İngiltere Hükümeti'ne rapor etmişti. Rapordaki ifadelerden anlaşıldığına göre İgnatiev, Osmanlı topraklarının işgalinin Rus Hükümeti tarafından olmazsa olmaz bir koşul olarak öne sürülmediğini, ancak bunu yalnızca karşı karşıya kaldıkları gereklilik üzerine bir önlem olarak başvuracaklarını ifade etmişti. Rus diplomat tarafından Rusya'nın Osmanlı'ya savaş ilan etmesine gerek kalmaması için konferansta Hıristiyanların canları ve mallarını korumak için yürürlüğe konmak istenen reformlar için Babıâli'nin yeterli garantiyi vermesi gerektiği açıklamaları da yapılmıştı. Salisbury, konferansın alacağı kararların uygulanabilmesi ve sonuç alınabilmesi için birkaç ay geçmesi gerekeceğini, ancak bu süreç tamamlanıncaya kadar silahsızlandırılmış bulunan Hıristiyanların silahlanmış Müslümanlar tarafından katledilmekten yana endişelerinin olduğunu beyan etmişti.²⁵

Konferansta Osmanlı Hükümeti'ne sunulan kararlar şu şekilde idi: Bulgaristan batı ve doğu olmak üzere iki vilayete ayrılacak ve her iki tarafı da garantör devletlerin onayı ile 5 yıllık süreyle Osmanlı Hükümeti'nin atadığı Hıristiyan bir vali tarafından yönetilecekti. Ayrıca bir vilayet meclisi, idarede valiye yardım edecekti. Osmanlı ordusu sınırda ve belirli alanlarda toplanacak olmakla birlikte vilayet için ulusal bir milis ve jandarma gücü meydana getirilecekti. Reformları denetlemek amacıyla uluslararası bir komisyon teşkil edilecek ve bu komisyonun muhafızlığını yapmak üzere de 5.000 Belçikalı askerden faydalanılacaktı. Bosna-Hersek ise tek bir vilayet şeklinde birleştirilecek olmasına karşın bir milis gücünden mahrum bırakılacaktı. Bununla birlikte Bosna-Hersek, bir yıllık süre ile reformların tatbik edilmesini denetlemek gayesiyle uluslararası bir komisyonun oluşturulması hakkına sahip

²⁵ TNA., FO. 424/37, No. 47, The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, 07 Aralık 1876, s. 26.

olacak ve devletlerin rızası alınmak koşuluyla Osmanlı Hükümeti'nin atadığı bir vali tarafından idare edilecekti. Sırbistan ve Karadağ ile mevcut durum esas alınacaktı, fakat Sırbistan Mali Zvornik'i ve Karadağ ise Hersek'teki bazı alanları almakla birlikte Skutari Gölü ile Boyana Nehri'nde ticaret yapma hakkına sahip olacaktı.²⁶

Devam eden konferans, kararları bakımında Osmanlı için çok ağır sayılabilecek şartlar ortaya koymuştu. Osmanlı Devleti tarafından bu kararların reddedilmesi üzerine Paris Antlaşması'nın (1856) Karadeniz'de tersane ve savaş gemisi bulundurulmayacağına ilişkin hükümlerini tanımadığını beyan eden Rusya, Ortodoks tebaaya antlaşmada yer alan hükümleri uygulaması için Osmanlı Hükümeti'ne baskı yapmaya başladı. Bu sırada İngiltere, Rusya'nın Osmanlı'ya savaş ilan etmesini engellemek amacıyla Londra Konferansı'nın toplanmasına önderlik etti. Osmanlı sadrazamı İbrahim Ethem Paşa, konferansta hazırlanan protokolü içişlerine müdahale sayarak reddetti. Daha öncesinde protokolün reddini bir savaş sebebi olarak telakki edeceklerini bildirmiş olan Rusya, 24 Nisan 1877'de Eflak ve Boğdan'a askerlerini sokmak suretiyle İngilizlerin ve bazı Avrupa ülkelerinin karşı çıkmasına rağmen Osmanlı'ya savaş açtı.²⁷

Osmanlı'da yaşanan azınlık isyanları, Rusya'nın Balkanlardaki genişleme siyaseti, Romanya ve Bulgaristan'ın bağımsızlık istekleri ve Panslavizm akımının sebep olduğu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan kısa bir süre sonra da tam bağımsızlık elde etmek isteyen Romenler, Ruslarla bir askeri antlaşma imzalayarak savaşa Rusların safında katıldı. Antlaşmaya

²⁶ Mithat Aydın, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25, 2006, 103.

²⁷ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, (Çev.: İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç), Küre Yayınları, İstanbul 2015, 382-386.

göre Romanya, Rusların erzak temini ve nakillerini kolaylaştırmakla birlikte her türlü desteği de sağlayacaktı.²⁸ Fırsat kollayan ve böyle bir avantajı heba etmek istemeyen Bulgar isyancıları, Karadağ ve Sırp lar da Osmanlılarla savaşan Ruslara ve Romenlere katılmışlardı.²⁹

Osmanlı-Rus Savaşı Osmanlı'nın ağır yenilgisiyle neticelenmiş ve Rus ordusu İstanbul kapılarına kadar dayanmıştı. Rusların bu ilerleyişi karşısında 1878 yılının Ocak ayında taraflar arasında ateşkes yapılmak durumunda kalınmıştı. Ateşkesin ilan edilmesinin üzerinden yaklaşık olarak iki ay geçtikten sonra yani Mart ayında Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla Rusya tarafından Osmanlı'ya ağır koşullar dayatılmıştı. Antlaşmada yer alan hükümler Osmanlı için oldukça yıkıcı nitelikteydi. Buna göre, Romanya, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı'dan tamamen bağımsız olmuşlardı. Sonradan Makedonya olarak ifade edilecek bölgenin de sınırları içerisinde yer aldığı Karadeniz'den Ege'ye kadar geniş bir coğrafyada büyük bir Bulgar devleti meydana getirilmişti. Bulgaristan Osmanlı'ya bağlı olacak olmakla birlikte iki yıl boyunca Rusya tarafından idare edilecekti. Bu kararın alınması bir bakıma Rusya'nın Ege'ye ulaşması ve İstanbul'un Rus tehdidi altında kalmaya devam edeceği anlamını taşımaktaydı. Bununla birlikte Bosna ve Hersek, Rusya ile Avusturya'nın alacağı kararlar doğrultusunda idare edilecek olmakla birlikte Girit, Arnavutluk ve Tesalya'da reformlar uygulanacaktı.³⁰

Ayastefanos Antlaşması ile birlikte Rusya'nın neredeyse Balkan topraklarının büyük bir kesimine nüfuz etmesine imkân

²⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt: 5*, (Çev.: Nilüfer Epeçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, 475.

²⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 518.

³⁰ Mehmet Hacısalihioğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, (Çev.: İhsan Catay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2020, 29.

tanınmıştı. Antlaşmanın bölgedeki dengeleri kendi aleyhine alt üst edeceğini öngören Avrupa devletleri derin bir endişeye kapıldılar. Bilhassa İngiltere ve Avusturya'nın teşebbüsleri neticesinde antlaşmanın yeniden değerlendirilmesi için bir konsensüs meydana getirilmişti. Buradan alınan kararlar Almanya Prensi Bismarck'ın hakemliğinde Berlin'de bir kongre tertip edilmesine karar verilmişti. Böylece Paris Antlaşması'nda (30 Mart 1856) imzası bulunan ülkelerden delegelerin iştirak ettiği kongrenin ilk oturumu 13 Haziran 1878 tarihinde başlamış oldu. Kongre bir ay boyunca 20 oturum şeklinde gerçekleşmiş ve burada özellikle Balkanlardaki devletlerin durumu ele alınmıştı. Nihayetinde kongre sonucunda 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır.³¹

Berlin Antlaşması neticesinde Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlıklarını kazandılar. Ayrıca Bosna-Hersek ve Yenipazar sancağı Avusturya işgal ve yönetimine verilmekle birlikte Sırbistan Niş'i ve Karadağ ise Antivari'yi aldı.³² Antlaşma çerçevesinde Ayestefanos Bulgaristan'ının geniş sınırlarının aksine Balkan Dağları ile Tuna Nehri arasında ve Osmanlı idaresi altında bir Bulgar Prenslığı'nin kurulması sağlanmıştı. Bununla birlikte Doğu Rumeli bölgesi özerk bir vilayet statüsüne kavuşturulmuş ve Dobruca ise Romanya'ya verilmekle birlikte Osmanlı yönetiminde olmaya devam edecek olan Makedonya bölgesinde ıslahatların yapılması şart koşulmuştu.³³ Berlin Antlaşması'nda Arnavutluk'tan Karadağ'a toprak verilmesi üzerine ayaklanan Arnavutlara nasihat vermek için gönderilen Mehmed Ali Paşa isyancılar tarafından öldürülmüştü. Ardından gönderilen Ahmed Muhtar Paşa da ayaklanmayı bastırmaya muvaffak olamamıştı. Nihayetinde

³¹ Ayşe Zişan Furat, "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)", *OTAM*, 33, 2013, 68.

³² Sina Akşin, *Osmanlı Devleti 1600-1908 (Türkiye Tarihi)3. Cilt*, Cem Yayınevi, İstanbul 1997, 163.

³³ Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016, 34.

Dulcigno'nun Karadağlılara verilmesinin önüne geçilememiş ve bu durum Arnavutluk'ta bağımsızlık arzusunun ortaya çıkmasını tetiklemişti.³⁴

Berlin Antlaşması'nın 4.maddesinde Sırbistan'a ilhak olunacak arazide ve 11. maddesinde ise Bulgaristan Prenslığı'nin sınırları içerisinde emlak varlığı olup da bu devletlerin sınırları dışında ikamet etmek isteyen Müslümanların taşınmaz malları başkalarına iltizam ettirmek üzere o kişilerin kullanımına verileceği belirtilmişti. Sırbistan için üyeleri Müslüman, Sırp ve bir de Rusya komiserinden, Bulgaristan Prenslığı için deüyeleri Müslüman, Bulgar ve ayrıca Rusya komiserinden teşkil olunacak komisyon, Müslümanların sahip oldukları emlağın araştırılmasına dair çalışmaları iki sene zarfında katıyen ve istinafsız tamamlayacaktı. Osmanlı ile Sırbistan hükümetleri kendi aralarında doğrudan doğruya bir antlaşma meydana getirinceye kadar Osmanlı topraklarında ikametya da seyahat edecek Sırp vatandaşı uluslararası genel hukuk kaidelerine göre muamele göreceklerdi.³⁵

Berlin Antlaşması'nın bazı maddelerinde açık olmayan hususlar mevcuttu. Bunlardan biri, Osmanlı toprağı olmaya devam edecek olan Makedonya ile de ilgili olup burada Avrupa devletleri tarafından ıslahatların yapılmasını şart koşması bir boşluk oluşturuyordu. Osmanlı Hükümeti, bu boşluğun daha sonra nelere yol açabileceği konusunda öngörude bulunabiliyorlardı. Nitekim Sultan II. Abdülhamid, kısa bir süre sonra Berlin Antlaşması'nın açık olmayan maddelerinin Osmanlı lehine çevirilebilmesi için İngiltere Hükümeti'nden destek isteyecekti. Padişah'ın bu isteğı Hariciye Nezareti tarafından Londra Maslahatgüzarlığı'na iletilmişti.³⁶

³⁴ Belen, 20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, 35.

³⁵ BOA, HR.SYS. 1246/1, Lef 197,199, M 27 07 1878.

³⁶ BOA, Y.PRK.NMH. 1/98, H 29 12 1297 (02 Aralık 1880).

Berlin Kongresi ve Berlin Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma ve dağılma süreçlerinin başlamasına etki eden sebeplerden en önemlisini teşkil etmesi, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için İngiltere'nin de o tarihten itibaren çaba harcamaya başlaması yönüyle bir dönüm noktasıdır. Öyle ki, Berlin Antlaşması daha imzalanır imzalanmaz Osmanlı Devleti 287.510 kilometrekare toprak kaybetmişti.³⁷ Alman Deutsche Zeitung Gazetesi, 1879 yılından yayınlanan bir sayısında Berlin Antlaşması'nın uygulamaya sokulması amacının Balkan Yarımadası'ndaki Osmanlı hâkimiyetinin ortadan kaldırılması olduğunu yazmıştı.³⁸

Dönemin İngiliz Elçisi, A. H. Layard, Berlin Kongresi'nin oluşturduğu beklentileri en iyi şekilde tanımlamaktadır. Anlaşmanın kimi yönlerini övdükten sonra şöyle demektedir:³⁹

“Fakat Berlin’de ortaya çıkan düzenlemelerin, Doğu sorununu çözmekten uzak oluşunu, gelecekte savaflara yol açmazsa, en azından gelecek huzursuzlukların ve sıkıntıların tohumlarını içerdiği gerçeğine gözlerimizi kapatmamamız gerekmektedir. “Milletlerin” emel ve iddialarına verilen itici güç ve yeni “özerklik” doktrinine sağlanan yaptırım gücü daha şimdiden meyvelerini vermektedir. Yunanlılar, Arnavutlar, Ermeniler, Pomaklar, Bulgarlar, Sırlar ve Türk İmparatorluğu içerisine dağılmış sayısız diğer ırkların her biri, bir süre için kaba güce ve siyasal gerekliliklere feda edebilecek kendi özel siyasal haklarına ve geleceğe sahip olduklarına inanmaya teşvik edilmektedirler. Emellerini silahla destekleyebilecek kadar güçlü olduklarını düşünenler, adaletten ve “millet” ilkesinden hak

³⁷ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 529-531.

³⁸ BOA, HR.SYS. 183/39, M 07 08 1879.

³⁹ Kemal H. Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, (Çev.: Recep Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul 2012, 188-189.

kaybına uğratıldıkları bir konuma sahip olduklarına inandıkları otoriteye karşı ayaklanmaya hazır olacaklardır. Güce başvuramayanlar ise entrika ve komploya yönelmek zorunda kalacaklardır. Her iki süreç de şimdiden başlamıştır. Bu süreçlerin durdurulması, içinde kimi büyük değişiklikler yapılmadığı ve Avrupa desteğine sahip olmadığı sürece Babiâli Hükümeti’nden daha akıllı ve güçlü bir yönetimi gerektirecektir. Büyük bir olasılıkla bundan sonra yapacakları gibi yabancı devletler müdahale ederlerse, bu müdahale kendi özel ve belirli çıkarlarını geliştirme amacıyla olabilir.”

Yunan siyasetçi Delyani, 1885 yılında Yunanistan Meclisi’nde yaptığı konuşmasında Berlin Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Balkanlarda asayişin sağlanamadığı ve barış ortamının hâkim olamadığını ifade etmişti.⁴⁰

Osmanlı-Rus Savaşından sonra Balkan coğrafyasında yaşanan kargaşa ve istikrarsızlıklardan dolayı zorunlu ve gönüllü göçler meydana gelmiş olup, bu durum Osmanlı’nın diğer kent, kasaba ve köylerine yeni bir nüfus akımını başlatmıştı. Örneğin, XIX. yüzyılın ilk üç çeyreği için 400,000 ile 500,000 civarında olan İstanbul’un nüfusu 1890’larda 900,000’in üzerine çıkmıştı. Savaştan önce İstanbul’da gayrimüslimlerin nüfusu, Müslümanlarla eşit hatta bazı zamanlarda daha fazlaydı. Fakat savaştan sonra yani yüzyılın sonunda İstanbul’daki Müslüman nüfusu ezici bir çoğunluğu oluşturacak seviyeye varmıştı. Aynı durum Osmanlı’nın diğer kentleri için de geçerliydi.⁴¹ Ekonomisi ağır aksak ilerleyen Osmanlı’nın bu durum karşısında sosyal ve ekonomik olarak olumsuz etkilenmemesi düşünülemez.

93 Harbi’nden ağır bir yenilgi ve bunun sonucunda toprak kaybıyla çıkmış olması Balkan ulusları açısından bir dönüm

⁴⁰ BOA, HR.SFR.1. 77/92, M 27 10 1885.

⁴¹ Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 198.

noktasını teşkil etmekle birlikte Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki kaderini tayin etmede de büyük bir etkiye sahip olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler aynı zamanda Osmanlı yönetiminde de yeni bir geçiş döneminin başlangıcını oluşturmuştu. Nitekim 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-i Esasi, Ruslarla 13 Ocak'ta mütareke yapılmasından kısa bir süre sonra 13 Şubat 1878 tarihinde Sultan II. Abdülhamid tarafından askıya alınmıştı.⁴² Meşruti yönetimden uzaklaşılmasıyla birlikte ülke merkezi bir idari sistem ile yönetilmeye başlamıştı. Yıldız Köşkü, devlet meselelerinin karar merkezi, Babıâli ise saray emirlerinin yerine getirilmesini temin eden bir icracı yönetim seviyesine düşürülmüştü.⁴³ Bu dönemden itibaren Osmanlı Hükümeti'nin mücadele etmesi gereken birçok gaileler silsilesi vuku bulmuştur. Ancak bütün bunlar içerisinde Hükümeti uzun süre meşgul edecek iki önemli husus olmuştur ki bunlardan biri devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve diğeri ise Makedonya meselesi idi.⁴⁴

⁴² Niyazi Berkes, *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, 336.

⁴³ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 85.

⁴⁴ BOA, Y.EE.KP. 12/1181, 29 08 1318 (22 Aralık 1900).

BİRİNCİ BÖLÜM

1876-1912 YILLARI ARASI MAKEDONYA

1.1. MAKEDONYA'NIN İDARİ YAPISI

Makedonya terimi, sınırları kesin olarak belirlenmiş bir coğrafyayı kapsamadığı için farklı zamanlarda farklı kişi ya da devletlerce ayrı ayrı biçimlerde kullanılmıştır. Antik Çağ'da Philippe'nin krallığı zamanında dâhi Makedonya terimi kullanılmıştı. Fakat daha sonraları bu terim, Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir bölgesini yani VI. yüzyıldan itibaren Slavlaşmış olan Simeon'un (893-927) Bulgar İmparatorluğu ile Çar Duşan'ın (1331-1355) Sırp İmparatorluğuyla bütünleşmiş coğrafyayı temsilen kullanılmıştı.⁴⁵

Eski Bizanslılar Rumeli'yi Makedonya'nın bir parçası olarak da sayıyorlardı. Romalılar Orta Arnavutluk ile Durazzo'yu Makedonya'ya dâhil etti ve böylece sınırlarını Gradsko hududunun kuzeyine ulaştırdı. Romalılar orayı Rodop Dağı ile Teselya Olimpos ve Gramos arasında il ve bölge olarak kurdular.⁴⁶ Makedonya bölgesinin en genel coğrafi tanımı ise Balkan Yarımadası'nın güneyinde bulunan Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve Ege Denizi'nin arasında bir yerdir.⁴⁷

Osmanlı Devleti, bu coğrafyayı XIV. yüzyılın sonlarında fethetmiş ve sıklıkla değiştirilen sınırları eyalet ve sancak olarak

⁴⁵ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, (Çev.: Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul 1995,364.

⁴⁶ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria (Translated From The Serbian of Balkanicus)*, Lomdon: Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Ltd. 4 Stationers' Hall Court, E.C., 1915, 196.

⁴⁷ Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: VII, sayı: 2, 2005, 72.

bölmüştü. XIX. yüzyılın ortalarında Avrupalı coğrafyacılar, Makedonya'nın sınırlarını doğuda Rodop, batıda Ohri Gölü, kuzeyde Sar Planina ve güneyde ise Olimpos ve Pindus sınırları içerisinde resmediyorlardı. Yaklaşık iki milyonluk bir nüfusu içinde barındıran ve 62.000 km²'lik bir toprak alanını kapsayan Makedonya, Manastır ve Selanik eyaletleri ile 1877'de kurulan Kosova eyaletinin bir bölümü ve Serfice özerk sancağından oluşuyordu.⁴⁸ Makedonya, idari ve mülki teşkilat açısından bir Anadolu vilayeti gibi merkeze bağlı olarak idare edilmekteydi.⁴⁹

Osmanlı'nın Rumeli diye tabir edilen bölgesindeki yerleşim merkezleri 1864 Vilayet Nizamnamesi ile birlikte Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra olmak üzere 6 vilayet şeklinde teşkil edilmişti. Ancak Berlin Antlaşması sonrasında "Makedonya Sorunu"nun ortaya çıkmasıyla birlikte büyük devletler tarafından 1903 yılında Makedonya'da tatbik edilmek üzere açıklanan ıslahat programları neticesinde "Makedonya" tabiri Osmanlı bilincine kavram olarak yerleşmeye başlamıştı. Fakat hala resmi yazışmalarda "Makedonya" değil "Vilayet-i Selâse" (Üç Vilayet) ismi kullanılmaktaydı.⁵⁰ Osmanlı Devleti, bu bölgenin geneli için "Rumeli" ifadesini kullanmaktaydı. Arşivdeki Osmanlı belgeleri incelendiğinde Rumeli tabirinin çok sıkça kullanıldığı görülecektir. Nitekim Osmanlı'da Makedonya teriminin ilk olarak 1899 yılının Ekim ayı tarihli bir nüfus sayım belgesinde kullanılmış olduğu iddiası ileri sürülmektedir. Ayrıca belgede bu ifadenin kullanılmaması gerektiği hususunda bir uyarı da yer almıştı.⁵¹

⁴⁸ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 364. Makedonya bölgesinin coğrafi konumunu gösteren harita için çalışmanın ekler kısmına bakınız.

⁴⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907) VIII. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, 152.

⁵⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 2-3.

⁵¹ Ali Maskan, *Kalanlara Gurbet Gidenlere Memleket Rumeli (Makedonya Türkleri)*, Bengü Yayınları, Ankara 2019, 83.

Osmanlı idari teşkilatında vilayet kelimesi Osmanlı Devleti’nin son döneminde Eyalet manasına gelmekte olup yöneticisi vali idi ve vilayete bağlı sancaklar (liva) ise günümüz idari terminolojisinde ilin karşılığı olmakla birlikte kaymakam tarafından yönetilirdi. Sancaklara bağlı kazalarda (günümüzde ilçe) mutasarrıflar, nahiyelerde ise nahiye müdürleri en büyük mülki amirlerdi.⁵²

Kosova vilayeti, batıda İşkodra vilayeti ile Karadağ ve Bosna-Hersek, doğuda Bulgaristan, kuzeyde Sırbistan, güneyde ise Manastır ve Selanik vilayetleri ile komşu idi. Vilayetin idari sınırları, güneyde yer alan İştîp’ten başlayarak kuzeybatı istikametinde uzanan ve Taşlıca sancağıyla Bosna’ya sınır olan geniş bir coğrafyayı kapsıyordu.⁵³ 1883 yılına kadar Üsküp, Priştine, Yenipazar, İpek ve Taşlıca vilayetin sancaklarını oluşturuyor iken daha sonraları bu sancaklara Seniçe ve Prizren sancakları da dâhil edilmiştir.⁵⁴ Kosova’nın merkez sancağı 1879-1893 yılları arasında Priştine ve 1893 yılı itibariyle de Üsküp olmuştur.⁵⁵

Selanik vilayeti Rumeli’nin Adalar Denizi sahilinde ve Balkan Yarımadası’nın güneyinde yer alırdı. Kentin kuzey kesimleri tamamen dağlık olmasına rağmen sahile doğru gidildikçe geniş ve düz ovalar yer almaktaydı. Selanik vilayeti, doğu cihetinde Edirne vilayeti ve Doğu Rumeli eyaleti, kuzeye doğru Bulgaristan eyaleti ve Kosova vilayeti, batı cihetinde Manastır vilayeti ile

⁵²1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek Yenipazar, Taşlıca), Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul 2000.

⁵³1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek Yenipazar, Taşlıca), İstanbul 2000.

⁵⁴ Kosova Vilayet Salnamesi, 1300/1883, 140.

⁵⁵1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek Yenipazar, Taşlıca), İstanbul 2000.

güneye doğru Yunanistan ve Adalar Denizi ile sınırı bulunmaktadır.⁵⁶

Manastır vilayeti, konum itibariyle Arnavutluk'un doğu kısmında ve Makedonya'nın güney batısında yer almaktaydı. Manastır vilayetinin kuzeyinde İşkodra ve Kosova vilayetleri, güneyinde Selanik vilayeti ile Yunanistan, batısında İşkodra ve Yanya vilayetleri ve doğusunda ise yine Kosova ve Selanik vilayetleri yer almaktaydı.⁵⁷ Manastır, 1835 yılına değin Rumeli Vilayeti merkezi, 1844-1868 yılları arasında ise sancak merkezi statüsünde bulunmaktaydı. 1864 *Vilâyet Nizamnamesi* ile birlikte şehir, Serfice, Görice, Elbasan ve Debre, sancaklarından oluşan Manastır vilayetinin merkezi yapılmıştır. 1874 yılında yapılan düzenlemeler neticesinde mevcut konumunu korumasının yanı sıra Pirlepe, Grebene, Kırçova, Kesriye ve Florina kazalarının sınırları içerisine dâhil edilmesiyle birlikte vilayetin idari sınırları genişlemiştir.⁵⁸

Osmanlı Devleti'nin Makedonya idari yapısını oluşturan üç vilayetten⁵⁹ Kosova: Üsküp, Yeni Pazar, Priştine, İpek, Prizren ve Taşlıca olmak üzere 6 sancak ve 24 kazadan, Selanik: Selanik Merkez, Siroz ve Drama olmak üzere 3 Sancak ve 23 kazadan, Manastır: Manastır Merkez, Debre, İlbasan, Serfice ve Görice olmak üzere 5 sancak ve 17 kazadan oluşuyordu.⁶⁰

⁵⁶ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 466.

⁵⁷ Manastır Vilayet Salnamesi, 1311/1894, 152.

⁵⁸ Uğur Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, cilt: II, sayı: I, 2013, 356.

⁵⁹ Makedonya idari yapısını oluşturan Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinin sınırlarını gösteren harita için çalışmanın ek 2 ve 3 kısmına bakınız.

⁶⁰ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig*, sayı: 69, 2014, 3.

Tablo 1.1. XX. Yüzyılın Başında Osmanlı’nın Makedonya Vilayetlerinin İdari Taksimatı.⁶¹

Kosova		Selanik		Manastır	
Sancak	Kaza	Sancak	Kaza	Sancak	Kaza
Üsküp	Palanka	Selanik	Kesendire	Manastır	Pirlepe
	İştîp		Yenice		Ohri
	Kumanova		Langaza		Florina
	Köprülü		Karaferye		Kırçova
	Radovişte		Vodina	İlbasan	Gramiş
	Osmaniye		Gevgili		Pekliye
	Koçana		Avrathisar	Debre	Debre-i Zir
	Kretova		Toyran		Rikalar
	Orhaniye		Usturumca		Mat
Priştine	Mitroviçe		Tikveş	Görice	Kesriye
	Vulçitrın		Katerini		İstarova
	Preşova		Eyneroz		Kolonya
	Gilan	Drama	Kavala	Serfice	Kozana
Yeni Pazar	Yeni Pazar		Sarışaban		Cum’a-Kayalar
	Akova		Rubçoz		Nasliç
	Yeni Varoş		Pravişte		Grebene

⁶¹ Bayraktar, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)”, 3. Osmanlı’nın Rumeli topraklarındaki sancak ve kazalarının idari, ekonomik, eğitim, ulaşım ve daha bazı hususları hakkında bilgi için Bkz: H. Baha Öztunç, *Rumeli II. Abdülhamid Döneminde Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri (1896-1907)*, Kitabevi, İstanbul 2020.

	Kolaşin-i Zir	Siroz	Razlık		Alasonya
Prizren	Kalkandelen		Petriç		
	Lume		Timurhisar		
İpek	Yakova		Cuma-i Bala		
	Berane		Nevrekop		
	Tergovişte		Menlik		
	Gosniye		Zihne		
Taşlıca	Prepol				

Makedonya, stratejik açıdan çok önemli bir konuma sahipti. M.Ö. II. yüzyılda Roma İmparatorluğu tarafından inşa edilen ve Manastır, Ohri, Florina aracılığıyla Adalar Denizi ile Adriyatik'i birbirine bağlayan Egnatia Yolu bu topraklarda bulunuyordu. Bununla birlikte Ege Denizi ile Sofya'yı birbirine bağlayan Struma Ovası ve Tuna Nehri'ni Ege'ye bağlayan Vardar Ovası bu toprakların en büyük zenginliklerini oluşturmaktaydı. Ayrıca kara ve deniz yollarının kesiştiği ve büyük bir nüfusun barındığı önemli bir liman kenti olan Selanik gibi bir şehir Makedonya topraklarının bir parçasını oluşturmaktaydı. Selanik vilayeti, Tuna Nehri'nin güneyinde yer alan Balkan coğrafyasının üçüncü⁶² ve Osmanlı'nın ise ikinci büyük şehri konumunda bulunmaktaydı. Komşu devletlerden Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın iştahlarını kabartan, Makedonya'nın bu zenginlikleriydi.⁶³

⁶² 1910'da İstanbul'un nüfusu 1.1000.000, Atina'nınki ise 168.000 idi. Dolayısıyla Selanik, nüfus ve ekonomik büyüklük bakımında İstanbul ve Atina'dan sonra gelmekteydi. Castellan, *Balkanların Tarihi*, 365.

⁶³ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 365.

1.2. MAKEDONYA'NIN DEMOGRAFİK YAPISI

Osmanlı yöneticileri ilk dönemlerden itibaren tahrir faaliyetleri ile tebaanın durumunu görmek, devletin askeri ve mali ihtiyaçlarını karşılamak ve buradan hareketle askerliğe elverişli kişi sayısı ile halkın ekonomik düzeyini belirlemek için nüfus ve mal sayımları yapmıştır.⁶⁴ Ne var ki geçen zamanla birlikte tımar sistemi önem kaybedince icra edilen geniş çaplı tahrir faaliyetleri de terk edilmeye yüz tuttu. XVII. yüzyıldan itibaren avarız vergisinin sistemli bir yapıya bürünmesiyle birlikte bu vergiden sorumlu kişilerin tespiti işi de yerel idareciler ile kadınlara bırakıldı. Kadınlara sorumluluğunda avarız tahrir defterleri hazırlanarak merkeze gönderildi ve bu yönüyle avarız sayımları XVIII. yüzyıl süresince tatbik edilmeye devam etti. Avarız ve cizye sayımları sebebiyle icmal ve mufassal defterler düzenlendi. Mufassal defterlerde ulema ve asker kesimi ile reaya ayrı ayrı kaydedilmekle birlikte şahısların meslekleri ile muafiyet durumları da kayda geçirildi.⁶⁵

Sultan II. Mahmud döneminde 1829'da doğrudan Osmanlı demografik yapısının tahlil edilmesi amacıyla ilk nüfus sayımı teşebbüsü olmuştur. Bu sayım, genel bir nüfus sayımı için bir bakıma tecrübe niteliğinde olmuş olup Osmanlı-Rus savaşı sebebiyle bir neticeye varılamamıştır. Bu sayım sonrasında 1831, 1844 ve yüzyıl sonlarına doğru küçük veya büyük farklı sayımlar yapılmıştır. Fakat yalnızca Müslüman erkek nüfusun sayılması ve ülkenin her yerinde aynı ciddiyetle takip edilememesi dolayısıyla 1831 ve 1844 genel nüfus sayımları, devlet genelinde demografik

⁶⁴ Salih Akyel ve Savaş Sertel, "Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsancak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği", *Journal of History and Future*, cilt: 1, sayı: 1, 2015, 80.

⁶⁵ Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış*, cilt: 8, sayı: 15, 2014, 223.

yapının değerlendirilebilmesi için tatmin edici sonuçlar vermekten uzaktır.⁶⁶

Önceki yıllarda yapılan nüfus sayım çalışmalarının ardından Osmanlı Devleti'nde 1905-1906 tarihinde tekrar nüfus sayımı gerçekleştirildi. Bu son nüfus sayımlarının tatbik edilmesine bir gerekçe olarak Osmanlı idaresinin daha önce gerçekleştirilen sayımlardan pek memnun kalmamış olması idi ki özellikle bazı bölgelerde nüfusun eksik sayıldığı ifade edilmekteydi. Diğer bir gerekçe ise gayrimüslim cemaatlerin kendi nüfuslarını fazla göstermeye çalışmaları ve dini cemaat liderlerinin nüfus istatistikleri hazırlama konusunda çekişmeye girmeleriydi. Osmanlı idaresi de bu tür sorunları bertaraf etmek adına öncekiler gibi dolaylı ya da uzun sürmeyecek yeni sayımlar yapmaya karar verdi.⁶⁷

Osmanlı'nın XIX. yüzyılda gerçekleştirdiği nüfus sayımlarına bakıldığında son iki sayım faaliyetlerinin öncekilere göre daha özel ve yoğun gayretlerle gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde 1881'de yayımlanan *Sicill-i Nüfus Nizamnamesi*'ne dayanılarak yapılan bu sayımlar, Osmanlı'nın gerçekleştirmiş olduğu en kapsamlı sayımlar olma niteliğini taşımaktadır. Nitekim yapılan bu sayımlarla Osmanlı nüfusu bütün yönleriyle yani cinsiyete, yaşa, doğum yerine, medeni duruma, mesleğe ve cemaate göre ortaya konulmuştur.⁶⁸

Makedonya meselesinin karmaşık bir mesele olarak tanımlanmasının sebebi sadece coğrafi sınırlarının tespitindeki zorluklardan ibaret değildi, aynı zamanda buradaki nüfusun etnik

⁶⁶ Aylin Doğan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımı Verilerine Göre Antalya Kaleiçi Nüfusu Üzerine Demografik Bir İnceleme", *Mediterranean Journal of Humanities*, cilt: IV, sayı: 2, 2014, 73.

⁶⁷ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (Çev.: Bahar Tırnakçı), (1. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010, 110.

⁶⁸ Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", 228.

yapı ayrışımının yapılamamasından ileri gelmekteydi. Makedonya topraklarından pay kapma rekabetinde bulunan Balkan devletlerinin her biri bölge nüfusunun tespiti için hazırladıkları istatistiklerde orada yaşayan etnik unsurların sayısını kendi çıkarları doğrultusunda ifade etmeleri meseleyi daha da açmaza sürüklemekteydi. Bu şartlar altında taraflarca ileri sürülen birbirinden farklı ve bir diğerini yalanlayan rakamlar güvenilir ve objektif bir nüfus tablosu meydana getirmekten uzaktı. Osmanlı’nın tüm coğrafyası ve haliyle Makedonya nüfusunu ortaya çıkaran en güvenilir kaynakların Osmanlı istatistikleri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nitekim 1905 tarihli Osmanlı nüfus sayımı bunlardan birini teşkil etmektedir. Çünkü 1905 nüfus sayımı yapılırken bu sayımda sadece Osmanlı memurları görev almamıştı, aynı zamanda her bölgedeki cemaatlerin seçtikleri ve güvendikleri kişilerden oluşan müşterek komisyonlar da sorumluluk almışlardı. Böylece sayım esnasında farklı cemaatler birbirlerini denetleme imkânına sahip olmuştu. Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerinde tatbik edilen 1905 sayımının büyük bir hassasiyetle ve kontrole açık bir biçimde gerçekleştirilmiş olması bilhassa Rum Patrikhanesi’ni tedirgin etmişti. Bunun üzerine Rum Patrikhanesi, Osmanlı Hükümeti’ne müracaatta bulunarak Patrikhane’ye bağlı bulunan Rumların “Rum Ortodoks” ismiyle kayda geçirilmesini, anadilleri haricinde okullarda veya kiliselerde öğrendikleri Rumca’yı da konuşan halkın Rum Ortodoks olarak kaydedilmesini ve sayım sırasında mezhep mensubiyetinin esas alınarak milliyetin belirlenmesine yer verilmesi gibi hususların sağlanmasına gayret göstermişti. Sayım esnasında uygulanan yöntem ve düzenlenen listelerden de anlaşılacağı üzere dini-mezhep mensubiyet esas alınarak sayım gerçekleştirilmişti.⁶⁹

⁶⁹ Kemal Beydilli, “II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi’ne Dair”, *Osmanlı Araştırmaları*, cilt: IX, 1989, 79

Osmanlı Hükümeti tarafından 1905 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında daha önceleri Rum olarak yazılmış ahaliden Ulah ve Bulgarları Rum eşkıyası ve Bulgar ile Eksarhane'ye tâbi olmayan Rum ve Sırları da Bulgar eşkıyası baskı altında tutmaya gayret göstermekteydiler. Karyelerde yaşayan gayrimüslim unsurlar kayıtlara ne türlü yazılsalar da diğer tarafın tehdit ve şiddetlerine maruz kalarak korku içinde yaşamaya mecbur kalıyorlardı. Bu sebeple bazı karyelerdeki halklar korktukları için nüfus kayıtlarına sadece Hıristiyan olarak geçirilmeyi ve milliyetlerinin belirtilmemesini istiyorlardı. Ahaliden birtakım kimseler kendileri Rum Patrikhanesi'ne bağlı iken daha önceleri Bulgarların tehdidi üzerine Eksarhane'ye intikal etmeye mecbur olarak o yolda söz verdiklerini beyan etmişlerdi. Hıristiyan unsurların çeşitli tehdit ve baskı altında bulunmaları sebebiyle iradelerine sahip olmadıkları halde icra edilen nüfus sayımının doğru sonuçlar vermeyeceğinden bahisle gerekli önlemlerin alınmakta olduğu Manastır valiliğince bildirilmişti.⁷⁰

1.2.1. Makedonya Nüfusunu Oluşturan Ana Unsurlar

Makedonya coğrafyasında birçok etnik unsur bir aradaya yaşamıştır. Bu başlık altında Makedonya'da yaşayan etnik unsurların kimler olduğu, hangi dine mensup oldukları, daha çok hangi bölgelerde varlık gösterdikleri ve ayrıca nüfus sayılarına ilişkin açıklamalar yer almıştır.

1.2.1.1. Makedonya Hıristiyanları

Çok karışık bir din ve etnik yapısının mevcut olduğu bölgede Türklerden başka Bulgarlar⁷¹, Rumlar⁷², Sırlar⁷³, Arnavutlar,

⁷⁰ BOA, BEO. 2681/201048, Leff 3, R 21 07 1321 (04 Ekim 1905).

⁷¹ Bulgar ırkının kökeni, yaşam sürdükleri coğrafya ve diğer bazı hususları ile ilgili teferruatlı açıklamalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacaktır.

Yahudiler, Ulahlar, Kıptiler ve diğer unsurlar yaşam sürüyordu.⁷⁴ Osmanlı Makedonya’sında ise dört Hıristiyan toplumu mevcuttu ve bunlar Rumlar, Bulgarlar, Sırlar ve Ulahlardan müteşekkildi. Makedonya Hıristiyanları aynı soydan gelmeyip dil ve siyasi özelemler hususunda da birleşmemekle birlikte bu Hıristiyan milletlerden her biri Balkan devletlerinden biri ile dil, ırk ve siyasi hedefler hususunda ortak yönere sahiptiler. Kuzeydeki bazı Katolik Arnavutlar hariç Makedonya Hıristiyanlarının tümü Ortodoks mezhebinde olmaları dolayısıyla dini olarak iki ana kiliseye yani Rum Patrikhanesi ya da Bulgar Eksarhlığı’na⁷⁵ bağlıydılar. Tüm Yunanlılar, Sırlar, Ulahlar, Ortodoks Arnavutlar ve Bulgarların bir kısmı dini idare yönünden Fener Rum Patrikhanesi’ne bağlı iken Bulgarların çoğunluğu ise Eksarhlığa bağlıydılar. Bu bölünme Rumlar ile Bulgarlar arasındaki nefretin başlıca sebeplerinden birisiydi.⁷⁶

⁷² Rum/Yunan ırkının kökeni, yaşam sürdükleri coğrafya ve diğer bazı hususları ile ilgili teferruatlı açıklamalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacaktır.

⁷³ Sırp ırkının kökeni, yaşam sürdükleri coğrafya ve diğer bazı hususları ile ilgili teferruatlı açıklamalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacaktır.

⁷⁴ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 165.

⁷⁵ Eksarh tabiri Roma İmparatorluğu’nda hem sivil hem de kilisede kullanılan Yunanca “Exarchos” kelimesinden gelmektedir. Eksarh ifadesi sivil anlamda “vali” için, kilisede ise 451 Kadıköy Konsili’nden sonra “patrik” tabirinin yaygınlık kazanmasına kadar onun yerine, daha sonra ise bir kilise yargı alanı sınırları içerisinde bulunan metropolitlerin reisi olan metropolitler için kullanılmıştır. Ortodoks kilise hiyerarşisinde patrik ile başpiskopos arasında bir mevkiye sahiptir. Bu terim, merkeze hem sivil hem de ruhani anlamda uzak eyaletlerde İmparatorluk veya patriklik-papalık için görev icra eden liderler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Eksarh ifadesi Bulgar Ortodoks Kilisesi lideri için kullanıldığı gibi Rumen, Gürcü ve Sırp kiliselerinde de kullanılmıştır. Canan Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 52, sayı: 2, 2011, 166.

⁷⁶ Luigi Villari, “Races, Religions And Propagandas”, Luigi Villari (Ed.), *The Balkan Question (The Present Condition of The Balkans and of European Responsibilities, By Various Writers)*, (120-166), E.P. Dutton and Company, New York 1905, 135.

Makedonya Hıristiyanlarının büyük çoğunluğu Slav kökenliydi ve Makedonya Slavları ne tamamen Bulgar ve ne de tamamen Sırp idiler. Bunları bütünüyle birbirinden ayırmak pek mümkün değildi. Çünkü Makedonya’da yaşayan bir Bulgar ve bir Sırp’ın her biri kendi lisanında konuştuğu halde bir diğerrinin konuşmalarını anlardı. Sırbistan sınırına yakın olması dolayısıyla Makedonya’nın kuzeyindeki halk Sırpçaya yakın bir lisanla konuştuğu halde Bulgaristan sınırına daha yakın bulunan yerleşim yerlerinde yaşayanların ise Bulgarcaya yakın bir lisan ile konuştuğu görölmekteydi. Bununla birlikte dönemin dil bilginleri ve seyyahların büyük çoğunluğu Makedonya Slavlarının lisanının Sırpçadan ziyade Bulgarcaya ve kendilerinin de daha ziyade Bulgar ırkına yakın olduklarını beyan etmekteydiler. Bu kişiler, Makedonyalıların Bulgaristan Bulgarlarından daha yetenekli, daha çevik ve birbiriyle toplumsal ilişkiler içinde bulunmaya daha meyilli olduklarını da zikretmekteydiler.⁷⁷

1.2.1.2.Makedonya Müslümanları

Osmanlı Devleti, Balkan topraklarında giriştiği fetih hareketleri sonucunda elde ettikleri topraklara Anadolu’da bulunan Türk göçmenlerini buralarda iskân ettirmişti. Osmanlı’nın fethettiği Balkan topraklarının bir kesitini oluşturan Manastır ve Kosova bölgelerine de yerleştirilen Türk toplulukları buranın etnik yapısının değişmesinde önemli bir pay sahibi olmuşlardı. Fethedilen bu topraklara yerleştirilen Türkler kısa süre içerisinde ticaret ve ziraat faaliyetlerinde bulunarak buraları kendileri açısında ikinci bir yurt haline getirmişlerdi. Bölgenin birçok kesiminde çoğunluğu oluşturacak düzeyde nüfusları artan Türkler kolaylıkla buralarda yaşayan halklara kültür, dil, adet ve geleneklerini kabul

⁷⁷ Ahmed Selahaddin, *Makedonya Mes’alesi ve Balkan Harb-i Ahiri*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1915, 24.

ettirmeyi başarmışlardı. Denilebilir ki Manastır, Selanik ve Kosova bölgeleri yerleştirilen bu Türk nüfusu ile birlikte adeta birer Anadolu vilayeti havasına bürünmüştü.⁷⁸

Vaktiyle Anadolu'dan göçen Yörükler, XIV. yüzyıldan beri Konya civarlarındaki çoban ve çiftçilerden yerleşenler, yönetici ve memurlardan oluşan Osmanlılar, Yunan, Musevi ya da Slav kökenli dönmeler, bölgenin kuzeybatısına yerleşmiş bulunan Müslüman Arnavutlar, Rodop'ta ikamet eden Pomaklar ve Kafkasya'da Ruslara karşı giriştikleri mücadelelerden sonra 1860'ta Osmanlı tarafından bölgeye yerleştirilen Kafkas Çerkez ve Çingeneleri Makedonya Müslüman topluluğunu oluşturmaktaydı.⁷⁹

Kafkasların kuzeybatı bölgelerinde yaşam sürdüren ve XVIII. yüzyıldan itibaren Müslümanlığı kabul etmeye başlayan Çerkezler, XIX. yüzyılın ilk yıllarında bölgeye tamamen hâkim olma çabasında olan Rusya için büyük bir engel teşkil etmekteydi. Ancak Rus ordularının Çerkezya'yı işgal etmesiyle birlikte özellikle de 1864 yılından sonra yoğunlaşmak üzere Rusya tarafından Çerkezlere yönelik toplu katliamlar gerçekleştirilmişti. Ruslar tarafından girilen bu etnik temizlik ve göçe zorlama politikaları neticesinde topraklarını terk etmek zorunda kalan bir milyonu aşkın Çerkez nüfusunun büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına sığındı. Osmanlı Devleti, topraklarına akın eden ve savaşı özellikleriyle nam salan bu Çerkez topluluğunun önemli bir kısmını (150.000-200.000 arası) özellikle de kendi Balkan topraklarına yerleştirmişti.⁸⁰

⁷⁸ Tevfik Temelkuran, "Makedonya Meselesine Dair bir Layiha", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1972, 147.

⁷⁹ Castellán, *Balkanların Tarihi*, 366.

⁸⁰ Noel Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, (Çev.: Özden Arıkan), Mısırlı Matbaacılık, İstanbul 1999, 269-270.

Osmanlı Devleti tarafından 1860'larda Balkan topraklarına iskân ettirilen Çerkez topluluğunun küçük bir kısmı da Kosova'ya yerleştirilmişti. Bunlar için Kosova'nın doğu kesimlerinde 30 kadar yeni köy oluşturulmuştu. Kurulan bu yeni köylerin bir ikisi 100 haneden müteşekkil büyük köy denilebilecek özellikte iken geri kalan köylerin hepsi de 40-50 haneli küçük köylerden oluşmaktaydı. Çerkezlerin kendi tarihlerine göre Kosova'ya 2.000 Çerkez ailenin yerleştirildiği göz önüne alındığında bunların toplam sayısının 12.000'i geçmediği sonucu çıkarılmaktadır. Nis bölgesine yerleştirilen ve nüfusları daha az olan Çerkezler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Sırp'lar tarafından bölgeden sürülünce çoğunlukla Anadolu topraklarına göç ettiler. Bu durum karşısında birçok Kosova Çerkez'i de onlara katılarak birlikte gitmeye karar verdiler. Nitekim 1890'lı yılların sonlarına gelindiğinde Kosova'daki Çerkezlerin nüfusu yaklaşık olarak 6.400'lere gerilemişti. Meydana gelen Balkan Savaşları sonrasında Çerkezler, Osmanlı'nın kaybedilen diğer bölgelerinden de ayrıldılar.⁸¹

Kosova'da ikamet eden bütün Müslümanların Arnavutlardan oluştuğuna dair yanlış bir yargıya varılmamalıdır. Bunun yerine buradaki Müslüman nüfusun çoğunluğu Arnavutlardan oluşmaktaydı denilmesi daha gerçekçi olacaktır. Nitekim 1890'larda yayımlanan Avusturya istatistiklerine göre Kosova bölgesinde ortalama 6.000 Çerkez ile en az 10.000 Müslüman Çingene'nin yaşadığı belirtilmişti. Fakat Kosova'daki Çingenelerin çoğunluğu aile içi iletişimlerinde Arnavutçayı kullanırdı.⁸²

Türkler Makedonya'nın her cihetinde özellikle de Manastır'da ve Köprülü'den itibaren doğu taraflarda ekseriyet teşkil etmiş bir halde bulunmaktaydılar.⁸³ Kosova'da yaşayan

⁸¹ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 270-271.

⁸² Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 239.

⁸³ Tunalı Hilmi, *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*, Kahire 1326 (1910), 42.

Müslümanlar içerisinde bilhassa Türkleri ayırt etmek ve betimlemek oldukça zordu. Kosova'da kendilerini Osmanlı Türk'ü olarak tanıtabileceklerin sayısı 5.000'den fazla değildi. Nitekim Avusturya istatistikleri bu sayıyı toplamda 9.650 olarak vermektedir ve bunun büyük çoğunluğu da Prizren'de ikamet ediyordu.⁸⁴

Osmanlı Makedonya'sında ve bazı komşu bölgelerde yaşayan birçok Slav İslam dinini kabul etmişti. Ancak bunların sayısını, kimliğini ve yerlerini kesin olarak belirlemek dönemin koşulları gereği zor olmuştur. Makedonya'da Slav dilleri konuşan bir grup Müslüman'ın yaşadığı yerlere Kosova'ya bağlı Priştine ve Prizren sancakları örnek gösterilebilir. Kosova'nın Müslümanlığı benimsemiş Slavları içinde kendileri hakkında en detaylı bilgilere sahip olunan grup Prizren'in güneyinde yer alan dağlık Gora bölgesinin yerleşimcileridir. Burada yaklaşık olarak 2.600 haneden oluşan 30 köy mevcuttu. Bölgenin geleneksel tarihine göre buradaki Slavların İslam'ı benimsemesinin en önemli sebebi Sırp Patrikhanesi'nin 1766'da faaliyetlerinin yasaklanmasından sonra Rum piskoposlarının kendilerine yapıcı olmayan davranışlarda bulunması idi. Avusturya tarafından 1890'larda yayımlanan istatistiklere göre Kosova'da toplam 57.300 Müslüman Slav yaşamaktaydı. Fakat bu rakamlara 1878'den sonra Bosna'dan Kosova'ya göç eden çok sayıda mülteci de dâhildi.⁸⁵

Makedonya vilayetlerinde Müslümanların mı yoksa gayrimüslimlerin mi nüfus çoğunluğu oluşturduğu çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde gayrimüslim unsurların nüfusunun Müslümanlardan fazla olduğu hususunda bazı rivayetler gerek Avrupa ve gerek bölge devletlerindeki gazetelerde yayınlanmaktaydı. 1905 yılına gelindiğinde bu tür propaganda amaçlı yayınların sayısında artış

⁸⁴ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 239.

⁸⁵ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 239-240.

olması üzerine bu vilayetlerdeki Müslim ve gayrimüslim nüfusunun hakikate dayalı ve acil olarak ortaya çıkarılması icap etmişti. Bu vilayetlerde Müslüman nüfusunun çoğunluk oluşturduğu Babîâli tarafından daha önceleri tespit edilmiş olmasına rağmen 1905 nüfus sayımının bitimine yakın Hariciye Nezareti tarafından Rumeli Umumi Müfettişliği'nden hem eski kayıtlardan hem de yeni nüfus kayıtlarından veriler esas alınmak suretiyle belirlenebildiği kadarıyla din ve mezhebe dayalı nüfus miktarının Hükümet'e bildirilmesi istenmişti. Alınan cevapta Makedonya vilayetlerindeki nüfusun 1.733.705'i Müslüman, 759.729'u Patrikhane'ye mensup Ortodoks ve 578.927'si Eksarhane'ye tâbi olmak üzere toplamda 3.072.361'e denk geldiği ve dolayısıyla bu hesaba göre Müslümanların bütün nüfusun % 56'dan fazlasını ve gayrimüslimlerin ise % 44'ünü oluşturduğu sonucu açıklanmıştı. Bu rakamlar telaffuz edilirken Kosova ve Manastır vilayetleri sınırları içerisinde yer alan İpek, Debre ve İlbasan sancaklarının nüfusu tahrir işlemleri devam ediyor olmasından dolayı dâhil edilmemişti ki buralarda İslam nüfusunun yine çoğunluğu oluşturduğu ifade edilmişti.⁸⁶

1.2.1.3.Yahudiler

Makedonya'nın Selanik başta olmak üzere diğer bazı yerleşim alanlarında yaşam süren topluluklardan bir diğerini de Yahudiler oluşturmaktaydı. XV. yüzyılın sonunda Güney Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz ve Sicilya'da siyasi ve ırkçı baskılara maruz kalmaları sebebiyle göç etmek mecburiyetinde kalan Yahudiler Osmanlı Devleti tarafından kabul edilerek bunların büyük bir kısmı Makedonya topraklarına yerleştirilmişti.⁸⁷ Buradaki Yahudilerin önemli bir kısmı Aragon Kralı II. Ferdinand

⁸⁶ BOA, Y.MTV. 280/4, Leff 1, H 03 09 1323 (01 Kasım 1905).

⁸⁷ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 404.

ve Kastilya ve Leon Kraliçesi I. İsabella tarafından İspanya dışına sürülen Yahudilerin soyundan geldikleri için İspanyol lehçesiyle konuşuyor olmalarının yanı sıra genellikle diğer birçok dilleri de biliyorlardı. Osmanlı’nın Balkan topraklarında yaşayan Yahudiler hiçbir zaman zulme uğramadıklarından genel itibariyle Osmanlı hükümetlerine sadık kalmaya özen gösterdiler.⁸⁸

Yahudi nüfusunun büyük bir kısmı Selanik’te ikamet etmekte olup, vilayetin merkez sancağında 130.000 Yahudi yaşamaktaydı. Buradaki Yahudiler tüccarlık, müteşebbislik, çiftçilik, bankerlik, zanaatkârlık, sarraflık, komisyonculuk, işçilik, hamallık, kayıkçılık, arabacılık gibi işlerle meşguldüler.⁸⁹ Dönemin müşahitlerinin ifadelerine göre Selanik, modern Avrupa’da Yahudilerin toplam nüfusun en önemli kesimlerinden birini oluşturduğu tek şehirdi. Yahudiler bölge ticaretini tekelleştirmek ve gemicilik sektörünü kendi kontrolleri altında tutmaları hasebiyle Yunanlıları iş dünyasında gölgede bırakıyorlardı. Rokoko tarzında maksim görüntü sağlamak için tasarlanan gösterişli villaları, Selanik’in banliyösüne sessiz bir Avrupalı kent havası katıyordu. Ticaret onların tek uğraşları değildi, Yahudi alt sınıfı liman işçiliğinde bir tekele sahiptiler ve rıhtımın kayıkçıları da çoğunlukla Yahudilerden oluşuyordu. Bu Yahudi hâkimiyeti Selanik’i Levant limanları arasında benzersiz kılıyordu.⁹⁰ Görüldüğü üzere hemen hemen her işte yer almaları dolayısıyla Yahudiler sosyal ve ekonomik yaşamın en önemli aktörlerinden biri olarak kabul görmekteydiler ve onlar bu konularının tamamen bilincindeydiler. Avrupa’nın kuzey ve doğu bölgelerinde yaşayan dindaşlarında çokça görülen kötü yaşam koşulları ve boyun eğiş hallerinden eser yoktu. Yahudilerin çoğu

⁸⁸ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 162.

⁸⁹ W.L. Colmar Freiherr Von Der Goltz, *Makedonya Seyahatim: Selanik-Manastır Alman Demiryolunu Ziyaret*, (Çev.: EşrefBengi Özbilen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, 19-20.

⁹⁰ Henry Noel Brailsford, *Macedonia: Its Races and Their Future*, London Methuen, Toronto 1906, 83.

uzun boylu olmakla birlikte kızıla çalan sarışın tene sahiptiler. Makedonya'daki Yahudiler oldukça enerjik ve hatta sıkı mücadeleciler bir karaktere sahiptiler.⁹¹ Selanik'teki Yahudiler arasında İslam dinini kabul etmeleri dolayısıyla "Dönme" diye tabir edilen bir topluluk da mevcuttu ve bu toplum oldukça içine kapanık bir görüntü vermekteydi. Yahudi kökenli bu grubun içerisinde İsmaili mezhebini benimsemiş olanlar da bulunmaktaydı.⁹²

Selanik'te ikamet eden Yahudiler arasında Allatini ailesi, Osmanlı'nın Avrupa topraklarının en önemli sanayici ve girişimci grubunu oluşturmaktaydı. Allatini ailesi özellikle un ve ipek sanayisinde yaptıkları yatırımlarla tanınmakla birlikte önemli miktarda tarımsal ürünlerin ihracatını da gerçekleştirmekteydiler. Aile, 1850'li yıllarda buharlı değirmenleri işletmeye açmış ve Selanik'te bir buharlı kiremit fabrikası dâhi açmaya muvaffak olarak 1890'lı yıllarda bu fabrikayı İtalya'dan ithal ettikleri makinelerle yenilemişlerdi. Allatini ailesi daha önceleri neredeyse bütün Makedonya'nın tütün ticaretini yönetiyorlardı ve ihracatını da yine kendi tekellerinde bulundurmaktaydılar. Ancak 1880'li yılların ortalarına doğru batılı yabancı tüccarlar Makedonya piyasasına hâkim olmaya başlayarak yerel şirketleri kendileriyle rekabet edemez duruma getirdiler. Bu durum karşısında ticari kabiliyetlerini devreye sokan Allatini ailesi, 1895'te Makedonya tütün ticaretini finanse etmek amacıyla Selanik Ticaret Şirketi'ni kurdu ve böylece tütün piyasasında Macar firması Herzog'un ardından ikinci sıradaki yerini korudu. Selanik'in tanınan diğer

⁹¹ Goltz, *Makedonya Seyahatim: Selanik-Manastır Alman Demiryolunu Ziyaret*, 20.

⁹² G.F. Abbott, *Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi*, (Çev.: Raşit Gürdilek), Akılçelen Kitaplar, Ankara 2013, 22.

Yahudi ailelerden olan Mizrahiler, Torresler ve Fernandezler de Selanik sanayisinin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdi.⁹³

Kosova Yahudilerinin en dikkat çeken merkezi Üsküp'tü ve Kosova'daki Yahudi cemaatine hizmet götüren bütün hahamlar da buradan çıkıyordu. Üsküp'teki Yahudi nüfus hızla arttı ve 1544'te 32 aileden oluşurken, 1680'lerde 3.000 kişiye çıkmıştı. XIX. yüzyılın sonlarında Priştine'de yaşayan 305 Yahudi genel itibariyle İspanyolca konuşmaktaydılar. 1910 yılı itibariyle bütün Kosova'daki Yahudilerin sayısı 3.000'i bulmuştu.⁹⁴

Manastır'a vaktiyle iskân ettirilmiş olan Yahudiler, burada XX. yüzyılın ilk yıllarından beri varlıkları devam eden küçük ölçekli koloniler meydana getirmişlerdi.⁹⁵ Ancak onlar Manastır'da bilhassa açtıkları okullarla dikkat çekmekteydi. Yahudilerin eğitimi için açılan bu okullarda genel itibariyle batılı dillerde de eğitim verilmekteydi. *Alliance İsrailite Örgütü*, çoğunlukla ziraat, ticaret ve sanayi ekseninde eğitim veren okullar açmaktaydı. Yahudilerin Makedonya genelinde 60'tan fazla okulları mevcuttu ve bu okullardan biri 1895'te Manastır'da açılmıştı.⁹⁶

1.2.1.4. Arnavutlar

Avrupa kıtası halkları eski zamanlarda Asya kıtasından yani Belh ve Herat taraflarından yerlerini terk ederek bir kısmı Maveraünnehir ve Rusya, bir kısmı İran ve Anadolu ve bir kısmı da Kafkasya ve Karadeniz yoluyla kalabalık gruplar halinde batıya doğru göç ederek Avrupa kıtasının her tarafına yayılmışlardı. Fakat

⁹³ Donald Quataert, "Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar", Gilles Veinstein (Ed.), *Selanik 1850-1918*, (ss. 186-204), (Çev.: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, 199.

⁹⁴ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 268.

⁹⁵ Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 83.

⁹⁶ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 404.

bu göçler tek bir zaman diliminde gerçekleşmeyip her bir göç dalgası arasında uzun zamanlar geçmişti. Kelt kavmi Avrupa'ya yayılan ilk kabilelerdendi. Arnavutların o zamanlarda Keltlerden ya kısa bir süre önce ya da hemen sonra gelmiş oldukları düşünülüyor. Bazı hususlar bakımında aralarında benzerlikler bulunan bu iki kavim birden ya da ardı sıra gelip Keltler Avrupa'nın batı kesimlerine ve Arnavutlar da doğu taraflarına yerleşmişlerdi. Daha sonraları Totonlar ve Slavlar da gelip Doğu Avrupa topraklarına yerleşmeye başlamışlardı. Avrupa'daki milletlerin bir kısmı dahi Mısır, Finike ve Lidya sahilinden göç edip Akdeniz'i geçerek İspanya, İtalya ve Yunanistan topraklarını tercih etmişlerdir ki Yunan adalarına göç eden Helenler yani Elenoslar oraların kadim ahalisi olan Pelasiçleri yurtlarından sürmüşlerdi. Rumeli bölgesine ilk önce Arnavutların ataları olarak bilinen Pelasiçler göç etmişlerdi. Pelasiçler, gerek Anadolu'nun orta ve güneybatı cihetlerinde ve gerek Rumeli'de tarihin en evvel tanıdığı kavimlerden biri olmuştur.⁹⁷

Pelasiçlerin İliryalıları, Makedonyalıları, Frikyalıları ve Trakyalıları olmak üzere dört ayrı gruba ayrıldıkları kabul edilmektedir.⁹⁸ Bu dört ayrı gruptan bir olan Makedonyalıları, Pindos ve Şar dağlarından Rodop Dağı'na, Karasu'ya ve Ege Denizi'ne kadar olan topraklarda yani Selanik, Manastır, Üsküp ve Siroz taraflarında yaşam sürmekteydiler.⁹⁹

Yukarıda belirtildiği gibi bölünmüş bulunan Pelasiçler, kendilerinden sonra göç eden başka kavimler ile karışarak büyük ölçüde asıllarını kaybetmişti. Fakat Pelasiçlerden sadece şimdiki Arnavutların ataları olarak bilinen İliryalıları isimlerini, dillerini,

⁹⁷ Kosova Vilayeti Salnamesi, 1314/1896, 331.

⁹⁸ Said Olgun, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015, 9.

⁹⁹ Kosova Vilayeti Salnamesi, 1314/1896, 331.

adet ve geleneklerini bir dereceye kadar muhafaza etmeyi başarabilmişlerdi. Nitekim günümüz Arnavutluk bölgesi de eski İliiryalıların işgal ettiği topraklardan ibaret bulunmaktadır. Eski Pelasiç lisanı şimdiki Arnavut lisanı iken Pelasiçlerin sırasıyla Roma, Bizans ve Osmanlı hâkimiyetinde bulunmaları sebebiyle kültürel bazı özelliklerinde olduğu gibi lisanlarında da bazı değişimler meydana gelmiştir.¹⁰⁰

Arnavutlar Osmanlı idaresi¹⁰¹ altına girdikten sonra bütün beyleri ve ileri gelenleri birden İslam’ı kabul ettikleri gibi onları takip edenlerin çoğunluğu da kademe kademe az vakit içinde Müslüman olmuş ve kalan kısmı da ikiye bölünerek bir kısmı Katolik ve bir kısmı da Ortodoks mezhebine geçmişlerdi. Roma ile Bizans İmparatorluğu’na ve hatta kendilerinin ırkından olan Büyük İskender’e bile itaat etmemiş olan Arnavutlar Osmanlılarla tek dil ve tek vücut olup Osmanlı Devleti’ne ve İslam dinine pek çok hizmet ve yardımları olmuştu. Bütün Arnavutlar Osmanlı’nın daimi surette silah altında bulunur bir ordusu hükmünde ve talimat aldıkları vakit eline silah alarak vazifeye koşmaya hazır bir haldeydiler. Devlet de bunlardan hizmet ve sadakatlerini takdir ettiklerini en büyük devlet makamlarına kadar çıkarmıştı. 1896 yılına değin yalnız sadrazamlık makamına oturmuş 20 kadar Arnavut paşalar olup bunların içinden özellikle Sultan Süleyman Han devrinde 5 defa sadrazamlık görevini icra etmiş ve Osmanlı

¹⁰⁰ Kosova Vilayeti Salnamesi, 1314/1896, 332.

¹⁰¹ XV. yüzyılın ilk yarısında Arnavutluk’ta Osmanlı hâkimiyetinin kesin olarak sağlandığı biliniyor olmasına rağmen aslında bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşmeye başladığı görülmektedir. Arnavut topraklarında feodal beylerin hüküm sürmeleri dolayısıyla Osmanlı askerleri bu topraklara ayak bastıklarında karşılarında bölgenin en güçlü feodal beyi olarak bilinen II. Balsha başta olmak üzere bu feodal beylerini bulmuşlardı ve bu sebeple her iki taraf arasında şiddetli çatışmalar vuku bulmuştu. Balkan güçleriyle işbirliğine giden Arnavut feodal beyleri Osmanlı’ya karşı harekete geçmiş, ancak 1389 yılında meydana gelen I. Kosova Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti’ne bağlılıklarını bildirmişlerdi. Olgun, *XXIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, 11.

sancağını Yemen ve Umman'a ve o zamana kadar ismi bile duyulmamış Aşin'e ve Sumatra'ya ulaştıran Sinan Paşa ile Osmanlı sancağını Viyana surları dibinde dalgalandırmaya muvaffak olan Köprülü Mehmet Paşa ve onun soyundakiler Arnavut kökenliydi. Arnavutlar genellikle uzun boylu, iri kemikli, zeki ve sınırlı bir yapıya sahiptiler. Kafalarının büyüklüğü ve çehrelerinin genişliği ile fark edilebiliyorlardı. Gerçekte bu milletten pek çok âlim insanlar yetişmiş ise de çoğu okuyup yazdıkları dilin ait olduğu milletin fertleri olarak zannedilmekteydi. Yakovalı Ali Efendi ile Hoca Tahsin (1811-1881) gibi ilimde öne çıkmış pek çok kişi bulunur. Arnavutlar ciddiyetsizliği ve onursuzluğu hiç sevmemekle birlikte atalarının ahlak ve adetlerini, namus ve haysiyetlerini muhafaza etmekte ve besa diye adlandırdıkları ahde vefa hususunda pek dirayetliydi.¹⁰²

Arnavutlar genel itibarıyla iki ana gruba ayrılırlardı ve bunlar Kuzeydeki Gegalar ile Güneydeki Toskalar idi. Gega'lar, ikisinin daha ilkel olanıydı ve bunlar da birkaç kabileye bölünmüştü. Arnavut nüfusunun üçte ikisi Müslüman olmakla birlikte geri kalanı ise Ortodoks ve Katolik Hıristiyanları olarak ayrılıyorlardı. Fakat Arnavutlar dini olarak hiçbir şekilde fanatik değildi. Dönemin müşahitlerine göre, tümü Katolik olan Mirdita'lar dâhil üyeleri hem Müslüman hem de Hıristiyan olan her kabilede ve hata çoğu ailelerde kendi aralarında sürekli bir çatışma olmasına rağmen din asla kavga sebebi olmamıştı. Bütün asabi davranışlarına rağmen Arnavutların birçok iyi özellikleri de vardı. Onlar cesur, misafirperver¹⁰³ ve güvenilir insanlardı. Osmanlı'daki yabancı

¹⁰² Kosova Vilayeti Salnamesi, 1314/1896, 331-336.

¹⁰³ Müslüman olsun olmasın herhangi bir adamın yolu Arnavutluk'a düşer de bir yer tanımadığı için sokak ortasında kalırsa ya da bir eve yönelip giderse sokakta ona denk gelenlerden biri veya yöneldiği ev sahibi o yabancı adamı evinde misafir etmeye ve kaç gün kalacak olursa onun karnını doyurmaya kendini borçlu hisseder. Hatta ev sahibinin yiyecek ekmeği yoksa da gidip silahının birini rehine koyup misafirine yiyecek alır ve evine geleni geri çevirmezdi. Çünkü evine geleni göndermek en büyük namussuzluk olarak bilinirdi. Misafir

elçilikler ve konsolosluklar güvenilir insanlar olmaları dolayısıyla tercihen Arnavutları kavas¹⁰⁴ olarak işe almayı tercih etmekteydiler. Arnavutlar, hiçbir şekilde mantıksız değildiler ve en müktedir generaller ile sivil hizmetkârların bazıları Arnavutlardan seçilmişlerdi. Ancak Arnavutlar kendi ülkeleri dışına çıktıklarında kendilerinde var olan kabiliyetlerini açığa çıkarabilme imkânına sahip olabilmekteydiler. Arnavutların kendi özerkliklerini muhafaza etme ve komşu halklarını yağmalama hakkını kendilerinde görmenin ötesinde herhangi bir siyasi hırs ya da arzulara sahip oldukları söylenemeyeceğine dair tespitler mevcuttur.¹⁰⁵

Rumların yürüttükleri çok yönlü politikalar neticesinde Makedonya topraklarında yaşayan bir kısım Arnavutlar Rumlaştırılmaktaydı ve bu durum çok tehlikeli bir gidişata işaret etmekteydi. Arnavutların bu duruma düşmelerinin en büyük sebeplerinden biri şüphesiz kendi okullarına sahip olmamaları yahut mevcut okullarının sayısının az olması ve okul denilecek bir halde bulunmamasıydı.¹⁰⁶

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı’nın Balkan topraklarındaki Arnavutların toplam nüfusu tahminen 2.500.000 kadardı.¹⁰⁷ 1896 yılına gelindiğinde Arnavutların en çok varlık gösterdiği yerler Üsküp, İşkodra, Manastır, Yanya ve Prizren idi ki

dilediği kadar evde misafir kaldıktan sonra ev sahibi misafirini gideceği yolda ilk denk geldiği bir köye kadar yolcu ederek her kötülüğe karşı korumaya borçluydu. Misafir geldiği köyde de bu hassasiyet üzere izzet ve ikram görürdü. Ev sahibinin uğurladığı misafirini biri yolda yaralar ya da katlederse ev sahibi sanki kardeşi ya da babasını öldürmüşler gibi ölünceye kadar akraba ve yakınlarıyla birlikte suçlu arayıp cezasını vermeye çalışırdı. Bu konukseverlik Arnavut milletinin tamamında vardı. Kosova Vilayeti Salnamesi, 1314/1896, 337.

¹⁰⁴ Konsolosluklarda ya da Elçiliklerde çalışan koruma görevlisi.

¹⁰⁵ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 160.

¹⁰⁶ Hilmi, *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*, 42.

¹⁰⁷ Kosova Vilayeti Salnamesi, 1314/1896, 340.

her bir şehirdeki Arnavut ahalî sayısı 30.000'den fazlaydı. Priştine, Yakova, İpek, Kalkandelen, Tiran, Debre, İlbasan, Berat, Ohri, Kesriye, Görice, Ergiri ve Preveze yerleşim alanları ise Arnavutların sayıca daha az buldukları yerlerdi ve bu yerlerin her birindeki Arnavut nüfusu 10.000 ile 20.000 arasındaydı. En az Arnavut nüfusunun bulunduğu yerler ise Pirlepe, Köprülü, Resne, Draç, Akçahisar, Kavaye, Avlonya, Premidi, Tepedelen, Delvine, Koniçe, Filat, Maçova, Aydonat, Parga ve Margılıç kasabaları idi ve her birinin Arnavut nüfusu 3.000'den fazlaydı.¹⁰⁸ Arnavut nüfusunun ancak yarısından daha azı Makedonya'da yaşam sürmekteydi.¹⁰⁹ Makedonya'daki Arnavut nüfusun çoğunluğu Sırbistan sınırında ve Prizren'in dağlık bölgelerinde bulunuyordu. Bu bölgelerin yerli halkı olan Arnavutlar Sırları davetsiz misafir ve gaspçı olarak görmekteydiler.¹¹⁰ Makedonya vilayetleri içerisinde Arnavutların nüfus çoğunluğunu oluşturduğu yerlerin başında Kosova gelmekteydi. Nitekim Almanlar tarafından 1891'de gerçekleştirildiği öne sürülen bir araştırmaya göre Müslüman Arnavutlar Kosova nüfusunun % 52.98'sini, Ortodoks Makedonlar % 20.62'sini, Ortodoks Sırlar % 15.10'unu, Müslüman Türkler % 6.77'sini, Katolik Arnavutlar % 2.86'sını ve ateistler ile diğer inançlara mensup kişiler de kalan kısmını oluşturmaktaydı.¹¹¹

1.2.1.5. Ulahlar

Osmanlı arşiv vesikalarında Ulahça'nın Latince'den ayrı olmasına rağmen Ulah neslinin Romalılardan geldiği belirtilmektedir. Romanya Devleti halkı da Romalıların torunları

¹⁰⁸ Kosova Vilayeti Salnamesi, 1314/1896, 340.

¹⁰⁹ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 161.

¹¹⁰ Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 279.

¹¹¹ Olgun, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, 19.

olduklarını ve dolayısıyla da Ulahlar ile aynı ırktan olduklarını iddia ediyorlardı.¹¹² Ulahlar Balkan coğrafyasında göçebe bir toplum olduklarından belli bir coğrafyada bir bütün olarak varlık göstermemişlerdi. Bununla birlikte nüfus defterlerinde “Rum Ortodoks Milleti” şeklinde kaydedildiklerinden Makedonya vilayetlerindeki nüfus sayılarının kesin tespiti yapılamamaktaydı.¹¹³ Ancak Rumeli bölgesinde yani Makedonya ve Arnavutluk vilayetlerinde XX. yüzyılın başlarında Ulahların sayısının yaklaşık olarak bir milyon nüfusa tekabül ettiği açıklamaları yer almaktadır.¹¹⁴ Makedonya'da özellikle de Kara Kaçan ve Sarı Kaçan isimleriyle bilinen iki Ulah topluluğu mevcuttu ve bu her iki topluluk da genel itibarıyla göçebe bir yaşam tarzına sahiptiler. Kara Kaçanlar, 200.000 kişilik bir nüfus miktarını temsil etmekte olup Makedonya'nın üç vilayetinde ve Yanya'da ikamet etmekteydiler. Sarı Kaçanların nüfusu ise 150.000 civarındaydı ve daha çok Manastır vilayeti sınırları içerisinde ikamet ediyorlardı.¹¹⁵

1.2.1.6. Pomaklar

Balkan coğrafyasında yaşayan toplumlar içerisinde etnik kimliği en tartışmalı ırklardan birini Pomaklar oluşturmaktaydı. Pomak kimliğinin bu denli tartışma konusu olmasını sağlayan etkenlerin başında Balkan topraklarında etkinliğini artırma çabası içerisinde olan ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda Pomakların din, dil ve kültür gibi özelliklerini ön plana sürmeleriydi.¹¹⁶

¹¹² Mehmet Köseoğlu, “Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.8, S.1,2021, 295.

¹¹³ Köseoğlu, “Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri”, 298.

¹¹⁴ BOA, *TFR.I.MKM. 4/304*, H 03 04 1321 (29 Haziran 1903).

¹¹⁵ Tahsin Uzer, *Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979, 203.

¹¹⁶ Seren Özcan, *Pomak Kimliği*, Ceren Yayıncılık, Edirne 2013, 26.

Nitekim Bulgarlar Pomakların Bulgar soyundan geldiklerini, Yunanlılar ise bunların en eski Yunanlılar olduklarını iddia etmekteydiler.¹¹⁷

Bazı Pomak yazarlar, Pomak kimliğine farklı bir çerçevede bakılmasını zaruri kılmak ve Pomakların Balkan topraklarında Bulgarlardan ve Türklerden önce var oldukları tezlerine dayanak oluşturmak amacıyla bu topluluğun kökenleri ile ilgili çeşitli teoriler öne sürmüşlerdir. Pomakların bölgenin kadim yerleşimcilerinden olan Trakların soyundan geldikleri, fakat Bulgarların onları Slavlaştırdıkları ve ayrıca Bizansların kendilerini Hıristiyan dinine geçmeye zorlamaları karşısında VII ve VIII. yüzyıllarda İslam dinini benimsedikleri görüşü bu teorilerden birincisini teşkil etmektedir. İkinci teoriye göre ise onların VII. yüzyılda Balkanlarda İslam dinini yaymak amacıyla Hz. Muhammed tarafından bölgeye gönderilen Arapların torunları oldukları görüşü hâkim olmuştur.¹¹⁸

Pomakların Türk kökenli olduğu iddiasında bulunanlara göre onlar, Hazar Denizi ve Karadeniz'in kuzey hattını takip ederek önce Ukrayna'ya ve sonrasında da Besarabya'ya, XI. yüzyılda Rodoplar, Batı Trakya ve Makedonya topraklarına yerleşen Kıpçak ya da Kuman Türklerinin soyundan gelmişlerdir.¹¹⁹

Türkçe kaynaklarda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra rastlanılan Pomak isminin kökeni çokça tartışılmıştır. Yapılan araştırmalarda elde edilen verilerin değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıkan en yaygın tanıma göre Pomak kelimesinin yardım etmek anlamına gelen "Pomagam" fiilinden türediği ve

¹¹⁷ Celal Nuri, "Bulgar ve Pomak", (Çev.: Muhammet Kemaloğlu), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 53, sayı: 2, 2013, 421.

¹¹⁸ Mehmet Pınar, "Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946)", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 9, Sayı: XXV, 2016, 805.

¹¹⁹ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, 6.

dolayısıyla “Pomagaci-Yardımcı” anlamına geldiği sonucuna varılmıştır. Slav Hıristiyanlar, Osmanlı ordusuna sürekli olarak yardımda bulunmaları sebebiyle bir kısım Müslümanlara yardımcı anlamına gelen “Pomagaç” ismini vermişler ve bu isim zamanla “Pomak” olarak değişmiştir. Bulgarlar, Pomaklara yönelik olarak Bulgar Müslümanları ismini kullanmaktaydılar, ancak bahsi edilen isimlendirme 1870 yılı öncesinde hiçbir şekilde kullanılmamıştır.¹²⁰

Pomak dilinin Bulgarcanın bir lehçesi olduğu ya da Antik Yunancadan geldiği yönünde bazı tezler ileri sürülmüştür. Pomak dili ile ilgili olarak genel anlamda kabul gören husus ise bu dilin güney Slavcanın lehçelerinden biri olduğudur. Nitekim yapılan bir kısım araştırmalar neticesinde elde edilen veriler Pomakçanın dil yapısı bakımında Slav dilinin bir parçası olduğu sonucu çıkmaktadır. Slav dili ile aynı kökenden gelmiş olmakla birlikte Pomak dili Bulgarcaya da çok yakındır. Ancak Pomakçada çok sayıda Türkçe sözcükler de yer alması sebebiyle birçok Bulgar bu dildeki bazı kelimeleri anlamakta zorlanmaktadırlar. Pomakların yaşam sürdüğü coğrafyalarda eğitim dili olmaması sebebiyle Pomakça yeterince gelişim gösterememiş ve bu sebeple Balkanlarda varlık gösteren diğer Slav dilleriyle arasındaki farklılıklar derinleşmiştir.¹²¹

V ve VI. yüzyıllarda Balkan coğrafyasına yerleşmeye başlayan Ekslavon kavmi, Pomak etnik kimliği açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bizans ve Avarlar ile meydana gelen savaşlar neticesinde mağlup olan Ekslavonlar ikiye bölünerek bunların büyük bir kısmı Bulgaristan’ın kuzey kesimlerinde yer alan Lovech, Teteven, Plevne ve Şumnu’ya gönderilmekle birlikte geri kalan kısmı ise Makedonya topraklarına dağılmışlardı. Makedonya’ya dağılan Ekslavonlar, Yugoslavya Pomaklarının oluşmasında önemli bir etken olmuşlardı. Ekslavonların zamanla

¹²⁰ Özcan, *Pomak Kimliği*, 26-27.

¹²¹ Özcan, *Pomak Kimliği*, 27.

kurmuş oldukları köyler genel itibariyle Pomak yerleşim yerleri olarak kayıtlarda yer almaktadır.¹²²

Genel itibariyle Rodop Dağı civarında, Makedonya ve Doğu Rumeli topraklarında yaşam sürdüren Pomaklar çoğunlukla Müslüman olmakla birlikte Bulgarca konuşmaktaydılar. Fakat onlar çoğunlukla kendilerinin Türk soyundan geldiklerine inanmaktaydılar.¹²³

Pomaklar, XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde daha çok Ege kıyıları ile Meriç düzlüklerini birbirinden ayıran yüksek kesimlerde ve Rodoplar ile Rila dağı civarlarında yaşam sürmekteydiler. Ayrıca daha küçük gruplar halinde olmak üzere 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı'ya bağlı prenslik statüsünde bırakılan Bulgaristan'ın kuzey bölgesinde yer alan Plevne, Lofça, Rahova ve Selvi gibi yerlerde ve İşkodra, Kosova ve Selanik vilayetlerinin farklı kesimlerinde yerleşmiş bulunmaktaydılar. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Nevrekop kazası dâhil olmak üzere Selanik'ten yukarı Debre'ye kadar uzanan geniş bir alanda ve Rodoplarda yer alan Ahi Çelebi ile Sultan Yeri bölgelerinde toplamda 500.000'den fazla ve ayrıca Plevne ile Lofça'da 100.000 Pomak'ın ikamet ettiğine yönelik veriler bazı araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur.¹²⁴

Bulgaristan, Doğu Rumeli gibi bir kısım toprakları hâkimiyeti altına sokmaya başlamakla birlikte burada yaşayan Pomakları “Bulgarlar” olarak nitelemeye başladılar. Bununla yetinmeyen Bulgarlar geniş çaplı bir propaganda faaliyeti ile birlikte Pomakları asimile etmeye çabalamakta ve Hıristiyanlığı benimsemeye zorlamaktaydılar.¹²⁵

¹²² Özcan, *Pomak Kimliği*, 37.

¹²³ Nuri, “Bulgar ve Pomak”, 428.

¹²⁴ Melek Kırtıl, “Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği”, *Toplumsal Değişim*, 1, 2019, 188.

¹²⁵ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, 132.

1.2.2. Makedonya Nüfus Yapısına Göçlerin Etkisi

Birçok farklı kaynağa başvurmak suretiyle Makedonya nüfusunu bütün yönleriyle açıklamaya geçmeden önce çeşitli sebeplerden dolayı ve farklı zamanlarda meydana gelen ve haliyle bölgenin nüfus yapısındaki değişimlere etki eden göç ve etkenler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78) esnasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerin Osmanlı'nın Balkan ve diğer bazı bölgelerinde etnik ve demografik yapısına etki eden neticeleri olmuştur. Nitekim bu dönemde çoğu Türk olmak üzere yaklaşık olarak 250.000 ile 300.000 Müslüman yaşamını yitirmiş olmakla birlikte neredeyse 1.5 milyon Müslüman da Osmanlı topraklarına göç etmek mecburiyetinde kalmıştı.¹²⁶

Savaş sonucunda Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'a verilen bölgelerdeki Müslüman halklar kitleler halinde sürgün edilmişlerdi. Morava vadisinin yer aldığı bölgedeki Müslümanların neredeyse tamamı katlanılması güç şartlara maruz bırakılarak sürülmüştü. Oysa bu bölgede yüzlerce Arnavut köyü mevcuttu ve Prokuplje (Ürgüp), Vranje ve Leskovac (Leskofça) gibi kentlerde önemli miktarda Arnavut nüfus ikamet ediyordu. Bu Arnavut nüfusu hakkında kesin bir rakam verilmemekle birlikte yapılan bazı çalışmalardan elde edilen verilere göre bütün bölgede 110.000'in üzerinde Arnavut'un yaşadığı sonucuna varılmıştı. Batılı bazı yetkililer, 1878 yılı sonunda Makedonya'da çok zor şartlarda yaşamlarını sürdüren 60.000'den fazla Müslüman mülteci bulunduğunu ifade etmekteydi. Bununla birlikte 60 ile 70.000 kadar Arnavut mültecinin de Sırbistan'dan gelerek Kosova vilayetinin bütününe dağılmış olduğu bilinmektedir. Yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda bırakılan Arnavutların bir kısmı

¹²⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, (Çev.: Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2017, 184.

husumet duygusuna kapılan Sırlar tarafından öldürülürken, geride kalan malları ise ya yağmalandı ya da değerinin çok altında bir fiyata satıldı. Etnik olarak “temiz” bir toprak oluşturma politikasını benimseyen Sırp Hükümeti’nden gelen emirler doğrultusunda Sırp topraklarında Arnavutlar başta olmak üzere Müslümanlardan kimsenin barındırılmamasına gayret gösterilmekteydi. Sırbistan’ı birçok konuda destekleyen Rusya’nın Kosova konsolos yardımcısı İvan Yastrebov, Kosova valisine mültecilerin Sırbistan’a geri dönmesine izin verilmemesi gerektiğini alaycı bir tavırla söylemişti. Kosova’ya yerleşen mültecilerin toplam sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte Kosova’nın doğusuna tahmini olarak 20 ile 50.000 arasında mültecinin yerleştiği kaydedilmektedir. Kosova valisinin bildirdiğine göre bu sayı 1881’de 65.000 kişiden ibaretti ve bunların bir kısmı ise Novi Pazar ile Üsküp sancaklarına yerleştirilmişti.¹²⁷ Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Kosova vilayetine göç eden mülteciler sadece Arnavutlardan ibaret değildi, nitekim bu kentte 1878 yılı itibariyle Bulgaristan’dan 23.000 muhacir de gelip yerleşmişti.¹²⁸ Ayrıca Bosna ile Karadağ’dan da az sayıda Müslüman Kosova’ya akın etmişti. Buraya göç eden Bosnalılar, Avusturya Devleti tarafından sürülmemişlerdi, sadece Hıristiyan bir devletin idaresi altında bulunmak istemedikleri için kendi rızalarıyla ayrılmışlardı. Bosna-Hersek’in 1908 yılında Avusturya tarafından bütünüyle ilhak edilmesinden sonra buradan Kosova vilayetine yeni bir Bosnalı Müslüman göçmen dalgası daha meydana gelecektir.¹²⁹

Kosova’ya göç eden ve burada yaşamak mecburiyetinde bırakılan muhacirler, Ortodoks Sırlar başta olmak üzere diğer Hıristiyan halkları tarafından düşman olarak değerlendirildiler. Bu durumun da etkisiyle Kosova’daki Sırlar sürekli olarak Sırbistan’a

¹²⁷ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 284.

¹²⁸ Mucize Ünlü, *Kosova Vilayeti*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, 139.

¹²⁹ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 285.

göç etmişlerdi.¹³⁰ Örneğin, 1899'da Arnavutların baskılarından kaçan yüzlerce Sırp, Makedonya'dan Sırbistan topraklarına göç etmek üzere Raška sınır hattında belirsiz bir vaziyette beklemekteydiler. Sırbistan tarafından bunların can güvenliğinin sağlanıp Makedonya topraklarına geri gönderilmesi ve Arnavutların Sırlara yönelik baskıların sona erdirilmesi istenmişti.¹³¹

Kosova Sırplarının Sırbistan'a göç etmesindeki tek sebep elbette muhacirlerin kendilerine beslemiş oldukları husumet duygusundan kaynaklanmıyordu. Neredeyse bütün Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi bu vilayette de hâkim olan ekonomik şartların elverişsizliği, kötü yönetim ve etnik olarak kendilerine yakın hissettikleri bir devletin idaresinde yaşama arzusu sebeplerden sadece birkaçını oluşturuyordu. Osmanlı'nın Makedonya topraklarından Sırları sürmek gibi bir devlet politikası hiçbir zaman olmadı. Aksi iddialarda bulunanların ileri sürdükleri rakamlar ise genel itibariyle Kosova'da yaşam şartlarının dayanılmaz hale geldiğini belirtip bölgenin biran önce Sırbistan topraklarına katılması gerektiği izlenimini verme hevesinde olan dönemin milliyetçi etnografya bilginleri ya da Sırp diplomatları tarafından hazırlanmış tahmini ve gerçeklerle bağdaşmayan hesaplara dayanıyordu. Kosova'dan Sırbistan'a göç eden Sırpların sayısı ile ilgili olarak 15 ile 150.000 arasında değişen rakamlar verilmektedir, ancak 1876-1912 yılları arası için toplamda 60.000 sayısını vermek daha gerçekçi ve makul bir varsayım olacaktır. Bütün bu koşullar birlikte değerlendirildiğinde Müslüman Arnavutların bölgeye akışı ile Sırpların buradan göç etmesi sonucu Kosova'daki Sırpların sayısında önemli miktarda bir azalma olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.¹³²

¹³⁰ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 286.

¹³¹ Y.A.HUS. 395/29, H 07 12 1316 (18 Nisan 1899).

¹³² Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 287.

Kosova'ya göç eden muhacirler vilayet sınırları içerisindeki iskâna en elverişli bölgelere yerleştirilmeye çalışılmıştı. Verimli ve geniş arazilere sahip olması itibariyle Üsküp sancağı, Kosova vilayetinin iskâna en elverişli bölgesini teşkil etmekteydi. Bu sebeple 1878 yılının Şubat ayına kadar 26.000 muhacir Üsküp sancağına bağlı kasaba ve köylere dağıtılarak yerleşmeleri sağlanmıştı. Muhacirlerin 8.000'i Üsküp'ün merkez kaza ve köyelerine, 4.302'si Kumanova, 3.500'ü İştıp, 3.360'ı Koçana, 997'si Palanka, 807'si Radovişte, 614'ü Kalkandelen ve 298'i ise Kratovakazalarına yerleştirilmişti. Bir yıl sonra yani 1879 yılının Ağustos ayından sonra Üsküp'e gelen 20.000 muhacir ise burada iskâna elverişli arazi kalmadığı gerekçe gösterilerek Selanik'e yönlendirildi. Kosova vilayeti sınırları içerisinde iskân edilen muhacirler buldukları bölgelerde yeni köy ve mahalleler meydana getirdiler.¹³³

Osmanlı Hükümeti, yaşam sürdürdükleri topraklarının başka ülkelerin idaresine geçmiş olsa dahi Müslümanların yurtlarını terk etmelerine razı gelmeyerek ve özellikle de Balkanlardaki Türk varlığını korumak düşüncesiyle muhacirleri kendi topraklarına geri dönmeye teşvik etmekteydi. Neticede Kosova vilayetine göç etmek mecburiyetinde bırakılan 100 bin muhacir her fırsatta kendi topraklarına geri dönmek istediklerini de dile getirmekteydiler.¹³⁴

Osmanlı-Rus Savaşı'nın başladığı 1877'den 1879 yılına kadar olan zaman diliminde yaklaşık olarak bir milyon Bulgaristanlı Müslüman yaşadıkları topraklardan sürüldü. Bu Müslüman kesimin çoğu daha önce Rusların topraklarını zapt etmesi dolayısıyla kendi öz yurtlarından sürülmeye maruz bırakılmış Tatarlar ve Çerkezlerden oluşuyordu. Bunlardan bir kısmı daha sonra geri dönmüş olmalarına rağmen yarım milyondan fazlası sonraki yaşamlarını topraklarını terk etmek mecburiyetinde

¹³³ Ünlü, *Kosova Vilayeti*, 141.

¹³⁴ Ünlü, *Kosova Vilayeti*, 139.

birakılmış mülteciler olarak geçireceklerdi. Terk ettiği topraklarına geri dönemeyen bu grup, daha önce kendileri ile aynı kaderi paylaşmış bulunan Kafkas ve Kırımlı Müslümanlar gibi onlar da genel itibariyle Osmanlı’nın ellinde kalan Balkan topraklarına yerleştirilmişlerdi. 93 Harbi mağdurları olarak adlandırılabilirler olan bu göçmenlerden 60.000’i Selanik ve toplamda 140.000’i ise Manastır ve Kosova vilayetlerine dağılmışlardı. Göç ettikleri yeni topraklarda yaşamaya başlayan göçmenler burada bulunan insanların yaşamında bazı tatsız değişimlere sebep olmakla birlikte kendilerine zulmetmiş olmaları dolayısıyla Hıristiyanlara karşı yüreklerindeki nefret ve intikam hırsıyla yaşamlarına devam etmişlerdi.¹³⁵

Osmanlı-Rus Savaşı ve sonrasında, kendi topraklarından zorla göç ettirilenlerin çoğu Müslümanlardı. Gayrimüslimlerden Bulgarlar da Osmanlı sınırlarına sığınmak zorunda kalmışlardı. Bu nüfus kayıpları çok büyüktü ve “Kayıp” olarak adlandırılan bu nüfusların çoğu ya ölmüştü ya da taşınmışlardı. Yunanistan’daki Müslümanların % 88’i, Sırbistan’daki Müslümanların % 91’i ve Avusturya’nın ilhak ettiği Bosna bölgesindeki Müslümanların ise % 35’i göç etmişti ve bunların büyük çoğunluğu Makedonya topraklarına yerleşmişlerdi. Görüldüğü üzere savaş sonrasında Balkan devletleri ile Osmanlı’nın Makedonya toprakları arasında karşılıklı çok yoğun bir göç hareketi yaşanmıştı. Nitekim 1877-1879 yılları arasında Bulgaristan’dan Makedonya topraklarına 520.000 Müslüman ve Makedonya’dan Bulgaristan’a ise 190.000 Bulgar göç etmiştir. Bununla birlikte 1878-1880 yılları arası Makedonya’ya Sırbistan’dan 100.000 ve Yunanistan’dan ise 40.000 Türk gelmiştir. Korkunç ölümlerin gerçekleştiği bu göçler

¹³⁵ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi*, (Çev.: Bilge Umar), İnkılap Kitapevi Yayın, İstanbul 1998, 109.

sırasında Müslümanların % 20'si, Bulgarların ise % 6'sı hayatlarını kaybetmiş ve bu miktar 159.987'ye ulaşmıştı.¹³⁶

Tablo 1.2. 1877-1881 Yılları Arasında Balkan Devletlerindeki Müslüman Kayıpları.¹³⁷

Balkan Devleti	Savaştan Önce Müslüman Nüfusu	Savaştan Sonra Müslüman Nüfusu	Kayıp Oranı (%) ¹³⁸
Romanya	184.000	32.000	83
Yunanistan	40.000	5.000	88
Sırbistan	131.000	12.000	91
Karadağ	68.000	0	100
Avusturya	694.000	449.000	35
Bulgaristan	1.479.679	676.215	19

Tablodan da anlaşılacağı üzere Balkan Yarımadası'nın ve Osmanlı Devleti'nin etnik-demografik yapısı için 1877-1878 olaylarının sonuçları çok geniş kapsamlıydı. Yukarıda da bahsi edildiği gibi çoğunluğu etnik Türk olan yaklaşık 250.000 ile 300.000 Müslüman öldürüldü ve yaklaşık 1.5 milyonu Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kaldı. Rodop Dağları'nda yaşayan Bulgarca konuşan Müslüman Pomaklar, ilerleyen Ruslara karşı ayaklandı ve onları aylarca uzak tuttu. Ayaklanmaları, büyük ölçüde Ruslarla barış yapmak isteyen Sultan'ın ısrarı üzerine bastırıldı. Arnavutlar, Prizren Birliği olarak bilinen bir toplantıda silahlanmaya ve topraklarını işgal edebilecek her türlü güçle

¹³⁶ Justin Mccarthy, "The Demography Of Ethnic Cleansing In The Balkans", Aşkın Koyuncu (Ed.), *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu6-8 Ekim 2016 Çanakkale Bildiriler*, Cilt: 1, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Balkan ve Ege Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çanakkale 2017,4.

¹³⁷ Mccarthy, "The Demography Of Ethnic Cleansing In The Balkans",4.

¹³⁸ Göç edenler ve vefat edenler birlikte değerlendirilmiştir.

savaşmaya karar verdiler. Müslüman Bosna ve Hersekliler, yalnızca kısmen yerel Pan-Slavist Sırp'ların yardımıyla Berlin Antlaşması'nın bir hükmüne uygun olarak ülkelerini işgal eden Avusturya-Macaristan güçlerine karşı üç aylık bir savaş yürüttüler. Bu olaylardan kısa bir süre sonra Pomakların, Arnavutların ve Boşnakların çoğu yeni rejimler altında kendilerini güvensiz hissetmeleri ya da kendi dindaşları arasında yaşamak istemeleri dolayısıyla Osmanlı topraklarına göç ettiler. Romanya'ya bırakılan Kuzey Dobruca'dan çok sayıda Müslüman da aynısını yaptı. Örneğin, Filip sancağında 1875'te 300.000 olan Türklerin sayısı 1878'de 15.000'e düştü. Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'dan bu göç 1879'dan sonra daha yavaş da olsa devam etti. Bulgar istatistikleri, 1893 ile 1902 yılları arasında 72.524 kişinin Bulgaristan'dan göç ettiğini ve bunlardan 70.603 kişinin ise Osmanlı topraklarına yerleştiğini belirtmiştir.¹³⁹ Alman Kölnische Zeitung gazetesi, 1901 yılı itibarıyla Romanya ve Sırbistan'da hemen hemen hiç Müslüman nüfus kalmadığını, Karadağ'da ancak birkaç yüz ve Yunanistan'da ise birkaç bin Müslüman'ın mevcut olduğunu yazmıştır. Bununla birlikte gazetede Bulgaristan ve Doğu Rumeli'deki Müslümanların da Makedonya ve diğer Osmanlı topraklarına göç ettikleri, Bulgaristan'ın batısında hemen hemen hiç Müslüman olmayıp sadece Aydos, Şumnu, Hezargrad ve Silistre'de bir kısım Müslümanların yaşam sürdüğü ifade edilmiştir.¹⁴⁰ Balkan devletlerinden başlayan bu göçler 1908-1909 yılları arasında tekrar artış gösterdi ve Balkan Savaşları boyunca en yüksek seviyeye ulaşmıştır.¹⁴¹

Makedonya kentlerine yapılan iç göçlerin tek sebebi daha yaşanılabilir bir gelecek arayışı değildi. Bölgede eksik olmayan

¹³⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, 135.

¹⁴⁰ BOA, Y.PRK.MK. 10/97, Lef 1, H 08 03 1319 (25 Haziran 1901).

¹⁴¹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, 135.

savaş ve karışıklıklar da göç hareketlerinin sebepleri arasındaydı. Özellikle de XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkan Yarımadası'nda karışıklık eksik olmuyordu. 1876'da Boşnak ve Bulgar isyanlarından bir yıl sonra meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Müslümanların oluşturduğu büyük göç dalgalarının Osmanlı'nın elinde kalan Balkan topraklarına yayıldığı ifade edilmişti. Bununla birlikte Tesalya ve Epir'in 1883'te Yunanistan'a bağlanması, vuku bulan Sırp-Bulgar Savaşı (1885) ve Osmanlı-Yunan Savaşı (1897) sonucu oluşan irili ufaklı göç dalgaları Makedonya'daki demografik yapıyı önemli derecede etkileyen gelişmeler olmuştu. Bölgede yaşanan gelişmelere paralel olarak meydana gelen nüfus hareketlerini kontrol altında tutabilmek imkânsızdı. Bir kavşak-şehir konumunda bulunması dolayısıyla Selanik bu göçmenlerin önemli bir bölümü için çekim merkeziydi.¹⁴²

Bulgar komitelerinin uygulamış oldukları baskıların da Bulgaristan'daki demografik yapının Müslümanların aleyhinde gelişme gösterdiği gerçeğini vurgulamak gerekmektedir. Nitekim 1901 yılı itibariyle Bulgarların, Bulgaristan topraklarında yaşam süren Müslümanları hedef aldıkları anlaşılmaktadır. Bu dönemde sayıları yarım milyon civarında olan Bulgaristan Müslümanları, Bulgar memurlarının baskılarına maruz kaldıklarını ve Makedonya komitelerinin ciddi takipleri yüzünden oldukça ızdırap çektiklerini ifade ediyorlardı. Müslümanlardan çoğu mülklerini değerinin altında bir fiyata satıp hicret etmeye mecbur kalmışlardı. Müslümanların ibadet ettiği camiler kapatılmış ve köyleri yağmalanmıştı. Bununla birlikte Müslüman memurların görevlerini bırakmaya zorlandıkları duyumları alınıyordu. Bulgaristan Müslümanları, Makedonya ahvaline bir tepki çerçevesinde Bulgaristan'ın her tarafında genel bir tazyik altında bulduklarını

¹⁴² Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, (Çev.: Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, 103.

iddia ediyorlardı.¹⁴³ Bulgarlar tarafından Müslümanlara reva görülen mezalim günden güne artmaktaydı ve Bulgar memurlar ile hudut karakolları zabitanları da bu katliamları gerçekleştirenlerin arasında yer alıyordu. Buna rağmen Bulgar Hükümeti bu duruma müsamaha gösteriyordu.¹⁴⁴ Bu sebepler doğrultusunda Bulgaristan’daki Müslümanların Osmanlı’nın Makedonya toprakları başta olmak üzere birçok farklı coğrafyasına göç ettikleri sonucunun ortaya çıktığı söylenebilir.

1.2.3. Makedonya Nüfusunun Etnik Dağılımı

1.2.3.1. Balkan Devletlerinin Makedonya Nüfusuna Yönelik İddiaları

Makedonya, sınırları içerisinde birden fazla etnik kökeni barındırdığından ve her bir etnik kökenin yaşadığı sınırların tam olarak belirlenememiş olması sebebiyle nüfusu üzerinde tartışmaların bir sonu olmamıştır. Fransızcada “Macedoine” kelimesinin “karmakarışık” anlamında kullanılıyor olması bu sebeple idi.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti’nde varlığını devam ettiren azınlıkların nüfus kayıtlarında milliyet adı yerine bağlı buldukları kilise veya dinin adı kaydediliyordu. Ancak, İstanbul Fener Rum Patrikliği Rum, Eksarhlık da Bulgar ismiyle özdeşleştirildiğinden Patrikliğe bağlı Hıristiyanlara (Rum, Bulgar, Sırp, Ulah, Makedon vb.) “Rum Milleti”, Eksarhlığa bağlı olan Hıristiyanlara ise “Bulgar Milleti” deniyordu ve bahsi geçen Hıristiyanların nüfus cüzdanlarında bu tabirler yazılıyordu.¹⁴⁶ “Ortodoks Yunanlılar”, Patrikliğe sadık olan

¹⁴³ BOA, Y.PRK.MK. 10/91, Leff 1, M 09 Haziran 1901.

¹⁴⁴ BOA, HR.SFR.04. 772/6, Leff 5, M 22 05 1901.

¹⁴⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1961, 344.

¹⁴⁶ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 168.

Hıristiyanların bütününe kapsadığı için Yunan kilisesine giden biri Yunanlı sayılıyordu. Bunlara Yunan propagandaları neticesinde köy, kasaba ve şehirlerde çok sayıda Yunan okulunun faaliyete girmesi de göz önüne alındığında 1870'e kadar Makedonya Yunanlılarının diğer Hıristiyan nüfusa kültürel olarak egemen olduğu söylenebilir. Bulgar ya da Makedonya hareketlerinin gelecekteki çoğu liderleri dahi ulusal kimlik kararsızlığı ikilemini yaşayabilmişti.¹⁴⁷ Makedonya'nın şehir, kasaba ve köylerinde milliyetlerinin Arnavut, Türk, Sırp, Makedon veya diğer uluslardan birine ait olduğunu iddia eden toplumlar olsa da, her tarafta her milliyetten insana denk gelmek olağandı.¹⁴⁸

Makedonya'ya komşu Balkan devletlerinden Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan Makedonya toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmaktaydılar. Bu ülkeler amaçlarını gerçekleştirmek için komite ve örgütlere her türlü desteği vermekteydiler. Komite ve örgütler, Makedonya'daki nüfus yapısını destek gördükleri ülkelerin amaç ve politikaları doğrultusunda değiştirme gayreti içerisinde oldular. Bunlar tarafından Makedonya topraklarında gerçekleştirilen faaliyetler ile birlikte kimi toplumlar katliama uğradılar, göçe zorlandılar, ya da her türlü sindirme ve rüşvet yoluyla kendilerini olduğundan farklı göstermeye mecbur bırakıldılar. Nitekim Makedonya'nın birçok bölgesinde bulunan köylerdeki halklar, anlık değişen koşullara bağlı olarak milliyetlerini değiştirdikleri bilinen bir gerçektir.¹⁴⁹ Hatta aynı aileye mensup bireylerin bile farklı ırklardan olduklarını iddia ettikleri görülmekteydi. Öyle ki menfaatleri doğrultusunda aile üyelerinden bir kardeş Bulgar, diğerleri ise Yunan veya Sırp olduklarını söyleyebilmekteydiler.¹⁵⁰ Bulgarların Makedonları ne

¹⁴⁷ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 366.

¹⁴⁸ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 170.

¹⁴⁹ William M. Sloane, *The Balkans: A Laboratory of History*, Printed March, New York 1914, 42.

¹⁵⁰ Karpas, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 16.

derecede Bulgarlaştırmak için çabaladıklarını ve Eksarhlık yönetimi altına girmeye zorladıklarını göstermek için birçok örnekten biri burada verilebilir. Konjska Karyesi’nin rahibi Konstantin Georgevitch, kendisinin nasıl bir Bulgar okul yöneticisi ve cemaatlerinin de bir Bulgar toplumu haline getirildiğine dair şunları anlatıyordu:¹⁵¹

“Ben tam olarak hatırlamıyorum ama ya 1898 ya da 1899 yılına kadar biz Patrikhane taraftarıydık ve kendimizi genellikle Yunan olarak adlandırırdık. Fakat daha sonra Karasula’nın yerlisi bir Bulgar komite lideri olan Jovan, bana Yunan okulundan ayrılmamı ve bir Bulgar okul yöneticisi olmamı emretti, aksi takdirde o beni öldürebileceğini söyledi. Ayrıca bana onların öldürülmemeleri karşılığında tüm köylülere Eksarhlık çatısı altına girmeleri için çağrıda bulunmamı istedi. Jovan, daha sonra “Biz Bulgar’ız, biz Eksarhlık idaresi altına girmek istiyoruz” şeklindeki yazılı müracaatımızı Gevgili Kaymakamlığına ve İstanbul’daki Eksarhlığa iletmemiz için bize baskı yaptı ve biz de bunu yerine getirdik. Bir süre sonra Gevgili’den bir Türk polis memuru geldi ve halkımız, komite lideri Jovan’ın korkusundan kendi yazdıkları dilekçeleri onayladığından hepimizi Bulgar olarak kaydetti”.

Bu duruma benzer nüfus yapısını değiştirmeye yönelik faaliyetleri Yunanlılar da çok sık sergilemekteydi. Örneğin, Selanik vilayeti sınırları içerisinde bulunan Gevgili kazasına bağlı 21 karye mevcuttu. Bu karyelerin 14’ünde Rum nüfusu var olmakla birlikte geriye kalan 7 karyenin nüfusu çoğunlukla Uahlardan müteşekkildi ve buraların ahalisi Ulahça dışında başka bir dil konuşmuyordu. Ayrıca nüfus kayıtlarında bu köyler Ulah namıyla kaydolunmuştu. 1901’de Rum nüfusunu artırmak için Yunanistan destekli çeteler kazadaki Bulgar ve Sırlara baskı yapmakla birlikte mevcut 7 karyede halkı Rum olmaya zorlamışlardı. Bu amaçla

¹⁵¹ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria (Translated From The Serbian of Balkanicus)*, 237.

buralarda yaşayan birçok kâhyaları dahi katletmişlerdi ve varlıklı kâhyalar da hayvanları çeteciler tarafından imha edildikten sonra Yunanistan'a göç etmeye zorlanmışlardı. Baskılara tahammülü kalmayan halkın bir kısmı Rumluğu kabul etmek mecburiyetinde kalmıştı. Rumlar, Ulah nüfusunun çoğunluk teşkil ettiği yerlere Ulah kökenli Rum papaz ve muallimlerini atamak suretiyle Rumca ayin ve eğitime başlayarak Ulah köylerini Rumlaştırma siyasetini güdüyorlardı. Bir ara Rum Patrikhanesi de izlenilen bu politikayı itiraf etmişti.¹⁵²

Yunan ulusuna mensup olduklarına şüphe edilmeyecek en güneydekiler hariç tutulacak olunursa Makedonya köylülerinden kimim kim olduğunu belirlemek güçtü. Eğer erken yaşlarda Bulgar propagandasına maruz bırakılmışlarsa ya da onların okullarında yetiştirilmişlerse bunlar kendilerinin Bulgar olduğu inancına sahiptiler. Öyle ki bu durum Sırp ve Rum propagandaları için de geçerliydi. Anlaşılacağı üzere elini çabuk tutan ve parası olanlar kendilerinden topluluk oluşturmada bir adım önde olmuşlardı.¹⁵³

Balkanlarda ortaya çıkan ulus devletler, Osmanlı yönetimine girmeden önceki tarihlerini mümkün olduğunca en üst özelliklerini vurgulayacak biçimde yazarak eski ihtişamlı zamanlarını anlatma gayretinde olmuşlardı. Her bir Balkan devleti, bir bütün olarak kurguladıkları kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak düşündükleri Makedonya'nın nüfusu hususunda kendi aralarında bir anlaşmaya varamamaktaydı. Yunanlılar Makedonya nüfusunu Rum, Bulgarlar Bulgar ve Sırlar Sırp olarak saymaktaydılar. Fakat Balkan devletlerinin fikir birliğine vardıkları temel nokta, Müslüman nüfusu kendilerinden görmeyerek imha etmek veya zayıf bir azınlık haline getirmektir. 1912'de vuku bulan Balkan Savaşı'na kadar Makedonya, Gayrimüslim devletlerinin birbiriyle çatışan etnik milliyetçilikleri ile Müslüman-Türklerin Osmanlı'yı

¹⁵² BOA, DH.SYS. 62/2, 1330 S 18 (7 Şubat 1912).

¹⁵³ Abbott, *Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi*, 83.

ayakta tutmaya çalışarak kendi güvenliklerini sağlamaya yönelik milliyetçiliklerini açığa çıkardığı bir bölge halini almıştı. Çoğunluğu Ortodoks Hıristiyan olan Ulahlar, Yahudiler ve diğer azınlıklar da Balkan devletlerin milliyetçi politikalarından çekindikleri için Osmanlı idaresine taraftar bir tutum sergilemekteydiler.¹⁵⁴ Özellikle de 1878-1912 yılları arasındaki dönemde, Makedonya üzerinde hak iddiada bulunan komşu Balkan devletleri Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'nın Makedonya'nın etnik ve din yapısı ile ilgili verdikleri bilgiler birbirinden çok farklıydı. Osmanlı'nın Balkan topraklarını bölmeye ve ilhak etmeye gayret gösteren bu devletler, milliyetler ilkesinden pay çıkarmak arzusuyla Makedonya'daki nüfus çoğunluğunu kendilerine mal etmeye gayret göstermekteydiler.¹⁵⁵

1900'da bir Bulgar müfettişi olan Vasil Kınçov'un sunmuş olduğu istatistiğe göre Makedonya nüfusu Bulgarlar 1.181.336, Türkler 499.204, Rumlar 228.702 ve Arnavutlar 128.711 kişiden ibaretti. Sırp ve Rum İstatistikleri de nüfus çoğunluğunun kendilerinde olduğunu ileri sürüyorlardı.¹⁵⁶ Yunanlılar Makedonya'da nüfus çoğunluğunu oluşturduklarına inanıyorlardı. XIX. yüzyılın sonunda Fransız enstitüsünün muhabiri ve Atina'da öğrenim görmüş bir profesör olan M. Saripolos, Yunanlıların 500.000, Slavların 100.000 ve Yahudilerin 40.000 nüfusa sahip olduğu rakamlarını kesin olarak vermektedir. 1880'li yıllarda Selanik'te Helen ırkın bazı etkili sakinleri Patrikhane ve Babıâli'ye kentte yaşayan 800.000 Yunanlı adına bir mektup göndermişti.¹⁵⁷ Bazı Yunan yazar ve araştırmacıları hazırladıkları etnik haritalarla

¹⁵⁴ Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 8.

¹⁵⁵ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 171.

¹⁵⁶ Yüksel Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül-04 Ekim 2013*, İstanbul 2014, 647.

¹⁵⁷ Emile De Laveleye, *The Balkan Peninsula*, New York and London G.P Putnam's Sons Knickerbocker Press, London 1887, 290.

Makedonya nüfusunun büyük çoğunluğunun Yunanlılardan oluştuğunu ifade etmeye çalışmaktaydılar. Nitekim bu yazarlardan biri olan Cleanthes Nikolaides, 1899 yılında Makedonya nüfusunun etnik dağılımını gösteren bir harita yayınlamıştı.¹⁵⁸

Söz konusu haritada Makedonya topraklarının güney kesimlerinin tamamında Yunan nüfusunun çoğunlukta olduğu şeklinde işaretlendiği görülmektedir ki bu alan Makedonya'nın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bu bölgenin nüfusu 595.500 Yunan, 321.000 Türk, 126.500 Slav (Sırlar ile Bulgarlar), 79.400 Yahudi ve 37.900 Ulah olmak üzere toplamda 1.162.800 olarak verilmiştir. Ohri Gölü'nden başlayarak Bulgaristan sınırına doğru alanda Slav nüfusunun çoğunlukta olduğu ifade edilmiştir. Buranın nüfusu 268.200 Slav, 182.100 Türk (Arnavutlar dâhil), 57.000 Yunan, 4.000 Çingene, 1.300 Ulah ve 500 Yahudi olmak üzere toplamda 513.100 olarak belirtilmiştir. Sırbistan ile Arnavutluk sınırına yakın bölgede ise Arnavutluk ile Slav nüfusunun iç içe geçmiş durumda olduğu gösterilmiştir ve bu alanın nüfusu 73.500 Arnavut (Türkler dâhil), 60.000 Slav, 4.800 Yunan, 3.200 Çingene, 2.000 Ulah ve 1.100 Yahudi olmak üzere toplamda 144.600 olarak açıklanmıştır.

Balkan devletlerinin Makedonya nüfusu için farklı zamanlara ait hazırlamış oldukları nüfus miktarları aşağıdaki tablolarda görülebilir:

¹⁵⁸ Harita görseli için ekler kısmına bakınız.

Tablo 1.3. 1912 Yılı İçin Makedonya Nüfusuna Yönelik Olarak Bir Bulgar Tahmini.¹⁵⁹

Slavlar (147.000 Müslüman Dâhil):	1.179.000	Ulahlar	78.000
Türkler	498.000	Yahudiler	70.000
Rumlar	225.000	Çingenerler	55.000
Arnavutlar	125.000	Diğerleri	20.000

Tablo 1.4. XX. Yüzyılın İlk Yılları İçin Çeşitli Uluslara Göre Makedonya Nüfusu.¹⁶⁰

Etnik Grup	Bulgar İstatistikleri	Sırp İstatistikleri	Yunan İstatistikleri (Kosova Hariç)
Türkler (Türk Olmayan Müslümanlar Dâhil)	499.204	231.400	634.017
Bulgarlar	1.181.336	57.600	332.162
Rumlar	228.700	201.140	652.797
Arnavutlar	128.711	165.600	Belirtilmemiş
Ulahlar	80.767	69.665	25.101
Sırp	700	2.048.320	Belirtilmemiş
Yahudiler	67.840	64.645	53.147
Çingenerler	54.557	28.730	8.911
Diğerleri	16.407	3.500	18.685
Toplam	2.258.222	2.870.600	1.724.820

¹⁵⁹ Newman, *Balkan Background*, 65.

¹⁶⁰ Karpát, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 135.

1.2.3.2.Çeşitli Kaynaklar Işığında Makedonya Nüfusu

XIX. yüzyılın ikinci yarısında o dönem Makedonya nüfusu için çalışmalarda bulunmuş ve bu çalışmalar doğrultusunda birtakım veriler açıklayan çok sayıda batılı ya da Osmanlı vatandaşı araştırmacı, tarihçi, sosyolog, etnik bilimci ve diplomat olmuştur. Nitekim bunlardan biri özellikle de nüfus haritaları hazırlama hususunda ön plana çıkan Johann Samuel Heinrich Kiepert'tir. Kiepert'in Osmanlı coğrafyasının nüfus yapısını ortaya çıkarmak için hazırladığı haritalar genel itibariyle bilimsellikten uzaktı ve güvenilirliği yoktu. Kiepert tarafından özellikle 1878 yılında Berlin'de hazırlanan "Balkanlar ve Batı Anadolu Etnik Dağılım Haritası" adını taşıyan eserin gizli emellerle çizilmiş olduğu ve "propaganda haritacılığı" yaptığı açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu haritada Ege ve Akdeniz kıyıları, tüm Doğu ve Batı Trakya, Makedonya topraklarının büyük bir kısmı ve hatta Marmara kıyılarında dâhi etnik olarak Yunanlıların hâkim olduğu gösterilmiştir.¹⁶¹

Makedonya nüfusunun etnik dağılımını belirlemek ve bu hususta kesin ve net bir rakam ortaya çıkarmak oldukça zor olmuştur. Hazırlanan bazı etnografik haritalara rağmen Makedonya'da doğru ve güvenilir rakamlar elde etmek hiçbir zaman kolay olmamıştır.¹⁶²

Bulgar Hükümeti, 1881 yılında Osmanlı verilerine dayanarak Makedonya nüfusu için detaylı istatistikler yayınladı ve bölgede yaşayan kişi sayısının toplamda 1.863.382 yerleşimciden 1.251.385 Slav, 463.839 Müslüman (onların bir kısmı Slav Pomaklar) ve sadece 57.480 Yunan olduğunu açıklamıştı. Ofeikoff takma adı

¹⁶¹ Murat Tanrikulu, "Johann Samuel Heinrich Kiepert'in Osmanlı Haritalarının Bir Değerlendirmesi", *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, Vol.6, No.2 (2014), 198.

¹⁶² Laveleye, *The Balkan Peninsula*, 290.

altında Filibe’nin yüksek mevki sahibi bir yetkilisi, Ortodoks Kilisesi’nin yetkilileri tarafından yapılan ve sonuç olarak sadece Hıristiyanları içeren nüfus sayımına dayanarak ilginç bir çalışma yayınladı. Buna göre, Slavlar 181.000 aile ya da 905.000 kişi, Yunanlılar ve Ulahlar 20.300 aile ya da 101.500 kişiden oluşuyordu. Aynı ırktan olduğu için Sırlara düşman olmayan Hırvat gazetesi Sloboda’da bir Alman coğrafyacı olan Herr Ritter’in son çalışmasında yer verdiği istatistiklere göre XIX. yüzyılın son yıllarında Makedonya’da 1.124.288 Bulgar, 360.626 Müslüman (Türkler, Pomaklar ve aynı zamanda Bulgarlar), 422.357 Sırp, Arnavut ve Ulahlar ile 59.833 Yunan mevcuttu.¹⁶³

Ancak 1905 sayımına göre Osmanlı idari teşkilatında “Vilayet-i Selâse” olarak adlandırılan ve Makedonya’nın özünü teşkil eden Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin nüfusu üç milyondan oluşmaktaydı ve Müslümanlar ile gayrimüslim nüfusu neredeyse bir birine eşit durumdaydı (1.500.000 Müslüman, 890.000 Bulgar, 301.000 Rum, 100.000 Sırp ve 100.000 kadar Ulah).¹⁶⁴ Makedonya nüfusu ile ilgili olarak verilen bu rakamlar kimi araştırmacılar tarafından genel itibariyle biraz daha düşük veya yüksek olarak verilebilmektedir. Örneğin Kemal H. Karpat, bir eserinde XX. yüzyılın ilk yıllarında Makedonya’da Müslümanların 1.600.000, Makedon- Bulgarların 900.000, Rumların 280.000, Sırların 110.000 ve Ulahların ise 25.000 kadar nüfusa sahip olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁵ Anlaşılacağı üzere Makedonya nüfus miktarını çoğunluk bakımından sırasıyla Müslümanlar, Bulgarlar, Rumlar, Sırlar ve Ulahlar takip etmekteydi.¹⁶⁶ Oran olarak belirtmek gerekirse, genel itibariyle Makedonya’da etnik yapının temel bileşenleri olan Türkler nüfusun % 47,39’nu, Bulgarlar % 36’sını, Rumlar % 10’nu, Sırp ile Ulahlar

¹⁶³ Laveleye, *The Balkan Peninsula*, 290.

¹⁶⁴ Beydilli, “II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi’ne Dair”, 80.

¹⁶⁵ Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 8.

¹⁶⁶ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 344.

% 2'sini ve Yahudiler, Arnavutlar, Ermeniler, Kıptiler ve diğer azınlıklar ise % 4.61'ni oluşturmaktaydı.¹⁶⁷

Makedonya'nın batı şeridi, Drin'in ötesinden Prizren'e kadar olan bölge Arnavutların yerleşim alanıydı. Doğuya doğru, Ohri'nin ötesinden Eski Sırbistan'daki Selanik-Mitroviçe demiryolu istasyonun kuzeyine kadar olan bölgede Bulgarlar Arnavutlar ve Ulahlar ile karışık bir vaziyette yaşam sürmekteydiler. Makedonya'nın kuzeyinde Sırlar baskın olmakla birlikte kısmen Arnavutlar da yaşamaktaydı. Makedonya'nın merkez ve doğusunda neredeyse Serez ve Selanik'e kadar olan bölgede Bulgarlar nüfus çoğunluğunu oluşturmaktaydılar. Yunanlılar Makedonya coğrafyasının Ege kıyı kesimlerinde ve kıyıya yakın çoğu kasabada nüfus çoğunluğuna sahiptiler ve bu sayede yabancılarla daha fazla ilişki içerisinde oluyorlardı. Ulahlar ise çoğunlukla Pindus dağlarında ve Manastır vadisinde bulunuyorlardı.¹⁶⁸ Ulahlar çoğu yerleşim yerlerinde azınlık bir toplum teşkil etmekteydiler. Yahudiler ise büyük vilayetlerde ve en çok da Selanik'te bir topluluk halinde yaşıyorlardı.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 172.

¹⁶⁸ Laveleye, *The Balkan Peninsula*, 290.

¹⁶⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*VIII. Cilt,176.



Harita 1.1. XX. Yüzyılın İlk Yıllarına Ait Makedonya'daki Irk Dağılımını Gösteren Harita.¹⁷⁰

Harita 1.4'e bakıldığında Yunanlıların Selanik vilayetinin güney kesiminde, Karaferye'den Serfice'ye ve oradan da Yunanistan topraklarına doğru ve ayrıca Serez taraflarında yoğunlaştığı görülmektedir. Türkler, Selanik merkez, Halkidiki Yarımadasının iç kesimlerinde, Drama'nın güneyinden sahile doğru ve Vodina'nın güney taraflarında belirgin biçimde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte Selanik'in kuzeyinden Petriç'e ve oradan da Vardar nehri boyunca İştip ve Köprülü'ye doğru yayılmışlardır. Ulahlar, daha çok Gevgili, Manastır ve Karaferye'de varlık göstermektedirler. Sırlar, esas itibariyle Kosova bölgesinde yoğunlaşmakla birlikte Üsküp'ten kuzeyde yer

¹⁷⁰ Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 80.

alan Mitroviçe'ye kadar olan bölgede Arnavutlar ile iç içe bir nüfus yapısı meydana getirmişlerdir. Haritada en dikkat çeken husus Bulgar nüfusunun Makedonya'nın çoğu bölgesinde çoğunlukta olduğunun belirtilmiş olmasıdır. Bu durum haritanın Bulgar yanlısı kişiler tarafından hazırlandığı izlenimi vermekte ve dolayısıyla güvenilirliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır.

Farklı kaynaklarca Makedonya nüfusunun etnik kökene, yıllara ve vilayetlerine göre dağılımları burada ifade edilebilir.

Tablo 1.5. Makedonya'da Yaşayan Milletlerin 1882 ile 1906 Yılları Arası Nüfus Miktarları.¹⁷¹

Etnik/Dini Unsurlar	1882	1896	1904	1906
Müslümanlar	1.083.130	1.137.315	1.508.507	1.145.849
Yunan Ortodoks	534.396	603.249	307.000	623.197
Bulgar Ortodoks	704.574	692.742	796.479	626.715
Katolikler	2.311	3.315	–	2.928
Sırp	–	–	100,717	–
Diğerleri	151.730	68.432	99.997	30.594

¹⁷¹ Birgül Demirtaş-Coşkun, "The Vlachs A Forgotten Minority in the Balkans", *Asam*, London, 2001, 16.

Tablo 1.6. 1902 – 1903 Yılları Arası Vilâyet-i Selâse Nüfusu.¹⁷²

(Müslüman)	Kosova	Manastır	Selanik	Toplam (Kişi)
Türk	95.000	115.000	505.000	715.000
Arnavut	310.000	290.000	400.000	1.000.000
Boşnak	100.000	-	-	100.000
(Gayrimüslim)				
Bulgar	148.000	185.000	260.000	593.000
Rum	-	100.000	325.000	425.000
Sırp	105.000	7.000	3.000	115.000
Ulah	-	56.000	-	56.000
Arnavut	80.000	97.000	120.000	297.000
Yahudi	-	5.000	65.000	70.000
Çingene	2.000	1.000	1.000	4.000
Diğer	-	1.000	6.000	7.000
Toplam	840.000	857.000	1.685.000	3.382.000

¹⁷² Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 4.

Tablo 1.7. 1903 Yılına Ait Makedonya Nüfusunun Din ve Etnik Kökene Göre Miktarı.¹⁷³

Dini/Etnik Yapı	Selanik	Kosova	Manastır
Genel Nüfus	1.165.000	970.000	860.000
Müslüman			
Türk	505.000	95.000	115.000
Boşnak	-	100.000	-
Arnavut	-	400.000	310.000
Hristiyan			
Arnavut	-	120.000	80.000
Rum	325.000	-	100.000
Bulgar	260.000	148.000	185.000
Ulah	-	-	56.000
Sırp	3.000	105.000	7.000
Diğer			
Yahudi	65.000	-	5.000
Çingene	1.000	2.000	1.000
Yabancı			
Hristiyan	6.000	-	1.000
Müslüman	-	-	-

¹⁷³ BOA, Y.PRK.MK. 12/92, H 29 12 1320 (29 Mart 1903).

Tablo 1.8. 1906 Yılı İçin Osmanlı'nın Makedonya Vilayetlerindeki Bazı Milletlerin İleri Sürülen Nüfus Miktarı.¹⁷⁴

	Rum	Bulgar	Ulah	Müslüman Türk	Müslüman Arnavut	Yahudi
Selanik	168.500	446.050	24.970	333.440	-	55.320
Manastır	61.930	330.800	64.945	11.550	218.650	-
Kosova	150	251.000	910	89.350	418.250	-

Tablo 1.9. Makedonya Vilayetlerinin 1911 Yılındaki Din Temeline Dayalı Millet Nüfusları.¹⁷⁵

Vilayet	Müslüman	Rum	Bulgar	Toplam
Selanik	605.000	398.000	271.000	1.274.000
Manastır	456.000	350.000	246.000	1.052.000
Kosova	959.000	93.000	531.000	1.583.000
Toplam	2.020.000	841.000	1.048.000	3.909.000

1.2.3.2.1. Manastır

1878 yılında yayımlanan ve Selanik, Manastır ile Edirne vilayetlerinin ayrıntılı nüfus istatistiklerini veren bir esere göre 1878 yılı itibari ile Manastır vilayeti, sadece erkek nüfus olarak 40.236 Müslüman, 152.534 Bulgar, 700 Rum, 15.853 Ulah, 3.250 Yahudi ve 3.175 Arnavut nüfusuna sahipti.¹⁷⁶ 1896 yılı itibariyle

¹⁷⁴ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (Çev.: Zaven Biberyan), Aras Yayınları, İstanbul 2002, 76-77.

¹⁷⁵ McCarthy, *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus olarak Temizleme İşlemi*, 144.

¹⁷⁶ *Ethnographie des vilayets d'Andrinople, de Monastir, et de Salonique*, Extrait Du Courrier D Orient, İstanbul 1878, 411.

Manastır vilayetinin nüfusu 763.886 ve vilayetin merkez sancak nüfusu 31.257 kişiden oluşuyordu.¹⁷⁷ 1906-1907 Osmanlı nüfus sayımına göre Manastır vilayetinde 328.551 Müslüman, 286.001 Rum, 196.588 Bulgar, 5.556 Ulah ve 5 protestan olmak üzere toplamda 816.701 kişi yaşamaktaydı. Verilen bu sayılara göre Manastır vilayetinin toplam nüfusunun % 40'ını Müslümanlar oluşturuyordu.¹⁷⁸

Tablo 1.10. Manastır Vilayetinin 1896 Yılı Genel Nüfusu.¹⁷⁹

Sancak	Kaza	Kadın	Erkek	Toplam
Manastır	Manastır	68.589	71.478	140.067
	Pirlepe	31.794	23.445	55.239
	Ohri	28.267	28.541	56.808
	Kırçova	18.459	18.886	37.345
	Florina	23.409	26.238	49.642
Serfice	Serfice	8.550	8.987	17.537
	Naslıç	16.422	17.739	34.161
	Kozana	11.957	12.317	24.274
	Kayalar	21.380	23.691	45.071
	Grebene	16.203	17.834	34.037
	Alasonya	11.745	13.426	25.171
Görice	Görice	32.529	33.496	66.025
	Kolonya	7.662	8.457	16.119
	İstarova	12.544	12.870	25.414
	Kesriye	28.527	34.577	63.104
Debre	Debre-i	-	21.805	21.805
	Bala	-	10.631	10.631
	Rikalar	-	5.198	5.198

¹⁷⁷ Manastır Vilâyet Salnamesi, 1314/1896, 175.

¹⁷⁸ Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 347-348.

¹⁷⁹ Manastır Vilâyet Salnamesi, 1314/1896, 229.

	Debre-i Zir Mat	-	5.447	5.447
İlbasan	İlbasan	-	18.278	18.278
	Gramiş	-	5.536	5.536
	Pekliye	7.692	7.368	15.060
Toplam		345.723	426.245	771.968

Manastır vilayetinin toplam nüfusu 1911 yılına değin 1.000.576 kişi civarında idi. Manastır sancağının 193.123 erkek ve 181.006 kadın olmak üzere 374.129 nüfusu mevcuttu. Vilayetin merkez nüfusu toplamda 20.417 erkek ve 19.944 kadın olmak üzere toplamda 40.461 kişiden oluşmaktaydı. Bu nüfusun 15.930'u Müslüman, 9.162'si Rum, 7.900'ü Bulgar, 446'sı Ulah, 275'i Sırp, 6.307'si Yahudi, 267'si gayrimüslim Kıpti, 25'i Katolik ve 40 kadarı ise Protestanlardan oluşmaktaydı. Ayrıca vilayete bağlı Görice sancağının 194.791, Serfice sancağının 213.141, Debre sancağının 135.807 ve İlbasan sancağının ise 82.708 nüfusu mevcuttu.¹⁸⁰

1.2.3.2.2. Kosova

Kosova vilayeti, bulunduğu konum ve sahip olduğu coğrafi yapısı sebebiyle çeşitli etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı bir kent olmuştur. Nitekim Kosova vilayeti kuzeyden Sırbistan ve Bosna, güneyden Selanik ve Manastır, doğudan Bulgaristan, batıdan ise İşkodra ile sınırı bulunduğundan halkı Sırp, Bulgar, Arnavut, Boşnak ve Türklerden oluşmaktaydı. Kosova'ya bağlı sancaklardan Üsküp'ün güneyi Bulgar ve Türklerden, kuzeyi ise Arnavutlardan oluşmaktaydı. Bununla birlikte Yeni Pazar sancağı Boşnak ve Arnavutlardan, Taşlıca sancağı tamamen Boşnaklardan,

¹⁸⁰ Mehmed Tefik, *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, Manastır, 1327 R (1911 M), 100-106.

İpek, Prizren ve Piriştine sancaklarında ise Arnavutlar nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Kosova genelinde Müslüman nüfusunun genel nüfusa oranı 3/4 olmakla birlikte sadece Üsküp sancağında Türkler nüfus çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Ayrıca Prizren, Priştine ve Üsküp'te genellikle Türkçe konuşulmaktaydı.¹⁸¹

Kosova vilayetinde Arnavut, Türk ve Boşnak gibi Müslümanlar ile Makedon Bulgar, Rum, Sırp ve Ulah gibi Hıristiyan birçok etnik unsur varlığını devam ettirmekteydi. Kosova vilayetinin nüfusu 1893 tarihi itibari ile 847.419 kişiden oluşmaktaydı ve bu nüfusun 507.080'i Müslüman, 340.339'u ise Hıristiyan idi. 1896 yılı için Kosova vilayeti sancakların nüfusu ise şu şekildeydi: Merkez sancak Üsküp'ün nüfusu toplamda 257.876 kişi olup Türk, Arnavut, Rum, Bulgar, Yahudi ve Kıptilerden oluşmaktaydı. Üsküp ve Kumanova kazalarının nüfus çoğunluğu Arnavutlardan ve diğer kazalar ise Türklerden oluşmaktaydı. Müslüman halk Türkçe ve Arnavutça konuşmakla birlikte diğer milletler ise her biri kendi dillerinde, ancak karma olan yerlerde de yine Türkçe konuşurlardı. Priştine sancağı nüfusu 68.661 kişiden ibaret olmakla birlikte bu miktarın 52.657'si Müslüman ve 16.004'ü ise Rum, Bulgar, Yahudi, Latin ve Kıptilerden oluşmaktaydı. Yenipazar sancağının nüfusu 86.598 olup bunun 50.927'si Müslüman ve geriye kalanı ise gayrimüslimler idi. Prizren sancağının nüfusu 98.674 olup bunun 75.265'i Müslüman, 17.322'si Ortodoks ve 6.087'si de Katoliklerden oluşmaktaydı, fakat kadın nüfusunun dâhil edilmesi durumunda sayının 200.000'i geçmesi muhtemeldir. Sancak halkı genellikle Arnavutlardan oluştuğu için mahalli dil olarak Arnavutça ağır basmaktaydı. Fakat kasabalarda genel itibari ile Türkçe konuşulduğundan Hıristiyanlar ana dillerini genel itibariyle kendi kavimleri arasında konuşurlardı. Arnavut oldukları halde Arnavut dilini bilmeyenler bulunmakla

¹⁸¹ Ünlü, *Kosova Vilayeti*, 87.

birlikte Türkçe bilen köyler olduğu kadar bilmeyen de mevcuttu. İpek sancağı nüfusu tahmini olarak toplamda 69.302 kişiden müteşekkildi, fakat bu bölgenin nüfusu kaydedilen miktardan daha fazlaydı. Bölgenin sınıra yakın olması ve bazı vukuatların meydana gelmesi sağlıklı bir nüfus tespitini zorlaştırmaktaydı. İpek sancağına bağlı kasaba ve köylerinin hemen hepsinde Müslümanların sayısı Hıristiyanlardan fazlaydı. Taşlıca sancağının nüfusu toplamda 61.032 kişiden ibaret olup bu nüfusun 22.668'i Müslüman ve 21.782'si gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Taşlıca sancağı nüfusunun 44.450'si Taşlıca kasaba ve kazasında geri kalan nüfustan 6.811'i Müslüman ve 9.772'si gayrimüslim olmak üzere Prepol kazasında bulunmaktaydı.¹⁸²

Tablo 1.11. Üsküp Kasabasının 1899 Yılındaki Gayrimüslim Nüfusu.¹⁸³

Mahalle	Yahudi		Rum		Bulgar		Toplam	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Dervişan	-	-	-	-	6	10	6	10
Katib Şahin	-	-	-	-	159	185	159	185
Debbağ Şahin	-	-	-	-	46	43	46	43
Kasım Gazi	-	-	-	-	50	68	50	68
Cedit İsa Bey	-	-	-	-	99	91	99	91
Hacı Hayreddin	-	-	-	-	10	10	10	10

¹⁸² Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 17, 170, 218, 254, 285, 311, 327.

¹⁸³ BOA, ŞD. 1984/21, 1317 Ş 18 (22 Aralık 1899).

Muhyiddin Çelebi	-	-	-	-	17	20	17	20
İbn-i Kocacık	-	-	-	-	34	36	34	36
Yiğit Paşa	-	-	161	158	191	168	352	326
İbn-i Muhtesib	-	-	37	37	-	-	37	37
Gazi İskender	-	-	-	-	42	44	42	44
Hacı Lala	-	-	-	-	23	21	23	21
İbn Payko	-	-	75	84	249	221	324	305
Gazi Menteş	-	-	3	6	251	252	254	258
Haraccı Selahaddin	-	-	-	-	460	485	460	485
Yahudi	378	382	-	-	-	-	378	382
Vodine-iBâlâ Karyesi	-	-	-	-	57	79	57	79
Vodine-i Zir Karyesi	-	-	-	-	35	42	35	42
Ekşi Su Karyesi	-	-	-	-	20	11	20	11
Akbaş Karyesi	-	-	-	-	257	287	257	287
Toplam	378	382	276	285	2.006	2.073	2.660	2.740

Tablo 1.12. 1907 Yılı İtibariyle Kosova Vilayeti Sancaklarının Yerli Nüfus Miktarı.¹⁸⁴

Sancak	Toplam Yerli Nüfus	Müslüman	Patrikhane Mensubu Ortodoks	Eksarhane Mensubu Ortodoks	Katolik	Gayrimüslim Kıpti	Musevi
Üsküp	374.651	164.232	27.033	180.735	137	474	2.040
Yenice	73.029	48.887	24.129	-	-	-	13
Prizren	128.458	97.615	19.015	11.179	649	-	-
Taşlıca	51.408	28.264	23.144	-	-	-	-
İpek	80.552	56.966	19.359	277	3.950	-	-
Priştine	329.801	228.459	94.097	-	3.257	3.251	737
Toplam	1.037.899	624.423	206.777	192.191	7.993	3.725	2.790

Tablo 1.13. 1907 Yılı İtibariyle Kosova Vilayeti Sancaklarının Yabancı Nüfus Miktarı.¹⁸⁵

Sancak	Toplam Yabancı Nüfus	Müslüman	Patrikhane Mensubu Ortodoks	Eksarhane Mensubu Ortodoks	Katolik	Gayrimüslim Kıpti	Musevi
Üsküp	11.514	5.680	1.994	3.595	59	-	186
Yenice	1.461	1.303	152	-	-	-	6
Prizren	-	-	-	-	-	-	-
Taşlıca	674	544	89	-	41	-	-
İpek	408	232	176	-	-	-	-
Priştine	3.230	2.258	814	7	125	-	26
Toplam	17.287	10.017	3.225	3.602	225	-	218

¹⁸⁴ BOA, TFR.I.KV. 231/23042, H 08 08 1325 (16 Eylül 1907).

¹⁸⁵ BOA, TFR.I.KV. 231/23042, H 08 08 1325 (16 Eylül 1907).

1.2.3.2.3. Selanik

Selanik vilayetinin nüfusu 1896 yılında 699.206 ve merkez sancak Selanik nüfusu 78.180 kişiden oluşuyordu.¹⁸⁶ 1902'de Selanik vilayetinin nüfusu¹⁸⁷ 1.052.400 kişi olup nüfusun % 45'i Müslümanlardan ve % 55'i ise gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Müslümanlar vilayetin her tarafına dağılmış olsalar da en yoğun buldukları yer Drama (nüfusu 27.637 erkek, 28.302 kadın) sancağıydı ve orada Hıristiyanlar çok az vardı. Müslümanların ikinci derecede en yoğun oldukları yerler ise Siroz (nüfusu 46.093 erkek, 45.814 kadın), Langaza ve Nevrekob civarlarıydı. Rum milletinin çoğunlukta bulunduğu yerler Kesendire, Karaferye, Katerin ve Yenice kazalarıydı. Bulgarlar, Tikveş, Avret Hisarı kazalarında yani kuzeybatı taraflarında bulunurlardı. Vilayetin diğer kısımlarında ise bu üç millet büsbütün karışmışlardı. Vilayet sınırları içerisinde bulunan Yahudilerin bir kısmı Selanik'te ikamet etmekte olup çoğunluğu Siroz'da bulunmak üzere liva ve kaza merkezlerine dağılmışlardı.¹⁸⁸

Selanik vilayeti nüfusunun toplamı 1907 yılında 1.133.730 kişi idi ve bunun 1.075.265'i yerli, 58.465'i ise yabancıydı. Yerli nüfusun 484.334'ü Müslüman, 289.684'ü Patrikhane'ye bağlı Ortodoks, 19.344'ü Patrikhane'ye bağlı Ulah, 220.366'sı Eksarhaneye mensup Ortodoks, 50.729'u Yahudi ve geri kalanı ise Katolik, Latin, Protestan ve Ermenilerden oluşmaktaydı. Selanik vilayet nüfusunun sancaklara dağılımı ise şu şekildeydi: Selanik sancağı 595.005 nüfusa sahip olmakla birlikte daha önceki kayıtlara nispetle yerli nüfus 9.508 kişi daha fazlaydı. Siroz sancağı 372.502 nüfusa sahip ve önceki kayıtlara göre yerli nüfusu 3.201 ve Drama sancağı 166.222 nüfusa sahip iken önceki kayıtlara göre

¹⁸⁶ Manastır Vilâyet Salnamesi, 1314/1896, 175.

¹⁸⁷ 1901 yılına ait Selanik vilayeti etnik dağılım haritası için ekler kısmına bakınız.

¹⁸⁸ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 467.

yerli nüfus sayısı 14.545 daha fazlaydı. Önceki nüfus tahriratında vilayet nüfusu 1.050.000 kişi olarak belirlenmişti. Köprülü kazası kesin olarak Kosova vilayetine bağlandı ve nüfusu 50.000 kadardı. Buna mukabil Selanik'e bağlanan Rupçoz'un nüfusu sadece 22.000 kişiden oluşuyor olmasına rağmen genel vilayet nüfusunda önceki kayıtlara göre 100.000'i aşkın bir artış ortaya çıkmaktadır (Taşoz livası tahrir edilmemişti). Selanik şehir merkezinin nüfusu 98.930 kişiden ibaretti ve bunun 83.430'u yerli, 15.500'ü ise yabancıydı. Yerli nüfus içerisinde 31.703 Müslüman, 47.412 Yahudi, 15.012 Patrikhane'ye mensup Ortodoks ve 3.697 Eksarhane'ye mensup Ortodoks nüfus mevcuttu. Fakat bunun dışında 20.000 kadar daha yabancı bulunduğu tahmin edildiğinden merkez nüfusu 120.000'e kadar çıkmaktaydı. Selanik şehir merkezinde önceki kayıtlara oranla 1.258 nüfus fazlası ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlarla birlikte Selanik vilayeti yerli nüfusunun toplamı milletlere dağılımı yüzdelerik olarak belirtildiğinde Müslümanlar % 45, Patrikhane'ye mensup Ortodokslar % 27, Eksarhaneye mensup Ortodokslar % 20, Patrikhane'ye bağlı Ulahlar % 1, Yahudiler % 4 ve diğer unsurlar ise % 3 gibi bir oran ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁹

Makedonya'da nüfus sayımlarında demografik yapının keskin farklılıklar gösterip belirsizliği korumasının sebebi kısmen olarak sayımı yapılan kişilerin ulusal aidiyetleri açısından nerede olduklarını kestirememeleri ve kendi davalarına taraftar çekmeye çalışan Bulgar, Yunan ya da Sırp propagandacılarının oyunlarına gelerek kimlik bunalımı yaşamaları gösterilebilir. Bu koşullar altında kendi ulusal kiliseleri etrafında toplanan Bulgarlar hariç, Selanik'te ikamet eden diğer Slavca konuşanların kesin olarak belirlenmesinin nispetten zor olduğu kolaylıkla anlaşılır. Örneğin, 1900 yılına doğru şehirde özellikle bu gruba dâhil bin kadar Sırp mevcuttu. Bunlardan çoğu genellikle Rumların yaşadığı bir bölge olan Hipodrom yakınlarındaki Aziz Sava'ya adanmış kendi

¹⁸⁹ Selanik Vilâyet Salnamesi, 1325/1907, 654-655.

kiliselerinin hemen yakınında otururdu. Daha küçük bir grup, kendi cemaatlerinin Yunan Konsolosluğu'nun yakınında 1897'de inşa ettirdiği okul bölgesine yerleşmişti.¹⁹⁰

Selanik'e sürekli olarak akan göçler kent merkezi nüfusunun artışına katkıda bulunan önemli etkenlerden birini teşkil etmekteydi. Sosyal ve ekonomik bağlamda diğer kentlere oranla daha canlı bir görünüm sergileyen şehir, farklı bölge sakinlerini her geçen zamanla birlikte daha çok kendine çekiyordu. Esas itibarıyla Selanik kent merkezine göç edenlerin başında Ortodoks Rumlar gelmekteydi ve bunlar daha çok ekonomik gerekçelerle Selanik'e gelmekteydiler. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selanik'te Rumların sayısında önemli miktarda bir artış yaşanmasının yanı sıra ekonomik gücü de o oranda artmaktaydı. Selanik'e göç eden Rumlar daha çok Makedonya'nın iç kesimlerinden gelen işletme sahipleriydiler ve Atina'dan gelenler daha az sayıdaydı. Selanik kent merkezine zaman içinde göç eden Rumların miktarı ile ilgili kesin rakamlar verilememiştir. Ancak Selanik kent merkezinde yaşayan Rum cemaatinin 1890'daki nüfus sayısı 1913'teki sayılarla kıyaslandığında arada geçen 20 yıllık bir zaman zarfında Rum nüfusunun iki kat arttığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim 1890'da kent merkezinde 15.012 Ortodoks Rum nüfusu mevcut iken 1913 yılına gelindiğinde bu rakam 39.956'ya çıkmıştı.¹⁹¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başlarına kadar Selanik'te ikamet eden Yunanlılar nüfus miktarı bakımında kentin diğer yerleşimcileri olan Yahudi ve Türklerin ardından üçüncü konumda bulunmaktaydılar. Bu dönemde Selanik vilayetinin ekonomisinde meydana gelen gelişmeler dolayısıyla kentin gittikçe daha çekici hale gelmesi ve bilhassa Balkan devletleri arasındaki rekabetten kaynaklanan Makedonya'daki çatışma ortamından kaçan köylülerin göç etmeleri ile birlikte Selanik'teki Yunan

¹⁹⁰ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 343.

¹⁹¹ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 101.

nüfusunun sayısında sürekli bir artış yaşanmıştır. Nitekim Balkan Savaşları sonucunda Selanik’in Yunanlıların eline geçmesiyle birlikte 1913’te Birinci Yunan Makedonya Yönetimi tarafından yapılan sayıma göre kent merkezinde Yahudiler 61.439, Türkler 45.867, Yunanlılar 39.956, Bulgarlar 6.263, diğer milliyetten olanlar ise 4.364 nüfus miktarına sahiptiler. 1912 yılından itibaren Müslüman ve Slav unsurlarının kenti terk etmeye yönelmeleri neticesinde buradaki nüfus dengesi düzenli bir biçimde Yunanlıların lehine bir değişim göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte Bükreş Antlaşması’nın imzalanması neticesinde Bulgar ve Sırp egemenliğine giren bölgelerde yaşayan Yunan nüfusu ile Anadolu ve Trakya’da yaşam süren Rum nüfusunun Selanik’e akın etmesi kentteki Yunan nüfusunun artmasına etki eden önemli faktörlerden olmuştur.¹⁹²

Selanik kent merkezinde Rumlardan başka nüfusunda önemli ölçüde artış yaşandığı ve güçlendiği görülen diğer bir etnik grup ise Bulgarlar idi. Bulgar Eksarhlığı’nın 1870 yılında kurulmasıyla birlikte Bulgarlar, daha önceleri iç içe bir yaşam sürdürdükleri Rumlardan belirgin bir biçimde ayrılmaya başladılar. Makedonya’nın bütün bölgelerinde olduğu gibi Selanik kent merkezindeki Bulgarların varlığıyla ilgili de kesin ve güvenilir istatistiklerin verilmesi oldukça güçtür. Buna rağmen Makedonya metropolünde Bulgar Eksarhlığı’na bağlı Bulgarların varlığı hakkında bazı genel rakamlara ulaşılabilir.¹⁹³ Nitekim 1881-1893 sayımına göre Selanik kazasının bütününde Bulgarların sayısı 1.117 kişiden ibaretti.¹⁹⁴ 1890’da Selanik Belediyesi, şehir içinde sadece 3.697 Bulgar’ın yaşadığını belirtir. 1900-1910 yılları için kent merkezinde yaşayan Bulgar nüfusuna yönelik olarak birbirinden oldukça farklı tahminler olduğu görülmektedir.

¹⁹² Kirki Georgiadou, “Selanik’in Yunanlıları”, Gilles Veinstein(Ed.), *Selanik 1850-1918*,(Çev.: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, 129.

¹⁹³ Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 102.

¹⁹⁴ Karpas, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 284.

Örneğin, Sofya Kartografi Enstitüsü'nce yayımlanan *Selanik, Kosova ve Manastır Vilayetleri Etnografik Haritaları*'na göre 1901 yılına doğru Selanik merkezinde 10 bin Bulgar yaşamaktaydı. Öte yandan Athanasios Suliotis-Nikolaides, *Selanik'in Örgütlenmesi* adlı eserinde 1912 yılına doğru Selanik merkezinde yaklaşık olarak 8.000 Bulgar'ın yaşadığını belirtmişti. Bulgar Konsolosluğu 1911'de yayınladığı raporla bu rakamın 10.000'den fazla olduğunu ifade etmişti. Ancak Balkan savaşlarıyla birlikte Selanik'in Yunanistan'ın topraklarına katılmasından hemen sonra Yunan yönetimi tarafından yapılan ilk sayımda 1913 yılı için 6.263 Bulgar'ın yaşadığı ileri sürülmüştü. Açıklanan bu rakamlar ne kadar tartışmalı olursa olsun XIX. yüzyılın son çeyreğinde Selanik'te Bulgarların nüfusunda önemli artışların yaşandığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁵

1.3. MAKEDONYA'DA VARLIK GÖSTEREN DİN VE MEZHEPLER

Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453'te İstanbul'un fethi sonrası Osmanlı'da gayrimüslimlerin dini/idari yapılanması sistemli hale getirilmişti. Bu sistem Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde gerçekleştirilen fetihlerle birlikte daha da genişletilmişti. Bu yapılanma "Millet Sistemi" olarak adlandırılmış ve dini olarak aynı inancı benimseyenler ise "millet" tabiri ile tanımlanmışlardı. İnançlarına göre "millet"lere ayrılan gayrimüslimler İslam hukukunun öngördüğü biçimde "zimmi" statüsüyle yönetilmekteydiler.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaası Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler olmak üzere üç ayrı millete ayrılmaktaydı.

¹⁹⁵ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 102.

¹⁹⁶ Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, 27.

Hıristiyanlar içerisinde farklı etnik grubuna mensup olanlar da benimsemiş oldukları mezhep ve başka bazı özellikler göz önünde bulundurularak Rum veya Ermeni milletine bağlı gösteriliyorlardı. Dolayısıyla etnik köken itibarıyla Rum ve Ermeni olmayan Hıristiyan unsurlar bahsi edilen milletlere bağlı cemaatler olarak kabul edilmekteydiler. Bu durum İslam hukuku bağlamında İslam ülkesi olan Osmanlı egemenliğini kabul eden gayrimüslim halk ile devlet arasında yasal bir ilişkiyi ifade ediyordu. İstanbul'un Galata bölgesinde yaşayan Latinler bu üç milletten herhangi birine dâhil değildi ve fetihten sonra onlarla ilgili de birtakım uygulamalar belirlenmişti. Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'un Galata semtinde yaşayan Latinlere bir ahitname verilerek bu topluluğun statüsü belirlenmişti. Millet sistemi içerisinde dâhil edilmeyen Latinlere ahitname verilmesiyle birlikte bunların Bizans döneminde mevcut olan imtiyazları kısmen tasdik edilmiş ve belirlenen şartlar dâhilinde kendi idarelerini devam ettirmeleri sağlanmıştı.¹⁹⁷

Millet sistemi, XIX. yüzyıla kadar çok fazla sorunla karşılaşmadan varlığını devam ettirdi, fakat bu tarihten sonra gayrimüslim unsurlar arasında meydana gelen milliyetçilik akımları ile birlikte işlevselliğini kaybetmeye başladı. XVIII ve XIX. yüzyıl boyunca Bulgaristan'da ortaya çıkan burjuva sınıfı Bulgar ulusunun yeniden dirilmesini sağlamaya gayret gösterdi. Bulgarların ayrı bir millet olarak tanınabilmesinin yolunun ulusal varlığını güçlendirmekten geçtiğinin bilinciyle hareket eden Bulgar burjuvazisi, Bulgarların ibadetlerini kendi lisanlarıyla icra etmelerini ve okullarında Bulgarca eğitim verilmesini Rum Patrikhanesi'nden talep ettiler. Ancak yüzyıllar boyu devam eden Ortodoks uluslar üzerindeki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Rum Patrikhanesi, Bulgarların bu taleplerine olumlu cevap vermedi. Bu olumsuz yaklaşım karşısında pes etmeyen

¹⁹⁷ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 27-28.

Bulgarlar, Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak ulusal kiliselerini oluşturmak hususunda mücadelelerini artırarak devam ettirdi. Bulgar mücadeleleri başarılı sonuç verdi ve nihayetinde Osmanlı Hükümeti tarafından yayınlanan bir fermanla 11 Mart 1870 tarihinde Bulgar Eksarhlığı kurulmuş oldu. Böylece yüzyıllarca Rum Patrikhanesi'nin dini/idari yönetimi altında bulunan Bulgarlar, bağımsız bir kiliseye kavuşabilmişti. Bu durumla birlikte Bulgarlar, kendi metropolitlerini tayin etme hakkına sahip oldu.¹⁹⁸

Makedonya'da mevcut bulunan uluslar dini açıdan Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi olmak üzere ayrılmaktaydılar ve Hıristiyan unsurların neredeyse bütünü Ortodoks mezhebine mensuptular. Bunlar Sultan Abdülaziz dönemine kadar Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlıydılar. Bulgarların, 1870'de Rum Kilisesi'nden ayrılarak kendi ulusal kiliselerine sahip olmaları Makedonya'da bu tarihten sonra meydana gelen büyük kargaşaların kaynağını teşkil etti.¹⁹⁹ Böylece Makedonya'da halk farklı dini cemaatlere, yani İslama, Müseviliğe, Ortodoksluğa ve Katolikliğe tabi olmakla birlikte 1870 yılında Eksarhlığın kurulması sonucunda Ortodoks mezhebine ait Hıristiyanlar da kendi aralarında Patrikhane taraftarları ve Eksarhlık taraftarları olmak üzere değişik kiliselere bölünmüş oldular.²⁰⁰ Makedonya'daki dini Bulgar ve Rum kiliseleri Makedonya'da yaşayan Hıristiyanları kendi dini idarelerine çekmek için yoğun bir rekabet halinde olmuşlardı. Bu durum karşısında Makedonya'nın diğer Ortodoks Hıristiyan sakinleri olan Sırlar ve Ulahlar da kendi ulusal kiliselerine sahip olma mücadelesine giriştiler. Anlaşıldığı üzere din de milliyet gibi

¹⁹⁸ Yakup Ahabab, "Balkanlarda Kiliseler Sorunu Örneği Olarak: Fermilyan Meselesi (1897-1902)", *Journal of History and Future*, cilt: 1, sayı: 1, 2015, 54.

¹⁹⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907) VIII. Cilt*, 178.

²⁰⁰ Hacısalihioğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, 35.

Makedonya Sorunu’nun çözülemez hale gelmesine katkıda bulunan bir etken oldu.²⁰¹

Makedonya’da faaliyet gösteren ve politik olarak yönlendirilmiş Balkan kilise organizasyonlarının aksine Katolik ve Protestan kiliselerinin çalışmaları politik hareketli değildi ve herhangi bir toprak parçası elde etme arzusunu taşımıyorlardı. Aslında Katolik ve Protestan kiliselerinin misyonu daha çok dini amaçlıydı. Makedonya’da en erken Katolik aktivitesi Kırım Savaşı (1853-1856) yıllarında başladığı görülür ve bu durum Makedonya insanların İstanbul Rum Patrikhanesi’ne karşı bir mücadeleye yoğunlaştıkları zaman dilimine denk geliyor. Paolo Purlang ve Giovanni Battista Botca adlı temsilciler tarafından Katolik aktivitelerinin geliştirilmesi amacıyla 1879’da yerel geleneklere ve anadile saygıyı esas alan bir plan hazırlandı. Selanik ve Manastır’da misyonerlik merkezlerinin kurulması Makedonya’ya Katolik mezhebinin yayılmasını ve Makedonya’nın güney bölgelerinin merkezlerinde (Kılıkış, Doyran, Yenice-i Vardar) tutunmasını sağladı. Bazı merkezlerdeki Makedonların Katolik mezhebine ilgi duymalarının örnekleri mevcuttur. Örneğin, 1859 yılında Rum Patrikliğinin baskılarını reddeden Kılıkış’lı Makedonyalılar, Selanik’teki Katolik kilisesinin temsilcilerine başvurarak kendilerinin Patrikhane ile olan bağlantılarını kesmeye hazır olduklarını bildirdiler. Kılıkış’lı yerleşimciler, Patrikhane’nin kendilerine yönelik kötü muamelelerini ve papazların faaliyetlerine ilişkin olarak; “*Onlar, Kutsal Kitap’ın kanunlarına saygı duymaktan daha ziyade para toplamaya çok ilgili olduklarını ifade ediyorlar*” beyanatında bulunmuşlardı. Kılıkışlı vatandaşlar, 23

²⁰¹ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907) VIII. Cilt*, 178.

Temmuz 1859 tarihinde Papa'ya gönderdikleri bir mektupta bazı şartlar ileri sürmüşlerdi ve bu şartlar şu şekildeydi:²⁰²

1. Roma Katolik Kilisesi'nin Birliğin iç işlerine karışmaması
2. Ortodoks öğretileri ve ayinlerinde hiçbir değişiklik yapılmaması
3. Makedon kimliği taşıyan bir piskopos atanması
4. Kilise hizmetlerinde Makedon dilinin kullanılması ve eğitim faaliyetlerinin ana dilde icrası
5. Papazların insanlar tarafından seçilmesi

Benzer bir şekilde Yenice-i Vardar, Doyran ve Gevgili'li bazı vatandaşlar da Roma Kilisesine katılma isteğinde bulundular. Makedonya'da Katolik faaliyetlerinin en yoğun dönemlerinden olan 1886 yılında 3.950 Katolik hâne halkı ile birlikte toplamda 20.000 Katolik Hıristiyan nüfusu mevcuttu. 1897 yılında ise Katolik hâne halkı sayısı 1.021'e kadar düşmüş ve geri kalanların çoğu Eksarhlığa bağlanmıştı. Katolikliğin Makedonya'daki varlığına en nihayetinde taraf olan ve olmayan devletler de vardı. Mesela Makedonya'daki Katolik Kilisesi, İstanbul'da bulunan Fransız Büyükelçisi (Lavalette) tarafından destekleniyordu. Öte yandan Ortodoksluğun doğal koruyucusu olarak kendini gören Rusya, kendi menfaatlerine zarar vereceği düşüncesinden hareketle Makedonya'da Katolik Kilisesi'nin varlığına tepki göstermekteydi. Kökeni Balkan coğrafyası olmayan diğer bir Hıristiyan kilisesi de Amerika ve İngiliz misyonerleri tarafından ilk kez 1850'li yıllarda Makedonya'da kurulan Protestanlıktı. Protestanlık faaliyetleri, Makedonya'nın doğusunda bulunan Razlık, Bansko, Nevrekop bölgeleri ile Strumeshnitsa Nehri ve Struma Vadisi boyunca yoğunlaşmıştı. 1897 yılında Makedonya'da sadece 122 Protestan mensubu mevcut olduğu bazı araştırmacılarca ifade edilir. Buna

²⁰² Nick Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, (PhD Thesis), School Of Social Sciences Melbourne, Victoria 2005, 317-318.

mukabil Makedon gazetesi olan “*Makedonski Pregled*” Makedonya’da 1905 yılında 2.388 Protestan olduğunu iddia etmiştir. Bir bütün olarak Protestanlığın Makedonya’da geniş ölçüde yayılmayı başardığı söylenemez.²⁰³

²⁰³ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 317-318.

Tablo 1.14. Makedonya'daki Protestan Kiliselerinin Kuruldukları Yer ile Tarihleri.²⁰⁴

Protestan Kilisesi'nin Kurulduğu Yer	Kurulduğu Tarih
Manastır	1874
Ustrumca	1890
Monospitovo (Ustrumca bölgesi)	1890
Selanik	1894
Murino (Ustrumca bölgesi)	1898
Radovişte	1889
Koleshino (Ustrumca bölgesi)	1899
Drama	1900
Üsküp	1901
Doyran	1901
Yenice-i Vardar	?

Osmanlı'nın Avrupa topraklarında Amerikalı misyonerlerin varlığı 1894 yılı itibari ile şu şekilde idi; 10 papaz ve 13 vaizin yanı sıra ortalama 2.278 cemaatte sahip 42 düzenli vaiz yeri, "Sabbath-School" öğretmenleri ve 1.886 kilise üyesi.²⁰⁵

Burada Balkanlar'daki Protestan misyonerlerinin başarısızlığı üzerine bir not eklemek gerekir. Bu başarısızlığın asıl sebebi kuşkusuz Makedonların kiliselerinin kesinlikle ulusal ve siyasi bir karaktere sahip olmasını beklemesinde yatıyor. Amerika misyonerleri, İngiltere ve Amerika'nın çıkarları için çalışması

²⁰⁴ Anastasovskı, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 318.

²⁰⁵ James Franklin Clarke, *Bulgaria and Salonica in Macedonia*, American Board Commissioners For Foreign Missions, 1895, 4.

gerektiği inancını asla terk etmemişlerdi. Eski nesil misyonerlerin yorumladığı şekliyle Evanjelik Protestanlık, şarap, tütün ve Pazar gezisi gibi birtakım yasakları savunuyorlardı ve Makedonyalılara göre bu tür yasaklamalar oldukça sertti. Bu sebeple Protestanlık, Makedonya yerlileri arasında pek taraftar bulamamaktaydı. Protestan Misyonerleri için diğer bir ciddi dezavantaj ise İngiliz dilinin Amerikan okulunda sadece bir kazanım olarak değil, aynı zamanda bir eğitim aracı olarak kullanılmasıydı. Eğitimli Makedonların öğrenmek istediği dil Fransızca idi ve İngilizce nispetten daha az rağbet görüyordu.²⁰⁶

1.4. MAKEDONYA’NIN EĞİTİM YAPISI

1.4.1. Osmanlı Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Gayrimüslimlerin Durumu

Osmanlı Devleti’nde XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar eğitim sistemi genel hatlarıyla “Klasik” olarak adlandırılan bir yapıya sahipti. İlkokul düzeyini temsil eden sıbyan mektepleri toplumun neredeyse her köy ve kasabasında mevcut bulunmaktaydı. Sıbyan mekteplerine 5-10 yaşları arasındaki çocuklar kabul edilerek onlara genel itibarıyla Kur’an-ı Kerim okuma ve din ile ahlâk öğretilirdi. Dönemin yüksek öğretim kurumları pozisyonunda bulunan medreseler ise bilim ve devlet adamlarının yetiştirilmesi hususundaki ihtiyaçlara cevap vermek adına oluşturulmuştu. Bu her iki eğitim kurumu, vakıf veya vakıflara bağlı olmaları dolayısıyla müstakil bir yapıya sahip bulunmaktaydı.²⁰⁷

²⁰⁶ Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 74.

²⁰⁷ Sadettin Eğri, “II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitim ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 15 sayı: 26, 2014, 129.

Osmanlı Devleti, eğitim faaliyetlerinde gayrimüslimlere serbest hareket etme imkânı tanımıştı. Devlet, önceleri eğitimi din ve mezhep imtiyazlarının bir parçası olarak kabul etmişti ve buna göre gayrimüslim milletler, ibadet kurumlarını kendileri nasıl idare ediyorlarsa okullarını da aynı şekilde kendi cemaat teşkilatları vasıtasıyla kurup eğitim faaliyetlerinde bulunmaktaydılar. Her cemaatin kilise, havra ve benzeri ibadethanelerinin yanında birer mektebi mevcuttu. Eğitimin ilk kademesinde yer alan mektepler mahalli cemaatler tarafından ve orta dereceli mektepler ile öğretmen yetiştiren okullar ise millet teşkilatları tarafından idare edilmekteydi. Bu yönüyle her kilise, cemaatlerinin ruhani reislerinin denetimi altında gerçek bir eğitim kurumu halinde hizmet veriyordu. Müslüman olmayan kesimler, bu cemaat okullarında anadillerinde eğitim görmekte ve bu okulların ders programları ise cemaatlerce hazırlanmaktaydı. Her geçen zamanla birlikte cemaat okulları bağımsızlık fikirlerinin aşılandığı kurumlar haline gelmişlerdi.²⁰⁸ Anlaşılacağı üzere her cemaatin kendilerine ait bu okullarda milli lisanlarıyla eğitim-öğretim faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri, eğitim müfredat ve programlarını diledikleri şekilde düzenleyebilmeleri ve öğretmenlerini kendi belirledikleri kalıplar çerçevesinde yetiştirip görevlendirebilmeleri dolayısıyla bu okullarda eğitim gören her yeni nesil devlet ilkelerine değil cemaat ülküsüne bağlı olarak yetişmekteydiler.²⁰⁹

Osmanlı Devleti, eğitimi kontrol altına alıp yeniden yapılandırmadaki kararlılığını 1857’de Maarif-i Umumiye Nezareti’ni kurarak gösterdi. Nezaretin görevleri arasında rüşdiyeler ve rüşdiyeler üstü tüm okulların karma (Müslim ve gayrimüslim) ve eğitim dilinin Türkçe olmasının temin edilmesi

²⁰⁸ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990, 166-167.

²⁰⁹ Büşra Karataşer, “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, cilt: 57, sayı:1,2017, 426.

olarak belirtilmişti.²¹⁰ Maarif-i Umumiye Nezareti, eğitim-öğretim faaliyetlerini bir bütün olarak düzenlemek amacıyla 1869 yılının Ekim ayında toplanmış ve alınan kararlar doğrultusunda “Daire-i İlmiye” ve “Daire-i İdare” adlarında iki daireden oluşan “Meclis-i Kebir-i Maarif” meydana getirilmişti. Bu tarihten itibaren “1869 Nizamnamesi” ismiyle anılacak olan bu yönetmelik, mektepler ve maarif teşkilatı ile ilgili birtakım tedbirleri ele almıştı. Nizamnameye göre mevcut bulunan okullar umumi ve hususi okullar olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Sıbyan, Rüşdiye, İdadî ve Sultaniler ile yükseköğretim statüsünde bulunan Darülmualimin, Darülmualimat ve Darülfünunlar umumi okulları, Müslüman ve gayrimüslim cemaatlerinin açacakları okullar ise hususi okulları kapsamaktaydı. Bununla birlikte Maarif Nezareti, rüşdiye mekteplerinin İstanbul dışındaki vilâyetlerde de yaygın hale getirilmesine karar vermiştir.²¹¹ Nizamname ile birlikte vilayetlerde ilk kez maarif teşkilatının kurulması kararlaştırılmıştı. Bu doğrultuda mahalle ve köylerde sıbyan mektepleri, 500 haneli kasabalarda rüşdiyeler, 1.000 haneli kasabalarda idadiler ve vilayet merkezlerinde ise sultaniler açılacaktı.²¹²

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte gayrimüslimlerin eğitim-öğretim hususundaki en önemli düzenlenmesi yapılmış oldu. Bu nizamnamenin getirdiği yeniliklerden biri her 500 haneli kasabada gayrimüslim ile Müslüman öğrenciler için ayrı ayrı sıbyan ve rüşdiye okullarının faaliyete geçirilmesi idi. Buna göre ilkokul yaşındaki gayrimüslim çocuklar ya mensubu olduğu cemaate ait okullarda ya da kendileri için açılacak rüşdiye mektebinde eğitim göreceklerdi. Bu

²¹⁰Şerif Demir, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 13, 2015, 442.

²¹¹Eğri, “II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitim ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi”, 129.

²¹²Demir, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, 442.

mekteplerdeki din dersleri ruhani reislerce verilecek olmakla birlikte diğer dersler ise maarif yetkililerince denetlenecekti. Rüşdiye mektebinden mezun olan Müslüman ve gayrimüslim öğrenciler 1.000 haneden fazla nüfusa sahip kazalarda açılacak idadilerde birlikte okuyacaklardı. Aynı şekilde bu okulları bitiren gayrimüslim ile Müslüman öğrenciler her vilayet merkezinde açılacak sultaniye mekteplerinde birlikte eğitim göreceklerdi. Nizamnameye göre cemaatler ayrıca özel okullar açmaya devam edebilecekti. Nizamnamede eğitim-öğretim idaresi ile ilgili hususlar da yer almaktaydı. Buna göre her vilayet merkezinde kurulacak maarif meclislerinde 1 Müslim ve 2 gayrimüslim muavin ve yine 1 Müslim ile 1 gayrimüslimlerden olmak üzere 2 müfettiş görevlendirilmekle birlikte cemaatlerin birer ruhani reisi de Maarif meclisinin umumi heyetinde yer alacaktı.²¹³

Alınan bu kararlar her ne kadar sınırlı kalmış olsa da ülkede ortak eğitim düzeninin kurulması hususunda atılan önemli bir adım olmuştur. Ali Paşa, Osmanlı eğitim düzenine ilişkin olarak meydana getirilen bu yeni düzenlemeler ile birlikte Müslüman ve Hıristiyan çocuklarının bir arada yetişerek, birbirlerine karşı daha hoşgörülü ve saygılı hareket ettiği bir yaşam tarzını benimseyebileceklerini düşünüyordu.²¹⁴

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte eğitim sisteminde yeni kademelerin oluşturulmuş olması neticesinde bu kademelerde eğitim verecek öğretmen ihtiyacı hâsıl olmuştu. Nizamname çerçevesinde öğretmen okulu “Mekâtib-i Âliye” yani Yüksek Okul olarak nitelendirilmişti. Nizamname’nin 51. maddesinde “*Mekâtib-i Âliye Darülmuallimin ve Darülmuallimât*

²¹³ Ali Güler, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan “Kilise Defterleri”nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar)”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, sayı: 9, 1998, 165.

²¹⁴ Demir, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, 443.

ile *Fünûn ve Sanayi muhtelif mektepleridir*” ifadesi yer almaktaydı. Nitekim Nizamname’nin 57-67. maddelerinde Darümuallimin ve 68-78. maddelerinde ise Darümuallimat’a (Kız Öğretmen okulu) ilişkin düzenlemeler yer almıştır.²¹⁵ İstanbul’da üç şubeli bir Darümuallimin açılacaktı ve bu üç şubeden biri gayrimüslim rüşdiye mektepleri için kız ve erkek öğretmenler yetiştirecekti.²¹⁶

Sultan II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında önemli atılımlar gerçekleşmiştir. Tanzimat döneminin o içine kapalı ve sığ kalmış eğitim sistemi kendini aşmış bu sistemin bütün imparatorluğu kapsayacak şekilde uygulandığı dönem Sultan II. Abdülhamid dönemidir. 1879’dan itibaren her vilayette “*Vilâyet Maarif İdareleri*” ve “*Maarif Meclisleri*” oluşturularak eğitim daha sistemli ve kontrollü bir yapıya büründürülmüştür.²¹⁷ Bu dönemde yüksek öğretimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesinin ancak ortaöğretimin sağlam temeller üzerine oturtulabilmesinin sağlanmasıyla gerçekleşebileceğinin idrak edilmesi neticesinde 1892’de eğitim alanında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu ihtiyaca binaen 1892’de “Mekâtib-i Âliye Dairesi” lağvedilerek yerine “Mekâtib-i İdâdiye Dâiresi” oluşturulmakla birlikte “Rumeli Vilâyetleri Maarif Müfettişliği” ismiyle yeni bir memuriyet teftiş heyeti kadrosuna dâhil edilmiştir. Yüksek ve özel okul işlerinin takibi ise “Mekâtib-i Âliye ve Hususiye Müfettişliği”ne devredilmiştir.²¹⁸

²¹⁵ Mine Çağır ve İbrahim Caner Türk, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, cilt: 4, sayı: 11, 2017, 69.

²¹⁶ Güler, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan “Kilise Defterleri”nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar)”, 165.

²¹⁷ Özcan, “1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti’nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi”, 361.

²¹⁸ Eğri, “II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitim ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi”, 129.

1.4.2. Makedonya Sosyal Yaşantısında Eğitimin Yeri ve Müslim ile Gayrimüslim Okullar

Balkan devletleri, Makedonya'da eğitim kurumları açarak kendi hâkimiyetlerini pekiştirme çabası içerisine girmişlerdi. Özellikle Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan hükümetleri Makedonya Hıristiyan nüfusundan öğrenci çekmek amacıyla büyük finans kampanyaları düzenliyorlardı. Bahsi geçen ülkeler Makedonya'da okul sayı çoğunluğu hangi millette ait ise o milletin Makedonya'daki hâkimiyetinin daha kolaylaşacağı gerçeğinin farkında idiler. Makedonya iddiaları hususunda kendi haklılıklarını ortaya koyabilmenin yolu buradaki okul sayı çoğunluğunun kendilerine ait olduğunu Avrupa'ya kanıtlamaktı. Bu amaçla ilgili milletlerin her biri Makedonya'daki mevcut okulların sayısı ile ilgili kendi istatistik verilerini hazırlıyordu. Oluşturulan bu okul istatistikler aynı zamanda etnik haritalar gibi lanse edilebilir ve en nihayetinde eğitim kurumları yoluyla Makedon çocukları Yunan, Bulgar ya da Sırplaştırılabilirdi. Bu yüzden XIX. yüzyılın sonunda Balkan ülkelerinin yönlendirdiği Makedonya'daki eğitim faaliyetleri tehlikeli ve bölücü bir hal almıştı. Balkan devletlerinin Makedonya'da yoğun bir biçimde eğitim faaliyetlerinde bulunmasının amacı bu bölgede kendi politik amaçlarını gerçekleştirmektir. Balkan ülkeleri, Makedonya'da kendi ırktaşları olarak gördükleri yerleşimciler arasında ulusal bilincinin yayılmasını sağlamanın ilk adımı olarak eğitimi görmekteydi ve dolayısıyla Balkan devletlerinin Makedonya mücadelesinde eğitim temel bir araç olarak kullanılmaktaydı. Anlaşılacağı üzere okul müfredatları sadece nitelikli bir eğitim sağlamak gayesiyle hazırlanmıyordu. Okullar sıklıkla ulusal gündemlerin belirlendiği birer kötülük yuvası haline gelmişlerdi. Makedonyalı çocuklar, çoğunluğu oluşturan gruplara ait eğitim kurumlarında uygulanan propagandalar sonucu kendilerini kullanılmakta olan birer obje konumunda gördüler. Öğrenciler, cemaat okullarının yürüttükleri

sistematik faaliyetler çerçevesinde asimilasyona maruz bırakılmaktaydılar. Örneğin, Makedonya halkının bir kısmını oluşturan Ulahların Rum Patrikhanesi'ne bağlı olmaları ve potansiyel bir çoğunluk oluşturmaları Yunan okulları tarafından Ulah çocuklarının asimile edilmeleri için önemli bir sebep teşkil etmekteydi. Öğrencilerin hangi ırka mensup oldukları önemli değildi, Hıristiyan olmaları yeterli idi.²¹⁹

Makedonya topraklarında genel itibariyle ibadethanelerin yanına kurulan cemaat okulları çok büyük ve görkemli yapılara sahip değillerdi ki etkili olmak için bunlara gerek de yoktu. Kendilerini davalarına adanmış ve idealist hareket eden öğretmenler ile içeriği belli fikirleri empoze etmeye yönelik özenle hazırlanmış ders kitaplarının varlığı genç Makedon kuşakları şekillendirmeye ve onları milliyetçi çizgide yol almalarını sağlamaya yeterliydi.²²⁰

XIX. yüzyılın son yıllarına doğru gelindiğinde artık çok açık bir biçimde görülmekteydi ki cemaatlerin kullanımında bulunan okullar yine bu cemaatler tarafından etkin propagandaların yürütüldüğü en önemli araç haline gelmişlerdi. Eğitim bir bayrağı ve öğretmen ise davası uğruna içinde bulunduğu mücadelesinde zekâsını bir silah olarak kullanan şefti. Nitekim Makedonya toprakları üzerinde herhangi bir hak iddiada bulunmayan Yahudilerin bir kısmı dâhi kendi inançlarını ya da Siyonist ideallerini yayma merkezi olarak okulları kullanmaktaydı.²²¹

Propaganda üretim kurumları haline dönüşen okullar şehir yaşamında da önemli unsurlar olarak ortaya çıkmaya başlamışlardı. Şehrin önde gelen şahsiyetleri ve yerel yetkililer burada bulunan okullara her fırsatta ilgi gösterirlerdi. Okul kurumlarının nitel ve nicelik bakımından seviyelerinin yükseltilmesi cemaatlerin temel hedeflerinden birini teşkil etmekteydi. Örneğin önemli bir kişi

²¹⁹ Anastasovskı, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 374.

²²⁰ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 354.

²²¹ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 354.

Selanik'e uğradığında burada bulunan okulları ziyaretleriyle onurlandırması bir adet halinde süregelmekteydi. Bununla birlikte kentin valisi de cemaatlere ait okulları düzenli bir biçimde teftiş etmek için uğramaktaydı. Cemaat okullarında yapılan yılsonu sınavları dolayısıyla kentin sosyete kesiminden kişilerin katılım gerçekleştirdiği bir tören düzenlenirdi ve böylece eğitim faaliyetlerine verilen önem apaçık bir biçimde ortaya konulmuş olurdu. Örneğin, Selanik'teki Rum lisesinin yılsonu sınavları kent valisinin, başpiskoposun, Fransız ve Yunan konsolosları ile yereldeki bazı önemli şahısların katıldığı kalabalık bir toplum önünde gerçekleştirilirdi. Sözlü sınavların aralarında filarmoni orkestrası konserleri, söylevler ve ayinler yapılmaktaydı. Aynı şekilde Sırplar da kutsal koruyucuları Aziz Sava için okullarında şenlikler düzenlemeyi ihmal etmezlerdi. Kısacası okul, cemaatlerin yaşamıyla iç içeydi ve onlar için vazgeçilmez bir konumda bulunmaktaydı.²²²

Fransa'nın himaye ettiği ve yönlendirdiği Katolik misyoner tarikatları, Osmanlı'nın birçok bölgesinde faaliyetlerde bulunmakta idi. Katolik misyonerlerin en genel amaçları Roma kilisesi (Katolik mezhebini) ile Bizans kilisesini (Ortodoks mezhebini) birleştirmek ve böylece Papa'nın bütün Hıristiyan dünyasındaki etkinliğini artırmaktı. Katolik misyonerlerin Osmanlı topraklarında faaliyet icra etmelerindeki gayeleri ise Müslümanları Hıristiyanlaştırmak, Osmanlı vatandaşı Ortodokslar yani Ermeniler, Rumlar ve Katolik olmayan diğer Hıristiyanlar arasında Katolik mezhebini yaymak ve ayrıca Fransa'nın nüfuzunu pekiştirmektir. Fransa'ya verilen kapitülasyonlar, Katolik misyonerlerinin Osmanlı bünyesinde erken tarihlerde faaliyet yürütmeye başlamalarında oldukça büyük etkiye sahip olmuştur. Katolik mezhebinden olan Fransisken, Lazarist,

²²² Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 356.

Cizvit ve Kapucin tarikatları, Katolik misyonerlerin ana gövdesini oluşturmuştur.²²³

Makedonya’da en erken Katolik aktiviteleri Kırım Savaşı’nı (1853-1856) takip eden süreçte meydana gelmeye başlamıştır ve Makedonların, İstanbul Rum Patrikhanesi’nin baskılarına karşı kendi mücadelelerini yoğunlaştırdığı dönem boyunca sürekli bir şekilde devam etmiştir. Katolik faaliyetlerinin geliştirilmesi adına Makedonya’yı aynı yıl içerisinde ziyaret eden temsilcilerden olan Paolo Purlang ve Giovanni Battista Botca tarafından 1879 tarihinde bir plan hazırlanmıştı ve bu plan “yerel kültür ile anadile saygı” temeline oturtulmuştu. Katolik eğitimi, Makedonyalı öğrencilerin etnik kimliğini değiştirme niyetinde olmadığı için bir asimilasyon aracı olarak işlev görmediği söylenebilir. Manastır ve Selanik vilayet merkezlerinde misyonerliklerin kurulması Makedonya’da Katolik eğitim kurumlarının açılmasını destekliyordu. Fransa ve İtalya’dan gelen maddi destekler ile Manastır ve Selanik şehirlerinde Katolik misyonerler tarafından Fransızca ve İtalyanca dillerinde eğitim veren okullar açıldı. Örneğin, 1890 yılında Fransız misyonerler tarafından 140 öğrencisi olan “L’ecole des Lazaristes” ortaokulu ile Selanik vilayetinde “L’ecole de Monsieur Bertrame”, “La societ e operaria” ve “L’ecole des coeurs de Calamaris” okulları açılmıştı. 1890 yılının son aylarında İtalyan Katolikler tarafından Selanik’te “Scuola Nazionale İtaliyana” adında bir okul faaliyette geçirilmişti. Bu okul bir ticaret okulu olarak kurulmuştu ve eğitim dili İtalyanca olmakla birlikte matematik, ticaret, yazışma, idarecilik ve geometri dersleri müfredatının bir parçasını oluşturmaktaydı.²²⁴ Daha 1857 yılında Manastır’ın Sultaniye mahallesinde bir Lazaristlere ait bir okulun açılmış olduğu

²²³ Remzi Kılıç, “Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri”, *TÜBAR*, XIX, 2006, 334.

²²⁴ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 316.

görüüyor. Üç sınıftan oluşan bu okulda Bulgar ve Rum öğrencileri eğitim görmüşlerdi.²²⁵

Katolik okulları Makedonya’da sadece büyük şehirlerde değil, aynı zamanda kırsal kesimlerde de açılmıştı ki buralarda Katolik mezhebi taraftarları mevcut idi. Manastır ve Selanik gibi büyük şehir merkezlerinde öğrenci etnik yapısı çok çeşitliydi. Özellikle de Makedonyalıların temel ticaret ve kültür merkezi olan Selanik bu konuda ilk sırada yer alırdı. Selanik’te okuyan öğrenci kayıt verileri dikkatte alındığında bu kentte önemli sayıda Katolik Yahudi öğrencinin mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır. Makedonya vilayetlerinde Batı Avrupa ülkelerinden öğrencilerin varlığı burada görev yapan diplomatik personel, yabancı bankaların temsilcileri ve işletmelere bağlanabilir.²²⁶

Tablo 1.15. Selanik’te 1891 Yılı İtibariyle Katolik Mezhebine Bağlı Okulların Erkek ve Kız Öğrenci Sayısı İle Milliyetleri.²²⁷

Öğrencilerin Milliyeti	Erkek Okulu Öğrenci Sayısı	Kız Okulu Öğrenci Sayısı
Arnavut	-	1
Belçika	2	-
İngiltere	5	4
Romanya	-	1
Yahudi	52	72
Almanya	2	5
Fransa	19	11

²²⁵ H. Baha Öztunç, *Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)*, Kitabevi, İstanbul 2020, 236.

²²⁶ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 389.

²²⁷ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 390.

Bulgaristan	32	21
Avusturya	40	6
Polonya	-	2
Yunanistan	23	20
Toplam öğrenci	175	143

Amerikalı Protestan misyonerlerinin ilk olarak Osmanlı topraklarına ayak basmaları 1820 yılına tekabül etmektedir. Osmanlı Devleti ile Amerika arasında 1830'da Ticaret Anlaşması'nın imzalanması ile birlikte Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten Protestan misyonerlerinin sayısında hızlı bir artış meydana gelmiş ve ayrıca bu misyonerler Osmanlı coğrafyasında daha etkin hareket etme kabiliyetine sahip olmaya başlamışlardı. Protestan misyonerleri, kendilerince hedef olarak belirledikleri bölgelerde eğitim ve hayır kurumları ile sağlık merkezleri açarak bu sayede iletişim halinde buldukları halka Protestan mezhebini benimsetmeyi amaç edinmekteydiler.²²⁸ Osmanlı Hükümeti, Amerika, Almanya ve İngiltere'nin himaye ettikleri ve her türlü desteklerde buldukları Protestan topluluğunu 1847'de millet olarak tanımış ve 1850 yılına gelindiğinde bu durum kesinlik kazanmıştı.²²⁹

Esas itibariyle Balkan halklarını Protestanlaştırmak ve 1840'lı yıllardan itibaren Bulgarların Ortodoks kilisesinden kurtularak milli bir kilise kurmalarını ve Türk egemenliğinden ayrılmalarını hedefleyen Amerikan misyonerlerinin önde gelen örgütlerinden *Board* misyonerleri, Balkan coğrafyasında

²²⁸ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı: 3, 1992, 2.

²²⁹ Davut Kılıç, "Osmanlı Ermenilerine Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türk Tarih Kurumu*, cilt: VIII, 2014, 97.

faaliyetlerde bulunma hususunda oldukça istekli görünmekteydiler. Fakat Board misyonerleri, Balkan coğrafyasında girişecekleri çok yönlü faaliyetleri tek başlarına idare edebilecekleri hususunda birtakım çekincelere sahiptiler. Çünkü Balkan Yarımadası sahip olduğu stratejik konumu sebebiyle hem bölge ülkeleri ve hem de Avrupalı büyük devletlerinin dikkatlerini yoğunlaştırdığı bir coğrafya idi. Bu durumda bir yandan Avrupa devletlerinin ve bir yandan da Ortodoks kilisesinin müdahalelerde bulunacağı aşikârdı. Bahsi edilen hususların işlerini zorlaştırabileceğini düşünen Board yetkilileri 1851’de diğer bir Amerikan Protestan misyoner örgütü sıfatını taşıyan *Methodist Episcopal Mission*’a Balkan coğrafyasında birlikte faaliyetlerde bulunmayı önerdi. Methodist Episcopal Mission örgütünün öneriyi kabul etmesi ile birlikte Balkanlar kâğıt üzerinde taraflar arasında iki faaliyet bölgesine ayrıldı. Böylece Balkan dağlarının güney ile batısındaki alanlar Amerikan Board ve kuzeyi ise Methodist Episcopal Mission örgütüne pay edilmişti.²³⁰

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerikan Board tarikatına bağlı Protestan misyonerleri Balkan coğrafyasında kendilerince belirlemiş oldukları yetki alanlarında çalışmalarına başlamışlardı. Balkanlarda Protestan misyonerlik faaliyetlerinin başlamasındaki en önemli desteği sağlayan kişi Cyrus Hamlin²³¹ olmuştur. Protestan misyonerlerin Balkan topraklarında faaliyet icra etmeye giriştikleri ilk yerler Sofya, Edirne, Filibe, Samakov ve

²³⁰ Gürsoy Şahin, “Manastır Şehrinde Amerikalı Protestan Misyonerler ve Faaliyetleri (1873-1913)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, cilt: 8, sayı: 1, 2019, 147.

²³¹ 5 Ocak 1811 tarihinde Waterford, Maine’de (ABD) doğan Cyrus Hamlin, *American Board* adlı kuruluş tarafından vazifelendirilerek 1839 yılında İstanbul’a gönderilmiştir. Uzun süre İstanbul’da kalmış olan Hamlin, 1960 yılında Robert Koleji’ni kurma faaliyetlerine başlamış ve 1863-1873 yılları arasında bu kurumun yöneticiliğini yapmıştır. Hamlin, 90 yaşında iken 7 Ağustos 1900 tarihinde vefat etmiştir. Uygur Kocabaşoğlu, “Cyrus Hamlin: Misyoner, Eğitimci, Müteşebbis”, *Kebikeç*, 36, 2013, 83-104.

Eski Zağra kentleri idi. Board Protestan misyonerleri 1870 yılına değin *Batı Türkiye Misyonu*’nun birimi olarak faaliyet gösterdikten sonra 31 Temmuz 1871 tarihinde *Avrupa Türkiye’si Misyonu* olarak yeni bir teşkilatlanmaya gitmişti. Bu Misyon, Bulgaristan’da Samakov ve Filibe’yi, Makedonya topraklarında ise Manastır²³² ve Selanik’i²³³ görev sahalarına dâhil etmişlerdi. Bahsi edilen Misyon esas itibariyle Bulgarlar için faaliyetlerde bulunmaktaydılar.²³⁴

Makedonya’daki Protestan okulları, Protestan mezhebini benimseyen kişilerin yoğunlukta yaşadığı köylerin yer aldığı Ustrumca ve Gevgili bölgelerinin yanı sıra Razlık ve Bansko kentleri ile Manastır ve Selanik’in büyük merkezlerinde kurulmuştu.²³⁵ Manastır’da 1877-1878 yılları arasında kurulmuş olduğu anlaşılan Amerikan Protestan Mektebi mevcuttu. Sultaniye Mahallesine bağlı Fil sokakta yer alan bu okulda Rum ve Bulgarlardan oluşan öğrenciler eğitim görmekteydi.²³⁶ Manastır vilayetinde 1896 yılında 14 öğrencisiyle Protestan kız ve erkek okulları açılmakla birlikte 34 öğrencinin mevcut bulunduğu ayrıca bir kız yüksek okulu da açıldı. Manastır’da toplam 29 Protestan öğrenci olmasına rağmen sadece 8 Protestan evi vardı. Manastır’daki Protestan okulları çeşitli yerleşim yerlerinden, konsolosluk veya başka kurumlarda çalışan memurların ailelerinden ve ticaret ile uğraşan diğer yabancılardan öğrenci

²³² Avrupa Türkiye’si Misyonu’nun şekillendirilmesinden sonra Amerikan Board misyonerleri tarafından Manastır, 1873’te bir istasyon olarak kurulmuştur. Gülbadi Alan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Protestan Okulları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, 319.

²³³ Avrupa Türkiye’si Misyonu sınırları dâhilinde en geç teşkil ettirilen istasyon merkezi Selanik olmuş ve burası 1894’te bir merkez istasyon olarak oluşturulmuştur. Alan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Protestan Okulları*, 320.

²³⁴ Şahin, “Manastır Şehrinde Amerikalı Protestan Misyonerler ve Faaliyetleri (1873-1913)”, 147.

²³⁵ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 391.

²³⁶ Öztunç, *Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)*, Kitabevi, 237.

çekmekteydi. 1913 Sırp askeri raporuna göre Manastır'daki Protestan okulunun eğitim dili İngilizce ve Bulgarca idi. Manastır'daki Protestan okulunun eğitim dilinin Bulgarca mı yoksa Makedonca mı olduğunu kestirmek zordur, fakat Ustrumca'daki Protestan okulunun eğitim dili Makedonca idi. Yeterince veri olmamasından dolayı XIX. yüzyılın başlarında Makedonya'daki mevcut Protestan okullarının kesin bir sayısını belirlemek zordur, fakat Katolik ile Protestan okullarının sayısı karışık olarak verilirse 56 öğretmen ve 775 öğrencisi ile 26 okuldan bahsedilebilir.²³⁷

XIX. yüzyılın sonlarında Makedonya'da 83.810 öğrencisiyle 1.443 okul Patrikhane'ye, 63.763 öğrencisiyle 1.143 okul Eksarhane'ye, 775 öğrencisiyle 26 okul Katolik ve Protestan mezhebine mensup olanlara ve 34.169 öğrencisiyle 939 okul Müslümanlara aitti.²³⁸

Makedonya'da gayrimüslim cemaatlere ait çok sayıda ruhsatsız okul da mevcut bulunmaktaydı. Ruhsatsız okulların genel itibariyle kayıt altına alınamadığı veya en azında tam sayı ile kayıt altına alınamadığı göz önünde bulundurulduğunda gayrimüslimlerin bölgedeki okul sayısının neden kesin olarak ortaya çıkarılamadığı daha rahat anlaşılacaktır.

²³⁷ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 391.

²³⁸ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 420.

Tablo 1.16. 1894 Yılı'nın Temmuz Ayına Değın Makedonya'nın Bazı Yerleşım Yerlerindeki Gayrimüslimlere Ait Mekteplerin Ruhsatlı ve Ruhsatsız Durumu.²³⁹

Vilayet	Ruhsatsız	Ruhsatlı
Selanik	331	331
Drama	36	34
Kosova ²⁴⁰ Üsküp	9	5
Priştine	18	5
Prizren	38	4
Taşlıca	8	1
Yeni Pazar	12	-
İpek	3	-
Manastır	209	-
Görice	35	-
Serfice	136	2
Toplam	835	382

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Makedonya kentlerindeki gayrimüslim cemaatlere ait ruhsatsız okul sayısı ruhsatlı okul sayısından oldukça fazlaydı.

Osmanlı'nın Rumeli topraklarında ve dolayısıyla Makedonya topraklarında Avrupa devletleri tarafından açılan okulların eğitim müfredatından olarak çeşitli yabancı dillerin öğretilmesine azami ölçüde önem verilmekteydi. Bu hususta özellikle Fransızca,

²³⁹ BOA, Y.PRK.MF. 3/31, H 29 12 1311 (3 Temmuz 1894).

²⁴⁰ Osmanlı arşiv vesikasında Kosova ve Üsküp'e ait veriler bir arada verilmiştir.

Almanca, İtalyanca ve İngilizce gibi dillerin yanı sıra Bulgarca, Türkçe, Yunanca ve Sırpça gibi ulusal diller bu okulların eğitim programlarında yer almaktaydı. Osmanlı'nın eğitim kurumlarıyla kıyaslandığında Avrupa okullarındaki dil eğitimi çok daha çeşitliydi ve farklı alternatifleri içermektedir. Avrupa dillerinin yanı sıra yerel dilleri eğitim müfredatına dâhil etmeleri sebebiyle bu okulların ikili bir kimliği vardı denilebilir. Sahip olduğu bu özellik dolayısıyla çocuklarına Avrupa eğitimi imkânını sağlamayı arzu etmekte olan fakat her ihtimale karşı vatandaşı oldukları ülkedeki iş imkânlarına erişimini temin edecek Osmanlı müfredatından alıkoymak istemeyen bir kısım Bulgar, Rum, Sırp, Müslüman ve Yahudilere Avrupa okulları daha cazip gelmekteydi.²⁴¹

1.4.2.1. Manastır

Manastır vilayetinin nüfusu 1901 yılı itibariyle 838.354 kişi olup vilayet genelindeki mekteplerde 51.286 öğrenci tahsil görmekteydi ve bu hususlar dikkatte alındığında öğrenci sayısının toplam nüfusa oranı binde 61.18 idi.²⁴² Manastır vilayetinde Sultan II. Abdülhamid'in cülusundan itibaren 1903 yılına değin 1 rüşdiye, 108 ibtidai, 1 idadi ve 1 darülmualimin açıldığı görülmektedir.²⁴³ 1906-1907 eğitim-öğretim yılında Manastır merkezde 1 kız, 5 erkek, Serfice'de 1 kız, 4 erkek, Görice'de 5 erkek, Debre'de 1 erkek ve Elbasan'da 1 kız, 1 erkek olmak üzere toplamda 4 kız ve 16 erkek rüşdiye mektebi mevcuttu. Ayrıca 1905-1906 eğitim-öğretim yılında Manastır vilayet genelinde 4 idadi mektebi aktif durumdaydı.²⁴⁴ 1911 yılına değin Manastır vilayetinde toplamda 1.259 okul ve bu okullarda öğrenim gören 78.032 öğrenci

²⁴¹ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 167.

²⁴² Maarif Salnâmesi, 1319/1901, 886.

²⁴³ Maarif Salnâmesi, 1321/1903, 673-676.

²⁴⁴ Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", 8.

mevcuttu. Bununla birlikte 23.500 öğrencisiyle 464 resmi ibtidai mektebi ve 230 öğrencisiyle 2 resmi Darümuallim okulu bulunmaktaydı.²⁴⁵

1903 yılı itibariyle Manastır vilayetinde 30 medresenin faaliyette olduğu görülmektedir.²⁴⁶ Medreselerle birlikte kentte Müslümanların eğitim-öğretim gördüğü çok sayıda resmi örgün eğitim kurumları da mevcuttu.

Tablo 1.17. Manastır Vilayetinde 1911 Yılına Değın Müslüman Mektep ve Öğrenci Sayısı.²⁴⁷

Mektep Türü	Mektep Adedi	Öğrenci Sayısı
İdadi, Rüşdiye ve Askeri	2	600
Resmi İdadi-i Mülki	5	670
Hususi İdadi-i Mülki	2	80
Resmi Kız Rüşdiye	21	1050
Resmi Erkek Rüşdiye	11	950
Toplam	42	3.350

Gayrimüslim cemaatler tarafından yoğun bir okullaşma faaliyetinin sürdürüldüğü kentlerden biri olan Manastır vilayetinde ruhsatsız bir biçimde eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan çok sayıda okul vardı. Manastır’daki gayrimüslim unsurların sahip olduğu ruhsatlı ve ruhsatsız okul sayısı ile ilgili 1894 yılına ait veriler aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir.

²⁴⁵ Tefik, *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, 109.

²⁴⁶ Maarif Salnâmesi, 1321/1903, 669.

²⁴⁷ Tefik, *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, 108.

Tablo 1.18. 1894 Yılı'nın Temmuz Ayına Değın Manastır Vilayetinin Bazı Yerleşim Yerlerindeki Gayrimüslimlerin Mektep Sayısı.²⁴⁸

Vilayet	Rum	Bulgar	Ulah	Protestan	Ruhsatsız	Ruhsatlı
Manastır	75	132	2	-	209	-
Görice	33	1	-	1	35	-
Serfice	127	11	-	-	136	2
Toplam	235	144	2	1	380	2

1901 yılı Maarif Salnamesine göre Manastır vilayetinde o yıl itibariyle gayrimüslimlere ait 58 rüşdiye ve 6 idadi mektebi vardı ve bu mekteplerin 50'si Rumlara, 9'u Bulgarlara, 2'si Sırlara, 2'si Ulahlara ve 1'i Musevilere aitti.²⁴⁹ Kentte gayrimüslimlere ait bu resmi örgün eğitim kurumlarının yanı sıra gayrimüslim cemaatler tarafında eğitim faaliyetlerinin sürdürüldüğü çok sayıda ruhsatlı veya ruhsatsız okul da bulunmaktaydı. Bütün bunlar bir arada bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda kentte gayrimüslim cemaatlerin sahip olduğu okulların sayısı çok daha fazla çıkmaktadır.

²⁴⁸ BOA, Y.PRK.MF. 3/31, H 29 12 1311 (3 Temmuz 1894).

²⁴⁹ Maarif Salnâmesi, 1319/1901, 894-897.

Tablo 1.19. 1903 Yılı itibariyle Manastır Vilayeti Genelinde Gayrimüslim Milletlerin Mektep ve Talebe Sayısı.²⁵⁰

	Musevi	Sırp	Ulah	Bulgar	Rum	Toplam
Kaza	Talebe/Mektep	Tal./Mek.	Tal./Mek.	Tal./Mek.	Tal./Mek.	Tal./Mek.
Manastır	430/3	534/8	1.243/14	3.849/73	4.094/61	10.150/159
Kırçova	-	198/8	-	617/21	-	815/29
Pirlepe	-	364/11	45/1	1.861/24	109/5	2.379/41
Florina	-	-	145/3	1.716/26	1.718/36	3.579/65
Ohri	-	114/4	64/2	2.340/31	332/5	2.850/42
Serfice	-	-	-	-	1.022/15	1.022/15
Alasonya	-	-	355/3	-	2.179/43	2.534/46
Grebene	-	-	510/8	-	2.510/71	3.020/79
Nasliç	-	-	-	-	3.448/52	3.448/52
Kozana	-	-	-	-	1.296/15	1.296/15
Cum'a	-	-	-	552/8	632/10	1.184/18
Göriçe ²⁵¹	-	-	267/3	123/2	3.103/41	3.493/46
Kesriye	84/1	-	60/2	1.942/37	3.454/68	5.540/108
Kolonya	-	-	-	-	395/11	395/11
İstarova	-	-	-	-	323/9	323/9
İlbasan	-	-	18/1	-	211/4	229/5
Pekliye	-	-	-	-	-	-
Gramiş	-	-	-	-	-	-
Mat	-	-	-	-	-	-

²⁵⁰ BOA, *TFR.I.U.M.* 3/204, 1321 R 14 (10 Temmuz 1903).

²⁵¹ Göriçe'de 40 talebesi bulunan 1 Protestan mektebi de mevcuttu.

Rikalar	-	148/3	-	1.038/18	-	1.186/21
Debre-i Bala	-	63/2	-	730/16	-	793/18
Debre-i Zir	-	-	-	-	-	-
Toplam	514/4	1.421/36	2.707/37	14.768/256	24.826/446	44.236/779

Tablo 1.20. Manastır Vilayeti'nde 1911 Yılına Değın Gayrimüslım Mektep ve Öğrenci Sayısı.²⁵²

	Mektep Türü/Millet	Mektep Adedi	Öğrenci Sayısı
Bulgar	Erkek İdadi	1	169
	Karma Rüşdiye	9	2.143
	Kız Rüşdiye	1	301
	İbtidai	214	15.600
	Toplam	225	18.213
Rum	Erkek İdadi	3	448
	Erkek Rüşdiye	27	3.091
	Kız Rüşdiye	9	2.308
	İbtidai	354	22.300
	Toplam	393	28.147
Sırp	Erkek Rüşdiye	1	80
	Kız Rüşdiye	1	65
	İbtidai	74	360
	Toplam	76	3.745 ²⁵³
	Erkek Rüşdiye	1	170

²⁵² Tefvik, *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, 109-110.

²⁵³ Eserin orijinalinde Sırp öğrenci sayısı toplamda bu şekilde verilmiştir.

Yahudi	İbtidai	3	620
	Toplam	4	790
Ulah	İdadi	1	150
	Kız Rüşdiye	1	112
	İbtidai	52	2.645
	Toplam	54	2.907

Tablo 1.19 ile Tablo 1.20'deki veriler kıyaslandığında 1903 yılından 1911 yılına gelindiğinde Manastır vilayetindeki gayrimüslim cemaatlerin öğrenci sayısında önemli oranda bir artış yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte Sırp, Ulah ve Yahudilerin okul sayısında artış olmasına rağmen Rum ve Bulgarların okul sayısında ise bir düşüş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Halbuki Makedonya'da ve haliyle Manastır vilayeti genelinde gayrimüslimlere ait okul sayısında her yıl artış yaşandığı göz önünde bulundurulduğunda tersi bir veri yansıyor olması gerekirdi. Her iki tabloda yer alan veriler arasındaki bu farkın oluşmasında birçok sebep etki etmiş olabilir. Bu sebeplerden biri olarak Rum ve Bulgarlara ait ruhsatsız okullarınhangi tabloda hesaba katılıp katılmadığı ve bütün kaza ve karyelerdeki okulların yansıtılıp yansıtılmadığı ihtimali akla gelmektedir.

Manastır vilayetinde yabancılara ait birtakım okullar da eğitim faaliyetlerinde bulunmuştu. Nitekim 1903 yılı itibariyle Manastır vilayetinde ruhsatlı 3 yabancı okulun olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi Protestanlara ait gündüz eğitim veren rüşdiye, ikincisi Fransızlara ait Lazaristan Fransız rüşdi/ibtidai mektebi ve üçüncüsü ise yine Fransızlara ait Fransız kız rüşdi/ibtidai mektebi idi.²⁵⁴ Manastır kent merkezinde bulunan Amerikan Protestan okulu haricinde Manastır vilayetinin farklı

²⁵⁴ Maarif Salnamesi, 1321/1903, 672.

bölgelerinde de Protestan misyoner okulları mevcuttu. Nitekim 1888 yılının ilk aylarında Görice’de açılan Amerikan erkek okulu bunlardan birini teşkil etmektedir. Bununla birlikte 1891’de Görice’de bölgenin ileri gelen ailelerinden Kyrias ailesinin maddi ve manevi destekleri ile Amerikan kız okulu da faaliyete geçmişti.²⁵⁵

Selanik Katolik erkek ve kız okullarının aksine Manastır Katolik okulu, çocuklarına Fransızca dil öğretimi verdirmek istemeleri nedeniyle Manastır Türkleri tarafından benimsenmişti. Makedonya’da Katolik eğitim faaliyetleri bütünüyle yaygın değildi. Katoliklere ait okullar büyük merkezlerde varlığını devam ettiriyordu, fakat bu okullara kayıtlar XIX. yüzyılın sonlarına doğru azalmıştı. 1890’lı yılların başlarında Manastır’daki Katolik ilköğretim okulunun 80 öğrencisinden 62’si Ortodoks Hıristiyan dinine mensup Makedonlardan ve sadece 18’i Katoliklerden oluşuyordu. Katolikliğin kabul edildiği köylerde kurulan kırsal okulların çoğu daha sonraları yerini Bulgar okullarına bırakmıştı. Çünkü Katoliklerin erken dönemdeki başarıları Bulgar Eksarhlığı’nın kurulmasıyla kaybolmuştu. 1897 yılında Makedonya’da 45 öğretmeni ve 811 öğrencisi ile 22 Katolik okulu mevcuttu.²⁵⁶

1.4.2.2.Selanik

Selanik vilayetinin toplam nüfusu 1901 yılı itibariyle 1.028.377 kişi olup vilayet genelindeki mekteplerde 98.459 öğrenci tahsil görmekteydi ve bu hususlar dikkatte alındığında öğrenci sayısının toplam nüfusa oranı binde 95.74 idi.²⁵⁷ Selanik vilayeti sınırları içerisinde 1902 yılına değin 1.817 mektepten 10’u idadi,

²⁵⁵ Şahin, “Manastır Şhrinde Amerikalı Protestan Misyonerler ve Faaliyetleri (1873-1913)”, 154.

²⁵⁶ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 390.

²⁵⁷ Maarif Salnamesi, 1319/1901, 616.

63'ü rüşdi ve geri kalanı da ibtidâi mektepleriydi.²⁵⁸ 1903 Maarif Salnamesine göre Selanik vilayetinde Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışından 1903 yılına değin 47 ibtidai, 5 rüşdiye ve 1 idadi mektebinin açıldığı görülmektedir.²⁵⁹ 1902 yılı itibariyle Selanik'te mevcut bulunan mekteplerin 1.122'si Müslümanların, 622'si gayrimüslimlerin ve 10'u ise ecnebilerin tasarrufundaydı.²⁶⁰

Selanik'teki okullarda 1902 yılı itibariyle 2.246 erkek ve 321 bayan öğretmen görev yapmaktaydı. Bazı ibtidâi mekteplerinde erkek ve kız öğrenci karma eğitim görmekteydi. Vilayet merkezinde mevcut 8 adet idadi mektepten 1'i resmi ve yatılı olup 2'si Bulgar ve 1'i Sırp cemaatine ait olmakla birlikte geri kalanlardan 1'er tane Fransız ve İtalyanlara aitti. Siroz'da bulunan 2 idadi mektebinden 1'i resmi ve gündüzlü olup diğeri Rum cemaatine mahsustu. Drama'da resmi olmak üzere yalnız 1 gündüzlü eğitim veren idadi mektebi mevcuttu. Selanik merkezinde 2 idadi, 4 rüşdi ve 4 ibtida-i mektebi yabancıların tasarrufunda bulunuyordu ve vilayetin başka taraflarında yabancılara ait mektep bulunmamaktaydı. Eğitimin en ileri seviyesini yakalamış olan Selanik vilayetinde mevcut bulunan devlet ve özel okullar hakkında mahalli idare tarafından gerekli malumatlar verilmekteydi. Vilayet sınırları içerisinde 118 İslam karyesi ile 254 karma karyede mektep mevcut değildi. Ayrıca 35'i Selanik'te, 20'si Siroz'da ve 14'ü Drama'da olmak üzere vilayetin bütününde 62 medrese mevcut olmakla birlikte bu medreselerin 712 talebesi ve 61 müderrisi vardı.²⁶¹ 1903 yılı itibariyle Selanik'te 64 medresenin faaliyette olduğu görülmektedir.²⁶² 1902 yılı itibariyle kentteki Müslümanların tasarrufunda olan ibtidâi mekteplerinin sayısı 1.084

²⁵⁸ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 629.

²⁵⁹ Maarif Salnamesi, 1321/1903, 527-528.

²⁶⁰ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 629.

²⁶¹ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 629-631.

²⁶² Maarif Salnamesi, 1321/1903, 522-523.

adet olup bunun 359’unda çağdaş eğitim ve 725’inde ise eski tarz eğitim icra edilmekteydi.²⁶³

Tablo 1.21. 1897-1898 Yılları Zarfında Selanik Vilayeti Sınırları İçerisinde Açılan Müslüman Mekteplerinin İsimleri.²⁶⁴

Yeni İnşa Edilen Rüşdiye Mektepleri	İslah Edilerek Açılan İbtidai Mektepleri
Toyran kasabası rüşdiyyesi	Selanik’te Osmaniye mektebi
Katerin kasabası rüşdiyyesi	Selanik’te Hadika-i İrfân mektebi
Kılkış kasabası rüşdiyyesi	Karaferye kasabası mektebi
Petriç kasabası rüşdiyyesi	Menlik kasabası mektebi
Yeni İnşa Edilen İbtida-i Mektepleri	Menlik kazasında Sezavac karyesi mektebi
“Yâdigâr-ı Hamidi” adlı erkek ve kız mektepleri	Vodine Karaca Âbâd nahiyesi mektebi
Selanik’te Kal’a-i Bâlâ mektebi	Toyran kazasında Hasanlı karyesi mektebi
Selanik’te Unkapanı mektebi	Toyran’da Gölce-i Zir karyesi mektebi
Selanik’te Akçe Mescidi mektebi	Toyran’da Gölce-i Bâlâ karyesi mektebi
Petriç kasabasında Yeni Mahalle	Toyran’da Volohasi karyesi mektebi
Petriç’te Sokrat karyesi mektebi	Toyran’da Dorluba karyesi mektebi
Kavala kasabası mektebi	Toyran kazasında Çeştova karyesi mektebi
Drama kazasında Boyran karyesi mektebi	Toyran kazasında Dubrova karyesi mektebi
Gevgili’de Kara Sinan karyesi mektebi	Toyran kazasında Develi karyesi
Gevgili’de Devetli karyesi mektebi	
Gevgili’de Ersele karyesi mektebi	

²⁶³ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 629.

²⁶⁴ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 632-633.

Gevgili'de Seydili karyesi mektebi	mektebi
Gevgili'de Perdeickaryesi mektebi	Toyran kazasında Çavuşlu karyesi mektebi
Gevgili'de Mustafca karyesi mektebi	Toyran'da Çilli Büyüklü Aşağı Mahalle Mektebi
	Siroz'da Köprü Üstü mektebi
	Siroz'da Hazinedar mahallesinde kız mektebi
	Siroz'da Halil Paşa mahallesinde İncili mektebi
	Yenice kazasında İspirli karyesi mektebi
	Menlik'de Çukurova karyesi mektebi
	Cum'a-i Bâlâ kazasında Simetli karyesi mektebi
	Yeni İnşa Edilen Özel Mektep
	Selanik'te Hamidiyye mahallesinde kız ve erkek ibtida-i mektebi

Maarif Nezareti tarafından görevlendirilen vilayet müfettişlerinin 1900'lu yılların başlarında yaptıkları teftiş ve teşvikler neticesinde Selanik'in bir kısım taşra ibtidâi mekteplerinde sürdürülen eski eğitim tarzına son verilerek yeni usule göre eğitime geçilmesi ve şehâdetnâmeli (diplomalı) muallimler tayini sağlandığı gibi mektebi olup da kullanılamayacak

vaziyette bulunanların tamiri veya yeniden inşası temin edilmişti. Bu sayede karye ve kazalardaki eğitimin ıslahı sağlanabilmişti.²⁶⁵

Selanik'te bütün uluslar içerisinde kendi idealleri doğrultusunda okulları birer silah olarak kullananların başında Rumlar ve Bulgarlar gelmekteydi. Selanik kent merkezinde 1885 yılı itibariyle nüfusu 15.000 kişiyi aşmayan Rum cemaatinin kendi okullarında yaklaşık olarak 3.000 öğrencisi mevcut iken 1890 yılına doğru kentte nüfusu 4.000 civarında bulunan Bulgarların ise 820 öğrenci vardı. Selanik'te bulunan Rum, Bulgar ve Sırp cemaatlerine ait okullarda eğitim görenlerin büyük bir bölümü Makedonya'nın iç kesimlerinde bulunan yerleşim yerlerinden gelmiş çocuklardan oluşmaktaydı. Böylece milliyetçi propagandalar, Selanik'teki cemaat okulları aracılığıyla Makedonya'nın diğer kesimlerine ulaşma imkânına sahip olmaktaydı. Selanik'teki okul ağı, milliyetçi düşünce ve propagandaların yayılmasında çok önemli bir rol oynamaktaydı.²⁶⁶ 1901 yılı Maarif Salnamesine göre Selanik vilayetinde gayrimüslimlere ait 44 rüşdiye ve 7 idadi mektebi mevcuttur. Bu mekteplerin 35'i Rumlara, 13'ü Bulgarlara, 1'i Sırlara ve 2'i ise Musevilere aitti.²⁶⁷ Selanik'te gayrimüslimlere ait bu resmi okulların yanı sıra ruhsatsız birçok okul da bulunmaktaydı.

²⁶⁵ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 630.

²⁶⁶ Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 355.

²⁶⁷ Maarif Salnamesi, 1319/1901, 634-637.

Tablo 1.22. 1894 Yılıının Temmuz Ayına Değın Selanik Vilayetinin Bazı Yerleşim Yerlerindeki Gayrimüslimlerin Mektep Sayısı.²⁶⁸

Vilayet	Rum	Bulgar	Ulah	Katolik	Musevi	Ruhsatsız	Ruhsatlı
Selanik	172	98	1	6	54	331	331
Drama	31	4	-	-	1	36	34
Toplam	203	102	1	6	55	367	365

Yabancı güçlerin de Selanik’te yoğun bir biçimde eğitim faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Batılı devletler, Selanik’te kendilerine nüfuz sağlama ve Osmanlı toplumuna etki etmek adına çok sayıda okul açmaktaydılar. Selanik’te okul açma teşebbüslerinde bulunan bu yabancı devletlerin başını Fransa ve İtalya çekmekteydi. Şehirde faaliyette bulunan yabancı okulların neredeyse hepsinde Fransızca dersler verilmekteydi. Selanik’te 1905’te Hamidiye’de kurulmuş olan Fransız lisesi bölgedeki Fransız etkisinin artırılmasında oldukça önemli bir yer teşkil etmekteydi. Selanik’te özellikle bakımını Lazaristlerin üstlendiği Saint-Vincent de Paul okulu ve Zeytinlik’teki okul gibi Fransız okullarına Hıristiyan olmayan ya da Katolik etkisi altında kalmaları tehlikesine rağmen Ortodoks öğrencileri de oldukça rağbet göstermekteydi. Kentte İtalyanlara ait lise düzeyinde okul bulunmamakla birlikte ikisi erkek ve ikisi de kız çocuklar için 4 ilkokul mevcuttu. Selanik’te 1888’de kurulan, bünyesinde bir ticaret müzesi ile zengin bir kitaplık barındıran ve aynı zamanda bölgedeki en eski ticaret okulu unvanını elinde bulunduran Umberto I Meslek ve Ticaret Okulu İtalyanlar için övünç kaynağıydı. Bu okulda Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi Avrupa dillerinden başka fizik, matematik, ticaret, tarih, ekonomi,

²⁶⁸ BOA, Y.PRK.MF. 3/31, H 29 12 1311 (3 Temmuz 1894).

coğrafya, muhasebe, ticari yazışma ile sivil ve ticari hukuk dersleri de okutulmaktaydı. Demiryolu memurlarının çocukları için 1888’de kurulan gar yakınındaki Deutsche Schule de kentteki en saygın okullar arasında yer almaktaydı. Batılı devletler, ilk başlarda Osmanlı topraklarına yerleşmiş bulunan çeşitli Avrupalı cemaatlerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için okullar kurmuşlardı, ancak daha sonra yerli halk da bu okullarda eğitim görmeye başladılar. Bu koşullar altında Osmanlı topraklarında kurulan yabancı devlet okullarında okuyan yerli kitleler elbette ki Batı’nın kültürünü, zihniyetini ve yaşam tarzlarını benimsemeye başlamışlardı.²⁶⁹

1895 yılı itibariyle Selanik vilayetinin Malta Mahallesi’nde İngiliz Kız Protestan ibtidâi mektebi, Hamiddiye Mahallesi’nde İngiliz erkek ve kız ibtidâi mektebi, Çayır Mahallesi’nde Alman ibtidâi mektebi bulunmaktaydı.²⁷⁰ 1903 yılı itibariyle Selanik vilayetinde Alman rüşdi mektebi, Fransızlara ait Fererler rüşdi mektebi, Fransızlara ait idadi derecesinde ticaret mektebi, Romanya’ya ait rüşdi derecesinde ticaret mektebi, Fransızlara ait rüşdi derecesinde Katolik rahip mektebi, Fransızlara ait rüşdi derecesinde Süverler mektebi, İtalyanlara ait idadi derecesinde mektep, Fransızlara ait rüşdi derecesinde Katolik mektebi mevcuttu.²⁷¹

Selanik valisi olduğu dönemde Mithat Paşa tarafından 1874’te açılan Selanik Sanayi Mektebi, kentin nitelikli işgücünü karşılamak hususunda önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu okulda

²⁶⁹ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 167.

²⁷⁰ Selanik Vilayet Salnamesi, 1313/1895, 156.

²⁷¹ Maarif Salnamesi, 1321/1903, 525.

demircilik, matbaacılık, dokumacılık, marangozluk, kunduracılık, terzilik ve makine bölümleri mevcut olmuştur.²⁷²

Selanik’te kurulan ticaret okulları özel ve çağın gereksinimlerine uygun bir eğitim sunmakta olmaları sebebiyle yeni ticari yöntemleri öğrenmek isteyen Makedon gençler bu okullara meyletmekteydiler. Selanik’te 1908 yılı itibariyle sekiz ticaret okulu mevcuttu ve bu okullardan en çok rağbet görenleri ise sırasıyla 124 kayıtlı öğrencisiyle Osmanlı okulu, 102 kayıtlı öğrencisi ile İtalyan okulları ve 80 kayıtlı öğrencisiyle Romen okulu geliyordu.²⁷³

1.4.2.3. Kosova

Kosova vilayetinde 1896 yılına kadar Mülki İdadi Mektebi (129 öğrenci), Üsküp Sanayi Mektebi Komisyonu, Üsküp Askeri Rüşdiyesi (197 öğrenci), Kız Rüşdiye Mektebi (150 öğrenci), Edep Mektebi (209 öğrenci), Kebir İbtidai Mektebi (180 öğrenci), Hayriye İbtidai Mektebi (80 öğrenci), Feyziye İbtidai Mektebi (50 öğrenci), Meddah İbtidaiye Mektebi (50 öğrenci), Hafız Mahmud İbtidai Mektebi (55), Şükriye Kız İbtidai Mektebi (40 öğrenci) ile birlikte toplamda 420 öğrenci sayısını aşkın 5 sıbyan mektebi mevcuttu.²⁷⁴ 1901 yılı itibariyle Kosova vilayetinin nüfusu 257.867 kişi olup vilayet genelindeki mekteplerde 31.067 öğrenci tahsil görmekteydi ve bu hususlar dikkatte alındığında öğrenci sayısının toplam nüfusa oranı binde 120.4 idi.²⁷⁵ 1903 yılı Maarif Salnamesine göre Kosova vilayetinde Sultan II. Abdülhamid’in tahta çıkışından 1903 yılına kadar 262 ibtidai, 118 sıbyan, 1 idadi,

²⁷² Fatih Demirel ve İsmail Cahit Düzgün, “Modern Ziraatin Tanıtımı İçin Selanik Sanayi Mektebinde Bir Halk Eğitimi Projesi”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(23), 2021, 298.

²⁷³ Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 168.

²⁷⁴ Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 98-101.

²⁷⁵ Maarif Salnamesi, 1319/1901, 770.

14 rüşdiye ve 1 sanayi mektebi açılmıştır.²⁷⁶ 1903 yılı Maarif Salnamesine göre Kosova vilayetinde 43 medresenin faaliyette olduğu görülmektedir.²⁷⁷

Tablo 1.23. Kosova'nın Sancak ve Kazalarında 1902 Yılı Sonuna Kadar Açılan Mektep Sayısı.²⁷⁸

Kaza İsmi	İbtidai	Osmanlı Lisansı ile Eğitim Verilen Mektepler	Darülm-ualimin	Rüşdiye	İdadi	Toplam
Üsküp	8	4	1	1	1	15
İştib	4	4	-	1	-	9
Orhaniye	3	-	-	-	-	3
Kumanova	4	1	-	1	-	6
Planka	2	-	-	1	-	3
Kratova	2	1	-	1	-	4
Radovişte	10	-	-	1	-	11
Koçana	4	1	-	1	-	6
Köprülü	10	1	-	1	-	12
Osmaniye	-	-	-	1	-	1
Priştine	20	-	1	1	1	23
Gilan	32	-	-	1	-	33
Preşova	9	-	-	1	-	10
Vulçitrin	3	-	-	1	-	4
Mitroviçe	2	-	-	1	-	3
Yeni Pazar	8	-	-	1	-	9
Prizren	17	-	1	-	1	19
Lume	12	-	-	-	-	12
Kalkandelen	5	-	-	1	-	6

²⁷⁶ Maarif Salnamesi, 1321/1903, 638-649.

²⁷⁷ Maarif Salnamesi, 1321/1903, 635-636.

²⁷⁸ BOA, TFR.I.KV. 103/10290, 1323 B 24 (24 Eylül 1905).

Gostivar	7	-	-	1	-	8
Seniçe	23	-	-	-	1	24
Akova	58	-	-	1	-	59
Yeni Varoş	1	-	-	1	-	2
Kolaşin	20	-	-	-	-	20
Taşlıca	17	-	1	1	-	19
Prepol	23	-	-	1	-	23
İpek	10	-	-	1	-	11
Yakova	12	-	-	1	-	13
Berane	1	-	-	1	-	2
Tergovişte	2	-	-	-	-	2
Gosniye	2	-	-	-	-	2
Sancak						
Üsküp	47	12	1	9	1	70
Priştine	74	-	1	6	1	82
Prizen	41	-	1	2	1	45
Yenice	102	-	-	2	1	105
Taşlıca	40	-	1	2	-	43
İpek	27	-	-	2	-	29

Kosova vilayetinde 1900'lı yılların başlarına kadar farklı kademelerde birçok okul açılmış olmasına rağmen yine de kentin bazı bölgelerinde okul açığı vardı. Kosova'da özellikle de yeni sıbyan ve ibtidai mekteplerinin açılmasına lüzum olduğu görülmektedir.²⁷⁹

²⁷⁹ BOA, MF.İBT. 110/44, H 18 10 1319 (28 Ocak 1902).

Tablo 1.24. 1902 Yılı İçin Kosova Vilayeti Sınırları İçerisinde Yer Alan Sancak ve Kazalarda Mevcut ve Yeniden İnşası Gerekli Olan İbtidai ve Sıbyan Mekteplerinin Sayısı.²⁸⁰

Sancak ve Kaza İsmi	Kasabada Bulunan		Nahiyede Bulunan		Kurada Bulunan		Daha Ne Miktar Okula Lüzum Olduğu		İslam Hanelerinin Sayısı
	İbtidai Mektebi	Sıbyan Mektebi	İbtidai Mektebi	Sıbyan Mektebi	İbtidai Mektebi	Sıbyan Mektebi	Kasabada	Kurâda	
Üsküp Sancağı									
Üsküp Kazası	6	4				20	2	23	660
İştîp Kazası	3		2		27	22		9	249
Kumanova Kazası	3	1			2	15		3	194
Koçana Kazası	2	1			12	8			2.186
Palanka Kazası	1	1							
Kratova Kazası	1	1				4		1	14
Radovişte Kazası	1					15	2	7	589
Osmaniye Kazası	1	1			3	6		4	115
Orhaniye Kazası	1						2	6	940
Köprülü Kazası	5			4		14	1	5	161
Toplam	24	9	2	4	44	104	7	58	5.108
Priştine Sancağı									
Priştine Kazası	11	1			33		3	32	1.736
Gilan Kazası ²⁸¹	5				43		4	20	

²⁸⁰ BOA, MF.İBT. 110/44, H 18 10 1319 (28 Ocak 1902).

Mitroviçe Kazası	8				2		2	8	
Preşova Kazası	1	1			2	19	2	8	1.129
Vulçitrin Kazası ²⁸²	4				18		3	12	
Yenipazar Kazası	1	9					4	21	1.883
Toplam	30	11			98	19	18	101	4.748
Seniçe Sancağı									
Seniçe Kazası	2	5				18		19	863
Akova Kazası	1	3			1	37		17	480
Yenivaroş Kazası	1	1							
Kolaşin Kazası					1	18	1	6	260
Toplam	4	9			2	73	1	42	1.603
Taşlıca Sancağı									
Taşlıca Kazası	3	2				31		3	
Prepol Kazası	2	1				14			
Periboy Nahiyisi			1			6			
Toplam	5	3	1			51		3	
Prizren Sancağı									
Prizren Kazası	5	5			4	20		53	11.938
Kalkandelen Kazası	4	5				26		26	5.292
Gostivar Nahiyesi			2	2		25			3.275
Lume Kazası						3		28	3.267
Toplam	9	10	2	2	4	77		107	24.17

²⁸¹ Belgede İslam hanelerinin sayısına dair henüz malumat alınamadığı belirtilmiştir.

²⁸² Belgede İslam hanelerinin sayısına dair henüz malumat alınamadığı belirtilmiştir.

									2
İpek Sancağı ²⁸³									.
İpek Kazası	3						5	14	
Yakova Kazası	2							8	
Tergovişte Kazası							1	5	
Berane Kazası							1		
Gosniye Kazası							3		

Bu tabloda görüldüğü üzere Kosova vilayetinin çoğu kasabasında ve özellikle de kırsal kesimlerinde oldukça okul ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Kosova'nın 1894 yılına ait verileri incelenildiğinde bu kentin bazı yerleşim yerlerinde gayrimüslimlere ait çok sayıda ruhsatsız okulun mevcut olduğu ve hatta bu okulların sayısının ruhsatlı okul sayısını aştığı gerçeği dikkat çekmektedir. Nitekim bu yılda Üsküp, Priştine, Prizren, Taşlıca, Yeni Pazar ve İpek yerleşim yerlerinde Rum, Bulgar, Musevi ve Katoliklere ait 88 ruhsatsız okulun bulunduğu belirtilmiştir.²⁸⁴

1901 yılı Maarif Salnamesine göre Kosova vilayetinde gayrimüslimlere ait 15 rüşdiye ve 2 idadi mektebi mevcuttu. Bunlardan 10'u Bulgar, 4'ü Ortodoks, 1'i Rum ve 2'si ise Yahudilere aitti.²⁸⁵ Kentteki gayrimüslimlere ait mevcut okulların

²⁸³ İpek sancağı ve kazalarında tamamıyla malumat alınmamıştır. Ancak bu bölgede 40 adet mektebe ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir.

²⁸⁴ BOA, Y.PRK.MF. 3/31, H 29 12 1311 (3 Temmuz 1894). Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın direktifleri doğrultusunda 1893'te hazırlanan bir listeye göre Kosova vilayeti sınırları içerisinde yer alan Radovişte kasabasında Adliye Nezareti'nin ruhsatı ile 25 Haziran 1889 tarihinde bir Amerikan Protestan okulunun eğitime başladığı anlaşılmıştır. Şahin, "Manastır Şehrinde Amerikalı Protestan Misyonerler ve Faaliyetleri (1873-1913)", 154.

²⁸⁵ Maarif Salnamesi, 1319/1901, 814-815.

çoğu merkez sancak Üsküp’te yer almaktaydı. Bu okullara ait veriler aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 1.25. 1896 Yılı Kosova Merkez Sancağı Üsküp’te Gayrimüslim ve Yabancı Mektepleri.²⁸⁶

Mektebin İsmi	Yatılı	Gündüz.	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Mektep Kademesi	Mektebin Eğitim Dili
Rum Erkek	-	1	65	-	Rüşdî ve İbtidâî	Rumca, Fransızca
Bulgar Erkek	1	-	319	-	Rüşdî	Bulgarca, Türkçe, Fransızca
Bulgar Kız	1	-	-	150	Rüşdî	Bulgarca ve Fransızca
Bulgar Erkek	-	1	319	-	Rüşdî ve İbtidâî	Bulgarca ve Fransızca
Rum Kız	-	1	-	120	Rüşdî ve İbtidâî	Rumca
Sırp Erkek, Kız	-	1	30	16	İbtidâî	İslav ve Sırpça
Musevi Erkek	-	1	154	-	Beş Sınıf İki Şube	İspanyolca, Fransızca, Türkçe
Bulgar Kız	1	-	30	132	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Erkek	-	1	48	-	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Erkek, Kız	-	1	-	60	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Erkek, Kız	-	1	72	-	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Erkek	-	1	31	-	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Erkek	-	1	40	-	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Kız	-	1	-	60	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Erkek	-	1	73	-	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Erkek	-	1	31	-	İbtidâî	Bulgarca
Katolik Mektebi	-	1	18	10	İbtidâî	Bulgarca
Bulgar Kız	-	1	35	-		
Bulgar Erkek	-	1	54	-		
Toplam	3	16	1319	548		

²⁸⁶ Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 102.

Bu tablo değerlendirilmeye tabi tutulduğunda Üsküp'te Rum ve Sırlara kıyasla Bulgarlara ait okulların çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte Bulgar, Rum, Sırp, Musevi ve Katoliklere ait bu okullarda genel itibariyle ulusal dilde eğitim verilmiş olduğu ve Avrupa dillerinden de Fransızca'nın tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 1.26. 1899 Yılında Kosova Vilayet Merkezi Üsküp Kasabasında Gayrimüslim Mekteplerinin Yer Aldığı Mevki ve Ruhsat Tarihleri.²⁸⁷

Milletler	Mektep Adedi	Bulunduğu Mahalle	Ruhsat Tarihi
Bulgar	1	Gazi Mentеш	4 Nisan 1894
	1	Gazi Mentеш	4 Nisan 1894
	1	Cedid-i Mahal	4 Nisan 1894
	1	Yiğit Paşa	14 Nisan 1893
	1	Haraccı Selahaddin	22 Nisan 1893
	1	Yahudi	22 Nisan 1893
	1	Yiğit Paşa	22 Nisan 1893
	1	Çayır	2 Mart 1314
Ortodoks Sırp	1	Yiğit Paşa	6 Şubat 1894
	1	Haraccı Selahaddin	25 Kasım 1894
	1	Gazi Mentеш	29 Haziran 1896
	1	Hamidiye	29 Ocak 1897
Rum	1	Yiğit Paşa	19 Aralık 1892
Ulah	1	Yiğit Paşa	9 Mayıs 1897
Musevi	1	Yahudi	17 Mart 1894
	1	Yahudi	20 Nisan 1896

Yukarıdaki tabloya göre Üsküp'ün bazı mahallelerinde Bulgarlara aynı tarihlerde birden fazla okul ruhsatı verilmiş olması dikkat çekmektedir.

²⁸⁷ BOA, ŞD. 1984/21, 1317 Ş 18 (22 Aralık 1899).

1.5. MAKEDONYA’NIN EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

Makedonya coğrafyasının büyük bir kısmı geçilmesi zor dağlardan oluşmasına rağmen bereketli topraklara sahip Selanik, Yenice ve Kavala ovalar, Ohri, Kesriye, Prespa ve Vegoritida gibi göller ile bölgeye hayat veren nehirler bu coğrafyayı tamamlayan doğal güzellikler olmuştur. 1858 Arazi Kanunnamesi adıyla bilinen yasa ile birlikte Makedonya’nın verimli toprakları pirinç, tütün ve pamuk ekiminin yapıldığı gayrimenkullere dönüştürülmüştü. Bu durumda ismi değişmeyen birçok çiftlik Selanik’te ikamet eden Yahudi ya da Yunanlı tüccarların tasarrufuna geçmişti. Makedonya’nın geri kalan topraklarında genellikle mısır ve tahıl üretimine dayalı bir tarım faaliyeti yürütülmekteydi ve bu tarım alanları bir ya da iki hektarlık küçük gayrimenkuller şeklindeydi.²⁸⁸

XIX. yüzyıla gelindiğinde Makedonya’da tütün üretimi hızla artmaya ve dolayısıyla bölge ekonomi aktiviteleri içerisinde önemli bir yer teşkil etmeye başladı. Böylece yüzyılın sonunda tütün, Makedonya coğrafyasından ihraç edilen en önemli ürünlerin arasında yerini almış oldu. Tütün üretiminde özellikle Drama ve Serez sancakları başı çekmekteydi. Takvimler XX. yüzyılın başlarını gösterdiğinde Makedonya tütününü satın almak hususunda American Tobacco Company firması ile bu zamana kadar bölgedeki tütün ticaretine hâkim olan Avrupalı firmalar arasında çetin bir rekabet yaşanmaya başlanmıştı. Bu rekabet beraberinde tütün fiyatlarında fahiş bir artışı meydana getirdi. Sonuç itibarıyla 1902 yılına gelindiğinde Makedonya’da tütün tarımının yapıldığı arazilerin varlığı ikiye katlanmıştı. Tütün fiyatı buğday fiyatından 13 misli fazla olduğundan Makedonya’nın

²⁸⁸ Castellan, *Balkanlar’ın Tarihi*, 364.

birçok bölgesinde tarım üretiminde ana ağırlık merkezi tahıldan tütüne geçmişti.²⁸⁹

Makedonya ekonomisinde ana belirleyici bir rol oynayan hususlardan bir diğerini ise ipekböceği yetiştiriciliği oluşturmaktaydı. Nitekim taze kozalar bölgenin tütünden sonraki en önemli ikinci ihraç kalemini meydana getirmekteydi. Makedonya’da 1902 yılı itibariyle ipekböcekçiliği ürün üretimi 1.870.000 kg iken iki yıl sonra bu miktar 3.454.000 kg’a ulaşmıştı. Makedonya sınırları içerisinde yer alan Gevgili, Ustrumca ve Vodina’nın başı çektiği Selanik yöresi ipekböcekçiliği faaliyetlerinin en yoğun gerçekleştiği alanlardı. Nakit para ihtiyacını kısmen daha iyi karşılaması bakımından bölge halkı ipekböceği yetiştiriciliğine ilgi duymaktaydı. İpekböcekçiliğinden elde edilen gelir, taşra halkının ekonomik durumunu iyileştirmede büyük fayda sağlamaktaydı.²⁹⁰

Makedonya, sahip olduğu geniş bir alana yayılmış ormanlık alanları, zengin su kaynakları, elverişli iklim, verimli topraklar ve meralar sebebiyle dikkatleri üzerine çeken ender bir coğrafya olmuştur. Makedonya’nın her bölgesi farklı bir ekonomik aktiviteyle ön plana çıkmaktaydı. Örneğin, Drama’da yün ipliği ve pamuk, Siroz Ovası’nda tütün ve pamuk, Selanik’te ipek, sabun, halı imalathaneleri, debbağhane, Gevgili’de ipek, Üsküp’te debbağhane gibi ticari faaliyetler Makedonya coğrafyasının ekonomisi açısından önemli bir yer teşkil etmekteydi. Ayrıca Makedonya coğrafyası yer altı kaynakları bakımında da zengin denilebilecek bir konumda bulunmaktaydı. Nitekim Selanik’te antimon, Kosova’da krom ve Siroz’da ise kömür yatakları

²⁸⁹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 43.

²⁹⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 44.

mevcuttu ve bunlar Makedonya'da mevcut yeraltı kaynaklarından sadece bir kaçını oluşturmaktaydı.²⁹¹

Makedonya'da XX. yüzyılın başlarına kadar buğday ve arpa gibi geleneksel ürünlerinin ağırlıkla üretildiği tarımsal faaliyetler hâkim olmasına rağmen endüstriyel bitkilerinin ekimi hususunda oldukça geri kalınmıştı. Makedonya ekonomisinde özellikle de XIX. yüzyılın son çeyreğine doğru Selanik merkezli demiryollarının yapımına başlanmasıyla birlikte önemli değişimler yaşanmıştır. Bu demiryollarının inşa edilmesi sonucunda Makedonya iç ticareti büyük bir canlanma seyri yakalamıştı. Bu demiryollarının faaliyete başlamalarıyla birlikte 1894-1911 yılları arasında kimyasal maddeler, makine, yün ve pamuk taşımacılığı önemli oranda artmıştır. Öte yandan, Makedonya'da bu dönemde ulaşım imkânlarının iyileşmesi ve yoğun kentleşme ile birlikte halkın satın alım gücünün artması beraberinde yerel ihtiyaçları karşılayacak daha çok üretim ve ihtiyaç/üretim fazlası ürünlerin ihraç edilmesini getirmiştir. Ancak demiryolları aynı zamanda düşük gümrük tarifelerinin de uygulanması sebebiyle yabancı malların bölgeye akışını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla alım gücü nispetten biraz daha artan halkın Avrupa'da üretilen lüks malları tüketmek istemeleriyle birlikte ithalat da her geçen gün artmıştır. Yeni dönemde geleneksel üretim merkezleri etkisini yitirmekle birlikte kentlerin sosyal ve ekonomi yapısında olumlu-olumsuz birçok dönüşüm yaşanmaktaydı. Meydana gelen bu yeni yaşam döngüsünün olumsuzlukları arasında artan işsizlik, milliyetçi akımlar, mezhep kavgaları, kimlik savaşları gibi faktörler gösterilebilir.²⁹²

Selanik-Mitroviçe-Zibefçe demiryolu hattının idare merkezi Viyana'da ve genel müdürlüğü ise İstanbul'daydı. 1872'de şirket imtiyazı 50 yıl işletilmek üzere 50 milyon Frank bütçeyle

²⁹¹ Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 7.

²⁹² Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 7.

oluşturuldu. 95 adet köprü ve 12 tünelden oluşan hata ahalinin yolculuğunu kolaylaştırmak için 400'e yakın geçit tesis edilmiş ve bunların çoğunda birer yol bekçisi bulundurulmakla birlikte hattın tamiri ve bakımı için 800 kadar amale ve bunlardan başka 300 kadar memur istihdam edilmişti. Bu hat 450 kilometre uzunluğuna sahipti ve Selanik'ten Sırbistan sınırına kadar uzanarak Avrupa demiryolu hatlarına bitişen kısmı 330 ve Üsküp'ten ayrılıp Mitroviçe'ye kadar olan kısmı ise 120 kilometre uzunluğundaydı. Hat üzerinde bulunan 28 istasyonun en önemlileri sırasıyla Selanik, Gümenice, Gevgili, Ustrumca, Krivolak, Grasko, Köprülü, Üsküp, Kumanova, Zibefce, Priştine ve Mitroviçe idi. Selanik'ten Zibefce'ye kadar olan hat üzerinde her gün Selanik'ten sınıra ve sınırdan Selanik'e tren seferleri yapılırdı. Aynı şekilde Üsküp-Mitroviçe hattı üzerinde ise haftada üç defa seyri sefer icra olunurdu. 1901'de bu hat güzergâhında toplamda 187.269 yolcu nakledilmiştir. Bu yolcuların 1.541'i birinci, 14.059'u ikinci ve 171.672'si ise üçüncü mevkide seyahat etmişti. Aynı yıl zarfında Selanik'ten yurtiçi duraklara 36.262, Avrupa'ya 3.411 ve yurtiçinden Selanik'e 71.427, Avrupa'dan Selanik'e 5.069 ton çeşitli yük ve 1.052 vagon hayvan sevk edilmişti. Şirketin Selanik merkezinde biri büyük ve diğeri küçük olmak üzere iki fabrikası vardı ve buralarda 400'ü aşkın ustabaşı, makinist ve amale gerek lokomotif vagonların ve gerek şirkete ait bulunan başkaca araçların tamirâtı ve yeniden inşasıyla meşguldüler. Fabrika bir diplomalı makine mühendisi ile iki muavin tarafından idare edilmekte olup bundan başka Üsküp merkezinde büyük ve Mitroviçe ile Zibefce merkezlerinde küçük birer tamirat deposu ve Selanik istasyonu iskelesinde dahi tamirat işleriyle meşgul küçük bir atölye vardı.²⁹³

Selanik-Manastır Osmanlı Demiryolu Hattı ise diğeri bir önemli ulaşım hattı olup idare merkezi ve genel müdürlüğü İstanbul'daydı. 28 Eylül 1890 tarihinden itibaren 99 yıllık imtiyaz

²⁹³ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 637-639.

hakkına sahip olan hat 20 milyon Frank bütçeliydi. 220 kilometre uzunluğa ve 435 adet köprü ile 15 adet tünele sahip olan hat üzerinde Selanik-Manastır arası her gün bir tren sefer yapmaktaydı. Karaferye, Agustos, Vodine, Soroviç ve Florina hat üzerindeki en önemli istasyonlardı. Hat üzerinde 50 bekçi görev yapmakla birlikte hattın tamiri için 315 amale ve farklı görevleri icra eden 111 memur istihdam edilmişti. 1901'de 112.306 yolcu bu hat üzerinde seyahat etmekle birlikte Selanik'ten 26.873 ton ticari ürün iç pazarlara ve bu pazarlardan da Selanik'e 28.310 ton yük taşınmıştı.²⁹⁴

Diğer bir tren yolu hattı ise Selanik-İstanbul bağlantılı Osmanlı Demir yolu idi. Şirketin meclis idaresi ile imtiyaz şirketinin direktörü İstanbul'da ve işletme şirketinin direktörü ise Selanik'te idi. Hattın imtiyaz süresi 9 Ekim 1892 tarihinden itibaren 99 yıldır. Şirketin sermayesi 15 milyon Franktan ibaretti. Hattın toplam uzunluğu Selanik-Kilindir ve Baduma-Dede Ağaç bölümleriyle birlikte 510 km 589 metre idi. Yolcu tereni her gün, yük treni ise nakliye lüzumuna göre sefer yapardı. Doğu treni Dede Ağaç'ta vagon değiştirmeksizin Cuma, Pazartesi ve Çarşamba günleri Selanik şehir istasyonundan İstanbul'a sefer yapar ve Cumartesi, Salı ve Perşembe günleri ise İstanbul'dan Selanik'e ulaşırdı. Yolcu ve yük vagonlarından oluşan karma tren Cumartesi, Pazar, Salı ve Perşembe günleri Selanik şehir istasyonundan Dede ağaç'a sefer yapar ve Cuma, Pazar, Pazartesi ve Çarşamba günleri ise Dede ağaçtan Selanik'e dönüş yapardı. Hatta 592 memur istihdam edilmekteydi. Hattın Selanik son noktasında büyük bir fabrika mevcut olup burada makineler, arabalar ve vagonlar tamir olunurdu. Hat güzergâhında toplam uzunluğu 4.946 metre 1.388 demir köprü ile toplam uzunlukları 5.258 metre olan 35 adet tünel bulunmaktaydı. 1901 yılı için hattın hâsılatı Osmanlı lirası 100 kuruş hesabıyla toplamda 8.018.714 kuruş 17 santime denk

²⁹⁴ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 640.

gelmişti. Bağlantı demiryolunun temin edilen akçesi her bir kilometre başına 15.500 Frank olup 1901 yılı hâsılatı dahi 3.569 Frank'a denk geldiğinden bu yıl için Osmanlı'dan şirkete 10.931 Frank ödeme yapılmıştı.²⁹⁵

Makedonya bölgesinin en önemli sorunlarından birini de bütçe açıkları teşkil etmekteydi. Bu sebeple bölgede görev icra eden yerel resmi görevliler ile askerlerin maaşları zamanında ödenemiyordu. XIX. yüzyılın son zamanlarına kadar da Rumeli vilayetlerinin sağlamış olduğu gelirler diğer bazı bölgelerin bütçe açıklarının kapanmasına dâhi yardımcı olabilen bir durumda iken daha sonraları sadece Edirne ve kısmen de olsa Yanya vilayetleri giderlerini karşılama bakımında kendine yeterli olabilmekteydi. Ancak 1902 yılına gelindiğinde artık Edirne vilayeti de bütçe açıkları veren Rumeli vilayetleri arasına katılmıştı. Rumeli vilayetlerinin ekonomik olarak bu geriye gidişlerinin sebeplerinden biri olarak bölgede görev yapan asker sayısındaki artış ve diğeri ise buradaki asker sayısının artırılmasına gerek duyulmasını sağlayan koşulların ortaya çıkmasıydı.²⁹⁶ Ayrıca Makedonya topraklarında eksik olmayan çete faaliyetleri ve kargaşa ortamı vergi toplama işlerini büyük sekteye uğratmaktaydı. Bazı ağnam memurlarının Bulgar eşkıyaları tarafından feci şekilde katledilmesi vergi tahsildarlarının cesaretini kırmaktaydı. Her tahsildar yanlarına bir müfreze asker verilmedikçe karyelere gitmeyeceklerini beyan etmekteydiler.²⁹⁷

Makedonya vilayetlerinin demiryolu garantisi ve Duyun-ı Umumiye taksitleri gibi idari ve zorunlu parasal yükümlülükleri çıktıktan sonra yaklaşık olarak 70.000.000 kuruş gelir fazlası vardı. Bu gelir fazlası miktar, normal koşullarda bu topraklarda görev yapan askeri birliklerin giderlerini karşılayabilirdi. Fakat son

²⁹⁵ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 640-642.

²⁹⁶ Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 8.

²⁹⁷ BOA, Y.PRK.MŞ. 7/110, H 21 01 1321 (19 Nisan 1903).

zamanlarda yükselişe geçen terör faaliyetleri görev icra eden askerlerin giderlerini neredeyse üç misli arttırmıştı. Bu durum Makedonya vilayetlerinde bütçe açıklarının oluşmasına ve memur ile asker maaşlarının ödenememesine neden olmaktaydı.²⁹⁸

Tablo 1.27. 1906 Yılına Ait Vilayet-i Selâse Gelir/Gider Tablosu²⁹⁹

Vilayetin Giderleri	Lira
Üçüncü Ordu Payı	1.471. 140
Bahriye Havalesi	6.176
Tophane Havalesi	1.843
Askeriye Emekli Yetim ve Dullar	50.263
Efrad-ı Müstebdile Maaşı	12.000
Demiryolu Teminatı ile Borca Karşılık Olarak Duyûn-ı Umûmiye'ye Verilen	354.221
Jandarma Payı	240.830
Polis Teşkilatı Payı	29.483
Umûr-ı Nâfi'a Yüzdesi	66.978
Teftiş Heyeti ve Maliye Komisyonu Giderleri	21.068
Osmanlı Bankası Komisyonu	5.130
Özel Maaşlar	11.264
Memur Maaşları Giderleri	378.350
Harici Giderler	32.000
Toplam Giderler	2.680.746
Bir Yıl İçinde Elde Edilen Toplam Gelir	1.856.639
Toplam Açık	824.107

²⁹⁸ Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 9.

²⁹⁹ Özgür Tilbe, *Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2018, 218.

Bu tabloda görüldüğü üzere 1906 yılı itibariyle Makedonya vilayetlerinin bir yıllık toplam geliri 1.856.639 Lira olmasına karşın toplam giderleri ise 2.680.746 Lira idi. Gelir ile gider arasındaki fark 824.107 Lira olarak gerçekleşmiş ve bu durum Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinden elde edilen gelirin yine bu vilayetlerin giderlerini karşılamada ne kadar yetersiz kaldığını açıkça göstermektedir.

XX. yüzyılın ilk 4 yılında Makedonya vilayetleri gelirlerinin en az % 35'ini aşar vergisi oluşturmaktaydı ve Kosova vilayeti bu oran içerisinde en çok paya sahip kent konumunda bulunmaktaydı. Makedonya vilayetleri gelirinin en az % 16-17'lik bir kesimini oluşturması bakımında âşâr vergisinin ardından ağnam vergisi gelmekteydi ve Selanik vilayeti bu oran içerisinde en yüksek paya sahip idi. Diğer bir önemli gelir kaynağı da Hıristiyan tebaadan alınan bedel-i askeri/cizye vergisiydi. Nitekim tüm bölge gelirleri içerisinde cizye gelirleri en az % 16'luk bir orana tekabül etmekteydi. Şehirleşmenin artmasıyla birlikte Tanzimat sonrasında çoğunlukla kentlerde emlak ve akar vergisi alınmaktaydı ki bölgenin tüm gelirleri içerisinde emlak ve akar vergisinin oranı % 13-17 civarındaydı.³⁰⁰

Makedonya'da tekstil endüstrisi yabancı istilasına tamamen direnemeyen bir iş alanıydı. Çok sayıda makine yapımı ucuz kumaş ve baskılı patiska iç piyasaya doluşmuştu. Neyse ki böyle bir ithalat ev endüstrisini tamamen yok etmemişti. Çünkü el dokuma tezgâhları hala ev halkının ortak bir özelliği idi ve Makedon ev hanımı hala kendi ipliğini döndürüyor, kalın ve son derece dayanıklı bir kumaş çeşidi dokuyordu. Pamuk veya yün, kadınlar tarafından pitoresk yöntemi ile iplik haline getirilir ve büyük kafes benzeri makaralara sarılırdı. Makedonya'da kadınların çoğu evde bu işle meşgul olurlardı ve Makedon el tezgâh tekstil ürünleri

³⁰⁰ Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 9.

tamamen el yapımı olarak dikkat çekiciydi. Hem ekonomik olması hem de esnek ve yüksek ısıya gerek kalmadan işlenebildiği gibi birçok nedenden dolayı bakır, ev eşyalarının üretiminde kullanılan en yaygın metal idi. Bakır daha çok Yunan adalarında mevcut olmakla birlikte bütün Makedonya topraklarında sıkça kullanılan bir madendi. Bakır ağırlığına göre satıldığından her zaman pazarlanabilir bir değere sahipti ve birçok hane için yatırım aracı olarak kullanılırdı. Ayrıca bakırdan yapılan tabaklar kırılmaz olmasının yanı sıra kolay temizlenebilir ve paslanmaz özelliğinden dolayı çokça tercih edilirdi. Elle dövülen metal, her boyut ve şekle sahip tabak veya kaplara dönüştürülürdü. Çekiç, bu kaba görünüme sahip madeni estetik bir yapıya büründürüyordu.³⁰¹

Makedonya köyleri arasında önemli yerel farklılıklar vardı ve mutluluklarını ölçmedeki en önemli faktör komşularının karakteriydi. İzole bir konumda veya tamamen aynı kültür ve dini değerleri paylaşanların birlikte yaşadığı bölgede bulunan bir köy karşılıklı güven içerisinde ve elverişli koşullar altında kendisini belli bir refah seviyesine ulaştırabilirdi. Fakat fanatik ırkçı mensuplarının yaşam sürdüğü köylerin birbirine yakınlığı bölgedeki tüm yaşam standartlarını bozabiliyordu. Örneğin, Arnavut ülkesiyle sınır komşusu olan ve Eski Sırbistan'dan Kırçova ve Ohri'ye kadar olan Slav nüfusu Debre klan üyelerinin sürekli baskınlarına maruz kalmasıyla en kötüsünü yaşamaktaydı. Bu vadilerin bazılarında Arnavut istilası yıllık bir olaydı ve bazılarında ise kronik bir durum mevcuttu. Sığırlara el konulur, mısır veya saman mahsullerine zarar verilirdi. Sadece Kırçova'nın batısındaki bir vadide her yıl dört veya beş baskın gerçekleştirilen dört köy bulunmaktaydı.³⁰²

³⁰¹ A. Goff ve Hugh Alderson, *Macedonia, A Plea For The Primitive*, London: John Lane, New York: John Lane Company, 1921, 197.

³⁰² Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 49.

1.5.1. Selanik

Selanik şehri Rumeli'de İstanbul'dan sonra en önemli ticaret merkeziydi. Bu hususta üç demiryolu hattının merkezi olması ticari önemini son derece artırmıştı. Selanik'ten sonra ticari ehemmiyete haiz olan yerler Siroz, Drama, Kavala, Nevrekob ve Gevgili idi. İç ticaretin en mühimleri buralarda cereyan etmekteydi. Dış ticaret için ihracat ve ithalat merkezleri ise Selanik ve Kavala iskeleleriydi. Çay Ağzı, Litohor, Katerin, Kesendire ve Aynaroz iskelelerinden yapılan ihracat ve ithalat önemsiz derecedeydi. İç ticaretin büyük kısmı pazarlar ve panayırlarda gerçekleşirdi. Vilayette yıllık olarak düzenlenen panayırlardan başka geçmişte daha görkemli panayırlar gerçekleştirilir ve buralarda oldukça fazla alışveriş icra edilirdi. Vilayet, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya, Yunanistan, Belçika ve Rusya ile daha çok dış ticaret gerçekleştirmekteydi. Bu dış ticaretin büyük bir kısmı Selanik'te, % 20'si Kavala ile Çay Ağzı ve geri kalanı ise diğer iskelelerde vuku bulmaktaydı. Selanik şehri sadece kendisine bağlı yerlerin dış ticaret kapısı değildi, aynı zamanda Kosova, Manastır ve Yanya vilayetleri dahi bu yoldaki faaliyetlerini Selanik vasıtasıyla gerçekleştirirdi. İç ticaretin canlılığı bakımından sarraflık hayli mühim bir mevki işgal etmekteydi. Sadece Selanik vilayetinde resmen teşekkül etmiş olan Osmanlı, Selanik ve Midilli bankaları ile kazalarda birer şubesi bulunan Ziraat Bankasından başka sermayedarları tarafından idare edilen 5-6 özel banka ve yüzlerce sarraf mevcuttu. Bunlar özellikle para borç alıp verme işleriyle uğraşırlardı.³⁰³

XX. yüzyılın başında Selanik vilayeti, nüfus çoğunluğu bakımından Osmanlı'nın İstanbul, İzmir ve Beyrut şehirlerinden sonra dördüncü sırada bulunmaktaydı. Fakat ekonomi kapasitesi bakımında Selanik vilayeti kesinlikle diğer kentleri geride

³⁰³ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 648-653.

bırakarak İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer almaktaydı. Nitekim 1840 ile 1912 yılları arasında Selanik ekonomisi kayda değer bir ilerleme sağlamıştı. Son yıllarda sanayi üretiminin önemli oranda arttığı kentte çok sayıda işçi yaşamaktaydı ve bu yönüyle de İstanbul'dan sonra gelmekteydi.³⁰⁴

XX. yüzyılın başlarına kadar da Selanik vilayetinin sermayesi hemen hemen bütünüyle toprağa bağlıydı. Sanayi henüz kayda değer ihracat edebilecek derecede olmadığından önemli bir servet getirebilecek mertebede değildi. Ziraat mahsulleri ve özellikle de arpa, buğday, yulaf, mısır ve çavdar gibi gıda ürünleri önemli gelir kaynağı idi. Halkın büyük bir çoğunluğu doğrudan doğruya çiftçilikle geçimlerini sağlamakta olup geri kalan küçük bir kısmı ise zanaat ve ticaret ile uğraşmaktaydı. Gelir kaynağı bakımından önemli ikinci mertebeyi ise ipek böcekçiliği, tütün, pamuk, afyon, sisam ve şarap gibi sanayi mahsulleri idi.³⁰⁵

Selanik'te başlıca sanayi faaliyetlerinden mahrum olan bölgelerin halkı yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürdükleri halde Maya Dağı, Kosrub, Nevrekop gibi sanayinin geliştiği kasabalarda ahali refah bir yaşam sürdürmekteydi ve içlerinde epey servet sahibi insanlar mevcuttu. Vilayet sınırları içerisinde en revaçlı ve mühim sanayi gıdaya yönelik olanlarıydı. Gıda çeşitleri içerisinde dışarıdan alınanları sadece şeker, kahve, pirinç, zeytinyağı gibi şeyler olup bunlar ihtiyaç cihetiyle ancak üçüncü derecede bir ehemmiyet arz ederlerdi. En mühim ihtiyaç olan ekmek asla dışarıdan karşılanmazdı. 1902 yılına gelindiğinde Vilayette 30 kadar fabrika ile 500 kadar değirmen mevcuttu. Selanik'te bulunan fabrikaların en mühimi Allatini fabrikası olup bünyesinde 250 kişiyi istihdam etmekle birlikte ürettiklerinin çoğunu ihraç ederdi. Vilayet, et ihtiyacını karşılamakta dışa bağımlı değildi ve hatta

³⁰⁴ François Georgeon, "Müslüman ve Dönme Selanik", Gilles Veinstein (Ed.), *Selanik 1850-1918*, (Çev: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, 114.

³⁰⁵ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 648.

dışarıya et ürünlerini dahi ihraç ederdi. Peynir, süt ve yağ ihtiyaçtan fazla bulunmaktaydı. Küçük bir miktar kaşar peyniri ve zeytinyağı ithal edilse dahi sadeyağ ve peynir ihracatı bunları telafi etmekteydi. İthal edilen şeker, kahve ve meşrubatlar oldukça fazlaydı. Şarap ihracatı henüz önemli bir miktar teşkil edememekteydi. Sanayi ürünlerinin büyük bir çoğunluğu eski geleneklere göre üretilmekte olup yalnız küçük kısmı fabrikalarda işlenmekteydi.³⁰⁶

XX. yüzyılın başlarına kadar Selanik'te dokuma sanayi oldukça önemli bir mevki işgal etmekle birlikte ihtiyacı bütünüyle karşılayacak vaziyette olmadığı gibi fabrika ve makinelerin gücünden faydalanma oldukça sınırlı kalmıştı. Vilayet sınırları içerisinde dokuma sanayinin en yaygın bulunduğu yerler Gevgili ve Nevrekop kazaları ile Agustos nahiyesi idi. Bunların derecesinde bir önem arz etmeyen Tikveş kazasında mevcut tezgâhlarda eski yöntemlerle çoğunlukla abâ ve şayak denilen yöresel kumaşlar dokunurdu. Gevgili'de Maya Dağı abaları pek kaliteli ve kullanışlı olup bu kumaşların büyük bir kısmı vilayette bulunan jandarma ve Osmanlı askerleri için kullanılmakla birlikte geriye kalanı ise İstanbul, Bulgaristan, Manastır ve Kosova'ya sevk edilirdi. Pamuklu ve yünlü bezler abalardan sonra en önemli dokuma ürünleriydi. Bu bezler Nevrekob, Avret Hisarı, Nigrita, Zihne, Yenice kaza ve karyelerde üretilirdi. Pamuklu bezler için pamuk ipliklerinin bir kısmını köylü kadınlar imal ederdi. Büyük kısmı ise vilayette bulunan 4 büyük iplik fabrikasından karşılanırdı. İki Selanik'te ve diğer ikisi de Agustos'da bulunan bu fabrikalar mahsulâtının önemli bir kısmını Bulgaristan, İzmir gibi bölgelere ihraç etmekteydi. Bundan önce hamam takımı üretimi bilhassa Selanik ve Karaferye'de pek ziyade ilerlemiş vaziyette iken Avrupa ürünlerinin rekabetiyle şimdi gerilemiş halde bulunmaktaydı. Vodina, Toyran, Kesendire kazalarıyla Pravişte'ye bağlı yerler ile

³⁰⁶ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 648-653.

Kosrub karyesinde çul, kilimve çuval gibi şeyler imal edilirdi. Daha önce Selanik ve civarının keçe ve kilimleri meşhur iken şimdi bu sanat ancak beş altı tezgâh ile sınırlı kalmıştı. Büyük bir kısmı Temür Hisar ve Drama imalatı olan çorapların çoğu ihraç edilirdi. Deri işleme sanatı dahi Avrupa ürünleri ile rekabet edemeyerek önemini kaybetmiş ise de vilayetin hemen her kasabasında birer deri imalathanesi bulunmaktaydı. İplik, çivi, ispirto, kâğıt, sabun üretimi ile demir dökmeçiliği sanayisi için Selanik'te birer ikişer fabrika mevcuttu.³⁰⁷

İhraç edilen tahıl ürünlerinin çok önemli bir kısmı özellikle İngiltere ve Fransa'ya yapılmaktaydı. Tahıl ürünlerinden sonra ihraç edilen ürünlerin en önemlileri pamuk, tütün, ipek kozası, afyon ve sisam idi. Üçüncü derecede önemli olanları ise kırmızıbiber, balmumu, peynir, yağ, yün, deri ve şarap ihracatıydı. Vilayetin kömür, kereste, keten, kenevir, krom madeni ve hayvan ürünleri gibi ihracat kalemleri var ise de ehemmiyet arz edecek derecede değildi. İthalatta birinci sırayı dokuma ürünleri yer almaktaydı. Bu ürünler Almanya, İngiltere, Avusturya, İtalya ve Fransa'dan gelmekteydi. Bunların önemli bir kısmı Manastır ve Kosova cihetlerine gönderiliyordu. İthalatta ikinci sırayı kahve ve şeker almaktaydı. İthal edilen bu ürünlerin önemli bir kısmı trenlerle iç taraflara sevk edilmekteydi. İthalatta üçüncü sırayı petrol gazı, ispirto ile alkol ürünleri ve ithalatta dördüncü sırayı ise madenler, boya, gavsalsal, ev döşeme ürünleri, zücaciye ürünleri, kâğıt, cam, sabun ve pirinç yer almaktaydı. Maden kömürü, zeytinyağı, kereste ve dekorasyon ürünleri de ithal edilenler arasında önemliydi.³⁰⁸

XIX. yüzyılın son çeyreğine gelinceye dek Selanik sanayisi çağın teknolojik donanımlarından yoksun bir vaziyette olmakla birlikte işgücü maliyeti daha düşük olması sebebiyle kırsal

³⁰⁷ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 648-653.

³⁰⁸ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 653.

alanlarda konumlanmışlardı. Ayakta kalmayı güçlkle başarabilen yerel imalatçılar genel itibariyle hammadde ihraç etmekteydiler. Ancak sonraki yıllarda etkin bir atılım sayesinde Selanik sanayisi açısında olumlu gelişmelerin yaşanmaya başladığı söylenebilir. Bu yıllardan sonra vilayette ardı ardına yeni imalathaneler açılmaya başlanmış ve nitekim 1878-1883 yılları arasında kentte yeni kurulan imalathanelerin sayısı 30’u bulmuştu. Bu imalathaneler 6 sabun fabrikası, 1 damıtımevi, 1 tuğla fabrikası, 1 ahşap kerevet fabrikası, 1 ithal tel kullanan çivi fabrikası, 3 gıda maddeleri fabrikası, 4 sandalye imalat atölyesi, 2 pamuk ipliği fabrikası ve 10 değirmenden oluşmaktaydılar. Selanik’te bütün bunlar ve bunların ardından kurulan yeni fabrikalar ekonomik açıdan kenti diğer bazı kentlerin ulaşamayacağı seviyelere taşımıştı. Selanik’in bu yeni üretim tesislerin büyük çoğunluğu yabancı etkisini olabildiğince en aşağı seviyeye çekmek amacıyla yerel pazarlara odaklanmışlardı. Kentte 1880’li yılların başında tekstil alanında faaliyet göstermek üzere çok sayıda büyük ölçekli atölye açıldı.³⁰⁹

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Selanik’te bir biri ardına tekstil fabrikalarının faaliyete girmesiyle birlikte kentte yerel yün kumaş üretimi sürekli olarak bir artış eğiliminde olmaya başlamıştı. Yerel dokumacıların hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla ham yünün kullanımına ağırlık verilmişti. Bu sayede XX. yüzyılın başlarında Selanik’te üretim faaliyetlerinde bulunmaya başlayan yünlü dokuma atölyelerinin sayısında önemli oranda bir artış sağlanmıştı. Bu atölyelerde daha çok el tezgâhlarında Alman ve Fransız yün ipliği kullanılarak kumaşlar üretilmekteydi. Yün kumaş üretim faaliyetlerinde daha mekanik makinelerin kullanılması sonraki yıllarda gerçekleşmiş ve nitekim bu nitelikleri karşılayan birçok fabrika 1908’de açılmıştır.³¹⁰

³⁰⁹ Quataert, “Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar”, 189.

³¹⁰ Quataert, “Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar”, 189.

Selanik'te birçok pamuk ipliği fabrikasının mevcut olması dolayısıyla pamuk ipliği üretiminde her geçen zaman ile birlikte artış yaşanmaktaydı. XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde Selanik ve civar bölgeleri, Osmanlı coğrafyası içerisinde pamuk ipliği fabrikalarının en yoğunlukta bulunduğu ve haliyle en çok üretildiği yerler olmuştu. 1900 yılından sonra 5 pamuk ipliği fabrikasının daha kurulmasıyla birlikte 1915 yılından önce tüm Makedonya toprakları içerisinde pamuk ipliği üretiminde bulunan fabrikaların sayısı yaklaşık olarak 12 civarındaydı. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Hükümeti tarafından bu kuruluşlara rekabet edebilme kabiliyetlerini geliştirebilmeleri için vergi muafiyeti getirilmişti. Devletin sağladığı bu vergi muafiyeti politikaları sayesinde mevcut fabrikaların bir kısmı kayda değer bir büyüme gerçekleştirebilmişlerdi. Örneğin, bu fabrikalardan biri olan İngiliz kaynaklı Dorrez-Mizrahi fabrikası 1890 yılı itibariyle büyük bir ilerleme sağlamış ve 10 yıl sonra ise bölgedeki en modern tesisler arasındaki yerini almıştı. Selanik'teki iplik fabrikalarını genel itibariyle Yahudiler ellerinde tutmalarına karşılık kentin dışında yer alan Navussa, Vodina ve Karaferiye'deki bütün fabrikalar ise Yunanlıların tekelinde bulunmaktaydı.³¹¹

Amerika marokenlerinin düşük fiyatlardan yerel pazarlara ürün akışını sağlamaları sebebiyle Selanik'te faaliyet gösteren ve bölgede oldukça tanınan debbağların sayısında hızlı bir azalma meydana gelmekteydi. Rekabete karşı koyamayan Selanik debbağları ya birer birer kapanıyorlardı ya da üretime devam etme kararlılığını gösterenler ise ithal hammadde kullanmak mecburiyetinde kalıyorlardı. Ancak bazı sektörlerde bir biri ardına kapanmalar meydana geliyor olsa da diğerleri ise bu kötü sonu yaşamamak için çağdaş üretim faaliyetlerine başvurarak varlığını devam ettirme gayreti içerisinde olmaktaydılar. Nitekim XIX. yüzyılın sonlarında kendilerinden önceki nesillerin üretim

³¹¹ Quataert, "Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar", 190-191.

faaliyetlerinde kullandıkları eski ekipmanları terk ederek yeni teknolojileri kullanmak hususunda bir dönüşüm gerçekleştiren çok sayıda zanaatkârlar olmuştu. Selanik’te çağdaş üretim faaliyetleri hususunda bir bütün olarak dönüşümün sağlanabilmesi için mesleki formasyona sahip bireylerin yetişmesi gerekliliği gün geçtikçe daha belirgin hale gelmekteydi. Bu formasyon kısmen 1874 yılından itibaren kentte yer alan Hamidiye Sanayi Mektebi tarafından sağlanılmaktaydı. Hamidiye Sanayi Mektebi kuruluşundan birkaç yıl sonra büyük başarılarla imza atarak şehrin önde gelen eğitim kurumları arasındaki yerini almıştı.³¹² Öğrencilerine 5 yıllık bir eğitim sunan bu okulda 1903 yılı itibariyle marangozluk, kunduracılık, terzilik, dokumacılık, müzik, litografi ve tipografi müfredatta yer alan derslerden birkaçı idi.³¹³

XIX. yüzyılın sonunda Selanik sanayi kalkınmasında Osmanlı Hükümeti ile yerel ve yabancı yatırımcıların katkısı çok olmuştu. Hükümet, ithal vergileri artırarak yerel üreticileri korumaya özen göstermekle birlikte girişimcileri ihracat odaklı sanayi tesislerini kurmaya teşvik etmek suretiyle bunların yabancı üreticiler karşısındaki pozisyonlarını güçlendirmeye destek vermişti.³¹⁴ XX. yüzyılın başlarında Selanik şehri sanayileşmeye başlamıştır, fakat bu sanayileşme hızı yavaş seyretmekteydi. Kentte kurulan büyük işletmelerin sayısı henüz arzu edilen seviyelerde olmamakla birlikte bunların çoğu hâlâ oldukça mütevazı olan evlerle yan yana konumlanmışlardı. Bu yıllarda Selanik’teki zanaatlar ile sanayi tesislerin arasındaki farklar henüz çok belirgin derecesinde değillerdi. Şehrin Yunanlıların eline geçmesinin hemen ertesinde yayınlanan iki ekonomi raporu, 1912 yılına değin Selanik’te kurulmuş belli başlı sanayi tesislerinin ayrıntılı bir envanterini ortaya çıkarmaktadır. Bu raporlardan ilki, Yunanistan

³¹² Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 297.

³¹³ Maarif Salnamesi 1321/1903, 519.

³¹⁴ Quataert, “Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar”, 197.

Hükümetince “Makedonya Ekonomik İşler Genel Müdürü” olarak tayin edilen Georgios Kofinas tarafından hazırlanmıştı. İkinci rapor ise 1914’te kurulan “Makedonya Sanayiciler Birliği”nin sekreteri görevini üstlenmiş bulunan Dimitris Hatzopoulos’un imzasını taşımaktadır. Bu kişilerce hazırlanan raporlarda kentte 35 işletme ile bu işletmelerde istihdam edilen 2.500 işçinin mevcut olduğu belirtilmişti. Kural gereği bir işletmenin büyük işletme sayılabilmesi için en az 50 işçiyi istihdam ediyor olması lazım geldiği göz önünde bulundurulduğunda Selanik’teki sadece 11 işletmenin bunu karşıladığı raporlara yansımıştır. Selanik’te ayrıca 3.500’den fazla insan tütün işleme atölyelerinde çalışmaktaydılar.³¹⁵

XX. yüzyılın başlarında Selanik vilayeti sınırları içerisinde birçok maden sahasının işletilmesi için imtiyaz verildiği görülmektedir.

Tablo 1.28. 1907 Yılına Kadar Selanik’te İmtiyazı Verilen Madenler.³¹⁶

Kaza	Karye	Maden Cinsi
Selanik	Çalı ve Kırım Mahallesi	Krom
Kesendire	Poliroz, Vavdos, Romelya	Krom
Vodine	Mesimer, Serakin	Krom
Kesendire	İzvor, Kazgancı Mahallesi, Nevesello, Varvare, Lemcazde	Mahlut, Simli kurşun, Manganez
Tikveş	Roşden	Antimuan, Arsenik
Drama	Kürecik	Simli Kurşun
Drama	Leştan	Simli Kurşun
Siroz	Kataknos	

³¹⁵ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 300.

³¹⁶ Selanik Vilâyet Salnamesi, 1325/1907, 115.

Taşoz Siroz	Yeni Hisar Kayalı	Likit Çinko, Simli Kurşun, Demir, Bakır Simli Kurşun
----------------	----------------------	---

Selanik vilayetinin yıllık geliri 1898'de 69.993.642, 1899'da 70.743.683, 1900'da 67.477.982, 1901'de 76.805.468, 1902'de 73.135.215 ve 1903'te ise 80.098.321 olduğu görülmektedir. 1903 yılındaki gelirin bir önceki yıllarla oranla önemli oranda artmış olması dikkat çekmektedir.³¹⁷

Tablo 1.29. Selanik Vilayetinin 1902 Yılı Gelir Kalemleri.³¹⁸

Gelir Çeşitleri	Tahsil Edilen Miktar (Kuruş)
Emlak ve Akar Vergisi	12.404.781
Temettü Vergisi	2.821.693
Bedel-i Askerî	11.293.386
Ağnam Resmî	14.048.706
Canavar Resmî	486.790
Âşâr Bedeli	22.412.083
Hayvanat-ı Ehliyye Resmî	3.400.067
Emlâk-ı Miri Mahalliyye İcar ve Hâsılatı	124.815
Rüsûm-ı Mütenevvia	667.035
Orman Hakkı ve Kereste ve Pul Resimleri	1.507.145
Madenler	685.945

³¹⁷BOA, YPRK.ŞD. 3/36, H21 02 1321 (19 Mayıs 1903).

³¹⁸BOA, YPRK.ŞD. 3/36, H21 02 1321 (19 Mayıs 1903).

Emlâk ve Tapu Harçları	1.222.710
Mahakim Harçları	720.557
Müteferrika Hâsılatı	1.339.502
Toplam	73.135.215

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Selanik'in doğu kapısı konumunda bulunan Kalamaria Kapısı'ndan girildiğinde kentin güneydoğu bölgesinde yer alan 7 Yunan mahallesine çıkılıyordu. Bu Yunan mahalleleri Egnatia yolu ve Kalamaria Kapısı'nda yer alan Aya Nikola Kilisesi'nden Doğu surlarından denize doğru Nea Panaghia Kilisesi'ne kadar bir alana yayılmışlardı. Bahsi edilen Yunan mahallerden en kalabalık olanı Aya Athanassios Mahallesi olmakla birlikte onu sırasıyla Aya-İpatios, Aya-Nikola, Nea-Panaghia, Panaguda, İpapanti ve Aya-Konstantinos mahalleleri takip etmekteydi. Kentin kuzey kesimlerinde çoğunlukla Türk mahalleleri mevcut bulunmaktaydı. Kent merkezinde sahil kesimlerine yakın yerde yer alan Yahudi mahallelerinin arasında Katedral ve Aya Teodora mahalleleri vardı ve Katedral mahallesi Yunanlıların siyasi ve dini merkezini teşkil etmekteydi. Nitekim Yunan Konsolosluğu ve ileri gelen birkaç Yunan ailesinin ikamet yerleri burada bulunmaktaydı. Bununla birlikte eski aristokrat aileler Aya-Nikola'da ikamet ederlerken varlıklı kişiler ise Aya-Athanassios ile Aya-Nikola arasındaki bölgede oturmaktaydılar. Bu tarihten itibaren kentin diğer sakinlerinin yaptığı gibi Yunanlılar da Doğu surlarının dışında yer alan Exoches (Kırlar) bölgesine yerleşmeye başladılar.³¹⁹ 1870'li yıllardan önce Selanik Bulgarlarının neredeyse tamamı Egnatia Caddesi'nin kuzeyinde yer alan Aya Nikola adındaki Rum mahallesinde ikamet etmekteydiler. Buradaki Rum-Bulgar mekân ortaklığı ve bileşimi Osmanlı'nın son yıllarına kadar da devam etmiştir. Özellikle göçmenlerin

³¹⁹ Georgiadou, "Selanik'in Yunanlıları",131.

yerleşmeye başladığı yeni Bulgar mahalleleri ise sur içinde konumlanmışlardı ve bu bölgeler etnik bakımında homojen bir yapı sergilemekteydiler.³²⁰

Yunan cemaati, 1850’li yıllardan sonra buradaki Yahudiler ile birlikte sanayi, ticaret ve bankacılık sektörlerine hâkim olmaya başlayarak kentin ekonomik olarak büyümesine önemli katkılar sağladılar. Osmanlı’da gerçekleştirilmeye çalışılan liberalleşme ve modernleşme gayretleri çerçevesinde cemaatlerin örgütlenme yapılarında belli değişiklikler meydana getirilmiş ve böylece lâik unsurların yönetimde etkin olmalarının yolu açılmıştı. Tanzimat düzenlemeleri çerçevesinde meydana getirilen kültürel ve eğitim alanlarındaki kalkınmayı diğer cemaatlerle birlikte Rum Ortodoks cemaati de yaşadı.³²¹

Selanik’te yaşayan unsurların her biri kentin kimliğine kendilerince izler taşımışlardı. Nitekim Yahudiler Selanik ticaretinde önemli rol oynarken buna mukabil Rumlar da kentin entelektüel kültürünün en önemli temsilcisi konumunda bulunmaktaydı. Buradaki Rumlar sayı ve zenginlikte Yahudiler ile kıyaslandığında geride kalıyor olsalar da edebiyatta ve sanatta oldukça ilerlemişlerdi.³²²

Selanik vilayeti, Osmanlı’nın Balkan topraklarında ekonomi ve sosyal hayattın en canlı aktığı şehirlerin başında gelmekteydi. Nitekim 1894 yılında Makedonya’ya gerçekleştirdiği seyahatte ilişkin anılarını kaleme alan W.L. Colmar Freiherr Von Der Goltz, Selanik ile ilgili gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:³²³

“Selanik’in ilk bakışta arz ettiği manzara hiç de nahos değildir. Rıhtımda canlılık ve hareket vardır. Atlı tramvaylar ve

³²⁰ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 341.

³²¹ Georgiadou, “Selanik’in Yunanlıları”, 129.

³²² Abbott, *Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi*, 21.

³²³ Goltz, *Makedonya Seyahatim: Selanik-Manastır Alman Demiryolunu Ziyaret*, 19.

otobüsler çeşitli yönlerde gidip geliyor; balya yüklü yük arabaları ve yük hayvanları önümüzden geçiyorlar. Her dilden tabelaları ile kahvehaneler ve restoranlar sabah saatlerinde herkesin bir araya gelip kahvesini hüpürdettiği, nargilesini içtiği, son durumları ve işleri görüştüğü ve arkasında parıldayan kar yığınlarıyla kaplı 9.000 kademlik sırtı ile yükselen Tesalya Olymposu'nun bulunduğu körfezin engin denizine bir bakış fırlattığı geniş salonlarını açık tutuyorlar. Bu, gerçi yaz mevsiminde sıcaklardan çok etkilenmekle beraber güzel bir manzaradır. Bu yüzden Selanik, bende köhneleşen ve yıkıntıya uğramakta olan değil de bilakis daha ziyade güçlü bir şekilde gelişen ve Şark ölçülerine göre çok modernleşmiş bir şehir izlenimini bıraktı.”

Selanik vilayetinde 1902 yılında 1 hükümet konağı, 1 müşiriyet dairesi, 1 askeri idare, 1 redif idaresi, 1 redif deposu, 1 gümrük, 1 karantinahane, 4 hastane, 1 hapisane, 2 kışla, 1 tophane, 2 kale, 1 belediye, 1 telgrafhane, 1 idadi mektebi, 1 ziraat mektebi, 1 sanayi mektebi, 2 rüşdiye mektebi ile 34 resmi olmayan mektep, 35 cami, 32 mescit, 23 tekke, 35 medrese, 5 kütüphane, 8 matbaa, 16 kilise, 1 metropolithane, 35 sinagog, 1 çarşı, 18 otel, 29 fabrika, 2 tiyatro, 179 fırın, 207 kahvehane, 98 lokanta, 12 bezirhane, 23 değirmen, 10 hamam, 4 deniz hamamı ve 4 banka mevcuttu.³²⁴

1902 yılına değin Selanik'te askeri hastane teferruatından olmak ve askeri doktorlar marifetiyle idare edilmek üzere 75'i erkeklere ve 25'i kadınlara mahsus olarak 100 yataklı bir gureba hastanesi mevcut idi. Bunun için belediye dairesinden yıllık 195.000 kuruş verilmekteydi. Kentin sağlık hizmetleri için görevli memurlar ile buhar makinesi ile pulverizatör için istihdam edilen memur ve hademe maaşları dâhil olmak üzere ilaçlar, aşı kalemi ve serum vb için verilen 8.000 kuruş ile beraber toplamda 358.280

³²⁴ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 355.

kuruş sağlık tedbirleri uğrunda sarf edilmekteydi. Bundan başka Selanik'te Fransız Katolik, İtalyan, Rum ve Yahudi cemaatlerine mahsus 4 adet hastane mevcuttu. Kavala kasabasında 6 yataklı küçük bir gureba hastanesi mevcut olup bekçi ve tımarcı olarak 150 kuruşlu bir memur istihdam olunmakta ve şehir hekimi vasıtasıyla hasta tedavi edilmekte ve bu uğurda belediyeden yıllık 11.200 kuruş sarf olunmaktaydı. Kesendire kazasının Izvor karyesinde maden şirketi tarafından amele için 2 yataklı bir hastane tesis edilmiş olup bunda istihdam olunan hekim maaşı olan 1.200 kuruş şirket tarafından ödenmekteydi. Karaferye kazasına tabi Agustos nahiyesinde Rum cemaati tarafından tesis edilmiş 3 yataklı bir gureba hastanesi olup 2.500 kuruştan ibaret bulunan yıllık masrafı cemaat tarafından karşılanmaktaydı. Siroz'da belediye dairesince idare olunan 11 yataklı bir hastane mevcut olup yıllık masrafı 20.000 kuruştı. Burada bir hekim tarafından sağlık hizmeti verilmekle birlikte 200 kuruş maaşlı bir hastane memuru ve 130 kuruş maaşlı iki tımarcısı vardı. Yine Siroz'da Rum ahali tarafından idare edilen 42 yataklı diğer bir hastane mevcut olup bunun yıllık masrafı 80.000 kuruş civarındaydı. Burada istihdam edilen hekimin maaşı 500, eczacının 200 ve hastane memurunun ise 300 kuruştı. Ayrıca 150, 120 ve 100 kuruş maaşlı 3 tımarcı ve 100 ile 60 kuruş maaşlı 2 hademe görev yapmaktaydı.³²⁵

Selanik vilayeti, sahip olduğu ekonomik gelişmelerin yanı sıra kozmopolit yapısı ve Avrupa'daki gelişmelerin en yakında takip edilebildiği bir coğrafyada yer alması dolayısıyla sosyo-kültürel potansiyeli oldukça yüksek bir kent konumunda bulunmaktaydı. Bunların etkisiyle kentte basın-yayın

³²⁵ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 647. Selanik vilayetinin sahip olduğu sağlık hizmetleri yapısı ve kapasitesi ile ilgili daha geniş ve ayrıntılı bilgi için bakınız: Mehmet Köseoğlu ve Recep Kaya, "Selanik'te Görülen Salgın Hastalıklar ve Bu Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri (1875-1913)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, c: 7, s: 4, 2020, s. 2811-2853.

faaliyetlerinde ileri bir seviye yakalanmıştı. Nitekim Selanik'te birçok dilde resmi ve özel gazetelerin yayımlandığı görülmektedir.

Tablo 1.30. Selanik Vilayetinde 1902 Yılına Değın Yayınlanan Gazeteler.³²⁶

Gazete İsimleri	Yayımlandığı Dil	İmtiyaz Sahipleri
Selanik	Türkçe	Resmi
Asır	Türkçe	Abdurrahman Nafız
Jurnal Du Selanik	Fransızca	Efendi
Alapoka	İspanyolca	David Efendi
Faros Salonikos	Rumca	Nesim Efendi
Aristoklis	Rumca Risale	Sofoklis Efendi
Avenir	Yahudice	Daskal Burgaki
Progre Du Salonik	Fransızca	Mişon Aron Milah Buhoya Kohen

Bulgarların Selanik'te basın ve yayın hususunda etkin oldukları görülmektedir. Takvimler 1869 yılını gösterdiğinde Selanik'te Bulgarlar başta olmak üzere Slavca konuşan topluluk *Selanik* adında 15 günde bir yayınlanan bir bülten çıkarmaktaydılar. Bulgarca, Rumca, Türkçe ve Yahudi dilinde olmak üzere 4 dilde çıkan bu yerel organ sayesinde kentteki Bulgarlar Avrupa'daki gelişmeler ile Osmanlı'nın iç ve dış politikalarını takip edebiliyor olmakla birlikte tarım ve ticaret hakkında bilgi de edinebiliyorlardı. Selanik'teki Bulgarların bu ilk dergilerinin ardında başka yayınları daha basılmış, fakat bunlar hep geçici olmuştur. Bulgarların basın alanında gerçek bir atılım gerçekleştirmeleri ise 1908 yılı sonrası olmuştur. Çeşitli sosyalist kesimler tek başlarına 3 ya da 4 ayrı dergi çıkarmışlardı. Bunlardan

³²⁶ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902,443.

biri Benaroya’nın liderlik ettiği İşçi Federasyonu’nun çıkarmış olduğu *Rabotniceski Vestnik* (Emekçinin Gazetesi) idi. Diğerleri ise “Makedonya İç Devrimci Örgütü”nün bir parçası olarak ortaya çıkan “Ulusal Federatif Parti”nin bir yayın organı olan Navrodna Volia (Halkın İradesi), “Bulgar Anayasa Kulübü” taraftarlığını yapan Eksarhçı burjuvazinin Bulgarca, Türkçe ve Fransızca dillerinde yayın yapan *Otetcestvo-Vatan-Patrie* bültenleri idi.³²⁷

Selanik’te çocuklara mahsus Aristoklis adıyla Rumca ve Avenir adıyla da Yahudice birer risale-i muvakkate yayınlanmaktaydı. Vilayet sınırları içerisinde 17 matbaa ve taş basması mevcut olup bunun 15’i Selanik’te biri Siroz’da ve diğeri de Kavala’daydı. Bunlarda Türkçe, Rumca, Yahudice, Bulgarca, Fransızca ve başka yabancı dillere ait kitaplar ve çeşitli evraklar basılırdı.³²⁸

Selanik vilayeti sınırları içerisinde yer alan Selanik kazasında 1903 yılı itibarıyla Hulusi Efendi Kütüphanesi, Yenice kazasında Ahmed Beg Kütüphanesi, Tikveş kazasında Tahır Ağa ve (ismi belirtilmeyen) diğer bir kütüphane, Siroz kazasında Cami-i Atik Kütüphanesi, Karaferye kazasında Cankar Cami Kütüphanesi, Drama kazasında Molla Efendi Kütüphanesi, Şadırvan Kütüphanesi, Cami-i Atik Kütüphanesi ve Kozlu Koy Kütüphanesi, Kavalla kazasında Ahmed Ali Paşa ve Hacı Ali Beg kütüphaneleri mevcuttu.³²⁹ Kütüphanelerin en büyüğü Kavala kütüphanesiydi ve Salı ve Cuma günlerinden başka her gün açık olup iki görevlisi mevcuttu. Selanik sancağındaki kütüphanelerde 1.226’sı el yazısı ve 212’si matbu, Siroz’dakinde 1.500’ü el yazısı ve 200’ü matbu ile Drama’dakinde ise 2.036’sı el yazısı ve 944’ü matbu olmak üzere vilayet kütüphanelerinde toplam 6.118 kitap mevcuttu.³³⁰

³²⁷ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 342-343.

³²⁸ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 631.

³²⁹ Maarif Salnamesi 1321/1903, 526.

³³⁰ Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902, 631.

1.5.2. Kosova

Kosova vilayetinin merkez sancağı 1879-1893 tarihleri arasında Priştine, 1893 tarihinden itibaren ise Üsküp şehri olmuştu. Makedonya arazisinin çoğunluğu dağlık, fakat dağların hemen tamamının cepheleri bütünüyle meralar ve büyük ormanlarla kaplıydı. Kosova vilayeti ormanlarla kaplı dağlar, ovalar ve irili ufaklı nehirler ile latif çayırlarla çevrili bir vilayetti. Tarım, arazinin genişliği derecesinde üç kısma ayrılmıştı. Yüzölçümü 1.000 dönümden aşağı olmayan arazideki tarıma büyük tarım, yüzölçümü 500 dönümden 1.000 dönüme kadar olan çiftliklerdeki tarıma orta ölçekli tarım ve kasaba civarlarında ile küçük alanlarda bulunan arazideki tarım küçük tarım olarak adlandırılmakta olup bu araziler dinlendirilmeksizin her yıl ekilebilirdi. Vilayetin genelindeki tarım büyük tarım sınıfında yer alıyor ise de Üsküp kazasında her üç tarım sınıfı da görülmekteydi. Tarımda makine kullanımına yönelme olmayıp hep geleneksel yöntem kullanılmaktaydı. Üsküp kazası arazisialan başına alınan ürün miktarına bakılarak tarım için oldukça verimli olduğu söylenebilir. Çünkü çağdaş tarım makineleri kullanılmadığı halde elde edilen ürünler kat kat fazlaydı. Eğer çağdaş tarım aletleri Üsküp arazisinde kullanılırsa elde edilecek hâsılatın 10 misline çıkabileceğini düşünen memleketin ileri gelenleri 1890'lı yılların başında Avrupa ülkelerinden tarım aletlerini ithal edip tatbik etmeye kalkışmışlarsa da devamını getiremediklerinden bu uygulamaları terk etmişlerdi. Meyvelerin her türlü ve özellikle de kavun ve karpuzu çok meşhurdu. Vardar nehrinin bolluğu bereketli topraklarla buluştuğu ovalarda çok iyi buğday, arpa ve mısır yetişmekle birlikte çok kaliteli tütün Rumeli'nin en meşhuruydu. Üsküp arazisinde ekimi yapılan diğer bir ürün ise pirinçti. Üsküp

kazasının ekili ve ekili olmayan genel arazi büyüklüğü 605.083 dönümdü.³³¹

Kosova vilayetinin batı bölgeleri ipekböceği kozası, koyun postu ve deri üretiminde önemli bir konumda bulunuyordu. Bu bölgelerde üretilen ürünler daha çok İtalya ve Avusturya'ya ihraç edilmekteydi. Prizren ile Yakova'da metal ile telkari işçiliğinde ve bilhassa silah yapımında bütün Balkanlarda şöhret sahibi olan usta zanaatkârlar bulunmaktaydı. Buradaki usta zanaatkârlar tarafından üretilen silahların çoğu Sırbistan'a ihraç ediliyordu. Ancak kaçınılmaz bir son olarak buradaki ekonomik koşullar da modernleşme ve batılılaşma etkisi altına girmeye başlamıştı. Esnaf locaları git gide önemini yitirmeye başladığından yerini ticaret odalarına bırakmıştır. Daha XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni tipte esnaflar ortaya çıkmakla birlikte kentin doğu bölgesinde yer alan Priştine ve Mitroviçe yerleşim alanlarında motorlu un değirmenleri ve küçük ölçekli imalathaneler kuruluyordu.³³²

XIX. yüzyılın son zamanlarına kadar Üsküp kazasının meşguliyetinin büyük bir kısmını ziraat teşkil etmekteydi. Memleketin en zenginleri çoğunlukla çiftlik sahipleri ise de yerlilerin küçük bir kısmı sanayi ile servet kazanma gayretindeydi. Tüccar sınıfından başka kazazlık, saraçlık ve dericilik gibi sıradan sanayi ile de geçinenler vardı. Deri ürünlerinin şöhreti bir zamanlar yabancı devletlere kadar yayılmışsa da sonradan bu şöhretini kaybetmişti. Vaktiyle vilayetin "Alaca Civarı" diye tabir edilen mevkisiyle Meddah Camicivarında Vardar kenarında debbağhaneler mevcut olmuştu. Bu işle meşgul olan ustalar marifetiyle yıllık çok fazla deri imal edilmiş ve ihraç edilmişti. Fakat Avrupa'da fabrikalar sayesinde kısa sürede ve cüzi maliyetlerle deriler üretilince bu sanat eski ihtişamını kaybetmişti. Üsküp'te imal edilen kundura, pabuç gibi ürünlerden epey miktarı

³³¹ Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 117-122.

³³² Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 237.

vilayetin nüfus çoğunluğunu barındıran kısımlarına gönderilmekteydi. Günden güne önemini yitiren tüfenkçilik sanatı da Üsküp'ün esas sanayisinden ise de buradaki ustalar öyle Prizren ve Kalkandelen tüfenk ustalarına kıyasla ileri bir derecede değillerdi. Tüfenk ustaları Avrupa'nın her türlü tüfenklerini taklit ederek kendi silahlarını yapabiliyorlardı. Prizren'e nispeten Üsküp'te sanat epey geriydi. Eğer beş on kuyumcu dükkânı bulunuyorsa da kaba işlerle uğraşırlardı. Yıllık olarak çok miktarda hayvan nalı ile mihı imal ediliyor ve ihraç ediliyordu. Üsküp'te var olan sanayi önceleri sahiplerine pek çok fayda ve kâr sağlarken ilerleyen zaman bunları birer birer çağdışı bıraktırmıştı.³³³

Üsküp'ün iç ticareti Selanik'ten sonra civar bölgelerde birinci derecedeydi. Tüccar sınıfı İstanbul'dan, Selanik'ten, Viyana'dan ve hatta Berlin'den ticari ürünleri getirir ve bunları büyükşehirlere naklederek satışını gerçekleştirmek suretiyle bölgede bir ticaret ağı oluşturmuşlardı. Denilebilir ki, Selanik'in Üsküp'e kıyasla ticari ehemmiyeti ne derece ise Üsküp'ün de vilayetin kuzey kısımlarına göre derecesi o nispette idi. Ticaretin usulüne göre memleket ya denize kıyı olmalı ya da fabrika ve makine kuvvetiyle üretim yapan imalathanelere sahip olmalıydı. XIX. yüzyılın son birkaç yılı itibarıyla Osmanlı'nın bir yıllık ticareti 2 milyar 19 milyonu ithalattan ve 1 milyar 97 milyonu ihracattan olmak üzere 3 milyar 116 milyon kuruş olup yalnız deniz kenarı memleketlerin ticaret hareketi 45.000 vapur ve gemi ile yürütülmekteydi. İleri bir medeniyet derecesine kavuşmak için ihtiyaç duyulan fabrikalar Üsküp'te halk tarafından ancak 1890'lı yıllara doğru dikkate alınmaya başlanmış olduğundan şimdilik değirmenlerde makineleşmeye gidilmişti.³³⁴

Birkaç yıl önce Selanik ve bağlantı hatları civarlarında Osmanlı askerleri müteahhitlerinden Ahmet Ağa ve ortakları

³³³ Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 117-122.

³³⁴ Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 117-122.

tarafından sekiz taşlı bir buhar makinesi ve o zamanlarda Üsküp'e 4 saat mesafede olan İki Çiftlik adlı mahalde eşraf Hacı Yaşar Bey ve geçen senelerde de Muhacir Mahallesi'nin altında ve Vardar kenarında tüccar Dapça Efendi tarafından su ile devir yapan birer un fabrikası inşa edilmişti. Eşraftan Hacı Galip Bey tarafından Taşköprü civarında su ile devran ettirilmek üzere bir un fabrikası kısa bir zaman önce inşa edilmişti.³³⁵ 1885'te Üsküp kasabasının karşı tarafında Kirişhane adı verilen bir mahalde Prizren'li Hacı Abdurrahim Efendi'nin tapusu üzerinde sicim fabrikası inşası izni alınmıştı.³³⁶ 1896 yılı itibarıyla Üsküp'e 3 saat mesafede bulunan Pağaroşa köyünde bir mermer taş madeni olduğundan köy ahalisinin çoğunluğu için eskiden beri geçim kaynağı olmuştu. Bu köyde işlenen mermerler Üsküp ve civarlarına satıldığından ahali epeyce istifade etmekteydi. Üsküp'e 5 saatlik mesafede bulunan Diyula adlı köyde başka bir taş mermer ocağı bulunmaktaydı ve bu ocakta inşaata kullanılan taşlar imal edilmekteydi.³³⁷

Üsküp kazasında krom, simli kurşun ve antimon cinsinden olmak üzere keşfedilen madenler için ruhsat verilmişse de 1896 yılına değin hala çoğunun imtiyazı alınmamıştı.³³⁸ 1902'de Kosova vilayetine bağlı Kalkandelen kazasının Oraşye ve Rogaçevo köylerindeki krom madeni imtiyazı 60 yıllığına Dersaadet Arabacılar Kethüdası Vekili Hafız Bekir Efendi'ye verilmişti. 1896'da Kosova vilayeti dahilinde yer alan Üsküp sancağına bağlı Kratova kazasındaki simli kurşun madeni işletme imtiyazı 99 yıllığına askeri müteahhit Kosovalı Yunus Efendi'ye verilmişti. 1891'de Üsküp sancağına bağlı Kumanova kazasının Lopan köyündeki krom madeni işletme imtiyazı 40 yıllığına Paşaliyan Kirkor Efendi'ye verilmişti. Kirkor efendi madendeki hisselerinin

³³⁵ Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 117-122.

³³⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yönetiminde Makedonya*, Ankara 2005, 101.

³³⁷ Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 122-124.

³³⁸ Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896, 122.

bir kısmını farklı tarihlerde İtalyalı Mösyö Alatini Biraderler banker Mösyö Konstantin Ralli ile Karagözyan Kirkor Efendi'ye vermişti.³³⁹

Kosova vilayetinin yıllık geliri 1898'de 51.286.431, 1899'da 53.361.090, 1900'da 51.122.517, 1901'de 55.862.378 ve 1903'te ise 57.080.158 olduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁰

Tablo 1.31. Kosova Vilayetinin 1902 Yılı Gelir Kalemleri.³⁴¹

Gelir Çeşitleri	Tahsil Edilen Miktar (Kuruş)
Emlâk ve Akar Vergisi	6.839.953
Temettü Vergisi	1.167.378
Bedel-i Askerî	7.425.676
Ağnam Resmi	6.516.201
Canavar Resmi	247.188
Maktuan İhale Olunan Âşâr Bedeli	23.633.157
Tahmini Âşâr Bedeli	-
Emaneten İdare Olunan Âşâr Hâsılatı	815.605
Hayvanat-ı Ahaliye Resmi	2.048.521
Şahsi Vergisi	-
Emlâk-ı Mir-i Mahalliye ve İcar Hâsılatı	347.359
Rüsum-ı Mütenevvia	712.929
Orman Hâsılatı	459.030
Maden Hâsılatı	295.416

³³⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 103, 106, 113.

³⁴⁰ BOA, YPRK.ŞD. 3/36, H21 02 1321 (19 Mayıs 1903).

³⁴¹ BOA, TFR.I.KV. 153/15279, H 29 12 1324 (13 Şubat 1907).

Tapu Harçları	900.056
Mehakim Harçları	392.787
Hasılat-ı Mütferrika	1.233.642
Toplam	53.034.898

Üsküp içinde 1896 yılı itibariyle 9 karakol, 321 cami, 17 mescit, 8 medrese, 19 tekke, 7 türbe, 4 kilise, 1 havra, 2 metropolithane, 17 Müslim, 17 gayrimüslim mektep, 1 matbaa, 4 hamam, 26 eski usul değirmen, 8 otel, 1 saat kulesi, 75 lokanta ve meyhane, 44 han, 33 kahve ve kiraathane, 69 fırın, 1 marangoz, 2 su ile döndürülür dakik ve yine su ile çevrilir gaytan fabrikası, 2 tren istasyonu, 4.474 özel mekân, 32 çeşme ile 141 dükkân ve mağaza vardı. Vaktiyle Üsküp'ün güzel bir kütüphanesi varmış, fakat istenmeyen bir sebepten kütüphanenin bir kısmı İstanbul'a ve bir kısmı da Siroz'a nakledilmiş ve böylece Üsküp yıllarca bir kütüphane nimetinden mahrum kalmıştı.³⁴²

1877'de Üsküp'ten Kumanova ve Palanka üzerinden Köstendil'e ve Kumanova'dan İvranya'ya telgraf hattı ve Kumanova ile Palanka'da birer telgrafhane devlet ve halk işbirliği ile inşası yapılmıştı. Telgrafhanenin inşası için lazım olan direkler halk tarafından ve eşya masrafları olan 24.664 Frank ile diğer bazı masrafları devlet bütçesinden karşılanmıştı.³⁴³

Kosova'da 1897 yılı itibariyle toplamda 1.588 eseri ihtiva eden 9 adet kütüphane bulunmaktaydı ve buradaki eserlerin 791'i yazma ve 797'si ise matbu idi. Bu tarihten bir yıl sonra kentte bir yeni kütüphanenin daha açıldığı görülmektedir.³⁴⁴ 1903 yılı itibariyle Kosova vilayeti sınırları içerisinde yer alan Köprülü'de

³⁴² Kosova Vilayeti Salnamesi, 1314/1896, 122-124.

³⁴³ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 73.

³⁴⁴ Ünlü, *Kosova Vilayeti*, 210.

Müftü Hacı Mehmed Efendi ve Müderris Hacı İsmail, Pirzerin’de Mehmed Paşa, Kalkandelen’de Çarşı Cami-i Şerif ve Köprü Mahallesi, İpek’te Bulazade, Yakova’da Çarşı, Taşlıca’da Malik Paşa, Priştine’de Celaleddin Paşa, Radovişte’de Cami-i Kebir, Kratova’da Ahmed Efendi, Planka’da Bayram Paşa ve Koçana’da ise Bekir Efendi kütüphaneleri mevcuttu. Bu kütüphaneler toplamda 3.169 eser ihtiva etmekteydi.³⁴⁵

Kosova vilayet matbaası ilk olarak 1871’de Prizren’de baskı faaliyetlerine başladı, ancak 1877’de bu vilayetin ilgası sonrası Kosova vilayet merkezinin Priştine olmasıyla birlikte vilayet matbaası da buraya nakledilmiştir. 1888’de Kosova vilayet merkezinin Priştine’den Üsküp’e geçmesinden sonra faaliyetlerine buradan devam eden vilayet matbaasında 1912 yılına kadar salnamelerin, Kosova Gazetesi’nin ve çeşitli eserlerin baskısının yapıldığı görülmektedir.³⁴⁶

1.5.3.Manastır

XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı’nın Avrupa toprakları içerisinde Selanik vilayetinden sonra ikinci büyük şehir konumunda bulunan Manastır vilayeti İngiltere, Rusya ve Avusturya gibi büyük devletler ile diğer bazı bölge devletlerinin diplomatik temsilcilerinin burada yer alması sebebiyle “Konsoloslar Şehri” olarak betimlenmiştir. Kaleme aldıkları raporlar ile resmi yazışmalarının tarihçiler için son derece önemli bilgiler ihtiva ettiği bilinen bu konsolosların Manastır’da kümelenmiş olmaları kentin önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca III. Ordu karargâhı da bu kentte yer almaktaydı.³⁴⁷

³⁴⁵ Maarif Salnamesi, 1321/1903, 637.

³⁴⁶ Ünlü, *Kosova Vilayeti*, 215.

³⁴⁷ Özcan, “1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti’nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi”, 356.

Tablo 1.32. 1896 Yılında Manastır'da Bulunan Yabancı Ülke Konsolosları.³⁴⁸

Ülke	Konsolosun İsmi
Avusturya ve Macaristan	Mösyo Viktor Ğonburhak
Yunanistan	Mösyo Yaço
Fransa	Mösyo ?
İngiltere	Mösyo Munhan
Rusya	Mösyo Rostkovski
İtalya	Mösyo Eskanyayla
Sırbistan	Valmilovic
Romanya	-

Manastır vilayetinin gelir hâsılatı 1898'de 48.095.824, 1899'da 49.953.590, 1900'da yılı 46.351.095, 1901'de 49.622.270, 1902'de 44.478.040 ve 1903'te ise 48.975.306 idi. Görüldüğü üzere Manastır vilayetinin gelirlerinde her geçen yıl ile birlikte artış meydana gelmemiş, bazı yıllarda bir önceki yıla oranla düşüş yaşanmıştır.³⁴⁹

Tablo 1.33. Manastır Vilayetinin 1896 Yılı Gelir Kalemleri.³⁵⁰

Gelir Çeşitleri	Tahsil Edilen Miktar (Kuruş)
Emlâk ve Akar Vergisi	7.107.114
Temettü Vergisi	2.741.138

³⁴⁸ Manastır Vilâyet Salnamesi, 1314/1896, 82.

³⁴⁹ BOA, YPRK.ŞD. 3/36, H21 02 1321 (19 Mayıs 1903).

³⁵⁰ Manastır Vilâyet Salnamesi, 1314/1896, 231.

Bedel-i Askerî	9.784.235
Ağnâm Resmi	8.506.879
Canavar Resmi	423.860
Maktuan İhale Olunan Âşâr Bedeli	14.111.212
Emlâk-ı Miri Mahalliye ve İcar Hâsılatı	237.663
Rüsûm-ı Mütenevvia	458.205
Orman Hakkı ve Kereste ve Pul Resmi	426.632
Çeşitli Madenler	74.284
Emlâk ve Tapu Harçları	1.071.966
Mahakim Harçları	429.494
Hasılât-ı Müteferrika	1.250.315
Amanat	66.264
İstirdat	17.813
Toplam	46.707.074

Manastır vilayetinde 1911 yılına değin ziraat halkın en büyük geçim ve servet kaynağını oluşturmaktaydı. Vilayetin toplam ziraat alanı 2.800.000 dönümden ibaret olup yaklaşık olarak yıllık 2.700.000 kile mısır, 2.500.000 kile buğday, 1.400.000 kile çavdar, 1.150.000 kile arpa, 240.000 kile yulaf, 133.000 kile burçak, 24.500 kile keten tohumu, 15.000 kile darı, 1.432.000 kilo fasulye, 150.000 kilo nohut, 81.000 kilo pamuk, 18.000 kilo mercimek, 3.000 kilo kenevir tohumu, 400.000 kilo tütün, 130.000 kilo bakla, 35.000 kilo patates hâsılatı alınmaktaydı. Vilayetin bağları 335.628 dönümden ibaret olup yıllık 1.500.000 kilo taze üzüm elde edilmekle birlikte her türlü meyve yetiştirilmekteydi. Manastır vilayetinin orman varlığı zengin olmasına rağmen iskelelerin uzak kalması ve nakliye imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle bunlardan

istenilen seviyede faydalanılamamıştı.³⁵¹ Bu yıllarda Manastır vilayetinde tekstil ürünleri, kuyumculuk ve demir işlemeciliği makine kuvvetiyle yapılmıyor olsa da önemli derecede gelir kaynağı oluşturmaktaydı.³⁵² XIX. yüzyılda Manastır'da meydana gelen farklı büyüklükteki yangınlar, doğal afetler, hastalıklar kentinsosyal ve iktisadi hayatını olumsuz etkilemiştir.³⁵³

Manastır vilayetinde sırasıyla 1874-1877 yılları arasında Rumeli, 1886-1912 yılları arasında Manastır ve 1908-1911 yılları arasında ise Neyyir-i Hakikat gibi dergi ve gazeteler yayınlanmıştır. Rumeli Gazetesi, Manastır vilayetinin ilk resmi gazetesi olmuş, fakat sadece 3 yıl yayın serüvenini sürdürebilmişti. XX. yüzyılın ilk yıllarında Manastır'da 3 adet matbaa mevcuttu ve 1878'de kurulan Hükümet Matbaası kentin ilk resmi matbaası olarak değerlendirilmekteydi. Kentte 1899'da açılan Vilayet Matbaası ise Türkçe baskı yapan bir matbaa olarak bilinmektedir. 1882'de kurulan vilayetin tek özel matbaasının sahibi Yuvan Pile idi ve bu matbaa Türkçe haricinde Fransızca, Bulgarca, Ulahça ve Rumcadillerinde baskı yapabiliyordu.³⁵⁴ 1903 yılı itibariyle Manastır vilayeti sınırları içerisinde yer alan Manastır kazasında 318 yazma ve 565 matbu eser ihtiva eden Abdülkerim Paşa Kütüphanesi, Ohri kazasında 36 yazma ve 51 matbu eser ihtiva eden bir kütüphane, Kesriye kazasında 240 yazma ve 5 matbu eser ihtiva eden Merhum Hacı Ahmed Paşa Kütüphanesi mevcuttu.³⁵⁵

³⁵¹ Tefvik, *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, 107.

³⁵² Tefvik, *Manastır Vilayeti'nin Tarihçesi*, 106.

³⁵³ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 356.

³⁵⁴ Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", 4.

³⁵⁵ Maarif Salnamesi, 1321/1903, 672.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARLAR VE MAKEDONYA

2.1. BULGARLARIN MAKEDONYA GEÇMİŞİ

İlk olarak M.S. III. yüzyılda Gotlar, Hunlar, Ostrogotlar ve Vizigotlar Balkanlara göç ederek buraları işgal ettiler ki bunların hiçbiri Balkanlarda kalıcı olamadı. V. yüzyılda yaşadıkları bölgelerin dışına yerleşmeye başlayan küçük Slav kabileleri VII. yüzyılda Bizans engelini aşıp Balkanlar'ın çoğuna yerleşti. Slavlar buralara daha istikrarlı bir kültür getirmekle birlikte kendi dillerini korudular ve mevcut Roma ve Bizans sosyal yapısını Slavlaştırdılar.³⁵⁶

V. yüzyılın sonlarına doğru Bulgar ismiyle bilinen bir kavim yoktu. Bulgar ismi ilk kez Bizans İmparatoru Zenon'un (474-491) Doğu Gotlarına karşı askeri bir destek sağlamak için M.S. 482'de Karadeniz'in kuzeybatı bölgesinde yaşayan bu kabileyi belirtmesi üzerine bilinmeye başlanmışlardı. "Bulgar" ifadesinin Türkçe haricinde herhangi bir dilde açıklaması da ortaya konulamamıştır. Türkçede Bulgar ifadesi karıştırılmak, karışmak, karışmış olmak olarak açıklanmıştır. Aslında Avrupa Hunları hükümdarı Atilla'nın 453'te ölümünden sonra ilk iki oğlu da Bizans ve German ordularıyla savaşta ölmüş ve son sağ kalan kardeşlerinden İrnik Kağan, Orta Avrupa'da hâkimiyet kurmanın artık çok zor olduğunu idrak ederek elinde kalan son Hun güçleriyle Kuzeybatı Karadeniz kıyılarına gelip burada kendi ırk ve kültüründen olan Türk gruplarıyla karışmışlardı. İşte Bulgar isminin de bu birleşme

³⁵⁶ Glenn Eldon Curtis, *Bulgaria: a Country Study*, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress: For Sale by the Supt. Of Docs., U.S. G.P.O., Washington 1993, 5.

sonrasında meydana geldiği yabancı bazı kaynaklarda ifade edilmiştir.³⁵⁷

Bulgarlar aslen Tuna’yı geçen ve M.S. 659-660 yıllarında Balkanlara giren bir Asya topluluğuydu. Kendi ilk kampları Tuna ağzında Isaccea yakınındaki tepe idi ve daha sonra Abobe-Pliskova yakınındaki Şumnu’nun kuzey doğusuna hareket ettiler. Çok daha sonraları yani yaklaşık olarak M.S. 821 yıllarında Bulgarlar kendi merkezlerini Balkan dağ silsilesinin kuzey yokuşlarının dibinde ve Şumnu’nun güneyinde bulunan Preslav’a taşıdılar.³⁵⁸ Bulgarların kesin olarak ne zaman günümüz Bulgaristan topraklarına yerleşmeye başladıkları bilinmemekle birlikte VII. yüzyılda orada yerleşmiş oldukları anlaşılmaktadır. Onlardan ve daha sonra onlarla karışan diğer kabilelerden Bulgar soyu meydana geldikten sonra dillerini, kültür ve geleneklerini kazanmış oldular.³⁵⁹

Bu Bulgar yerleşimcilerinin kökeni çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. Birçok araştırmacı, Bulgarların Slav ırkları ile gerek yaşam biçimleri ve gerek eski yöneticilerinin isimleri arasındaki bariz bir farklılıktan yola çıkarak onların Slavlarla alakasız bir Asya kabilesi olduğuna karar verdiler. Bazıları onları Fin soyundan, bazıları Tatarlar olarak ve bazıları ise Türk kanından geldikleri yönünde ilişkilendirdiler.³⁶⁰ Araştırmacıların ulaştığı veriler doğrultusunda Bulgarların daha önce varsayıldığı gibi Finno-Macar soyundan değil, güney bir Türk kabilesi olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.³⁶¹ Bununla birlikte Bulgar eski evlerinin bazıları, Bulgarların adını aldıkları bir nehir olan Volga’nın kıyısında bulunması muhtemel görünüyör. Fakat nehrin

³⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1985, 134.

³⁵⁸ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria*, 208.

³⁵⁹ William Miller, *The Balkans*, G.P. Putnam’s Sons, London: T. Fisher Unwin, New York 1911, 123.

³⁶⁰ Miller, *The Balkans*, 123.

³⁶¹ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria*, 208.

onlara ismini verdiğinden ziyade onların nehre ismini vermiş oldukları çok daha ihtimal dâhilindedir. Bulgarlar ilk kez olarak Türk unsurunun o zamandan beri en güçlü olduğu yerler olan Karadeniz'in Dobruca ve Silistre kıyılarında yoğunlaştılar. Yavaş yavaş etkileri arttı, ancak onlar bölgeyi fethettiklerinde zamanla fethettikleri topluluk tarafından sessizce asimile edildiler. Onlar kademeli bir şekilde, kendilerini yutan Slavların dilini ve alışkanlıklarını benimsediler. Tuhaf bir telafiyle Bulgarlar isimlerini korudular ancak dillerini kaybettiler, Slavlar ise dillerini korudular ancak isimlerini kaybettiler.³⁶² Böylece VII. yüzyılda Balkanlara gelen Bulgarlar Türkçe olan ana dillerini terk ederek hükmettikleri Slavların dilini benimsemişlerdi.³⁶³ Buna rağmen X. yüzyıla kadar bile Bulgar aristokrasisinde kimse antik dilleri olan Türkçeyi konuşmaya devam ettiler.³⁶⁴

Bulgarlar uzun bir süre Balkan Dağları'nın kuzeyinde kaldılar ve 809 yılına kadar Sofya'yı işgal etmediler. Trakya ve Makedonya'ya girişleri Michael Boris (852-888) dönemine kadar ara ara ve kısa zamanlı sürdü. Bulgarlar Makedonya ve hatta Tesalya'ya yayıldılar ve Bizans'ın onları bu bölgelerden uzaklaştırmalarının akabinde Tuna ve Sırp toprakları arasında yer alan Bulgaristan'a yerleştiler. Bulgar Devleti'nin 809'da Sofya'da kurulmasından sonra Bulgarlar bütün dikkatlerini kuzeybatıya ve Sofya'nın güney batısında uzanan bölgelere yönlendirdiler. Bulgarların güneybatı fetihlerinin tarihleri bilinmemekle birlikte Boris (893?-927) yönetiminde Makedonya'nın içine akın ettikleri bilinmektedir. Boris'in genç oğlu Simeon tahta çıktığında Bulgarlar kendi imparatorluklarını daha da genişletmiş olmalarına rağmen bu imparatorluğun ömrü uzun olmamış ve Bizans İmparatoru John Tsimiskes'in Bulgaristan'ı işgal edip Kraliyet Tacı'nı

³⁶² Miller, *The Balkans*, 123.

³⁶³ Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 275.

³⁶⁴ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria*, ,209-210.

Konstantinopolis’e taşınmasıyla 971’de son bulmuştu. Bununla beraber taraflar arasında 40 yıl boyunca savaşın devam etmesi, Yunanlıların Bulgarlara karşı tam bir hâkimiyet kuramadıklarını göstermektedir. Daha sonra “Bulgar Katili” lakabıyla bilinen İmparator II. Basil, Bulgarlara korkunç bir yenilgi yaşattı. Yunan tarihçi Grigora’nın aktardığına göre Bulgarlar bütünüyle sindirilmiş ve 1018’den sonra eski Bulgar İmparatorluğu’nun tüm izleri yok olmuştu.³⁶⁵

İki Bulgar asilzadesi olan Peter ve Asen, 1186 yılından sonra bir ayaklanma organize ettiğinde Bulgarlar, Podunavlie’de (Tuna Ovasında) yeniden vücut buldu ise de Peter ve Asen bir süre sonra iç çatışmalara kurban gittiler. Latin Haçlıları tarafından Kostantinopolis’in kuşatılması nedeniyle Bizans İmparatorluğu’nda tam bir karışıklık yaşanmaya başlanmasından sonra Kalojan yönetimindeki Bulgarlar Sofya’nın batısından Tesalya’ya kadar Bizans topraklarını yeniden ele geçirmeyi başardı. Kalojen’in 1207 sonbaharında gizemli bir şekilde ölmesiyle Bulgaristan Devleti bir kez daha dağılmış oldu. İkinci Bulgar İmparatorluğu’nun tarihi I. Asen’in oğlu II. Asen’in (1218) tahta çıkmasına dayanıyor ve Makedonya bu tarihten sonra yeniden Bulgar egemenliğine girmişti. Yunanlılar 1242’de Doğu Makedonya’yı tekrar işgal ettikten sonra 1254’te Ohri’ye kadar Batı Makedonya’yı da hâkimiyetleri altına almışlardı. Bu tarihten itibaren üç yıl daha devam eden güç kaybından sonra Bulgarların Makedonya’ya yeniden hâkim olmaya yönelik tüm girişimleri sonuçsuz kalmış ve böylece 1257’de Bulgarlar için Makedonya macerası kalıcı olarak son bulmuştu.³⁶⁶

Kiepert’in etnik haritasında gösterildiği gibi Bulgarların etnografik dağılımı göz önüne alındığında ulusal sınırları batıya doğru Selanik’in ötesine ve Türk unsurlarının hafif bir karışımıyla

³⁶⁵ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria*, 210.

³⁶⁶ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria*, 210.

doğuya doğru Karadeniz'e kadar neredeyse aralıksız genişler. Bu tahminler Bulgar kökenlerinden türetilen köylerin isimlerinin etimolojisi tarafından onaylanıyor. Rumeli'de çok büyük ölçekte Türk isimleri vardır. Yunan istatistiklerine göre Bulgarlar nüfusun onda birini oluşturmuyorlardı. Bu yanlış, Rum Kilisesi'ne bağlı olan herkesi Yunan olarak kabul eden dini yetkililer tarafından verilen geri dönüşlerden kaynaklanmaktadır.³⁶⁷

Bulgarların genel itibariye kişilikleri göz önüne alındığında meraklı insanlar oldukları ve çok sıkı çalışmaya özen gösterdikleri söylenebilir. Onlar, Rum, Yahudi ya da Ulahlar kadar keskin bir ticari kabiliyette sahip değillerdi. Çiftlik ve köy işlerinde hayranlık uyandıracak derecede yetenekte olan Bulgarlar, Bükreş'ten Atina'ya kadar Balkan yarımadasının hemen her tarafında yaşamaktaydılar. Bulgarların diğer ırklara oranla henüz yeterince medenileşemedikleri dönemin bazı araştırmacıları tarafından ifade edilmektedir. Yunanlılar ya da Sırlar gibi kendi atalarının ihtişamlarından bahsetmekten hoşlanmayan ve bir yönüyle daha çok içinde buldukları zamanı ve geleceği düşünen Bulgarlar, eğitime verdikleri önem ile de ön plana çıkmaktaydılar. Dış yardımlarla ilgili olarak da Makedonya Bulgarları çeşitli yollardan Bulgar Hükümeti ile insanların destek görüyorlardı ve Avrupa hükümetleri desteği açısından diğer Balkan ırkları kadar şanslı değillerdi. Bulgarlar, sadece bölgede etkin olan Rusya ve Avusturya'nın politikalarına karşı pozisyon almaktaydılar ve diğer devletleri ya umursamazlardı ya da birkaçına kısmen sempati duyarlardı.³⁶⁸

³⁶⁷ Emile De Laveleye, *The Balkan Peninsula*, 292.

³⁶⁸ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 147-148.

2.2. BULGARLARIN MAKEDONYA POLİTİKASI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

2.2.1. Büyük Bulgaristan Tasavvurunda Makedonya'nın Yeri ve Siyasi Gelişmeler

Bulgarlar Orta Çağ'da bir İmparatorluk kurup Makedonya'yı idare etmişlerdi.³⁶⁹ XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Bulgarlar atalarının üzerinde hüküm sürmüş olduğu Makedonya bölgesinin kendi hakları olduğu iddiasında bulunmaktaydılar.³⁷⁰

Rumların Ortodoks kiliselerinde Rum dilinden başka bir dilde ibadet edilmesini yasaklamış olmaları ve ayrıca kendi tekelinde bulunan okullarda diğer dillerin öğretilmesine izin vermemeleri dolayısıyla Bulgarca, Makedonya'nın sadece köy ve köşe bucaklarda konuşulan bir dil olmaktan öteye gidememişti. Rum patrik ve piskoposlar, Slav kökenden gelenleri sürekli nezaret altında bulundurarak onların kendi atalarını hatırlatabilecek hiçbir faaliyet içerisinde olmalarına müsaade etmemekteydi. Slav halkların şarkıları yasaklanıyor ve el yazısı kitapları dahi yakılacak kadar ileri gidiliyordu.³⁷¹

XVIII. yüzyılın sonunda Balkanları gezen yolcular Bulgarların Slav olduklarından asla kuşkuya kapılmazlardı. Fakat kimi kesimler için Bulgarlar Slavlaşmış Turanlılar ve kimiler için ise Yunanlılar idi. Köylü Bulgarların Slav olduklarını itiraf etmekten bile korkuyor olmalarından dolayı kendilerine kim oldukları sorulduğu zaman Rum soyundan geldiklerini ileri sürmeleri onların Rum olarak algılanmalarına etki eden sebeplerden biri olmuştur. Bulgarlar her ne kadar kendi dilini

³⁶⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*VIII. Cilt,147

³⁷⁰ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 77.

³⁷¹ Ahmet Muhtar Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, Gaziantep Halkevi, Gaziantep 1938, 27.

konuşuyor olsalar da sadece Rumca yazılmış kitaplar ve Rum alfabesiyle basılmış Slavca kitaplar okuyabiliyorlardı. Bu sayede Fener papazları Bulgarları kendi ulusal benliklerinden bütünüyle uzaklaştırmayı başarmışlardı.³⁷²

Bulgar Eksarhlığı 11 Mart 1870 tarihinde kurulduğunda Bulgarlar ulusal kimliklerine çok daha güçlü bir biçimde sahip çıkmaya başladılar ve Bulgar piskoposları berat alınan her yere atandılar. Bu durum tüm muhalefetlere karşı bir zafer niteliğindedir. Balkanlarda Hıristiyan bir ulusun ulusal bir kilisesi olmaksızın güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmesi çok güçlü ve şimdi Bulgarlar bunu elde etmişlerdir. Eksarhlık, Bulgar propagandasının merkezi oldu ve bu etki her geçen gün arttı. Osmanlı Hükümeti, tehlikeli politikalar sergilemeye başlayan Yunan propagandası için dengeleyici bir unsur olarak telakki ettiğinden ilk başta Bulgar hareketini olumsuz olarak görmüyordu.³⁷³

Rum Patrikhanesi'nden ayrı olarak Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla birlikte Bulgaristan, Makedonya'da Yunanistan'ın dini nüfuzunu büyük ölçüde sınırlandırmış bulunmaktaydı. Balkanlarda milliyetçilik hareketlerinin faaliyetlerinde kiliseler çok önemli sorumluluklar üstlenmekteydi. Bulgar milliyetçileri bu tarihten itibaren kendi kiliseleri aracılığıyla propagandalarını daha geniş bir alanda ve daha kapsamlı bir şekilde icra etme kabiliyetlerine erişmişlerdir. Bu bağlamdan hareketle Bulgaristan, Makedonya üzerindeki rekabetlerden kaynaklı olaylarda Bulgar milliyetçileri için ileride kullanacakları çok önemli bir öge olan "Büyük Bulgaristan" teriminin dini ve milli alt yapısını inşa etmede avantaj sahibi olmuştur.³⁷⁴

³⁷² Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, 10.

³⁷³ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 143.

³⁷⁴ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 78.

Kilise, siyasi hedefleri gerçekleştirmek için bir aracı görevi görmüş ve hatta “Bulgar” tabiri gerçek manada kendi ulusal kimliğini tanımlayıcı bir anlam ifade etmeye başlamışsa Eksarhlığın açılması sayesinde olmuştu. Makedonya Bulgarları da kazandıkları metropolitlik beratlarından siyasetten istifade edebiliyorlardı. Zira bilhassa Makedonya'daki Bulgar kiliselerinde sadece ayin icra edilmiyordu, aynı zamanda Bulgar ulusal davasının mali işleri burada idare olunmakla birlikte siyasi faaliyet karar merkezleri olarak da kullanılmaktaydı. Kiliselerle beraber hususi mekteplerin de açılması ve sayılarının artırılması, aynı hedefe ulaşmak için istifade edilen başka vasıtalar olmuştur. Öyle ki Bulgarlar, telkinat ve neşriyat vasıta ve merkezini elde etmişlerdi. Bu durumda Rum ve Sırların Bulgarları kıskanmaları ve Bulgarların kendilerine galebe çalacakları korkusuna kapılmaları ve öyle ise icap eden tedbirlere tevessül eyleyecekleri açıkça beklenilebilirdi. Nitekim çok geçmeden Sırlar da hususi kiliseler açmaları için kendilerine de müsaade olunmasını talep etmelerine rağmen ilk başlarda muvaffak olamadılar. Bunun üzerine elde mevcut vasıtaları takviye etmeye, telkinat ve neşriyatı ne suretle olursa olsun artırmaya karar verdiler ve Rumlar da bu yola başvurdular. Bu rekabetler, XIX. yüzyılın son yıllarına kadar yalnız telkinat ve neşriyat ile yürütülmekteydi. Maksat nüfus açısında bol ekseriyet teşkil etmek olduğundan telkinat ve neşriyat ile hem kendilerinden bir ferdi kaybetmemeye hem de hasımlarından kandırabildiklerini kendilerine katmaya uğraştılar ve iş kızıştı. Bulgarlar kimseye vakit kazandırmamak ve hemen hısımlarına galip gelmek fikrinden hareketle telkinat ve neşriyat faaliyetlerini kısmen silaha dönüştürmek istediler. Denilebilir ki Bulgarlar söz ve fesatlık ile ve hatta ellerindeki o kadar kilise ve mektep vasıtalarıyla Sırp ve Rum şiddetini hükümsüz bırakamayacaklarından korktular. Bu sebeple Rumları ve Sırları

katlederek azaltmak yoluna başvurdular. Durum böyleyken Rumlar ve Sırp'ların da boş bulunacakları beklenemezdi.³⁷⁵

Osmanlı Hükümeti, Makedonya'da Bulgar okullarının açılmasına karşı çıkmış ve engelleme girişimlerinde bulunmuş olmasına rağmen bundan bütünüyle başarılı olamamıştı. Çünkü Bulgarlar, uyguladıkları farklı siyaset ve yöntemlerle Makedonya'da kendi okulların hızlı bir şekilde artmasını sağlayabilmişti. Makedonya'da hak iddiasında bulunan diğer uluslar da bölgede Bulgarların yolundan gitmeye başladılar ve kendi milli okullarını açtılar. Ulusların okullar açma yarışına girmesi Makedonya'nın siyasi, sosyal ve eğitim ortamını daha da karmaşıktırdı. Açılan okullarda görev yapmaya başlayan yabancı eğitimciler, daha çok bağımsızlık yanlısı eğitim vermeye odaklandılar ve bu durum Makedonya'da ayrılıkçı hareketlerin artmasına giden yolu açtı. Bu kargaşa ortamından oldukça yararlanmaya başlayan Bulgaristan, ilerleyen süreçlerde uygulamaya geçireceği çete faaliyetleri ile Makedonya'daki hâkimiyetini daha da pekiştirme gayreti içerisinde oldu.³⁷⁶

Bulgarları uyandıranlar yani karışık ve bilinçsiz bir kalabalıktan şuurlu bir millet meydana getirenler, Eksarhane mücadelesine ön ayak olarak ona öncelikle ruhani istiklalini kazandıranlar ve nihayet bütün Bulgar siyasi faaliyet ve ihtilallerinde en önde bulunanlar çoğunlukla Makedonyalı Bulgarlar olmuştu. XIX. yüzyılın son ve XX. yüzyılın ilk yıllarında olduğu gibi bu tarihlerden elli yıl önce de Bulgar siyasi ve milli hareketlerinin dizginleri görünüşte olmasa bile hakikatte Makedonyalı Bulgarların ellerinde idi.³⁷⁷ Makedonya'dan Bulgaristan'a yapılan göç Prenslikteki popüler duygu ve politik

³⁷⁵ Hilmi, *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*, 23.

³⁷⁶ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 78.

³⁷⁷ Ali Naci Karacan, "Ya Hürriyet, Ya Ölüm!", Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi (Matbaacılık ve Neşriyat), İstanbul 1934, 34.

gelişmeler üzerinde güçlü bir etki yapmakla birlikte oradaki ekonomik durumu da önemli ölçüde etkilemişti.³⁷⁸

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) akabinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878) sonucunda Rusya’nın dayatmasıyla Tuna’dan Ege ve Karadeniz’e kadar uzanan büyük bir Bulgaristan meydana getirilmişti. Ancak Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) ile bu durum ortadan kaldırılarak Makedonya toprakları Osmanlı’ya geri verilmiş ve böylece sadece sınırlı bir prenslik Bulgarlara uygun görülmüştü.³⁷⁹ Berlin Antlaşması’nın 23. maddesi uyarınca Babiâli, Makedonya’yı Girit rejimi benzeri bir muhtariyetle yönetme mecburiyetinde bırakılmışsa da Sultan II. Abdülhamid büyük bir ustalıkla devletlerin kendi aralarındaki ihtilaflarından istifade edip bu maddeyi hiçbir zaman uygulamaya sokmadan kâğıt üzerinde bırakmıştı.³⁸⁰

Ayastefanos ile Berlin antlaşmaları arasında geçen zaman yalnızca 4 ay, 11 gün sürmüş olmasına rağmen Bulgarlar, bu kısa süreli Makedonya hâkimiyetini bir türlü unutamamışlardı. Bulgarlar, Makedonya’daki bu 132 günlük hâkimiyeti de bölge üzerindeki tarihi haklarından saymışlardı.³⁸¹ Ayastefanos Antlaşması’nın meydana getirdiği Büyük Bulgaristan’ın sınırları Berlin Kongresi’nde oldukça daraltılmasına rağmen “Ayastefanos Bulgaristan’ı” Bulgarlar arasında daima arzu edilen milli devlet tasavvuru olarak kalmıştır.³⁸² Onlar, Ayastefanos’un çizdiği sınırları kendi ırklarının doğal ve olması gereken sınırlar olarak görmekteydiler. Dobruca dışında Balkan Yarımadası’nın herhangi

³⁷⁸ James D. Bourchter, “The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question”, Luigi Villari (Ed.), *The Balkan Question (The Present Condition of The Balkans and of European Responsibilities, By Various Writers)*, (120-166), E.P. Dutton and Company, New York 1905, 70-71.

³⁷⁹ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 143.

³⁸⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 315.

³⁸¹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 344.

³⁸² Mithat Aydın, “Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri” *Belgi Dergisi*, cilt: 2, sayı: 18, 2019, 1590.

bir yerinde önemli bir Bulgar unsuru yoktu ve dolayısıyla ulusal enerjileri Bulgar nüfusunun yaşam sürdüğü yerlerden olan Makedonya ve Edirne vilayeti üzerinde yoğunlaşmıştı.³⁸³

Büyük Bulgaristan'ın iki önemli parçası olarak görülen Doğu Rumeli ve Makedonya, Bulgar devlet bütünlüğünü sağlamak adına mutlak surette elde edilmek istenen yakın hedefler olarak belirlenmişti. Büyük Bulgaristan, Bulgar Prensiği'nin ulaşmak istediği siyasal hedef olmakla birlikte Bulgar komitacıları için faaliyetlerini icra etmeye başlamaları için itici bir güç olmuştur.³⁸⁴

Bulgar aydınları, 1878'den sonra Makedonya'da gayet aktif bir Bulgarlaştırma politikasına giriştiler. Bazı bölgelerde çoğunluğu oluşturdukları için bu siyasetlerinde başarı elde etmeye başlamışlardı.³⁸⁵ Bulgarlar, Makedonya dâhil olmak üzere hak iddiasında buldukları toprakları sınırlarına katarak Balkan coğrafyasında Karadeniz'den Ege'ye ve hatta Adriyatik Denizi'ne kadar olan geniş bir bölgede Bulgar egemenliğinin kurulmasını arzu etmekteydiler.³⁸⁶ Bulgaristan Hükümeti, Ayastefenos Antlaşması ve 1885'de hazırladığı bir programın maddelerine istinaden Makedonya'yı Bulgaristan'a ilhak etmeye çabalıyordu. Bulgarlar tarafından hazırlanan programın bir maddesinde "*Makedonya Bulgaristan'ın can ve kan damarıdır. Bu yüzden derhal Bulgaristan'a ilhak edilmelidir. Çünkü Bulgaristan, Makedonyasız kurulamayacaktır*" denilmektedir.³⁸⁷

Devam eden Bulgar propagandasına prensliğin hükümet yetkilileri, ajanları ve halkı tarafından maddi destek sağlanıyordu.

³⁸³ Bourchter, "The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question", 70-71.

³⁸⁴ Aydın, "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri", 1590.

³⁸⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, 147.

³⁸⁶ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria (Translated From The Serbian of Balkanicus)*, 197.

³⁸⁷ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 267.

Aziz Cyril ve Methodius'un bininci yıldönümünde basılan küçük bir kitap Bulgarların Makedonya iddialarını ortaya koyması bakımında dikkat çekicidir. Bulgaristan ile Makedonya topraklarına dağıtılan bu kitapta: *“Geleceğimizin tamamı Makedonya'da yatıyor; Makedonya olmadan Balkanlarda bir Bulgar Devleti önemsiz ya da güçsüz olacak; Selanik bu devletin ana kapısı olmalı, binayı aydınlatan ana pencere olmalıdır. Eğer Makedonya Bulgarların olmazsa Bulgaristan asla kurulmayacak.”* görüşü yer almaktaydı. Buna benzer görüşlerin yer aldığı diğer propaganda yazıları da geniş yayın aracılığıyla dağıtılmaktaydı ve böylece Bulgaristan ile Makedonya'da yaşayan Bulgarların görüşlerine büyük ölçüde etki edilmiş olunuyordu.³⁸⁸

Bulgarların kendi topraklarına katılması gerektiğini düşündükleri yerler arasında Selanik ayrıcalıklı bir yer tutmaktaydı. Selanik, bütün Makedonya'nın en stratejik noktasında yer alması ve aynı zamanda ekonomik önemi çok büyük bir kent olması dolayısıyla Bulgarların hararetle göz diktikleri bir vitrindi. Bulgarlar açısından Selanik'te bulunmak demek uluslararası kamuoyunun gözünde ciddi ve saygın bir aday olarak gözükme anlamına gelmekteydi. Ayrıca bütün Makedonya topraklarında Yunan ve Sırp ulusal propagandası ile rekabette önde olmak, özellikle de bu kentte diğer uluslardan çok daha iyi organize edilmiş propaganda faaliyetlerinde bulunmayı gerektiriyordu. Bu sebeple Bulgarların Selanik'te çok yoğun propaganda faaliyetleri mevcuttu. Selanik'te 1880'de açılan Bulgar Lisesi, Bulgar propagandasının tacını oluşturuyordu. Selanik Bulgar Lisesi, Bulgaristan Hükümeti tarafından finanse ediliyor ve Bulgar Eksarhlığı tarafından idare ediliyordu. Lisenin yatılı bölümüne bütün Makedonya'nın en başarılı öğrencileri kabul ediliyordu. Makedonya'nın her köşesinden gelen öğrenciler bu lisede Bulgar milliyetçiliği ve vatanseverliği temeli üzerinde eğitim almaktaydı

³⁸⁸ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 144.

ve bu öğrenciler buradan mezun olur olmaz Makedonya topraklarında Bulgar propagandasını yürütenlerin eksik halkasını tamamlıyorlardı. Böylece Selanik, Makedonya aydınlar topluluğunu meydana getiren bir fidelik özelliğine sahip olmuş oluyordu.³⁸⁹

Bulgarlar, kendilerinin Makedonya'ya girişinin ana kapısı olarak Selanik'i görmesine rağmen Selanik'te hiçbir zaman nüfus çoğunluğunu oluşturmadılar ve fazla kalabalık olmadılar. Selanik'teki Bulgar cemaati, kentin son yıllarda yakalamış olduğu ekonomik büyümeye bağlı olarak XIX. yüzyılın sonunda gözle görülür bir biçimde çoğalmaya başladı. 1911'de Bulgar konsolos sekreterinin verdiği bilgilere göre Selanik'teki Bulgar nüfusu 10.500 kişiden ibaretti. Yani Bulgarlar, kentin 128.000 olarak tahmin edilen toplam nüfusun % 6,2'sini oluşturmaktaydı. Bulgarlar, genellikle Selanik'in kuzey mahallelerinde yaşıyorlardı ve dört kiliseleri mevcuttu. Kentteki Bulgarlar aslen özellikle Kukuç-Kilkis ya da Batı Makedonya'dan göç edip gelmişlerdi.³⁹⁰

Bulgarların milli arzuları ise sırasıyla şu şekildeydi: İlk olarak Rusya'nın müdahalelerinden özgür olmak, ikinci olarak Doğu Rumeli'yi topraklarına katmak, üçüncü olarak oluşacak ilk fırsatta Makedonya'daki Bulgarlar ile birleşmek ve son olarak da Romanya ve Sırbistan devletleri gibi bağımsız bir devlet olarak dünya sahnesine çıkmaktı.³⁹¹

2.2.1.1. Bulgar-Makedon Birliği

Berlin Antlaşması'ndan sonra Makedonya'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgarlar tarafından Bulgar-Makedon Birliği kurulmuştu.

³⁸⁹ Bernard Lory, "Solun, Bir Slav Kenti Mi?", Gilles Veinstein (Ed.), *Selanik 1850-1918*, (Çev: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001, 141-144.

³⁹⁰ Lory, "Solun, Bir Slav Kenti Mi?", 141-144.

³⁹¹ *BOA, Y.A.HUS. 199/36, 1304 Ca 11 (5 Şubat 1887).*

Makedonya'da meydana gelen karışıklıklara bu birliğin sebep olduğu tartışmaları olmuştur. Bulgar gazetelerinde Makedonya Bulgarlarını özgürleştirmek amacıyla bu Birliğe para ya da başka türlü desteklerde bulunulma çağrıları yapılıyordu. Osmanlı Hükümeti, Bulgar-Makedon Birliği'nin faaliyetleri ile ilgili olarak Bulgar Hariciye Nezareti'nden izahat istemişti.³⁹² Birliğin zararlı faaliyetlerinin önlenmesi amacıyla Babıâli'den tebliğat ulaştırılması üzerine Bulgar Hariciye Nazırı Stoiloff tarafından teşebbüse geçildiği anlaşılmaktadır.³⁹³ Bulgaristan Hükümeti, 1881 yılının Şubat ayında Bulgar-Makedon Birliği'nin varlığının sona erdiğini ve hiçbir zaman en ufak bir önemi olmadığını söylemişti.³⁹⁴

2.2.1.2. Bulgarların Doğu Rumeli'yi İlhak Etmelerinin Makedonya'ya Etkileri

Bulgaristan Hükümeti, 1885 yılının Eylül ayında Filibe'de meydana gelen ihtilalin Makedonya'ya yayılmayacağına dair teminat vermişti.³⁹⁵ Buna rağmen Bulgarların Makedonya topraklarının Selanik ve doğu cihetlerine şiddetli bir saldırı gerçekleştireceği ihbarları alınmış ve Kosova civarlarında bulunan ordunun bir kısmının buralara kaydırılması önerilmişti.³⁹⁶ Bu ihbardan sonra Kosova gibi noktalarda bulundurulacak ordulardan birinin saldırının gerçekleşebileceği yerlere yerleştirilmesi hususunda mecliste karar alınacağı ifade edilmişti. Osmanlı askeri kesimden alınan bilgilere göre Bulgarların savaş ilan etmesi

³⁹² TNA., F.O. 424/110, No. 30, Mr. Lascelles to Earl Granville, 28 Aralık 1880, 14.

³⁹³ BOA, HR.SFR.04. 314/131, M 15 12 1880. BOA, HR.SFR.04. 314/134, M 21 12 1880.

³⁹⁴ TNA., F.O. 424/112, No. 20, Mr. Lascelles to Earl Granville, 12 Şubat 1881, 12.

³⁹⁵ BOA, YA.HUS. 183/45, Leff 1, H 19 12 1302 (29 Eylül 1885).

³⁹⁶ BOA, İ.HR. 337/21827, Leff 1, H 24 12 1302 (04 Ekim 1885).

durumunda saldırabilecekleri yerler Cuma ya da Egri kazaları oluşturmaktaydı ve eğer çete tacizlerini tercih etseler de en uygun noktalar ise bu yerlerin dışında kalan noktalar idi. Bulgarlara karşı 66 taburun hazırlatıldığı anlaşılmaktadır.³⁹⁷ Osmanlı idarecileri tarafından Bulgarların siyasi ve askeri hamleleri dikkatle takip edilmiş ve 1885 yılının Ekim ayının başında gelen haberlere göre Bulgarların Doğu Rumeli ve Makedonya'yı ilhak etmek için her türlü fedakârlığa hazırlandıkları ve hızlı bir şekilde askerlere talim yaptırılmaktaydı.³⁹⁸ Nitekim Stanbulof'un 1885 yılının Ağustos ayında yakın çevresine yapmış olduğu açıklamaların yer aldığı mektuplar Osmanlı hafiyelerinin eline geçmiş ve bu mektuplarda Stanbulof'un "*Bulgaristan'ın yayılması Makedonya'nın alınmasıyla tamamlanacaktır*" dediği anlaşılmıştır.³⁹⁹

Bulgar Prensiği'nde 1885 yılına kadar iç politika yaşamında meydana gelen gelişmeler ve Rusya'nın müdahaleleri, Bulgarların dikkatini birinci derecede celb ettiğinden Makedonya mevzusu ikinci planda kalmıştı. 6 Eylül 1885'te Filibe İhtilal'i patlak vermiş ve bunun sonucunda Doğu Rumeli⁴⁰⁰ Bulgaristan tarafından ilhak edilmişti. Gerçekleşen bu önemli hadise Bulgar halkında milli şuuru uyandırmada büyük bir etkiye sahip olmuştu. Bulgarların bu hamlesi 14 Kasım 1885'te Sırbistan'nın kendisine savaş ilan etmesine yol açmış ve Bulgarların galibiyeti ile sonuçlanan harbin akabinde 3 Mart 1886'da Bükreş Antlaşması'nın imzalanması sonrası artık bütün Bulgarlar, kendi ulusunun bir devlet çatısı altında birleşmesi uğrunda hayallerine daha hevesle sarılmışlardı.

³⁹⁷ BOA, Y.A.RES, 30/69, Leff 1, H 24 12 1302 (04 Ekim 1885).

³⁹⁸ BOA, Y.PRK.MYD. 4/60, Leff 3, H 26 12 1302 (06 Ekim 1885).

³⁹⁹ BOA, Y.PRK.HR. 8/34, Leff 3, H 11 11 1302 (22 Ağustos 1885).

⁴⁰⁰ 1875'ten önce Doğu Rumeli'nin nüfus çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmalarına rağmen Bulgarlar ve Rus müttefikleri tarafından gerçekleştirilen zorunlu göçler ve toplu kıyımlar neticesinde Hıristiyanlar çoğunluğu ele geçirmişti ve vilayetin resmi dili Türkçe, Yunanca ve Bulgarcaydı. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt:2*, (Çev.: Mehmet Harmanacı), Kitap Deyince Yayınları, İstanbul 2010, 246.

Bulgarlar, bu birleşmeden sonraki en önemli hedeflerinin Makedonya’nın kurtarılması olduğunu düşünüyorlardı. Bu heveste olan ve Filibe İhtilal’ine katılan bazı çeteciler ile çoğu Makedonya göçmenleri mücadele için teşkilatlandılar.⁴⁰¹

Makedonya’ya ulaşan yolun üzerindeki ilk durak olan özerk Doğu Rumeli’nin 1885’te ilhak edilmesi sonrası Bulgaristan da Yunanistan ve Sırbistan gibi Makedonya’nın sınır komşusu olmuştu. Bulgaristan başta olmak üzere bu komşu devletlerin Makedonya’yı kendi topraklarına katmak için başlattıkları faaliyetler “Makedonya Meselesi”nin de fitilini ateşlemiştir.⁴⁰² Dikkatlerini Makedonya’dan ayırmayan Bulgarlar, Makedonya Bulgarları ile birleşme siyasetini yürüttüler. Bu gelişmelere paralel olarak Makedonya’da Bulgar hâkimiyetine yönelik girişimlere karşı çıkan Rumlar ve Sırlar silahlı komitalar halinde örgütlendiler. Başta Arnavutlar olmak üzere Makedonya’da yaşayan Müslümanlar da bölgenin Osmanlı’dan ayrılmasıyla sürülecekleri tehlikesi karşısında derin endişeye kapılmaya başladılar.⁴⁰³

2.2.2. Makedonya Meselesinde Bulgar Hükümeti’nin Tutumu

Bulgar Hükümeti’nin göz yummasıyla Bulgarların Makedonya’da bir isyan çıkarmak için entrika çevirdikleri yönünde gazete haberleri yayınlanmaktaydı. Bulgar Başbakanı Stambolov, İngiliz diplomatlarıyla 1887 yılında yaptığı bir sohbet esnasında bu iddiaların uydurma olduğu hususunda güvence vermiş ve Osmanlı Hükümeti’nin Bulgaristan’a karşı dostça davrandığı sürece kendi

⁴⁰¹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümenince Neşredilen, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi*Cilt:1, Harbin İhzarı, (Çev.: Albay Murat Tunca), Askeri Matbaa, İstanbul 1943, 5.

⁴⁰² Beydilli, “II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi’ne Dair”, 79.

⁴⁰³ Bayraktar, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)”, 6.

Hükümeti'nin Makedonya'da karışıklık çıkarma amacı taşıyan herhangi bir siyasi entrikayı önlemek için elinden gelen her şeyi yapacağını söylemişti. Hatta daha da ileri giderek, Osmanlı'nın Bulgaristan'a yönelik mevcut politikasını sürdürmesi şartıyla Makedonya'dan gelen siyasi mültecilere karşı sınırlarını kapatmayı dâhi kabul edeceklerini ifade etmişti.⁴⁰⁴

Sırbistan'da 1889'da iktidara gelen radikal Başbakan Nikola Paşiç, göreve geldiği aynı yıl içerisinde Sofya'yı ziyaret ederek Bulgaristan Hükümeti'ne Osmanlı'ya karşı bir Sırp-Bulgar siyasi ve askeri ittifakını kurma teklifini ilettili. Fakat Stephan Stambolov Hükümeti bu yıllarda Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan ile iyi ilişkiler içerisinde bulunmaya özen gösterdiğinden dolayı Nikola Paşiç'in bu teklifini reddetti. Bulgaristan ile işbirliği içerisinde hareket etme fırsatını yakalayamayan Sırbistan bundan sonra bütün enerjisini Kosova başta olmak üzere Makedonya topraklarında icra edeceği propaganda faaliyetlerine yöneltti. Sırbistan, bu bölgelerde en yakın rakibi bulunan Bulgaristan'dan çok daha iyi eğitim, din, kültür, siyasi ve ekonomi pozisyonu elde etmeye çabaladı. Sırbistan'ın Makedonya topraklarında icra ettiği bu faaliyetler sebebiyle Bulgaristan ile arası iyice açıldı. 1885'te Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi ilhak etmesi sebebiyle vuku bulan Sırp-Bulgar Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Sırbistan, Makedonya'nın Bulgaristan ile birleşmesini engellemeye ve Bulgaristan'ın Balkan Yarımadası'nın en büyük devleti olmasını sağlayacak koşulları ortadan kaldırmaya çalıştı. Böylece uzun yıllara yayılacak bir Sırp-Bulgar rekabeti, düşmanlığı ve çatışması başlamış oldu.⁴⁰⁵

Stefan Stambolov Hükümeti'nin yerine 1894'te Konstantin Stoilov Hükümeti'nin göreve gelmesiyle birlikte Bulgaristan'ın

⁴⁰⁴ TNA., FO. 1888 [C. 5370] Turkey. No. 1 (1888). Further correspondance respecting the affairs of Bulgaria and Eastern Roumelia. No. 75, Mr. O'Conor to The Marquis of Salisbury, 03 Mart 1887, s. 42.

⁴⁰⁵ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 265.

Makedonya politikasında gözle görülür bir değişiklik meydana geldi. Stambolov Hükümeti genel itibariyle politikalarında “Türk dostluğu” çizgisinden hareket etmekteydi. Göreve gelen yeni Bulgar Başbakanı Stoilov, Stambolov’un benimsediği bu politikanın Bulgaristan’ın menfaatlerine aykırı olduğunu öne sürerek Osmanlı Hükümeti’ne karşı yapıcı olmayan politikalar benimsemeye başlayarak Balkanlarda ve Makedonya’da belirlediği amaçlarına ulaşmak istedi. Stoilov Hükümeti’nin kışkırtmasıyla Bulgaristan halkı bazı şehir ve kasabalarında mitingler düzenleyerek Sırbistan ve Osmanlı’nın Makedonya politikalarını protesto etti. Böylece Sırbistan, Bulgaristan’ın Makedonya hususundaki yeni propaganda faaliyetleriyle de karşılaşmış oldu. Mitinglerde Osmanlı Hükümeti’nden Makedonya’ya muhtariyet verilmesi de dilendirildi.⁴⁰⁶ Nitekim 1878’de özerk bir Bulgaristan Prensiği’nin meydana getirilmesinden sonra Sofya’daki politikacılar Bulgarlar olarak adlandırdıkları “Makedonlar” için de özerkliği dilendirmeye başlamışlardı.⁴⁰⁷

Bulgaristan Hükümeti, tertiplettiği bu mitinglerle arzu ettiği neticeleri elde etmeye muvaffak olamadı. Bu sebeple, 1895’te Stoilov Hükümeti, Bulgaristan’da aktif faaliyet gösteren Makedon mülteci cemiyetlerine ve bu cemiyetlerle işbirliği içerisinde olan Makedonya Komitesi’ne destek vererek Bulgaristan ile Avrupa devletlerinin Makedonya meselesine yeniden ve daha güçlü bir biçimde dikkatlerini yönlendirmeleri için gayret gösterdi. Bulgar Hükümeti, ayrıca 1895 yılının başlarında Makedonya topraklarına silahlı çeteler de gönderdi. Bu çetelerin 1895 yılının Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleştirdikleri eylemler, Osmanlı Devleti’nde mevcut Ermeni meselesinin yanı sıra Makedonya meselesini de güncelleştirdi. Böylece Makedonya’da tertiplenen

⁴⁰⁶ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 265.

⁴⁰⁷ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 274.

eylemlerle Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın dikkatlerini bu bölgeye çekilmiş oldu. Nitekim bu gelişmelerin yaşandığı zaman diliminde Stoilov Hükümeti, 8 Haziran 1895'te Babiâli'ye verdiği bir nota ile Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi gereğince Makedonya'ya muhtariyet verilmesi gerektiğini bildirdi.⁴⁰⁸

Stefan Stambolov'un iktidardan düşmesi sonrasında Ferdinand Karl Leopold Maria, Makedonya coğrafyası ile ilgili emellerini uygulamaya geçirmek için harekete geçmeye başlamıştır. Ferdinand, bir yandan Osmanlı Hükümeti'nin Ermeni meselesi ile uğraşmasından istifade ederek "Makedonya Meselesi"ni gündeme getirmeye gayret göstermiş ve diğer yandan da Bulgaristan halkı adına Petersburg'a bir heyet gönderip kendisini Rusya'nın büyük destekçisi gibi göstererek bu ülkenin gücünü arkasına almayı amaçlamıştı. O, büyük bir Bulgaristan meydana getirmek gibi Bulgarların milli düşüncelerine hizmet ettiğini göstererek halkı kendine çekmeye çalışmış ve ülke genelinde nüfuzunu artırmak için gayret göstermişti. Makedonya meselesinin Avrupa siyasi arenasında genel bir mesele haline gelmeye başlaması üzerine büyük devletler tarafından kendisine ihtar gönderilmesi sonrasında Ferdinand, Avrupa nazarında mesul gösterilmemek için eşkıyadan bazılarını tutuklatıp silahlarına el koyuyor olsa da gizli bir şekilde yeni çetelerin oluşturulmasına destek sağlamaktaydı.⁴⁰⁹

Ferdinand, Bulgar Prensi olarak kabul edilmek için Rusya'ya Bulgar halkı adına mebuslar göndermişti. İlk başlarda Rusya tarafından kendisine teveccüh gösterilmemesinin yanı sıra Osmanlı Hükümeti ile diğer büyük devletlerin desteğini kaybetmiş olması dolayısıyla girişimlerinde muvaffak olamamıştı. Umutsuzluğa kapılan Ferdinand, son çare olarak Rusya'ya rağmen Bulgaristan'ın bağımsızlığını ve kendisinin dâhi kraliyetini ilan etmenin planlarını

⁴⁰⁸ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 266.

⁴⁰⁹ *BOA, Y.PRK.EŞA. 22/36, H 12 02 1313 (04 Ağustos 1895).*

yapmıştı. Ancak daha sonraları Rusya Hükümeti tarafından kendisinin kabul edilebileceği hususunda olumlu görüşler belirmeye başlamıştı. Mebus heyetinin Sofya'ya varması ile birlikte Rusya taraftarlığı fikri Bulgaristan'da yayılmasına binaen Rusya'ya kendi prensliğini kabul ettirmeye azim göstermişti. Ferdinand'ın Rusya tarafından kabul görmesinin Bulgaristan'da Rus nüfuzunun hâkim olacağı öngörüsünde bulunulmaktaydı. Bu durum Avusturya'nın Balkanlardaki emelleri için tehlike teşkil etmekteydi. Rusya destekçisi bir prens seçilmesi şayiaları zuhur etmesi üzerine telaşa kapılan Avusturya Hükümeti, Bulgar prensi olarak başka birinin seçilmesine çaba sarf etmişti. Ancak Almanya'nın Bulgaristan içişlerinde Rusya'yı gücendirmemek için Avusturya politikasını desteklememesi neticesinde bu çabaları bir sonuca varmamıştı. Bunun üzerine Avusturya Hükümeti, Bulgaristan işlerinde Rusya ile iyi geçinmek ve birlikte hareket etmeye mecbur kalmıştır.⁴¹⁰ En nihayetinde Bulgaristan'ın, Rusya'dan Ferdinand'ı Bulgar Knezi olarak tanımasını talep etmesineticesinde Rusya, bu talebe olumlu cevap vererek Ferdinand'ı Bulgar Knezi olarak tanımış oldu.⁴¹¹ Böylece Ferdinand, bundan sonra ülkesinin Makedonya politikalarına yön verecek ve yönetecek olmasının yanı sıra Bulgaristan'ın bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkmasını sağlayan kişi olarak tarihteki yerini almıştır.

Bulgar Prensi Ferdinand, komitacıların Makedonya'da ilk terör faaliyetlerini icra ettiği dönemde Osmanlı yöneticileri ile iyi geçinmek niyetinde idi ve açıktan komitacıları destekleyemiyordu. Osmanlı Hükümeti de Ferdinand'ı kendi kontrolünde tutmak için 1896'da onu Bulgaristan Prensi olarak tanımakla birlikte aynı yılın 22 Nisan'ında Rumeli vilayetlerinde ıslahatlar yapılmasına dair bir

⁴¹⁰ BOA, Y.PRK.EŞA. 22/36, H 12 02 1313 (04 Ağustos 1895).

⁴¹¹ Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü*, 266.

kararname yayınladı. Bu kararnamenin uygulanmasına ilk olarak Edirne vilayetinde başlanılacaktı.⁴¹²

Bulgaristan Prensi Ferdinand, Ayastefanos Antlaşması'nın çizdiği sınırların Bulgarların doğal ulusal sınırları olduğunu dillendiren Bulgarlara kendisinin de bu düşüncenin ve emelin sıkı bir takipçisi olduğu izlenimlerini hissettiriyordu. Ferdinand, bu emelin bir gün gerçekleşeceğine hakikaten inanıyordu. Fakat o, bunun için sabırla hareket ederek fırsat gözetmek lazım geldiğini çok iyi biliyordu. Prens Ferdinand, Doğu meselesinde Bulgaristan'ın Balkanlarda sahip olduğu rolünün öneminin farkındaydı ve buna göre politikalarına yön veriyordu. Ferdinand'a göre Bulgaristan önce Avrupalılarla iyi geçinmeli ve herkese barışı tehlikeye düşürmek istemiyor gibi görünerek bu akıllıca davranışından dolayı mükâfat almayı beklemesi gerekiyordu. Bu mükâfat ise Makedonya'daki Osmanlı egemenliğine kendi çıkarları doğrultusunda son verilmesi idi. Ayrıca o, Avrupa siyaset arenasında meydana gelen her yeni gelişmeden sonra Ayastefanos Antlaşması'nın kazanımlarını tekrar elde etmek yolunda bir adım ileri gitmenin hesaplarını yaptığından bütün dikkatini Makedonya'ya yönlendirmişti.⁴¹³

Rusya, 1896'da Bulgar-Sırp ilişkilerini sözde düzeltmeye çalışıyordu. Oluşturulmaya çalışılan bu olumlu atmosfer çerçevesinde Bulgar knezi Ferdinand, aynı yıl Belgrad'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve bu ziyaretten sonra Bulgar-Sırp ilişkileri görünürde bir düzelme seyri yakalamıştı. Meydana gelen bu gelişmelerden sonra Bulgar ve Sırp gazeteci, milletvekilleri ve öğrencileri karşılıklı olarak iki ülke başkentlerini ziyaret ettiler.

⁴¹² Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)* VIII., 152.

⁴¹³ Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999, 150-151.

Fakat özellikle de Makedonya rekabeti konusunda her iki tarafın da birbirine karşı duyduğu kıskançlık ve hazmedememe hissiyatı sebebiyle Rusya’nın isteği üzerine ilk başlarda yapay bir düzelme seyri gösteren Bulgar-Sırp ilişkileri beklenen olumlu sonuçları vermedi. Sırp Başbakanı S. Novakoviç, Bulgaristan’ın tek amacının Makedonya’yı ilhak etmek olduğunu bildiği için Sırp-Bulgar ilişkilerinin düzelebileceğine ve her iki devlet arasında bir ittifakın kurulabileceğine ihtimal vermiyordu. Nitekim 1897’de Makedonya konusunda yeni bir Bulgar-Sırp müzakereleri başlamış ise de olumlu neticeler elde edilememiştir. Ayrıca, hem Bulgaristan ve hem de Sırbistan kendi menfaatleri doğrultusunda Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içerisinde olmaya özen gösteriyor ve aralarını bozmak istemiyorlardı.⁴¹⁴

Balkanlar’da oluşan huzursuzluk ortamı 1897’nin Mayıs ayında Avusturya ile Rusya arasında Makedonya konusunda yeni bir antlaşma yapılmasına sebep oldu. Bu antlaşmaya göre her iki devlet, Balkanlarda esas itibariyle mevcut durumun muhafaza edilmesinden yana olduklarını teyit ettiler. Bununla birlikte iki devlet arasında varılan mutabakata göre olaylar Balkanlarda yeni bir düzenin meydana getirilmesine mecbur bırakması durumunda kuzeyde İşkodra Gölü ve güneyde Yanya arasında müstakil bir Arnavutluk prensliği meydana getirilecek ve Makedonya toprakları ise küçük Balkan devletleri arasında paylaşılacaktı. Bulgaristan, Makedonya’nın tüm topraklarına sahip olmak istediğinden onun diğer Balkan devletleri arasında paylaşılmasına taraftar değildi. Bulgarlar, zamanı geldiğinde Makedonya’yı ilhak etmek amacıyla muhtariyet şekli altında toprak bütünlüğünün korunmasını uygun görüyordu. Bulgar Prensliği’nin bu görüşüne destek mahiyetinde olarak Makedonya komitesi, 1899’da bir Bulgar valisi yönetiminde Makedonya’da muhtariyet tesis edilmesini istedi. Bulgar Hükümeti, Osmanlı Hükümeti’ne bu konu münasebetiyle muhtıra vererek bir

⁴¹⁴ Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü*, 267.

Hıristiyan umumi vali (umumi vali, başkentte çoğunluğu meydana getiren halk zümresi arasında seçilecekti) tarafından idare edilmek ve Selanik başkent olmak üzere Makedonya'da muhtariyet bir idarenin tesis edilmesini teklif etti, fakat Babıâli bu teklifi kabul etmedi. Diğer Balkan devletleri de muhtar bir Makedonya'nın uzun süre varlığını devam ettiremeyeceğine ve şatların olgunlaşmaya başlamasıyla birlikte Doğu Rumeli'de olduğu gibi Bulgaristan'a ilhak edileceğine inandıklarından Bulgar teklifine sıcak bakmadılar.⁴¹⁵

Avusturya ve Rusya, Bulgar politikalarından endişe duymaktaydılar. Rusya, Bulgaristan'ın kendi bilgileri dışında hareket etmesini vefasızlık olarak kabul ederken Avusturya ise günün birinde Selanik'e kadar sınırlarını genişletmeyi tasarlamaktaydı. Avusturya, Makedonya'nın ancak Osmanlı toprağı olarak kaldığı sürece bu tasarıya sahip olmanın mümkün olacağına inanıyordu. Bu sebeple Rusya ile Avusturya, Balkanlarda mevcut durumun muhafaza edilmesi ve Makedonya bölgesi üzerinde Bulgaristan'ın ihtiraslarına engel olunması için Osmanlı yönetimine bir kez daha ıslahat yapması gerektiğini tavsiye ettiler. Makedonya'da muhtar bir idarenin tesis edilmesi konusundaki önerilerinin reddedilmesi üzerine Bulgaristan Hükümeti, faaliyet ve politikalarında Makedonya komitesini daha güçlü bir şekilde desteklemeye ve Osmanlı Devleti'ne türlü sıkıntılar çıkarmaya karar verdi.⁴¹⁶

Bulgarlar, Makedonya topraklarında ulusal davaları uğruna birçok farklı yol ve yöntemlerde faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Makedonya'da komite teşkilatlanması ve okullar açma girişimleri ile birlikte tüccarvekilleri vasıtasıyla da Bulgaristan lehinde

⁴¹⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)* VIII., 152.

⁴¹⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)* VIII., 153.

propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Özellikle 1897 yılında meydana gelen Osmanlı-Yunan Savaşı sürecinde Hükümet'in Yunanistan'a karşı olan düşmanlığından istifade eden Bulgaristan, Makedonya'da kendi lehine birtakım avantajlar elde etmeye gayret göstermiştir. Örneğin, 11 Nisan 1897'de Bulgaristan Prensiği'nin İstanbul kapı kethüdası Markof Efendi, Manastır, Üsküp, Dedeğaç ve Selanik'te birer tüccarvekillikleri tesis edilmesi amacıyla Osmanlı Hükümeti'ne müracaat etmişti. Bu talebi değerlendirmeye alan Hükümet ise ticaret merkezi olmamaları sebebiyle Üsküp, Dedeğaç ve Manastır için iletilen talepleri reddetmekle birlikte yalnızca ticaret merkezi konumunda bulunması dolayısıyla Selanik için bunu kabul etmiş ve Atanos Petrof Efendi'nin tayin edilmesine onay vermişti. Fakat asıl amaçları ticaret olmayan Bulgarlar daha sonra bu hususta kararlı bir biçimde ısrarda bulununca Üsküp'e Yordan Petrof, Dedeğaç'a Kostantin Hacı Dimitrof ve Manastır'a ise Nikola Stoyçef Efendilerin tayin edilmeleri başarısını sağlayabilmişlerdi.⁴¹⁷

Bulgaristan Prensiği, sahip olduğu coğrafi konumu ve siyasi kabiliyetleri bakımından Balkanlarda en mühim mevki işgal eden hükümetlerden biri durumunda bulunmaktaydı. Bulgar hükümetleri bu hususların farkında olarak iç ve dış politikalarını icra ediyorlardı. Komşu devletler ve özellikle de Osmanlı, Avusturya ve Rusya hükümetleri ile dostane ilişkiler içerisinde bulunuyor gibi görünmekte iseler de her yeni hükümetlerinin benimsemiş oldukları ayrı politikaları sebebiyle iç ve dış işlerinde farklı tutumlar sergileyebilmekteydiler. Ancak özellikle de Prens Ferdinand dönemi itibarıyla Bulgar Hükümeti tarafından esas olarak benimsenen politikalarını; Makedonya ve Bulgaristan'da bulunan komite ve çeteleri himaye etmek suretiyle faaliyetlerini desteklemek, Bulgaristan'daki Müslümanlara zulüm ederek bu

⁴¹⁷ Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul 1989, 222.

sayede onları sindirmek ve Bulgar tüccarvekilleri aracılığıyla kendi menfaatleri için faaliyetlerde bulunmak şeklinde belirtmek mümkündür.⁴¹⁸

2.2.3. Bulgar Komitelerinin Teşekkülü, Yapılanması ve Faaliyetleri

Bulgarların komitacılık faaliyetleri XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren şiddet eylemleri gerçekleştiren çete faaliyetleri şeklinde varlığını devam ettirmiştir. Bununla birlikte 1860'lı yıllardan itibaren Bulgar komitacılığı, bağımsızlığı hedefleyen bir karakter kazanmaya başlamıştır. Bükreş'teki *Bulgar İhtilâl Komitesi*'nin 1861 Haziran Beyannamesi'ne bakıldığında Bulgarların bağımsız ve özgür bir millet olarak tarih sahnesine çıkarılması gerektiği yüksek bir sesle ifade edildiği kolayca görülecektir. Levski, Botev ve Karavelov gibi faal komitacılar vasıtasıyla 1870'lerde özellikle Edirne ve Tuna vilayetlerinin birçok noktasında gizli şubeler tesis edilmiş ve bu dönemde Bulgar komitacılığının merkez üssü olarak Bükreş önemli bir rol oynamıştı.⁴¹⁹

Bulgar komitacıları, hedefe ulaşacak şartların 1875'te meydana gelen Hersek İsyanı'yla filizlenen "Balkan Krizi" sırasında olgunlaştığına kanaat getirerek aktif bir bağımsızlık faaliyeti içinde olmuşlarsa da 1876'da bu durum sonuçsuz kalmıştı. Fakat 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın ve dolayısıyla Panslavizm'in elde ettiği başarı Bulgar komitacılarına ümit aşlamıştı. Nitekim savaş sonucunda Osmanlı'ya dayatılan Ayastefanos Antlaşması'yla Bulgarların özlemini duyduğu "Ortaçağ'ın Büyük Bulgaristan'ı" yeniden teşekkül etmiş oluyordu. Berlin Kongresi'nin hemen sonrası olan

⁴¹⁸ BOA, Y.PRK.HR. 30/25, H 23 12 1318 (13 Nisan 1901).

⁴¹⁹ Aydın, "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri"1590.

1879'da *Bulgar-Makedon Merkez Komitesi*'nin kurulmasıyla "Büyük Bulgaristan"ın meydana getirilmesi yolunda ilk adımlardan biri atılmış oldu. Başkanlığını Metropolit Natanail'in yaptığı ve S. Stambolov'un üyeleri arasında bulunduğu *Bulgar-Makedon Merkez Komitesi*, 1879'un Mayıs ayı başlarında Makedonya'da büyük bir isyan tertiplenmek istemiş ve bu amaçla Osmanlı kuvvetleriyle savaşacak çeteler örgütleyerek Manastır topraklarına göndermişti. Makedonya'da çıkarılmak istenen ayaklanmaya iştirak etmek isteyen çok sayıda gönüllünün mevcut olduğu fakat bunların yeteri miktarda silaha sahip olmadığı ve ayrıca Bulgar Prensiği'ndeki Bulgarların da katılmasının ayaklanmanın başarıya ulaşması için gerekli olduğu komitanın 6 Mayıs 1879 tarihli kararında ifade edildiği anlaşılmaktadır. Makedonya'da faaliyet göstermek isteyen tüm bu komita/çete örgütleri Bulgaristan Prensiği'nin doğrudan ya da dolaylı desteğini almıştır.⁴²⁰

Makedonya'da faaliyet göstermek amacıyla kurulan ilk gizli örgüt, 1890'da Sofya'da teşekkül etmiş olan *Merkezi Edirne Makedonya Komitesi* idi. Bu komitenin görünürdeki gayesi Bulgaristan'a zamanında göç etmiş bulunan Makedonyalıların yaşam koşullarını iyileştirmektir. Fakat asıl amaçları ise 1885'te Bulgarlar tarafından Doğu Rumeli'nin ilhak edilmesinin vermiş olduğu güvenle yeni hedef olarak önce Makedonya'ya muhtariyet verilmesini sağlamak ve sonrasında Makedonya'yı Bulgaristan'a ilhak etmek için girişimlerde bulunmaktır. Makedonya'da komita faaliyetleri Bulgarlar ile başlamış ve Bulgar komitelerine karşı diğer Balkan hükümetleri de kendi komitelerini kurmuşlardı. Böylece Makedonya, Bulgar, Sırp, Yunan ve Arnavut komitelerinin birbirleriyle savaştığı bir bölge haline gelmiştir. Eşkiyalık faaliyetlerinde bulunarak Makedonya'daki siyasi, sosyal, ekonomik ve dini dengeleri bozmak suretiyle halkı Osmanlı idaresinden uzaklaştırmak ve Osmanlı Devleti'nin sarsılan dengeyi

⁴²⁰ Aydın, "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri", 1590.

sağlayamadığını Avrupalı devletlere ispat etmek, Bulgar komitelerinin genel amaçları olarak belirtilebilir.⁴²¹ Bu komitenin ilk terör faaliyetleri 9 Ağustos 1895'te Roçoz kazasının Yanıklı karyesinde gerçekleştirmiştir. Yanıklı karyesine baskın düzenleyen komite üyeleri 262 evi yakmakla birlikte 125 kişiyi de yakarak öldürmüşlerdi.⁴²² Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde 1890 yılı itibariyle yangın çıkarmakla görevlendirilen yangın komitelerinin mevcut olduğu da anlaşılmaktadır.⁴²³

Osmanlı'nın yıkılmasının yakın olduğu düşüncesinden hareketle Bulgar milliyetçiliği aşılınmış ve özellikle de Yunanlılar ve Sırp larla nasıl rekabet edileceği öğretilmiş olan Bulgar gençliği, eyleme geçmeye her yönüyle hazır durumda bulunuyorlardı. 1893 yılının sonbahar aylarında Selanik Bulgar Lisesi'nin bazı öğretmenleri, gerçekleştirdikleri bir dizi gizli görüşmeler neticesinde *Makedonya İç Devrimci Örgütü (VMRO)*'nün temellerini atmaya başladılar. Örgüt, o zamanlarda Makedonya aydınlar topluluğunun neredeyse tümünü oluşturan öğretmenler kitlesini örgütlemek suretiyle kısa sürede bütün Makedonya topraklarında gizli ağlarını ördü. Bu sayede örgüt, bir yandan Makedonyalı Slavlar arasında devrimci propagandalar yaymakla uğraşırken diğer yandan Makedonya topraklarına en kısa zaman içinde önemli miktarda silah ve cephane sevkiyatı gerçekleştirmekle meşguldü.⁴²⁴ Nitekim 1895 yılına gelindiğinde Sofya'daki *Makedonya Merkez Komitesi*, kiliseler için toplatılan paralardan 600.000 Frank ile İngiltere'den 300 Martini tüfek ve 2.000.000 fişek satın almıştı. Komite, bu tüfek ve fişekleri

⁴²¹ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 80.

⁴²² Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 87.

⁴²³ *BOA, Y.PRK.PT. 7/7, H 05 02 1308 (20 Eylül 1890).*

⁴²⁴ Lory, "Solun, Bir Slav Kenti Mi?", 141.

Makedonya’da faaliyetlerde bulunmak üzere gönderilen çete üyelerinin kullanmaları için temin etmişti.⁴²⁵

Bulgaristan Hükümeti, takvimler 1895 yılını gösterdiğinde Makedonya’daki öğretmenler, papazlar ve halktan bazı kişilerle irtibata geçerek bunları bölgede bir ihtilal çıkarmaları için teşvik etmekten dâhi geri durmamaktaydı.⁴²⁶ Makedonya topraklarında fesatlık faaliyetlerinde bulunmak üzere kurulmuş olan Bulgar komiteleri günden güne güçlenmekte iken Bulgaristan Hükümeti, bu komitelere destek vermekte ve hatta teşvik etmekteydi. Bulgaristan Hükümeti, Sofya, Filibe, Ruscuk, Varna ve başka yerlere Makedonya komiteleri elebaşlarını tayin edip oradakilere bu elebaşlarını “Makedonya fedailerini” olarak tanıtarak milli hislerini galeyana getirme gayreti içerisinde idi. Bulgaristan komiseri kâtiplerinin yaşananlar karşısında bir izahat istemeleri üzerine Bulgar Hükümeti tarafından; *“Bulgaristan Hükümeti, Makedonya komitelerinin faaliyetlerine hiçbir zaman müsaade etmeyecek ve her gün bunların ihtilal teşebbüslerine mani olacaktır. Görülen ahval ciddi bir şey olmayıp fırkaların Babîâli’ye karşı tertip etmiş oldukları faaliyetler ehemmiyetsiz olması dolayısıyla Babîâliye’ye bildirilmesi lüzumsuzdur.”* Açıklamasında bulunmaktaydı. Bununla birlikte Bulgar Hükümeti, komitelerin Makedonya ihtilali için yüksek miktarda para toplamalarına izin veriyordu.⁴²⁷

Bulgar Hükümeti’nin Makedonya ile ilgili konularda Osmanlı Hükümeti’ne karşı samimi ve açık olmadığı çoğu hareketlerinde açıkça görülmekteydi. Bulgaristan’da kurulan komite ve cemiyetlerin Makedonya’dan buraya göç eden kişilerin katılımı ve katkılarıyla güç kazandığı dikkat çekmekteydi. Ayrıca Bulgaristan tarafından çoğu memuriyetlerde Makedonyalı

⁴²⁵ BOA, A.İMTZ. (04). 178/7, leff 2, H 01 02 1313 (24 Temmuz 1895).

⁴²⁶ BOA, Y.PRK.BŞK. 39/50, H 26 07 1312 (23 Ocak 1895).

⁴²⁷ BOA, A.İMTZ. (04). 177/40, leff 4, H 11 01 1313 (04 Temmuz 1895).

memurlar kullanılmaktaydı. Nitekim 1885 yılının başında yetkililer tarafından bu durum Bulgar Hükümeti'ne sorulduğunda, Makedonya'dan Bulgaristan'a hicret olmadığı ve dolayısıyla kurulan komite ve cemiyetlerin Makedonyalılardan bağımsız geliştiği cevabı alınmıştı. Meclis-i Vükela tarafından konunun araştırılması talimatı verilmesi üzerine Selanik, Manastır ve Kosova idarecilerinden alınan malumatlar, Selanik ve Manastır vilayetlerinde emlak ve arazilerini satarak Bulgaristan'a gidenler yok ise de ticaret için gidip gelenler ve memur olup orda kalanların oldukça fazla olduğu yönündeydi. Kosova vilayetinden alınan bilgilere göre bu vilayetten Bulgaristan'a geçenlerin bir kısmının daha önce bir bahane ile emlak ve arazisini satıktan sonra kaçmış olanlar, bir kısmının ticaret vesilesiyle gidip gelenler ve bir kısmının ise firar edenlerden oluşmuştu. Hükümet tarafından Bulgaristan Hükümeti'nin bu davranışlarından sorumlu tutulacağı da ifade edilmişti.⁴²⁸

Bu örgütün meydana getirilme amacı Makedonya'nın anadili Slavca olan halkını Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmak suretiyle genel bir ayaklanma tertip ettirmek ve ihtilal sonrası özerk bir Makedon devleti meydana getirmek olmuştu. *Makedonya İç Devrimci Örgütü*'nün meydana getirilmesinde en önemli rolü oynayan kişi İştîp'te bulunan Bulgar okulunun yöneticisi olan Damyan Grujev olmuştu. Komitenin diğer üyeleri ise Peter Pop Arsov, Tatarçev, İvan Hacinikolov, Hristo Bostanciev ve Anton Dimitrov idi. Örgüt, Makedonya'da genellikle siyasi ajan olarak görev yapan öğretmenlerin ve Bulgar Eksarhlığı'na tabi ruhban sınıfının faaliyetlerinden istifade ile kırsal kesimde yaşayan ve anadili Slavca olan insanların kendileriyle işbirliğine girmelerini sağlamayı amaçlamıştı.⁴²⁹ İlk başlarda *Bulgar Makedo-*

⁴²⁸ BOA, HR.TH. 55/82, Leff 1, M 16 03 1885.

⁴²⁹ Pınar Şenşık, "Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları", *Türkiyat Mecmuası*, cilt:27,sayı:1, 2017, 295.

Adrianopolitan Devrimci Komitesi adını kullanan bu komiteye Sofya merkezli eylemciler şüpheyle yaklaştı ve onun Bulgar çıkarlarına hizmet ettiğine inanmadılar. Bütün bunların sonunda komite, kuruluş isminden Bulgar terimini çıkararak “Makedonya Makedonyalılarıdır!” sloganı eşliğinde kısaca *Uluslararası Makedon Devrimci Örgütü (IMRO/VMRO)* adını aldı.⁴³⁰

Makedonya’nın özerkliğini temel amaç edinen IMRO’nun formülü şu şekildeydi: Bir Bulgar vali Makedonya’yı Selanik’ten yönetecek, burada görev yapan tüm memurlar Slav Bulgarlardan oluşacak ve Bulgar dili, Türkçe ile eşit bir konumda olduğu kabul edilerek resmi dil ilan edilecekti. Bulgar hedeflerinin bu şekilde gerçekleşmesi ihtimali bölgedeki önemli aktörlerden Rumların bütün hâkimiyetine son vereceği anlamına geliyordu. Bunun bilincinde olan Rumlar, bu ihtimalin ortadan kalkmasını sağlamak adına Osmanlı’nın istihbarat faaliyetlerine destek vererek birçok yerde IMRO sempatiçânlarının açığa çıkarılmasına yardım ettiler. IMRO’nun hedeflerini gerçekleştirmesinin önündeki engellerden biri de uluslararası arenada meydana gelen siyasi gelişmeler idi. Nitekim Avrupa devletlerinin muhalefeti, Rusya’nın artık bütün dikkatini Orta ve Doğu Asya’ya vermiş bulunması (Japonya ile savaşmasına sadece birkaç yıl kalmıştı) ve İngiltere ile Avusturya’nın Balkanlardaki mevcut siyasi yapının muhafaza edilmesi gerektiğinde hem fikir olmaları IMRO için amaçlarına ulaşmada engel teşkil etmekteydi. Onlar, Avrupa devletlerinin, Babıâli’ye baskı yaparak vilayet yönetiminde ıslahat için gerekli adımların atılmasını ve dolayısıyla reformların gerçekleştirilmesini desteklemekten başka bir şey yapamamaktaydılar.⁴³¹

⁴³⁰ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 274.

⁴³¹ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 275.

Sofya’da 1895’te “Yüksekçiler” olarak adlandırılacak olan *Yüksek Makedonya Komitesi* kurulmuştu. Bunlar, ana amaçlarının Makedonya’nın mutlak surette Bulgaristan’a bağlanması olduğunu ilan ederek dolayısıyla Bulgaristan yanlısı bir siyaset benimsiyor olmaları sebebiyle IMRO’dan ayrılmışlardı. *Yüksek Makedonya Komitesi*, Makedon milli bilincinin oluşturulmasına katkı sağlayarak bağımsız bir Makedon devleti meydana getirmeye yönelik girişimlerde bulunmaya kendini adayan VMRO siyasetine karşı çıkmıştır.⁴³²

Bilinen ve kuruluş yıllarına göre sıralanan bazı Bulgar komitaları şunlardır: *Muhibb-i Vatan Cemiyeti* (Hasköy, 1887), *Makedonya Komitası* (Köprülü, Gevgili, Bulgaristan, 1887), *Merkezî Edirne-Makedon Komitası* (Sofya, 1890), *Makedonya Talebe Teşkilatı* (Sofya, 1892), *Makedonya Politik Cemiyeti* (Varna, 1895), *Genç Makedonya Cemiyeti* (Sofya, 1896) ve *Makedonya Bulgar Komitası* (1902). Açıklanan Bulgar komitaların isimlerinden faaliyet sahalarının Makedonya olduğu anlaşılmaktadır. Bulgar komitalarının kuruluş yerleri dikkatte alındığında onların büyük ölçüde Bulgaristan’dan beslendiği açıkça ortaya çıkmaktadır.⁴³³

Bütün bu gelişmelerden haberdar olmaya başlayan Osmanlı yetkilileri, 1897 yılından itibaren alarm durumuna geçti. Nitekim Osmanlı güvenlik görevlilerinin teyakkuza geçmesiyle birlikte bu örgüte ait gizli silahlar ele geçirildi ve militanları tutuklandı. Bunun üzerine Bulgar komitacılarının⁴³⁴ yönlendirdiği silahlı çeteler,

⁴³² Şenışık, “Osmanlı Makedonyası’nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları”, 295.

⁴³³ Mithat Aydın, “Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri”, 1592.

⁴³⁴ Komita ile çete kavramları izlenilen yöntem ve eylem yönünden birbirinden farklılık arz etmektedirler. Komita, belirlenen hedefler doğrultusunda gerçekleştirilecek eylemleri planlayan ve karar verenler için kullanılan bir kavram iken, planlanan eylemleri uygulamaya geçirenlere ise çete denilmekteydi. Halkı isyana kıskırtmak için Makedonya topraklarına dağılan

Makedonya'da karışıklıklar çıkarmaya başladılar. *Makedonya İç Devrimci Örgütü* ile Sofya'dan yönlendirilen rakip örgüt *Üst Komite* arasında vuku bulan çatışmalar sebebiyle durum kısa süre içinde iyice karıştı. Yunan *Andartes* ile Sırp *Çentik* çetelerinin de Makedonya'da pozisyon almaya başlamasıyla birlikte işler içinden çıkılmaz hale dönüştü. Bu rakip çatışmalarında Osmanlı kuvvetleri çoğu kez pasif gözlemci rolünde kalmakla yetiniyordu.⁴³⁵

1899 yılına gelindiğinde özellikle de farklı coğrafyalarda bulunan Makedon Bulgar gençleri tarafından Makedonya meselesini geniş kitlelere duyurmak, Makedonya Bulgar komitelerini tahrik etmek, komitacıların Cenevre gibi yerlerde düzenlemiş oldukları kongre ile Makedonya toprakları ya da Bulgaristan'da tertiplemiş oldukları mitinglere sayfalarında geniş yer vermek amacıyla yeni Bulgar gazeteleri yayınlamaya başlamışlardı. Bu gazetelerden bazıları şunlardır:⁴³⁶

1. Glas Makedonski: Sofya Büyük Komitesi tarafından yayınlanmaktaydı.
2. Makedonya adlı gazete: Hırvatistan'ın Zagreb şehrinde Almanca, Hırvatça ve Bulgarca olarak yayınlanmaktaydı. Bu gazete esasen Makedonya ahalisinden Jorj Kapçif adlı şahıs tarafından idare edilmekteydi ki bu kişi zaten Rusçuk'ta Makedonyalılar tarafından düzenlenen birçok mitingde nutuklar atmakta idi.
3. Aftomya: Sofya'da yaşayan birtakım Makedonya gençlerinden oluşan bir cemiyetin yayını idi.
4. Vardar: Sofya'da bulunan genç Makedonyalılar tarafından yayınlanmaktaydı.

çeteler genellikle 10-15 kişilik birlikler şeklinde suikast, cinayet, kundaklama, sabotaj ve gasp gibi terör faaliyetlerinde bulunmuşlardı. Aydın, "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri", 1590.

⁴³⁵ Lory, "Solun, Bir Slav Kenti Mi?", 142-144.

⁴³⁶ BOA, Y.A.HUS. 392/97, 1316 N 04 (16 Ocak 1899).

Bir bölgede yaşayan birçok farklı milletten biri ile aynı ırk ya da mezhep bağı bulunan devletler, sınırdaşı olduğu bu memleketin sınırları içerisinde kendi menfaatleri ölçüsünde her türlü gizli veya açık tahriklerde bulunurlar. Bu cümle ile bağlantılı olarak Macaristan'ın Transilvanya ahalisine Romanya'daki ve Bosna - Hersek'teki Hıristiyan ahaliye yönelik Sırbistan'daki komitelerin faaliyetleri örnek verilebilir. Makedonya'da bulunan Bulgarlara Bulgaristan'da bulunan komitelerin icra eyledikleri tahrik ve fesatlık faaliyetleri de bu ölçüdedir.⁴³⁷

Osmanlı Hükümeti tarafından alınan bazı önlemler dolayısıyla asayiş kısmen sağlanabiliyorsa da komiteler tarafından uygulanan çeşitli faaliyetler amaçlarına ulaşabilmekteydi. Bulgar komitelerinin Makedonya topraklarına yönelik icraat ve hainlik teşebbüslerinden başka Bulgaristan'da basılıp Makedonya'daki mekteplerde okutulmakta olan kitapların çoğunda Osmanlı Hükümeti aleyhinde yazılar bulunmakta olduğu gibi yine Bulgaristan'da basılıp Makedonya'ya gizliden sokulan çeşitli kitap ve gazetelerde de birtakım tahrik edici söylemlerin bulunması sebebiyle bunları okuyan gençler kolayca baştan çıkarılmaktaydı. Nitekim 1898 yılındayaşanan Koçana Vakası üzerine Üsküp'e gönderilen askeri heyetin yaptığı tahkikat neticesinde oralara zararlı kitap ve gazeteler gönderilmiş olmakla birlikte ihtilâl çıkarmak maksadıyla uzun zamandan beri komiteler tarafından programlar düzenlendiği ve çeşitli silahlar stoklanmış olduğu ortaya çıkmıştı. Bu yıkıcı teşebbüsler ve ihtilâl planlarının o zamana kadar açığa çıkarılamaması ve vaktiyle müdahale edilememesinin en önemli sebebi oralarda görevli gerek mektep müfettişlerinin ve gerek polis ile diğer memurların Bulgar dilinde okuma yazma bilmemeleriydi. Bu durumun farkına varılması

⁴³⁷ BOA, Y.MTV. 180/25, 1316 Ra 03 (22 Temmuz 1898).

üzerine 14 Temmuz 1898 tarihinde Bulgar Komiserliği'nden⁴³⁸ merkeze Makedonya'da kaymakam, polis memuru, mektep müfettişliği ve diğer görevlere tayin edilecek memurların Bulgarca bilmeleri lüzumuna binaen memurların nasıl yetiştirileceklerine dair önerilerin yer aldığı bir tahrirat gönderilmişti.⁴³⁹

Bu tahrirata göre Edirne ve Selanik vilayetindeki rüşdiye mekteplerinden mezun olmuş olan Müslüman ve iyi ahlak sahibi gençlerinden 10-15 kişinin Osmanlı Hükümeti tarafından Bulgaristan'a gönderilip Bulgar mekteplerinde Bulgarca tahsil ettirilmeliydi. Mezun olan bu kişilerin Makedonya topraklarında mektep müfettişliği, polis ve kaymakam rütbelerinde münasip memuriyetlerde istihdam edilmeleri sağlanmalıydı. O zaman Bulgarların niyetleri tamamıyla erken keşfedilir ve zamanında

⁴³⁸ Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) esnasında Bulgaristan'daki Türk nüfusuna yönelik katliam girişimlerinde bulunulması hadiseleri üzerine bu nüfusun büyük bir kısmı hayatını kaybetmişti. Kaçmayı başarabilen nüfusun diğer kısmı da asırlık yurtlarını terk etmenin vermiş olduğu ızdırap içerisinde Rumeli topraklarına ve özellikle de Anadolu'ya göç etmişlerdi. Bu göç hareketine rağmen savaş sonrası oluşturulan Bulgaristan Prensliği'nin yönetimi altında hatırı sayılı miktarda Türk nüfusu yaşamaya devam etmişti. Bu nüfusun her hangi bir katliam, baskı ve asimilasyon politikasına maruz bırakılmadan yaşamlarını devam ettirebilmesi ve ayrıca asırlar boyu var olan vakıf ile özel mülklerinin korunması hususunda bazı önlemlerin alınması gereği ortaya çıkmıştı. Bununla birlikte Bulgaristan'a geri dönme arzusunda bulunan Türklerin eski topraklarına tekrar kabul edilmesi, Rumeli'nin farklı bölgelerine dağılan ve Anadolu'ya göç edip yerleşmek mecburiyetinde kalanlar ile bütün bu felaketler sebebiyle yaşamını kaybeden insanların emlak zabtı ve veraset muameleleri çözüm bekleyen mühim konular olarak ortada durmaktaydı. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı Hükümeti, "Bulgaristan Komiserliği" aracılığıyla Bulgaristan'daki hukukunu korumaya ve Müslümanların sorunlarını çözmeye gayret gösterdi. Bulgaristan'ın 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmesine kadar olan süreçte Osmanlı-Bulgar ilişkileri bu kanal üzerinden devam etti. Sultan II. Abdülhamid'in irâdesi ile tayin olunan komiserlerde öncelikle Müslüman olmaları, dönemin genel siyasetine vakıf olmaları ve Bulgaristan'daki vakıf, şahıs ve miri arazisine ait emlak meseleleri çözüme kavuşturabilecek kabiliyette bulunmaları gibi şartlar aranmıştı. Mahir Aydın, *Bulgaristan Komiserliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, 73.

⁴³⁹ BOA, Y.MTV. 180/25, Leff 4, H 03 03 1316 (22 Temmuz 1898).

alınacak tedbirler sayesinde o bölgede asayişin idamesinin sağlanması kolaylaşmış olacaktı.⁴⁴⁰

Bulgar Komiserliği tarafından Bulgarların zararlı faaliyetlerinin önüne geçmek adına alınması münasip görülen tedbirlerden biri daha belirtilmişti. Buna göre, Bulgaristan ve Doğu Rumeli'den 8-10 Bulgar çocuğu, İstanbul'da bulunan leyli mekteplerine yani tıbbiye, sultani, mülkiye, darüşşafaka ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a kaydedilmesi önerilmişti. Böylece Bulgar öğrenciler, o okullarda okuyan Müslüman ve diğer dine mensup öğrenciler ile kaynaşmakla birlikte Türkçe eğitim görmek ve o mahallelerin adet ve geleneklerini öğrenmek suretiyle Osmanlı kültür ve geleneklerine saygı duyan bireyler olarak yetişeceklerdi. Öğrenciler, eğitimlerinden sonra sadık hissiyatlar içerisinde memleketlerine döndüklerinde Bulgaristan Prenslığı tarafından memuriyetlerde istihdam olundukları ya da çeşitli işlerle meşgul oldukları zaman edinilmiş fitratları gereği Osmanlı Hükümeti'ne ve Müslümanlara karşı daima sadakatle hareket edecek olup zarar vermek isteyenlere geçit vermeyeceklerdi.⁴⁴¹

Aynı şekilde Makedonya'da yaşayan sadık ahaliden ve Bulgar unsurundan her yıl 10 veya 15 çocuk yukarıda belirtilen mekteplere ücretsiz kaydedilip tahsillerinden sonra bunlardan bir kısmı Osmanlı Hükümeti tarafından Makedonya topraklarında memuriyetlerde istihdam edildikleri takdirde hem Osmanlı ve hem Bulgar lisanlarına aşina memurlar yetiştirilmiş olacaktı. Böylece Makedonya'dan Bulgaristan'a geçip orada ücretsiz tahsil görerek birtakım zararlı fikirlerle zehirlenmekte olan kişilerin adedi azalmış olacaktı. Nitekim Makedonya'nın farklı bölgelerinden her yıl Sofya'ya birçok Bulgar talebesi gitmekte ve bunların büyük bir kısmı orada Bulgar Hükümeti tarafından maddi destek alarak eğitim görmekteydiler. Bu öğrenciler burada buldukları

⁴⁴⁰ BOA, Y.MTV. 180/25, Leff 4, H 03 03 1316 (22 Temmuz 1898).

⁴⁴¹ BOA, Y.MTV. 180/25, Leff 4, H 03 03 1316 (22 Temmuz 1898).

müddetçe Osmanlı Hükümeti aleyhinde bulunan komite üyeleriyle münasebete girmeleri sebebiyle daima fikirleri zehirlenmekteydi. Tahsillerinden sonra öğrenciler, gerek Bulgaristan'da farklı memurluklarda istihdam edildikleri ve gerek muallimlik gibi sıfatlarla Bulgarlar tarafından Makedonya topraklarına görev için gönderildikleri zaman daima her fırsattan istifade ederek Osmanlı Hükümeti aleyhinde bulunmakta ve devletine sadık ahaliyi kışkırtmakla birlikte yetiştirdikleri öğrencileri doğru olmayan bilgilerle zehirlenmekteydiler.⁴⁴²

Bulgar davası, etkisini Kumanova'nın kuzeyinden Selanik'in güneyine kadar genişletmişti ve neredeyse tüm Makedonya'da yaşayan ırkçı Bulgarların yanı sıra çoğu karışık ya da belirsiz milliyetten olan Makedonları dâhi kazanmıştı. Bu davanın etkisinde bulunan Makedonya nüfusunun büyük kısmı kuzeyde Şar Dağları, Debre'den Ohri Gölüne, güneybatıda Bistritsa ve doğuda ise Edirne vilayetinin sınırlarına doğru uzanan kısımlarda yoğunlaşmıştı.⁴⁴³

Makedonya halkları, 1901 yılından itibaren adeta sürekli bir isyan ve kargaşa ortamında yaşamaya başladı. Bulgaristan Hükümeti'nin açıktan teşvik ve yönlendirmeleriyle silahlanan çeteler Makedonya topraklarında sayısız dehşet örnekleri yaşıyorlardı. Rum kilisesine bağlılığı bulunan ve Osmanlı'ya sadık kalmaya çalışan bir kısım Bulgarlar çeteciler tarafından çeşitli işkence, katledilme ve yıldırma politikalarına maruz bırakılıyorlardı. Bulgar çeteleri köy ve kasabaları basıp terör eylemleri gerçekleştirmekten başka yolcu trenleri ve posta arabalarını da basarak ulaşımın kesintisiz sağlanmasını engellemekteydi. Çeteciler ayrıca yerli ve yabancı yolcular ile seyyahları kurtuluş akçesi elde etmek amacıyla dağa kaldırıyorlardı. Bulgar eşkıyası Avrupa devletlerinin dikkatlerini Makedonya üzerine çekmek amacıyla daha çok yabancılara

⁴⁴² BOA, Y.MTV. 180/25, Leff 4, H 03 03 1316 (22 Temmuz 1898).

⁴⁴³ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 142-146.

musallat oluyordu. Makedonya'yı Bulgarlara kaptırma endişesine kapılan Rumlar ve Sırlar da çeteler teşkil ederek terör faaliyetlerine girişiyorlardı. Çeteler, *yaptıkları* soygunlar neticesinde gasp ettikleri paralarla teşkilatın devamı için ihtiyaç duydukları maddi kaynağı sağlamakla birlikte çeşitli silahlar da temin etmekteydiler.⁴⁴⁴

Makedonya'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgarlar, orada eşkıyalık eğitimi aldıktan sonra silahlandırılarak memleketlerine geri gönderilmekte idi. Bu durumun farkında olan Babıâli, ikazlarda bulunmasına rağmen Bulgar makamları komitelerin hazırlık ve teşkilatlanmalarından haberdar olmadıklarını öne sürerek ikiyüzlü bir politika sergilemekteydiler. Halbuki Prens Ferdinand, her yıl tatilini sınırda yer alan ve eşkıyanın karargâhı durumunda bulunan Rilo manastırında geçirmektedir. Bu olayların iyice kontrolden çıktığı 1901'de Osmanlı yetkilileri, Manastır ve Üsküp gibi şehirlerde Bulgar öğretmen ve papazların ikametgâhlarında çeşitli beyannameler ve silahlar ele geçirdiler. Bu aramalar sonucu çok sayıda Bulgar tutuklandı ve elebaşları idam cezasına çarptırılmasına rağmen Rus elçisinin araya girmesiyle ağır cezalar hafifletildi.⁴⁴⁵

Bulgar komiteleri, Osmanlı Hükümeti'ni zor durumda bırakmak ve Avrupa büyük devletlerinin dikkatlerini bu bölgeye yönlendirmek maksadıyla bir arada yaşayan farklı unsurlar arasına nifak sokarak bunları birbirine kırdırıyordu ve böylece bölge kargaşa ve isyan ortamına hazır hale getirilmiş oluyordu. Örneğin, 1900 yılının sonbahar aylarında Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin Bulgar nüfusunun çoğunlukta olduğu kazalarında Müslüman nüfus Bulgar komitacılar tarafından gizlice

⁴⁴⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)* VIII, 153.

⁴⁴⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)* VIII, 154.

katledilmişlerdi. Bir kazadan diğerine ya da bir karyeden diğerine gitmekte olan Müslümanlar, yolda pusu kurulup zabtedildikten sonra hiçbir kavim ya da mezhebin kabul etmeyeceği bir işkence tarzıyla öldürülüyorlardı. Katledilen insanların üzerindeki değerli eşya ve nakit paralara dokunulmamış olması bunların hususi cinayetlere kurban gitmiş olmasından ziyade Makedonya fesat komitesinin bu civarlardaki teşebbüslerinden ibaret olduğu anlaşılıyordu. Komitacılar, burada Müslüman halkın intikam hırsıyla karşı katliamlara teşebbüs etmelerini sağlamaya çalışmaktaydılar.⁴⁴⁶

Makedonya Komitesi, 1902’de geniş çaplı “muhtariyet” kampanyası başlattı ve Mayıs ayında Sultan II. Abdülhamid’e hitaben yayınlamak üzere Makedonya ile Arnavutluk’ta muhtariyet tesis edilmesi için bir program hazırlattı. Program, esas itibariyle Rumeli’de, Makedonya ve Arnavutluk isimlerinde iki ayrı eyalet kurulması gerektiği şeklinde formüle edilmişti. Buna göre eyaletler Osmanlı otoritesi altında bulunacak, fakat büyük Avrupa devletleri tarafından üç yıl için seçilen birer yüksek komiser tarafından ve ayrıca yerli temsilcilerin de yer aldığı birer devletlerarası komisyon marifetiyle yönetilecekti. Her iki eyalette asayiş, yerli jandarma ve devletlerarası bir jandarma kuvveti ile birlikte sağlanacaktı. Bu programın yayınlanmasından bir ay sonra Makedonya Komitesi tarafından Sofya’da konusu yalnızca Makedonya olan yeni bir muhtariyet programı hazırlandı. Bu programa göre Manastır, Üsküp ve Selanik vilayetleri Makedonya toprakları olarak kabul edilerek Makedonya’nın bir idari birlik şeklinde olması ve Selanik’in ise bu birliğin başkenti seçilmesi gerektiği ifade ediliyordu. Genel bir vali, genel bir meclis

⁴⁴⁶ BOA. Y.PRK.ASK, 165/30, H 14 07 1318 (7 Kasım 1900).

vasıtasıyla Makedonya'yı idare edecek ve genel vali ise Selanik'te çoğunluğu oluşturan topluluk arasından seçilecekti.⁴⁴⁷

Bulgar komiteleri genel itibariyle aynı hedefe ulaşmak için kurulmuş olmalarına ve Makedonya'da bir muhtariyet oluşturulması taraftarı olmalarına rağmen bir süre sonra aralarında ihtilafa düşmüşlerdi. İhtilafa düşen bu komitalar Varhovistler ve Santralistler olarak iki temel gruba bölünmüşlerdi. Varhovistler, "Makedonya Bulgarlarıdır" düşüncesine sahip olup Makedonya'nın Bulgaristan tarafından topraklarına katılması taraftarıydılar.⁴⁴⁸ Bu kesime göre Makedonya'da muhtariyet oluşturulsa dahi Avrupa devletlerinin rekabet sahası olmaktan kurtulamayacaktı. Bununla birlikte Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan devletleri arasındaki çekişmeden dolayı er ya da geç Makedonya'nın parçalanmasıyla meydana gelecek iç karışıklıklara dış müdahalelerin eklenmesiyle Bulgarların şimdiye kadar beslediği ümitleri zayi olacaktı. Bu sebeple Makedonya meselesinin Bulgarların lehine hallolunabilmesi için Makedonya'nın iç ve dış teşkilatlarının Bulgar Hükümeti emri altında bulundurulması gerekiyordu.⁴⁴⁹

Santralistler ise "Makedonya Makedonyalılarıdır" ilkesini benimseyerek din ve ırk ayrımı gözetmeksizin sadece Makedonya halkının çabalarıyla bağımsız bir "Makedon" devleti meydana getirmek istiyorlardı. Santralistler, Makedonya'nın ancak bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması durumunda komşu Balkan devletlerinin tasallutlarından kurtulabileceğine inanmaktaydılar.⁴⁵⁰ Onlara göre Makedonya'nın Bulgaristan'a dâhil edilmesini açıktan açığa savunan bir Sofya komitesinin Bulgar

⁴⁴⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)* VIII, 154-155.

⁴⁴⁸ Aydın, "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri", 1592.

⁴⁴⁹ BOA, HR.SFR. 04. 777/31, Leff 1, M 19 04 1902.

⁴⁵⁰ Aydın, "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri", 1592.

Hükümeti'nin emrinde olmasının onun müstakil hareket etmesini engelleyeceğini ve bu durumda Bulgar birleşmesi için gerçekleştirilecek faaliyetlere Avrupa devletleriniz göstermeyeceklerdi. Bunlar, Makedonya'da muhtariyet oluşturulduktan sonra halkın arzusuyla meydana getirilecek mahalli hükümet üzerinde güya halkın çoğunluğu Bulgarlardan oluştuğu için Bulgar Hükümeti'nin nüfuzu artacağını ve o zaman Doğu Rumeli'de olduğu gibi birleşme ilanının mümkün olmasıyla birlikte Ayastefanos Antlaşması'nın sınırlarını çizdiği Bulgaristan'ın var olacağı düşüncesindeydiler.⁴⁵¹

Santralistler ile Varhivistler düşüncelerinde o kadar keskin idiler ki birbiriyle çatışmaktan dahi kaçınmamışlardı. Bulgar Kralı Ferdinand, Varhivistler ile Santralistleri fikir ve eylemlerinde birleştirmek için çok gayret göstermişse de bu mümkün olmamıştır. Santralist liderlerinden Garvanov ve Sarafov'un Maniçe tarafından öldürülmesi sebebiyle planları uygulamaya geçirilememiştir.⁴⁵²

İki fırkaya ayrılmış bulunan Makedonya komitelerinin düşüncelerinde kesiştikleri nokta ise biri diğerinin himayesinde bulunarak çoğalmasa gerektiği hususuydu. Her iki taraf da Makedonya'nın iç komiteleri olarak öncü olmak emeliyle müşevvikler ve çeteler meydana getirmeye devam etmek arzusundaydılar. Bulgar komiteleri, her iki kesimden birinin faaliyetlerinden dolayı bir diğerini küçük düşürmeye çalışmasının aralarındaki nifakı artıracaklarını, ancak Bulgar Hükümeti'nin iki taraftan birini pek açık biçimde himayesine almasıyla belki de bir dereceye kadar bastırılabilceğinin farkındaydılar.⁴⁵³

Çeşitli Bulgar siyasi belgelerden anlaşıldığına göre başlıca iki kesime ayrılmış bulunan komitacıların bir kısmını oluşturan Jankovist, Karavist ve Eşvilovistler Rusya ile her ne olursa olsun

⁴⁵¹ BOA, HR.SFR. 04. 777/31, Leff 1, M 19 04 1902.

⁴⁵² Aydın, "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri", 1592.

⁴⁵³ BOA, HR.SFR. 04. 777/31, Leff 1, M 19 04 1902.

iyi geçinmek için Rusya emelini kabul etmenin uygun olacağına inanmakla birlikte İstanbulist, Radoslavist ve Racovistler ise Bulgar menfaatlerinin Rusya menfaatleri ile aynı olamayacağına inandıkları için Rusya emeline itaat etmek istememekteydiler. Rusya taraftarları, Rusya'nın yardımı olmaksızın Makedonya'da gerçekleştirilecek bir ihtilal esnasında Bulgar milli emellerinin tarihe karışacağı ve Bulgar Prensiği'nin dâhi haritadan silinebileceği fikrindeydiler. Dolayısıyla komitacılar içinde Rusya'ya muhalefet edenler ile kendilerini Rusya menfaatine hizmet etmek mecburiyetinde hissedenler bulunmaktaydı.⁴⁵⁴

Rusya'nın maksadı ise Makedonya komitelerinin öyle istedikleri şekilde hareket etmeyerek verilecek emre göre pozisyon almalarını sağlamaktı. Rusya, ayrıca kendi emirlerine bağlı kalınması için komitelerin Bulgaristan'ın kontrolünde bulundurulması ve Bulgaristan'ın da birtakım taahhüt ile bu komiteleri kendisine tabi tutarak plansız bir harekete cüret edememesini temin etmek arzusundaydı. Rusya, Bulgar Prensiği'nde Makedonya komitacılarını Jankovistler vasıtasıyla sıkı bir disiplin içerisine sokmaya çalışmakla birlikte Prensiği daima kendisine itaat eder vaziyette bulundurmak ve kendi arzularına uygun hareket etmesini sağlamak için de Bulgaristan genel maliyesini Fransa ve Rusya ittifakından ayıramayacak vaziyete sokmaya çalışmaktaydı.⁴⁵⁵

Eski ve yeni Bulgar komiteleri, ayrı ayrı iç komiteleri kendi idarelerine katarak bunlardan çekecekleri paralarla etkinliklerini artırmayı amaçladıklarından hiç biri fesatlık çıkarmada diğerinden geri kalmamaktaydı. Son zamanlarda Sarafov komitesinin Edirne civarında haydutluk yapmak için hazırlık girişimlerinde bulunmasına mukabil Mihailovski tarafının da Köstendil ve Devince üzerinden çeteler oluşturmaya başladıkları görülüyordu.

⁴⁵⁴ BOA, HR.SFR. 04. 777/31, Leff 1, M 19 04 1902.

⁴⁵⁵ BOA, HR.SFR. 04. 777/31, Leff 1, M 19 04 1902.

Filibe, Makedonya ve Edirne Cemiyeti'nin Sofya merkezli Mihailovski komitesiyle bağ kurması neticesinde cemiyetin genel idaresi Edirne Bulgarlarının eline geçmişti. O zamandan beri programlarını birtakım tecavüzlerden ibaret emellerle oluşturmakta olan Mihailovski komitesi, Haylili ve Yanbolu civarında kışkırtma faaliyetlerinde bulunmakla birlikte Köstendil ve Devince çevresinde fesatlık meydana getirmeye hız vermişlerdi. Sarafovistler, haydutluk yapmaya teşebbüs etmiş olmakla birlikte Mihailovski hakkında türlü türlü ithamlarda bulunarak Bulgar Hükümeti'nin Makedonya'da vakitsiz kargaşalık çıkarmaya çalışan bu güruhu himayesine aldığını ve silah depolarını bunlara açtığını ilan etmekteydi. Mihailovistler de güya kendileri bozgunculuk yapmıyorlarmış gibi olanca fesat hazırlığını Sarafovistlere isnat etmekteydiler. Dolayısıyla her iki komite, ayrı ayrı çeteler tertip edip belirledikleri hatlar üzerine sevk etmekteydiler. Bu sebeple 1902 yılı için çete saldırıları geçen yıllara nispetle daha fazla olacağı aşikârdı.⁴⁵⁶

Maliyesinin düştüğü handikâp sebebiyle memleketi kurtarmaya çalışan ve bunun için her türlü yardımı Rusya'dan beklemekte olan Bulgar Hükümeti erkânı 1902 yılı bahar aylarında Petersburg'da buldukları esnada birbirleriyle çok ciddi anlaşmazlıklar yaşamışlardı. Bulgar Hükümeti erkânı aynı zamanda Dâhiliye Nazırı aracılığıyla da muhalif sıralarından taraftar ayartmaya çalıştığından memleketin iç sıkıdüzeni emsali görülmedik derecede kötü bir hal almıştı. Bunun üzerine Hükümet'in bekasından emin olamayan kolluk kuvvetlerinin faaliyetsizliğin en aşağı derecesine tenezzül etmiş olmasıyla Makedonya bozguncuları şu zamanı fesatlık yapmak için pek müsait görmüştü. Güvenlik birimleri ne kadar acizlerse ve idare heyeti ne derece atıl durumda bulunsa da Makedonya bozguncularının bu kadar boş bırakılmasının memleket için

⁴⁵⁶ BOA, HR.SFR.04, 777/31, Leff 2, M 19 04 1902.

zarardan başka bir netice veremeyeceğini hükümet bireylerinin dikkate almamasının bir sebebi vardı. Bu sebep, Hükümetin o yıl için Makedonya'da halkın kıyam ve ihtilal faaliyetleri içerisinde olacağından ümit var olması ve Bulgaristan sınırları içerisindeki heyecana engel olamıyormuş gibi görünerek Makedonya'daki kendi çıkarları lehine Avrupa'yı aracı olmaya mecbur bırakmak fikrinden ileri gelmekteydi. Bulgar Hükümeti, kontrolünde tuttuğu gazetelerle halkın gözünde Osmanlı Hükümeti'nin güya birtakım istila emelleri beslediğini göstererek bütün Bulgar halkını ve Sobranya üyelerini Prenslığın selametinin memlekete para girmesiyle sağlanabileceğini ikna etmek için çabalamaktaydı. Hükümet, bu yıl Makedonya'da ihtilal meydana geleceği beklentisi içerisinde olduğundan o zamanki hazırlığı ihtiyatlı tedbirler almak şeklinde olmuştu.⁴⁵⁷

Makedonya'daki Bulgar isyan teşebbüslerine adım adım yaklaşılmakta olduğu 1902 yılı için Rumeli bölgesinde asayişin sağlanması lüzumu önem arz etmekteydi. Rumeli topraklarına fesat ve iftiralar Bulgaristan'dan gelmekte olduğu cihetle alınabilecek en önemli tedbirler, sınırlardan ve imtiyazlı hatlardan silah ve zararlı evrakların geçirilmesine imkân tanınmaması ve buna kılavuzluk yapan bozguncuların iç kesimlerde barınmasına imkân verilmemesinden ibaretti. Bazı Makedonya fesatçılarının, imtiyazlı hatlar üzerinde görev yapmakta olan Osmanlı güvenlik görevlilerinden ve gümrük memurlarından adamlar tedarik ederek onların himayesiyle maksatlarına ulaştıkları görülmüştü. Alınacak tedbirler çerçevesinde her şeyden önce sınır, imtiyaz alanları ve gümrüklerde görevlendirilecek memurların sağlam karakterli olmalarına özen gösterilmeliydi. Bunun yanı sıra namuslu memurlar istihdam edilmekle birlikte eşkıyaya göz açtırmayacak ve kaçırılan silah ile evrakları ele geçirecek güvenlik görevlileri ile memurlara mükâfat verilmesi ve terfi ettirilmesi gerekliydi.

⁴⁵⁷ BOA, HR.SFR.04, 777/31, Leff 2, M 19 04 1902.

Böylece Bulgaristan'dan intikal eden fesatçıların engellenmesi ve saçılan nifak tohumlarının izole edilmesi mümkün olabilecekti.⁴⁵⁸

1902 yılında Yankof'un doğrudan doğruya idaresi altında bulunan hareket alanı, Kesriye ile bütün Manastır vilayetini içine almaktaydı. Kesriye kazası, Nesram-ı Düvel Vadisi ile Popula ve Kurça'ya komşu olan Bağlıšte'yi içine alacak şekilde başlıca üç askeri noktaya bölünmüştü. Bu civarlarda bulunan köyler birer çete başının kumandası altında üç kol çete tarafından hareket alanı olarak belirlenmiş olup bu çeteler, Bulgaristan'dan gelen çete liderleri ile oradaki köylülerden oluşmuştu. Adı geçen bölgelerin çete başları Markof Bernikolof Borsukof idi. Bulgaristan'dan gelmiş olan bu kişi Yankof'un başkanlığı altındaydı. Yankof'un başkanlığı ve doğrudan doğruya askeri idaresi altında bulunan noktanın merkezi kendisinin gizlenmekte olduğu Popula bölgesiydi. Yankof, açıktan hareket edemediğinden bir yerden diğer yere hayvan sırtında taşınıyordu. Yankof, çete bireyleri ile bulunduğu zaman askerî üniformasını giydiği gibi keşif amaçlı bir yere gittiği zaman ise ihtiyar ve kambur köylü kılığında girmektedir. Yankof, Bilanča adlı karyeye gittiğinde kendisine ikramda bulunan karye halkına karşı tuz ekmek yiyerek güya nefsinin beslemeye değil Makedonya istiklalinin sağlanması için geldiğini göstermek istemekteydi. Köylüler geceleri mühimmat ve yiyecek tedarik etmek için köylerine geldikleri halde gündüzleri çetecilere katılmaktaydılar. Yankof, Osmanlı askerlerinin harekâtını incelemek ve Vodina şimendifer tüneline tahrip etmek için 1902 kışını Kesriye'de geçirmeyi planlamıştı.⁴⁵⁹

1902 yılı için Makedonya'da isyan çıkartmak için bu topraklarda bozgunculuk faaliyetlerinde bulunan çeteciler, kış mevsimi münasebetiyle harekâtı planladıkları mevkilerde çetebaşlıklar ile kendilerinin maiyetlerinde onar, on beşer kişilik birer

⁴⁵⁸ BOA, HR.SFR.04, 777/31, Leff 2, M 19 04 1902.

⁴⁵⁹ BOA, Y.MTV. 237/81, Leff 3, H 23 09 1320 (24 Aralık 1902).

grup bırakarak baharın gelmesiyle tamamen harekâta başlanılmak üzere dağılmışlardı. Osmanlı güvenlik güçleri tarafından el konulmaması için mevcut silahlar köylülerden toplatılarak gerektiğinde kullanılmak üzere yalnız çetebaşılarda bilinen mevkilerde saklanmışlardı. Bu silahlar Çereşniçe ve Belatce karyeleri arasında bir yerde olup yaklaşık bir saat kadar mesafede olan bir ormanda saklanmıştı. Ormanın en yüksek bölgesinde bulunan Bervekobi karyesinde otuz kadar Osmanlı askeri bulundurulduğu halde aynı karyede Yankof bir müddet karye halkı tarafından gizlenmişti.⁴⁶⁰

Çetelerin Kesriye ile haberleşmesi burada bulunan Bulgar mektebi pansiyonunda yatılı talebenin ikamet ettikleri koğuş bekçisi ve hizmetlileri vasıtasıyla gerçekleştirilmekte olup bu kişiler her işe vâkıf ve komitenin en güvendikleri kişilerden oluşmaktaydı. Yankof'un çoğunlukla gizlendiği yerler Viç ve Çereşniçe karyeleri idi. Yankof'un zikredilen mevkilerde bulunan çetelerinden başka Kicevo ve Debre cihetlerinde Yordanof ve Sonirme Cakata ile Ohri kazasında Nikola ve Estovina adlı kişilerin liderlik ettikleri başka çeteleri de vardı. Manastır vilayetinin bazı kısımlarında ve özellikle Florina ile Pirlepe kazaları sınırları içerisinde bulunan Bulgar ahali olası bir ihtilale hazır ediliyorlardı. Bunlardan başka Yankof tarafından ilan edilen isyana halkı iştirakten alıkoyup bahar aylarında Sarafov tarafından ilan edileceği tebliğ olunan genel bir ihtilali beklemeye çağıran Çakırof adlı şahsın liderliği altında Sarafov komitesi üyelerinden oluşan bir çete Sarasin ve Bobçof karyelerinde bulunduruluyordu. Delçev, Kovaçof, Nomadaydof, Hristo Terayıçef ve Fransi gibi Sarafov komitesi ileri gelenlerinden birtakım kimseler de maiyetlerinde çete

⁴⁶⁰ BOA, Y.MTV. 237/81, Leff 3, H 23 09 1320 (24 Aralık 1902).

bulunmadığı halde aynı maksatla Manastır vilayeti sınırları içerisinde gezinip duruyorlardı.⁴⁶¹

Selanik vilayeti sınırları içerisinde bulunan Cuma kazasına bağlı Vabirvatye, Pesteriçe, Hırsova, Marolavo, Gradavo, Nedvirosko, Babyak ve Ban karyeleri ile Nevrekop ve Pirin dağlarına komşu olan Razlak karyeleri de çete faaliyetleri bakımında ayrı bir mıntıka teşkil ederdi ki Rayla dağları ve Pesteriçe karyesi vasıtasıyla bu mıntıka bir daire şekline bürünmüş oluyordu. Razlık bölgesine giden ve komitenin nakliye için kullandığı en önemli yolun buradan geçmesine binaen bu mıntıkaya Osmanlı güvenlik güçlerince ayrı bir ehemmiyet verilmesi lazım gelmekteydi. Pirin dağlarından başlayarak biri Timurhisar'a diğeri ise Karasna ve Laya cihetlerine doğru gidip Gradavo adlı karye vasıtasıyla Razlık'a kadar uzanan iki mıntıka daha mevcuttu. Bunlardan başka Karana dağından başlayarak Jeleziliçe karyesi yakınındaki köprüye varıncaya kadar bütün Ustrumca havzasını içeren mevkide müstakil ve çok önemli bir mıntıka bulunuyor olup Bulgar ordusunda görevli Estoyanof'un liderliği altındaydı. Estoyanof, Siroz ile iletişimi sağlamak ve Pirin dağları üzerinden Petriç kazası sınırları içerisinde bulunan çetelerin giriş ve çıkışlarını kontrol etmekle sorumluydu.⁴⁶²

Ustrumca nehrinin sol sahil tarafında Barakova karyesinden başlayarak Seveniverac mevkiine varıncaya kadar olan arazi ile Menlik, Timurhisar, Razlık ve Cuma-i Bâlâ kazalarını ihtiva eden bölge başlıca üç mıntıkaya ayrılmış müstakil bir bozguncu alanı teşkil ederdi. Ustrumca nehrinin diğer tarafında bulunan Boçino karyesinden başlayarak Kırçova, Listiye, Pokrovinek, Padeş, Serlişte, Leşkov, Troskova, Moştiçe ve Cuma'ya bağlı bütün karyeler ile karşı yakada Petriç karyelerini kapsayan bir, Serlişte'den Maleşova'ya kadar merkezi Estevinek ve Vilademirov

⁴⁶¹ BOA, Y.MTV. 237/81,Leff 3, H 23 09 1320 (24 Aralık 1902).

⁴⁶² BOA, Y.MTV. 237/81,Leff 3, H 23 09 1320 (24 Aralık 1902).

karyeleri olmak üzere iki ve bütün Ustrumca kazasını çevreleyen üçüncü bir mıntıka daha vardı. Bu üç dairenin genel merkezi Gevgili olup mektuplaşma ve nakil için kullandıkları başlıca iki ayrı yoldan birincisi sınırdan başlayıp Pesteriçe, Listiye ve Boçino karyelerinden geçerek Ustrumca nehri boyunu takip ederken, ikincisi ise yine sınırdan başlayarak Gradavo, Karasna ve Serlişte karyelerinden geçerek Maleşova'ya ulaşan yolları.⁴⁶³

İstefan Saef, İvan Karaköseli ve Marakinof adındaki kişiler Ustrumca nehrinin sol sahilinde bulunan Cuma ve Razlık cihetlerindeki eşkıyaya ve Donço, Mujuk, Nikolof ve Aleksi adındaki kişiler ise nehrin diğer yakasında bulunan Petriç ve Cuma kazaları cihetlerindeki eşkıyaya liderlik etmekteydiler. Ayrıca İstefan Popof, Baltof ve Manok adlı kişiler Maleşove'da, Nastef, Estoyençef ve Popof adlı kişiler Ustrumca'da ve Porvili Aleksi, Defterof ve Pervedan Estoyanof adlı kişiler ise Timurhisar'da bulunan eşkıyanın liderliğini yapmaktaydılar. Donço, Saef, İstefan Popof ve Nikolof adlı çete mensupları Makedonya'ya dinamit ve kurşun nakletmek üzere Bulgaristan'a gitmişlerdi.⁴⁶⁴

2.2.4. Amerika Misyonerlerinin Makedonya Meselesindeki Rolü

Amerika ve Avrupa'dan gelen misyonerler ile papazlar Osmanlı'nın İstanbul başta olmak üzere diğer vilayet, kaza ve sancak merkezlerinde okullar açmışlardı ve Osmanlı kaynaklarında bu tür okullara "Dar-üldedrisler" denildiği anlaşılmaktadır. Misyonerler, bu okullara farklı kesimlerden çocukların kaydedilmesini sağlayarak onlara zararlı fikirler aşıyorlardı. Bu sayede misyoner okullarında yetişen çocuklar yabancıların

⁴⁶³ BOA, Y.MTV. 237/81, Leff 3, H 23 09 1320 (24 Aralık 1902).

⁴⁶⁴ BOA, Y.MTV. 237/81, Leff 3, H 23 09 1320 (24 Aralık 1902).

yönlendirmelerine açık hale gelmek ve bağımsızlık fikirlerini sahiplenmekle birlikte devletin varlığına zarar verecek faaliyetler içerisinde oluyorlardı. Osmanlı'nın kırsal kesimlerinde devletin eğitim alanındaki eksikliği ve yetersizliği fırsat görülerek mevcut olan bu boşluk Misyoner okulları tarafından doldurulmaktaydı. Haliyle Müslümanlar da dâhil olmak üzere cahil kalmış toplumlar bu okulların hedef kitlesi olmaktan kurtulamamaktaydılar. Dâhiliye Nazırı tarafından 1898 yılının Mayıs ayında Sadrazam'a gönderilen tezkirede bu hususlar doğrulanmaktadır.⁴⁶⁵ Osmanlı'nın önemli mevkilerinde ve çoğu da resmi ruhsat olmaksızın zamanında her nasılsa kurulmuş olan yabancı okulları istedikleri şekilde eğitime devam ediyorlardı. Maarif Nizamnamesi gereği misyoner okullarında okutturulan derslerin programı denetlenmesi ve ara sıra müfettişler tarafından teftiş edilmesi gerekirken bu okullara gönderilen müfettişler kabul dâhi edilmiyorlardı.⁴⁶⁶

Amerika'nın New York Tribüne Gazetesi tarafından 1898 yılının Mayıs ayında bir makale yayınlanmış ve bu makalede Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olma yolunda ilerlemesinin İstanbul'da bulunan Robert Koleji sayesinde olduğu belirtilmişti. Makalede ayrıca Üsküdar'daki Amerika kız mektebinin de bu yolda hizmet verdiği yazılmıştı. Bunun üzerine Hariciye Nezareti tarafından yapılan araştırmada Robert Koleji'nin gündüz ve yatılı eğitim verdiği, biri Osmanlı vatandaşı ve diğeri de yabancı olmak üzere iki müdürü ve 13 öğretmeni bulunduğu anlaşılmıştı. Ayrıca okulun 130'u aşkın öğrencisi olduğu da belirlenmişti ki bunlar Osmanlı'nın Rum, Bulgar, Ermeni, Katolik ve Protestan cemaatleri ile İngiltere, Rusya ve Romanya tebaasından oluşuyordu.⁴⁶⁷

Van, Bitlis, Erzurum ve Diyarbakır vilayetlerinde vuku bulan Ermeni olayları, Amerika misyonerlerinin kendi okullarında

⁴⁶⁵ BOA, Y.PRK.DH. 10/58, Leff 3, H 29 12 1315 (21 Mayıs 1898).

⁴⁶⁶ BOA, Y.PRK.DH. 10/58, Leff 1, H 29 12 1315 (21 Mayıs 1898).

⁴⁶⁷ BOA, Y.PRK.DH. 10/58, Leff 1, H 29 12 1315 (21 Mayıs 1898).

yetiştirdikleri kişiler vasıtasıyla zuhur ediyordu. Bu misyonerler, isyanlar çıkarmak için sadece Ermenileri kışkırtmakla kalmayıp Makedonyalıları da bağımsızlık fikrine hazırlamak için cemiyetler teşkil etmekte ve para toplamaktaydı.⁴⁶⁸

2.2.5. Makedonya'da İsyanların Başlaması, Seyri ve Etkileri

Bulgar komitelerinin 1887 yılı itibari ile Makedonya Bulgarlarını ayaklandırmak için Bulgaristan'ın her bir kazasında merkez komite teşkil ettiği gibi Makedonya'nın birkaç kazasında komite heyetinin teşkili amacıyla Köprülü'nün birinci merkez seçildiği istihbaratı Hükümet'e ulaşmıştı.⁴⁶⁹ Komite, 1896 yılı itibariyle Berlin Antlaşması'nda Makedonya için şart koşulan ıslahatların yerine getirilmediğini ifade ederek Makedonya topraklarında girişecekleri isyan hareketlerinin kendilerince haklı gerekçelerini ortaya koymaya çaba göstermişlerdi.⁴⁷⁰ Onlar, Makedonya'daki ıslahatların yetersiz kaldığını ve bu sebeple harekete geçilmesi gerektiğini daha yüksek sesle ifade etmek için Sofya'da mitingler dâhi tertiplemişlerdi.⁴⁷¹ Makedonya'da icra edilen ıslahatların kıymetsiz olduğu ve bundan sonra yapılacak olan ıslahatların da farklı olmayacağı düşüncesi Bulgaristan'da yayın yapan gazetelerde sıkça dile getiriliyordu ve böylece Makedonya meselesi hususunda komitelerin icra edecekleri faaliyetlere halkın desteği temin edilmeye gayret gösterilmekteydi. Nitekim *Glass Makedonski* adındaki gazete bu gazetelerden sadece birini teşkil etmekteydi.⁴⁷² Bulgaristan'da bulunan komiteler, Makedonya'da yaşayan Bulgarlar vasıtasıyla bir kargaşa ortama meydana

⁴⁶⁸ BOA, HR.SFR.04. 534/35, M 11 12 1899.

⁴⁶⁹ BOA, DH.ŞFR. 133/8, R 27 01 1303 (08 Nisan 1887).

⁴⁷⁰ BOA, Y.EE. 50/55, H 14 01 1314 (25 Haziran 1896).

⁴⁷¹ BOA, HR.SFR.04. 752/43, M 21 06 1896.

⁴⁷² BOA, Y.PRK.TKM. 38/8, H 13 04 1314 (24 Temmuz 1896).

getirtmeyi amaçlıyorlardı. İsyân esnasında Bulgaristan'da hazır halde bekletilen çetecilerin soydaşlarına yardım bahanesiyle harekete geçirilerek Makedonya topraklarına terörün hâkim olmasınlanıyordu.⁴⁷³ Osmanlı'nın Londra Sefareti tarafından 1897'de merkeze gönderilen telgraflara göre Bulgar komiteleri, Makedonya topraklarında kullanmak üzere İngiltere'den tüfek ve kurşun siparişi vermekteydiler.⁴⁷⁴

Bulgar komitelerinin Makedonya'da çıkarmayı planladıkları isyan öncesinde maddi destek sağlamak amacıyla başvurdukları yöntemlerden biri olarak Makedonya'da olduğu gibi Bulgaristan'daki birtakım kesimleri de tehdit ederek para toplamak olduğu anlaşılmaktadır. Komiteler, 1901 yılında Bulgaristan'ın Filibe kentindeki bazı hanelerin sahiplerine imzasız mektuplar göndererek belirledikleri miktar parayı kendi hesaplarına göndermedikleri takdirde türlü musibetlerle karşılaşacakları tehdidinde bulunmuşlardı.⁴⁷⁵ Nitekim 1901 yılına gelindiğinde Bulgaristan'ın ve Doğu Rumeli'nin önemli kasabalarında merkezi Sofya'da olmak üzere birer komite şubesi mevcuttu. Bu şubeler merkezden aldıkları emri icraya etmeye, komite namına para toplamaya, fedai kaydetmeye ve Makedonya hakkında zararlı içerikler barındıran neşriyatlarda bulunarak ahalinin fikrini zehirleyen birer fesat daireleri olarak bilinmekteydi.⁴⁷⁶

2.2.5.1. Cuma-i Bâlâ İsyanı

Bulgar İhtilal Cemiyeti'nin 1893'te tarih sahnesine çıkışından 1902 yılına kadar geçen dokuz yıllık zaman dilimine denk gelen ilk faaliyet devri haydutluk tarzında küçük hareketler ve çete baskınlarıyla geçmiş, kırsal kesim ve köylerde asayiş ihlal

⁴⁷³ BOA, A.MTZ.(04.). 34/35, H 10 01 1314 (21 Haziran 1896).

⁴⁷⁴ BOA, Y.PRK.BŞK. 49/77, H 27 08 1314 (31 Ocak 1897).

⁴⁷⁵ BOA, Y.PRK.MYD. 24/37, Leff 1, H 02 07 1319 (15 Ekim 1901).

⁴⁷⁶ BOA, Y.PRK.HR. 30/25, H 23 12 1318 (13 Nisan 1901).

edilmişse de genel bir ihtilal meydana getirilmemişti. Bulgar cemiyetlerinin Makedonya topraklarında bu süre zarfında genel bir ihtilal meydana getirememelerinin iki önemli sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Boris Saraf ve Dalçef gibi cemiyet liderleri arasında faaliyet programı itibariyle birtakım ihtilaflar yaşanması ve hatta radikalciler ile ılımlıların ayrı gruplar oluşturması ve ikincisi ise Yunanistan ile Sırbistan'dan gelen çetelerin de sahneye çıkmış bulunmasıdır. Özellikle de “Andartes” adı verilen Rum çetelerinin Bulgarlara karşı faaliyetlerinden Osmanlı kuvvetlerinin oldukça istifade etmiş olduğundan ve hatta bazı durumlarda Türk-Rum işbirliğinden bile bahsedilirdi. Prizren ve Üsküp gibi bölgelerde de Bulgar kilisesine karşı Ortodoks Sırp piskoposlarına beratlar verilmişti. Rum çetelerinin Bulgar köylerini İstanbul Patrikliğine bağlamak amacıyla Rumlaştırma gayretleri bir dereceye kadar himaye edilmekle birlikte Rumlaşan Ulah köylülerinin de Yunanlılığa karşı harekete geçirilmesi sağlanmıştı. Bu durumda Bulgarlar, Osmanlı'dan ziyade Yunanlılar ve Sırplarla uğraşmak zorunda kalmış ve sonuç itibariyle Makedonya toprakları Hıristiyan unsurların birbiriyle mücadele sahnesi haline gelmişti.⁴⁷⁷

Manastır, Kosova, Selanik ve Edirne vilayetlerinin durumu hakkında Avrupa devletleri arasında bazı müzakereler yapıldığına dair haberler alınmaktaydı. 1902 yılının bahar aylarına doğru Bulgar komitelerinin maksatlarına ulaşmak için aramakta oldukları yol, Makedonya Müslümanlarını girişecekleri eylemlere karşılık vermeye mecbur bırakarak bir çatışma meydana getirmektir. Böyle bir çatışma ortamı oluşacak olur ise Avrupa'da kamuoyu galeyana geleceğinden ve Bulgarları himaye edenler de meydana çıkacaklarından Avrupa büyük devletleri birlikte hareket ederek Osmanlı'yı Makedonya toprakları hakkında bir karar vermeye zorlayacaklardı. Bu durumda her nerede çeteler ortaya çıkacak olur ise harekete geçmelerine imkân verilmeyip hemen yok

⁴⁷⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 345.

edilmeliydiler. Bu vazifeyi Osmanlı güvenlik güçlerinin yerine getirmesi gerekli olup asla ve asla ahalinin hiçbir ferдинin bu olaylara dâhil olmasına müsaade edilmemeliydi. Bulgar fesatçıları ayrıca Müslümanların dini değerlerine zarar vermekle birlikte ihtiyaçlarını öldürerek kendilerini intikam almaya itmeyi planlamaktaydılar. Bu tahrik edici faaliyetler meydana geldikçe Müslümanların sükûnet ve metanet içerisinde hareket etmeleri ve mağdur olanların bizzat intikam hevesiyle davranmayıp haklarını devletin askeri gücü ve kanunlarında araması Makedonya'nın selameti için faydalı olacaktı.⁴⁷⁸

Bulgar subaylar ile İç Örgüt'ün yurtdışı temsilcileri arasında Makedonya meselesi konusunda bazı görüş ayrılıkları ve güvensizlik mevcuttu. Makedonya'nın kurtuluşu için her iki tarafın temsil ettiği iki farklı anlayış birbiriyle çarpıştı. General Konçev, Yarbay Nikolov ve Albay Yankof taraftarı bazı subaylar, Delçev ve Petrov'un benimsediği düşünceye açık bir biçimde karşı çıkmaya başladılar. İç Örgüt ve Sofya'da bulunan temsilcileri, Makedonya'da çıkarılması planlanan genel bir isyan için şartların henüz olgunlaşmadığı görüşündeydiler. Bunlar tarafından dile getirilen görüşe göre yeterince hazırlanmadan isyanı başlatmak istenmeyen durumlar meydana getirebilir ve bu durum halkın savaş isteği ve motivasyonunu olumsuz etkileyebilirdi. Bu sebeple, isyan için uygun şartlar oluşuncaya dek bu zamana kadar yapılan çete savaşları politik ajitasyon ile bağlantılı bir biçimde devam etmeliydi. Bu görüşe göre zamanı geldiğinde Makedonya halkı kendi imkân ve gücüyle Osmanlı hâkimiyetinden kurtulabilecekti. Konçev grubu ise genel bir isyanın hemen başlatılmaması ve bu isyan hareketine dışarıdan silahlı yardımlarda bulunulmaması durumunda Makedonya'nın kurtarılabilmesine inanmıyordu. Onlara göre, geçen hazırlık safhasında halk yeterince bilinçlenmiş ve uygun şartlar oluşturulmuş olunması dolayısıyla şimdi konuşma

⁴⁷⁸ BOA, Y.A.HUS. 426/66, H 17 12 1319 (27 Mart 1902).

vakti değil icraat sergileme vaktiydi. Fakat bunun için Makedonya'daki ilkokul öğretmenlerinin faaliyetlerine şimdi subayların faaliyet ve hareketleri dâhil edilmeliydi. Bu sebeple harekâtı başlatmak ve yönetmek için subayların derhal Makedonya'ya gönderilmesi lazım gelmekteydi.⁴⁷⁹

Konçev-Mihailovski tarafından yönetilen *Makedonya Yüksek Komitesi*, 1901 yılının sonbaharında Makedonya'da isyan hazırlıklarına başladı. Garvanov'un da Konçev'in temsil ettiği tarafta yer alıp onlarla birlikte sıkı bir işbirliğine girişmesi İç Örgüt'ün bazı liderlerini hayal kırıklığına uğratmıştı. Selanik'teki "Devrimci Kardeşlik" in eski üyeleri Konçev'in yolunda gitmeye kararlı olduklarını gösterdiler. Pirlepe, Gevgili ve Ustrumca'da kurulan yerel komiteler *Makedonya Yüksek Komitesi* emrine girdiler. İç Örgüt yönetiminden hoşnut olmayan ve Örgüt'ten atılan çok sayıda eski voyvoda artık Konçev'in saflarına dâhil olmuşlardı. 1902 yılı ilkbaharından beri Bulgaristan'da eğitilip donatılan yeni birlikler Serez sancağına yakın sınır bölgelerine yerleştiler. Konçev'e en yakın isimlerden Albay Yankov, 1902 yılının Ağustos ayı sonunda isyan hazırlıklarında bulunmak amacıyla batı Makedonya'ya gitti.⁴⁸⁰

Bulgar kamuoyunda da Makedonya'da bir isyan hareketi başlatılması hususunda bazı fikir ayrılıklarının yaşandığı görülmektedir. Rusya'dan bağımsız olarak Makedonya'da bir ihtilal meydana getirilmesini destekleyen bazı yayın organları bu arzularını olabildiğince etkili bir biçimde okuyucularına aktarma çabası içinde olmuşlardı. Nitekim Rusya'nın İstanbul sefiri ile "Noviye Vremya" gazetesi muhabiri arasında Makedonya işleri hakkında bir görüşme gerçekleşmiş ve bu görüşmeye dair

⁴⁷⁹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 157.

⁴⁸⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 159.

“Novaborba” gazetesinin 16 Mayıs 1901 tarihli nüshasında şu değerlendirmelerde bulunulmuştu:⁴⁸¹

“Rusya Devletinin İstanbul sefiri tarafından sarf edilen ifadeye bakılırsa Rusya, Makedonya işleriyle alakadardır. Rusya Hükümeti’nin benimsediği siyaset tarzı bizim tarafımızdan pek hoş karşılanmamaktadır. Şu kadar ki Slavlık ile din meselesi ortaya konularak birtakım çıkar elde etme beklentisinde olunmamasını arzu ederiz. Bizim Ruslarla hiçbir ortak menfaatimiz yoktur ve Rusya’dan hiçbir şey bekleyemeyiz. Rusya, Mançurya meselesinin halledilmedikçe bizim rahat durmamız tavsiyesinde bulunuyor. Biz kendi derterimizle meşgul iken, Rusların nasıl olur da Mançurya işinin halledilmesine kadar ihtilalin ertelenmesine lüzum gördüklerini anlayamıyoruz. Ruslar, Rus Hükümeti’nin hiçbir tarafta meşgul olmadığı bir sırada Makedonya ihtilalinin baş göstermesini arzu ederler ki, Rus orduları Bulgaristan’a girebilsin ve Makedonya’yı kurtarmak bahanesiyle bir daha çıkmasın. Böyle bir durumun meydana gelmesinden bizi Ruslardan kim kurtaracak?”

Balkan devletlerinin rekabet sahasına dönüşen Makedonya’da yaşanan çatışmalar ve eşkıya faaliyetleri 1902 yılına gelindiğinde o kadar kasvetli bir hava meydana getirmişti ki Bulgarların çok kısa bir süre sonra Makedonya’da genel bir isyan hareketine girişeceğini Makedonya’daki yabancı devlet konsolos ve istihbaratçılarının öngördükleri anlaşılmaktadır. Nitekim İsyanın başlamasına çok kısa bir zaman kala Manastır’daki Fransa konsolosu, 4 Mart 1902 yılında Fransa sefirine göndermiş olduğu tahriratta Makedonya’nın isyan başlamadan önceki mevcut durumu hakkında şu sözleri sarf etmişti:⁴⁸²

⁴⁸¹ BOA, A./MTZ.(04). 70/14, 1319 M 27 (16 Mayıs 1901).

⁴⁸² BOA, Y.A.HUS. 441/94, 1320 Za 09 (7 Şubat 1903).

“İlkbaharda bir isyan hareketi vuku bulacağı herkesin dilindedir. Komitelerin harekâtı bugünlerde daha çok sekteye uğramış olsa da Türkler, bu rehavet ortamına kesinlikle kanmadıklarından mevcut gidişattan pek endişeli görünüyorlar. Makedonya’daki çiftlik sahipleri her sene bu mevsimde mezarlarında bulunurlarken manastırdan çıkmaya dâhi cesaret edemiyorlar. Şehir merkezlerinde bile bir korku ve endişe hâkim olup akşamın saat altısında dükkânlar kapanmakta ve fenersiz kimse dışarı çıkamamaktadır. Rumlar, Bulgarlar hakkında şiddetli tedbirlerin alınmasını talep ediyor. Sırp propagandacıları ise Bulgarların faaliyetlerine destek oldukları tâktirde beyhude yere kendilerini hedef göstermiş olmaktan çekindikleri için de tarafsız hareket ediyor gibi görünmeye gayret göstermektedirler.”

Bulgar komitelerinde iki taraf ve anlayış söz konusuydu ve bu taraflardan biri nispeten daha ılımlı olup özellikle de Zonçev ve Mihailovski tarafından ve diğeri ise daha ihtilalci bir anlayışa sahip olup Sarafov ⁴⁸³ tarafından temsil edilmekteydi. Sarafov, Makedonya’da Dalçev tarafından meydana getirilen “Teşkilat-ı Dâhiliye Organisation Interieure” komitesi ile işbirliği içerisinde olup terör eylemlerine başvurma yöntemini benimsedi.⁴⁸⁴

Cuma-i Bâlâ isyanı, 23 Eylül 1902 tarihinde Cuma-i Bâlâ kazasına bağlı Zelesnika adlı bir karyede patlak verdi ve kısa süre içerisinde Şerbinova ve Gradevo karyelerine sıçradı.

⁴⁸³ 1902 Bulgar isyan hareketine giden sürecin belirleyici ve en önemli aktörü olan Sarafov komitasının lideri Sarafov, Makedonyalı bir Bulgar idi ve Bulgar jimnaz okulundan mezun olduktan sonra eğitimini Sofya askerî okulunda devam ettirmişti. Sarafov henüz 25 yaşlarında iken Sofya’daki üniversite öğrencilerinin de katılımıyla Menlik kaza merkezine saldırıda bulunmuş ve buradaki hükümet konağını yakarak kaza merkezini birkaç saat elinde tutmuştur. Sarafov ve beraberindekiler Osmanlı güvenlik görevlilerinin müdahalesiyle mukavemet gösteremeyip kaçmışlarsa da, bu cesur davranışından dolayı Bulgar komitacıları arasındaki tanınırlığı artmıştır. Aydın, “Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri”, 1596.

⁴⁸⁴ Selahaddin, *Makedonya Mes’alesi ve Balkan Harb-i Ahiri*, 27.

Makedonya'da meydana gelen isyan hareketini şahsen idare eden General Konçev, Bulgaristan ve Rusya hükümetlerinin kendilerine yardıma geleceğini iddia edip taşra ahalisine cesaret vermeye ve isyana katılmaya teşvik etmesine rağmen çatışmalara çok az köylü iştirak etti. İç Örgüt'ün bu isyanı onaylamaması bu durumun sebebi olarak gösterilebilir. Hatta Çernopoev, Sandanski, Kovaçev ve Asenov gibi yerel liderler fiilen Konçev'e bu isyanı desteklemediklerini belirttiler. Haliyle bu şartlarda isyanın başarılı olacağı beklenemezdi. Selanik'teki Avusturya-Macar başkonsolosu da bir raporunda, isyan esnasında Osmanlı kuvvetleri ile Bulgaristan'dan gelen 300-400 çeteci arasında geçen küçük ve önemsiz çatışmalar olduğunu belirtir. Yani anlaşılacağı üzere yaşananlar sadece vuku bulan birer terör eylemleriydi.⁴⁸⁵

Komitacılar, kendilerine taraf olmayan nüfusları katletmeye devam etmekte oldukları halde Müslüman halk bunların mezalimine şimdiye kadar sabır ve tahammül ile mukabele etmekte idiler. Bununla beraber günün birinde ufak bir hadise yüzünden Müslümanların da büyük bir ihtilal meydana getirmesinden korkulmaktaydı.⁴⁸⁶

İsyan devam ederken Osmanlı kuvvetleri Padişah'ın emri doğrultusunda isyancıların takibatında anlaşılması güç bir şekilde çekingen hareket etmişlerdi. Fakat Osmanlı askerleri 11 Ekim'de Kresna geçidinde isyancılar tarafından tertiplenen bir pusuya düşüp çok kayıp verince oldukça yoğun bir takibata koyuldular. Kasım ayının ortalarına doğru isyan bastırıldı ve bu isyan esnasında yaklaşık olarak 15 karyede büyük maddi ve manevi zararlar oluştu. İsyan boyunca çetecilerden yaklaşık 200 kişi sınırı geçip kaçıma muvaffak olmasına karşın 37 kişi ise öldürülmüştü.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 162.

⁴⁸⁶ *BOA, Y.PRK.MŞ. 7/110*, H 21 01 1321 (19 Nisan 1903).

⁴⁸⁷ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 163.

1902 yılının Eylül ayında patlak veren Cuma-i Bâlâ isyanı Osmanlı kuvvetleri tarafından bir ayda bastırılmış olmasına rağmen bu isyan ile birlikte bütün gözler Makedonya'ya çevrilmişti. Osmanlı Hükümeti, Avrupa devletlerinin müdahalede bulunmasına engel olmak amacıyla 1 Aralık 1902'de Hüseyin Hilmi Paşa'yı⁴⁸⁸ Genel Müfettiş görevi ile Makedonya'ya tayin etmişti.⁴⁸⁹

2.2.5.2. Selanik Suikastları

Makedonya'da ihtilal başlangıç yılı olan 1902 yılından 1903 yılına değin bu geçiş döneminde Makedonya reform tasarısı üzerinde bir görüş birliğine varıldıktan sonra büyük güçler diplomasisi mevcut durumun sağlamlştırılması eğilimindeydi. Ancak Makedonya İç Örgüt'ü, başarısızlıkla sonuçlanan Cuma-i Bâlâ isyanından sonra Bulgar Eksarhlığı'na bağlı halkın kendilerine olan güveninin sarsılması ve moralinin iyice bozulması tehlikesi karşısında yeni bir isyan hareketine başlama zorunluluğu hissetti. Nitekim Makedonya'nın kuzeydoğu kazalarında yaşayan Bulgar köylülerinin silahlarını devlet yetkililerine teslim etmeye başlamış olmaları Örgüt'ün endişe duymakta haklı olduğunu göstermekteydi. Bu sebeple hareketin önde gelen bazı liderleri, örgütün dağılmasını çaresizce seyretmektense en iyi savunma

⁴⁸⁸ Hüseyin Hilmi Paşa 1 Aralık 1902'de yeni oluşturulan Rumeli Umumi Müfettişliği'ne atandı ve bu tarihten itibaren İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra görevine son verilmesine kadar olan süre zarfında Umumi Müfettiş olarak görevini sürdürdü. Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: XIII, sayı: 1, 2015, 3. Hüseyin Hilmi Paşa'nın Genel Müfettiş olarak atanması sonrası süreçteki Makedonya'daki faaliyetleri ve bu süreçte meydana getirilen Makedonya ıslahatları hakkında genel açıklamalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacaktır.

⁴⁸⁹ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 87.

saldırıdır düşüncesinden hareketle yeni bir isyan çıkarmayı arzu ediyorlardı.⁴⁹⁰

Bazı Bulgar liderleri ise yeni bir isyan hareketine kalkışmanın ne derece mantıklı olabileceği hususunda tereddüt içindeydiler. 1901 yılı başında tutuklanan ve 1902 yılı sonbaharında hapisneden çıkan İç Örgüt'ün merkez komitesinin iki üyesi olan Matov ve Tatarçev, Garvanov ile Selanik'teki yeni merkez komitesinin diğer üyeleriyle bir dizi görüşme gerçekleştirdiler. Bunlar daha sonra Sofya'ya gittiler ve 1903 yılı ilkbaharında gerçekleştirilmesi planlanan genel bir halk ayaklanmasının uygun olup olmadığı hususunda sert tartışmalar içerisine girdiler. İç Örgüt'ün yurtdışı temsilcileri sorumluluğunu üstlenen Tatarçev ve Matov, genel olarak İvan Garvanov tarafından belirlenen Selanik'teki merkez komitesinin çizgisini takip etmekteydiler. Bunlar kente varır varmaz Cuma isyanını artık bundan sonra bütün Makedonya topraklarında tekrarlama planı çerçevesinde Petrov ve Delçev'i Konçev grubuyla barıştırmaya çabaladılar ve bu gayretlerinde olumlu neticeler elde ettiler. Bu durum, aslında İç Örgüt'ün bu zamana kadarki tutumunu terk ederek Yüksek Makedonya Komitesi ile işbirliği içerisinde hareket etmeye hazır olduğu anlamını taşımaktaydı. Ayrıca Tatarçev ve Matov, Bulgar Hükümeti ile de yakın ilişkiler içerisinde olmaya özen göstermekteydiler.⁴⁹¹

Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin her köşesi 1903 yılına gelindiğinde Bulgar çeteleriyle dolmuş ve açık bir tabirle ifade etmek gerekirse neredeyse bütün Bulgar halkı ya çete olmuş ya da çete faaliyetlerini destekliyordu. Bulgar halkı Osmanlı askeri kuvvetlerini görünce askerden yana tavır alıyor gibi gözüküp, askeri kuvvetleri aciz ve zayıf görürler ise aslan kesiliyorlardı. Bulgar çeteleri yalnız gördükleri Müslüman ve Hıristiyan kadın,

⁴⁹⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 172.

⁴⁹¹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 172.

erkek, çocuk demeden katlediyorlardı. Bulgaristan Hükümeti ise bir taraftan eşkıyayı takip ettiğini ve baskı altına almaya çalıştığını velvellerle ilan edip diğer taraftan da eşkıyaya destek çıkmaktan geri durmuyordu. Bulgar Hükümeti, çeteleri imtiyazlı sınırlardan firar ettirmekle birlikte Bulgar ordusundan emekli askerleri dahi çetelere kumandan olarak atamaktaydı.⁴⁹² Nitekim Rumeli Umumi Müfettişi sıfatıyla Hüseyin Hilmi Paşa tarafından hazırlanan rapora göre 1902 yılı itibarıyla Makedonya’da 110 Bulgar,⁴⁹³ 80 Rum, 30 Sırp ve 5 kadar da Ulah çetesinin faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.⁴⁹⁴

Bulgar eşkıyasının 1903 yılında Selanik’te büyük terör faaliyetleri meydana getireceği istihbarat raporlarıyla açığa çıkarılmıştı. Bu durum Selanik yöneticileri tarafında göz ardı edilmeyerek gerekli tedbirlerin alınmasına çalışılmaktaydı. Nitekim 19 Nisan 1903 tarihinde Selanik’te valilik yapmış bulunan bir devlet görevlisi (Seyyid Mehmed) tarafından şu sözler sarf edilmiştir:⁴⁹⁵

“Bulgaristan’da ve Sırbistan’da büyük bir hazırlık içerisinde bulunduğu haber alınıyor. Şurasına emin olunmalıdır ki her halde Bulgarlar muharebe hazırlığı ile meşguldür. Bu aralar Bulgaristan’da bir galeyan olduğu her taraftan hissedildiğine göre yüzde bir ihtimale karşı basiretle davranmak büyük ihtiyatkârlıktır. Yaklaşmakta olan Paskalya münasebetiyle Bulgarların sergilemiş oldukları haller göz ardı edilecek derecede değil ise de hükümetin gösterdiği kararlılık, metanet ve ihtiyatlılık takdire şayandır. Valilik görevinde bulunduğum esnada bir gün İngiltere konsolosu ile yardımcısı makamıma gelerek bu Paskalya arasında

⁴⁹² BOA, Y.PRK.MŞ. 7/110, H 21 01 1321 (19 Nisan 1903).

⁴⁹³ Hale Şıvgın, “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, 2007, 83.

⁴⁹⁴ Sevilya Aslanova Saylak, “Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)”, *Gazi Akademik Bakış*, cilt:10, sayı:19, 2016, 115.

⁴⁹⁵ BOA, Y.PRK.MŞ. 7/110, H 21 01 1321 (19 Nisan 1903).

Bulgarların Selanik'teki büyük ticaret merkezlerini ve konsolosluk binalarını dinamit ile tahrip edeceklerini söylediler. Bulgarların hain teşebbüslerine karşı daha büyük bir ihtiyat lüzum görerek İzmir'den gelip Kosova cihetine sevk edilmekte bulunan iki tabur askerin bu paskalya yortusu sona erinceye kadar Selanik'te kalması sağlandı. Kışla meydanı bu askerlere ordugâh kılınarak çadırlar derhal kurduruldu. Herkesin gözü askerin sindirici gücü karşısında doldu ve bunların geceli gündüzlü devriye gezmesini kararlaştırarak o gecedan itibaren tedbir ve güvenlik bir kat daha artırıldı.”

Makedonya'da meydana getirilmek istenen genel bir halk ayaklanması için 1903 yılının henüz erken olduğu ve şartların olgunlaşması gerektiği hususundaki görüşler dikkate alınmadan Merkez Komite, 15, 16 ve 17 Ocak'ta Selanik'te bir kongre düzenledi ve bu kongreye çoğunluğu öğretmen olmak üzere 17 delege katıldı. Osmanlı yetkililerinin fark etmesi tehlikesine karşın bazı bölgeler davet edilmediği için bütün devrim sancakları delege göndermemişti.⁴⁹⁶ Bu kongreye İvan Garvanof başkanlık etti.⁴⁹⁷ Kongreye katılanlardan Manastır delegesi Lozançev hariç çoğunluk halkın bir isyana daha hazır olmadığı görüşünü dile getirdi. Fakat ilginçtir ki kongre sonucunda Serez bölgesi temsilcisi dışındaki bütün delegeler isyanın gerçekleştirilmesi yönünde onay verdi. Genel bir isyan hareketinin başlatılması hususunda çokça tereddütler mevcut olmasına rağmen kongrede isyanın başlatılması kararı alınmasında bazı düşüncelerin etkili olduğu açıldı. *Yüksek Makedonya Komitesi*'nin tertiplettiği Cuma isyanından sonra örgütün yüz yüze kaldığı olumsuz koşullar, Makedonya'da ne zaman çıkarılacağı belli olmayan ve kendi kontrolleri dışında yeni isyan denemelerinden başka bölgelerin parçalanması ile halkın

⁴⁹⁶ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 175.

⁴⁹⁷ İrtəm, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi: Balkanların Kördüğümü*, 222.

moral seviyesinin çökmesinden kaynaklanacak tehlike ve büyük devletler diplomasisinin ulusal davaya ilgi duyuyor olması bu düşünceler olarak sıralanabilir. En nihayetinde kongrede Makedonya’da genel isyanın vakit kaybetmeden hemen ilkbaharda yapılması kararı alındı.⁴⁹⁸ Bu defa ihtilalin başında rakiplerinin başarısızlıklarından güç alan Boris Sarafov bulunuyordu.⁴⁹⁹

IMRO, Osmanlı Hükümeti’nin, Makedonya’da uygulanması hususunda kendisine sorumluluk yüklenen ıslahat programını gerçekleştirmediğini ileri sürüp, amacının bu programın uygulanmasını sağlamak olduğunu belirtmekle kendilerince gerçekleştirilecek İlinden İsyanı’nın gerekçesini ortaya koymuş oluyordu. Komiteye göre Makedonya’da reformların etkili bir biçimde uygulanabilmesi için Avrupalı devletler tarafından bölgeye bağımsız Hıristiyan bir valinin atanması şarttı. Komite, bu husustaki taleplerinin kabul edileceği zamana kadar savaşıma devam edeceğini bildirmekteydi.⁵⁰⁰

Seraskerlik Makamlığı 24 Aralık 1902 tarihinde 1903 yılının bahar aylarında Bulgar komiteleri tarafından Makedonya’da çıkarılması planlanan genel bir isyan hareketi hakkında bazı istihbarat bilgilerini paylaşmıştı. Seraskerlik Makamlığı tarafından verilen istihbarat bilgileri genel olarak şu şekildeydi:⁵⁰¹

1-Sofya’da 1902 yılının geçen Ağustos ayında gerçekleşen Makedonya kongresinde aleyhinde meydana gelen ithama karşı Sarafov tarafından verilen cevap ikna edici görülerek komite efradından yine birçok kimseler onun tarafına katılmaya başlamışlardı. Kendisinin gelecek baharda Makedonya’da ilan

⁴⁹⁸ Adanır, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, 175.

⁴⁹⁹ İrtem, Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi: Balkanların Kördüğümü, 222.

⁵⁰⁰ Yakup Ahabab, “Amerikan ve İngiliz Basınında İlinden İsyanı (1903)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, cilt:1, sayı:1, 2015, 136.

⁵⁰¹ BOA, Y.MTV. 237/81, Leff 5, H 23 09 1320 (24 Aralık 1902).

edeceğini beyan ettiği genel ihtilale bizzat liderlik edeceği cihetle komite başkanlığını kabul etmekten kaçınması üzerine taraftarlarından mühendis İstanişef başkan seçilmiştir.

2- Makedonya'da 1903 baharında ilan edilecek olan isyan, bu zamanda iktidarda bulunan Rusofiller kabinesinin talimatı ile olmuştur.

3- Kabine tarafından alınan bu tedbirli isyan kararının Rusların istek ve teşvikleri üzerine gerçekleştiği bilinmektedir. Rusya, devletler nezdinde isyanın meydana getirilmesi hususunda mesul tutulmamak için isyanın başlatılmasının Bulgar Hükümeti tarafından kabineye tavsiye edildiğinin bildirilmesini istemiştir. Bulgar Hükümeti, resmen isyana muhalif görünmek istemiş ise de gerçek manada Rusya himayesinden geri durmamak için bu durumu kabul etmiştir.

4- İgnatıyef, Sofya'da bulunduğu esnada Makedonya'da ihtilali teşvik etmiş olmasına rağmen milletler dengesini ihlâl etmiş olmakla itham edilmemek için dışarıya karşı Rusya Hükümeti'ne muhalif görünerek kendileri tarafından resmi olarak Bulgar Hükümeti'ne verilen nasihatlerin dikkate alınmadığını anlatmıştır.

5- İsyanın ilanından beri Makedonya'da icra edilen harekâttan Rusya Hükümeti'ni haberdar etmek üzere Makedonya'da bir istihbarat heyeti bulundurulmaktaydı.

7- Yankof tarafından ilan edilen ve bugün küçük ölçekte devam eden isyan, Makedonya'da olduğu gibi Bulgaristan'da da resmî nazarıyla bakılmakta olup gelecek bahar için pek büyük hazırlıklarda bulunmaktadır. Baharda ihtilale iştirak etmek üzere dışarıda bulunan Makedonyalıların kışın memleketlerine dönmeleri komite tarafından ısrarla emir ve tavsiye edilmektedir.

8- Bulgar ordusundan yirmi iki kişi komiteye dâhil olduğu gibi aslen Makedonya kökenli subayların tümü komite tarafından

tain olunacakları bölgelerdeki görevleri üstlenmek üzere baharın gelmesiyle istifa edecekleri ve bugün bazı subayların resmi sıfatlarıyla komite idaresinde görev yapmakta olduğu güvenilir kaynaklarca istihbaratı verilmiştir.

10- Bütün Makedonya'yı ihtilâl ateşi içinde göstererek Avrupa devletlerinin müdahalesini davet etmek üzere ilkbaharda bir günde hep birlikte kıyam edilerek karye ve kasabaları ateşe vermek ve birçok noktayı bombalama gibi dehşet verici eylemlerde bulunmak komitenin başlıca planını teşkil eder.

11- Avrupa devletlerini ziyarette bulunan Mihailofski, Makedonya'da vaziyetin son dereceye geldiğini ve bu hâlin devam ettirilmesinin artık mümkün olamayacağını beyan ettikten sonra Avrupa müdahale etmezse ilkbaharda dehşetli ihtilâl baş göstereceğini söyleyerek Avrupa'nın müdahalesini istirham etmiştir. Avrupa hükümetleri tarafından Mihailofski'ye verilen vaat Avrupa gazeteleriyle ilan edilmişti. Buna göre güya Avrupa hükümetleri, Makedonya'ya muhtariyet verilmesi için devletlerin müdahale edeceğini ve bunun için ahalinin iç isyan çıkarmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

13- Komite, Eksarhlıktan baharda ilan olunacak genel bir isyan hareketi esnasında güya muallim ile papazların hapsedilmeleri ve öldürülmüş olmalarını gerekçe göstererek kilise ve mektep faaliyetlerinin devamı mümkün olmadığından buraların kapatılmış olduğunu bir protesto mahiyetinde Padişah ile Avrupa devletlerine bildirmesini istemiştir. Eksarhın vazifesini kolaylaştırmak adına güya Müslümanlar tarafından ateşe verildiği gösterilmek için de birkaç kilise ve mektebin komite tarafından yakılmasına karar verilmiştir.

14- Makedonya için zikrolunan kötü emellerin boşa çıkarılması hususunda herkes hissesine düşen vazifeyi özenle ve devamlı yerine getirmelidir. Makedonya vaziyeti fevkalade ciddi

olmakla beraber bahara kadar olan süreden istifade edilerek kötü gidişatın engellenmesinin mümkün olmasına nazaran ümit henüz tükenmediğinden hükümetçe gerekli tedbirlerin alınması elzemdir.

Seraskerlik Makamı bu istihbarat bilgilerini verdikten sonra isyana karşı tedbir alınması gerektiğini şu sözlerle bildirmekteydi.⁵⁰²

“Hükümet tarafından alınacak tedbirler sayesinde meydana gelecek karışıklıkların yayılmasının önüne geçilmelidir. Hükümet için bir fırsat olan kış mevsiminin devam ettiği şu dört beş ay zarfında memleketi fitnecilerden bütünüyle temizlemek suretiyle emniyet ve asayişin sağlanmasıyla önümüzdeki bahar için tertip edilegelmekte olduğu ihbâr edilen hain teşebbüsün ortaya çıkarılmasına mani olunabilecektir.”

Seraskerlik makamının bu uyarılarda bulunduktan sonra birtakım tedbirler aldığı görülmektedir. Nitekim Serasker tarafından kaleme alındığı anlaşılan 15 Nisan 1903 tarihli tezkirede Rumeli vilayetleri ve özellikle de Makedonya vilayetlerinde Bulgarların asayiş bozmaya yönelik olası eylemlerine karşı askeri tedbirler alındığı belirtilmektedir. Birçok noktada asker sayısının artırılmaya çalışıldığı ve bunun için İzmir redif birliklerinin de buraya dâhil edildiği açıklanmıştır. Ayrıca Mitroviçe ve Pirzerin mevkilerinde 8 taburun tatbikat halinde olduğu da belirtilmiştir.⁵⁰³

Hareketin önemli aktörleri daha önce ifade edildiği üzere “en iyi savunma saldırıdır” mantığından hareketle Makedonya’da yeni bir isyan başlatmayı planlamışlardı. Makedonya topraklarında çıkarılacak genel bir isyanın, örgütün elinde son ana kadar harcanmaması gereken bir koz olduğunu dilendiren Delçev ise bu isyanın şimdilik başlatılmamasını arzu etmişti. Delçev, Bulgar halkını genel bir isyana hazırlama sürecinde Makedonya

⁵⁰² BOA, Y.MTV. 237/81, Leff 5, H 23 09 1320 (24 Aralık 1902).

⁵⁰³ BOA, Y.MTV. 242/94, Leff 1, H 18 01 1321 (16 Nisan 1903).

topraklarında farklı yer ve zamanlarda gerçekleştirilecek terör eylemlerinin çok önemli ve etkili olacağı düşüncesindeydi. Delçev bu amaçla, Selanik'te birçok sansasyonel suikast hazırlıklarıyla meşgul olan “Gemici”⁵⁰⁴ adlı grupla görüşmeler gerçekleştirmişti. Bu grup ayrıca Rus göçmen çevrelerle bağlantılar kurarak Michail Bakunin taraftarlarına yakınlaşmakla birlikte Cenevre üzerinden uluslararası diğer anarşist çevrelerle de iletişim halinde olmuşlardı.⁵⁰⁵ Grubun liderleri Bulgar Slavço Merdzhanov (1876-1901) ve Kratovalı Pavel Satev'in (1882-1950) temel amacı, Osmanlı'nın Selanik gibi önemli vilayetlerinde büyük olaylar meydana getirerek Avrupa devletleri kamuoyunun dikkatini Makedonya'ya ve Makedonya'da yaşayan Slavların kötü yaşam koşullarına çekmekti.⁵⁰⁶

Rus politikaları yanlısı olan ve ilk zamanlarda kendilerini “Fitneci” diye adlandıran bu anarşist gençler, Avrupa medeniyetinin etkisini en çok hissettirdiği Osmanlı şehri Selanik'teki Avrupa kapitalizmini simgeleyen hedeflere terör saldırıları gerçekleştirmeyi planlamışlardı. Bu sayede Avrupa büyük devletlerinin Makedonya meselesine müdahalede bulunmaya mecbur bırakılacaklarına inanmaktaydılar. Onlar, bu amaçla Avrupalıların yoğun ikamet ettiği semtte bulunan Osmanlı Bankası'nı bombalamaya karar verdiler.⁵⁰⁷ Doğrudan eylemlerde bulunmaktan yana olan bu gençler, kendilerini herhangi bir kısıtlamaya tabi tutmadan gönüllerince terörist faaliyetlerde

⁵⁰⁴ Gemici Gubu, çoğunluğunun Selanik'teki Bulgar Lisesi'nde okuduğu Makedon ve Bulgar öğrenciler tarafından 1898'de İsviçre'de kurulmuştur. Pınar Şenışık, “Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları”, *Türkiyat Mecmuası*, cilt: 27, sayı:1, 2017, 295.

⁵⁰⁵ Şenışık, “Osmanlı Makedonyası'nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları”, 295.

⁵⁰⁶ Duncan Perry, *The Politics of Terror: The Macedonian Liberation Movements 1893-1903*, Durham and Duke University Press, London 1998, 100.

⁵⁰⁷ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 275.

bulunabilmek için hukuk ve meşruiyetin sınırlarını aştıklarını ifade etmek amacıyla kendilerine “Gemici” adını vermişlerdi.⁵⁰⁸

Gemiciler, kentte gerçekleştirmeyi planladıkları terör eylemleri doğrultusunda İstanbul’dan temin ettikleri patlayıcıları sardalye kasalarında Selanik’e soktular. Bununla birlikte havaya uçurmayı planladıkları bankanın karşısında yer alan bir manav dükkânı kiralayarak bu dükkân ile banka arasında bulunan sokağın altından kazdıkları bir tünele patlayıcıları yerleştirdiler.⁵⁰⁹ Bu kişiler yer altında aylarca hiç durmaksızın kazı yapmışlar ve çıkan toprağın bir kısmını paket paket ve bir kısmını ise geceleri uygun araçlarla taşımışlardı. Bütün bu işlemler esnasında polislerin hiçbir şeyden haberleri olmamıştı.⁵¹⁰ Gemiciler, eylemlerinin daha çok ses getirmesini sağlamak adına limanda demirlemiş olarak bekleyen Guvadülkebir (Guadalquivir) adlı Fransız buharlı gemisini de aynı anda havaya uçurmaya karar verdiler ve içlerinden biri yanında taşıdığı 12 kilo dinamitle yolcu kılığında gemiye bindi. Bunlar ayrıca terör eylemlerinde bulunmayı düşündükleri hedeflerin arasına kentin ana elektrik santralini, Bosna Hanı, eğlence mekânları ve tren raylarını da dâhil etmişlerdi.⁵¹¹

Selanik, kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olmakla birlikte oldukça hareketli ve zenginlik içinde yüzen bir kent görünümüne sahip olma özelliği dolayısıyla burada yapılan gizli toplantılar ve toplanan paralar ile patlayıcıların gizli kuryeler vasıtasıyla nakilleri ile ilgili hiçbirşey açığa çıkmıyordu. 28 Nisan 1903 tarihinde saat 10: 30’a doğru Fransız gemisinin makine dairesinde büyük bir patlama meydana geldi.⁵¹² Bu patlamada büyük can kayıpları

⁵⁰⁸ Lory, “Solun, Bir Slav Kenti mi?”, 144-146.

⁵⁰⁹ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 275.

⁵¹⁰ Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 155.

⁵¹¹ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 275.

⁵¹² Lory, “Solun, Bir Slav Kenti mi?”, 144-146.

yaşandı ve Selanik gibi bir şehrin limanında Fransız vapur şirketine ait böyle bir geminin patlatılması Avrupa kamuoyunda ve ticaret çevrelerinde büyük bir şaşkınlık meydana getirdi. Bu olaydan sonra yabancı gemiler Selanik limanına uğramaz oldu.⁵¹³ Patlama ile birlikte rıhtımda biriken insanlar bunun sadece bir başlangıç olduğunun daha farkında değillerdi. Aynı akşam demiryolunda bir patlama meydana geldi. Ertesi akşam yani 29 Nisan saat 20.30'a doğru boruların sabote edilmesi sebebiyle kentin gaza dayalı aydınlatması söndü ve kentin karanlığa teslim olmasından yaklaşık 10 dakika sonra Osmanlı Bankası binasında çok büyük bir patlama meydana geldi. Kentteki Avrupalı sakinlerinin uğrak mekânlarına, Mısır Oteli'ne, Eden Tiyatrosu'na ve Telgraf İdaresi'ne atılan bombalar büyük bir paniğe yol açtı. Bu terör eylemleri, 1878'den beri gündemde pek tutulmayan Makedonya'nın statüsüne uluslararası kamuoyunun dikkatini yeniden çekmek için özellikle de Selanik'teki Avrupalıların çıkarlarını hedef almıştı.⁵¹⁴

Osmanlı yetkilileri, bu eylemlerin meydana geldiği ilk saatlerden itibaren oldukça kararlı ve hızlı hareket ederek sükûneti sağlayabildi. Fakat terör eylemlerinin kısa süre içerisinde bertaraf edilmesi, birkaç ay sonra taşrada genel bir ayaklanmanın patlak vermesini engelleyemeyecekti. Meydana gelen bu olaylar, Avrupalı muhabirlerin kentin Avrupalılaştırmış ön yüzünün gerisinde Makedonya'ya hâkim olan sefalet ve terörü görmelerine neden oldu.⁵¹⁵

Selanik olaylarında polislerin şehre giren eşkiyadan daha öncesinden haber alamamış olması büyük bir güvenlik zaafiyetinin olduğuna işaret eder. Selanik jandarma taburunun da iyi bir sınav verdiği söylenemez. Nitekim bu olayların yaşandığı gün jandarmaların kısmen sağduyulu hareket edememeleri ve ayrıca

⁵¹³ Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 156.

⁵¹⁴ Lory, "Solun, Bir Slav Kenti mi?", 144-145.

⁵¹⁵ Lory, "Solun, Bir Slav Kenti Mi?", 146.

isabetli emirlerin verilememiş olması belli başlı hataların yapıldığına işaret eder. Kentteki yabancı diplomat ile gazeteciler polis ve jandarma teşkilatının o anlardaki acziyetlerine şahit olmuşlardı. Güvenlik güçlerinin o gün yetersiz kaldıkları izlenimi vermeleri bunların ıslahına lüzum olduğu yönündeki düşünceleri daha da pekiştirmişti.⁵¹⁶

Selanik vilayetinde eşkıya takibi hususunda bir muvaffakiyetsizlik söz konusuydu. Kılavuzlar aracılığıyla yeri belirlenen eşkıya üyeleri üzerine sevk edilen müfrezeler her çarpışmada bir iş göremeyerek gönderdikleri haberlerde eşkıya bireylerinin gece karanlığından istifade edip firar ettiklerini veya buldukları bölgenin coğrafi şartlarının zorluğu ve bölge ahalisinin yardımları sayesinde kaçtıklarını ifade edip durmaktaydılar. Bununla birlikte Selanik sınırları içerisinde görev yapan kaymakamlar çoğunlukla mektepten yeni çıkmış tecrübesiz birtakım Selanik avdetlerinden (dönmelerden) oluşuyordu. Bunlar fitraten gayet kurnaz oldukları kadar menfaatperest idiler. Eşkıya ile girişilen mücadelede birtakım başarısızlıkların elde edilmesinin sebeplerinden bir olarak idari makamların böyle tecrübesiz ve çocuk denecek yaşta olan gençlere emanet edilmesi gösterilebilir.⁵¹⁷

Yetki alanı Selanik'i de kapsayan 3. Ordu'nun askerleri arasındaki disiplinsizlik ve usulsüzlükler de eşkıya ile yapılan mücadelelerde başarısızlık getirmekteydi. Özellikle de usulsüzlüklerle ilgili çok sayıda hadiseler yaşanmaktaydı. Örneğin, orduya erzak temin edenler birkaç vurguncu Arnavut'tan ibaretti. Gerek idareciler ve gerek askeri erkân bunların usulsüzlükleri karşısında aciz kalmaktaydılar. Bunlara ne kadar para verilse dahi bin bir kılıf uydurarak ambarlarda kalmış sağlıklı ve kalitesi

⁵¹⁶ Şemseddin Selânikli, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp*, Artin Asadoryan Matbaası, Dersaadet 1324 (1908), 38.

⁵¹⁷ *BOA, Y.PRK.MŞ. 7/110*, H 21 01 1321 (19 Nisan 1903).

düşük erzağı orduya teslim etmekteydiler. Mesela koyun eti kontrat edilmiş iken kedi kadar kuzu veya yaşı epey ileri sığır eti teslim edilmekteydi. Daha ilginç olanı ise bahriye, ekmeğin kilosunu otuz üç paraya kontrat ettiği halde nizamiye kırk üç paraya kontrat etmekteydi ve bu durum kimsenin dikkatini çekmezdi. Selanik dışındaki diğer Makedonya şehirlerinde de durum bundan farksızdı.⁵¹⁸

Olayların yaşandığı günlerde Selanik valisi olarak bulunan Hasan Paşa, diplomat nezaketine sahip, aktif ve tedbirli bir kişiliğe sahipti. Paşa, olayın ertesi günü hadiselerin vuku bulduğu yerde toplanan halka yatıştırıcı sözler sarf ederek onların taşkınlık çıkarmadan dağılmasını sağlayabilmişti. Uzun zamandır her türlü haksız ithamlara hedef olan Müslümanlar bu olaylara sadece seyirci kalmakla yetinmiş ve Bulgarların esef verici hallerine acımdan başka bir şey yapmamışlardı. Serseri güruhundan dâhi kimsenin olaylara müdahalede bulunmaması ve soğukkanlı davranışları ecnebilerin bile takdirini kazanmıştı. Rumlar da Müslümanları takip ederek sağduyulu davranmışlardı. Museviler ise zaten evlerinden dışarı çıkmadıklarından yaşananlara sessizce pencereden bakmışlardı.⁵¹⁹

Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde Bulgar komitelerince 40.000 kişiden fazla çeteci silahlandırılmıştı. Gerekli zamanlarda sayısı artırılmak üzere 57 ayrı çete grubundan 560 silahlı komiteci aktif faaliyet gösteriyordu. Selanik olaylarından sonra Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında Makedonya'nın neredeyse her köşesinde çetecilerle çatışmalar devam etmişti. Bazı haftalarda 20'yi bulan bu çatışmalarda 3 ay içinde 1.000 kadar Bulgar komiteci öldürülmüştü. Bu 3 ay Bulgarlar tarafından Makedonya topraklarında başlatılacak büyük

⁵¹⁸ BOA, Y.PRK.MŞ. 7/110, H 21 01 1321 (19 Nisan 1903).

⁵¹⁹ Selânikli, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp*, 39.

hareket için bir hazırlık safhası oldu.⁵²⁰ Gemicilerin Selanik'te düzenlemiş oldukları bombalama eylemleri, kentteki örgüt yapısına neredeyse ölümcül bir darbe indirilmesine sebep olmuştu. Buna rağmen IMRO Makedonya topraklarında eylemlerini sürdürme heyecanını kaybetmedi.⁵²¹

2.2.5.3. İlinden İsyanı

Makedonya Bulgarlarının en büyük ihtilâli, Manastır Kongresi'nin kararları doğrultusunda 2 Ağustos 1903 tarihinde Manastır'da başladı.⁵²² Bulgar komitesinin ihtilali başlatmak için hasadın bitmesini beklediği anlaşılmaktadır.⁵²³ Osmanlı'ya karşı beklenen ayaklanmayı Manastır vilayetinde başlatan Bulgar komiteciler bu ayaklanma hareketine "İlinden"⁵²⁴ ismini verdiler. İsyanın başlama noktası olarak Manastır'ın seçilmesinin sebebi, Makedonya'nın diğer bölgelerine oranla Osmanlı kuvvetlerinin sayısının burada daha az olması idi.⁵²⁵ Çetecileri organize etme vazifesini üstlenen Bulgar zabıtları köy köy dolaşarak köylülere talimat veriyor, gece vakitlerinde onlara asker talimi yaptırıyor ve görevlerini tebliğ ediyorlardı ve 30'dan 60'a kadar kişiden oluşan çeşitli çeteler işe koyuldular.⁵²⁶ İhtilali başlatan çete sayısının

⁵²⁰ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 226-228.

⁵²¹ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 277.

⁵²² İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 226-228.

⁵²³ BOA, Y.PRK.TKM. 47/11, H 04 06 1321 (28 Ağustos 1903).

⁵²⁴ İlyas Peygamber yortusuna denk geldiği için bu isyana Bulgarlarca "İlinden İhtilali" denilmiştir. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 346. Günümüzde İlinden, Kuzey Makedonya'da yer alan Üsküp'ün batısında Kumanova'nın doğusundaki bölgeye de ismini vermiştir. Ahabab, "Amerikan ve İngiliz Basımında İlinden İsyanı (1903)", 121.

⁵²⁵ Ahabab, "Amerikan ve İngiliz Basımında İlinden İsyanı (1903)", 121-122.

⁵²⁶ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 226-228.

120'yi bulduğu belirtilmektedir.⁵²⁷ İsyancı güçler 32.000 kişi olarak hesaplandı ki, bunların çoğu silahlı ve talim ettirilmiş kişilerden oluşuyordu.⁵²⁸ İhtilale iştirak edenler Zankof, Boris Sarafof, Arzof ve Açıçof başkanlığı altında 4 gruba ayrılmışlardı.⁵²⁹

Ayaklanma kısa sürede Manastır'ın merkez ilçesi ile Resne, Pirlepe ve Kırçova kesimlerinde, Kosova'nın Koçarin, Koçana ve Osmaniye taraflarında, Selanik'in özellikle merkez ilçesi ile Serez sancağı ve bu iki yerleşim yerinin çevresindeki bütün ilçe ve köylere yayıldı.⁵³⁰ Manastır ve Selanik'te birçok köprü patlatılmış, Üsküp'teki çiftlikler ateşe verilmiş ve Pirlepe'de 2 köy yakılmıştır. Kırçova'da hükümet konağının ele geçirilmesi neticesinde buradaki 50 Osmanlı askeri şehit edilmiştir. Selanik civarında ot depoları yakılmıştır.⁵³¹ Selanik'in Yenice kazasına bağlı Kömenice nahiyesi merkezinde Bulgar eşkıyasına hizmet ettiği anlaşılan hanelerden devriye gezen ve karakollarda bulunan askerlere silahla ateş edilmiş ve bombalar atılmıştı. Manastır'ın Ohri kazası sınırları içerisinde Bulgar eşkıyasıyla askerler arasında çatışmalar meydana gelmiş ve bu çatışmaların birinde 20 eşkıya öldürülmüştü. Çatışmaların yaşandığı bölgelerde gerçekleştirilen kontroller neticesinde bazı köylerin mahzenlerinde dinamitler ele geçirilmişti. Florina kazasının bazı karyelerinde eşkıya tarafından çiftlik ve evler yakılıp yıkılmıştır.⁵³²

Ayaklanma esnasında bazı noktalardaki telgraf hatları çeteler tarafından tahrip edilerek Osmanlı birliklerinin sevk ve idaresinin zayıflatılması ve idarecilerin haberleşmesine imkân verilmemesi amaçlanmıştı. Ağustos ayının sonlarında Kroşova'da Bulgar çeteleriyle yoğun çatışmalar yaşanmış ve bu çatışmalarda

⁵²⁷ BOA, Y.PRK.TKM. 47/11, H 04 06 1321 (28 Ağustos 1903).

⁵²⁸ John Foster Fraser, *Pictures From The Balkans*, Cassell, London 1906, 211.

⁵²⁹ BOA, Y.PRK.TKM. 47/11, H 04 06 1321 (28 Ağustos 1903).

⁵³⁰ Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 154.

⁵³¹ BOA, Y.PRK.TKM. 47/11, H 04 06 1321 (28 Ağustos 1903).

⁵³² BOA, BEO. 2139/160368, Leff 1, H 19 05 1321 (19 Ağustos 1903).

yakalanan bazı çete mensuplarının telgraf hatlarını tahrip ettikleri ortaya çıkarılmıştı.⁵³³ Demiryolu hatları da isyancılar tarafından hedef alınan stratejik noktalardan olmuştu. Nitekim 300 kişiden oluşan bir çete, Vardar şimendifer hattını tahrip etmeye yönelik girişimlerde bulunmuştu.⁵³⁴ Çeteler tarafından Manastır demiryolu hattına yönelik tahribatlar meydana getirilmesi üzerine redif birlikler silah altına alınmaya davet edilmiştir.⁵³⁵ Bu hengâme esnasında Müslüman köyleri basılarak halka adeta katliam yapılmakla beraber birçok Jandarma, memur, reji kolcuları ve köylüler de şehit edildi.⁵³⁶ Bazı noktalarda 1.700 sayısını bulan Bulgar isyancı neferler püskürtülmüştür ki bu büyüklükteki bir kuvvetin Osmanlı'ya karşı harekete geçmiş olması ihtilalin ne kadar vahim boyutlara ulaştığını açıkça göstermektedir.⁵³⁷

Makedonya topraklarında meydana gelen bir dizi ayaklanma hareketleri sonrası Osmanlı Hükümeti, bazı önleyici tedbirlere başvurma gereğini duymaktaydı. Nitekim Hükümet, 5 Ağustos 1903 tarihinde Hüseyin Hilmi Paşa ile Kosova, Manastır ve Selanik valiliklerine gönderdiği emirle Makedonya halkının komitecilerden uzak durmasını ve onlara katılmalarını önlemek için kendilerine nasihatlerde bulunacak "Nasihat Komisyonları" oluşturulmasını istemiştir. Bu komisyonlar, mülki ve askeri bir memur, adliye müfettişi ile her bölgenin halkından seçilecek itibar sahibi bir kişiden oluşacaktı. Fakat gerek görülmesi halinde merkez kaymakamı ile birlikte bölgenin ileri gelenlerinden ve köylerin İhtiyar Heyeti'nden kişilerin katılacak olması da Nasihat Komisyonları için yeterli olacaktı.⁵³⁸

⁵³³ BOA, Y.PRK.ASK. 200/45, Leff 3, H 20 05 1321 (27 Ağustos 1903).

⁵³⁴ BOA, Y.PRK.TKM. 47/11, H 04 06 1321 (28 Ağustos 1903).

⁵³⁵ BOA, BEO. 2136/160195, Leff 6, H 16 05 1321 (10 Ağustos 1903).

⁵³⁶ Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 154.

⁵³⁷ BOA, Y.PRK.TKM. 47/11, H 04 06 1321 (28 Ağustos 1903).

⁵³⁸ Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", 228.

İlinden isyanının patlak verdiği ilk günlerde Osmanlı kuvvetleri isyancı çeteleri dağlara kadar takip edecek vaziyette bulunmuyordu. Çünkü Osmanlı'nın Makedonya'da bulunan ordusunun büyük bir kısmı, 1903 yılı başındaki reform programına karşı çıkan Arnavutların çıkardığı hadiseler sebebiyle Kosova vilayetinde bulunmaktaydı. Nitekim büyük bir alana yayılan isyan bölgesinde Ağustos ayı başlarında sadece yaklaşık 20.000 asker mevcuttu ve bu askerlerin çoğu da kentlerde asayişi sağlamakla görevlendirildiler.⁵³⁹

Bulgar komitacıları 1903 yılının bahar aylarında fitilini ateşledikleri isyan harekâtında başarıya ulaşmak ve harekât etkinliğini çok daha geniş alanlara yaymak adına her yola başvurmayı mübah görmüşlerdi. Öyle ki silahlı çatışmalar haricinde birçok bölgede kitlesel sivil katliamlarına yol açabilecek biyolojik saldırılar gerçekleştirmeyi de planlamışlardı. Nitekim İvanov isimli bir Bulgar doktor tarafından Sofya'daki bir laboratuvarında veba virüs basilleri hazırlanmış ve komitacılar bu virüsü Selanik, İstanbul, Berlin ve Atina yerleşim yerlerine yayma planları yapmışlardı. Sadece Osmanlı büyük kentleri değil aynı zamanda bazı Avrupa kentlerinde de böylesi bir eylemi gerçekleştirerek bir nevi bütün insanlığı tehlikeye atmak düşüncesinde bulunmaları Bulgarların ne derecede gözlerini kararttıklarını göstermektedir.⁵⁴⁰ Osmanlı kuvvetleri ile çıkan çatışmalarda ağır kayıplar veren Bulgar çeteleri bir çıkış yolu bulma düşüncesiyle bu tür bir çılgınlığa başvurmayı planlamışlardı. Bulgar komitacılarının alışılmışın dışında böyle bir yola tevessül etmiş olmaları terör faaliyetleri icra vasıtalarının artık çeşitlendirilmeye gayret edildiği anlamına gelmekteydi. Serakof ile Nikoyof, İstopçof, Kovaçof, Revenço İvanof, Nakarof, Stevyanof, Miçof, Sarakinof ve İvan Stovyan adlı Bulgar komite liderleri son

⁵³⁹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 200.

⁵⁴⁰ BOA, HR.SFR 04. 222/7, M 09 04 1903.

zamanlarda Osmanlı topraklarında bir araya gelerek 150.000 frank tedarik etmekle birlikte yüklü miktarda dinamit ve çok sayıda mühimmat elde etmişlerdi. Edirne vilayeti sınırları içerisinde beklemekte olan Bulgar eşkiyasının da dâhil olmasıyla birlikte komitacılar Edirne, İstanbul, Selanik, Manastır, Üsküp, Dedeağaç, Dimetoka, Vodina, Kavala, Yenice, Kuracık ve başka yerlerde kışlaları, askeri depoları, hükümet konakları, istasyonları, telgraf hatları ve tren hattı köprülerine terör saldırıları gerçekleştirmeye karar vermişlerdi. Komitacıların planına göre çetecilerin ilk kısmı Selanik’te, 6. 7. ve 8. kısmı Manastır’da ve geri kalanı ise Üsküp’te mevzilenip veba virüsünün yayılmasına çalışacakları istihbaratı alınmıştı.⁵⁴¹Avusturya gazetelerinden birinin muhabiri ile görüşen Bulgar komitacılarından biri, bu görüşme esnasında sarf ettiği ifadelerinin Avusturya basınında yayınlanması isteğinde bulduktan sonra şunları söylemişti: ⁵⁴²

“Avrupa hükümetleri Rumeli Bulgarlarının akıbetleriyle ilgilenmek istemedikleri için biz artık kötü ve ümitsiz bir durumda bulunuyoruz. Sizi temin ederim ki biz Rumeli Bulgarları cümleten canımızı feda etmeye ve fakat canımızı da pahalıya mal etmeye amadeyiz. Şu kadar ki, son kurşunumuzu sarf etmek mecburiyetinde bırakılacak olursak bütün Avrupa bunu hissedecektir. Bu son kurşunumuz olan veba hastalığını bütün Avrupa’da ve bütün Osmanlı topraklarında yayma azim ve kuvvetimiz bulunmaktadır. Siz bu ihtimale inanmazsınız fakat biz Avrupa’daki talebelerimiz vasıtasıyla Berlin ve İsviçre bakteriyoloji hanelerinden fazlasıyla veba bakterisi tedarik edip adamlarımıza dağıttık. Anadolu’ya gönderilmiş Bulgarların birçoğunda bu müthiş silah mevcuttur. Davamız uğruna canını feda etmeye hazır olanlar İstanbul, Berlin, Paris ve Rumeli’de belirlenen yerlere gireceklerdir ve bu

⁵⁴¹ BOA, Y.PRK.MK. 14/28, H 15 03 1321 (11 Haziran 1903).

⁵⁴² Köseoğlu ve Kaya, “Selanik’te Görülen Salgın Hastalıklar ve Bu Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri (1875-1913)”, 2834.

teşebbüsümüz müthiştir. İşte o zaman bizim ne adamlar olduğumuzu herkes anlamaya başlayacaklardır.” Anlaşıldığı üzere Bulgar komiteleri amaçlarına ulaşmak için her türlü fenalığı yapmaya kendilerini hazırlamışlardı.

Komitacıların teşebbüste bulunmayı planladığı bu insanlık dışı faaliyet istihbaratını alan Osmanlı güvenlik görevlileri gerekli tedbirleri almakta hızlı davranmıştı. Yetkililerce alınan tedbirlerden biri, Sofya’daki yabancı devlet konsoloslarına komitacıların bu planı hakkında bilgi verilerek özellikle de Avrupa kamuoyunu bunlar aleyhine tavır almaya sevk etmek olmuştu. Atılan diğer bir adım ise Osmanlı’nın Berlin ve Atina sefaretlere Almanya ve Yunanistan hükümetlerine konu hakkında bilgilendirme yapılması emri verilmiş olmasıydı. Tehlike karşısında diplomasi alanında atılan bu adımlara ek olarak sınırlardaki güvenlik noktalarında da bazı önlemler alınmıştı. Nitekim veba basilleri ile buna benzer maddelerin gümrüklerden içeri sokulması ihtimaline karşı bu noktalarda geçiş yapanları muayene etmek üzere birer doktor hazır bulundurulması talimatı verilmişti.⁵⁴³

İsyan başlamadan kısa süre önce Bulgar çete faaliyetleri sebebiyle Manastır’daki Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında bazı yer ve zamanlarda çatışmalar meydana gelmişti. Nitekim Manastır’da 1903 yılının Mayıs ayında Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında çatışmalar meydana gelmiş ve çatışmaya dâhil olan kişiler yakalanmışlardı.⁵⁴⁴ Kentteki Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki ilişkiler mevcut koşullar dolayısıyla zaten gerilmiş iken Bulgar ayaklanmasının patlak vermesi bu ilişkileri daha da kötüleştirmişti. İsyanın devam ettiği sırada Manastır’da yaşayan Müslümanlar, acımasızca hareket eden isyancılara karşı kendilerini savunmak amacıyla örgütlemeye mecbur kaldılar. İlk

⁵⁴³ BOA, İ.HUS. 109/119, H 24 06 1321 (17 Eylül 1903).

⁵⁴⁴ BOA, BEO. 2064/154745, H 09 02 1321 (07 Mayıs 1903).

olarak Debre ve Ohri Arnavutları, Bulgar köylerine karşı intikam saldırıları gerçekleştirmek üzere silahlı birlikler oluşturdular.⁵⁴⁵

İsyanlara iştirak eden Bulgar eşkıyasının hemen ve hızlı bir şekilde yakalanmaları ve asayişin birkaç gün içinde sağlanması için alınacak önlemleri belirlemek amacıyla askeri bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyonda bazı kararlar alınmıştır. Alınan kararlar maddeler halinde şu şekilde idi:⁵⁴⁶

1. Üçüncü ordu yetki alanında nizamiye ve redif ile ikinci sınıf redif olmak üzere mevcut olan askerler mevkilere göre ayrılmıştır. Askeri kuvvetler merkezlerde hareketsiz bir halde bulundurulmayarak Selanik, Kosova ve Manastır viayetleri sınırları içerisinde eşkıyanın türediği bölgeler üçer-dörder taburluk kuvvetli kollar vasıtasıyla her taraftan taranacaktır.
2. Eşkıyanın yoğunluk kazandığı ve beslendiği yerler araştırılarak oralarda saklanmalarına meydan verilmeksizin bütününün yakalanmasıyla asayişin sağlanması için geceli gündüzlü çalışılarak bir iki güne kadar isyana kesinlikle netice verdirilecektir.
3. Takip kollarının kumandanları takip emri aldığı anda fevkalade hızlı olacaklar ve faaliyet göstereceklerdir.
4. Takip kollarına hareket edecekleri arazinin durumu ve uygunluğuna göre süvari ile sahra ve cebel topları tahsis edilecektir.
5. Muhtelif cihetlerden çıkarılan takip kollarının harekâtının birlik olmaları ve bir diğerine yardım etmeleri kolaylaştırılacaktır.

Bu maddeler haricinde sınır karakolları arasında anlık iletişimi sağlamak için telgraf hatlarının çekilmesi

⁵⁴⁵ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 201.

⁵⁴⁶ *BOA, İ.AS. 46/35, Leff 2, H 01 06 1321 (25 Ağustos 1903).*

kararlaştırılmıştı. Bununla birlikte hiç vakit kaybedilmeksizin Bulgar köylülerin ile eşkıyaların ellerindeki silahların toplatılması da karara bağlanmıştı. Askeri komisyon tarafından alınan bu kararların Hükümet erkânı tarafından da onaylandığı anlaşılmaktadır.⁵⁴⁷

İsyan hareketi Manastır vilayeti sınırları içerisinde yoğunluk kazanmış olmasına rağmen Kosova ve Selanik vilayetleri sınırları içerisinde de de yayılma alanı bulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı kuvvetleri isyanın ilk günlerinde Bulgar eşkıyasına karşı Makedonya topraklarının neredeyse tüm bölgelerinde mücadele etmiştir. Kruşevo Bulgar eşkıyası üzerine 13 Ağustos'ta sevk edilen güvenlik güçlerine eşkıya tarafından mukavemet gösterilmesi üzerine bunlardan 100'ü yok edilirken Kesriye kazasında ise girilen çatışmada 39'u öldürülmüştü.⁵⁴⁸ Eylül ayının ilk haftasında Kırçova'da 90 kadar çete mensubu öldürülürken kiraz ağacından yapılmış olan 2 top dâhi ele geçirilmiştir.⁵⁴⁹

Makedonya'da isyan devam ederken isyancılar daha Eylül ayının ilk günlerinde Bulgar ordusunun müdahale edebileceği ihtimalini akıllarında çıkarmaya başladılar. Özellikle Petrov'un çetesi, militanlarının firar etmeleri sebebiyle isyanın başlangıçtaki gücünün dörtte birine kadar gerilemişti. Bununla birlikte, İç Örgüt'e kayıtlı bulunan bir Slav köyünün Osmanlı görevlilerine ihbarda bulunmasıyla ihanete uğrayan bu çete, Osmanlı kuvvetleri tarafından kıpırdayamaz hale getirilmişti. Bazı kaynaklara dayandırılan bilgilere göre Ekim ayının ilk haftasına kadar yaklaşık olarak 2.000 aktif militan silahlarını yetkililere teslim etmek mecburiyetinde kalmıştı. Manastır'da bulunan İngiliz konsolos yardımcısının verdiği bilgilere göre çatışmaların şiddetli devam ettiği 14 Ekimde isyancılar, aralarında 6 çete liderinin de yer aldığı

⁵⁴⁷ BOA, İ.AS. 46/35, Leff 5, H 03 06 1321 (27 Ağustos 1903).

⁵⁴⁸ BOA, Y.PRK.ASK. 200/21, H 19 05 1321 (13 Ağustos 1903).

⁵⁴⁹ BOA, Y.PRK.ASK. 203/86, H 17 06 1321 (10 Eylül 1903).

250 militanlarını kaybetmişlerdi. Bunun neticesinde gün geçtikçe teslim olan çeteci ve köylülerin sayısında sürekli bir artış yaşanıyor ve çok sayıda silah teslim ediliyordu.⁵⁵⁰

Sahip oldukları yaşam koşullarından memnun olmadıklarını ileri sürerek eşkıya ile dağlara çıkıp isyana kalkışan ahali bir taraftan Osmanlı askerlerine karşı duramayacaklarını ve diğer taraftan da içine düştükleri hengâmeden dolayı aslında önceleri refah ve saadet içerisinde yaşam sürdüklerini idrak etmişlerdi. Bu sebeple kendi hatalarını telafi etmek adına aman dileyerek teslim olmaya karar vermişlerdi. Nitekim isyana kalkışan çetelerle mücadele etmekte olan askeri birliklerden Ekim ayının ortalarında Bulgar çete zayıfları ve teslim olan köylülerin sayısını bildiren çok sayıda telgraf merkeze gönderilmekteydi.⁵⁵¹ Eylül ayının başından Ekim ayının ilk haftasına kadar Manastır vilayetinin sınırları içerisinde yer alan bazı bölgelerdeki köylü Bulgarlar tarafından çeşitli markalara ait 516 ve çetelerden ayrılarak köylerine dönen eşkıya bireylerinden ise 114 tüfek Osmanlı güvenlik güçlerine teslim edilmişti.⁵⁵² Sadece Ohri kazasında 500'ü aşkın Bulgar köylüsü af dileyerek ellerindeki silahları teslim etmek suretiyle bağışlanmayı talep etmişlerdi.⁵⁵³

Ekim ayının ilk günlerinde Yüksek Makedonya Komitesi'nin çok sayıda silahlı çetesinin Serez sancağının kuzey kesimlerine yer alan Cuma ve Razlık bölgelerine baskınlar tertipleme eylemleri de kısa süre içerisinde bu çetelerin Osmanlı kuvvetleri tarafından imha edilmesi veya sınır ötesine sürülmesi nedeniyle sonuçsuz kaldı. İç Örgüt, 1903'ün kanlı isyanları neticesinde önemli derecede zayıflamıştı. Birçok örgüt liderinin öldürülmesiyle birlikte örgütün yerel komiteler ağında boşluklar meydana gelmişti. Bu sebeple

⁵⁵⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 212.

⁵⁵¹ BOA, Y.PRK.ASK. 206/54, Leff 1, H 26 07 1321 (18 Ekim 1903).

⁵⁵² BOA, Y.PRK.MK. 16/44, Leff 1, H 25 07 1321 (17 Ekim 1903).

⁵⁵³ BOA, Y.PRK.MK. 16/44, Leff 3, H 25 07 1321 (17 Ekim 1903).

örgüt üyelerinin disiplini azaldı ve moralleri bozuldu. Birçok yerde köylüler komitenin emirlerine karşı gelmeye başladılar.⁵⁵⁴

2.2.5.4. Bulgar İsyanlarının Neticesi ve Etkileri

Makedonya’da ilk ihtilal, 1902’de vuku buldu ve ihtilalci komite tarafından sevk ve idare edildi. İhtilalin başlamasıyla birlikte komitacılar tarafından, birkaç saat içinde Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a bağlanmasını sağlayan ihtilal gibi genel ve iyi organize edilmiş bir ihtilal olması ümit ediliyordu. Fakat beklenenin aksine dağınık ve dar kapsamlı bir ihtilal meydana gelmekle birlikte ihtilalin başarısızlıkları nedeniyle sadece Hıristiyan halk arasında değil, ihtilalle karışanlar arasında bile ihtilaflar baş gösterdi. 1902 İhtilali’nden bir yıl sonra Sarafov ile “Teşkilat-ı Dâhiliye” tarafından tertiplenen 1903 İhtilal’i, daha şiddetli ve tehlikeli bir vaziyette meydana geldi. 1902’den beri Makedonya, ilk önce Bulgar ve daha sonraları ise Rum ve Sırp çeteler tarafından bir ateş ve kan memleketi haline getirildi. Şiddet şiddeti, intikam intikamı davet ettiğiinden Makedonya topraklarında sükûneti sağlamak mümkün olmadı. Makedonya’da yaşayan ulusların tevessül ettiği çare daha çok fenalık ve dert getirdi.⁵⁵⁵

Bulgarlar tarafından planlanan ihtilal, aynı anda Makedonya ve Trakya’da birden alevlenecekti. Fakat Trakya hareketi önemsiz kaldı. Makedonya’da Köprülü, İştîp, Pirlepe, Ohri, Kırçova, Kesriye, Manastır, Menlik ve Cuma-i Bâlâ kazaları ihtilal hareketi esnasında en çok kan dökülen merkezler oldular. Kurşova kasabası günlerce ihtilalcilerin işgalinde kaldı. Selanik’ten İstanbul, Üsküp ve Manastır’a uzanan demiryolları birçok noktada bombalandı. Bütün yaz boyunca Makedonya’nın her tarafında devam eden ihtilal hareketleri, bunları bastırmak için hükümet tarafından

⁵⁵⁴ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 213.

⁵⁵⁵ Selahaddin, *Makedonya Mes’elesi ve Balkan Harb-i Ahiri*,27.

yapılan sevkیات ile birleşince Makedonya adeta bir yangın ve yağma cehennemine dönüştü. İhtilal üç buçuk ay boyunca çok şiddetli sürdü. Ancak Selanik vakası ve ihtilal hareketinde çeteciler tarafından sergilenen insanlık dışı muameleler Bulgarlara bundan beklemedikleri sonuçları vermemekle birlikte Avrupalıların menfaatlerine de zarar verdiğinden bazı Avrupa devletleri nezdinde Bulgarlar aleyhinde bir tepki dâhi meydana getirdi. İhtilal esnasında birçok Bulgar Doğu Rumeli ve Bulgaristan’a iltica etmek mecburiyetinde kaldı. Vatandaşlarını korumak bahanesiyle Fransız, İtalyan ve Avusturya savaş gemileri Selanik limanına demir attılar.⁵⁵⁶

İMRO’nun bu kanlı başarısızlıklar silsilesinden sonra elde ettiği tek başarı, Avrupa büyük devletleri tarafından Makedonya meselesine yeni diplomatik müdahaleleri oldu. Bu büyük devletlerin Balkan Savaşları’ndan önce gittikçe karmaşıklaşan ve çözümü zorlaşan Makedonya meselesine son önemli müdahalesiydi. Osmanlı Hükümeti, Makedonya’da asayişin sağlanması hususunda görevlendirilmek üzere Avrupalı memurların atanmasını kabullenmek zorunda kaldı. Öte yandan, Makedonya bölgesi Osmanlı’nın bir parçası olarak kaldı ve Hüseyin Hilmi Paşa Umumi Müfettiş’liğe devam etti. İMRO’nun yükselişi, faaliyetleri ve çöküşünden Osmanlı hâkimiyetinin son bulmasının bu yolla gerçekleşmeyeceği sonucu çıkarıldı. Büyük devletleri Makedonya meselesine dâhil etmek ve bu devletlerin müdahalesini sağlamak amacıyla terör faaliyetlerine başvurmak, bu devletlerin mevcut durumun muhafaza edilmesi gerektiği düşüncesinde oldukları bir zaman dilimine denk gelmesi

⁵⁵⁶ İrtem, *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 226.

dolayısıyla beyhude bir çabadan başka bir anlam ifade etmiyordu.⁵⁵⁷

Artık onların kendi başlarına maksatlarını elde edemeyecekleri kesinleşmiş ve çözüm olarak Avrupa'nın sorumluluk alması ve harekete geçmesi kalmıştı. Avrupa'nın Makedonya meselesine müdahale hakkı, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinden ileri geliyordu. Bütün devletler tarafından kongre halinde kararlaştırılan bu metin, Osmanlı'nın Balkan Hıristiyanları için bir hak, Osmanlı Hükümeti için açık bir ödev ve Avrupa için ise bir vazife niteliği taşıyordu.⁵⁵⁸ Makedonya meselesine ilgili güçler diplomasisi, meydana getirilen son isyan girişiminden sonra Makedonya'daki mevcut reform uygulamalarının daha da yoğunlaştırılması gerektiği kanaatine vardı. Bu durumu görüşmek amacıyla 1903 yılının Eylül ayı sonunda devlet başkanları olan İmparator Franz Josef ile Çar II. Nikola Mürzsteg'de bir araya geldiler.⁵⁵⁹

Makedonya'da farklı zamanlarda idari görevlerde bulunmuş olan Tahsin Uzer anılarında, meydana gelen bu isyan esnasında ayaklanmaya katılan Bulgar halkından 500 ve komitecilerden de 1.200 kişinin yaşamını kaybettiğini belirtmiştir. Yine onun ifadelerine göre, isyan tamamen bastırıldıktan sonra 1.000 adet tüfek ve çok sayıda bomba, mermi Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmişti. Ayaklanma esnasında Bulgar liderlerinden Kanalizof, Yankof, Gorgi ve Katarizof öldürülmüş ve binlerce Makedonyalı Bulgar köylerini terk ederek Bulgaristan'a göç etmişti. Makedonya

⁵⁵⁷ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 277.

⁵⁵⁸ Selahaddin, *Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harb-i Ahiri*, 27.

⁵⁵⁹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 216. Mürzsteg Programı ile ilgili daha genel ve ayrıntılı açıklamalar çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacaktır.

Müslüman halkından 200 şehit ve o kadar da yaralı olmakla birlikte güvenlik güçlerinden de 150 şehit ve 350 yaralı olmuştu.⁵⁶⁰

Bulgar Dâhili Teşkilatı'nın bir muhtırasına göre ise bu isyan esnasında 6.437 Hıristiyan ve 5.328 Osmanlı askeri hayatını kaybetmiş ve Bulgarların Müslüman halktan öldürdükleri ile birlikte toplam zayıat 12.000'i bulmuştur. İhtilal esnasında çok şiddetli çatışmalar neticesinde kanlar döküldükten ve köyler yakılıp yıkıldıktan sonra Makedonya'da Bulgar çetelerinin varlığı ve faaliyetleri hemen hemen ihtilalden önceki seviyeye geriledi. Bulgaristan Doğu Rumeli'yi ilhak etme hususunda sergilediği el çabukluğunu Makedonya'da tatbik edemedi.⁵⁶¹

İlinden ayaklanmasının başlangıç tarihi olan 2 Ağustos 1903 tarihinden yine bu ayın 28'ine kadar olan süreçte Manastır vilayetinin merkez, Florina, Ohri, Kırçova, Pirlepe, Debre ve Kesriye kazaları ile Görice sancağında eşkıyadan 1.170 kişi öldürülmüş, 6 kişi yaralanmış ve 20 kişi ise tutuklanmıştı. Buna mukabil Osmanlı asker ve jandarmasından ise 47 şehit ve 56 yaralı olmuştur. Bununla birlikte eşkıya tarafından Müslümanlardan 62 kişi ve Rumlardan ise 6 kişi katledilmişti. Eşkıyalarca merkez kazaya bağlı birçok köy, 150 hane, 97 kilise, 3 mektep, 1 cami, 3 han, 14 samanlık, 8 değirmen ve 200 zahire deposu ateşe verilmişti.⁵⁶² Zayıatlarla ilgili Osmanlı arşiv belgelerinden alınan

⁵⁶⁰ Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, 171. Osmanlı Hükümeti, İinden İsyanı esnasında Bulgaristan'a kaçmış veya göç etmiş bulunan 30.000 Makedonyalı Bulgar tarafından iletilen geri dönme taleplerini kabul etmişti. Hatta 14 Mayıs 1904'te alınan bir karar ile geri dönecek olan Bulgarların sınır hattından köyelerine nakilleri sırasında geçecek zaman diliminde maddi durumu yetersiz bulunanların beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için 100.000 kuruş tutarında yiyecek yardımında bulunulmuştu. Ayrıca, isyanlara bizzat katılanları da kapsayan bir de genel af ilan edilmişti. Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", 229.

⁵⁶¹ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 226-228.

⁵⁶² BOA, TFR.I.MN. 15/1487, H 04 06 1321 (28 Ağustos 1903).

bu istatistikler değerlendirildiğinde yukarıda bahsedildiği üzere Tahsin Uzer'in belirtmiş olduğu rakamların Bulgar Dâhili Teşkilatı'nın kaynaklarına göre daha isabetli olduğu görülmektedir. Bulgarların zayıatlarla ilgili olarak doğru olmayan rakamları telaffuz etmeleri, bu hususu propaganda aracı haline getirmiş olmalarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bulgar komitelerinin Makedonya topraklarında meydana getirdiği isyan hareketleri ve bir bütün olarak Makedonya'da izlenen Bulgar siyasi hareketlerinin başarısızlığa uğraması Bulgar kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştı. Bulgaristan'da yayınlanan birçok gazete bu husustaki eleştirilerini sayfalarına taşımaktaydı. Nitekim bu gazetelerden biri olan Reform Gazetesi 5 Temmuz 1905 tarihli sayısında şu eleştirilerde bulunmuştu:⁵⁶³

“Bulgar milli davası uğruna meydana getirilen ihtilalin başarısız olması ve ihtilali yürütenler arasında vuku bulan ihtilafın üç temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi ihtilal hareketini idare eden liderlerin ehliyetsizliğidir. Esas sebeplerden ikincisi ise bencilliktir ki Makedonya işlerinde bu ahlaksızlığa hiç yer verilmemesi gerekirdi. Askeri sınıf en başından beri çeteleri idare etmeleri dolayısıyla oldukça mühim vazife icra etmekteydi. Ancak ihtilal öncesinde ve esnasında askerin duygu ve düşüncelerini meşgul eden husus Makedonya'nın hürriyet ve istiklâlinde şan ve şöhretin kime teveccüh edeceği meselesi idi. Kısacası ihtilal teşebbüsünün bir kısır döngü içine girmesine etki eden tutum ve davranışlar; garaz, hurs ve bencillik oldu. Üçüncü sebep ise işin içine sosyalistliğin de karışmış olmasıdır. Yüreğinde vatansevgisi olan bütün Bulgaristan ve Makedonya ahalisinin kulaklarını dolduran sosyalist söylemler, büyük bir tehlike teşkil etmekteydi. Bulgarların gerek Makedonya'da ve gerek Bulgaristan'da bulunan ihtilal teşkilatlanmasında sosyalistler istifade edebilmeyi epey düşünmüşlerdi

⁵⁶³ BOA, A.J.MTZ. (04). 131/48, H 26 05 1323 (29 Temmuz 1905).

ve hakikaten bu sayede kendi düşüncelerinin yayılmasında muvaffak oldular.”

2.2.6. İhtilalden Sonra Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri

1902 yılının bahar aylarında fitili ateşlenen ve 1903 yılının Kasım ayına kadar devam eden Bulgar ayaklanmalarının temel amacı Ayestafanos Antlaşması ile sınırları genişletilen “Büyük Bulgaristan”ı tekrar canlandırmaktı. Bulgar Prenslığı'nin vatandaşları, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhak edilmesine yol açan eylemlerinin tekrar edilmesiyle Makedonya'nın da alınabileceğini hesaplamışlardı. Fakat son yıllarda Makedonya ile Prenslığın birleşmesi değil, Makedonya'nın özerk bir bölge olarak şekillenmesi özellikle de Makedonyalılarca makul görülmekteydi. Makedonya'da yaşayan Bulgarlar, Bulgaristan Bulgarları ile çoğunlukla aynı lehçeyi konuşmuyorlardı ve dolayısıyla her iki topluluğun bütünüyle birbirlerine benzedikleri söylenemez. Struma'nın doğu bölgesi ile Struma ve Varna arasında yaşam süren Slavların çoğu Bulgarlardı. Ancak diğer bölgelerde ve özellikle de Vardar'ın doğusunda bulunanlar kısmen farklı bir ırkyapısına sahiptiler ve bunlar Makedon Bulgarları olarak tanımlanmaktaydılar.⁵⁶⁴

Makedonya Bulgarları, kendilerini Prenslığın Bulgarlarına çok yakın görüyor olsalar bile şimdi o ülke ile birleşmenin 1885'de Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin birleşmesinden çok daha zor bir mesele olacağını anlamışlardı. Ortada bir gerçek vardı ki, söz konusu iki toplum pratikte birbirine yakın bir yapıda görünüyor olmalarına rağmen Makedonya'daki Bulgar veya Bulgar-Makedon unsuru tek değildi. Zira son durumla birlikte Makedonya Bulgarları, Prenslığe dâhil olmanın diğer tüm Balkan devletlerinin kıskançlık duymalarına neden olacağını ve Makedonya toprakları bölge devletleri arasında bölünse bile her

⁵⁶⁴ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 142-146.

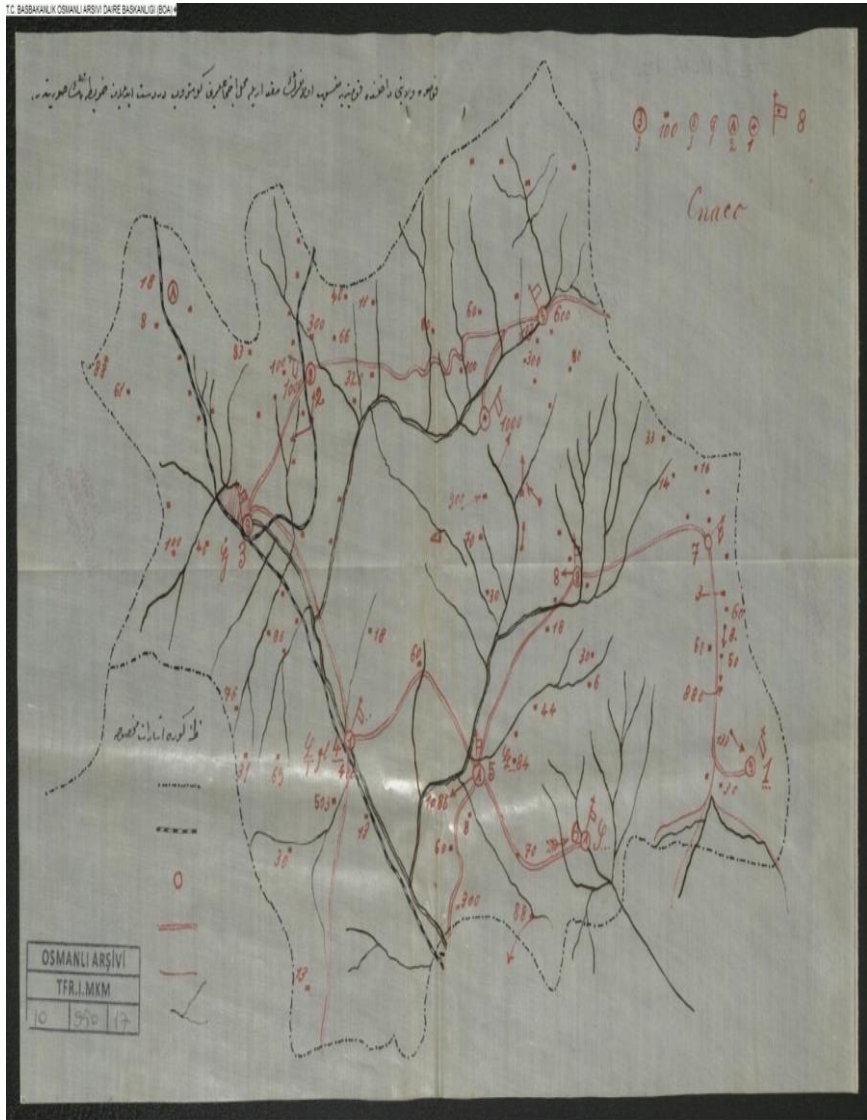
birinin en büyük paya sahip olma iddiasını taşıyacak olması dolayısıyla sorun yaratacağı düşüncesinde olmaya başlamışlardı.⁵⁶⁵

Bulgar ihtilalinden sonra bazı yerel gazetelerde Makedonya’da asayişin hâkim olmaya başladığı yönünde haberlerin yer aldığı görülmektedir. Örneğin, Selanik’te yayınlanan Asır Gazetesi’nde 1904 yılının Mart ayı itibari ile Rumeli sınırları içerisinde sadece birkaç yerde komiteye bağlı çetelerin görüldüğü ve bazen bunlarla çatışmalar meydana gelmekte ise de ehemmiyetsiz olduğu yazılmakta idi. Gazetede ayrıca komitenin kolu kanadının tamamıyla kırılmış olduğu ve dolayısıyla sükûnet ve emniyetin sağlanabildiği da ifade edilmişti.⁵⁶⁶ Her ne kadar gazete haberlerinde ihtilalden sonra bölgede çatışmaların azaldığı yönünde haberler yer almış olsa da kısa süre sonra Bulgar eşkıyası bu topraklarda terör faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdi. Hemen hemen her yıl Bulgar çeteleri ile Osmanlı kuvvetleri arasında şiddetli çatışmalar meydana gelmiş ve ağır kayıplar verilmişti. Nitekim 1905’te Kosova vilayetinde Osmanlı güvenlik görevlileri ile eşkıyası arasında 22 çatışma meydana gelmiş ve bu çatışmalardan Bulgar eşkıyasından 32, Sırp eşkıyasından ise 76 kişi etkisiz hale getirilmişti. Çatışmalar esnasında Osmanlı askeri ile jandarmadan 27 şehit verilmiş ve 39 yaralanma olmuştu.⁵⁶⁷

⁵⁶⁵ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 142-146.








⁵⁶⁶ Asır Gazetesi, Sayı: 866, 14 Mart 1904, 2.

⁵⁶⁷ Selânikli, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp*, 71.



Harita 2.1. 1905 Yılı İtibari İle Kosova Vilayetinde Bulgar Komitalarının Miktarı ve Toplanma Alanları⁵⁶⁸

⁵⁶⁸ BOA, TFR.I.MKM. 10/950, Leff 24, H 09 02 1323 (15 Nisan 1905).

Osmanlı kuvvetleri tarafından gizlice ele geçirilen yukarıdaki haritaya göre Kosova vilayeti 8 komite dairesine bölünmüştür. Haritada görüldüğü üzere bu komite daireleri 1- Osmaniye, 2- Kumanova, 3- Üsküp, 4- Köprülü, 5- İştıp, 6- Radovişte, 7-Çarveve 8- Koçana olarak numaralandırılmıştır. Haritada bazı simgelere yer verilmiştir ve bu simgelerin taşıdığı anlamlar kısmen açıklanabilmiştir. Haritada yer alan  simge, komite merkezi dairesini işaret etmektedir. Kırmızı nokta ile gösterilen bölgeler silahlandırılması kararlaştırılmış olan köylerdir. Haritanın yukarısında bu işaretin altında 100 aded yazılı ise debunlardan 94 işaret olduğu görülmektedir. Bunların yanında yazılmış rakamlar çete efradının mevcut silahlarının miktarını gösterdiği zannedilmektedir. Her daire merkezinin yanında yazılmış rakam o dairede silahlandırılması kararlaştırılan efradın sayısı olduğu düşünülmektedir. Bu hesabın doğru olduğu farz edilirse Kosova vilayeti sınırları içerisinde 4.469 çete mensubu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.  işareti Karatova ile diğer kazaların kasaba merkezine yerleştirilmiş olması dolayısıyla bu 8 dairenin “erkan-ı harbiye” merkezi olması muhtemeldir. Altıncı daire olan Radovişte merkezi yanına konulan  işareti Bulgar lisanında debuy manasına gelen “saklad”  kelimesinin ilk harfi olması muhtemeldir. Üçüncü daire olan Üsküp merkezinin yanına konulmuş olan  işareti Bulgar lisanında merkez idare olan kasaba manasını ifade eden “glaven grad”  kelimesinin ilk harfi olduğu zannedilmektedir.  işâretlerinin ne olabileceklerine dair hiçbir ihtimal verilememiştir.⁵⁶⁹

Bulgar çeteleri, eylemlerini gerçekleştirmek için sahip oldukları silah ve cephaneleri bazen ormanlarda ve bazen de

⁵⁶⁹ BOA, TFR.I.MKM. 10/950, Leff 12, H 09 02 1323 (15 Nisan 1905).

kendilerine destek veren ya da tehdit sonucu boyun eğmek zorunda kalan köylülerin evlerinde saklıyorlardı. Osmanlı güvenlik güçleri çeteler ile mücadele kapsamında çetelerin eylem yapma kabiliyetlerini mümkün mertebe azaltmak için saklamış oldukları silahları ele geçirmeye gayret göstermekteydiler. Osmanlı idarecileri tarafından askerlerin silah aramaları esnasında köylüleri haksız yere incitecek hal ve hareketlerden sakınmaları için uyarılarda buldukları anlaşılmaktadır. Nitekim böyle bir uyarının 1905 yılında Pirlepe kaymakamlığınca yapıldığı görülmektedir. Kaymakam, istihbarat alınması üzerine askerlerin aramalar esnasında usule ve kanunlara aykırı olarak köylüleri rencide edecek muamelelerde bulunmamaları hususunda ikazlarda bulunmuştur.⁵⁷⁰

Çeteler ile 1906'da 16 çatışma meydana gelmiş ve bu çatışmalarda 37 Bulgar ile 37 Sırp eşkıyası etkisiz hale getirilmişti. 1907'de 24 çatışma meydana gelmiş ve bu çatışmalardan 16 Bulgar ve 149 Sırp eşkıyası etkisiz hale getirilmişti. Bu çatışmalarda Osmanlı asker ve jandarmasından 3 şehit verilmiş ve 3 yaralı olmuştu. 1906 yılından 1908 yılının Şubat ayı sonuna kadar Manastır vilayetinde etkisiz hale getirilen eşkıya sayısı 314 kişi olmuştur. Bu yıllarda Bulgar eşkıyasından toplam 138 ölü ve 12 yaralı, Rum eşkıyasından toplam 110 ölü ve 41 yaralı, Sırp eşkıyasından toplam 5 ölü ve 5 yaralı ve Ulah eşkıyasından ise 3 ölü olmuştur.⁵⁷¹

Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri sınırları içerisinde 1906 yılının Mart ayından Şubat ayı sonuna kadar güvenlik güçleri ile Bulgar çeteleri arasında 54 çatışma meydana gelmiştir. Bu şiddetli çatışmalarda 241 çete mensubu öldürülmüş ve 3'ü yaralanmış olmakla birlikte 19'u sağ ele geçirilmiştir. Osmanlı güvenlik güçlerinden 41 asker, 4 jandarma ve 1 zabitan şehit olmuş

⁵⁷⁰ BOA, YB.021. 55/171, R 31 08 1321 (13 Kasım 1905).

⁵⁷¹ Selânikli, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp*, 72.

olup 27 asker, 9 jandarma ve 3 zabitan ise yaralanmıştır. Bir yıl sonra yani 1907 yılının aynı dönemlerinde de 69 çatışma vuku bulmuştur. Mevcut çatışmalarda Bulgar çetelerinden 333'ü ölü, 4'ü yaralı ve 19'u sağ ele geçirilme şeklinde zayıatları olmasına karşın 30 güvenlik görevlisi şehit olmuş ve 56'sı ise yaralanmıştır.⁵⁷²

Manastır vilayetine bağlı bazı kazalardaki Bulgar, Rum ve Sırp çetelerinin 1906 yılı itibari ile mevcut durumu şöyledir; Manastır'da toplamda 172 mensubu bulunan 6, Florina'da toplamda 48 mensubu bulunan 4, Ohri'de toplamda 28 mensubu bulunan 4, Pirlepe'de toplamda 91 mensubu bulunan 10, Kırçova'da toplamda 58 mensubu bulunan 5, Kesriye'de toplamda 107 mensubu bulunan 9, Menlik'te toplamda 70 mensubu bulunan 7, Cuma-i Bâlâ'da toplamda 75 mensubu bulunan 5 ve Timurhisar'da ise toplamda 11 mensubu bulunan 2 çetenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu çetelerin çoğu Bulgarlardan oluşmakta ve Bulgarları ise sırasıyla Rumlar ve Sırp'lar izlemektedir.⁵⁷³

Bulgarlar, Osmanlı Hükümeti'nin Makedonya topraklarında Rum ve Sırp çetelerine karşı yeterli önlemleri almadığı söylemlerinde bulunarak kendileri lehine propaganda faaliyetlerinde bulunmaktaydılar. Bunun üzerine Osmanlı makamları tarafından Rum ve Sırp çeteleri ile girilen çatışmaların bilançolarının yer aldığı listeler yayınlanarak Bulgar iddiaları çürütülmeye çalışılmıştır. Bu listelerden birine göre, 1905 yılının Ocak ayının başından Aralık ayının sonuna kadar olan süreçte Rum çeteleri ile farklı tarihlerde 30 çatışma meydana gelmiş ve bunun sonucunda Rum çete mensubundan 128 kişi öldürülmüş, 19 kişi yaralanmış ve 196 kişi ise sağ ele geçirilmiştir. Çatışmalarda toplamda 30 Osmanlı güvenlik görevlisi şehit olmuştur. Aynı

⁵⁷² BOA, TFR.I.UM. 22/2164, Leff 1, H 30 12 1325 (3 Şubat 1908).

⁵⁷³ BOA, HR.SFR.4. 726/98, Leff 10, M 08 12 1906. Manastır vilayeti sınırları içerisindeki Bulgar, Rum ve Sırp çetelerinin mevcut durumunu gösteren tablo için çalışmanın ekler kısmına bakınız.

zaman diliminde Sırp çeteleri ile 14 çatışma vuku bulması neticesinde 97 Sırp çete mensubu öldürülmüş ve 13'ü ise sağ olarak ele geçirilmiştir. Bu çatışmalarda 36 Osmanlı güvenlik görevlisi şehit düşmüştür.⁵⁷⁴

2.2.6.1. Bulgar Komitelerinin Makedonya Halkını Mezhep Değiştirmeye Zorlaması ve Asimilasyon Faaliyetleri

Bulgar komitelerinin Makedonya'daki faaliyetleri sadece asayiş bozmaya yönelik terör eylemlerinde bulunmak ya da halkı isyan etmeye yöneltmek Osmanlı kuvvetleri ile savaşmak değildi. Aynı zamanda bölgede diğer ırka mensup olanlara baskı kurmakla birlikte onları asimile etme faaliyetlerinde de bulunmaktaydılar. Bulgar komiteleri kavimlerine hizmet etmek adına bazı bölgelerde Bulgarca konuşan Rumlara baskı uygulamak ve tehdit etmek suretiyle onların Patrikhane'den ayrılıp Eksarhlığın idaresi altına girmelerini sağlamaya çalışmaktaydılar.⁵⁷⁵ Komiteler daha da ileri giderek Manastır'daki Rum köylerini Eksarhaneye geçmek için tehdit ettikleri ve buna muhalefet edenleri ise katlettikleri duyumları alınıyordu.⁵⁷⁶ Bulgar komitelerinin asimilasyon politikası uygulaması dolayısıyla bilhassa Manastır'da Rumlar ile aralarında şiddetli çatışmalar yaşanmaktaydı.⁵⁷⁷ Osmanlı'nın bölgedeki idarecileri, Bulgar komitelerinin bu politikaları sonucu Rumlar ile yaşanan çatışmaların bölgede genel bir asayişsizlik sorunu ortaya çıkarmasının önüne geçmek için icap eden bölgelere kolluk kuvvetleri göndererek gerekli önlemleri almaya gayret göstermişlerdi.⁵⁷⁸ Bununla birlikte Rum köylerini mezhep değiştirmeye zorlayan Bulgar komiteleri ile onlara yardım eden

⁵⁷⁴ BOA, HR.SFR.04. 232/60, Leff 7,9, M 11 01 1906.

⁵⁷⁵ BOA, DH.MKT. 2571/67, H 17 09 1319 (28 Aralık 1901).

⁵⁷⁶ BOA, BEO. 2301/172544, H 09 01 1322 (26 Mart 1904).

⁵⁷⁷ BOA, DH.ŞFR. 277/26, R 03 12 1317 (16 Şubat 1902).

⁵⁷⁸ BOA, DH.ŞFR. 277/122, R 10 12 1317 (23 Şubat 1902).

rahiplerin ortaya çıkarılarak adalete teslim edilmesi ve bu köylerde seyyar müfreze bulundurulması da alınan önlemlerden bir kısmını oluşturmaktaydı.⁵⁷⁹

Bulgar çetelerinin bu tür faaliyetlerine maruz kalanlar sadece Rumlar değildi, aynı zamanda Sırlar da hedef kitle olmuşlardı. Nitekim takvimler 1907 yılını gösterdiğinde 28 kişilik iki Bulgar çetesinin Kosova sınırları içerisinde yer alan Osmaniye’de yaşam sürmekte olan Sırların köylerini yakarak onları Bulgarlaştırmaya çalıştıkları haberleri vilayet gazetelerine dâhi neşredildiği görülmektedir.⁵⁸⁰

2.2.6.2. Bulgar Çetelerinin Ulah Çeteleri İle İşbirliği Yapmaları ve Müşterek Faaliyetleri

Bulgar çeteleri ile Ulah çeteleri arasındaki 1885 yılında işbirliği yapıldığı görülmektedir. Bu yılda Romanya’da bir komite kurulmuş ve bu komite, Makedonya’da yaşayan Rum ve Sırp unsurunu yok etmeyi amaç edinmişti. Bahsi edilen komitenin Bulgar Hükümeti ile fikir birliği içerisinde hareket ettiği anlaşılmıştı.⁵⁸¹

Bulgar komitelerinin Makedonya topraklarında meydana getirmeyi planladıkları terör ve isyan faaliyetleri için Ulahlara kendileriyle işbirliği yapmaları yönündeki tekliflerine rağmen Ulah ileri gelenleri, Osmanlı yönetimi ile aralarının bozulmasının kendi menfaatlerine bir fayda sağlamayacağını bilinciyle hareket ederek bu tekliflere sıcak bakmamaktaydılar. Genel anlamda Ulahların büyük bir çoğunluğunun Osmanlı idare sistemine sadık bir profil sergiledikleri ve bununla birlikte bölgedeki Bulgar menfaatlerine

⁵⁷⁹ BOA, *TFR.I.SL. 56/5591*, H 29 08 1322 (08 Kasım 1904).

⁵⁸⁰ Manastır Vilayet Gazetesi, No: 1160, 21 Şevval 1325/14 Teşrinisani 1323 (27 Kasım 1907).

⁵⁸¹ BOA, *MV. 30/22*, H 06 07 1305 (19 Mart 1888).

ve eylemlerine ise düşmanca bir tavır takındıkları görülmektedir. Ancak bazı bölgelerde ve özellikle de Kırşova'da ikamet eden Ulahların bir kısmı Osmanlı idarecilerinin kendilerini baskı altında tutmaya maruz bırakmaları neticesinde karşıt tepki olarak asilere katılmayı tercih etmişlerdi.⁵⁸²

Rumlar tarafından milli değerlerinin görmezden gelinmesi ve Rum komitelerinin kendilerine yönelik baskıları karşısında savunmasız kalan Ulahlardan bir grup, kavmiyetlerini muhafaza etme adına karşı tepkilerde bulunmak üzere "Ulah Komiteleri" teşkil etme yoluna başvurmuştu. Bu grup, zamanın koşullarına göre Rumların en büyük rakibi ve düşmanı sayılabilecek konumda bulunan Bulgarları müttefik ilan ederek Bulgar komitelerinin yönlendirdiği çetelerle işbirliği içerisine girmişti.⁵⁸³ Bulgaristan topraklarında yapılan Bulgar komiteleri, 1906 yılında Romanya'daki Makedonya Komitesi ile birleşerek Rumlar aleyhinde faaliyetler icra etmişlerdi ve ayrıca bir kısım Ulahlar da Patrikhane idaresinden ayrılarak bu yapılanmaya katılmışlardı.⁵⁸⁴ Aynı yılda Makedonya Romen Cemiyeti, Rumlara karşı faaliyetlerde bulunmak üzere çeteler oluşturulması ve bu çetelerin Bulgarlara yardım etmesi gerektiği hususunda hareket etmişlerdi.⁵⁸⁵

Makedonya Hürriyet Yahut Ölüm, Rumen (Ulah), Pilistre ve Ulah Tertibat-ı Dâhiliye gibi isimler adı altında örgütlenen Ulah çetelerinin 1907 yılı itibariyle Makedonya topraklarının bazı kesimlerinde faaliyet icra ettikleri haberleri alınıyordu. Örneğin, bu tarihlerde üyelerinin Ulah ve Bulgarlardan oluştuğu 10 kişilik bir çete Kumanova civarlarında bazı düzen bozucu eylemlerde bulunmakta ve bu durum Osmanlı idarecilerini oldukça

⁵⁸² Köseoğlu, "Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri", 306.

⁵⁸³ Ali Arslan, "Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması", *İstanbul Üniversitesi Yakın Türkiye Araştırmaları*, sayı: 4, 2003, 10.

⁵⁸⁴ BOA, TFR.I.UM. 12/1115, H 02 01 1324 (26 Şubat 1906).

⁵⁸⁵ BOA, BEO. 2850/213710, H 17 04 1324 (10 Haziran 1906).

endişelendirmektedir. Nitekim bu eylemlerin birinde çete mensupları bölgedeki çobanları ölümle tehdit ederek kendilerine yardım etmeye mecbur bırakmaya kalkışmışlardı. Silahların ateşlenmesi üzerine bölgeye intikal eden Osmanlı askerleriyle çete liderleri arasında çatışma vuku bulması neticesinde bir Osmanlı askeri şehit olurken çete lideri Aleksandır Kuzma'nın da içinde bulunduğu 4 eşkıya öldürülmüştü.⁵⁸⁶

XX. yüzyılın başlarında Romanya ile Bulgaristan devletlerinin ilişkilerini ileri bir seviyeye taşımak ve dolayısıyla özellikle de Makedonya topraklarında hayatlarını idame ettiren Bulgar ile Ulah halkları arasındaki münasebetleri dostluk çerçevesine oturtmak amacıyla Bulgaristan Prensi ile Romanya Kralı'nın bir görüşmesi gerçekleşmişti.⁵⁸⁷

2.3. BULGAR ULUSAL BİLİNCİN GELİŞMESİNDE KİLİSELERİN ETKİSİ VE MAKEDONYA'DA BULGAR KİLİSELERİ

Osmanlı vatandaşı Bulgarlar, Ortodoks mezhebenden olmaları dolayısıyla Fener Rum Patrikhanesi'nin sorumluluk dairesine dâhildiler. Rum Patrikhanesi tüm Osmanlı Ortodoks Hıristiyanlarının dini ve idari sorumluluğunu üstlendiği için Bulgarların da devlet ile ilgili bütün bu işlerinde muhatap makamları Patrikhane idi. Bulgarların çoğunlukta yaşadıkları bazı bölgelerde dahi ibadetleri Rum Patrikhanesi tarafından Rumca yaptırılmakta ve Bulgar çocukların öğrenim gördüğü okullarda eğitim Rumca verilmekteydi.⁵⁸⁸

⁵⁸⁶ Köseoğlu, "Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri", 306.

⁵⁸⁷ BOA, Y.PRK.EŞA. 52/24, H 02 03 1326 (04 Nisan 1908).

⁵⁸⁸ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 173.

İlk zamanlarda Osmanlı’nın Ortodoks Hıristiyanları arasındaki düzeni sağlama sorumluluğu kendisine verilen ve bu sorumluluğu XIX. yüzyıla kadar kesintisiz yerine getiren Rum Patrikhanesi, Osmanlı’nın siyasi, ekonomi ve askeri alanlarda eski itibarından uzak düşmeye başlamasının sonucu Balkanlardaki otoritesinin zayıflamasının da etkisiyle artık denge unsuru olarak vazifesini yerine getirmekten uzaklaşmıştı. Patrikhane, Balkanlarda Yunanlıların çıkarına hizmet edercesine siyasi faaliyetler icra etmeye özen göstermiş ve bu yönüyle de bölgede Rum olmayan diğer ırklar üzerinde yıkıcı etkiler bırakmaya başlamıştı. Nitekim Rum Patrikhanesi, diğer Ortodoks halkları gereği gibi idare etmiyor ve hatta onları görmezden gelerek Yunanlılar lehine etkinliğini daha da yayma gayreti içerisindeydi.⁵⁸⁹

Fener Rum Patrikliği, Hıristiyan inancına göre yeryüzünde tek kilise olması gerektiği düsturunu kabul etmesi dolayısıyla Bulgar cemaati üzerindeki temel politikası genellikle onları kilise içerisinde eritme şeklinde olmuştur. Bu sebeple, cemaatini kilise içerisinde tutmak, patrikler için öncelikli görevlerinden olmuştur. Rum Patrikhanesi, fetih öncesindeki ihtişamını arzuladığından Bulgarlar üzerinde birtakım siyasi hesaplar içerisinde de yer almaktaydı. Bu doğrultuda dini ve siyasi politika hesapları Ohri Bulgar Patrikliğinin 1767’de lağvedilmesine kadar vardırılmıştı.⁵⁹⁰

2.3.1. Bulgar Milli Davasında Din Adamlarının Rolü

Bulgar milli uyanışını canlandıran ilk örnekler ruhbanların gösterdiği gayretlerdi. Bulgar nüfusunun İstanbul’a yöneldiği zamanlarda ilk Bulgar ulusal uyanış faaliyetini Hilendarski Paisiy

⁵⁸⁹ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayınları, İstanbul 1992, 17-18.

⁵⁹⁰ İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, 19.

adında bir keşiş başlattı.⁵⁹¹ Paisiy, büyük bir tarihsel değeri olmasa da Bulgarların geçmişine duyduğu coşku ve uzun zamandır ihmal edilmiş bir lehçeyle 1762’de Bulgar halklarının, çarlarının ve azizlerinin tarihini kaleme almıştı. El yazmasının kopyaları kısa süre içerisinde tüm Bulgar topraklarına yayıldı.⁵⁹² Hilendarski Paisiy, Bulgarlara seslendiği meşhur *Slav Bulgar Tarihi* isimli kitabının girişinde şu ifadeleri kullanmıştır:⁵⁹³

“Bulgarlar kendi soyunuzu sevin, milletinizin geçmişini öğrenmeye çalışın. Senin de çarların, patriklerin, azizlerin vardı. Diğer milletlerin yaptığı gibi siz de atalarınızın yaptıklarını öğrenin. Sizin de gururla anlatacak bir soyunuz, diliniz ve tarihiniz var. Diğer milletler bizimle eğleniyorlar. Bulgar milletinin arasında çokça dolaştım ve sizin için, çok zor olan bir tarih kitabı yazmaya kalkıştım. Bazıları Bulgarlığı öğrenmekten hoşlanmıyor, yabancı kültür ve dile özeniyor, Bulgarca’yı kullanmıyor, Yunanca okuyup Yunanca konuşuyor, Bulgar olduklarından utanıyorlar. Bulgar!, neden kendi dilinde okumuyor, konuşmuyorsun? Yıllarca şanı ve ünü tüm dünyada duyulan, güçlü Romalılardan ve bilge Yunanlılardan vergi almış olan hükümdarlarımız vardı. Tüm Slav ulusları içinde en şanlısı Bulgarlardır; çarlık ilk onlarda olmuş, ilk patriklik onlarda kurulmuş, ilk onlar Hıristiyan olmuş ve en geniş topraklara onlar hükmetmişlerdir”

Hilendarski’den sonra bir başka ruhban olan Vratsa piskoposu Sofronij, 1806’da *Kyriakodromiom* (Pazar Kitabı) başlıklı vaazlar koleksiyonu yayınladı.⁵⁹⁴ 1816’da Bükreş’te ölen piskopos Sofronij, Hilendarski’nin en ateşli öğrencisi ve

⁵⁹¹ Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, 166.

⁵⁹² R. W. Seton-Watson, *The Rise of Nationality In The Balkans*, E. P. Dutton And Company, New York 1918, 80.

⁵⁹³ Fatma Rodoplu Yıldırım, “Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, sayı: 1, 2020, 98.

⁵⁹⁴ Jelavich, *Balkan Tarihi 1*, 366.

geleneğinin sürdürücüsü idi. Bu iki din görevlisinin en temel amacı Bulgar anadilini Yunancanın etkisinden kurtarmak ve Fener Rum Patrikhanesi'nin hem dini ve hem de sivil hayatta tarif edilemez yolsuzluğuyla mücadele etmekte. Fakat Helenizm'in etkisi Bulgarların tüm benliğine tesir ettiği için bu oldukça zorlu ve çetin bir mücadeleydi.⁵⁹⁵ Bu tarihten sonra özellikle merkezden uzak kırsal yerleşim alanlarında Bulgar papazları ayinleri anadillerinde yapmaya devam etmekle birlikte kültürel ve dini faaliyetleri ile Bulgarcanın halkın hafızasında silinip yok olmasına engel olmuşlardı. Okul sayısındaki artış, eğitimin imkânlarının iyileşmesi ve XIX. yüzyılın ilk yıllarından itibaren hızla artış gösteren yayıncılık faaliyetleri ile de Bulgarların ulusal uyanışı daha da hızlanmıştı.⁵⁹⁶

2.3.2. Bulgarların Ulusal Kilise Mücadeleleri

Makedonya Bulgarları 1830'lardan itibaren Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden başlıca iki talepte bulundu. Bu taleplerden birincisi, ibadeti Bulgarca icra ettirecek piskoposların tayin edilmesi ve ikincisi ise eğitim dili Bulgarca olan okulların kurulması idi.⁵⁹⁷ Bulgar milli uyanış hareketinin daha yeni başladığı Makedonya'da 1833 senesinde ilk Bulgar dini hareketi de baş gösteriyordu. Bu tarihte Üsküp'te yaşayan Bulgarlar, Babıâli'ye başvurarak kendilerine bir Bulgar piskoposu tayin edilmesi talebinde bulundular. Üsküp Bulgarlarının bu istekleri kabul görmedi, fakat bu durum Bulgar arzularını daha da şiddetlendirdi.⁵⁹⁸ Çok geçmeden 1834'te Köprülü ve Samokov halkı, 1840'ta ise Vidin, Tırnova ve Filibe halkı Bulgar piskopos

⁵⁹⁵ Seton-Watson, *The Rise of Nationality In The Balkans*, E. P. Dutton And Company, 80.

⁵⁹⁶ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 173.

⁵⁹⁷ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 66.

⁵⁹⁸ Karacan, "Ya Hürriyet, Ya Ölüm!", 20.

talebinde bulundu. Fakat bu talepleri patriklik tarafından reddedildi.⁵⁹⁹ Bu ilk Bulgar halk talebinden itibaren dokuz yıl boyunca farklı yer ve zamanlarda Bulgarların kendilerinden papazlar tayin edilmesi için taleplerde bulunması ve Babîâli'nin de bu talepleri reddetmesiyle geçti. Fakat ilk girişimden dokuz yıl sonra sayısı yirmi bini bulan İstanbul Bulgarlarının çabalarıyla ilk başarı sağlandı ve Osmanlı topraklarında bir Bulgar kilisesinin faaliyete geçilmesine müsaade edildi. Bu, kısmen 1832'de Sisam Beyi olarak görevlendirilen ve Babîâli'ye sadakatle hizmet etmeye çalıştığı söylenen bir Bulgar olan Bogoridi Bey'in muvaffakiyeti idi. Bu kişi Babîâli'nin ileri gelenleri üzerinde etki bırakarak onları bir Bulgar kilisesi açmak fikrine sıcak baktırmış ve Rusya'dan sonra sarayı da ikna ederek muvaffakiyet elde etmişti.⁶⁰⁰

XIX. yüzyılda hızla yükselen Bulgar ulusal bilinçlenme ve kültürel gelişmelerine rağmen Bulgarlar, Rum Patrikhane nüfuzuna karşı kendilerini yeterli ve güçlü hissetmemekteydiler. Bir kesim Bulgarlar arasında dönemin büyük güçlerinden olan Fransa'dan destek alma fikri gelişmişti. Birçok bölgede siyasi ve dini faaliyetleri bulunan Katolik misyonerlerin de etkisiyle Rum Patrikhanesi'nin nüfuzunu bertaraf edebilecek en etkili Hıristiyan güç olan Vatikan'a bağlı bulunma gerekliliğine inanan Bulgarlar arasında Katolik mezhebi yayılmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti tarafından 1830'da Katolik mezhebinin resmen tanınması ve Ermeni Katolik Patrikliği'nin kurulması, Rum Patrikhanesi'ne tepki gösteren Bulgarların bu mezhebe hızlıca yönelmelerine etki eden sebeplerden olmuştu. Zira Osmanlı topraklarında Katoliklik artık resmen temsil ediliyor olması dolayısıyla bu mezhebe geçenler kendilerini ülke sınırları içerisinde de koruyacak dini bir otoriteye sahip bulunmaktaydılar. Geçen zamanla birlikte sayısı artan Katolik Bulgarlar, önemli bir cemaat oluşturarak kendilerine

⁵⁹⁹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 66.

⁶⁰⁰ Karacan, "Ya Hürriyet, Ya Ölüm!", 20-21.

ait bir başepiskoposluğa sahip olmayı ve kilise hiyerarşilerini organize etmeyi de başarmışlardı.⁶⁰¹

Ortodoks Bulgarlar, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra kendi bağımsız kiliselerini kurmak amacıyla faaliyetlerini artırmışlardı. Bulgarların öncelikli hedefi, İstanbul'da kendilerine ait bir kilise açmak ve daha sonra Osmanlı Hükümeti tarafından bu kilisenin ve cemaatinin Rum Patrikhanesi'nden bağımsız olarak tanınmasını sağlamaktı. Bulgarlar, 1845'te Hükümet'e yazılı bir dilekçeyle müracaat ederek bazı yerel taleplerde bulunmakla birlikte İstanbul'da resmi makamlarla iletişimlerini sağlayacak bir temsilci bulundurulmasını ve yine başkentte bir Bulgar Kilisesi ile birlikte bir okul ve matbaa açılmasını istemişlerdi. Bu isteklerini elde edemeyen Bulgarlar, 1849'da Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya bir heyet göndererek Rum Patrikhanesi'nden ayrı milli bir kilise kurmak için resmi müracaata bulunmuşlardı. Bu müracaat üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından Bulgarların bağımsız bir kiliseye sahip olmalarına hemen izin verilmemiş olsa da onların İstanbul'un Fener semtinde bir papaz evi kurmalarına müsaade buyrulmuştu. Böylece bu papaz evi ile birlikte Bulgarların özlemini duydukları milli kiliselerinin de temelleri atılmış oluyordu. Bundan böyle, dini örgütlenme bakımından daha rahat imkânlarla kavuşan ve artık bağımsız bir kiliseye sahip olabileceklerine olan inançları da artan Bulgarlar, bu sayede daha güçlü bir biçimde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.⁶⁰²

Rum Patrikhanesi'nin benimsediği dışlayıcı ve yok sayma politikalarının da etkisiyle Makedonya'da yaşayan Bulgarların milli kiliseye sahip olma arzuları daha 1820'lerde kendini göstermeye başlamış, fakat Bulgarların bu husustaki ümitleri 1856 Islahat

⁶⁰¹ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 174.

⁶⁰² Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 175.

Fermanı'yla en yüksek seviyeye ulaşmıştı. Çünkü Ferman, Müslüman olmayan milletlere dini örgütlenmeler hususunda geniş yetkiler veriyordu. Uzun zamandır milli kilise konusunda aradıkları fırsatı elde eden İstanbul'daki Bulgarlar da arzularını gerçekleştirmek üzere harekete geçtiler.⁶⁰³

1860'lı yıllara doğru bir yandan Bulgar halkı bağımsız kilise taleplerini daha yüksek sesle dilendirmeye başlarken bir yandan da Patrikhane ile Bulgar din adamları arasında derin ayrışmalar ve anlaşmazlıklar baş gösteriyordu. Halkın Patrikhane'nin idaresine açıktan muhalefet eder hâle gelmesinden dolayı Rum din adamları bilhassa Bulgarların çoğunlukta olduğu bölgelerde kilise işlerini idare edemez duruma gelmişti. Bulgar Eksarhlığı kurulmadan önce 1860 yılı sonlarında Patrikhane'den ilk kopuş daha önce mezhep değiştirmiş olan Bulgar Katoliklerinin ayrılmasıyla olmuştu. Katolik Bulgarlar, bundan sonra resmi olarak merkezi İstanbul'da yer alan Katolik Ermeni Patrikhanesi'ne bağlanmıştı. 1861'de görevi Papa tarafından onaylanan ve resmi olarak atanan ilk Bulgar Katolik Başepiskoposu Josif Sokolski olmuştu. Bu sayede Vatikan'ın onay vermesiyle bir Katolik Bulgar Patrikliği meydana getirilmiş olmakla birlikte bir kısım Bulgarlar kendi kilise merkezini tesis etmeyi başarmış oluyordu. Bulgaristan'daki Katolik Bulgarlar ile birlikte İstanbul'da da bir Katolik Bulgar topluluğunun meydana gelmiş olması sebebiyle cemaat iki merkezli olarak gelişmiş olmasına rağmen Bulgar Katoliklerin resmi cemaat işlerinin ana merkezi yine İstanbul idi.⁶⁰⁴

Ortodoks Bulgarlar, 1860 yılında Fener Rum Patrikliği ve dolayısıyla Rum Ortodoks papazların dini yetkilerini artık kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Bulgarlar, 1860 yılının Nisan ayındaki Paskalya törenlerinde Rum patriğinin ismi yerine padişahın ismini

⁶⁰³ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 582.

⁶⁰⁴ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 176.

zikretmekle yeni bir yol ayrımına ilk adımlarını atmaya başladılar.⁶⁰⁵ Patriğin adı yerine padişahın adını anan İlarion Makariopolski bu davranışı sebebiyle Bulgaristan'ın tüm topraklarından tebrik telgrafları alarak bundan sonra fiilen Bulgar ulusunun başı olarak görev yapmaya başladı. Bu tarihte Osmanlı idarecileri tarafından Şehirköy Piro (Şehirköy) piskoposu olan Rum Antimos'un tutuklatılmasının meydana getirdiği etkiyle de Osmanlı Hükümeti'nin Bulgarları destekler görünen tutumu 1860'ın Mayıs ayında Patrik VII. Kiril'in istifa etmesine sebep olmuştu.⁶⁰⁶ Bundan böyle Bulgarlar ile Rum Ortodoks kiliseleri arasında çok yoğun bir mücadele başlamış oluyordu. Kendini Ortodoksların koruyucusu olarak gören Rusya ise Bulgarlara izin verilmemesi durumunda onların Roma Kilisesine bağlanabilecekleri endişesiyle karşı çıkamadı.⁶⁰⁷

Öte yandan Patrikhane de Bulgarların talep ve arzularına karşı taviz vermemeye ve geri adım atmamaya özen göstermekteydi. Bu çizgisinden sapmayan Patrikhane, Sen Sinod Meclisi'ne Bulgar din adamlarından da seçilmesi talepleri dâhil olmak üzere Bulgarlardan gelen bütün talepleri kilise kanunlarına aykırı olduğunu gerekçe göstererek reddetmekteydi. Bulgarlar tarafından Patrikhane'ye iletilen talepler genel itibariyle şu şekildeydi:⁶⁰⁸

1. Bulgarların çoğunlukta olduğu bölgelere kendilerinden episkoposlarının tayin edilmesi,
2. Rum ve Bulgar halkının birlikte yaşadıkları yerlerde episkoposların oylama yöntemi ile seçilmesi sonrası tayin edilmesi,

⁶⁰⁵ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 582.

⁶⁰⁶ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 70.

⁶⁰⁷ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, 582.

⁶⁰⁸ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 173-178.

3. Bulgarlar ile Patrikhane arasındaki ilişkilerin sadece dini çerçeveye sınırlı tutulması,
4. Sen Sinod Meclisi'ne Rum üyesi kadar Bulgarlardan üye atanması,
5. Patrikhane ile Bulgar din adamları arasındaki ilişkileri koordine etmek üzere İstanbul'da bir Bulgar başepiskoposu bulundurulması,
6. İstanbul'da Osmanlı memurlarından birinin başkanlığı altında Bulgarların menfaatlerini muhafaza etmekten sorumlu olacak bir meclis oluşturularak üyelerinin yarısı sivil yarısı da ruhani kişilerden meydana getirilmesi ve bu meclisin sivil üyelerinden birinin de Bulgarlar ile Hükümet arasındaki münasebetlerde "millet reisi" sayılması şeklinde idi.

Fakat bu talepler ne Patrikhane ne de Hükümet tarafından bütünüyle kabul edilebilir olarak değerlendirilmemekteydi. Osmanlı yetkilileri Bulgarlar ve Rumlar arasında bir uzlaşma sağlamaya çalışsa da bu pek mümkün olmamaktaydı.⁶⁰⁹

Tırnovalı İlyarion'un idaresi altında bulunan İstanbul Bulgar hiyerarşisi 5 Mart 1870'de Padişah'a bir dilekçe ile başvurarak bağımsız Bulgar kilisesi talebinde bulundular ve yalnızca altı gün sonra olumlu bir cevap aldılar. Fermanda yeni tesis edilen kilisenin idaresine dair on bir madde vardı. Bu maddelerin bazıları şu şekildeydi:⁶¹⁰

1. Bulgar Eksarhanesi adıyla kurulan kilisenin başında bir eksarh bulunacaktır.
2. Eksarh ve ona bağlı ruhani meclis Bulgar cemaatinin din işlerini yürütecektir.

⁶⁰⁹ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 178.

⁶¹⁰ Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", 166.

3. Fener Rum Patrikhanesi bu hiyerarşiyi tanıyacak, fakat piskopos, eksarh gibi ruhban seçimlerine karışmayıp yalnızca onay verecek.
4. Eksarh, Ortodoks Kilise'nin dini tören ve usullerine uyup ayinlerinde Patriğin adını anacak.

Rum Patrikhanesi, bölücü olmakla suçladığı Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasını tanımamıştı ve bu sebeple Makedonya'da Bulgar Kilisesi'ne mensup Bulgar piskoposların tayin edilmesine şiddetle karşı çıkmışlardı. Rumların bu muhalefeti, Osmanlı Hükümeti tarafından Makedonya'da Bulgar piskoposluğun oluşturulmasının oyalanmasına etki eden faktörlerden biri olmuştu. Rum Patrikhanesi ve Osmanlı Hükümeti'nin bu tutumu Eksarhane tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Nitekim Bulgar Eksarhı, Rum Patriği'nin kendilerini tanımayı reddetmeye devam etmesi halinde pek çok Bulgar'ın Vatikan'ın kendilerine sunmuş oldukları teklifleri kabul edecekleri söylemlerinde dâhi bulunmuşlardı. Eksarh'ın bunu dilendirmesindeki amacın Bulgar Kilisesi'nin daha hızlı tanınmasının yolunu açmak olduğu değerlendirilmişti.⁶¹¹

Bulgaristan Prensi Aleksandır, 1883 yılında Atina'yı ziyaret ederek Yunanistan Kralı ile görüşmüştü. Bu ziyaret siyaset dünyasında pek çok varsayıma yol açmıştı. Bulgaristan Prensi'nin Yunanistan'a yapmış olduğu ziyaretin en önemli sebeplerinden biri Eksarhane ile İstanbul Rum Patrikhanesi arasında birkaç yıldır mevcut olan düşmanlıkları ve anlaşmazlıkları sona erdirmek ve böylece Rum Patrikhanesi tarafından Eksarhane'nin tanınmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Ancak gerçekleştirilen ziyaretin de

⁶¹¹ TNA., F.O. 424/112, No. 50, Mr. Stephen to Earl Granville, 28 Şubat 1881, s. 36.

Yunanlıların Eksarhane'ye olan tavrında bir değişme meydana getirmediği anlaşılmaktadır.⁶¹²

2.3.3. Bulgar Eksarhlığı'nın Makedonya'da Yapılanması ve Faaliyetleri

Bulgar Eksarhlığı'nın tanınmış olması demek Bulgar milletinin tanınması anlamına gelmekteydi. Ortodoks Rumlardan ayrılan Bulgarlar varlıklarını her alanda hissettirmek için idari sınıflandırmalarda, iktidarın direktif ve kararları ile istatistiklerde de yer aldılar. Selanik'teki Bulgarlar, kentin valisi tarafından millet olarak varlıklarının kabul edildiği tarih olan 1871'den itibaren kendi cemaat mercilerine sahip oldular ve onlara göre bu anonimliğin bitişi idi.⁶¹³

Bütün Bulgarlar Rum Patrikhanesi yönetiminden ayrılma hususunda ortak bir fikirde birleşmiş değillerdi. Makedonya Bulgarlarının çoğu Eksarh tarafına geçmekle birlikte azınlığı oluşturanlar ise Rum Patrikhanesi dini idaresi altında kalmaya devam etmeyi tercih etmişlerdi. Ekzarşistler Bulgaristan ve Doğu Rumeli'de yaşayan Bulgarlarla emellerini birleştirmişlerdi. Bulgarca olan anadillerini konuşmaya devam eden Patriyarşistler ise siyasi hesaplar içerisinde olmayarak muhafazakâr bir yaşam sürdürmekteydiler ve bu durum onları Bulgar komiteleri varlığını hissettirmeye başladığı zamanlarda Hükümet'in baskılarından muaf bırakıyordu. Ancak bunlar Ekzarşist Bulgarlar ile gizli veya açık bir mücadeleye girişmemekteydiler.⁶¹⁴

Yunan ve Bulgar kiliseleri arasında mezhep, ayin ya da oluşum bakımından hiçbir farklılık göstergesi yoktu. Aralarındaki

⁶¹² TNA., FO. 424/129, No. 66, Mr. Ford to Earl Granville, 17 Mayıs 1883, s. 35.

⁶¹³ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 340.

⁶¹⁴ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 150.

tek fark Rumların Rum Patrikliği’nin otoritesini kabul etmesi ve “Rum Milleti” olarak yazılması, Bulgarların ise onun üstünlüğünü reddetmesi, Bulgar Eksarhlığı’na itaat etmesi, hizmetlerinde Slav dilini kullanması ve “Bulgar Milleti” olarak kaydedilmesi idi.⁶¹⁵

Selanik’te ilk Bulgar kilisesi 1876’da Rum mahallesinin ortasında yer alan Aya Tanaş’taki bir evin avlusunda faaliyetlerine başlamıştı. Cemaat yöneticileri bu kilisenin sürekli artan göçle birlikte büyüyen bir cemaatin ihtiyaçlarını karşılamaktan yetersiz kaldığını çok geçmeden idrak ettiler. Fakat Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün giderek daha çok tehdit altında kaldığı bu yıllarda bir ibadethanenin inşası için gerekli resmi izin çok zor alınabiliyordu. Bu yüzden cemaat bir diğer kilisenin inşası için gerekli ruhsatı ancak 1907’de alabilmiş ve bu ikinci kilise Transvaal mahallesinde kurulmuştu.⁶¹⁶

Bulgar Eksarhlığı’na mensup Ortodokslar Selanik’te ilk kiliselerini faaliyete geçirmek için otuz yıldan fazla beklemiş olmalarına rağmen sayıları kıyasla çok daha az olan Katolikliği benimsemiş Bulgarlar bu konuda daha şanslıydı. Bölgenin önemli işadamlarından olan Frederic Charnaud’nun maddi desteği ve Roma propagandası sayesinde Selanik’te ilk Bulgar Katolik kilisesinin temeli 1890 Temmuzunda atıldı. Kilisenin tamamlanması hususunda birçok hukuksal engeller çıkarılmış olmasına rağmen pes etmeyen Katolik Bulgarlar, Lazaristlerin kendi misyonlarının avlusunda inşa ettikleri küçük bir şapelde dini görevlerini yerine getirmişlerdi.⁶¹⁷

Selanik, Manastır, Kosova ve Edirne vilayetlerinin Bulgar Ortodoks ahalisi 1888 yılının Eylül ayında Rum dini idaresinden şikâyet ederek kiliselerine kendi cemaatlerinden metropolitler tayin edilmesini Adliye ve Mezahip Nezareti’ne bildirmişlerdi. Onların

⁶¹⁵ Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 71.

⁶¹⁶ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 341.

⁶¹⁷ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 341.

bu istekleri Meclis-i Vükela'da görüşülerek kabulünün şimdilik uygun olmayacağına hüküm verilmişti.⁶¹⁸ Takvimler 1890 yılını gösterdiğinde Osmanlı Hükümeti, Bulgar metropolitlerinin tayin edilmesine yönelik karar almaya hazırlanmıştı. Hatta Hükümet'in bu olası kararına karşı müzakerelerde bulunmak amacıyla Makedonyalılar tarafından Atina'da 45 kişiden oluşan bir cemiyet vücuda getirilmişti.⁶¹⁹

Bulgar halkının bitmek bilmeyen ısrarları neticesinde Eksarhane'ye 1891'de Ohri ve Üsküp, 1894'te ise Nevrekop ve Köprülü metropolitliklerini oluşturma müsaadesi verilmişti. Sultan II. Abdülhamid, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Bulgaristan'ın birtakım siyasi hesaplar içerisine girerek gaileler meydana getirmesinin önüne geçmek için Bulgarlara bazı ümitler vermeyi uygun görmüştü. Sultan, bu amaçla Bulgar kapı kâhyası Markof'a Eksarhlığın kuruluş emri olan fermana belirtilen üç Bulgar metropolitliğinin kurulmasına savaş bittikten sonra müsaade buyuracağını tebliğ etmişti. Yunanlılarla kıyasıya bir rekabet halinde bulunan Bulgarlar Sultan'ın bu haberinden pek hoşnut olmuşlardı. 1897'de ise Manastır, Ustrumca, Debre metropolitliklerini meydana getirmeyi başarmıştı.⁶²⁰ Böylece Bulgar Hükümeti'nin de desteğiyle Eksarh, Yunan ve Sırp'ların rekabetlerine rağmen 1897 yılı itibariyle Makedonya'da 7 metropolit (Ohri, Üsküp, Manastır, Köprülü, Ustrumca, Debre, Nevrekop), 9 metropolitlessiz ruhani daire, 42 piskoposluk, 1.331 kilise, 2 eparaklise, 73 manastır ve 1.325 papaz ile tam bir Bulgar dini örgütlenmesini sağlamıştı.⁶²¹ Eksarhane, en nihayetinde Trakya ve Makedonya'da bu metropolitliklerin sayısını 15'e

⁶¹⁸ BOA, MV. 37/37, H 10 03 1306 (14 Kasım 1888).

⁶¹⁹ BOA, HR.TO. 14/61, M 06 08 1890.

⁶²⁰ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 176.

⁶²¹ Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümenince Neşredilen, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar Harbi*, 7.

çıkartılmayı hedefliyordu. Bulgarların bu metropolit tayinlerinden sonra Bulgar, Rum, Sırp ve Ulahlar arasında kilise ve mektep anlaşmazlıkları bir kat daha şiddetlenmiş oldu.⁶²²

Osmanlı Hükümeti, Patrikhane ile Eksarhane arasındaki rekabet ve mücadelelerden pek rahatsızlık duymazdı. Çünkü bu iki taraf arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak onları daha rahat kontrol altında bulundurmaya devletin çıkarına uygun görmekteydi. Unsurlar arasındaki mücadeleye fazla ses çıkarmamaya özen gösteren Sultan II. Abdülhamid, bu süreçte Bulgarları koruyup kollamıştı.⁶²³

Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla birlikte Makedonya'da Ortodoks Rumlar ile Ortodoks Bulgarlar arasında mevcut kiliselerin hangi tarafın kullanımında kalacağı hususunda anlaşmazlıklar meydana gelmişti. Bu tür anlaşmazlıklar bazı zamanlarda Ortodoks Bulgarlar ile Katolik Bulgarlar arasında da vuku bulmaktaydı. Örneğin, 1903 yılının Mart ayında Makedonya'da Ortodoks Bulgarlar, Katolik Bulgarların bir kilise, bir manastır ve bir de mekteplerini zapt etmeleri üzerine bu iş yargıya taşınmış ve davaları İstanbul'da görülerek Adliye Nezareti mahkemesi bu kilise, manastır ve mektebin Katolik Bulgarlara iadesine hükmedip, mahkeme kararını bildiren ilam üç suret olarak harcı alındıktan sonra teslim edilmiş ve ilam sahibi ilamlarını alıp Makedonya'ya geri dönmüştü. Fakat Bulgar eksarhı, Rusya Sefareti'ne müracaat edip mahkeme kararının bozulmasına yönelik yardımını talep etmesi üzerine Katolik olan Bulgar metropoliti ise mahkemenin verdiği ilamın hükmünü teyit ettirebilmek için Fransa

⁶²² İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 176.

⁶²³ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 378.

Sefareti'ne müracaat etmişti. Bu durum, iki sefaretin ileride bu işe müdahale etme ihtimalini ortaya çıkarmıştı.⁶²⁴

Bulgar Eksarhlığı ile Rum Patrikhanesi arasında sadece kilise ve mekteplerin hangi tarafa ait olduğu hususunda anlaşmazlıklar yaşanmıyordu, aynı zamanda halkın kendilerine bağlı kalmaları için de bir mücadele içerisinde oldukları görülmektedir. Nitekim XX. yüzyılın başlarında Bulgarların Rumları Eksarhaneye bağlı kalmaya zorladıkları konusunda birçok şikâyet yetkililere ulaştırılıyordu.⁶²⁵

Makedonya'nın bazı bölgelerinde Bulgar ve Sırp cemaatleri arasında da kilise aidiyeti konusunda anlaşmazlıklar meydana gelmekteydi. Örneğin, 1899'da Kosova vilayetine bağlı Kumanova kasabasında nüfusun çoğunluğunu oluşturan Bulgarlar arasında Sırp taraftarı bir grup mevcut olup bunlar Rum Patrikliğine bağlı idiler ve daima Üsküp'te bulunan Sırp konsolosunun talimatları ile hareket ederlerdi. Bulgar Eksarhlığı'nı tanımayan bu grup sürekli olarak Bulgar cemaati ile bir çekişme ve rekabet halinde olup, Bulgar cemaati tarafından masrafları karşılanarak inşa edilen mahallî kilisenin kendilerine ait olduklarını ileri sürmekteydiler. Taraflar arasında bir müddet devam eden çekişmelerden sonra nihayet kilisenin Bulgarlara bırakılması ve Sırlara hususi bir kilise inşası için bir miktar akçe tahsis edilmesine hükmedilmiştir. Getirilen bu çözüm ile birlikte Kumanova kasabasında bundan böyle huzurlu bir ortamın sağlanacağı umuluyordu. Fakat Sofya'daki Makedonya Komitesi tarafından bölgenin durumu *Reformi* adında bir gazeteye yazdırılır ve böylece bu meselenin rengi büsbütün değişir. Bunun üzerine Kosova Valisi Hafız Paşa Kumanova'da kilise meselesini hızlı bir süratte çözüme kavuşturmak için tamamıyla Müslümanlardan oluşan bir komisyon oluşturmuştur. Bu komisyon, kilisenin arsası ile birlikte Bulgarlar

⁶²⁴ BOA, Y.PRK.AZJ. 47/8, H 29 12 1320 (29 Mart 1903).

⁶²⁵ BOA, TFR.I.SFR. 1/49, Leff 1, H 05 04 1322 (19 Haziran 1904).

tarafından Sırlara terk edilmesini ve bundan başka 450 Osmanlı Lirası tazminat vermelerine karar verdi ve bu kararın yer aldığı rapor vilayet idare meclisi tarafından tasdik edildikten ve Bulgar piskoposu Sinesyus tarafından mühür vurulduktan sonra İstanbul'a gönderilmişti.⁶²⁶

Bundan sonra yaşananlar, unsurlar arasında vuku bulan anlaşmazlıkların bertaraf edilmesi adına yetkililerin aldığı kararların tatmin olmayan kesimler tarafından şiddet eylemleriyle nasıl hükümsüz bırakılmaya çalışıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Kumanova Bulgar halkı bu kararı kabul etmeyerek mahalli eşraftan oluşan bir heyeti vilayet valisine gönderip protesto etmişlerdi. Heyettekiler tutuklanmışlarsa da başta papaz ve çorbacıların bulunduğu Kumanovalılardan 300 kişi Üsküp'e gelerek hükümet konağının önünde şiddetli bir nümayiş sergilemiş olmalarına rağmen vali verilen karardan geri adım atmamıştı. Bulgarların gerek Eksarhlığa ve gerek Hükümet ile diğer Osmanlı makamlarına müracaatı ise sonuçsuz kalmıştı. Vilayet valisi tarafından Kumanova kaymakamlığına alınan kararların uygulanması talimatı verilmiş ve bunun üzerine kaymakamlık makamından 4 Eylül 1899 tarihli bir emirname piskopos vekiline tebliğ edilmişti. 6 Eylül günü 500 Bulgar kadını arsaya girerek Sırlara saldırı gerçekleştirdiler ve bu kargaşada bir Sırp hayatını kaybetti. Askerler, kadınlardan arsayı terk etmelerini istediğinde ciddi bir direnişle karşılaşılır ve meydana gelen bir saatlik kargaşa ortamında 16 kadar kadından kimisi hafif ve kimisi ise ağır yaralanmıştı. Nümayişçilerin bir kısmı arsayı işgal ettiği halde bir kısmı ise hükümet konağı önünde gösterilerde bulunmak için alana gitmişlerdi. Bir süre sonra Bulgarlar mektep binası içinde bir araya gelerek vali ile piskopos Sinesyus'a telgraf çekmişlerdir. Hafız Paşa, arsanın Sırlara teslimini emretmiş olduğundan, buna her kim itiraz ederse cezalandırılacağını ilan etmesi üzerine

⁶²⁶ BOA, A./MTZ. (04). 63/55, Leff 3, 4, H 15 05 1317 (21 Eylül 1899).

Bulgarlar ise Padişah'ın vereceği bir emirden başka bir emri tanımayacaklarını cevabını vermişlerdi. Ertesi sabah, Alay Beyi Kumanova'ya gelerek tartışmalı arsayı jandarmalarla kuşatmış ve diğer taraftan şehri askeri kordon altına alarak kimsenin sur içine girmesine müsaade etmemiştir. Alay Beyi, piskopos vekili ile kaza idare meclis azası ve esnaf kethüdalarına emre itaat etmelerini nasihat etse de bunlar, hukuklarının tanınmasından başka bir şey istemediklerini söylerler. Bunun üzerine Alay Beyi, mesele hal oluncaya kadar hiç kimsenin arsaya ayak basmamasını tembih ederek piskopos vekilini çorbacılarından iki kişi ile birlikte koruma altında Üsküp'e gönderir. Üsküp'te piskopos Sinesyus, valinin tekrar bir araya gelme davetlerine karşılık "*mesele katî bir surette hal olunmadan hükümet konağına gelmem*" cevabıyla mukabelede bulunarak icabet etmez. Kumanova'da Bulgarlar ile Sırp'lar arasında meydana gelen bu hadiseler Courier de Balkans, Trgovski Vestnik ve Novvek gazetelerine haber olmuştur.⁶²⁷

2.4. BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİNİN YAYILMASINDA OKULLARIN ETKİSİ VE MAKEDONYA'DA BULGAR OKULLARI

Makedonya'da Bulgar eğitim faaliyetleri genel itibari ile kilise ve manastırlarda icra edilmekteydi. Bu okullarda ticaret için gerekli eğitim verilmediği gibi öğrenciler çağdaş dünyadaki tüm gelişmelerden haberdar edilmiyordu. Ortodoks Rum Patrikhanesi idaresi altında faaliyet yürüten okullar dönemin en iyi eğitim kurumları olarak görülmekteydi. Ancak bu okulların eğitim dili Yunanca olması dolayısıyla burada okuyan çoğu öğrenciler Yunan kültürüyle yetiştiriliyordu.⁶²⁸

⁶²⁷ BOA, A./MTZ. (04). 63/55, Leff 3, 4, H 15 05 1317 (21 Eylül 1899).

⁶²⁸ Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*1, 366.

Rum etkisi her yönüyle Bulgar benliğini köreltmış bulunmaktaydı. Eğitim dili olmamasının da etkisiyle Bulgarcanın halk arasında daha az konuşulduğu söylenebilir. Bu koşullar altında Miklosich, Kopitar ve Safarik gibi Slav dünyasının en ünlü bilim adamları gibi kişiler bile Bulgarca hakkında çok az şey bilmekteydiler. Bununla birlikte Bulgarlar arasındaki edebi çalışmaların gerçek öncüsü Slovak bilim adamı Venelin olmuştur ve Bulgar tarihi üzerine yazdığı kitaplarından dolayı onun Odessa’daki mezar taşında “Bulgaristan’ın uyanışı” yazılmıştır.⁶²⁹

Karpat papazlarından birisinin oğlu olarak 1802’de dünyaya gelen Venelin, Avusturya Lehistan’ında bulunan Lemberg’da eğitim almıştı. O, Takvimler 1823 yılını gösterdiğinde birçok Bulgar kolonilerinin yer aldığı Besarabya’da bulunmaktaydı. Buradayken kendi tanımladığı biçimiyle kötü bahtlı soydaşlarının tarihini incelemeyi kafasına koymuştu.⁶³⁰ *Eski ve Yeni Bulgarlar* adlı eserini 1828’de kaleme almış ve bu eser Rusların Bulgarlara karşı yakın alaka duymalarına etki eden en önemli kaynaklardan olmuştu.⁶³¹

Venelin’in Bulgar tarihi üzerine yazdığı kitap Bulgarlar için oldukça manevi bir değere sahipti. Venelin, eserinde o zaman için yeni bir fikri yani Bulgarların aslının Slav olduğunu ifade etmişti. O, Bulgar tarihi üzerine gerçekleştirdiği çalışması dolayısıyla Moskova İlimler Akademisi tarafından ödüle layık görüldü. Onun bu çalışması, tarihi bilgiler açısından yanlışlıklarla da doluydu ve örneğin Atilla’nın bir Bulgar olduğunu yazıyordu. Buna rağmen kitap çoğaltılıp Balkan topraklarının her tarafına dağıtılarak orada yaşayan Slavların kendi kökenleri hakkında bilinçlenmeleri sağlandı. Venelin, aynı heyecan ve amaçla birçok eser daha meydana getirdi ve bu eserlerden her birisi Bulgarları içinde

⁶²⁹ Seton-Watson, *The Rise of Nationality In The Balkans*, 81.

⁶³⁰ Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, 10.

⁶³¹ İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, 21.

bulunduğu genel uyuşukluk halinden biraz daha kurtarıyordu. Bulgarlar bu zamandan sonra kendi tarih ve dilini olabildiğince iyi öğrenmek ve öğretmek istediler, ama bir gerçekle yüzleşmek zorunda kaldılar ki bu vazifeleri üstlenecek öğretmenleri hemen hemen hiç yoktu. Eğer Bulgar ulusu içinde bulunduğu derin uykudan tamamıyla uyandırılmak isteniyorsa her ne suretle olursa olsun Bulgar milli okullarının açılması gerekiyordu. Venelin'in izinden gitmeye kararlı olan V. Aprilov (Aprilov) ve S. Paloučov (Paluçof) bu durumun farkındaydılar.⁶³²

Tırnova metropoliti Hilarion'un şiddetli muhalefetine rağmen bu kişiler 1835'te Gabrovo'da ilk Bulgar okulunun açılmasına öncülük ettiler. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Zıştovi (1815), Kotel (1819) ve Karlovo (1828) gibi bazı bölgelerde aslında bazı Bulgar okulları bulunmaktaydı. Ama Rum Patriğinin yönetimi altında bulunan bu okullarda Helen ideolojisi hâkimdi ve bu okulları bitirenlerin çoğu ülkedeki Yunanlılaşmış tabakaya dâhil oluyorlardı. Oysaki Gabrovo'daki Bulgar okulun kurucuları olan Paluçof ve Aprilov Bulgar burjuvazisinin önde gelenleriydi. Odessa'da yaşayan bir tüccar olan Aprilov, önceleri yaşadığı bölgede 1830 yılına kadar Yunan bağımsızlığı için çalışmış olmasına rağmen daha sonra kendini milli Bulgar okulları sorununun çözümüne adanmış bir Bulgar aydını kimliğine haiz olmuştu. 1830'da İstanbul'da ikamet ettiği zaman orada edindiği izlenimler sayesinde kapsamlı bir reform döneminin hemen eşliğinde bulunduğu ve bu reformlarla Bulgarların isteklerinin sağlanabileceği sonucuna varmıştı. Aprilov ve Paluçof bundan sonra Odessa, Besarabya ve Romanya'da Bulgar esnaf ve tüccar kolonilerini organize etmeye çabaladılar. Bu sayede Bulgaristan'daki milli okulların finansmanı sağlanmış oldu.⁶³³

⁶³² Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, 10-11.

⁶³³ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 67.

Slav davasının bu iki yeni havarisi ticaretle uğraşırlardı ve bu ticaret kendilerine oldukça geniş bir çevre sağlamıştı. Bu durum onların Bulgarlar arasında etkin bir rol oynamalarına imkân vermişti. Odessa öğretmenlerine katılan Aprilov ve Paluçof elbirliğiyle bir ekol temeli kurdular. Fakat o zamanlar önemli derecede öğretmen eksikliği yaşandığı için büyük zorluklarla karşılaşıldı. Nitekim yeni kurulan ve kurulacak olan her Bulgar okulu için bir öğretim kurulu gerekliydi. Bulgar okulları her şeyden önce Bulgarları Rumların düşünce egemenliğinden kurtarmayı amaç edindiğinden Rum öğretmenlerine başvurulamazdı. Belli bir ödev doğrultusunda yetiştirilen ve Rum piskoposları tarafından derin bir cahillik içinde tutulan Bulgar papazları bu yeni hareketi yürütecek kapasitede değillerdi. Aprilov ve Paluçof, yerli öğretmenler yetiştirmek için yabancı ülkelere veya kültürü kendilerine kıyasla daha ilerlemiş bulunan Hırvat gibi Slav memleketlerine öğrenci göndermeyi akıllarında geçirdiyse de bunun için ne yeterince paraları vardı ne de zamanları. Bu zamanlarda İngiliz pedegogu Zojef Lancaster’in “Karşılıklı Öğretim” sistemi Avrupa’da oldukça ilgi görüyordu. Bu sistem ile birlikte Avrupa’da okuyup yazma oranı gittikçe artmaktaydı. Avrupa’da birçok hükümet “Karşılıklı Öğretim”i orduları içerisinde uygulamaya dahi geçmişlerdi. Bulgar davasına öncülük eden kişilerin de “Karşılıklı Öğretim” modelini benimsemiş olabilecekleri ihtimal dâhilinde görünüyor. Nitekim onlar Neofit (Neophite) adında bir papaza başvurarak bu sistemin ne derecede işlediğini incelemek için onu Avrupa’ya gönderdiler. Ayrıca Bulgaristan’da bir ekol kurmak fikri Rusya’da memnuniyetle karşılandı.⁶³⁴

Neofit, Balkan Hıristiyanları arasında çok iyi bilinen ve Bulgar papazları tarafından Bulgar fikrinin son sığınağı haline getirilen Rila Manastırı papazlarından biriydi. Burada uzun yıllar

⁶³⁴ Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, 12-14.

bulunan Neofit, Bulgarcılık fikrini geniş bir alana yayabilecek nitelikte birisi olarak görülüyordu. Bükreş'te bulunduğu sırada ekol kitaplarını çevirmekle meşgul oldu ve bu durum ona ileride açacağı ekol konusunda işine yarayabilecek tecrübe ve bilgi kazandırdı. Neofit döndüğünde memleketinin her köşesinde karşılıklı öğretim coşkusunun hâkim olduğunu gördü. Neofit, Venelin'in Bulgar tarihini yazdığı kitabın üzerinden sekiz yıl geçtikten sonra Grabovo'da ekolunu kurabildi. Neofit, çoğu kez tek bir öğretmeni olduğu okulu yönetmesine rağmen öğrenme ve öğretme isteği o kadar büyüktü ki her şeyi herkese birden öğretmek istiyordu. Neofit, nitelikli bir eğitim-öğretim için gerekli araç ve gereçlerden yoksun olsa da büyük bir hevesle okuma-yazma, tarih, coğrafya, matematik ve din dersleri öğretiyordu. O ve onun izinden gidenler bilmediğini başkasına vermeden önce öğreniyor ve bunun için her yere ve her kese başvuruyorlardı. Bulgar ulusunu amaca ulaştırmak için o kadar çok çabalıyorlardı ki bu durum başka hiçbir yerde görülmemişti. Hazırlandıkları meslek için oldukça ham bir bilgiye sahip bulunuyor olsalar da üstün çabalarıyla büyük yararlık sağlıyorlardı. Onların bu büyük çabaları Makedonya'ya kadar yayıldı ve öğretmenler edindikleri az bir bilgiyi bile Makedonya'daki soydaşlarıyla paylaşıyorlardı. Bu sayede Cyrillique Slav harfleriyle okuyup yazmayı öğrenen her bir fert artık Helen kültüründen kurtarılmış bir ruh, gelecekteki Bulgar vatani için kazanılmış bir yurttaş idi. Bulgar ulusuna ait okullar o kadar hızla çoğaldı ki artık bilim kurulu daha sıkı bir eğitimden geçiriliyor ve içlerinde en iyileri Viyana, Moskova, Paris ve Slavların Atina'sı olan Prag'a gönderiliyordu. Öğrenmek ihtiyacı halk tarafından o kadar kabul edilir olmuştu ki herkes bu uğurda en ağır fedakârlıkta bulunmayı borç biliyordu ve okulları kurmak için Bulgarlar her aile başına 10 kuruş vermeyi kabul etmişlerdi. Neofit, kilise inşa etmeden önce okul yapılmasını, din kitaplarından önce okul kitaplarının tedarik edilmesini apaçık belirtiyordu ve bunu dile getiren bir papaz idi. Tüccarlar önemli miktarda paralar bağışladılar

ve zenginler bütün servetlerinin Bulgar okulları için harcanması yönünde vasiyet ettiler. Büyük küçük her köy ne olursa olsun okul istiyordu.⁶³⁵

Gabrovo'da ilk Bulgar okulunun kuruluşunun üzerinden çok geçmeden 1836'da Koprivštica, Zıştovi ve Trevne'de yeni okullar açıldı. 1840'a gelindiğinde Bulgaristan'da toplam 12 laik Bulgar milli okulu açılmış olmakla beraber bu dönemde Makedonyalı aydın Yordan Hacikonstantinov Cinots'un büyük gayretleriyle Makedonya'nın Köprülü ve Üsküp topraklarında da ders dili Bulgarca olan laik okullar meydana getirilmişti.⁶³⁶ O zamandan beri Bulgar okulları hızla çoğaldı, çünkü Bulgarlar, eğitime belki Yunanlılar dışında diğer Balkan ırklarından daha büyük bir tutkuyla bağlanmıştı.⁶³⁷ Ayrıca Avrupa üniversitelerinde ve özellikle de Rus okullarında tahsil görmeleri dolayısıyla ileri kültür birikimine sahip olmuş birçok Bulgar genç, Bulgarlık davasına katılarak önemli roller üstlenmekle birlikte Bulgar okullaşma çabalarına katkıları çok olmuştu.⁶³⁸

Grabovo'daki mevcut potansiyel, sayıları gittikçe artan Bulgar okulları için bu kadar büyük öğretmen ihtiyacını karşılayamaya yetmediğinden Filibe Jimnazı kuruldu. Burada öğretim programı daha geniş ve öğrenim süresi daha uzundu. Bu okulda genel ve ulusal tarih, matematik, coğrafya, fizik, ana dil olarak Bulgarca, Rumca, Fransızca ve Türkçe dersleri veriliyordu. Bu okul, dil öğretiminde çok büyük bir öneme sahip oldu. Birkaç yıl sonra bu okula benzer başka jimnazlar kuruldu ve bütün bu okulların faaliyetlerini icra edebilmeleri için her yıl yaklaşık

⁶³⁵ Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, 14-16.

⁶³⁶ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 66-67.

⁶³⁷ Seton-Watson, *The Rise of Nationality In The Balkans*, 81.

⁶³⁸ Fatih Demirel, "Selanik Vilayetinde Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri", Fatih Demirel (Ed.), *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (127-166), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, 157.

200.000 Frank gerekli idi. Bu giderler doğrudan doğruya ve salt isteğe bağlı vergilerle karşılanıyordu.⁶³⁹

Bulgar okulları, öncelikle Slavları Helen etkisinden kurtarmak amacıyla kuruldukları için ulusal bir propaganda aracı olarak kullanıldılar. İlkokullar bu propaganda savaşı için en uygun kurumlar olarak öne çıkıyorlardı. Bu amaçla okul programlarında bir bütün olarak halk öğretimine yönelik uygulamalar yer almaktaydı. Kolejlerde Bulgar diline ve ulusal tarihine büyük bir yer verilmişti. Yabancı darülfünunlara eğitim görmek için giden gençler Bulgarlık davasına o kadar bağlı idiler ki orada edinecekleri bilgiyi döndüklerinde kendi davalarına hizmet için kullanacak olmaktan büyük bir heyecan duyuyorlardı. Bulgar gençleri, ulusal çıkarlarını korumak ve layıkıyla savunabilmek için bütün derslerden öncelikli olarak tarih ve filoloji derslerini seçiyorlardı. Alman bilim insanları tarafından henüz keşfedilmiş bulunan filoloji bilimi Slav aydınları tarafından hızlıca kabul gördü. Nitekim Slav bilim insanları bu bilimin Balkan Yarımadası'nda Slavlığı savunmak için çok faydası olacağına kanaat getirdiler. İşte o vakit Yunan ile Bulgar bilginleri arasında sürüp giden atışmalar başladı. Bulgar-Rum bilginleri arasındaki tartışmalar her ne kadar hemen bir sonuca varmadıysa da büsbütün kısır kalmadı. Bu tartışmalar Bulgar ulusuna araştırma-sorgulama zevkini vererek fikir seviyelerinin artmasına katkıda bulundu. Bunun neticesinde aydın bir Bulgar sınıfı ortaya çıktı ki bunu tek başına ilk ve ortaokullar gerçekleştiremezdi. Bir yandan halk arasında okuma yazma bilmeyenlerin sayısı hızla düşüyor ve bir yandan da seçkin insanların sayısı hızla yükseliyordu.⁶⁴⁰

Bulgarlar bilhassa Selanik'te açtıkları okullarla iz bırakmışlardı. Selanik'te ilk Bulgar okulu kapılarını 1867 yılında açtı ve okul binası mütevazı bir ev şeklindeydi. Bu tarihten 13 yıl

⁶³⁹ Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, 17.

⁶⁴⁰ Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, 18, 19, 23.

sonra Selanik’te Bulgarların çok övündükleri bir liseleri olmuştu ve 33 yıl boyunca bu liseden 6.000 Bulgar öğrencisi mezun olmuştu. Kentte 1881’den itibaren kız okulunun da açılmasıyla birlikte Bulgarların kentin diğer cemaatlerine kıyasla eğitim alanındaki açığı kapanmaya başlamıştı. Bundan sonra kentin Bulgar çocukları Rum asimilasyon propagandasına maruz kalmadan veya Yahudi ya da Müslüman okullarına gitmek zorunda kalmadan eğitim görebilecekti. Özellikle 1900’lerden sonra Bulgar eğitim kurumları Selanik’te çok geniş bir eğitim ağına sahip olmayı başarmıştı. Örneğin, sadece yeni Transvaal mahallesinde kurulan Bulgar okulunda 1908 yılında yaklaşık 120 öğrenci vardı.⁶⁴¹

Bulgarlar ilk başlarda Bulgar kilisesinin idare ettiği mevcut okullarla eğitim faaliyetlerine başladılar. Fakat 1876-80 kriz yıllarında Bulgar okulları (bazı kentlerdeki okullar hariç) kapatılmıştı. Rum Patrikhane yetkililerinin düşmanca karşı çıkmalarına rağmen Babıâli’den bu okulların yeniden açılması iznini koparabilmek adına çok uğraşlar veren Bulgarlar bu uğurdaki ilk olumlu neticelerini Selanik’te elde ettiler. Nitekim Bulgarlar, 1879’da Selanik’teki ilkokulu tekrar açmakla birlikte 1881’de kentte bir lise kurma iznini dahi almaya muvaffak oldular. Bu tarihten itibaren Bulgar eğitim faaliyetleri Makedonya’da oldukça hızlı bir yükselme seyri gösterdi. Örneğin, 1882-83 yıllarında Makedonya’da 14.815 Bulgar öğrencisi ve 323 Bulgar öğretmeni mevcut iken bir yıl sonra 17.864 öğrenci ve 375 öğretmen kayıtlara geçti. 1883’te Bulgarlar tarafından Makedonya’da eğitim ve öğretim ile ilgili tüm faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamak amacıyla “Eksarhlık Okul Temsilciliği” kuruldu. Öğretim malzemelerinin tedarik edilmesi ve öğretmen alımları gibi önceleri okul cemaatlerince yerine getirilen bu gibi görevler bundan sonra bu makamın yetki alanına dâhil edildi. Bu temsilciliğin meydana getirilmiş olması Bulgar eğitiminin Makedonya’da ilerlemesini

⁶⁴¹ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 342.

sağlayan ilk önemli destek oldu.⁶⁴² 18 Eylül 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgaristan tarafından ilhak edilmesi sonrası Bulgarların Makedonya'da etkinliği daha da artmaya başladı. Bu tarihten sonra Bulgarların ulusal uyanışında önemli vazifeler üstlenmiş olan eğitimciler, Makedonya'da daha bir heyecanla harekete geçtiler. 1896'da Makedonya'da 32.000 öğrenci ve 1.300 öğretmeniyle 843 Bulgar okulu mevcuttu.⁶⁴³

Bulgarların eğitim perdesi altında icra ettikleri propagandanın etkisi eşkıya faaliyetlerinde bulunmak suretiyle yürüttükleri faaliyetlerin etkisinden daha etkili ve kapsamlı idi. Bunlar Makedonya'da mekteplerini olabildiğince çoğaltma gayreti içerisindeydiler. Her nerede işlerine yarayacak bir yer bulurlar ise oraya mektep inşa ediyorlardı. Bulgarlar, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Tuna sahillerinde meydana getirmiş oldukları okullar aracılığıyla etkili propagandalar icra edip Bulgaristan Prensiği'nin teşkil edilmesine muvaffak olmuşlardı ve şimdi de Makedonya ile birleşmek için burada ardı ardına okullar açarak çeşitli fesatlık faaliyetlerinde bulunuyorlardı. 1880'li yılların başında bu durum bazı idarecilerin dikkatini celb etmiş olacak ki uyarılarını dile getirmişlerdi. Onlara göre Makedonya'da Bulgar eğitim ağı henüz yeni kurulmaya başlanmış olduğu ve dolayısıyla devlet tarafından şimdiden tedbir alınmaz ise ileride oluşacak hasarın telafisi çok güç olacaktı. Bunun için Bulgar mekteplerinin eğitim faaliyetleri sürekli teftiş edilmeli ve bu mekteplere Bulgar lisanına aşına birer Müslüman muallim tayin edilmeliydi.⁶⁴⁴

Bulgar okul ve kilise cemaatlerini oluşturanlar başlangıçta eski "çorbacı" tabakasından oldukları için güçlü bir toplumsal hâkimiyette sahiptiler. Ama bilhassa Kırım Savaşı'ndan (1854-56) sonra esnaf ve tüccarlar politik üstünlük ve toplumsal hâkimiyete

⁶⁴² Adanır, *Makedonya Sorunu*, 112.

⁶⁴³ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 367.

⁶⁴⁴ BOA, *MF.MKT.* 86/98, Leff 1,3, H 09 08 1302 (24 Mayıs 1885).

sahip olmaya başladılar. Bu cemaatlerin idari organları her geçen zamanla birlikte yerel mevkilerde daha fazla fiilen Ortodoks-Hıristiyan milletin temsilciliğini üstlenmeyi başardılar. Osmanlı'da Tanzimat reformlarıyla birlikte taşra idaresinin yeniden düzenlenmesine geçildiğinde okul ve kilise cemaatlerinin temsilcileri vilayet, sancak ve kaza idari kurullarına yerleşmeyi başardılar. Bir bağlamda Osmanlı'daki modernleşme süreci ile Bulgar milletin ulusal yeniden doğuşunun iç içe geçtiği söylenebilir.⁶⁴⁵

Bulgarlar tarafından özenle hazırlanmış bir eğitim sistemi kuruldu ve 1804 yılında Makedonya'da yaklaşık olarak 50 civarında bulunan Bulgar okulları 1889 yılında 293 sayısına ulaşmıştı. Çoğunlukla Selanik'te bulunan lise tarzı bir Bulgar okulunda eğitim alan öğretmenler çok sağlam bir disiplin ile örgütlenmişlerdi ve adeta bir askeri güç gibi hareket etmekteydiler. Öğretmenlerin her biri kendi kişiliğini Bulgar davasına feda etmeye razıydılar. Bulgar eğitim uygulamaları, Bulgar unsurunun farklılık arz eden karakterlerine uygun olarak Yunan okullarından daha çok pratik becerilerine sahipti. Temel bilim ve tarım bu okullarda müfredatın bir parçasını oluşturdu ve Türkçe de dâhil olmak üzere birkaç modern diller okutuldu.⁶⁴⁶

Makedonya'da çok sayıda Bulgar okulunun kurulmasındaki amacın sadece halkı eğitmek ve bilgisizliği ortadan kaldırmak olmadığı, aynı zamanda ayrılıkçı hareketlerin kaynağını oluşturan komitelere yardım etmekte oldukları da bilinmektedir. Makedonya'daki çetelerin varlığını iyiden iyiye hissettirmeye başladığı 1901'de Üsküp ve Manastır'da Bulgar öğretmen ve papazlarının evlerinde yapılan aramalarda silahlar, bombalar ve beyannamelerin bulunması bunun en somut örneklerindedir. 1905'te Bulgar çete mensuplarına ait olduğu bilinen bir mektupta

⁶⁴⁵ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 68.

⁶⁴⁶ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 142.

Bulgar çete reisleri tarafından köylere öğretmen tayinlerinin gerçekleştirilmesi öneriliyor ve bu hususta cetveller dahi yer alıyordu.⁶⁴⁷

Bir fesat yuvasına dönen ve tayin edilecek öğretmen listelerinin komiteler tarafından hazırlandığı Rumeli'deki Bulgar mekteplerinin faaliyetlerinden endişe duyan Maarif-i Umumiye Nazırı Mehmed Celal, 1903'te Manastır Maarif Müdüriyeti'ne gönderdiği bir yazıda bu okulların teftiş edilmesi gerektiğini ifade etmişti. Çünkü Bulgar öğretmen atamalarının çoğu kez komitelerin kontrolünde gerçekleştiriliyor olması merkezi hükümeti haklı bir endişeye sevk ediyordu⁶⁴⁸

Osmanlı idarecileri, Makedonya'da Bulgar okullarının faaliyetlerine karşı teftiş uygulamalarına ağırlık vermenin yanında bazı önleyici tedbirlere de başvurduğu görülmektedir. Bulgar çetelerinin terör eylemlerini üst seviyeye çıkardığı zamanlarda yararlı-zararlı unsurlar birbirine iyice karışmış bulunmaktaydı ve bu durumda iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmek oldukça güçtü. Hükümet, bütün zorluklara rağmen bu gidişe bir son vermek için Bulgarlara ait kilise, mektep ve evlere baskınlar düzenleyerek silah ya da zararlı yayın araması yapıyordu. Mekteplerin sıklıkla teftiş edilmesi ve bu teftişler sonucu raporların hazırlanması okulların zararlı faaliyetlerine karşı etkin adımların atılması konusunda önem arz etmekteydi. Bu konuda Maarif Nezareti tarafından sürekli olarak Selanik, Kosova ve Manastır'daki yetkililere yazılar yazılarak Bulgar ve diğer gayrimüslim mekteplerinin sıklıkla teftiş edilmesi ve teftiş raporlarının merkeze ulaştırılması isteniyordu.

⁶⁴⁷ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 378, 381.

⁶⁴⁸ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 383.

Bulgar mektepleri Bulgar Eksarhlığı'na bağlı olduğu için teftişleri de Eksarhlığa bağlı görevliler tarafından icra ediliyordu.⁶⁴⁹

1870 yılında Bulgar Ekzarhlığı'nın kurulması ve onun kuzey-doğu Makedonya bölgesinde yetki alanını genişletmesi kiliseler ile birlikte Bulgar okullarının da faaliyetlere başlaması kolaylaşmıştır. Berlin Kongresi akabinde Bulgar devletinin şekillenmesinden sonra Makedonya'da Bulgarların eğitim propagandaları daha fazla yayılma alanı bulmuştu ve Bulgar Hükümeti, bu propagandaları önemli oranda desteklemekteydi. Eksarhlık okullarının genişlemesini önlemek için tasarlanan engeller daha çok Patrikhane tarafından gerçekleştirilmekteydi ve bu durum tüm Eksarhlık okullarının Rum piskoposluğun yönetimi altında yer aldığı Osmanlı-Rus savaşı (1877-1878) tarihlerine kadar dayandırılmasına rağmen aslında 1881 yılına kadar da böyle süregelmişti. Okulların denetimi daha sonra Rum piskoposluğun etkisinden arındırılarak bir Osmanlı komisyonuna devredilmişti. Bu durum Bulgar Eksarhlığı tarafından bir galibiyet olarak görüldü. 1891 yılından itibaren Bulgar okullarının denetimi Eksarhaneye geçti ve böylece okulların eğitim işlerini bu kurum kontrolüne almış oldu. Bulgar okulları için finansal destek ise Bulgaristan devlet bütçesinden Eksarhlığa bağlanıyordu. Bu amaç için devlet bütçesinden Eksarhlığa özel bir bölüm (okul bölümü) ayrılmıştı. Bulgar Hükümeti, Makedonya boyunca eğitim propagandasının yayılmasında önemli bir rol oynamıştı. Bulgaristan Hükümeti, 1882 yılında Makedonya'da geliştirilmiş bir Bulgar programını açık etti. Program, Makedonyalılara Bulgar olduklarını ve dahası Prenslığın, Makedonya'nın en doğal ve aktif koruyucusu olduğu bilincini aşılamayı amaçlıyordu. Bulgar Hükümeti, olabildiğince geniş bir alana yayılmış ve gelişmiş Bulgar okulların varlığını amaç edinmişti. Bu amacı desteklemek için 1881 yılında 100.000 lev

⁶⁴⁹ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 385.

harcandı. 1885 yılına kadar bu rakam 574.874 lev'e yükselmiş ve yıllık olarak artmaya devam etmişti.⁶⁵⁰ 1893 yılı itibariyle Bulgar Prenslığı tarafından Rumeli ve Makedonya'daki Bulgar okulları için yıllık olarak 460.000 Frank tahsis edilmektedir.⁶⁵¹

Bulgar Eksarhlık verilerine göre 1886-1902 yılları arası Makedonya'da okul ve öğrenci sayısında sistematik bir artış söz konusuydu.⁶⁵²

Tablo 34 Bulgar Kaynaklarına Göre 1886-1912 Yılları Arasında Makedonya'da Bulgar Okul ve Öğrenci Sayısı.⁶⁵³

Yıl	Selanik			Manastır			Üsküp			Toplam Öğrenci
	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Okul	Öğretmen	Öğrenci	
1886-1887	-	200	6.689	120	179	6.917	96	137	4.709	18.306
1891-1892	137	290	8.226	174	271	7.821	105	173	5.023	21.070
1894	199	-	12.158	188	-	10.473	105	-	5.429	28.060
1896-1897	221	428	14.252	234	361	14.210	184	292	9.455	37.917
1899-1900	278	486	14.838	273	421	15.161	190	314	9.974	39.973
1901-1902	318	563	17.169	288	436	17.127	211	360	10.816	45.112
1911-1912	360	-	-	-	-	-	-	-	-	63.763

⁶⁵⁰ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 380.

⁶⁵¹ BOA, Y.A.HUS. 273/158, H 27 10 1310 (14 Mayıs 1893).

⁶⁵² Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 381.

⁶⁵³ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 381.

Bulgarlar, istikballeri için Selanik'i çok ayrıcalıklı bir konumda görüyorlardı ve bu sebeple Selanik vilayeti onlar için çok önemeliydi. Bulgarların Makedonya'da meydana getirdiği eğitim ağının merkez üssünün Selanik olduğu söylenebilir. Makedonya topraklarında Bulgar okullarının sayıca en fazla olduğu vilayetin Selanik olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Nitekim 1895 yılında Selanik vilayetinde Bulgarların 12'si rüşdiye, 2'si idadi ve 174'ü ibtidai olmak üzere toplamda 188 okulu bulunmaktaydı.⁶⁵⁴ 1905 yılı verilerine bakıldığında ise Bulgarların Selanik'te⁶⁵⁵ 305 okul, 412 muallim, 34 muallime sayısına ulaştığı görülmektedir. Aynı yıl için Bulgarların Kosova'da (Üsküp hariç)⁶⁵⁶ 120 okul, 195 muallim, 34 muallime ve Manastır'da⁶⁵⁷ ise 217 okul, 273 muallim, 66 muallime mevcut olduğu görülüyor.⁶⁵⁸ Osmanlı arşivinde yer alan bir başka vesikada ise 1903 yılı itibari ile Manastır vilayetinin Manastır, Kırçova, Pirlpe, Florina, Ohri, Cum'a-Kayalar, Görice, Kesriye, Debre-i Bala ve Rikalar kazalarında olmak üzere toplamda 256 Bulgar okulu ve bu okullarda öğrenim gören 14.768 öğrencinin varlığına işaret edilmektedir.⁶⁵⁹

Bulgar okullarının Manastır vilayetindeki mevcudu ile ilgili verilerin yer aldığı 1903 yılına ait vesikada bu yıl itibariyle toplamda 256 Bulgar okulu olduğu belirtilmesine rağmen 1905 yılına ait vesikada ise bu okulların sayısının 217 olduğu görülmektedir. Makedonya'daki Bulgar okullarının sayısında her

⁶⁵⁴ Demirel, "Selanik Vilayetinde Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri", 157.

⁶⁵⁵ Selanik, Ustrumca, Toyran, Yenice, Avrathisar, Gevgili, Vodina, Lankaza, Tikveş, Drama, Siroz, Menlik, Razlık, Petriç, Zihne, Nevreko, Demirhisar ve Cuma-i Bala kazalarındaki Bulgar okulları sayılmıştır.

⁶⁵⁶ Koçana, Kratova, Radovişte, Osmaniye, Kumanova, Palanka, İştib, Kalkandelen, Gostivar ve Köprülü kazalarındaki Bulgar okulları sayılmıştır.

⁶⁵⁷ Manastır, Pirlpe, Florina, Kırçova, Ohri, Kayalar, Debre-i Bala, Rikalar, Görice ve Kesriye kazalarındaki Bulgar okulları sayılmıştır.

⁶⁵⁸ BOA, HR.SFR. 04. 706/44, M 31 12 1905. 1905 yılına ait Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerindeki Bulgar okul, muallim ve muallime sayılarının yer aldığı tablolar için ekler kısmına bakınız.

⁶⁵⁹ BOA, TFR.I.UM. 3/204, H 14 04 1321 (10 Temmuz 1903).

yıl sistematik bir artış yaşandığı bilinmektedir. Fakat burada 1903 yılı için verilen Bulgar okul sayısı 1905 yılı için verilen okul sayısından 39 fazladır. Bu durum bize resmi kayıtlarda dâhi Makedonya'daki okul sayılarının kesin surette yansıtılmadığını göstermektedir.

Bulgarlar, Makedonya'da yeni okullar açmak için çok sayıda ruhsat başvurusunda bulunmaktaydı ve bu başvuruları neticesinde çoğu yerde yeni ruhsatlar almaya muvaffak olmuşlardı. Nitekim Bulgarların sadece Manastır vilayetinde 1908-1910 yılları arasında 84 yeni okul ruhsatı aldıkları görülmektedir.⁶⁶⁰

Makedonya topraklarında mevcut bulunan Bulgar okullarında görev yapan öğretmenlerin birçok farklı kurumlarda yetişmiş oldukları bilinmektedir. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerindeki okullarda görev yapan Bulgar öğretmenlerinin tahsil görmüş oldukları kurumlar aşağıdaki tablolarda açıklanmıştır.

⁶⁶⁰ BOA, DH.MUI. 94/40, H 07 05 1328 (17 Mayıs 1910). Manastır'da 1908-1910 yılları arasında ruhsat verilen 84 yeni okulun ruhsat veriliş tarihi, derecesi ile kuruldukları bölgeleri gösteren tablo için ekler kısmına bakınız.

Tablo 35 1905 Yılında Selanik Vilayeti Kazalarında Görev Yapan Bulgar Öğretmenlerinin Sayısı ve Bu Öğretmenlerin Tahsil Gördükleri Okullar.⁶⁶¹

Kaza İsmi	Mekatib-i Aliye-i Şahane	Dersaadet Ruhani Mektebi	Selanik Bulgar İdadisi	Manastır Bulgar İdadisi	Üsküp Bulgar Pedagoji Mektebi	Liva Bulgar Mektebi (Siroz, Drama)	Kaza Bulgar Mektebi ⁶⁶²	Kura Bulgar Mektebi (Gömence, Planka)	Bulgaristan (Sofya, Filibe, Köstendil, Samakof)	Sırp Mekatibi	Rum Mekatibi	Avrupa Mekatibi (Avusturya, Rusya, İsveç, Almanya)	Bulgar Katolik (Selanik Zitonek'te Fereçler Mektebi)	Mekatib-i Hususiye ⁶⁶³	Mechul	Toplam
Selanik	1	1	9	2	2	1			12			9				37
Ustrumca		3	3	1	5		1		3			1			2	19
Toyran		1	7			1	6		1						2	18
Yenice			10	2	2		5		2	1		1	2		1	26
Avrathisar		2	7		1	3	15									28
Gevgili			14	1	1	3	3		1			1	4	2		30
Vodina		1	15	2	4		12				1					35
Lankaza			1			1		1								3
Tikveş		2	7	3	5		12	2								31
Drama						6	1	1	1							9
Siroz		3	1		1	12			2		1	5				25
Menlik	1		7			10	4	3								25
Razlık		1	2			7	6	9	8							33

⁶⁶¹BOA, HR.SFR. 04. 706/44, M 31 12 1905.

⁶⁶² Bu kaza mektepleri şunlardır: Köprülü, Kavadar, Toyran, Vodina, Tikveş, Yenice, Kalkış, Ustrumca.

⁶⁶³ Selanik'te Digro Mektebi, Dersaadet'de Robert Koleji

Petriç			4	1	1	2	6								14	
Zihne		7			1	2									10	
Nevrekop			8		2	21	7	6							44	
Demirhisar		2	9	2	4	8	9							2	36	
Cuma-i Bala		1	2		2	5	4	6	2			1			23	
Toplam	2	24	106	14	31	82	91	28	32	1	2	18	6	2	7	446

Tablo 36 1905 Yılı İtibariyle Manastır ve Kosova Vilayetleri Kazalarında Görev Yapan Bulgar Öğretmenlerinin Sayısı ve Bu Öğretmenlerin Tahsil Gördükleri Okullar.⁶⁶⁴

Kaza İsmi	Mekatib-i Aliye-i Şahane	Dersaadet Ruhani Mektebi	Selanik Bulgar İdadisi	Manastır Bulgar İdadisi	Üsküp Bulgar Pedagoji Mektebi	Liva Bulgar Mektebi	Kaza Bulgar Mektebi	Kura Bulgar Mektebi	Bulgaristan	Sırp Mekatibi	Rum Mekatibi	Avrupa Mekatibi	Bulgar Katolik	Mekatib-i Hususiyeye	Mecbul	Toplam
Manastır		3	15	39	6		12		9			10			3	97
Pirlepe			8	12	7		5		1			1				34
Florina		4	3	8			1				2					18
Kırçova	1		1	9	1		3		1							16
Ohri		3	3	11	3		18		3	2		2				45
Kayalar			5	4				1				1				11
Debre		1	3	3	2	12			3			1			3	28
Rikalar			5	3	6	7	1		2	1						25
Göriçe																
Kesriye															65	65
Toplam	1	11	43	89	25	19	40	1	19	3	2	15			71	339
Üsküp																
Koçana		1	5		19		1	2	1	1		1		0	1	32

⁶⁶⁴ BOA, HR.SFR. 04. 706/44, M 31 12 1905.

Kratova			3		12				3						18
Radovişte		2	1		4		3		0						10
Osmaniye		3	6		14		1		1	2	1	1			29
Kumanova			4		19		2	1	1						27
Palanka					10		3								13
İştîp															35
Köprülü		1	3	1	16		4		2			1		2	30
Kalkandelen			4	0	13	1	1	1	2						22
Gostivar				1	10	0	0	2	0						13
Toplam		7	26	2	117	1	15	6	10	3	1	3		38	229

Yukarıda verilen her iki tabloya göre Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerindeki Bulgar okullarında görev yapan birçok öğretmenin Makedonya'nın farklı bölgelerinde Bulgarlara ait okulların yanı sıra Selanik Bulgar İdadisi, Manastır Bulgar İdadisi ve Üsküp Bulgar Pedagoji Mektebi'nde yetişmiş oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bu kurumların Bulgar eğitim faaliyetlerinde oldukça önemli bir konuma sahip oldukları söylenebilir. Bununla birlikte Rum ve Sırp mekteplerinde öğrenim gören Bulgar öğretmenlerin varlığı da dikkat çekicidir. Bulgaristan'ın Sofya, Filibe, Köstendil ve Samakof bölgeleri ile Avusturya, İsveç, Almanya ve Rusya gibi Avrupa ülkelerinde eğitim alan Bulgarların dâhi Makedonya'daki Bulgar okullarında öğretmenlik yaptıkları sonucu çıkarılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKEDONYA SORUNU'NU OLUŞTURAN DİĞER AKTÖRLER VE FAALİYETLERİ

3.1. RUMLAR VE MAKEDONYA

3.1.1. Yunanlıların Makedonya Geçmişi

Yunanistan'ın kuzey bölgelerinde geçmişten beri Yunanlılarla münasebetleri bulunmuş ve bu vesile ile Yunan kültüründen bir dereceye kadar etkilenmiş olan üç devlet bulunuyordu. Bunlar İlliryalıların çoğunlukla yaşadığı Epeiros, Trakya ve Makedonya idi ki bu devletlerden en dikkat çeken şüphesiz Makedonya olmuştur. Makedonyalıların etnik olarak İlliryalılarla mı, Traklarla mı ya da Yunanlılarla mı akraba oldukları sorusu eskiden beri filologlar ve tarihçilerin zihinlerini meşgul etmiştir. Örneğin, Herodotos Makedonyalıları bir Yunan kabilesi olarak, Atinalı hatip Demostenes onların barbar olduklarını ve tarihçi Polibiyos ise Yunanlılarla Makedonların aynı etnik kökene sahip olduklarını kabul etmişlerdi. Eski Makedonya diline ait çok az sayıda bilgi (yer, ay ve kişi adları) bulunmasına rağmen Makedonyalıların din, töre, adet ve devlet teşkilatlanmasına bakılarak onların bir Yunan kabilesi özelliklerini taşıdıkları çıkarımında bulunulabilir. Fakat Makedonyalılar, güneyde ikamet eden kabileler kadar hızlı bir kültürel ve siyasal gelişim sergileyemediklerinden Yunanlıların göçebelik zamanından kalma yaşam biçimlerini uzun süre muhafaza etmişlerdi. Makedonlar, İlliryalıların ve Trakların etkisinde kaldıkları için Yunanlılar tarafından barbar bir kabile olarak görülmüşlerdi. Nitekim

Herodotos'tan aktarıldığına göre Makedonya kralı İskender Olimpiyatlara katılma teklifinde bulunmasına karşın Yunanlılar, Makedonyalıların başka ırktan geldikleri bahanesini öne sürerek bu teklifi ilk başta reddetmişler, fakat kralın Argos ile mevcut ilişkilerini ortaya çıkarmasında sonra bunu kabul etmişlerdi.⁶⁶⁵

İran ordularının işgali karşısında Yunan şehir devletleri farklılıklarını bir kenara bırakıp tüm Helenleri savunmak için bir araya geldiler. Spartalılar son güçlerine kadar Thermophae'de direndi ve Atina liderliğindeki deniz filoları Salamis'te düşman donanmalarını geri püskürttü. Yapılan savaşlara rağmen Atina'nın sanatı ve düşüncesi sadece İskenderiye'deki büyük müzede değil, aynı zamanda imparatorluğa dağılmış sayısız kütüphane, okul ve yazma eserlerde hâkim olmaya devam etti.⁶⁶⁶

Makedonya'nın tarihi gelişiminde kendi coğrafi konumu kayda değer rol oynamıştır. Makedonya coğrafyasında denize kadar yayılan bereketli vadiler Aksios (Vardar), Haliakmon ve Strimon gibi ırmaklar vasıtasıyla birbiriyle bağlanılmaktaydı. Bu bakımdan ülkenin coğrafya ve ekonomisi birlikte iyi bir bütünlük ve ahenk meydana getirmekteydi. Birçok doğal zenginliklere sahip olan Makedonya'nın büyük ormanları, zengin madenleri, her türlü hayvancılık ve tarım yapılmasına müsait geniş meraları ve verimli toprakları vardı. Denize kıyısı Halkidike Yarımadası'nda Terma ve Strimon adında iki büyük körfez ve bu körfezlerde iyi korunmuş birkaç liman yer alıyordu. Bu limanlar arasında en bilinenlerden biri olarak Terma (daha sonraları Tessalonike = Selanik) gösterilebilir. Makedonya'nın deniz kıyılarında birden fazla Yunan kolonileri mevcuttu. Makedonya bu limanları aracılığıyla ürünlerini

⁶⁶⁵ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, 73.

⁶⁶⁶ Newman, *Balkan Background*, The Macmillan Company, New York 1945, 249.

Ege piyasalarına sevk ediyor ve bu sayede Makedonya'ya Yunan uygarlığının girmesinde rol oynuyorlardı.⁶⁶⁷

Makedonlar çoğunlukla kırsal kesimlerde yaşamalarına karşın Yunanlar ise şehirlerde yaşarlardı. Makedonların kitapları ve sanatı yoktu, ama zamanlarını çiftçilik ve avcılıkta ve zorlu bir köy hayatında geçirdiler.⁶⁶⁸

Makedonya, uzun zaman Büyük İskender'in idaresinde bulunmuş, Bizans İmparatorlarının yönetimi altında kalmış ve Rum kilisesi misyonerleri aracılığıyla Ortodokslulaştırılmış olması sebebiyle Yunanlılar, Makedonya'ya çeşitli bağlarla bağlı bulunuyorlardı. Milliyetçilik fikrinin özellikle de Balkanlarda yayılması sonrası bağımsız bir Yunan devletinin ortaya çıkmış olması üzerine Rumlar, Bizans İmparatorluğu'nu tekrar canlandırma hevesine kapılmış olmakla birlikte Makedonya'nın da kendilerine ait olduğunu ve yönetimlerine bırakılması gerektiğini dilendirmeye başlamışlardı. Oysaki Makedonya topraklarının tamamında nüfus itibari ile Rumlar Türkler, Bulgarlar ve Sırp'lardan sonra geliyor ve varlıkları bazı şehirler ile sahillerle sınırlı bulunuyorlardı.⁶⁶⁹

İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesinden sonra Rumlar, belli ayrıcalıklar elde etti ve en nihayetinde etki alanı yüksek önemli bir pozisyon kazandılar. Yunanlılar tabiri ile yalnızca Helenler değil, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Ortodoks Kilisesi'ne bağlı tüm eski öznelleri kastediliyordu. Onlar halkın iç işleriyle ilgilenen dini bir konseyden ibaret bir millet ya da topluluk olarak oluşturulmuşlardı ve birçok önemli mevkiler kendilerine

⁶⁶⁷ Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, s. 72.

⁶⁶⁸ C.A. Fyffe, *History of Greece*, D. Appleton And Company, New York 1890, 106.

⁶⁶⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)* VIII. Cilt, 147.

tahsis edilmişti.⁶⁷⁰ Fener’in zengin Yunan aileleri Babıâli’de yüksek memuriyetlere yükseldiler. Sahip oldukları pozisyonlar onlara neredeyse sınırsız işlem fırsatları getirdi. Neredeyse her zaman bir Yunanlı tarafından idare edilen tercüme odası onlara kazanç ve etkin olmayı sağlıyordu. Fakat Yunanlılarca bu tercüme odaları kendi menfaatleri gereğince istismar ediliyordu.⁶⁷¹ Yunanlılar Osmanlı’nın Doğu Akdeniz medeniyetinin ve ticaretin temsilcileri konumuna erişmişlerdi. Rum dili Helen kültüründen gelmeyen Hıristiyanlar arasında bile bir kültür dili olarak kabul görmüş ve Rum Kilise’si bütün Ortodoksların temsil gücüydü. XVIII. yüzyılda Yunan etkisi azaldı ve Yunanistan Krallığı’ndaki ayaklanma hareketleri, Türklerin şüphe ve nefretle Helenlere bakmasını sağladı. Yunanistan bağımsızlığını kazandığında o ülkenin sakinleri kurtuluş çalışmalarının yarı yarıya tamamlanmış olduğunu ve Osmanlı topraklarının çok daha büyük bir kısmının eklenmesini arzu ettiler. Yunan halkının bazıları başkenti İstanbul olan bir Yunan İmparatorluğu’nun yeniden canlandırılması hayalini kurarken çoğunluğu kendi arzularını Teselya, Makedonya ve Balkan topraklarının bir kısmı ile sınırlı tuttu. Doğu Akdeniz medeniyetinin tek temsilcilerinin Yunanlıların olması gerektiği fikrine sıkı sıkıya bağlıydılar.⁶⁷²

3.1.2. Yunanlıların Makedonya Politikası ve Siyasi Faaliyetleri

3.1.2.1. Yunanistan’ın Gelecek Tasavvurunda Makedonya’nın Yeri ve Önemi

Yunan bağımsızlık ve yayılma hareketi, 1815’ten sonraki birkaç yıl boyunca gizli bir biçimde faaliyetlerini icra etmeye

⁶⁷⁰ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 136.

⁶⁷¹ Seton-Watson, *The Rise of Nationality In The Balkans*, 46.

⁶⁷² Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 136-137.

başladı. Dil reformları gerçekleştirilerek ve antik Yunan eserlerinin yeniden yayınlanmasına gayret gösterilerek Yunan edebiyatının onarılmasına çalışılmış ve böylece Yunanlıların eski Helen ihtişamına kavuşturulması amaçlanmıştı. Adamantios Korais ve diğer eğitilmiş Yunanlılar, kayıp yılları geri kazanmak için aralıksız ve başarılı bir şekilde çalışarak tüm ulusal hareketler için hayati önem taşıyan bir süreci başlattılar. Öte yandan, Osmanlı'ya karşı bir Yunan isyanını teşvik etmek amacıyla 1814'te Odessa'da üç Yunanlı tarafından gizli bir örgüt olarak kurulan "*Philiki Hetairia*"⁶⁷³ hızlı bir biçimde Tuna Prenslüklerinde ve özellikle de Bükreş, Yaş ve Galati'de kök saldı. Bu örgüt kısa süre içerisinde Mora Yarımadası ile Ege adalarını adeta bir peteğe çevirdi ve üç yıl içinde sadece İstanbul'da 17.000 taraftar kazandı.⁶⁷⁴

Philiki Hetairia Cemiyeti'nin kuruluşundan 4 yıl gibi kısa bir süre sonra bütün Yunan piskopos ve rahipler, gemiciler, subaylar, kocabaşların büyük bir bölümü, yedi adada bulunan düzenli fırkalar, kilifitlerin reisleri, safyotların başkanları, Tırhala, Arnavutluk ve Mora Yarımadası'ndaki bey, paşa ve ağaların dairelerinde görev yapan memurlar "Dostlar Cemiyeti" olarak adlandırdıkları bu cemiyetin üyeleri olmuşlardı. Ayrıca Kıbrıs, İskenderiye ve Berruşşam dolaylarında ve Anadolu sahil

⁶⁷³ Cemiyet'in kuruluşun ilk yıllarındaki temel hedefleri İstanbul başkent olmak üzere Rum Patriği'ne aidiyeti bulunan bütün Rumlardan müteşekkil Doğu İmparatorluğu meydana getirmek idi. Cemiyeti kuranlar, görünmeyen ve kim olduğu bilinmeyen bir başkan belirleyip cemiyete katılanlara kendilerinin sadece aracı olduklarını ve başkanın çok büyük bir kişi olduğunu ifade ederlerdi. Üyelere başkanın gizli tutulması ve sırların açığa çıkarılmaması gerektiği sıkı bir şekilde tembih edilirdi. Cemiyete girenler başkanın nerede ve kim olduğunu sorgulamazlardı. Üyelerden her biri kendi zihninde canlandığı bir büyük kişiyi, hatta kimileri cemiyete üye olmayan birini başkan zannederlerdi. Cemiyete katılanlardan birer senet alınarak kademelerine göre bazı sıv ve işaretler öğretilirdi. Cemiyetin başkanlığına daha sonraları yani 12 Nisan 1820'de yapılan toplantıda Çar Aleksandr'ın yaveri Aleksandr İpsilanti getirildi. Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 11. Cilt, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1974, 103.

⁶⁷⁴ Seton-Watson, *The Rise Of Nationality In The Balkans*, 50.

kesimlerinde yaşayan Rum tüccarları ile İstanbul'da ikamet eden itibarlı Rum aileleri de cemiyete katılmışlardı.⁶⁷⁵

Yunanlılar 1830'da bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Makedonya'nın kendi ana vatanlarının bir parçası olduğunu iddia ediyorlardı ve Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek için Makedonya'da zemin oluşturmaktaydılar. Yunanlılar "Megali İdea" larını gerçekleştirmek için Epir, Girit, Trakya, Teselya, Batı Anadolu, Ege Adaları, Makedonya ve İstanbul'u Yunan vatani yapmak üzere faaliyete geçtiler.⁶⁷⁶ Onlar amaçlarını gerçekleştirmek için 1830'lardan sonra Makedonya'da çok yoğun bir eğitim, din, ekonomi ve kültür propagandası gerçekleştirmeye başladılar ve bu propagandaların vasıtaları olarak kiliseler, okullar, bankalar ve diğer bazı müesseseler kurdular.⁶⁷⁷

Bulgarların Makedonya'daki faaliyetleri Yunanlıların aktif bir mukavemetiyle karşılaştı. 1867'den beri Manastır ve Ohrid'li Yunanlılar, Girit'teki kargaşa ortamından faydalanarak Osmanlı'ya karşı bir isyan tertiplemek için yeni bir Philiki Hetairia planlamışlardı. Bu durum Olympus bölgesinde ve Batı Makedonya'da 1878 ayaklanmalarına ilham verdi. Ancak Makedonya Bulgarları bu vaziyetten hoşlanmadı. Öyle ki Yunanlı bir tarihçi, 1869'da 12.000 Bulgar'ın Giritlilerle savaşmak için gönüllü olarak Osmanlı'nın safında yer aldıklarını belirtir.⁶⁷⁸

Osmanlı Hükümeti, Yunanlıların bölge üzerindeki dini ve mezhep üstünlüklerini dengelemek maksadıyla 1870'de Bulgarlara "Bulgar Eksarhlığı" kurma yetkisi tanımıştı. Yunanistan'ın bölge toprakları üzerindeki avantajlı pozisyonu 1878'den sonra Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'ın da etkisini artırmak için yaptığı

⁶⁷⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 110.

⁶⁷⁶ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 79.

⁶⁷⁷ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 256.

⁶⁷⁸ Castellán, *Balkanların Tarihi*, 367.

mücadeleler neticesinde oldukça zorlaşmaktaydı.⁶⁷⁹ 1878'den sonra Makedonya işlerine Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'nın da dâhil olmaya başlamasıyla, Yunanistan'ın dengesi sarsılınca Yunancılık propagandası hızlandırılmıştı. Makedonya topraklarının Yunanistan'a dâhil edilmesini arzu eden Yunan kralı I. George, bu amaçla bölgenin olabildiğince Yunanlaştırılması gerektiğini savunuyordu. Fakat Yunanistan, Makedonya'yı elde edebilmek için bu bölge üzerinde emelleri bulunan Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya ile rekabet etmek mecburiyetinde kaldı.⁶⁸⁰

Makedonya'daki Yunan konsolosların daha 1879 yılında Yunan Hükümeti'nin isteği doğrultusunda Selanik'te bazı propaganda faaliyetlerine giriştikleri anlaşılmaktadır. Dönemin İngiliz konsolosluk raporlarına göre Selanik'teki Yunan konsolosluğu, civardaki Hıristiyan köylerine para dağıtarak onları Makedonya'nın Yunanistan'a ilhakı için gösteriler yapmaya davet etmişti. Konsolosa bu faaliyetleri sorulduğunda kendisi, her ne kadar önceki ayaklanmalarda malları yağmalanan bazı Hıristiyanlara Atina'daki Kızıl Haç Cemiyeti tarafından gönderilmiş olan paraların dağıtıldığı cevabını vermiş olsa da pek tatmin edici bulunmamıştı.⁶⁸¹ Yunan konsoloslarının yanı sıra sayısız Rum çeteleri 1881 yılında Selanik vilayetinin özellikle de Karaferye, Vodina, Yenice-Vardar, Tikveş, Katerini ve Toyran bölgelerinde yoğun fesatlık faaliyetlerinde bulunmaya başladıkları anlaşılmaktadır.⁶⁸²

Osmanlı'nın Makedonya topraklarında yaşam süren Rum memurlar, papazlar, esnaf, iş insanları ve öğretmenler kendi milletlerinin menfaatine hizmet etmek için yoğun gayretler sarf

⁶⁷⁹ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 79.

⁶⁸⁰ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 257.

⁶⁸¹ TNA., F.O. 424/83, No. 105, Mr. Corbett to the Marquis of Salisbury, 25 Nisan 1879, s. 15.

⁶⁸² TNA., FO. 424/136, No. 35, Consul-General Blunt to Earl Granville, 29 Haziran 1881, s. 39.

etmekteydiler. Rumların bu gayretleri o kadar göze çarpmaktaydı ki diğer milletlere mensup insanlar da kendi milletlerin menfaatlerine hizmet etmek için Rumları taklit etmeye başladılar.⁶⁸³

Yunanlıların 1878 Berlin Antlaşması’ndan sonra Makedonya ile ilgili olarak temel hedefleri kendi ülke sınırlarını tüm Doğu Rumeli ve Edirne vilayetine kadar genişletmektir. Ancak, Doğu Rumeli’nin 1885’te Bulgarlar tarafından ilhak edilmesinden sonra Yunanlılar dikkatlerini Üsküp ve Edirne vilayetlerinin güneyindeki topraklara yoğunlaştırdı. Bundan dolayı Yunanlılar, Balkanlar’daki ve Makedonya’daki Helen hatları dışındaki tüm milliyetçi hareketleri lanetli görüyor ve karşı fikirde olan kişileri aforoz ediyorlardı.⁶⁸⁴

3.1.2.2. Yunan Propagandasının Temel Dayanağı: Makedonya’daki Yunanlıların Dini, Kültürel ve Demografik Üstünlüğü İddiaları

Bulgar Eksarhlığı 1870’te kuruluncaya kadar Makedonya’daki Ortodoks Hıristiyanları İstanbul Rum Patrikliğine bağlı idiler. Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin lisanı Yunanca olduğu için bağlı bulunan Ortodoks Hıristiyanları dini ayinlerini Yunanca icra ediyor ve Yunan kültürü ile yetiştiriliyorlardı. Bununla birlikte yüksek dini mevkilerde Yunan kökenli din adamları egemen bulunuyordu. Makedonya eğitim, kültürel, siyasi ve sosyal koşullarına dinin etkileri göz önünde bulundurulduğunda Yunanlıların Sırp ve Bulgarlar karşısındaki üstünlüğü daha belirgin bir şekilde göze çarpmaktaydı.⁶⁸⁵

⁶⁸³ BOA, Y.PRK.EŞA. 8/80, Leff 2, H 09 05 1306 (11 Ocak 1889).

⁶⁸⁴ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 136.

⁶⁸⁵ Altıntaş, “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, 79.

Fener Rum Patrikhanesi, 1870 yılına kadar Osmanlı topraklarındaki Ortodoks kiliselerinin başı olmasına rağmen otoritesi Osmanlı sınırlarını aşmamıştı. Patrikhane, Rusya ve Avusturya gibi diğer ülkelerdeki Ortodoks kiliselerinin en önde geleniydi. Her ne zaman bir vilayet veya bir yerleşim yeri Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün bir parçası olmaktan çıkarak bağımsız bir devlete bağlandığında o vilayet kendiliğinden Rum Patrikhanesi'nin dini yönetimi altında olmayı durduruyor ve bundan böyle bağlı olduğu ülkedeki Ortodoks otoritesinin yönetimine tabi oluyordu. Rum Patrikliği, Osmanlı topraklarında sadece Yunanlıları değil, diğer birçok ırkı da idare etmekten sorumlu olmasına rağmen yine de karakteri tamamen Yunanca kalmaya devam etti. Yunan eğitimi, tüm piskoposlara Yunanlılar tarafından ve Yunan ulusal menfaatleri doğrultusunda verilmekteydi.⁶⁸⁶

İstanbul Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, Osmanlı'nın Ortodoks mezhebine mensup bütün Hıristiyanları temsil etmesi sebebiyle de ağır görev ve sorumluluklar üstlenmişti. Selanik gibi büyük ticaret ve sanayi şehirlerinde ikamet eden varlıklı Rumlar ile İstanbul'da Fenerli Rumların gövdesini oluşturduğu aydın takımı Ortodoks Patrikhanesi hiyerarşisinin üst tabakasına derinden etki etmeye ve ağırlıklarını hissettirmeye başlamıştı. Bu sebeple, kilise yapılanmasının üst mevkilerinde evrensellikten Yunan milliyetçiliğine kayan bir tutum ve davranış söz konusuydu. Dolayısıyla Osmanlı'nın son yüzyılı zaman diliminde oldukça zenginleşmiş, siyasi çevreler ile temas sağlamış ve yüksek mevkileri işgal eden ulusal bir grup, Ortodoks milleti içerisinde hâkim ve ayrıcalıklı bir konum kazanmıştı. Eşit bir oranda Ortodoks milletlerin bütünü temsil etmesi beklenen Patrikhane'nin Yunan milliyetçiliği etkisinde kalmış olması, diğer Ortodoks ulusların geneli için kabul edilemez bir vaziyetti. Bu

⁶⁸⁶ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 139.

sebeple, kilisedeki Yunanlılık etkisini sonlandırmak ve kendi ulusal yapılarını alternatif göstermek için Bulgarlar, Sırlar ve Romenler kendi milli hareketleriyle ilk faaliyetlerini icra etmeye başlamışlardı. Meydana gelen bu karşı tepki İstanbul Ortodoks Patrikliğinin itibar ve etki ediciliğini çok derinden sarsmış ve bütün Ortodoks ulusları üzerindeki nüfuzunu geriletmiştir. Zamanla yayılma alanı bulan bu ulusal hareketler, İstanbul Rum Patrikliğinden bağımsız olarak gelişmiş ve uzun bir zaman diliminde onunla çatışır durumda olmuştur.⁶⁸⁷

Zorba ve yozlaşmış Yunan din adamlarının mevcudiyeti Helen olmayan topluluklar arasında çok fazla rahatsızlığa neden olması nedeniyle diğer uluslarda milliyet duygusu uyanmış ve böylece bu uluslar çok kararlı bir şekilde müstakil bir kilise kurma taleplerinde bulunmaya başlamışlardı. Uzun bir ajitasyondan sonra Bulgarlar, Rusların da desteğiyle kendi arzularını gerçekleştirdiler ve 1870'te Bulgar Eksarhlığı kuruldu. Bu gelişme, bölgede durumun kendi etki ve önemlerini azaltacağını düşünen Rumlar arasında büyük bir öfkenin doğmasına sebep oldu. Patrikhane, bölücü olarak gördüğü bu yeni kilisenin taraftarlarını lanetleyerek aforoz etti. Şüphesiz, tamamen dini bir bakış açısına göre haklılardı. Fakat Rumların tüm dini kurumları Rumlaştırma ve kendileri dışındaki tüm unsurları yok etme gayretleri daha sonraları ortaya çıkan başkaldırıların sebebini oluşturuyordu. Eksarhlığın kurulmasından beri Makedonya'da yaşayan Bulgarların büyük bir çoğunluğu ona katıldı ve Eksarhlık kendi ulusal iddialarını sembolize ediyor hale geldi. Propaganda savaşları Osmanlı'nın Balkan topraklarında Patrikhane ile Eksarhlık taraftarları arasında sürekli sürüp gitti. Bireyler, aileler ve hatta bir bütün olarak köyler sık sık birinden diğerine geçmekte ve kiliseleri ile birlikte milletlerini de değiştirmektedirler.⁶⁸⁸ Bugün halkı Bulgar olan bir

⁶⁸⁷ Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)1*, 62-63.

⁶⁸⁸ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 139-140.

Hıristiyan köyü, yarın Sırp, başka bir gün Rum veya diğer bir milliyetten görünebilmişti. Köylerin milliyetlerini günlük olarak değiştirmeleri genellikle kendilerine uygulanan acımasız baskı faaliyetleri neticesinde olmuştu. Köylerde yaşayan Hıristiyan halkı kendilerini o kadar çaresiz ve tükenmiş bir vaziyette hissetmişlerdi ki basit bir rüşvetle bile kimliğini değiştirebilme acizliğini gösterebilmişlerdi.⁶⁸⁹ Ancak bütün zaaf ve kusurlarına rağmen Patrikhane, zenginliği ve saygıdeğer gelenekleri nedeniyle hala dikkate alınması gereken bir gücü ve “Megali İdea” ile Yunan propagandalarının en güçlü kalesi olmaya devam etmekteydi.⁶⁹⁰

Makedonya’daki Yunanlıların nüfusu hakkında bir tahminde bulunulmaya çalışılırsa çelişkili istatistiklerle karşı karşıya kalınır, ancak Yunan propagandacıların hazırlamış oldukları etnografya haritalarından çok daha az sayıda oldukları sonucu çıkarılabilir. Bir Yunan etnografik haritasında Makedonya’nın çoğu bölgeleri Yunanlılar bulunmadığı halde maviye (Yunan rengi) boyandığı görülüyor. Manastır vilayetinin güneybatı kesimleri, Selanik vilayetinin güneyi ve özellikle Halkidiki ile birkaç izole yerleşim bölgeleri Makedonya bölgesinde Yunanlıların çoğunlukta olduğu yerler idi. Çoğu kasabadaki toplumun refah seviyesi en yüksek kesimini Rumlar oluşturmaktaydı. Rumlar bölge ticaretinde en önemli aktör konumunda bulunuyordu ve bankacılık sektörü büyük ölçüde Rumların kontrolündeydi. Bu sebeple buradaki neredeyse bütün dükkân ile hanların tabelalarındaki yazılar Rumca idi. Ayrıca iş veya seyahat amaçlı Makedonya topraklarında bulunan bir yolcunun iletişim kurduğu insanların çoğu da Rumca konuşurdu. Ancak gerçek sayılara bakıldığında, Makedonya’da Slav nüfusuna oranla Rum nüfusu daha azınlıkta kalıyordu. Nitekim Kesriye gibi

⁶⁸⁹ Sloane, *The Balkans: A Laboratory of History*, 73.

⁶⁹⁰ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 140.

bazı kasabalardaki nüfusun tamamı Rumlardan oluşmasına rağmen Makedonya’da Bulgar nüfusu çoğunlukta idi.⁶⁹¹

Yunan milliyetçileri Makedonya nüfusunu açıklamaya çalışırken sadece kendi milletlerinden olanları değil, aynı zamanda Ulahları, Ortodoks Arnavutları ve Bulgar Kilisesi’ne bağlı olmayan Bulgarları da Yunan olarak sayıyorlar ve onları Ulahça, Arnavutça ve Bulgarca konuşan Rumlar olarak niteliyorlardı. Diğer bir deyişle onlar, Makedonya topraklarının kuzeyinde en uç noktasında bulunan Sırp haric ayrılıkçı Bulgar Kilisesi’ne katılmayan tüm Makedon halklarını Rumların taraftarları olarak düşünüyorlardı. Yunanlılar böylece Makedonya’daki Rum nüfusu ile ilgili kendi varsayımlarından hareketle Makedonya’nın büyük bir kısmının Yunan toprağı olduğunu kanıtlamak istiyorlardı.⁶⁹²

3.1.2.3. Yunan Hükümeti’nin Makedonya Politikası ve Komite Yapılanmalarına Desteği

Doğu Rumeli’nin 18 Kasım 1885 tarihinde Bulgaristan Prensiği ile birleşmesinden sonra Bulgarların bir sonraki hedefinin Makedonya topraklarını ilhak etmek olacağını düşünen Yunanlılar oldukça endişelenmeye başlamışlardı. Yunanlılar 1886’da Atina sokaklarındaki duvarlara yaftalar yapıştırarak 15 güne kadar Makedonya’nın işgal edilmesi gerektiği söylemlerinde bulunmakla birlikte bu mücadeleye halkın katılım göstermesi çağrılarında bulunmuşlardı.⁶⁹³ Bu amaçlar doğrultusunda Yunan posta vapuru ile Makedonya topraklarına gizlice silah ve mühimmat nakledilmiş ve ayrıca halkı isyana teşvik etmek amacıyla bazı kişiler Makedonya’ya gönderilmişlerdi.⁶⁹⁴ Bununla birlikte silahlı Yunan çeteleri de bu dönemde yoğun bir biçimde Makedonya’ya

⁶⁹¹ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 136.

⁶⁹² Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 137.

⁶⁹³ BOA, HR.SYS. 1728/84, Leff 1, M 15 02 1886.

⁶⁹⁴ BOA, HR.SYS. 1728/95, Leff 1, M 03 03 1886.

sızılmaktaydılar. Nitekim 1886 yılının Mayıs ayında Davolis adında birinin liderliğinde 200 kişiden oluşan bir çete grubu Makedonya sınırına saldırılarda bulunmuş ve diğer bir grup ise Makedonya'ya giriş yapmışlardı.⁶⁹⁵ Atina'da Sylogos (Maarif Cemiyeti) isimdeki bir cemiyet tarafından Makedonya Hıristiyanlarını isyana teşvik etmek için Yunanistan'ın Makedonya davasındaki haklılığını anlatan ve ayrıca halkın Osmanlı idaresine düşman olmasını sağlayabilecek türden zararlı içerikler barındıran kitapların Selanik ve Manastır vilayetlerine gönderildikleri ihbarı alınmıştı. İhbar üzerine her iki vilayette yapılan aramalar neticesinde birçok kitap ele geçirilmişti. Sylogos'un Makedonya'da gerçekleştirilmek istenen isyan hareketine Rum mektepleri ile metropolit ve papazları dâhil etmek için bu kitapları göndermiş olduğu anlaşılmıştı.⁶⁹⁶ Yunanlıların bütün bu faaliyetleri, Makedonya'da gerçekleştirmeyi planladıkları ihtilal hazırlıklarıydı. Bu ihtilal hazırlıkları Bulgarların da dikkatini çektiğinden Sofya'dan Hükümet'e ihbar telgraflarının geldiği görülmektedir.⁶⁹⁷

Yunan komitelerinin Makedonya'da meydana getirmeyi planladıkları ihtilal için gayret gösterdikleri hazırlıkların 1892 yılı itibariyle artarak devam ettiği görülüyor. Atina'daki Yunan İhtilal Komitesi, Makedonya topraklarında bir ihtilal çıkarmak üzere Rum piskoposluğuna bağlı Hıristiyanlara silah ve mühimmat tedarik etmenin yanı sıra Rum mektep muallimleri ile papazları dâhi ihtilal hareketi içerisinde yer almalarını sağlamaya çalışıyordu. Komite tarafından Atina'dan gemiyle gönderilen silahlar Selanik Körfezi sahilindeki Katerini kazasına doğru akan Selamiriye adındaki ırmağın yatağından Selanik'e kadar götürülüp oradan başlıca noktalara dağıılmaktaydı. Bu noktalar; Manastır Yunan Konsolosu, Kozana, Şiyateşişa, Kazaturya, Preğoyana, Manastır

⁶⁹⁵ BOA, Y.A.HUS. 191/108, Leff 1, H 21 08 1303 (25 Mayıs 1886).

⁶⁹⁶ BOA, Y.EE. 79/25, H 19 07 1305 (01 Nisan 1888).

⁶⁹⁷ BOA, Y.PRK.TKM. 10/27, Leff 2, H 29 06 1304 (25 Mart 1887).

sancağındaki Bof, Görice, Kolonya ve daha birçok yerde bulunan manastırlar idi. Silah ve mühimmat nakil işlemleri çoğunlukla Yunan memurları tarafından para ile tutulan Arnavutlar vasıtasıyla icra edilmekteydi.⁶⁹⁸

Yunanlılar, 1878'den sonraki dönemde Makedonya'da çok etkili olmaya başlayan Bulgaristan'a karşı Sırbistan ile anlaşabileceğini düşündüler. İstanbul Rum Patrikliği, Sırbistan ve Makedonya'nın bazı dini idaresi altında bulunan bölgelerde ikamet eden Sırlara karşı daha ılımlı bir tutum içerisine girmeye başlayınca Sırlar, Bulgar etkisine karşı Makedonya'da Rumlarla ve dolayısıyla Rum Patrikliği'yle anlaşma zamanının geldiğini ve Makedonya'da daha güçlü bir Sırp propagandasının teşkili için şartların olgunlaştığını düşündüler. Ancak Manastır'da Sırp propagandası yoğunlaşınca buna karşı tepki olarak Yunan propaganda faaliyetleri Üsküp'te yoğunlaştı. Birbirine karşı giriştikleri eylemlerin kendilerine zarar verdiğini gören her iki taraf 1890'da Makedonya konusunda müzakerelere başlama gereğini duydularsa da bu müzakerelerden netice alamadılar. Bunun üzerine Sırp siyasetçileri 1890'larda Bulgaristan'ın Makedonya'daki faaliyetlerine karşı Yunanistan ile anlaşmaya varacaklarına ihtimal vermiyorlardı.⁶⁹⁹

Bulgaristan 1881'de güç toplarken Tessaly'nın kendi topraklarına katılması ve bitmek bilmeyen Girit sorunlarıyla meşgul olan Yunanistan, Makedonya'da pasif bir durum sergilemeye başladı. Helenizm bir gerileme süreci yaşadı ve bu durum 8 piskoposluğun Eksarhlığa bağlanması ile neticelendi. Milliyetçiliğin etkisinde kalan Balkan Hıristiyan nüfusları arasında çekişmeler artarken, Avrupa'da Bulgarları savunan Avusturyalı Heinrich Kiepert ve Yunan tezlerini savunan İngiliz Stanford gibi

⁶⁹⁸ BOA, Y.PRK.ZB. 10/97, Leff 1, H 30 05 1310 (20 Aralık 1892).

⁶⁹⁹ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 257.

uzmanların yönlendirmeleriyle bir propaganda savaşı yayılıyordu.⁷⁰⁰

Yeni seçilen Yunanistan Başbakanı Trikupis, 1892’de Sırbistan ile Makedonya konusunun yeniden müzakere edilmesini istedi. Bu iki ülkenin dışişleri bakanları, gerçekleştirdikleri müzakerelerde bazı tekliflerde de bulundular. Yunanistan, Makedonya’da doğudan batıya doğru Nevrekop-Melnik-Ustrumca-Pirlepe ve Kuruşova’dan geçen sınırın kuzeyindeki alanları Sırbistan’a bırakıyor ve sınırın güneyindeki toprakları ise kendisine verilmesini önermişti. Yunanistan’ın bu planına karşı Sırbistan, söz konusu sınırın Manastır, Ohri ve Demirkapı’ya kadar uzanmasını talep etti. Bu öneriyi reddeden Yunanistan’ın müzakerelere son vermesiyle bu iki Balkan devletçığının Makedonya konusundaki anlaşmaları sağlanamadı.⁷⁰¹

Osmanlı aleyhinde isyan ve ihtilal tertip etmek için kullanılmak üzere Yunanistan Hükümeti tarafından tahsis edilen yıllık 6.000 Lira Manastır Yunan konsolosuna gönderiliyor ve oradan Manastır ve farklı bölge metropolitleri aracılığıyla Yunan milliyetçiliği yapan kişilere dağıtılmaktaydı. Bu hususa binaen faaliyet içerisinde olan metropolitlere 25’er ve Osmanlı aleyhinde zararlı kitap ve broşürler basıp halka dağıtan Osmanlı vatandaşı Kitapçı Cali adlı şahsa da yıllık 50 Lira maaş verilmekteydi. Kitapçı Cali, hainlik içerisinde bulunduğu faaliyetleri sebebiyle cezasını çekmiş iken bu yıllarda faaliyetlerine tekrar devam etmekte idi. Girit meclis-i idare üyesi iken halkı isyan ve ihtilale sevk ve teşvik eden Palaraki adlı şahıs, Yunanistan Hükümeti tarafından Manastır Rum İdadi Mektebi’ne müdür tayin edilmişti. Atina’da Rumeli şirketi adıyla kurulmuş olan cemiyet tarafından Manastır Yunan konsolosuna yazılmış bir mektupta Palaraki’nin Girit olayında Yunan menfaati için hizmetleri övülerek yâd edilmiş

⁷⁰⁰ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 367.

⁷⁰¹ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 257.

ve bu kişi ile ittifak içerisinde hareket edilmeye gayret gösterilmesi önerilmişti.⁷⁰²

Yunan emelleri doğrultusunda Makedonya'da faaliyetlerde bulunmak amacıyla Atina'da kurulan cemiyetlerden bir ikisi de *Makedonya İhvan Cemiyeti ile Muhibb-i Fukara Cemiyeti* idi. Bu her iki cemiyet, 1892 yılı itibariyle Osmanlı topraklarında bulunan metropolitlerin çoğunu mükâfat vaadiyle baştan çıkarmakla birlikte bazılarını diploma bile göndermekteydi. Makedonya'ya birçok fesat erbabı gönderen her iki cemiyet, bu topraklarda mektep ve kiliseler ile fukara adlarına para toplatırmaktaydı. Bu paralar hiçbir kanuna bağlı kalınarak toplatılmadığı gibi kesin ve net olarak nerelere harcandığının dâhi kayıtları mevcut değildi. İstihbarat bilgilerine göre toplatılan nakdin çok küçük bir kısmı mektepler için harcanmakta, geriye kalan miktarın büyük bir kısmı ise cemiyetlerin faaliyetleri için kullanılmaktaydı. Osmanlı topraklarında böyle kaidesiz ve kayıtsız para toplatılmasına izin verilmesi birçok yerde kötü emellere hizmet eden kişi ya da gruplar tarafından daha ziyade para toplatılmasının yolunu açmaktaydı.⁷⁰³

Patras'ta 1892'de "Epir ve Makedonya Yardım Cemiyeti" adında bir cemiyet kurulmuştu. Bu cemiyet ile Yunan Eğitim Bakanlığı başkâtibi Minolapa adlı kişi, Epir ve Makedonya'yı Yunanistan'a bağlamak gayesiyle Delvine kazasına bağlı Deruban karyesi merkez olmak üzere karye halkından Espiro Deruso ve biraderi Dimitri Deruso, Mihali Papa, Aristotel Espiraki ve Jojomano adlı kişilerden oluşan bir komite meydana getirmişti. Aristotel Espiraki, son zamanlarda Vivari adlı mahallin biraz aşağısında yer alan Lapis adlı mevkiye 400 adet silah tedarik edip bu silahları Deruban karyesine nakletmişlerdi.⁷⁰⁴

⁷⁰² BOA, BEO. 119/8904, Leff 7, H 10 05 1310 (30 Kasım 1892).

⁷⁰³ BOA, BEO. 87/6498, Leff 2, H 21 03 1310 (13 Ekim 1892).

⁷⁰⁴ BOA, BEO. 119/8904, Leff 9, H 22 07 1310 (09 Şubat 1893).

Atina’da kurulan dört komite, 1893’e gelindiğinde faaliyete geçecek güce erişmişti. Farklı isimlerle kurulan bu komitelerin asıl maksadı doğuda Yunan üstünlüğünü sağlamak ve Osmanlı’yı bir Yunan imparatorluğuna dönüştürmekti. Bu dört komite Osmanlı’nın adlandırmasıyla “Syllogos”, “Şark Heyet-i İttihadiyesi”, “Müdafaa Komisyonu” ve “Muhibb-i Fukarâ Makedonya Cemiyet-i Ruhbaniyesi” isimlerini taşıyordu. Komitelerin meydana getirilmesi ve idaresi Yunanistan Hükümeti marifetiyle olmuştu. Bu komitelerin hafıye memuru olan Pihbon’un evrak ve mektupları Osmanlı memurları tarafından ele geçirildikten sonra Yunan ilim ve eğitimine atfen “Syllogos” adı verilen komite yürürlükten kaldırılmış ve bunun yerine Yunanistan Dışişleri Bakanlığı idaresinde “*Maarif-i Umumiye ile Kilisenin Tahkim ve Takviyesine Mahsus Komisyon*” adıyla ayrıca bir şube oluşturulmuştu. Bu komisyon, Yunan Dışişleri Bakanlığı’nda toplanmakta ve millet meclisi üyeleri arasından seçilen beş üye ile iki kâtipten oluşup başkanlığı bizzat Dışişleri Bakanı tarafından yürütülmekteydi. Piskopos tarafından Yunan konsolosuna ve onun tarafından da Atina Dışişleri Bakanlığı’na iletilen tavsiye üzerine bu komisyon, Atina tarafından idare olunan ve ödeneği verilen Osmanlı’daki Yunan mektepleri mürebbi ve öğretmenlerini tayin eden komisyon olmuştur. Makedonya’da bulunan Yunan jimnaz mektebi müdürleri, Yunanistan Kralı’nın emirnamesiyle tayin ediliyorlardı. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Komisyonu tarafından kendilerine ödenek ayrılan Yunan mektep öğretmenleri, Osmanlı topraklarında Yunan menfaatlerine hizmet için üstün bir gayretle çalışacaklarını vaat ettikten sonra sadakatleri doğrultusunda komisyonca yeminleri ettirilmekteydi. Pihbon’un tutuklanmasından sonra Teodor zaharya Madrogani, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı tarafından idare edilen ve ödenek ayrılan Manastır vilayeti Yunan mektepleri müfettişliği görevine getirildi ve 1891 yılına kadar bu görevi sürdürdü. Madrogani’nin Osmanlı Hükümeti için hafiyelik yaptığı ve Makedonya’daki Yunan komitelerinin teşebbüsleri

hakkında Zabtiye Nezareti'ne ihbar niteliğinde bilgiler verdiği anlaşılıyor. Madrogani, Yunan Hükümeti tarafından kendisine verilen görev hakkında şu cümleleri sarf etmektedir: ⁷⁰⁵

“Bendeniz Manastır vilayeti dâhilinde kâin bi'l-cümle mekteplerin ve Yunan konsolos ve piskoposlarının vesâteti ile hâriciye nezâretindeki işbu komisyon cânibinden tavzîf ve ta'yîn olunan heyet-i ta'limiyelerinin esâmi ve tâbi'iyetlerinin sahîh ve mufassal bir cedvelini i'ta edebilecek ve bu mekâtib muallimine ma'âşât veya muhassasat namıyla Atina'dan te'diye edilen mebâliğ miktarını dahi iş'âr eyleyecek idim, bu mualliminin başlıca vazife ve tekayyüdü erbâb-ı şebâba cemiyet-i beşeriye içinde yaşamak için muktezi olan derslerini ve ale'l-husus vezâif-i ahlâkiye ile beraber vatan-ı hakikleri olan Devlet-i Âliyye'ye karşı vazifelerini ve metbu'-ı meşruları olan zat-ı şevket-simat-ı hazret-i pâdişâhiye sadakati tedrîs ve ta'lîm etmekten ziyade şakirdleriyle efrâd-ı ahâliye eskâr ve hissiyât-ı Yunaniyeyi telkinden ve onları statüko aleyhinde bir hareket-i fesâd-cüyâneye sevk ve imâleden ibaretdir...”

“Şark Heyet-i İttihadiyesi” ismini alan ikinci komite, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı memurlarından oluşup reisi Kondoryoni idi. “Müdafaa Komisyonu” adında olan üçüncü komitenin reisi ise Yunanistan harbiye bakanıydı. Bu komitenin idare meclisini oluşturan üyeler özellikle Manastır ve Selanik vilayetleri asıl ahalisinden ibaretti. Manastır vilayeti sınırları içerisinde yer alan Troşovo nahiyesinde doğmuş olan Pantaridis, burada büyümüş olup yıllarca Selanik vilayetine bağlı Siroz sancağında bulunan Yunan jimnaz mektebi müdürlüğü görevinde bulduktan sonra Atina'da bir üniversitede görev yapmakla

⁷⁰⁵ BOA, Y.MTV.77/112, Leff 3, H 23 10 1310 (10 Mayıs 1893). Teodor zaharya Madrogani'nin Manastır vilayeti Yunan mektepleri müfettişliğine tayin olunduktan sonra kendisine verilen görevler doğrultusunda yaptığı faaliyetleri Zaptiye Nezaretine verdiği layihada ifade etmektedir.

birlikte bahsi geçen komitenin müşaviri ve diğer komitelerin bazı sorumluluklarını üstlenmişti. Bu komitenin ikinci üyesi olan Polos İvvano Kastorbar, Kesriy’de doğmuş ve orada büyümüş olup 1893 yılına kadar da Atina Üniversitesi’nde görevli bir öğretmendi. Üyelerin üçüncüsü olan Karis Papa Marko, Manastır vilayetine bağlı Serfice sancağı sınırları içerisinde bulunan Velondo halkından olup bir müddet Selanik’teki Rum mektep müdürlüğü görevinde bulunmuş ve oradan Atina’ya giderek öğretmen tayin edilmişti. Dördüncü üye, Manastır vilayetine bağlı Moloviça adlı mahalde doğmuş ve büyümüş olan Filibidis adlı kişi olup 1888 yılının Temmuz ayında İstanbul’da polis tarafından tutuklanmış ve üzerinde bulunan evraklardan halkı Osmanlı aleyhine kışkırtmak üzere özellikle de Makedonya’da bulunduğu anlaşıldığından beraber hareket ettiği Paskidis ile birlikte Fizan’a sürüldükten sonra Atina’ya gitmişti. Üyenin beşincisi, Selanik vilayeti sınırları içerisinde bulunan Kesendire kazasına bağlı Valenos karyesi halkından Leonidas Paşalis adlı kişi olup Atina’da avukatlık mesleği icra etmekteydi. Altıncı üye, yine Selanik vilayetine bağlı Kesendire kazası halkından Nikolaos Germanos adlı kişi olup Atina Üniversitesi’nde fizik ve matematik öğretmeni idi. Yedinci üye ise Manastır vilayetine bağlı Koçana halkından Tabib Ciminakis adlı kişi olup güvenlik güçleri tarafından yakalandıktan sonra firar ederek Atina’ya yerleşmişti.⁷⁰⁶

Bu iki komitenin vazifesi, liderlik ve bilgi kabiliyeti yüksek bireyler yetiştirmek, eşkıya çeteleri oluşturarak bunları silahlandırmak ve Osmanlı toprağına saldırmak için kendilerine her türlü silahı tedarik etmektir. Bu çetelerin kurulma amaçları, Osmanlı topraklarında haydutluk yapmak ve bununla beraber Hıristiyan halka güya Osmanlı’nın zulüm ve adaletsizliğinden kurtulmanın yolunun Yunanlılık davası etrafında buluşmaktan geçtiğini benimsetici faaliyetlerde bulunmaktır. Bu hususa binaen iki

⁷⁰⁶ BOA, Y.MTV.77/112, Leff 3, H 23 10 1310 (10 Mayıs 1893).

komitenin idare meclisleri, Osmanlı topraklarında bulunan birtakım kişiler, Rum mektep öğretmenleri, Rum doktor ve avukatlar ile Yunan konsoloslukları vasıtasıyla hareket etmekteydiler. Atina komiteleri açısından Yunan konsoloslukları çalışanları kendilerine verilen talimatları yerine getirme ve raporlarını Atina'daki yetkililere iletmeleri için en güvendikleri araçlardı. Pihbon'un tutuklanmasından beri Yunan konsolosları komitelerin bütün hafiyeye memurlarıyla doğrudan doğruya iletişime geçmeyip bunların çoğuyla ve özellikle de mektep öğretmenleri ve papazlar ile irtibat kurabilmek için Rum piskoposları aracılığıyla hareket etmekteydiler. Bu piskoposlar, bir taraftan Atina'dan gelen talimatları mektep öğretmenleri ile papazlara tebliğ ediyor ve diğer taraftan da öğretmenler ile papazların icraatlarını ve raporlarını Yunan konsoloslarına iletmekteydiler. Öğretmenler ile dini görevliler için Atina'dan gönderilen maaşlar piskoposlar aracılığıyla ulaştırılmaktaydı.⁷⁰⁷

Bu komiteler, lüzum görüldüğünde üyeleri aracılığıyla Makedonya topraklarındaki stratejik noktaların istihbaratlarını da temin etmekteydiler. Nitekim komitenin üyesi olan Petridis, Palesos, Filibidis, Germanos Leonidas, Paşalı Kasaris, Papa Marko ve diğer başka üyeleri arkeoloji ve edebiyat fikirleri incelemek ya da doğdukları yerleri ziyaret bahanesi ile Manastır ve Selanik vilayetlerinin farklı uçralarına sürekli seyahat düzenleyerek raporlar hazırlayıp Atina'ya gittiklerinde gerekli yetkililere sunarlardı. Bu amaç doğrultusunda Atina'da topçu miralayı olarak görev yapmakta olan Nikola Zemolihi, arkeolojiye yönelik bazı araştırmalarda bulunmak bahanesiyle 1891 yılının Mayıs ayında Makedonya'ya bir seyahat gerçekleştirmişti. Bölgede harp için önemli olan mevkileri karış karış gezdikten sonra Selanik'ten Manastır'a ve oradan Viçi Dağı üzerinde bulunan Babçivus karyesinin önemli noktalarını dolaşmıştı. Daha sonra Florina'dan

⁷⁰⁷ BOA, Y.MTV.77/112, Leff 3, H 23 10 1310 (10 Mayıs 1893).

Kesriye'ye ve oradan Filosoza'ya varıp Vodina yolundan Selanik'e ulaşarak vilayete bağlı Siroz, Doyran, Kevke ve Usturumniçe şehir ve kasabalarını ziyaret etmişti. Coğrafya öğretmeni Frisofos dâhi büyük bir seyahat gerçekleştirerek özellikle Arnavutluk'un başlıca bölgelerini gezmiş ve bu vesile ile önemli harp mevkillerinin fotoğraflarını çekmişti.⁷⁰⁸

Atina'da bulunan komitelerin Makedonya'daki başlıca memurları Selanik, Siroz, Manastır, Görice, Kesriye gibi merkezlerde daimi surette ikamet ederlerdi. Bunlar Makedonya'nın bir ucundan bir ucuna seyahat edip doğrudan doğruya ya da Yunan konsolosları ile piskoposları vasıtasıyla kendilerine Atina'dan iletilen talimat doğrultusunda bir sanat veya bir iş bahanesiyle komitelerin maksatları gereğince istihbarat faaliyetlerinde bulunurlardı.⁷⁰⁹

“Fukaraperver Makedonya Cemiyet-i Ruhbaniyesi” adındaki dördüncü komite 14 Eylül 1890 tarihinde Yunanistan Kralı'nın emriyle oluşturulmuştu. Bu komitenin idare meclisi üyelerinden olan Kesriyeli Dambanos Zeorjiyo adlı şahıs Atina Üniversitesi'nde öğretmen olup başkanlığını yaptığı komiteye kendi yerine o zamanın Yunan Dışişleri Bakanı'nın biraderi Emanuel Dragomis son olarak tayin edilmişti. Cemiyetin başkâtibi, Manastır halkından olan Lazar Hristoviç adlı kişi idi. Koçana halkından Tabib Çiminakis, Manastır vilayeti sınırları içerisinde bulunan Naslıç kazasına bağlı Saçına halkından Dosko biraderler ve Leonidas Vulgaris, Makedonyalı Avukat Rafinovan, Kesendire halkından olup Atina Üniversitesi'nde öğretmen Hristo Manos, Kesriye kazasına bağlı Zagoris Çani halkından Hristos Danos, Kesriye halkından Saatçi Vasili Riyamandidis, Doyuran halkından Jorj Siro, Usturumniça halkından Dimitri Mihalidis ve İstefanos Makedo komitenin diğer üyelerindendi. Bu komitenin maksadı

⁷⁰⁸ BOA, Y.MTV.77/112, Leff 4, H 23 10 1310 (10 Mayıs 1893).

⁷⁰⁹ BOA, Y.MTV.77/112, Leff 4, H 23 10 1310 (10 Mayıs 1893).

diğer komitelerinin maksadıyla aynı ise de hedeflerine ulaşmak için kullandıkları araç, yol ve yöntemleri farklılık göstermekteydi.⁷¹⁰

Atina'da binlerce diploma basılmış ve bunların üzerinde Büyük İskender ile Aristo'nun tasvirleri işlenmişti, fakat kâğıdın içinde aydınlığa doğru tutulduğu zaman görülecek biçimde Yunan veliahdı Prens Konstantin ile Prenses Sofi'nin tasvirleri saklıydı. Bu tasvirler, diplomalar bir mumun veya şemsin ışığına maruz bırakılmadıkça fark edilemezdi. Komite, bu diplomaları her tarafta bulunan Makedonyalıları iki Mecidi karşılığında dağıtıyordu ki bu diplomaları alanlar komitenin üyeliğine dâhil edilmiş sayılıyorlardı. Bu diplomalar karşılığında elde edilen paralar ile silah satın alınmaktaydı. Makedonya'da bulunan Yunan konsoloslukları, bu diplomaları Atina'dan getirterek gerek Yunan piskoposları ve gerek komitenin özel memurları vasıtasıyla dağıtmaya mecbur olup bunlar her diplomat için iki Mecidi tahsil ederlerdi. Yunanistan'da ticaretle uğraşan veya diğer bir işle meşgul olan çok sayıda Makedonyalı vardı ve bu Makedonyalıları 40.000'den fazla diploma dağıtılmıştı.⁷¹¹

Yunan konsolosu Vanikiyotis'in Selanik'e geldiği tarihten itibaren Yunanistan Hükümeti, Yunan konsololarıyla Rum piskoposlarının bağlantıda oldukları kişiler vasıtasıyla Makedonya'nın farklı mahallelerine silah göndermek ve bunları buralarda dağıtmak fikrinde bulunmuştu. Yunanistan Hükümeti tarafından Makedonya'nın farklı bölgelerine ve özellikle de Selanik vilayeti sınırları içerisinde bulunan Kesendire kazasına bağlı Valnos, Furka ve Kalendere ile Olimp'in diğer birkaç köyüne silah gönderilmişti. Böylece Koçana ile Şansına ve Kesriye petropolithanesine ve Manastır vilayetine bağlı Kesriye kazasında bulunan Sen Anarjir (Ayı Anaçiri) ve Çirilova manastırlarına ve ayrıca Manastır Yunan konsololuğuna dâhi silah gönderilmişti.

⁷¹⁰ BOA, Y.MTV.77/112, Leff 4, H 23 10 1310 (10 Mayıs 1893).

⁷¹¹ BOA, Y.MTV.77/112, Leff 4, H 23 10 1310 (10 Mayıs 1893).

Osmanlı'nın Makedonya topraklarına bu silahlar sınırın gözetim altında bulundurulmayan en ücra köşelerine Yunan bandıralı kayıklar vasıtasıyla getirilmekteydi. Bu kayıklar, yüklerini her zaman Selanik vilayeti kazası Kesendire ve diğer bazı kazaların sahiline gayet gizli bir şekilde boşaltırdı. Bazı zamanlar bu silahlar Osmanlı toprağına çeteler tarafından sokuluyordu ki, bu çeteler sınırı geçerek Osmanlı topraklarına ayak bastıklarında Yunanistan'dan ayrılmadan önce komite tarafından kendilerine hedef olarak gösterilen bölgelere sızarlardı.⁷¹²

Makedonya'da Yunan emellerine hizmet etmek ve fesatlık çıkarmak amacıyla 1893'te Atina'da "Makedonya'nın Muhibb-i Fukara ve Uhuvvet Cemiyeti" adında bir cemiyet kurulmuştu. Bu cemiyetin üyelerinden olan Osmanlı tebaasından ve Manastır Rum idadi mektep müdürlüğünden uzaklaştırılan Baleraks ile muallim Haralambo Feramice adlı kişiler Rumeli topraklarında sürekli olarak asayiş bozucu faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Yine bu cemiyetin üyelerinden Rakova karyesi ahalisinden Papa Dimitri ile muhtar Estoban ve Manastır'da ikamet eden Daskal Petro ile Daskal Pandeli adlı kişiler de Bulgarlara karşı Sırp unsurunu artırmak için genel eğitim ve mülkiye nizamına aykırı hareket ederek Rakova karyesinde Sırp lisanını etkin kılmaya çabalamakla birlikte karye halkından birçok kişinin harbiyeye gitmelerini teşvik etmekteydiler. Nitekim Harbiye Konsolosu ile iletişim halinde olmalarından dolayı haklarında icra kılman tahkikat neticesinde bu kişilerden Daskal Haralambo Feramice, el yazısıyla kaleme aldığı bir varakada Yunan Maarif Nezareti ile darülfünun heyetine hitaben: "*Makedonya'da Yunan davasının merkezi olan Manastır hakkında Yunan Devleti şevkle ve süratle çalışacak olursa ahalinin*

⁷¹² BOA, Y.MTV.77/112, Leff 5, H 23 10 1310 (10 Mayıs 1893).

Yunan’a meyletmesi muhafaza edilmiş olacağı gibi Ulah ve Bulgar fikirlerinin tesiri de yok olacaktır” sözlerini sarf etmişti.⁷¹³

Yunan-Sırp ilişkilerinde var olan soğukluğu gidermek gayesiyle Sırp Kralı Aleksandr Obrenoviç, 1896’nın Nisan ayında Atina’ya bir ziyaret gerçekleştirdi ise de Sırp-Yunan ilişkilerini düzeltmedi. Yunan-Sırp münasebetleri, 1896 Girit olayları ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında da Sırbistan’ın tarafsızlığını ilan etmesi ve hatta Osmanlı’nın yanında yer alması sebebiyle düzelmeye seyrine girmedi. Yunanistan, Sırbistan’ın Makedonya ve özellikle de Nevrekop-Melnik-Ustrumca-Demirkapı-Manastır sınırının güneyinde hiçbir etkisinin olmadığı düşüncesine sahip olduğundan Makedonya konusunda Sırbistan’a bu yıllarda hiçbir teklifte bulunmadı. Yunan Hükümeti, Makedonya konusunda esas müzakereleri Sırbistan ile değil, bölgede en etkili Balkan devleti olan Bulgaristan ile gerçekleştirmesi gerektiğini düşünmekteydi.⁷¹⁴

Makedonya bölgesindeki Rumların gerçek sayılarına gelince, bu konudaki istatistikler oldukça çeşitliydi. İstatistiklerde sayılar 50.000 ile 700.000 arasında değişkenlik gösteriyordu. Aslında sadece sahil şeridi ve güneybatı bölgeleri yaygın olarak Yunanlılarla ilişkilendirilebilir. Kendi sayıları muhtemelen yaklaşık olarak 300.000 civarındaydı.⁷¹⁵ 1904’te yapılan ve tartışmalı vilayetlerin etnik yapısı hakkında istatistikler ortaya koyan Osmanlı nüfus sayımına göre, Makedonya’da 648.962 Patrikhaneciye karşı 557.734 Eksarhçı mevcuttu. Dil gruplarına dayanan rakamlar ise daha dikkat çekiciydi ve buna göre 307.000 Rum’a karşılık 896.496 Bulgar, 100.717 Sırp ve 99.000 Ulah vardı. Her iki durumda, Rum eylemciler kendilerinin de mücadeleye girişmemesi halinde, Makedonya’nın kırsal kesimdeki Hıristiyanların kendilerine olan hem kalbi ve hem de zihni bağlılıklarını

⁷¹³ BOA, Y.PRK.ZB. 10/121, Leff 1, H 29 06 1310 (18 Ocak 1893).

⁷¹⁴ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 258.

⁷¹⁵ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 136-142.

yitireceklerine kanaat getirdiler. Yunanistan’da “Makedonya Mücadelesi” olarak bilinecek gelişmenin sahnesi böylece kurulmuş oldu.⁷¹⁶ Birçok Rum, çaresizce Makedonya’nın ellerinden kayıp gittiğini hissediyordu. Makedonya’da Bulgaristan’ın yükselişte olduğu anlaşılma ile birlikte Rumen ve Sırp propagandasının Ulahlar ve Slavlar arasındaki etkisi oldukça güçlüydü. Bu durumun ağırdan görülmeye başlanması üzerine Rumlar tarafından köylülere Eksarhçı papazların hain olduğu ve onların gömdüğü kişilerin huzur içinde yatamayacakları konuşmaları yapılmaktaydı.⁷¹⁷

Yunanistan’ın Selanik Konsolosu, 1904’ten itibaren Makedonya’nın tüm topraklarında Slav’lara karşı mücadelenin sorumlusu olarak vazifelendirildi.⁷¹⁸ Yeni Yunan konsolos Lambros Koromilas, Selanik’te eylemciler ve çetelerden oluşan bir şebeke vücuda getirmek üzere gönderilmişti. “Yurtsever Etkinlik”, Athanasios-Nikolaides isminde genç bir harp okulu öğrencisinin liderliğini yaptığı bir yer altı hareketi olan örgüt tarafından idare ediliyordu. Örgüt ajanları, Rum davasının düşmanları hakkında istihbarat topluyor ve Bulgar cemaatinin tanınan üyelerine suikastlar düzenliyorlardı. Örgüt, mücadelenin bir başka yönü olarak daha farklı propaganda etkinlikleriyle de meşgullerdi. Souliotis, *Büyük İskender’in Kehanetleri* başlığını taşıyan bir broşür yazmış ve Slavca bir çevirisini sadece Rumların onları Osmanlı hâkimiyetinden kurtarıp özgürleştirebileceğini ikna etmek için köylülere dağıtmıştı. Bununla birlikte Yunanca isimlerin en büyük, Fransızca ve Türkçe isimlerin ise küçük harflerle yazılmasını sağlamak için Selanik’teki Rum dükkân sahiplerini isim tabelalarını değiştirmeye ikna etmeye gayret sarf

⁷¹⁶ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 278.

⁷¹⁷ Georgiadou, “Selanik’in Yunanlıları”, 137.

⁷¹⁸ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, 278.

etmekteydiler.⁷¹⁹ Buna paralel olarak Yunan subayları yasadışı yollardan ülkeye sokuldu ve Slavlara karşı silahlı saldırılar yerel nüfusun desteği ve konsolosun denetiminde gerçekleşti. 1907’de Selanik Konsolosluğu, Yunan subaylarının komutasında Selanik Teşkilatı’nı kurdu ve bu teşkilatın üyeleri kentin içinde sorumsuzca hareket eden, sistematik bir ekonomik savaş yürüten, yurttaşları eğiten ve kentin Slav nüfusuna dehşeti yaşatan yerel bir birimin mensupları olarak tarihteki yerlerini aldılar. Gizli ve yasadışı olması sebebiyle örgüt üyelerinin sayısını belirlemek güç olsa da kentteki Yunanlıların bu teşkilata katılımlarının çok fazla olduğu anlaşılmaktadır.⁷²⁰

Helen propagandasının başarılı bir seyir izlemesinin sebepleri arasında patriklik taraftarlarının 1905 yılının ilkbahar aylarına kadar kendi “İç Örgüt”lerini kurmayı başarmaları gösterilebilir. Nitekim Makedonya topraklarının güney kesiminde yer alan büyük yerleşim bölgelerinde üyeleri genel itibariyle tüccar, doktor, öğretmen ve orta kesim tabakasından diğer kişilerden teşekkül etmiş Rum komiteleri bulunmaktaydı. Makedonya’da bulunan Ortodoks Rum metropolitleri tarafından idare edilen bu komitelerin başlıca görevi, Helen davası uğruna faaliyetlerde bulunan çete hareketinin finansmanını sağlamaktı. Bununla birlikte Eksarhane taraftarı tüccarlara karşı kapsamlı boykot eylemlerinde bulunarak bu kesimin ekonomik olarak çökertilmesini sağlamak da Rum komitelerinin görevleri arasındaydı. Bulgar-Makedon İç Örgütü’yle kıyaslandığında Rum komiteleri daha fazla fonları ellerinde bulunduruyorlardı ve haliyle militanlarına daha iyi maddi koşullar temin edebiliyorlardı. Rum komitesini başarılı kılan sebeplerden birini de bu durum oluşturunuyordu.⁷²¹

⁷¹⁹ Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*,279.

⁷²⁰ Georgiadou, “Selanik’in Yunanlıları”,137.

⁷²¹ Adanır, *Makedonya Sorunu*,233.

3.1.2.4. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın Makedonya Meselesine Etkisi

Pratik olarak zamanla Yunanistan politikasına yön vermeye başlayan gizli bir toplum olan “Ethnike Hetaeria”, Girit anlaşmazlığı dolayısıyla Osmanlı ile savaşa karar vererek kendi ordularını sınıra gönderdi. Gerçekleşen 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Yunanistan'ın ağır bir yenilgi almasına rağmen sonuçları Yunanlılar açısından herhangi bir toprak kaybına yol açmadı. Ancak bu savaşın Makedonya'daki Yunan ulusal davasına sonuçları yeterince ciddi oldu. Savaş sırasında ve sonrasında Osmanlı Hükümeti, Yunan Patrikliği'ne bağlı olanlara baskı uyguladı ve bunun sonucunda Patrikhane'ye bağlı çok sayıda Bulgar köyü Eksarhlık dini idaresine bağlanmayı tercih ettiler. Osmanlı-Yunanistan Savaşı, Girit sorunundan doğmasına rağmen sonuçları itibariyle Yunan Krallığı'nın Makedonya'daki prestijini önemli ölçüde azalttı ve böylece Makedonya'daki Bulgar ilerlemesi hızlanmış oldu. Yunan ordusunun savaşta galip gelen taraf olmuş olması durumunda Makedonya ve civar bölgelerdeki Yunanlıların cesaret alarak isyan girişimlerinde bulunmaları ihtimal dâhilindeydi. Makedonya'da Yunanlıların bir isyan meydana getirme beklentisi, bölgedeki köylülerin buna hazır olduğu izlenimine değil, Makedonya nüfusunun büyük çoğunluğunun Yunanlılardan oluştuğu inancına dayanmaktaydı.⁷²²

Makedonya'daki Yunan propagandasının merkezi konumunda olan Yunan Konsolosluğu ile Makedon Rumları arasında zaman zaman güçlü bir işbirliği mevcut olmuştur. Uzun yıllardan beri meydana gelen farklı gelişmeler Yunan konsolosları ile Makedonya'da yaşayan Rum toplumu arasındaki uyum ve ilişkilerin sekteye uğramasına etki etmiştir. Ancak 1897'de

⁷²² Bourchter, “The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question”, 77.

meydana gelen Osmanlı-Yunan Savaşı’nın ağır yenilgisi bütün bunlar içerisinde en ölümcül darbe olmuştu. O zamandan sonra Yunanistan Hükümeti, Osmanlı ile iyi ilişkilerin sürdürülmesinden yana bir tutum içerisinde olmaya özen göstererek fırsat kollama gibi ihtiyatlı bir politika izlemişti. Yunanlılar bu tutum içerisinde kalmaya devam ederek Bulgar propagandasının enerjilerini kaybetmelerini beklemekteydiler. Onlar aslında Bulgarlara olan nefretlerinden dolayı daha gayretli bir şekilde Osmanlı yanlısı oldular. Rumlar, 1902-1903 Bulgar isyanları süresince Osmanlı yetkililerine her yönden yardım edip onları Bulgarlara karşı mücadelelerinde teşvik etmek için yoğun gayretler sarf etmişlerdi. Bununla birlikte sık sık asi gruplara karşı intikamı kendilerine görev bildiler. Ancak Osmanlı birlikleri, çetelerle mücadele hususunda Bulgarlar ile diğer Hıristiyanlar arasında çok az bir ayrım yapmıştı.⁷²³

3.1.2.5. Yunan Çetelerinin Makedonya’daki Eylemleri

Rum çeteleri, sahip olduğu maddi üstünlük sayesinde Makedonya dışından birçok militan toplama imkânına sahipti. Halkı henüz Osmanlı vatandaşı olan ve bu sayede halkının genel itibarıyla serbestçe Makedonya’ya geçebildiği Girit adası Rum çetelerin militan kaynağını sağlayan en önemli merkezlerden biriydi. Tesalya’daki Larissa ve Tırhala 1905 yılına kadar çeşitli bölgelerden gelen militanların toplanma alanlarıydı. Osmanlı idarecileri tarafından bu durumun açığa çıkarılması üzerine 1905 yılından itibaren Volos körfezindeki küçük yerleşim yerleri militanların yeni toplanma, eğitim ve silahlanma alanları oldu. Militanlar burada eğitildikten ve silahlandırıldıktan sonra Yunan subayların emrine verilerek eylemlerde bulunacakları yerlere

⁷²³ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 136-142.

dağıtımları sağlanırdı. Militanlar çoğu kez deniz yoluyla gizlice Makedonya topraklarına sokulurlardı.⁷²⁴

Rum çetelerinin Makedonya sınırları dışında da militan topladığı gerçeği gazete sayfalarına haber olarak yansımaktaydı. Nitekim 1905-1906 yılları arasında Manastır gazetesinde dışarıdan ve özellikle Girit'ten Makedonya'ya gelen Rum çetecilere dair pek çok haber yer almıştı. Manastır'daki eşkıya baskınlarını sadece Bulgarlar yapmıyor, aynı zamanda Rum çeteler de farklı zamanlarda baskınlar gerçekleştirmiş ve halka zarar vermişlerdi. Bu çeteler daha çok Rum metropolitler tarafından idare ediliyor ve finans sorunları çözülmeye çalışılıyordu. Örneğin, Mart ayında Kesriye kazasının bir köyüne gelen Aristidi liderliğindeki bir Rum çetesi sekiz köylüyü yanlarında götürerek katletmişlerdi. On üç kişiden oluşan çetenin militanlarından birinin Rum papazı olduğu ortaya çıkmıştı. Yine aynı Rum çetesi Kesriye'nin Loşrica köyü civarında Osmanlı askerleriyle çatışmaya girmiş ve çetenin lideri Aristidi öldürülmüş olmakla birlikte yapılan tahkikat neticesinde canlı olarak ele geçirilen eşkıyadan birinin Atina'dan ve ikisinin de Pire'den gelmiş oldukları ortaya çıkmıştı. Gazetenin ifadesiyle "Yunan" çeteler Manastır vilayet merkezinde yeniden baş göstermiş ve cinayetler işlemeye başlamışlardı. Yakın bir köye gönderilen müfrezedeki bir subaya bir evin aranmaması karşılığında 50 lira rüşvet teklif edilmiş, ancak aynı evde daha sonra yapılan aramada Yunanlı Yorgi Makri liderliğindeki on altı kişilik bir çete yakalanmıştı. Araştırmalar neticesinde ortaya çıkan sonuca göre çete mensuplarından birinin Girit Rumlarından, dokuzunun Manastırlı ve geri kalan altısının ise Yunanistan vatandaşı olduğu ortaya çıkmıştı.⁷²⁵

Ekümenik patriklik ile bağlarını koparan tüm Ortodoksların Rum ruhban sınıfının dini idaresine geri dönmeye zorlamak ve

⁷²⁴ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 234.

⁷²⁵ Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", 13

bütün Eksarhist cemaatleri dağıtarak onların yerini patriklik cemaatiyle doldurmak da amaçları arasında bulunan Makedonya'daki Yunan çetelerinin hem sayıları ve hem de faaliyetleri 1905 yılının yaz aylarında sürekli arttı. Tahminlere göre her biri 100 kişiden oluşan 12 Yunan çetesi, 1905 yılının sonbaharında Makedonya topraklarında Bulgar ve Ulah unsurları başta olmak üzere kendi egemenliklerine zararı dokunduklarını düşündükleri herkese eylemler gerçekleştirmekteydi.⁷²⁶ Örneğin, 1906 yılının yaz aylarında Bulgar Eksarhlığı tarafından bildirildiğine göre Selanik vilayetine bağlı Siroz ve Drama sancakları ile Nevrekop, Yenice ve Ustrumca kazaları sınırları içerisinde yer alan çok sayıda karyede Rum çeteleri tarafından Bulgar halkına saldırılar gerçekleştirilmiş ve bu şiddet eylemleri sonucunda Bulgar halkından ölenler olmuştu.⁷²⁷ 1905 yılının Aralık ayında 36 kişiden oluşan bir Yunan çetesi Pirlepe'ye bağlı Beşişte karyesinde gece vakti halkı bir araya toplayarak onları Eksarhane'den ayrılıp Rum Patrikhanesi'ne bağlanmaları için tehdit etmişti.⁷²⁸

Rum çetelerinin 1906 yılı itibariyle Selanik vilayetinin bazı kazalarındaki mevcut durumu şu şekildeydi; Vodina'da toplam mevcudu 27 olan 2 çete, Yenice'de toplam mevcudu 120 olan 4 çete, Gevgili'de 15 kişiden oluşan 1 çete, Karaferye'de 10 kişiden oluşan 1 çete, Langaza'da toplam mevcudu 17 olan 3 çete, Kesendire'de 9 kişiden oluşan 1 çete ve Katerini'de de 4 kişiden oluşan 1 çetenin faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.⁷²⁹

Makedonya topraklarında 1905 yılından sonra Yunan çete faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Nitekim çeteler

⁷²⁶ Adanır, Makedonya Sorunu, 235.

⁷²⁷ BOA, BEO. 2879/215884, Leff 17, 18, 19, H 03 06 1324 (25 Temmuz 1906).

⁷²⁸ BOA, YB.021. 55/193, R 27 09 1321 (10 Aralık 1905).

⁷²⁹ BOA, HR.SFR.4. 726/98, Leff 9, M 08 12 1906. Selanik vilayeti sınırları içerisindeki Rum çetelerinin mevcut durumunu gösteren tablo için çalışmanın ekler kısmına bakınız.

tarafından sergilenen bu faaliyetler neticesinde Osmanlı güvenlik görevlileri ile çeteciler arasında sıklıkla her iki tarafın zayıatlar verdiği çatışmalar meydana gelmişti. Nitekim 1906 yılının Mart ayından Şubat ayına kadar Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde Rum çeteleri ile Osmanlı güvenlik güçleri arasında 32 çatışma vuku bulmuştur. Bu çatışmalarda çetelerden 180 kişi öldürülmüş, 18 kişi yaralanmış ve 58 kişi ise sağ ele geçirilmiştir. Osmanlı güvenlik güçlerinden 15 asker, 4 jandarma ve 1 zabitan şehit düşerken 28 asker de yaralanmıştır. 1907 yılının aynı dönemlerine bakıldığında ise 31 çatışmanın meydana geldiği ve bu çatışmalarda 103 çete mensubunun öldürülmüş, 10'unun yaralanmış ve 47'sinin de sağ ele geçirilmiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu dönemdeki çatışmalarda 13 asker ile 1 zabitanın şehit verildiği de belirtilmiştir.⁷³⁰

1906 yılına gelindiğinde Makedonya'nın Yunan sınırında redif taburlarıyla 2 nizamiye taburu mevcut olmasına rağmen Yunan çetelerine karşı hududun muhafazasında yeterli kabiliyette sahip olunmadığı anlaşılmaktadır.⁷³¹

Rum komitelerinin Makedonya'daki yapılanması ile birlikte bu komitelerin kontrolünde hareket eden çetelerin köy teşkilatlanması ve dolayısıyla da köylü ile münasebetlerini anlamak önem arz etmektedir. 1907 yılı itibariyle bir Rum komitesinin sunmuş olduğu 15 maddelik talimatı bu hususta yol gösterici konumunda bulunmaktadır. Çok dikkat çekici hususların yer aldığı talimatnamenin ilk maddesinde Rum çetelerinin köy civarına gelmesi durumunda bunlara yardım edileceği ve bununla birlikte komitenin çete bireylerinin ele geçirilmemesi için her gün tedbir alacağı belirtilmektedir. 4. maddesinde, mühimmat ve çete bireylerinin nakillerinin rahat yapılabilmesi ve bunların zayıatının önüne geçilebilmesi için hanelerde lağım ve mahzenlerin tertip

⁷³⁰ BOA, TFR.I.UM. 22/2164, Leff 1, H 30 12 1325 (3 Şubat 1908).

⁷³¹ BOA, Y.PRK.ASK. 237/81, Leff 1, H 17 01 1324 (13 Mart 1906).

edileceğinden bahsedilmektedir ki Makedonya'nın kuzey taraflarında uygulanması dolayısıyla fayda sağlanmış olduğuna da değinilmiştir. 5. maddesinde, komitenin küçük büyük demeden Osmanlı memurlarına rüşvet vererek askerlerin tahribat gücünü azaltacağı ve böylece çete bireylerinin yakalanmasına mahal verilmeyeceğinden söz edilmiştir. 7. maddesinde, her Rum'un komiteye itaat etmeye mecbur olduğu ve bu suretle milli hislerini ispat edebileceği vurgulanmıştır. 8. maddesinde, ahalden her birinin komite heyetinin vereceği emre itaat etmemesi durumunda vatan haini olarak mahkum olacağı ifade edilmiştir. 11. maddesinde, her köye maaşlı olarak bir kişinin postacı olarak tayin edileceği ve köylü elbisesi giyecek olan bu postacının asker gördüğü zaman köylüleri ve çete üyelerini uyarmakla mükellef olacağı belirtilmiştir. 12. maddesinde, köylülerden zengin olanların 4-5 kuruş, orta halli olanların 2-3 kuruş ve fakir olanların ise 1 kuruş vermek zorunda oldukları ve böylece bu paralar ile postacıların maaşlarının ödeneceği vurgulanmıştır.⁷³²

Makedonya'da milliyet mücadelelerinin yaşandığı dönemlerde tespit edilen suçlamaların mahkemelere intikali esnasında güç ve mevkilerini kullanarak mahkeme kararını etkileme girişimlerinin yaşanması bu topraklarda adalet güvenini sarsmakla birlikte bölgede yaşanan kargaşaya son verme gayretlerini de sekteye uğratmaktaydı. Örneğin, 1880'li yılların başında Atina İhtilâl Komitesi üyelerinden Fikyon'un mektebi, Yunan Hükümeti'nin Makedonya ile Epir bölgelerinin Yunanistan'a katılması için mektep tesisi ve Atina'dan öğretmen gönderilmesi gibi fitne işlerine teşebbüs ettiği ziyadesiyle ispat edilmişti. Bundan başka böyle bir meselenin yürütülmesinin yalnız Fikyon ile mümkün olamayacağı gerçeğinden hareketle Atina İhtilâl Komitesi tarafından daha başka memurlar istihdam edilmiş olduğundan şüphe yoktu. Soruşturmayı yürüten mahalli yetkililer birtakım

⁷³² BOA, TFR.I.M. 17/1699, Leff 66, H 09 09 1325 (16 Ekim 1907).

evrakların ele geçirilmesine muvaffak olmuşlardı. Bu evraklardan anlaşıldığına göre Fikyon'un Manastır ve Selanik Yunan konsolosları ile Atina Merkez Komitesi'yle istihbarat alışverişinde bulunmaktaydı. Fikyon ile birlikte ele geçirilen evraklarda adı geçen şahıslardan birkaçı sorgulandıktan sonra Manastır harp divanı huzuruna gönderildi. Bu sebeple lekelenenleri gören Yunanlılar ve kendi taraftarları Yunan meselesinin bu endişe verici vakasının herkeste uyandırdığı kötü tesiri bertaraf etmek ya da hiç olmazsa hafifletmek için yerli köyü birbirine düşürmüşlerdi. Bu konuda Rumlar ve Rumluk davasında bulunanlar olağanüstü gayret gösterip yetki ve makamlarını kullanmaktan geri durmamışlardı. Manastır Rus konsolosu ile Yunan konsolosu harekete geçerek vilâyet tercümanı ve harp divanı hâkimi Esad Efendi marifetiyle harp divanı üzerinde nüfuz etmeye muvaffak olmuşlardı. Harp divanı üyelerinden yalnız Esad Efendi Rum lisanına aşina olduğu cihetle Rus ve Yunan konsoloslarının talimatlarına uygun beyanatlar vererek suçlananların güya Ulah muallimlerinin iftiralara kurban olmuş olduklarını harp divanına arz etmekteydiler. Esad Efendi'nin hileleri sayesinde harp divanının 13 suçlunun tahliyesine karar vermesi ve yapılan incelemeler sonucu ele geçirilen evrakın meclis huzurunda okunması dolayısıyla Kesriye yönetimi tarafından diğer kimseler ile memur olarak Manastır'a gönderilmiş olan Ulah mektebinin suçsuz ve günahsız muallimini mahkûm etmesi herkesi şaşkınlık içerisinde bırakmıştı. Rus ve Yunan konsolosları kendi politik planlarınca harp divanından elde etmiş oldukları bu muvaffakiyetle yetinmeyip fazla olarak Kesriye yönetimiyle mahalli idarelere yardım etmiş olan devletin gerçek dostlarının dahi harp divanı huzurunda müfteri sıfatıyla yargılanmalarının icrasını Esad Efendi'den talep etmişler ve bu taleplerinde dahi istediklerini elde etmişlerdi. Yunan gazetelerinin "Yunan başarısı" adıyla nitelendirdikleri bu vaka netice itibari ile Yunan ve Slav taraftarlarını cesaretlendirmekle birlikte bunların düşmanları olup Türklerin tarafında bulunanların

ise cesaretini kıracağı şüphesizdi. Yunan tarafı için çalışanların serbest bırakılması ve Yunan ile Slav taraftarlarına aykırı olarak Osmanlı’ya sadık olarak hizmet etmiş olan günahsızların mahkûmiyeti, ahali nazarında Yunan ve Slav milliyetçiliği meselesine iştirak edenlerin Osmanlı Hükümeti aleyhinde teşebbüste bulunsalar bile cezadan kurtulabileceklerine ve bilakis Osmanlı menfaatleri için cansiperane çalışanların hapsedilebileceklerine dair açık bir delil idi. Bundan başka, kabahatlıların bu yolla tahliye edilmeleri ve Osmanlı’ya sadık ve masum olan kişilerin mahkûmiyeti, Yunan basınının Rum konsolosu ile memurları tarafından gerçekleştirilen düzen yıkıcı faaliyetleri içeren evrakın sahte olduğuna dair yayınladıkları yalanları resmen ve açıkça meşrulaştırmak demektir. Buradan Manastır harp divanının keyfi hareket ettiği ve devlet menfaatine bütünüyle aykırı davrandığı ortadaydı. Nitekim Manastır valisi Halil Rıfat Paşa emrine bağlı olarak mahalli yetkililer tarafından Manastır ve Görice’de bazı kişilerin evleri arandı ve ele geçirilen evraktan bu kişilerin Fikyon, Selanik ve Manastır Rum konsolosları ile Atina komitesiyle istihbarat alışverişinde buldukları ortaya çıkarılmıştı. Durum böyleyken Ulah Kalisure ahalisinden Çoço Duka peder ve oğlu Tabib Argiropulos Çolanpedo, Naki Benisa, Nikola Koko adlı kimseler Kesriye yetkililerince icra edilen sorgudan dolayı pek ziyade lekelenmişlerdi.⁷³³

3.1.2.6. Yunan Propagandasının Makedonya’daki Başarısı Üzerine Bir Değerlendirme

Yunan propagandasının en büyük zayıflığı çok geniş bir alana yayılmış olması ve bu nedenle yoğunluğunu kaybetmesidir. Rumlar, propagandalarını Makedonya’nın güney ve güneybatı bölgeleriyle sınırlayarak Yunan Devleti için bu bölgeleri muhafaza

⁷³³ BOA, Y.EE.KP. 1/70, H 29 12 1300 (31 Ekim 1883).

edebilirlerdi. Fakat onlar, bunu yapmak yerine tamamen dağınık birkaç Yunan topluluğunun ya da kendilerince ifade ettikleri Bulgarca konuşan Rumların varlık gösterdiğine inandıkları Bulgar semtlerinde kendilerini tutmaya çalıştılar. Böylece güvenli alanları bile kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldılar.⁷³⁴

Yunanlıların Makedonya ile ilgili tutumları elbette Sırlar ve Romanyalılar ile karşılaştırılmazdı. Yunanlılar, Helenlerin geçmişteki şöhretleriyle gurur duyuyor olmakla birlikte geçmişlerine duymuş oldukları sempatileri kendi tarihlerinin her devresinde ve özellikle de özgürlük için kendi mücadelelerinde onlara avantajlar sağlıyordu. Atina'da bir kişi Büyük İskender ile Aristoteles'in ismini sıkça duyardı, fakat bu isimler Makedonya Sorunu'nun kalıcı ve pratik olarak çözülmesi için bir öneme sahip değildi. Geçmişte hangi ırk veya ırkların hüküm sürdüğü ya da işgal ettiği düşünülmeden o günkü şartlar olduğu gibi kabul edilerek Makedonya'da çözüm bulunmalıydı. Epir, belki de tüm Arnavutluk'un güneyi, Güney Makedonya ve Levant adaları Yunan topraklarına katılabilirdi, fakat kuzey ve merkez Makedonya'nın geleceğin Helen devletinin sınırları içinde yer alması mümkün görünmüyordu. Yüzyıllar önce Bizans İmparatorluğu'nun restorasyonu mümkün görünebilirdi, çünkü yarımadanın Hıristiyanları için çoğu zaman Yunan medeniyetinden başka hiçbir medeniyet bilinmiyordu. Ancak son yüzyılda Balkan ırklarının ulusal olarak canlanması böyle bir rüyanın gerçekleşmesini imkânsız kılmıştı.⁷³⁵

⁷³⁴ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 136-142.

⁷³⁵ Bourchter, "The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question", 75-78.

3.1.3. Rum Patrikhanesi

3.1.3.1. Rum Patrikhanesi’nin Evrensellikten Ulusçuluğa Bir Politika Benimsemeye Başlaması

Meşhur Bulgar Kralı Boris, 864’te Hıristiyanlığı kabul ettiğinde düşman olarak gördüğü Bizans İmparatoru’nun tesiri altındaki İstanbul Patrikhanesi’nin dini idaresi altında yer almaktan ise Roma kilisesine yakın olmayı tercih ettiğini göstermişti. Bu durumdan derin bir endişeye kapılan İstanbul Patrikhanesi, Bulgar Kraliyet’i sınırları içerisinde bulunan Tırnova’da müstakil bir Bulgar kilisesi kurulmasına ve bu kilise için bir Bulgar metropolit ile on piskopos tayinine rıza göstermişti. Bu karar ile birlikte Ortodoksluk dünyasında her ne zaman müstakil bir hükümet teşekkül ederse orada bulunan patrikhane yine en büyük dini makam olarak tanınmak üzere müstakil bir kilise kurulması usulü tatbik edilmiş oluyordu. Bu şekliyle bir hükümet sınırlarının değişmesi durumunda ruhani dairelerde de bir değişiklik olmasının önüne geçilmiş olunuyordu.⁷³⁶

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul’un fethinin ardından ilk olarak şehrin tekrar canlı bir görünüme kavuşması için gayret göstermiş ve bunu sağlayabilmek adına şehirde ikamet eden Rumlarla samimi ilişkiler geliştirmek istemişti. Bu amaçla Fetih sonrası ilk faaliyet olarak şehirden kaçan Rumların yeniden şehre dönebilecekleri ve konutları elinden alınmış olanlara ise yeni ev verileceği ilan edilmişti.⁷³⁷ Fakat Fethin hemen ardında Fatih Sultan Mehmed’in girişimiyle Ortodokslar adına en önemli adım dini yönetim alanında atıldı. Fatih Sultan Mehmed, boyun eğdirdiği bu medeniyete büyük saygı duymakla birlikte Yunan düşüncesi ve

⁷³⁶ İrtem, *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 145.

⁷³⁷ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, (Çev.: Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2015, 213.

kültürüne şahsi olarak son derecede ilgili idi. Osmanlı yönetiminden memnun kalan bir Hıristiyan nüfus meydana getirmeye kararlı olan Sultan Mehmed, Ortodoks Kilisesi'nin liderliğine uygun şartları taşıyan ve kendisine Ortodoks Hıristiyanlarını yönetmede en üst seviyede faydalı olabilecek birini bulmaya çalıştı. O dönemlerde özellikle de Roma Kilisesi ile birleşme hususundaki dini ihtilaflar sebebiyle Ortodoks Hıristiyanları bölünmüş bir vaziyetteydi. Fatih Sultan Mehmed, aradığı özelliklere sahip olan ve keşiş olarak Gennadios adını almış bulunan Georgios Scholarius'u yeni patrik olarak görevlendirdi. Yeni patrik,⁷³⁸ o zamanlarda sıkça yaşanan Roma kilisesi ile birleşme tartışmalarında Roma ile birliktelik fikirlerine karşı çıkmaktaydı ve bu konudaki muhalif tutumu da onu avantajlı kılıyordu. Fatih Sultan Mehmed ile patrik, yeni bir kilise örgütlenmesi hususunda birlikte hareket etti ve Sultan, 1454'te kendisini patrik tayin ettiğini gösteren nişanları takdim etti.⁷³⁹ Fatih Sultan Mehmed, Georgios Kurtesis Scholarius'un "Gennadios" adıyla patrik ve dolayısıyla da imparatorlukta tüm Ortodoksların ruhani ve sivil lideri olarak seçilmesini sağlayarak Ortodoksların dini yaşamlarını kurumsal olarak da devam ettirmelerine imkân veren uygulamaya gitmişti. Böylece Padişah, Gennadios'u

⁷³⁸ İlk Patriklik merkezi olarak Bizans döneminde Ayasofya'dan sonra ikinci büyük ve kutsal mabet olarak görülen Havariyyun Kilisesi kullanılmıştı. Havariyyun Kilisesi, bir süre sonra yıkılarak yerine Fatih Camii inşa edilmişti. Patriklik merkezi 1455'te Gennadios'un talebiyle Pammakaristos Kilisesi'ne taşınmıştı. XVI. yüzyıl ortalarına kadar Pammakaristos Kilisesi'nde bulunmaya devam eden Patriklik merkezi, 1586'da Şeyhülislam Çivizâde Mehmet Efendi'nin fetvasıyla kilisenin "Fethiye Camii" ismiyle camiye çevrilmesi sonrası, Fener semtinde yer alan "Eflak Konağı Kilisesi"ne taşınmıştı. 1597'de Balat'ta bulunan Aya Dimitri Kilisesi'ne nakledilen Patriklik merkezi daha sonra 1602'de Fener'deki Aya Yorgi (Agios Georgios) Kilisesi'ne taşınmıştı. Patrikhane bu tarihten itibaren Fener semtinde bulunması sebebiyle "Fener Rum Patrikhanesi" olarak anılmaya başlanacaktı. Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 41.

⁷³⁹ Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)1*, 54.

Ortodoks dünyası üzerinde hem sivil ve hem de dini olarak en büyük otorite haline getirmişti.⁷⁴⁰

Padişahın bu uygulaması ile 1454’te “Ortodoks Millet” sistemi resmen kurulmuş oldu. Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Eflâklılar, Arnavutlar, Hırvatlar, Boğdanlılar, Rutenyalılar, Karamanlılar, Suriyeliler, Melkitler ve Arap Hıristiyanlar gibi bir dizi etnik ve dil grubundan oluşan Ortodoks Millet sisteminin yöneticileri İstanbul’da bulunan Patrikhane’nin yetki alanına dâhildiler. Her millet, kendilerinden olan ve önder kabul ettikleri birer din adamı aracılığıyla patrikhane’ye bağlı bulunuyordu. Merkezde ve yerel düzeydeki dini liderler kendi milletlerindeki cemaat üyelerince seçiliyor ve ortaya çıkan sonuçlar Padişahın onayına sunuluyordu. Genellikle etnik bir toplumu temsil eden ve daha alt seviyedeki din adamlarından olan piskoposlar, Rum veya Ermeni patriklerine karşı kendi dinî etnik cemaatlerini temsil ediyorlardı. Milletlerin, Osmanlı idare sistemi çerçevesinde dini, kültürel ve aile ilişkileriyle ilgili olarak kendilerini idare etme yetkileri vardı. Fakat milletlerin tüm üyeleri güvenlik, nizam, hukuk, yasaların uzlaşmazlığı ve vergilendirme ile ilgili bütün konularda devletin hukuk temsilcisi kadının yargı yetkisine tabiydiler. Sultan devletin ve Müslümanların tek temsilcisi olmasına rağmen Hıristiyan unsurların dini bir lideri olarak görünmüyordu. Çünkü Hıristiyan milletleri ile ilgili bütün dini konular milletlerin kendi içindeki kilise meclisleri ve patrikler tarafından değerlendiriliyordu. Hıristiyan unsurlardan her biri Padişahı dini bir temsilci ya da otorite olarak değil, mevcut durumun koruyucusu ve kanunun uygulayıcısı olarak görüyorlardı. Ayrıca Hıristiyan milletler, Padişahı hem devlet memurlarına ve hem de kendi önderlerine karşı koruyucu olarak algılamaktaydılar. Millet sistemi, Padişahı, Osmanlı yönetiminde bulunan millet

⁷⁴⁰ Güllü, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi: Osmanlı’dan Cumhuriyet’te*, 40-41.

unsurlarıyla doğrudan muhatap olmaktan alıkoyarak ülkenin tarafsız bir yöneticisi olarak saygınlık kazandırmakla birlikte kendi otoritesini korumasına imkân sağlıyordu. Böylece Hıristiyan teba yönetimi ile ilgili istenmeyen bir durum ortaya çıktığında sorumluluğu üstlenebilecek kişi ya da kurumların oluşturduğu bir araçlar zinciri meydana getirilmişti.⁷⁴¹

Oluşturulan millet sistemi çerçevesinde patrikler, mali, dini ve hukuki alanlardaki giderlerini karşılamak için kendi cemaatlerinden vergi toplama yetkisine sahipti. Böylece her cemaatin dini işleri ve yönetimine yönelik harcamalar bu vergiler aracılığıyla karşılanırdı. Fakat patrikler, kendi sorumluluk alanına dâhil cemaatlerini ağır vergilerle mağdur etmemeleri için belli bir kaideye uymaları hususunda denetlenirlerdi. Bu yolla patrikler, hastane, eğitim ve vakıf gibi kurumları tamamıyla özgürce yönetirlerdi.⁷⁴² Osmanlı Devleti, İslam dinindeki Zımmi hukuku kaidesiyle birleştirerek meydana getirmiş olduğu Millet Sistemi sayesinde yıkılışına kadar olan süreçte kendi tebaası arasında birlik, beraberlik, hoşgörü, adalet ve saygıyı tesis edebilmişti.⁷⁴³

Ortodoks Milleti'ni temsilen en yetkili dini merci olan İstanbul Rum Patriği, misyonu gereği önemli sorumluluk ve görevler üstlendi. Fethin ardında Ortodoksların sözcülüğünü yapmaya başlayan İstanbul Patrikliği, açık bir şekilde Balkanlarda faaliyet gösteren diğer kiliselere karşı önemli ayrıcalıklar elde etti. XVIII. yüzyılın yarısına gelindiğinde Bulgar kilisesi ile Sırp kilisesi İstanbul'daki Rum kilisesine eşit olmadıkları gibi etkileri o kadar zayıflamıştı ki İstanbul Rum kilisesi onları bütünüyle etkisi

⁷⁴¹ Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, 67-68.

⁷⁴² Gülnihal Bozkurt, *Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK, Ankara 1996, 30.

⁷⁴³ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler*, C.X, Ankara 2002, 217.

altına alarak varlıklarını etkisizleştirebilmişti.⁷⁴⁴ Böylece ilerleyen zamanlarda Ege, Yunan adaları ve Osmanlı yönetimindeki Balkanların tümünde etkin hale gelmesiyle İstanbul Rum Patrikliği, Ortodoks halkının yegâne dini merkezi hüviyetine kavuşmuştu. Osmanlı Devleti, Ortodoks Patrikliğini kendi yönetim sistemiyle uyumlu ve halklar arasında bütünleşmeyi sağlayan sağlam temelli bir idari ağa dönüştürmüştü. İstanbul Rum Kilisesi, kendi dini yetkisi altında bulunan toprakları, nüfuslarına göre piskoposluk ya da alt piskoposluk bölgeleri biçiminde örgütleyerek Balkan topraklarının bütününde rahipten patriğe uzanan bir hiyerarşi teşkil edilmişti.⁷⁴⁵

Ortodoks Rum Kilisesi, idaresi altında bulunan Hıristiyan halklarına karşı sorumluluk bilinciyle hareket ederek çok önemli hizmetlerde bulundu. Kilise, Hıristiyan uluslararası bağımsızlık fikirleri oluşmaya başladığı zamana kadar Hıristiyan toplumları ideolojik bakımdan sürekli canlı tuttu. Rum Kilisesi, Hıristiyanlığın kendine özgün yapısını üstün bir gayretle muhafaza etmeye çalışmakla birlikte Ortodoksluğu diğer mezhep faaliyetlerine karşı korumayı başarabilmişti. Osmanlı Devleti, Ortodoks kilisesi ile kıyaslandığında açık bir farkla Katolik kilisesini tehlikeli görüyordu. Nitekim Osmanlı, Venedikliler ile Katolik Habsburgları düşman olarak görmekteydi. Katolik kilisesini kendisine rakip ve düşman olarak gören Ortodoks patriği yetkilileri ise XVIII. yüzyıla gelindiğinde Katolik bir devletin idaresi altındakilerin özellikle de Erdel'dekilerin Osmanlı egemenliği altında yaşayanlardan çok daha kötü durumda olduklarını açık bir biçimde görmekteydiler. Bu

⁷⁴⁴ Ohri Başpiskoposluğu'nun yürürlükten kaldırılmasını (1767) takiben Makedonya Kilisesi Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlandı. İstanbul'dan gönderilen Rum piskopos ve metropolitleri, Ohri Başpiskoposluğu'nun Makedon dini görevlilerini bertaraf ederek Makedonya'da Rum dini etkisini güçlendirdi. Onlar, yüzyıllık eski kitapları, kayıtları ve dini metinleri yok ettiler ve sıklıkla Makedon kilise yazıtlarını Rumlar lehine değiştirdiler. Seton-Watson, *The Rise of Nationality In The Balkans*, 125.

⁷⁴⁵ Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)1*, 55-56.

sebeple Ortodokslar genellikle Osmanlı yönetimini bir Katolik devletin idaresine tercih etmekteydiler. Bu ve buna benzer nedenlerden dolayı Osmanlı ile patriğin çıkarları çoğunlukla birbiriyle uyuşmaktaydı. Fakat Osmanlı yönetimi ile Ortodoks dünyasının dış çıkarlar hususundaki bu uyumu, XVIII. yüzyılda zamanın en büyük Ortodoks gücü olarak öne çıkan Rusya'nın Balkan Ortodoks ulusları üzerinde derin etkiler bırakmaya başlamasıyla büyük bir aşınmaya uğradı. Nitekim Patrikhane ile Balkan Ortodoks nüfusu, bu devletin kendilerine yönelik politikalarından etkilenmekte ve dolayısıyla ondan yardım bekler duruma gelmişlerdi. Öte yandan Rusya, Ortodokslar üzerinde bütün kontrolü eline alacak biçimde güçlü bir nüfuz sağlayamadı. Ortodoks Hıristiyanlar ile kilise, Rusya'dan mümkün olduğunca destek beklemesine rağmen hiçbir zaman ona bütünüyle bağımlı olmayı gerektirecek bir ilişki kurma düşüncesinde değillerdi.⁷⁴⁶

Rum toplumunun en varlıklı ve entelektüel kesimini İstanbul'da ikamet eden Fenerli beyler oluşturmaktaydı. Bu kesim, Patrikhane merkezinin de yer aldığı Fener semtinde ikamet ettikleri için "Fenerli Beyler" olarak nitelendirilmişlerdi. Fenerli beylerin büyük çoğunluğu, kendi otoritelerine katkıda bulunacağı gerekçesiyle soylarının Bizans'a dayandığını iddia ediyor ve bunu hazırlattıkları soy ağaçları ile Bizans'ın çift başlı kartal armasını mühür olarak kullanarak kanıtlama gayretindeydiler. Fenerli beyler, varlıklı olmakla birlikte birçok dil bilmek gibi kültürel bakımdan birikimli kimseler olmaları sebebiyle tercümanlık başta olmak üzere Osmanlı bürokrasisinde rahatlıkla görev alıyorlardı. Prut Savaşı'nda (1711) Boğdan Prensi Dimitri Kantemir'in Ruslarla işbirliği içerisinde olarak Rusya'ya kaçması sonrası Osmanlı yönetimi tarafından Eflak ve Boğdan voyvodalarına bölgedeki yerli ailelerden birinin atanma usulüne son verilerek bu mevkilere Fenerli beylerden kimseler atanmaya başlamıştı. Osmanlı

⁷⁴⁶ Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*1, 58-59

yönetimince bölgede kendi otoritesini sarsacak gelişmelere engel olmak amacıyla sıkı kontrol altında tutulmuş olmalarına rağmen beyler, aldıkları ayrıcalıkla bu tarihlerden itibaren gittikçe daha da güçlenmeye başlamış ve Eflak ile Boğdan'da 100 yıldan fazla hüküm sürmüşlerdi.⁷⁴⁷

Rumların tamamında olduğu gibi Fenerli beyler de resmi dili Yunanca olan ve Yunan asilzadeleri yönetiminde geniş sınırlara sahip bir Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmeyi hedefliyorlardı. Selanik başta olmak üzere diğer bazı önemli sanayi ve ticaret şehirlerinde ikamet eden zengin Rumlar ile İstanbul'daki Fenerli Rumlar, Ortodoks Kilisesi hiyerarşisinin üst tabakasını derinden etkilemeye başlamıştı. Bu sebeple kilise yapılanmasının üst mevkilerinde evrensellikten Yunan ulusçuluğuna kayan bir anlayış hâkim olmuştu. XVIII. yüzyıla gelindiğinde oldukça zengin ve yüksek makam elde etmiş olan bu kişiler, Rum milleti içerisinde de saygın bir konum elde etmişler. Bütün Ortodoks milletleri eşit bir oranda temsil etmesi beklenen Rum Kilisesi, Yunan ulusçuluğu etkisinde kalmış ve bu durum Yunan olmayan diğer Ortodoks halklarını büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı.⁷⁴⁸ Nitekim İstanbul Rum Patrikhanesi, ruhani idaresini elinde bulundurduğu bölgelerde Ortodoksluk Kilisesi ile Helenizm ilkelerini bir tuttuğundan Rumlardan başkalarının menfaatlerini hiç düşünmüyordu. Patrikhane, Yunan bağımsızlık davasını benimsemekle birlikte Balkanlarda Helenizm'in yayılmasını ve üstün gelmesini istiyordu. Bu gaye ile ne Bulgarlara, ne Sırlara ve ne de Ulahlara kendi ırklarından metropolitler tayin ettirmiyor ve kendi dillerinde eğitim-öğretim faaliyetleri yürütülecek mektepler

⁷⁴⁷ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 51-52.

⁷⁴⁸ Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*1, 62.

açmalarına engel olmak için elinden gelen her zorluğu gösteriyordu.⁷⁴⁹

Varlığı iyiden iyiye hissedilmeye başlanan Yunan milliyetçiliğini kabullenemeyen Bulgar, Sırp ve Rumen gibi bazı toplumlar Ortodoks Kilisesi'ndeki Yunan tekeline son vermek ve kendi ulusal kiliselerini meydana getirmek için ilk adımları atmaya başladılar. Oluşan bu tepki İstanbul Patrikliğinin itibarını sarstı ve tüm Balkan Ortodoksları üzerindeki nüfuzunu azalttı. Giriştikleri faaliyetlerle zamanla genişleme alanı elde edecek olan bu ulusal hareketler, İstanbul Rum Patrikliğinden bağımsız olarak gelişecek ve farklı yer ve zamanlarda onunla çatışır vaziyette olacaktı.⁷⁵⁰

Yunanistan'ın 1830'da teşekkülünden sonra Helenicilik davasını sürdürme görevi artık yalnızca İstanbul Rum Patrikliği'ne düşmüyordu ve bu davanın çıkarlarını koruma görevini aynı zamanda yeni kurulan Yunan devleti de göğüslemişti. Bu yeni devletçik, 1835'ten itibaren Makedonya'daki konsolosları aracılığıyla Yunan davasının sürdürülmesine destek vermeye başladı. Milliyetçi fikirlerin yayılmasında ve Ulusal bilincin uyandırılmasında en etkili araç olarak okul ve kilise görüldüğünden Patrikhane ile Yunan Devleti'nin tüm gayretleri Rum Ortodoks okul ağının Makedonya'da olabildiğince genişletilmesine yoğunlaştırıldı. Bu hedefler doğrultusunda vakit kaybedilmeksizin İstanbul, Atina ve Makedonya'nın hemen hemen her bölgesinde birçok eğitim dernekleri kuruldu ve bu dernekler sayesinde başarılar elde edilmişti.⁷⁵¹

XIX. yüzyılın son yıllarına kadar Osmanlı yönetimi, diğer Hıristiyan Ortodoks milletlerine karşı Rum Patrikhanesi'nin imtiyazını muhafaza ediyordu. Çünkü o döneme kadar Bulgarlar ve

⁷⁴⁹ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 147.

⁷⁵⁰ Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)1*, 63.

⁷⁵¹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 110-111.

Sırlara oranla Rumlar daha az tehlike arz ediyordu. Ayrıca Bulgarlara kıyasla Rumların azınlıkta kaldığı yerlerde Rumların himaye edilmesi bir dereceye kadar Osmanlı çıkarlarına hizmet etmekteydi. Bu sebeple Osmanlı yönetimi, Patrikhane'nin kilise ve mektepleri elinde bulundurduğu yerlerde Bulgar, Sırp ve Ulahlara kilise ve mektep inşası için ya ruhsat vermiyor, ya da ruhsat vermeyi zorlaştırıyordu. Rumeli ve Makedonya topraklarında Rumların himaye edilmesi bir dereceye kadar Osmanlı menfaatine katkıda bulunmuş ise de bu zamandan itibaren Rumların giriştikleri faaliyetler, Osmanlı yönetimince kendilerine sırt çevrilmesine sebep olmuştur.⁷⁵²

3.1.3.2. Bulgar Metropolit ve Piskoposların Tayin Edilmesine Rum Patrikhanesi'nin Tepkisi

Bulgar Eksarhlığı'nın 1870 yılında teşkil edilmesi Rum Patrikhanesi'nin şiddetli muhalefetine sebep olmuştu. Patrikhane, bu fermanın kiliseler kanunu ile Osmanlı'nın din ve mezhep kaidelerine aykırı olduğunu ifade etmişti.⁷⁵³ Rusya ve Sırbistan Ortodoks kiliselerinin Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşuna destek vermeleri Patrikhane'nin karara karşı çıkmasının etkilerini azaltmıştı.⁷⁵⁴

Bulgar Eksarhlığı'nın meydana getirilmesi ile birlikte bir bölgede yaşayan Ortodoks halkın çoğunluğunun istemesi durumunda oraya Bulgar metropoliti tayin olunacağı kaidesi nizamnamede yer almıştı. Bu doğrultuda Üsküp ve Ohri'ye birer metropolit tayin edilerek beratları dâhi verilmişti. Bu metropolitlerden birinin 93 Harbi esnasında Rusya safında savaşa katılması ve diğerinin ise vefat etmiş olması hasebiyle daha sonra

⁷⁵² BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, Leff 90, H 11 07 1327 (29 Temmuz 1909).

⁷⁵³ BOA, İ.MTZ.(04). 4/110, H 26 03 1288 (15 Haziran 1871).

⁷⁵⁴ BOA, İ.MTZ.(04). 4/110, H 26 03 1288 (15 Haziran 1871).

yerlerine Eksarh tarafından birer metropolit tayin edilmiş ve beratların verilmesi Rusya sefaretî tarafından uygun görülmüştü. Ancak Rum Patrikhanesi'nin itirazı ile birlikte Babîâlî'nin tereddütte düşmesi neticesinde bu makamlar boş kalmıştı.⁷⁵⁵

Sadrazam Kamil Paşa, 8 Temmuz 1890 tarihinde Bulgar metropolitlerin tayini hususunda şu sözleri söylemişti: “*Devlet-i Aliye'nin iç ve dış işlerinde içinde bulunduğu zor durumdan çıkması bazı tedbirlerin alınması ile sağlanabileceği ve bu tedbirlerden biri ise Bulgar metropolitlerin tayin edilmesi idi. Aksi takdirde Bulgarların devlet aleyhinde bulunmaları ve düşmanların maksatlarına hizmet etmekten kendilerini alıkoyamayacağı aşikârdır.*”⁷⁵⁶

Bölgede ikamet eden halkın 1890 yılı itibariyle kendilerine Bulgar metropolit gönderilmesi taleplerinde ısrarcı bir tutum sergilemelerine karşılık Hükümet'in bu konuda olumlu adımlar atmaya hazırlanmasına Rum Patrikhanesi tarafından şiddetle karşı çıkmıştır. Öte yandan Bulgarlar ve Eksarhlık ise beratların verilmesi için Hükümet'e baskı yapmaktaydılar. Her iki tarafın birbirleriyle didişmelerinin ve suçlayıcı üsluplarının şiddetinin artması sebebiyle Hükümet tarafından bu işin bir nihayete erdirilmesine karar verilmiştir. Nitekim Üsküp ve Ohri'ye Bulgar metropolitlerin tayin edilmesi hususunda komisyonda üç seçenek üyelerin oyuna sunulmuştur. Bu seçeneklerden birincisi, Bulgaristan'a memur sıfatıyla bir komiser gönderilmesi, ikincisi Üsküp ve Ohri Bulgar metropolitlerinin beratlarının verilmesi ve üçüncüsü ise hiçbir şey yapılmaması şeklinde idi. Komisyonda üçüncü seçenek yönünde olumlu görüş beyan edenler olduysa da Sadrazam tarafından bunun kabul edilemeyeceği kâti surette bildirilmişti. Bunun üzerine birinci ve ikinci seçenekler üzerinde yoğunlaşılması neticesinde komisyondaki üyelerden biri olarak

⁷⁵⁵ BOA, Y.EE. 39/11, Leff 1, H 13 03 1308 (27 Ekim 1890).

⁷⁵⁶ BOA, Y.A.HUS. 236/76, Leff 2, 3, H 20 11 1307 (08 Temmuz 1890).

görev yapmakta olan Ahmet Cevdet Paşa’nın da desteklediği ikinci seçenek kabul edilmişti. Bulgaristan’a komiser tayin edildiği takdirde Rusya’nın gücendirilmiş olacağı ve bu da devletçe takip edilmekte olunan tarafsızlık ilkesine gölge düşürecek bir durum meydana getirecekti. Ama beratlar verilince yeni bir şey yapılmış olmayacağı ve dolayısıyla daha önce tayin olunmuş olan iki metropolit boşalan yerlere yine iki metropolit tayin edilmiş olacaktı. Böylece önceleri bu beratların verilmesi hususunda tavsiye vermiş olması sebebiyle Rusya tarafından buna açıktan açığa itiraz edilemeyecekti.⁷⁵⁷

Osmanlı Hükümeti’nin Bulgarların bazı dini taleplerinin yerine getirilmesi doğrultusunda harekete geçmesi karşısında Rum Patriği’nin derin bir endişeye kapıldığı ve rahatsızlık duyduğu görülmektedir. Rum Patrikhanesi’nin rahatsızlık duyduğu başlıca hususları yine Rum Patriği tarafından 1890 yılının Eylül ayında piskopos ve rahiplere gizi bir surette gönderilmiş olduğu mektup tarzındaki bir yazıda anlaşılmaktadır. Yazıda özetle, Fatih Sultan Mehmed tarafından uygulanmakta olan kilise ve mezhep kanununun hiçe sayılarak Rum Patrikhanesi’nin imtiyazının bertaraf edilmeye çalışıldığı yazılmaktaydı. Ayrıca Patrikhane’nin mektepler üzerindeki kontrolünün etkisizleştirilmeye çalışıldığı, Rum mekteplerinin programı incelenerek kabahatli görülenlerin divan-ı harplerde yargılandıkları belirtiliyordu. Kilise kanunlarına ve berat-ı hümayun kaidelerine muhalif hareket eden papazların mahkeme huzurunda İncil üzerine yemin ettirilmeye mecbur bırakıldıkları da vurgulanıyordu.⁷⁵⁸

Rum Ortodoks mezhebine ayrılmış olan Üsküp ve Ohri’ye piskoposlar gönderilmesi meselesi zuhur ettiğinde Rum Kilise Heyeti, bu konuyu tekrar araştırmak ve görüşmek için Hükümet’e sunmuştu. Metropolitler ve piskoposların tayin ve terfilere,

⁷⁵⁷ BOA, Y.EE. 39/11, Leff 3, H 13 03 1308 (27 Ekim 1890).

⁷⁵⁸ BOA, Y.PRK.BŞK. 19/54, Leff 65, M 28 Eylül 1890.

“Metropolit Meclisi” tarafından düzenlenerek Babıâli’ye takdim edilmekte ve verilecek mazbata üzerine yerine getirilebiliyordu. Hatta bir vilayette iki piskoposun varlığı Ortodoks mezhebine ve kiliseler kanununa bütünüyle aykırı olduğu Rum Patriği tarafından ifade ediliyordu. Hükümet’e müracaat edilerek Bulgar metropolitleri beratları maddesinin geri alınması ya da Bulgar piskoposların kıyafetlerinin değiştirilmesi ve verilecek beratlarda bunların “şizmatik piskopos” yani dinden sapmış ve Ortodoks olmayan kişiler olarak ilan edilmesi istenmişti. Patrik’e göre bu talepler Hükümet tarafından kabul edileceği vaadinde bulunmuş ise de Sadrazam bu vaadi yerine getirmeyerek Üsküp ve Ohri’ye gönderilen iki piskoposa verilen beratda bunlar Ortodoks mezhebenden ayrı gösterilmemişlerdi.⁷⁵⁹

Rum Patriği, Hükümet’in bu uygulamalarını protesto ettiğini bildirmek gayesiyle 1890 yılının Eylül ayında istifasını vermişti. Patrik, Hükümet’in Rum Patrikhanesi karşısı politikalarından vazgeçirilmesi için istifa etmek mecburiyetinde kaldığını bildirirken Osmanlı topraklarındaki tüm Rum kiliselerinin faaliyetlerini geçici olarak durdurmaları yönünde talimat vermişti.⁷⁶⁰ Patrikhane’nin bu talimatı doğrultusunda İstanbul’daki Rum kiliselerinin başpapaazları Patrikhane binasında toplanarak Patrik vekili tarafından emir almış olduklarını söyleyip kiliselerde ayin yapılmayacağını bildirmişlerdi.⁷⁶¹ Birçok yerde Rum kiliselerinin kapandığı, çanların çalınmadığı ve hatta kiliselerin kapatılması dolayısıyla bazı cenazelerin kaldırılmadığı, vefat edenlerin kiliseye götürülmeyerek doğruca kabristana götürüldüğü haberleri Hükümet’e iletilmekteydi.⁷⁶² Kasım ayı itibariyle Selanik

⁷⁵⁹ BOA, Y.PRK.BŞK. 19/54, Leff 65, M 28 Eylül 1890.

⁷⁶⁰ BOA, Y.PRK.BŞK. 19/54, Leff 65, 66, H 30 03 1308 (13 Kasım 1890).

⁷⁶¹ BOA, Y.PRK.ZB. 6/44, Leff 1, H 29 02 1308 (14 Ekim 1890).

⁷⁶² BOA, Y.PRK.BŞK. 19/54, Leff 62, H 30 03 1308 (13 Kasım 1890).

ve Siroz'daki Rum kiliselerinin de ibadete kapatılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶³

Bu dönemde Rum Patrikhanesi'nin Osmanlı Hükümeti'ne karşı zaten var olan düşmanca tavırlarının artmış olduğu görülmektedir. Nitekim Patrikhane'nin fesatlık ve Osmanlı hukukunu tanımaz faaliyetlerinde bulunmaları Romanya kamuoyunda dâhi hissedilmekteydi.⁷⁶⁴

3.1.3.3. Patrikhane Etkisinden Kurtulmaya Çabalayan Ulahlara Rum Din Adamlarının Baskısı

Bulgar Eksharlığı'nın kurulmasıyla Makedonya'da Rumlar ile Bulgarlar arasında mevcut kilise ve mektep paylaşımları konusunda büyük ihtilaflar ortaya çıkmıştı. Bu tarihten itibaren Ulahlar kendi nüfuslarının çoğunlukta olduğu yerlerde kendi papazları aracılığıyla ve kendi lisanlarıyla ayin icra etmek istediklerini her defasında dillendirmeye başlamışlardı. Bu gelişmelerden rahatsızlık duyan Rum Patrikhanesi, milli düşüncelere sahip Ulah papazlarına baskı uygulamaya teşebbüs etmiş ve hatta onları zorla tutuklatmaya çaba göstermişti.⁷⁶⁵

Ulahlar, ulusal arzularının gerçekleştirilmesinde ortak bir fikre sahip olamamışlardı. Kimi Ulahlar Patrikhane'ye olan bağlantılarını muhafaza etme gayreti içerisinde hareket ederken diğerleri ise ayrı ve kendilerine özgü bir dini yönetim ya da Patrikhane'ye kıyasla kendilerine daha yakın hissettikleri Bulgar Eksarhlığı çatısı altında idare edilmek istemişlerdi. Örneğin, 1904'te Ohri'de bulunan Ulahların Rum Patrikhanesi'ni terk ederek Bulgar Eksarhlığı'na intikal teşebbüsleri olmuştu.⁷⁶⁶

⁷⁶³ BOA, Y.PRK.BŞK. 19/54, Leff 7, H 30 03 1308 (13 Kasım 1890).

⁷⁶⁴ BOA, Y.PRK.EŞA. 12/29, Leff 1. H 11 03 1308 (25 Ekim 1890).

⁷⁶⁵ BOA, Y.A.HUS. 264/91, H 13 02 1310 (06 Eylül 1892).

⁷⁶⁶ BOA, Y.MTV. 261/157, H 27 04 1322 (11 Temmuz 1904).

Osmanlı yönetimine göre Ortodoks olmaları hasebiyle Ulahların Rum Patrikhanesi'ne bağlı kalmaları gerekmektedir. Ulahlara bir reis tayini suretiyle durumları hal olunacak, kendilerinin Rum Patrikhanesi'ne mensup ecdatlarının tesis eyledikleri kiliseden mahrum edilmeleri faydalı bir siyaset olmayacaktı. Rumlar dâhi Bulgarların Patrikhane çatısı altında bulunamayacaklarını kabullendiklerine göre Rum ve Bulgarların ayrı kiliseler tarafından yönetilmeleri doğal karşılanmaktaydı. Fakat Ulahların Patrikhane'ye olan münasebetleri dolayısıyla kendileri ile Patrikhane arasında mezhep olarak bir farklılık ve ihtilaf bulunmamaktaydı. Ulahlar ile Patrikhane arasındaki münasebet Bulgarlar ile Patrikhane arasındaki münasebetten daha samimi ve ileri derecedeydi. Ulahlar, Ulahça ayin icrası talebinde bulduklarında Patrikhane tarafından herhangi bir anlayış gösterilmemiş ve yapılan girişimler Patrikhane tarafından karşılıksız bırakılınca bu durum Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmişti. Padişah tarafından bir irade ile 22 Mayıs 1905'te Ulahlara, Patrikhane ile irtibatlarına zarar vermemek üzere kendi kilise ve mekteplerinde anadillerinde ayin ve eğitim icra etme ve mevcut nizam çerçevesinde ayrı muhtar tayin etmelerine ve ayrıca meclis-i idare azalığına dâhil edilmeleri müsaade buyrulmuştu. O vakitten beri yeniden kilise ve mektep inşası hakkında meydana gelen istekleri dahi ahval ve nizam dairesinde kabul görmüştü. Fakat Patrikhane'ye bağlı kiliselerde icra edilecek ayin ve eğitim Patrikhane'nin iznine tabi idi. Osmanlı İdarecileri tarafından, Patrikhane ile Ulah ahali arasındaki ihtilafın Ulahlara bağımsız bir kilise tayiniyle çözüm yoluna gidilmesi yönündeki bazı Ulahların ilgili taleplerine şartlı onay verilmişti. Buna göre, Ulahların bu arzularından dolayı Patrikhane'ye müracaatları lazım gelmekteydi. Şayet Ulahların talepleri Patrikhane tarafından reddedilir ve bütün Ulahlar, Patrikhane'nin ruhani idaresini tamamen kabul etmeyerek başka bir ruhani idare ısrarıyla ayrılık fiilen meydana gelir ve bütün bunların sonucunda Ulahların Patrikhane'ye karşı vaziyetleri

Bulgarlara benzer bir hal alır ise o vakit bu arzuları dikkatte alınabilecekti.⁷⁶⁷

Ulahların kendi kiliselerinde milli lisanlarıyla ayin icra etmeleri ve kendi kavimlerine ait kiliseler inşa etmeye ağırlık vermeleri Patrikhane'ye bağlı Rum din adamlarını endişeye sevk etmişti. Rum metropolitlerinin Ulahları bu istikametlerinde caydırmak amacıyla Rum çeteleri ile işbirliği yapmaları artık gizlenemeyecek boyutlara varmıştı. Bu durum özellikle Selanik vilayeti sınırları içerisinde yer alan Gevgili kazası ve bu kazalara bağlı karyelerde yaşanıyordu. Gevgili kazasına bağlı 21 karyenin 14'ünde Rum nüfusu var olmakla birlikte geriye kalan 7 karyenin nüfusu çoğunlukla Ulahlardan müteşekkildi ve bu karyelerde Ulah lisanı konuşuluyordu. Ayrıca bu karyelerin nüfusu kayıtlara Ulah namıyla kaydolunmuştu.⁷⁶⁸

Özellikle de Rum Patrikhanesi'nin kışkırtmaları sonucu Makedonya'nın neredeyse tüm bölgelerinde Rum çeteleri tarafından Uahlara yönelik yıldırma politikaları icra edilmekte ve cinayetler işlenmekteydi. Rum çetelerinin bu faaliyetlerine Osmanlı Hükümeti kayıtsız kalmıyor ve bu çetelerin etkisiz kılınması ve yok edilmesi için yoğun tedbirler alınmaktaydı. 1905 yılına gelindiğine bilhassa Manastır vilayetinde Rum çetelerinin Uahlara reva gördükleri zulüm ve şiddet eylemlerinin sayısı yoğunluk kazanmıştı. Osmanlı Hükümeti tarafından Ulahların korunması hususunda gösterilen çabalar Romanya Hükümeti'nin de dikkatinden kaçmamıştı. Nitekim 1905 yılının Ekim ayında Romanya'nın resmi gazetesi olan *La Romani* gazetesinde Osmanlı Hükümeti'nin Ulahları korumaya yönelik tutumu ve aldığı tedbirlerin takdir edildiği yazılar neşr edilmişti. Gazetede

⁷⁶⁷ BOA, BEO. 3740/280433, H 17 04 1328 (28 Nisan 1910).

⁷⁶⁸ BOA, DH.SYS. 62/2, H 18 S 1330 (02 Şubat 1912).

yayınlanan bu yazılar Osmanlı'nın Bükreş sefaretı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilmişti.⁷⁶⁹

Meşrutiyet'in ilanından sonra Rumca eğitim ve ayine rıza göstermeyen Ulahlar asıllarına yönelme girişimlerinde bulunuyorlarsa da Rumların karşı çıkma faaliyetleri ile etkileri azaltılıyordu. Bu dönemde Rum Metropolit'i'nin liderliğinde Gevgili kazasında Estoyo ve Danko çeteleri ortaya çıkarak Ulahları tazyike başlamışlar ve özgürlüklerini kısıtlamışlardı. Rum çetelerinin soruşturulması sonucunda Metropolit vekili ile arkadaşının bu çeteleri yönlendirdiği açığa çıkınca bunlar mahkemeye çıkarılır ve sonrasında alınan karar üzere Rum ahali, muallim ve papazları ile birlikte geldikleri yere gönderilmişlerdi. Böylece Rum tazyiklerinin azalması sonrasında Ulahların Ulah lisanı ile ayin ve eğitim icra etmelerinin önü açılmıştı. Bu civarlarda Rumluk üç beş yıl daha devam ettikten sonra Ulah halkı üzerinde bir daha etki edememişti.⁷⁷⁰

Florina Rum Metropolit'i, 1910 yılında Ulahların Rum papaz ve muallimlerini darp ettikleri, muhtarların mühürlerine el koydukları ve Rumca'nın konuşulmasını yasakladıkları gerekçesiyle Selanik vilayetinin Gevgili kazasına bağlı karyelere ziyarette bulunduktan sonra Florina sınırları içinde bulunan Livadiye'yi de ziyaret etmek istemişti. Livadiye karyesi altı yüz haneden ibaretti ve ahalinin neredeyse tamamı Ulahlardan müteşekkildi. Livadiye ahali, Rum Metropolit ile beraberindekilerin her ne zaman gelirlerse köylerinde Rum propagandası yaptıklarını ve karyelerinde birçok masum insanın itlafına sebep olduklarını söyleyerek gelmemelerini istemekteydiler. Ahali, Metropolit'in karyelerine gönderilmesi durumunda kendisini tanımayacaklarını, muhatap almayacaklarını ve köyü terk edip Selanik'e göç edeceklerini ifade etmişlerdi.

⁷⁶⁹ BOA, BEO. 2683/201173, H 11 08 1323 (11 Ekim 1905).

⁷⁷⁰ BOA, DH.SYS. 62/2, H 18 S 1330 (02 Şubat 1912).

Karye ahali, papaz ile ihtiyar heyetinin imzalarının ve metropolitin karyeye gönderilmemesi ile ilgili isteklerinin de bulunduğu bir varakayı Gevgili Kaymakamlığı’na iletmişlerdi.⁷⁷¹ Livadiye karyesi halkının kaymakama iletmek üzere kaleme aldıkları yazı şu şekildeydi:⁷⁷²

“Livadiye karyesi altı yüz hânedan ibarettir ve bu karyenin ahâlisi umumiyetle Ulah’tır. Burada Rum olmuş kimse yoktur. Vali Bey Efendi Hazretleri’nin emriyle köyümüze bir Rum despot gönderilmekte olduğunu işittik. Halbuki şimdiye kadar propaganda yapmak için gelmiş olan böyle adamlar ahâlimize birçoğunun öldürülmesine sebep olmuştur. Bu derecede fesat takımından oldukları için bütün köyümüzün selameti uğrunda despot efendiyi kabul edemeyeceğimizi, eğer köye girmesini ısraren emrederseniz bizler bütün köylü ile yurdumuzu terk ederek Selanik’e göç edip bir köşesinde barınmak üzere selamet arayacağımızı arz ediyoruz.”

Metropolit’in ziyareti ile ilgili olarak Gevgili kazasına bağlı Huşan Çiftliği karyesi halkı da kaymakama iletmek üzere rahatsızlıklarını dile getirdikleri bir yazı kaleme almışlardı. Karye halkı ile muhtarının imzalarının yer aldığı yazıda özetle şu ifadeler yer almaktaydı.⁷⁷³

“Gevgili kazasında Huşân Çiftliği ahali olarak şimdiye kadar aramızda meydana gelen fesatlıklar dışarıdan birtakım kimselerin teşvikleri üzerine zuhura gelmiştir. Bundan böyle Devlet-i Âliye tebaasının Lah milletinden olarak eskiden olduğu gibi şimdi de aynı şekilde mekteplerimizde itifaken Türkçe, Lahça Rumca ve diğer dillerde okuyup yazmak ve kiliselerimizde kendi lisanımızla ibadetle meşgûl olacağız. Şimdiye kadar Rum metropolitleri ve despotları tarafından verilen emirler Devlet-i Âliye ile aramızdaki ittifaka zarar verdiğini hissettik. Böyle bir

⁷⁷¹ BOA, DH.SYS. 62/2, H 18 S 1330 (02 Şubat 1912).

⁷⁷² BOA, DH.SYS. 62/2, H 18 S 1330 (02 Şubat 1912).

⁷⁷³ BOA, DH.SYS. 62/2, H 18 S 1330 (02 Şubat 1912).

fesatlık taraftarı olan kimseleri de ittifaken hemen yakalayıp hükümete teslim etmek üzere sevgili vatanımız uğrunda canımızı feda edeceğiz. Metropolit ve despotların kanun dışı verdikleri emirleri asla ve katiyen kabul olunmayacaktır. Geçmiş yıllarda ahalimiz tarafından inşa edilen kilise ve mekteplerimizi birtakım Rum taraftarlarına, Yunan metropolit ve despot kumandanlarına katiyen bırakmayacağımızı aramızdaki ittifakımız üzere belirtmek istiyoruz.”

Metropolit'in ziyareti ile ilgili olarak Gevgili kazasına bağlı Boynice karyesi halkı da rahatsızlıklarını dile getirmek amacıyla şu düşünceleri beyan etmişlerdi:⁷⁷⁴

“Birkaç seneden beri birkaç kişiyle doğru yolu kaybetmeye başlamıştık. Rumlar adına hareket ederdik çünkü Yunanistan adamları bizi cahil bularak bize hem maaş, hem de silah verdiler. Yunanlılar birkaç yıl sonra buraları Yunanistan kumanda edecek diyerek bizi aldatırlardı. Biz de bu işin hem bizim için hem de vatan için fena bir hal olduğunu gördük ve o işlerin tümünden feragat ettik. Şimdi yemin ederiz ki bundan sonra hükümete ve hükümet emrine itaat edeceğiz ve cümlemiz Osmanlı Ulahları olarak bir daha öyle fena işlere kulak vermeyeceğiz. İşte Ulahlar olarak cümlemiz imza verdik ve bu haberi kaymakam makamına takdim eyleriz.”

3.1.3.4. Rum Metropolitleri ile Eşkiasının 1905 Nüfus Kayıtları Esnasında Ulahlara Baskısı

Sadrazam tarafından Dâhiliye Nezareti'ne 21 Şubat 1903 tarihli bir yazı gönderilerek Osmanlı nüfus kayıtlarında Ulahlar için “Ortodoks” ya da “Hıristiyan” kelimesinden sonra “Ulah” ibaresinin eklenmesi istenilmişti. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti

⁷⁷⁴ BOA, DH.SYS. 62/2, H 18 S 1330 (02 Şubat 1912).

tarafından da Rumeli Müfettişliği'ne 26 Şubat 1903 tarihli bir yazı gönderildiği anlaşılmaktadır. 1905 nüfus sayımları gerçekleştirilirken Ulah ileri gelenleri Sadrazam'a bir yazı yazarak 1903 yılında verilen emrin henüz semeresinin alınmadığını belirtmişti. Ulahlar, Yanya vilayetinde nüfus kayıtlarında Hıristiyan ya da Ortodoks sözlerinden sonra Bulgar, Rum, Katolik ve Arnavut ifadelerinin yazılmakta olduğu halde Ulah sözünün yazılmadığını ve dolayısıyla Selanik, Manastır, Kosova, Yanya ve İşkodra vilayetlerinde Ortodoks veya Hıristiyan kelimesinden sonra Ulah kelimesinin de yazılmasının valilere bir emirle zaman kaybetmeksizin tebliğ edilmesini istemişlerdi.⁷⁷⁵ Sadrazam, Rumeli Müfettişliği'ne 26 Mart 1905 tarihli bir yazı yazarak nüfus kayıtlarına Ulah ifadesinin de dâhil edilmesi için gerekenlerin yapılması emrini vermişti.⁷⁷⁶

Nüfus sayımı esnasında Dâhiliye Nezareti'ne gelen bir istihbarat bilgisine göre Görice Rum metropoliti, köy papazlarını çağırarak onlardan nüfus tahririnde Ulahların Rum olarak kaydedilmesini ve eğer bunu kabul etmeyecek olanlar olur ise aforoz edileceğinin gayrimüslimlere bildirmelerini istemişti. Aynı şekilde Görice Rum metropoliti vekili ve Bihlişte papazı olan Petro adında bir papaz da bu yola tevessül etmişti. Papaz, metropolithane yakınında bulunan kilisede, bundan sonra çocuklarını Ulah ve Protestan mekteplerine gönderecek veya nüfus kayıtlarına Ulah olarak yazılacak olanların aforoz edileceklerini cemaate hitap etmişti. Bunlar yakalandıklarında neden böyle davrandıkları sorulduğunda ise Patrikhane'den aldıkları emir doğrultusunda hareket ettiklerini, gerek kendilerinin ve gerek ahalinin fırsat buldukça da bu yolda ilerleyeceklerini beyan etmişlerdi.⁷⁷⁷ Rum metropolitlerin içinde buldukları bu faaliyetlerin bilgisini

⁷⁷⁵ BOA, BEO. 2535/190057, Leff 3, R 02 01 1321 (15 Mart 1905).

⁷⁷⁶ BOA, TFR.I.A. 23/2269, Leff 1, R 13 Mart 1321 (26 Mart 1905).

⁷⁷⁷ BOA, DH.ŞFR. 353/125, Leff 1, 2, R 03 07 1321 (16 Eylül 1905).

paylaşan kurumun Görice mutasarrıflığı olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷⁸ Dâhiliye Nazırı tarafından Adliye ve Mezahib Nezaretince Patrikhane'ye tebligat gönderilmek suretiyle uyarılması ve neticesinin Hükümet'e bildirilmesi istenmişti.⁷⁷⁹

Rum din adamlarının kıskırtmasıyla harekete geçen Rum eşkıyası da nüfus tezkerelerinde Rum olarak yazılmaları için Uhlara baskı yaptığı görülmektedir. Nitekim Rum komitelerinden talimat alan, bir kısmının Yunan askerlerinden ve bir kısmının ise civardaki ahalden oluştuğu tahmin edilen 100 ile 120 kişilik bir çete grubu Grebene ve Kesriye kazalarına bağlı Ulah yerleşim yerlerinde dolaşarak Uhlaları nüfus kayıtlarında Ulah olarak yazılmamak için tehdit etmişlerdi.⁷⁸⁰

Rum metropolitleri ile eşkıyasının nüfus sayımları esnasında Uhlara yönelik tehdit ve baskılarının bazı yerlerde karşılık bulduğu görülmektedir. Nitekim Grebene kazasının Samarina karyesi ahalisinden 19 kişinin nüfus kayıtları esnasında Ulahlığı kabul etmedikleri bahanesiyle hapsedildikleri Yunan sefaretinden bildirilmişti. Bu hususun mahalli idarecilere bildirilmesi üzerine tahkikat başlatılmıştı. İdarecilerce icra edilen tahkikat sonrasında gerçek çok geçmeden açığa kavuşturulmuştu. Öyle ki tamamıyla Uhlardan oluşan Samarina köy ahalsinin bir kısmı metropolitin aforoz etmesinden ve Yunan eşkıyasının taarruzundan korkarak nüfus siciline Rum adıyla yazılmak istemelerinde ısrar etmişlerdi. Komisyonun ise kanuna uygun olmayan böyle bir durumu kabul etmek istememesi üzerine karye halkından bir kısmı komisyonun vazife görmesine engel olmaya başlamaları üzerine taşkınlık çıkaranlar birer hafta hapis cezasına çarptırılmışlardı. Tahkikat esnasında mahkûmlar Rum din adamları ve eşkıyasından

⁷⁷⁸ BOA, TFR.I.MN. 74/7333, Leff 1, R 03 07 1321 (16 Eylül 1905).

⁷⁷⁹ BOA, BEO. 2667/199988, Leff 3, H 21 07 1323 (21 Eylül 1905).

⁷⁸⁰ BOA, TFR.I.MN. 74/7396, Leff 1, H 25 07 1323 (25 Eylül 1905).

korktukları için böyle davrandıklarını itiraf etmişlerdi. Yaşananlar sebebiyle karye nüfus tahririnde gecikme meydana gelmiştir.⁷⁸¹

1905 yılının hemen öncesinde işlenen cinayetlerin büyük bir kısmı Hıristiyanların Patrikhane ve Eksarhane dini idaresine dâhil olmaları hususunda meydana gelmişti. 1905 yılında Osmanlı Hükümeti tarafından Rumeli vilayetlerindeki mezhep ve etnik yapıyı bir bütün olarak açığa çıkarmak amaçlı gerçekleştirilen nüfus sayımı gayrimüslim unsurlarca desteklenen çetelerin tehdit ve baskı faaliyetlerini icra edebilme açısında müsait bir zemin oluşturmuştu. Bu çerçevede Rum eşkıyasının tehditlerinden Ulahların muhafaza edilmesi için her karye ve bölgeye askerlerin yerleştirilmesi tedbirlerinin alındığı Manastır valisinden bildirilmişti.⁷⁸²

Makedonya vilayetlerinde icra edilmekte olan nüfus sayımı zaman zarfında Rum metropolitlerinin özellikle de Ulah cemaatine karşı tahrik edici faaliyetlerde bulunmaları ve fesatlık çıkarmaları bilgisi Hükümete ulaşmıştı. Bunların asıl vazifeleri dışında işlere karışmaları yoğun şikâyetlere sebep olduğu ve dolayısıyla bu hareketlerine biran önce son verilmesi hakkında Patrikhane'ye ihtar gönderilmişti. Rum Patrikliği'nden 13 Ekim 1905 tarihinde verilen cevapta kayda değer bir izahat yapılmadığı ve oralarda bulunan metropolitleri asıl görevlerini yapmaya sevk edecek tedbirlerin alınmak istenmediği sonucu kullanılan lisandan çıkarılmıştı. Bunun üzerine Sadrazam tarafından Rumeli Vilayetleri Müfettişliği'ne gönderilen emirde Rum din adamlarının bu hareketlerinin daima şikâyetlere sebep olacağı gerekçesiyle uygun bulunmadığı gerekçe gösterilerek görevlerini kötüye kullananlar hakkında takibat başlatılması gerektiği belirtilmişti.⁷⁸³

⁷⁸¹ BOA, HR.TH. 327/46, Leff 1, H 08 10 1323 (06 Aralık 1905).

⁷⁸² BOA, BEO. 2681/201048, Leff 3, R 21 07 1321 (04 Ekim 1905).

⁷⁸³ BOA, BEO. 2686/201429, Leff 1, H 14 08 1323 (14 Ekim 1905).

3.1.4. Makedonya’da Yunan Okulları ve Faaliyetleri

Yunan okulları Makedonya’da Rum yaşamının önemli bir özelliğiydi. Makedonya’da ilk Yunan okulları XVIII. yüzyılda yurtdışında ikamet eden zengin Makedon tüccarların yardımlarıyla açıldı ve sayıları her geçen zamanda hızlıca arttı. Temel olarak yerel toplumların kendileri ve yabancı ülkelerdeki Makedonlar tarafından katkı sağlanılarak sürdürülen okul faaliyetlerine Patrikhane tarafından kısmen toprak yardımında bulunuluyordu. Yunan Hükümeti ise yer yer katkı sağlamakla birlikte Atina’daki kolejlerde yetiştirilmiş öğretmenleri görevlendiriyordu.⁷⁸⁴

Yunanistan, okulları ulusal bilincin pekiştirilmesinde ve yayılmasında önemli bir aracı olarak görmüş ve bu amaçla daha 1836’da bir eğitim derneği kurulmasında öncü olmuştur. Yunanlılar, 1869’da Atina’da kurdukları “Yunan Eğitiminin Yayılması Derneği” ile faaliyetlerini artırmışlardı. Stamos Papyris tarafından 1859’da Manastır’da bir kulüp açılmış olup Yunanlılığa karşı olanlarla mücadele etmeyi temel düstur edinmiştir. Aynı amaçlarla 1880’de Manastır’da Karteria (Dayanma) Derneği kurulmuş ve bu dernek yürüttüğü faaliyetlerle Helenizm’in Manastır’da yayılmasında önemli vazifeler görmüştür. Balkanlarda gittikçe etkisi artan Panislavist faaliyetlere karşı Osmanlı’nın önleyici tedbirlerinden istifade eden Helen dernekleri gerek Rum Patrikhanesi ve gerek Yunanistan’ın desteğiyle Makedonya’da Yunan okullarının çoğalmasında önemli katkılar sağlamıştır.⁷⁸⁵

Daha 1861’de faaliyetlerine başlayan “Rum Cemiyeti”, edebiyat çalışmalarını tüm hızıyla sürdürüyordu. Bu cemiyet, Rum mektepleri için kitaplar yayınlamakla birlikte aynı zamanda Rumeli

⁷⁸⁴ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 136.

⁷⁸⁵ Özcan, “1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti’nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi”, 373.

ve Anadolu’da Rum kültür varlıklarını inceliyor, Rum gelenek ve göreneklerine dair antropolojik verileri bir araya getiriyorlardı. Cemiyet, Rum bilim insanlarının hayat hikâyelerini derleyip onları monografi şeklinde ya da cemiyetin yayın organında yayımlayarak Yunan ulusal bilincini artırmaya çabalıyordu.⁷⁸⁶

Bulgar Eksarhlığı’nın kurulmasına (1870) kadar olan süreçte Rum Patrikhanesi, Makedonya’da dini hâkimiyetin en büyük sahibi idi. İlk yabancı okulların kurulması Rumlar tarafından bu dönemde olmuştur. Rum Patrikhanesi okulları genellikle şehir merkezlerinde kurulmuştu ve az da olsa bölgenin kırsal kesimlerinde kurulan okullar da mevcuttu. Bulgar Eksarhlığı’nın kurulması ve Berlin Kongresi’nin (1878) takip ettiği süreçlerde Makedonya’da Rum eğitim aktiviteleri önemli derecede artmıştı. Makedonya’daki Yunan Konsolosluğu bu eğitim kampanyalarında merkezi bir rol oynamaktaydı. Bu kampanyaların amacı Yunan dili, edebiyatı ve Yunanlılık bilincini etkili propagandalar ile sunacak olan çok sayıda farklı eğitim sistemleri ve organizasyonları inşa etmektir. Makedonya’da Yunan ırkına olan ilgiyi artırması amacı taşıyan bu kampanyalara Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, Patrikhane ve Yunan Eğitim Bakanlığı destek vermekteydi. Bu organizasyonlar arasında en büyükleri, Atina Merkezli Yunan Edebiyatı Yayma Derneği (Athens-based Association for the Propagation of Greek Letters) 1874, Rum Kilisesi ve Eğitimini Geliştirme Komitesi (Committee for the Reinforcement of the Greek Church and Education) 1886, Makedonların Epikuros Konseyi (Epicurus Council of the Macedonians) 1903 ve Melas Çocuk Odası (The Melas Infantile Chamber) 1904 olarak sıralanabilir. İstanbul’da kurulan benzer amaçlı Rum organizasyonları da vardı. Bunlar kuruluş sırasına göre, Rum Filoloji Derneği (Greek Philological Association) 1861, Makedonya Eğitim Kardeşliği (Macedonian Phil-Educational

⁷⁸⁶ Özcan, “1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti’nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi”, 374.

Brotherhood) 1871, Hellenic Edebiyatı Derneği (Hellenic Literary Association) 1874 ile Eğitici ve Hayırsever Kardeşlik (Educational and Philanthropic Brotherhood) 1880 olarak ifade edilebilir.⁷⁸⁷

Rum lisanı mecburi olan mektep ve kiliseler sayesinde Osmanlı Ortodoks Hıristiyan tebaasının akli ve kalbi Yunan milli, siyasi ve mezhep değerlerine göre şekillenmekteydi. Diğer taraftan Slav birliği komiteleri dahi bu yolda hareket ediyor ise de şu kadar fark vardı ki bu komiteler sadece Bulgar asıllı olan yerlerde kurulan Bulgar mektep ve kiliselerde faaliyetlerde bulunabilmekteydiler. Lakin her iki tarafın maksatları aynı surette Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığına zarardı.⁷⁸⁸

Makedonya'da 1886'da 846 Yunan okulunda toplam 45.870 öğrenci eğitim görmekteydi.⁷⁸⁹ 1900 yılında Makedonya'da 927 Yunan okulunun faaliyette olduğu belirlenmişti. 1902 yılına gelindiğinde 59.640 öğrencisi ve 1.463 öğretmeniyle 1.011 Rum okulunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır. 1904 yılı istatistiklerine göre ise Selanik, Üsküp ve Manastır'da bulunan 1.375 Yunan okulunda 78 bin öğrenci eğitim görmekte ve 2.100 öğretmen çalışmaktaydı. Bulgar istatistiklerine göre 1905-1906 yılları arasında Selanik ve Manastır vilayetlerinde 732 Rum okulu mevcut

⁷⁸⁷ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 376.

⁷⁸⁸ BOA, *Y.EE.KP. 1/70*, Leff 2, H 29 12 1300 (31 Ekim 1883).

⁷⁸⁹ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 256. Türk siyaset sahnesinde Meclis-i Mebûsan üyeliği ve I. TBMM'nin II. ve III. Dönem vekilliklerinde bulunmuş olması dolayısıyla önemli bir rol oynayan ve aynı zamanda Jön Türk ve Türkçülük hareketinin de önde gelen isimleri arasında yer alan Tunalı Hilmi (28 Ağustos 1871-26 Temmuz 1928), 1910 yılında kaleme almış olduğu bir eserinde Makedonya topraklarında 1877 yılı itibarıyla 200 Rum mektebinin mevcut bulunduğunu ve 1887'de bu sayının 333'e ulaşmış olup buralarda öğrenim gören talebe mevcudunun ise 18.541'den ibaret olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte eserde 1885'te yalnız Kosova ve Manastır vilayetlerinde 51 kız ve 133 çocuk (erkek) Rum mektebi mevcut olduğu, 4 sene zarfında bu sayıya 67'den fazla mektebin dâhil olduğu ve ayrıca 1890'da yalnız Manastır vilayetinde 17 kız ve 117 çocuk (erkek) mektebi bulunduğu belirtilmiştir. Hilmi, *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*, 42.

olup bu okullarda 49.343 öğrencinin okumakta olduğundan bahsedilir. Fakat Rum istatistiklerine göre ise daha 1886'da 846 Yunan okulunun mevcut olduğu ve bu okullarda 45.870 öğrencinin varlığından söz edilmektedir.⁷⁹⁰

Tablo 37 1903 Yılı İçin Manastır Vilayetinde Bulunan Rum Mektep ve Öğrenci Sayısı.⁷⁹¹

Sancak ve Kaza İsmi	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
Manastır Sancağı		
Manastır Kazası	61	4.094
Kırçova Kazası	-	-
Pirlepe Kazası	5	109
Florina Kazası	36	1.718
Ohri Kazası	5	332
Serfice Sancağı		
Serfice Kazası	15	1.022
Alasonya Kazası	43	2.179
Grebene Kazası	71	2.510
Nasliç Kazası	52	3.448
Kozana Kazası	15	1.296
Cum'a-Kayalar Kazası	10	632
Görice Sancağı		
Görice Kazası	41	3.103
Kesriye Kazası	68	3.454
Kolonya Kazası	11	395
İstarova Kazası	9	323
İlbasan Sancağı		
İlbasan Kazası	4	211
Pekliye Kazası	-	-

⁷⁹⁰ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 374.

⁷⁹¹ BOA, TFR.I.UM. 3/204, Leff 9, H 14 04 1321 (10 Temmuz 1903).

Gramiş Kazası	-	-
Debre Sancağı		
Debre-i Bala Kazası	-	-
Debre-i Zir Kazası	-	-
Mat Kazası	-	-
Rikalar Kazası	-	-
Toplam	446	24.826

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 1903 yılında sadece Manastır vilayetinde Rumların 446 okula sahip oldukları ve bu okullarda ise 24. 826 öğrencinin eğitim gördüğü anlaşılmaktadır.

Yunanlıların Osmanlı topraklarında bulunan okulların ihtiyaçlarının karşılanması için her yıl bütçe ayırdığı bilinmektedir. Nitekim 1883 yılına kadar Yunanistan Hükümeti tarafından Rumeli topraklarında ahalisi Rum asılı olmayan bölgelerde açılan okullar da dâhil olmak üzere idare edilen mekteplere yıllık 800.000 frank harcadığı görülmektedir.⁷⁹² 1893 yılı itibariyle Atina Hükümeti tarafından Rumeli topraklarındaki Rum okulları için yıllık 580.000 Drahmi sarf edilmekteydi.⁷⁹³ 1890 yılına gelindiğinde Manastır'daki Rum okulları için yıllık 400.000 Frank aktarılmaktaydı.⁷⁹⁴ *Glass Makedonski* gazetesinde yer alan bir makaleye göre 1896 yılındaki Patrikhane okul sisteminin toplam bütçesi Manastır vilayetinde 706.524 Frank ve Selanik vilayetinde ise 451.317 Frank olarak gerçekleşmişti.⁷⁹⁵ Buradan anlaşıldığına göre Yunanistan Hükümeti, Manastır vilayetinde okullaşmaya ayrı bir önem vermekte ve bu sebeple her geçen yıl bu vilayet için tahsis ettiği bütçeyi artırmıştı.

⁷⁹² BOA, Y.EE.KP. 1/70, Leff 2, 1300 Z 29 (31 Ekim 1883).

⁷⁹³ BOA, YA.HUS. 273/158, Leff 1, H 27 10 1310 (14 Mayıs 1893).

⁷⁹⁴ Hilmi, *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*, 42.

⁷⁹⁵ Anastasovskı, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 378.

Yunan Hükümeti tarafından Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerindeki Rum okullarında görev yapmakta olan öğretmenlere gizli bir biçimde maaş bağlandığı bilgisi Hükümet yetkililerine ulaşmıştı. Osmanlı toprağındaki okullarda vazifelendirilen muallimlerin yabancı bir hükümetten maaş almaları o hükümetlerin siyasi emellerine hizmet etmekten ibaretti.⁷⁹⁶ Yetkililer, bu durumun kabul edilemez olduğunu ve dolayısıyla öğretmenlerin uygun olmayan hallerde buldukları görüldüğü an gerekli muamelenin icra edilmesi gibi bütün tedbirlerin alınması emrini vermişti.⁷⁹⁷

Makedonya'daki Yunan okullarının sayısında 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ciddi bir artış yaşanmıştır. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde hemen sonra Rumeli topraklarında 2.200 Rum okulu ve bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı 3.454, eğitim gören öğrenci sayısı ise 134.519 olmuştur. Mevcut Rum okullarına ilaveten çok sayıda okulun kurulması için de ruhsat alındığı görülüyor. Nitekim 1909'da 28, 1910'da 19, 1911'de 42, 1912'de 48 ve 1913'te ise 21 Rum okuluna ruhsat verildiği görülmektedir.⁷⁹⁸

Dönemin Paris Bulgar Diplomatik Temsilcisi M. Zolotovitz, yaptığı açıklamalarda XX. yüzyılın ilk yılları için Makedonya'da Rum okul sayısının 361, öğrenci sayısının 23.364 ve öğretmen sayısının ise 744'ten fazla olmadığını açıklamıştır. Fakat Yunan Bakan M. Delyannis ise Makedonya'da Rumlara ait 998 okul, 1.463 öğretmen ve 59.640 öğrenci olduğunu açıklayarak Bulgar istatistiklere cevap vermiştir. Yunan Bakan, Rumlara ait rakamları

⁷⁹⁶ BOA, DH.MKT. 403/31, Leff 7, H 26 02 1313 (18 Ağustos 1895).

⁷⁹⁷ BOA, BEO. 671/50260, Leff 1, H 23 02 1313 (15 Ağustos 1895).

⁷⁹⁸ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 376.

ifade ettikten sonra Makedonya'da 39.468 öğrenci ile 782 Bulgar okulu olduğunu da kabul etmiştir.⁷⁹⁹

Rum okullarında çok açık bir biçimde Yunan propagandası yapılmaktaydı. Bu sebeple Makedonya'daki Rum okullarında Yunanistan'dan gelen öğretmenlerin çalışıyor olması Osmanlı yönetimini oldukça rahatsız etmekteydi. Maarif Nezareti, Rum okullarında çalışan öğretmenlerin görevlerinden el çektirilmesi hususunda Patrikhane'ye ikazlarda bulunmaktaydı. Osmanlı Hükümeti'nin Yunan uyruklu öğretmenlerin görevlerine son verilmesi yönündeki telkinlerine Patrikhane tarafından bunun yapılması durumunda okullarının öğretmesiz kalacağı cevabı verilmekteydi. Patrikhane tarafından verilen bu cevaplar aslında Rum okullarında çalışan Yunan uyruklu öğretmenlerin kendileri için vazgeçilmez olduğu anlamına gelmekteydi.⁸⁰⁰

Rum milleti, sahip olduğu yüksek ulusal bilinç düzeyi, iyi sosyal-ekonomik koşullar ve başarılı cemaat örgütlenmesi sebebiyle Makedonya genelinde etkili ve yaygın bir eğitim sistemini geliştirmeye muvaffak olmuştur. Rumlar, Osmanlı Devleti'nin modernleşme ve Avrupalılaşma hedefleri doğrultusunda okulların yaygınlaşmasını desteklemesini kendi kötü emelleri için kullanmada maharetli davranmışlardı. Makedonya'da yürütülen Yunan eğitim faaliyetlerinin amacı sadece kültürel gelişimi desteklemek değildi, aynı zamanda ulusal bilincin pekiştirilmesini sağlayarak halk ile Yunan Krallığı arasındaki bağları güçlendirmektir. Makedonya'daki Rum eğitim faaliyetleri bu gibi nedenlerle Yunan devleti tarafından önemli ölçüde desteklenir ve denetlenirdi. Yunan eğitim faaliyetlerine maddi destek yerel kişiler ve yabancı ülkelerdeki Yunanlılar tarafından

⁷⁹⁹Michel Paillares, "Hellenism in Macedonia", G.F. Abbott (Ed.), *Greece in Evolution*, Wessels & Bissell, New York 1910, 148.

⁸⁰⁰Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 376.

kesintisiz sağlanmaktaydı. Yunan eğitimi, giderek Patrikhane etkisinden sıyrılmaya çalışarak büyük modernleşme hamlelerine girişmiş ve böylece genç kızların eğitimine özel bir önem verilmeye başlanmıştı.⁸⁰¹

Yunan cemaat okullarının denetimi, eğitim kurumları meclisi tarafından icra edilmekle birlikte ilkokul öğretmenlerinin tayinleri metropolitin yetki alanına dâhildi. Makedonya’da görev yapan Rum öğretmenler sadece Selanik vilayetinden gelme değillerdi, aynı zamanda Atina ve İstanbul gibi Rumların yaşadıkları hemen hemen bütün bölgelerden gelmekteydiler. Çoğu Rum okulları yatılı öğrenci yurduna sahip olduklarından kentin dışında kalan bölgelerden de öğrenciler Yunan okullarında okumak için geliyorlardı. Öğrenci ve öğretmen sayısının hızla artması halk içindeki eğitim faaliyetlerinin gelişmesini de beraberinde getirdi. Makedonya’daki Yunan okullarında okuyan öğrencilerin sayısı her yıl bir önceki yıla oranla hızlı bir şekilde artmıştı. Örneğin sadece Selanik vilayetinde 1874’te Rum okullarında öğrenim gören öğrenci sayısı 1.003 kişiden ibaret iken 1882’de bu sayı 2.200 kişiye ulaşmıştı. 1910 yılına gelindiğinde ise vilayetteki Yunan okullarında okuyan öğrenci sayısı 3.898’i aşmış bulunmaktaydı.⁸⁰²

1877-1904 yılları arasında Makedonya’daki Rum okulların sayısını değerlendirmek mevcut durumun istikrarsızlığı ve çelişkilerden dolayı oldukça zordu. Yunan Bakan M. Delyannis’e göre 1877 yılında Makedonya’da 256 Rum okulu ve 10.968 öğrencisi vardı. Rum Syligos,⁸⁰³ aynı yıl için Makedonya’da 638

⁸⁰¹ Georgiadou, “Selanik’in Yunanlıları”, 134.

⁸⁰² Georgiadou, “Selanik’in Yunanlıları”, 134.

⁸⁰³ Bir Rum organizatörü olan Syligos, görünürde Rumların eğitim seviyelerini yükseltmek için edebiyat ve bilim çalışmalarında bulunuyordu. Ancak varlıklı Rumlar tarafından desteklenen Syligos’un aslında temel amacı Balkan Ortodoksları arasında Patrikhaneyi etkin kılmak ve girişimlerini yaymak ile birlikte Osmanlı yönetimi altında bulunan Ortodoks Rum olmayan Hıristiyanları

okul ve 32.885 öğrencisi olduğunu iddia etmiştir. Araştırmacı G. Chassiotis “*Public Instruction among the Greek (1881)*” adlı kitabında 1878 yılı için Makedonya’daki Rum okulların sayısını 20.682 öğrencisi ile 421 olarak ifade etmektedir. Başka bir araştırmacı olan V. Colocotronis ise 1902 yılında Selanik ve Manastır şehri için Rum yetkililere dayanarak verdiği bilgiye göre 1.011 okul (1.463 öğretmen ile) ve 59.640 öğrenci bulunmaktaydı. 1953 yılında yayınlanan “*Rum ansiklopedisi*”ne göre 1904 yılında Selanik ve Manastır şehirlerinde 3.335 öğretmeniyle 973 okul ve 55.633 öğrenci bulunmaktaydı.⁸⁰⁴

Kosova, Makedonya vilayetleri içerisinde en düşük Rum okul sayısına sahip kent konumunda bulunmaktaydı. Araştırmacı A.T. Spiliotopoulos, Üsküp’te Rumların sadece 5 okul ve 327 öğrencisinin mevcut bulunduğunu ifade etmiştir. Makedonya’daki Patrikhane okul ve öğrencilerine dair en büyük sayı tarihçi C. Nicolaides’e aittir. Onun iddiasına göre 1895 yılında Makedonya’da 83.810 Rum öğrenci (Üsküp hariç) mevcuttu. 1896 yılı için resmi Rum (Yunan) istatistikleri 1897 yılında *Glas Makedonski Gazetesi*’nde yayınlandı. Gazeteye göre Manastır ve Selanik vilayetlerinde 907 Patrikhane okulunda 1.245 öğretmen görev yapmakta ve 53.693 öğrenci eğitim görmekteydi. Sırp araştırmacı I. Ivanic’e göre Yunan Hükümeti, 1908 yılında Manastır ve Selanik vilayetlerinde toplam 1.463 öğretmenin görev yaptığı 998 Patrikhane okulu olduğunu belirtmiştir.⁸⁰⁵

XX. yüzyılın ilk yıllarında Yunanlılar ile Bulgarların Makedonya’daki mevcut okulların sayısı ile ilgili istatistikler dönemin en favori tartışma konularından birisini teşkil etmekteydi. Bu tartışmalar gerçekten de bir kısır döngü içerisinde sürüp

asimile etmekte. Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 377.

⁸⁰⁴ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 378.

⁸⁰⁵ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 378.

gitmekteydi. Yunanlılar Makedonya'da 18.300 öğrencinin devam ettiği 561 Bulgar okuluna karşı 59.600 öğrencinin eğitim gördüğü 998 Yunan okulunun mevcut olduğunu iddia ediyorlardı. Bu rakamlar doğru olabilir veya olmayabilir, ancak aşağıda ifade edilecek olan düşünceler, onların Makedonya'daki varlıkları ile ilgili gerçek bir görüntü ortaya çıkaracaktır.⁸⁰⁶

1. Makedonya'nın tanımı oldukça keyfidir ve Yunanlılar bu terimle sadece Selanik ve Manastır vilayetlerini kastediyordu. Yunanlılar, öğrencilerin Rum Ortodoks okullarına devam etmelerine rağmen hepsinin Arnavut olduğu Hıristiyan Arnavut mahalleleri Elbasan ve Görice'yi Makedonya içerisinde kabul etmelerine karşılık Üsküp vilayetini dışlıyorlardı. Çünkü Üsküp'te tek bir yerli Rum aile bulmak zordu ve burada yer alan Sırp ve Arnavut bölgeleri hariç nüfusun çoğunluğu Bulgarlardan oluşuyordu.

2. Selanik ve Manastır vilayetlerinin merkez bölgelerinde bile Rum köylerinin nüfusu ya Slav ya da Ulah idi.

3. Bir Slav köyünün sadece bir Yunan okuluna sahip olması, onun sempatizanlarının Yunan olduğunu kanıtlamaz. Yunanlıların her türlü tarihsel avantajı vardı ve ihtiyatlı bir köyün kendisini Patrikhane taraftarı olarak göstermesi kendilerince en güvenli yoldu. Çünkü köylüler Eksarhlık taraftarı olarak görünmeleri halinde derhal tüm kötü muamelelere maruz kalacaklarını biliyorlardı.

4. Yunanlılar, zengin kasaba halkı ve manastırların birikmiş zenginliğine sahip olduklarından Yunan okulunu kabul eden her yere hemen bir okul kurabilmişlerdi. Öte yandan Bulgarlar, genel itibarıyla daha az zenginliğe sahip kaba bir köylü halkından ibaretti. Bulgar köylerinin büyük bir bölümünde hâlâ ulusal isimlerini taşıyan bir okulları yoktu ve tek bir kişinin bile okuyup

⁸⁰⁶ Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 219-220.

yazmadığı köyleri mevcuttu. Bulgar okullarının gelişimini geciktiren en güçlü faktör benimsemiş oldukları Türk düşmanlığı idi.

3.2. SIRPLAR VE MAKEDONYA

3.2.1. Sırpların Makedonya Geçmişi

Tuna'nın ötesinde yaşayan göçebe kabilelerinin saldırılarından önce V. yüzyılda inzivaya çekilmiş ve kendilerine yeni bir yaşam alanı arayışında olan Trans-Tuna Slavları daha sonra adlandırıldığı gibi İlyra'ya yani Makedonya'nın merkezine ve kuzeyine düzenli akınlar yaptılar. Makedonya içlerine ilk Slav girişleri Bulgar kabileleri aksine en üst seviyede Sırp unsuruna aitti.⁸⁰⁷

Antik Sırbistan hakkında kapsamlı bir fikir sahibi olabilmek için ülkeyi Alplerden Karadeniz'e uzanan dağ silsilelerinde aramak gerekiyor. Nehir ve akarsuların oluşturdukları vadilerle birlikte bir yandan Tuna ve diğer yandan da Adriyatik ve Takımadaları arasındaki tüm alanlar Sırp topraklarını oluştururdu. Bu dağ sırtlarının birbirini takip eden yüksekliklerini Sırplar elinde bulunduruyordu. Sırplar, Save'ye doğru Bosna ve Drina nehri kenarlarında, Tuna'ya doğru Morawas'ın her iki yanı boyunca ve güneyde Kuzey Makedonya ile Adriyatik kıyılarında yaşadılar. Yüzyıllar boyunca çevre ulusların politikasından bağımsız olarak kendi kabile büyükleri yönetimi altında varlıklarını devam ettirdiler.⁸⁰⁸

Slav kökenli bir halk olan ve VII. yüzyıldan itibaren Balkanlara gelmeye başlayan Sırplar IX. yüzyılın ortalarından

⁸⁰⁷ Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria (Translated From The Serbian of Balkanicus)*, 204.

⁸⁰⁸ Leopold Ranke, *The History of Servia, and the Servian Revolution*, John Murray, Albemarle Street, London 1847, 3.

itibaren Hıristiyanlığı kabul edip Ortodoks mezhebini benimsediler. Çoğu Sırp, VIII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar Bizanslıların ve Bulgarların egemenliği altındaki bölgelerde yaşadı. 1018'den sonra Bizans İmparatoru Bulgarların bağımsızlığını ortadan kaldırınca Sırp liderleri daha bağımsız hareket etmeye başladılar. İlerleyen Zamanlarda Sırp liderlerden biri dağlık bir bölge olan Zeta (Zeta bölgesi, daha sonraları Karadağ adını alacaktır.), diğeri ise daha sonraları doğuda Raška adında iki ayrı devlet kurdular.⁸⁰⁹

Sırbistan Devleti'nin tahtına 1336'da oturmasıyla Konstantinopolis'i kendi hükümetinin merkezi haline getirmek ve zayıf hükümdarları kendi boyunduruğu altına koyma fikrini tasarlayan Stephen Duşan'ın ilk ve en acil ihtiyacı Ege'ye bir çıkıştı. Bizans İmparatorluğu ile Türkler arasındaki mücadele ona hedeflerini gerçekleştirme fırsatı verdi. Duşan, Makedonya'ya girerken Volo (Pagasit) Körfezi'ne kadar nüfuz etti ve Selanik'teki İmparator III. Andronikos'u kuşattı. Andronikos, Duşan'ın işgal ettiği bölgenin çoğunu gözden çıkararak barış sağladı. 1340 Antlaşması ile Sırp hükümdar öyle büyük bir kazanım elde etti ki, hâkimiyeti Tuna'dan Korint Körfezi'ne ve Adriyatik'ten Edirne'ye kadar uzandı. Selanik ve Durazzo gibi çok az sahil bölgeleri bu hâkimiyete karşı çıkma cesaretini gösterebildiler. Bulgaristan'ı da kontrolü altında tutan Duşan, ülkesinin bu devasa görünümüyle denizden denize Balkan Yarımadası'nın efendisi haline gelmişti. Duşan'ın 1356'da ölümüyle birlikte Sırbistan İmparatorluğu gerileme sürecini yaşamaya başlamış ve nihayetinde 1459'da Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle varlığı son bulmuştu.⁸¹⁰

⁸⁰⁹ Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)1*, 19.

⁸¹⁰ Miller, *The Balkans*, 273.

3.2.2. Sırp ların Makedonya Politikası Ve Siyasi Faaliyetleri

3.2.2.1. Sırbistan'ın Gelecek Tasavvurunda Makedonya'nın Yeri ve Önemi

XVIII. yüzyılın son ve XIX. yüzyılın başlarından itibaren birçok genç Sırp, eğitim için batıya gönderilmişti. Bunlar geri döndüklerinde bölgede artan milliyetçiliğin etkisi altında siyasi hayata atıldılar. Onlar “Büyük Sırbistan” fikrini benimsemişlerdi ve Bosna ile Hersek'in de içinde yer aldığı bir Sırbistan kurmayı amaçlayan büyük ya da küçük birçok gizli organizasyon içerisinde bulunmuşlardı.⁸¹¹

Sırp lar eski zamanlarda Stephan Duşan tarafından kurulmuş olan Sırp İmparatorluğu topraklarının bir parçasını oluşturmuş olması münasebetiyle Makedonya bölgesine tarihi bağlarla bağlı olduklarını düşünmekteydiler. Bundan başka Sırp lar, Makedonya bölgesinin kuzeybatısında çoğunluk teşkil etmekteydiler.⁸¹² Makedonya'nın bazı bölgelerinde genellikle iki ırk bir birine karıştığından dolayı Sırp ları Bulgarlardan ayırmak her zaman kolay olmamıştır. Sırp ların kendi dilleri Bulgarcadan farklı olmasına rağmen Makedonya'daki Slavlar arasında daha az konuşulurdu. Sırp lar, 1878 yılından önce kendi soydaşlarının nüfus çoğunluğunu oluşturduğuna inandıkları Kosova vilayetinin kuzey kesimleri ile Bosna ve Hersek'i işgal ederek bu bölgelere Sırp ırkından insanların yerleştirilmesini arzuluyorlardı. Büyük bir Sırbistan kurmak Sırp milliyetçilerinin en büyük hayaliydi ve bu ancak Sırbistan'ın Kosova'nın yanı sıra Bosna ve Hersek'i topraklarına

⁸¹¹ Sloane, *The Balkans: A Laboratory of History*, 139.

⁸¹² Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, 147.

katmak suretiyle Karadağ ile temas halinde olmasıyla sağlanacaktı ki böylece iki Sırp devleti en nihayetinde birleşebilecekti.⁸¹³

1878’de yapılan Berlin Kongresi’nin hemen akabinde Avusturya, Bosna ve Hersek’i işgal etti. Bu işgal Sırbistan’ı bütün Sırpıları birleştirme politikasından vazgeçirmekle birlikte Bosna ve Hersek’i ilhak etme düşüncesinden de kendini soyutlamak mecburiyetinde bıraktı.⁸¹⁴ Bosna-Hersek’in işgali ile birlikte Sırbistan’ın Adriyatik Denizi’ne ve dolayısıyla Akdeniz’e bu topraklar üzerinden inme şansı kalmamıştı. Bu sebeple Sırbistan, Akdeniz’e ulaşma amacı ile bütün dikkatini ve propaganda faaliyetlerini Makedonya topraklarına yönlendirdi.⁸¹⁵ Avusturya-Macaristan, Sırbistan’ın dikkatini Bosna’dan başka tarafa yönlendirmek için kendisiyle 28 Haziran 1881’de gizli bir antlaşma imzalayarak Makedonya’da toprak elde etme gayretlerini diplomatik olarak destekleyeceğini deklare etmişti.⁸¹⁶ Sırp, kendi soydaşlarının çoğunlukta bulunduğu ve ayrıca Duşan İmparatorluğu’nun eski merkezi konumunda bulunan Makedonya’nın kuzeyi ile kendilerini Akdeniz’e ulaştırabilecek olan Selanik dâhil güney bölgelerini de ilhak etmek istiyorlardı.⁸¹⁷ Makedonya ile ilgili olarak Sırp Başbakanı Nikola Paşiç’in “*Makedonya hiçbir zaman ve hiçbir şekilde ayrılmamak şartıyla Sırbistan’a ilhak edilmelidir. Çünkü geçmişte Makedonya’yı alan Balkan devleti Balkan Yarımadası’na hâkim olmuştur*” dediği bilinmektedir. Sırp Dışişleri Bakanı Milovan Milovanoviç’in de “*...Makedonya meselesi Sırpın lehine halledilmelidir. Çünkü Sırbistan’ın Makedonyasız hiçbir geleceği yoktur*” demesi Sırp

⁸¹³ Bourchter, “The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question”, 82.

⁸¹⁴ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 258.

⁸¹⁵ Altıntaş, “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, 80.

⁸¹⁶ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 113.

⁸¹⁷ Laveleye, *The Balkan Peninsula*, 290.

Hükümeti'nin Makedonya'nın alınması gerektiği hususundaki fikirlerini açıkça ifade etmeleri bakımından önemlidir.⁸¹⁸

Büyük Sırbistan'ı kurma fikrinden hareketle Makedonya'nın kuzey bölgeleri ile liman kenti Selanik'i kendi topraklarının bir parçası olarak görme hülyasına kapılan Sırplar, Makedonya'daki Bulgarların değil Sırpların kimlik değiştirdiği iddialarını güçlendirmek için Makedon Bulgarları ile Bulgaristan Bulgarlarının arasındaki farklılıkları açığa çıkarma gayreti içerisinde oldular. Sırp milliyetçileri, ileri sürdükleri iddialarını kanıtlamak için filoloji ile tarih biliminden üst seviyede faydalanmaya giriştiler. Kimi Sırp araştırmacı ve yetkilileri, Makedonya'nın nüfusu hakkında tahminlerde bulunurken bölgedeki Sırpların nüfusunu neredeyse bir milyon olarak açıkladılar ve Bulgarlardan hiç bahsetmediler.⁸¹⁹ Bazı Sırlara göre ise Makedonya'nın iki milyon Slav aslen Sırp kökeninden gelmedi.⁸²⁰ Sırp Hükümeti, Sırp isminin bilinmediği Vodina ve Serez gibi yerlerde konsolosluklar atayarak Sırp hareketine resmi destek sağlamaktaydı.⁸²¹

Sırbistan Hükümeti, Makedonya'da Sırp etkinliğini artırmak düşüncesinden hareketle Makedonya'nın kuzeyinde Üsküp'e kadar Sırp okullarının açılmasına karar verdi.⁸²² Makedonya boyunca yeni Sırp okulları açıldı ve Selanik'te Bulgar lisesi taklit edilerek bir Sırp lisesi inşa edildi.⁸²³ Sırp Başbakan J. Ristiç, 1867-1878 yılları arasında Makedonya'da 60'tan fazla okul kurmakla övünüyordu. Fakat Sırplar, kendi tarihi ve dilleri ile ilgili deliller

⁸¹⁸ Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü*, 259.

⁸¹⁹ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 149.

⁸²⁰ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 144.

⁸²¹ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 149.

⁸²² Castellan, *Balkanların Tarihi*, 367.

⁸²³ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 149.

ortaya koysa da Makedonya’da Eksarhlık veya Patriklik gibi güçlü bir örgütlenme meydana getirememişti.⁸²⁴

3.2.2.2. Sırbistan Hükümeti’nin Makedonya Odaklı Propaganda ile Diplomasi Faaliyetleri ve Sırp Komitelerinin Oluşumu

Bulgar Eksarhlığı’nın kurulması Makedonya Slavları tarafından memnuniyetle karşılandı. Çünkü onlar, Eksarhlık dini idaresini Yunan tiranlığından kurtarıcı olarak görmekteydiler ve bu sebeple her kesimden Slavlar, kuruluşundan kısa bir süre sonra Bulgar Eksarhlığı’nın etrafında toplanmaya başladı. Bununla birlikte Bulgarların Makedonya’da Slav okullarının kurulmasına öncülük etmeleri bu topraklarda yaşayan Slav toplumları arasında özgürlük fikrinin yaygınlaşmasını beraberinde getirdi. Daha sonra Bulgarların sadece kendi uluslarının menfaati doğrultusunda hareket ettiklerinin anlaşılmasıyla birlikte Sırp halkı milli kimliğinden uzaklaştırıldığını ve bunun geri dönüşünün imkânsız olacağını anladılar.⁸²⁵

Bulgarların Makedonya topraklarını Bulgaristan’a katmak amacıyla her geçen zamanda faaliyetlerini yoğunlaştırmaları Sırp’ların ve Sırp Hükümeti’nin tepki vermelerine sebep oluyordu. Nitekim Sırbistan Hükümeti’nin isteğiyle 23 Şubat 1885’te Osmanlı tebaası Sırp’lar Belgrad’da bir görüşme düzenlediler ve 3 Mart 1885’te ikinci bir toplantıyı da Niş’te yaptılar. Tertiplenen bu toplantılara Osmanlı vatandaşı Sırp’ların temsilcileri olarak neredeyse her meslekten insan katıldı. Toplantılarda Bulgaristan’ın son zamanlarda izlediği Makedonya faaliyetleri protesto edildi. Görüşmelerde Eski Sırbistan ve Makedonya’nın Sırp topraklarının

⁸²⁴ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 367.

⁸²⁵ Herbert Vivian, *The Servian Tragedy: With Some Impressions of Macedonia*, Grant Richards, London 1904, 278.

vazgeçilmez parçaları olduğu ve Makedonyalıların Sırp milletinden ayrı tutulamayacağı tezi öne sürüldü. Bununla birlikte Bulgaristan ve Sırbistan arasında var olan sorunların giderilmesi istenildi. Sırlar, bu toplantılardan sonra da bir araya gelmeye devam ettiler ve Makedonya meselesinin çözüme kavuşturulması için plan ve programlar öne sürdüler. Bu sırada Sırlar, 1885'te Doğu Rumeli'yi ilhak eden Bulgaristan'ın Makedonya'yı da almaya çalışacağını düşündükleri için Rusya'nın da müdahalede bulunmasını arzu ettiler. Bu yıllarda Makedonya meselesi sebebiyle Sırbistan ile Bulgaristan'ın arası iyice bozuldu.⁸²⁶

Berlin Antlaşması'nın kararlarına rağmen Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi ilhak etmesi Balkanlarda büyük bir uluslararası kriz meydana getirdi. Batılı devletler ve Rusya bu oldubittiği az çok kınamakla yetinirken komşu devlet Sırbistan savaş hazırlıklarına başladı. Bu süreçte Balkan Yarımadası'nda güçler dengesi önemli oranda bozulmuş görünüyordu. Sırbistan'ın topraklarını güneydoğuya doğru genişletme ümidi, artık güçlenmiş bir Bulgaristan'ın kendisinin Makedonya ile ilgili hak iddialarına daha kararlılıkla karşı çıkabileceği gerekçesiyle azalmaya başlamıştı.⁸²⁷

Bulgaristan'ın yükselişini hiçbir zaman içine sindiremeyen Sırbistan, Kral Milan'ın da yönlendirmesiyle aniden Kasım 1885'te Bulgaristan'a savaş ilan etti. Sırlar sahip olduğu deneyim, eğitim ve taktik avantajlarına rağmen birkaç günlük bir savaştan sonra yenildiler. Sırbistan'ın koruyucusu durumunda kendini gören Avusturya, Bulgaristan'a ateşkes ilan etmesi için müdahale etti ve 1886'da barış imzalandı. Bu süreçten sonra taraflar eski sınırlarına

⁸²⁶ Hamzaoglu, *Balkan Türklüğü*, 259.

⁸²⁷ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 113.

geri döndü ve Doğu Rumeli kendisinde kaldığı için Bulgaristan'ın Balkanlardaki gücü önemli ölçüde arttı.⁸²⁸

Sırbistan, Makedonya'daki çıkarlarını savaşla koruma çabaları başarısızlığa uğradıktan sonra Bulgarlar ve Yunanlıların Makedonya'da kendilerini başarıya götüren faaliyetleri taklit etmeye girişti. Dernekler kurmak, bu derneklerin Makedonya'da engellenmeden çalışmasını sağlamak ve mali kaynaklar temin etmek Sırbistan için artık bundan sonra yapılması gerekenler idi. Etkili okullar kurmak, akılcı kilise ve kültür politikaları uygulamak Makedonya'da Sırp milletinin varlığının tanınması için gerekli koşullardı. Balkan politikası Bulgaristan'da başarısızlığa uğrayan Rusya'nın Sırbistan'ı desteklemeye başlaması ve Bulgarların faaliyetleri karşısında endişeye kapılan Osmanlı Hükümeti'nin Makedonya'daki Sırp propagandasına karşı daha ılımlı bir tutum sergilemeye özen göstermesi üzerine Sırbistan'ın Makedonya davasının önündeki bazı engellerin ortadan kaldırılmasını sağlayan iki önemli husus olmuştu.⁸²⁹

Sırp propagandasını Makedonya'da örgütlemek amacıyla 1886'da *Sveti Sava* adında bir dernek kuruldu. Bu derneğin propagandacıları, Makedonyalı Slavların Bulgar olmadıklarını, Bulgarların kendilerinin dahi Slav olmadıklarını ve sadece Sırbistan'ın Makedonya'yı kurtarabileceği gibi söylemlerde bulunuyorlardı. Fakat kısa bir süre sonra Sırp Hükümeti, derneğin faaliyetlerini kısıtladı ve propagandanın kendilerince yapılması gerektiğine karar vermişti. Bu amaçla 1887'de Eğitim Bakanlığı bünyesinde "*Sırbistan Dışındaki Sırp Okulları ve Kiliseler Dairesi*" ve 1889'da ise Dışişleri Bakanlığı bünyesinde "*Özel Propaganda Şubesi*" kuruldu. Ancak Sırp Hükümeti'nin Makedonya'da kendi ulusal taleplerinin karşılığını elde etmek adına giriştiği faaliyetler önemli bir engelle karşılaştı. Önceleri

⁸²⁸ David Thomson, *Europe Since Napoleon*, Pelican Books, Victoria 1966, 467.

⁸²⁹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 114.

Sırbistan'ın Makedonya'daki propaganda faaliyetlerine göz yuman Rum Ortodoks Patrikliği, Yunan çıkarlarına gölge düşürülmeye başlandığı hissiyatına kapılarak tavrını değiştirmişti. Yunanistan Hükümeti, Patrikhane'den kilise meselelerinde Sırlara kolaylık gösterilmemesini istemişti.⁸³⁰ Bu doğrultuda Bulgaristan ile savaşı takip eden dönemlerde (1887-1900) Sırp propagandası Makedonya'da hız kazandı. Sırp profesörler, rahipler ve öğretmenler ordusu vaat ettikleri topraklara girdiler.⁸³¹ Sırbistan, 1887'de Üsküp ve Selanik'te, kısa zaman sonra da Priştine ve Manastır'da konsolosluklar açtı.⁸³²

Sırp propagandası, maddi destek yönünde eksiklikler yaşamakla birlikte aynı zamanda Yunanlıların kutsal gelenekleri ile Bulgarların yüksek enerjisi gibi avantajlardan yoksundu. Daha sonraları Makedonya'daki Sırbistan okullarının çoğu kapandı ve Sırp konsoloslukların faaliyetleri her geçen gün daha da kısıtlandı. Kosova vilayetinde ve Üsküp'ün güneyine kadar bölgede Sırp nüfusu çok fazla idi ve gerçekten de Hıristiyanlar içerisinde nüfus çoğunluğunu oluşturuyordu. Manastır'a bağlı Struga vadilerinde ve başka kasabalarda ise Sırp nüfusu çok azdı. Makedon Bulgarlarının köken olarak Sırlardan ileri geldiği iddiası bir dereceye kadar ihtimal dışı olur ki bu iddialar Sırp propagandalarının uydurmasıydı. Eski Sırbistan'ın Şar Dağları'nın kuzeyinde bile Sırp nüfusu Arnavutlar tarafından sürekli bir şekilde azaltılmıştı. Bu nedenle eskiden Sırbistan'a yerleşmiş olan Arnavutların neredeyse tamamı Kosova vilayetine göç ederken o vilayetin Sırları ise Sırbistan Krallığı'na göç etmek zorunda kalmışlardı ve bu durum gittikçe kötüleşmekteydi. Sırlar, Eski Sırbistan'daki alanlarını korumak için her türlü çabayı göstermekteydi, ancak güçlerini Makedonya'nın her tarafına dağıtmaları başarılı olma ihtimallerini

⁸³⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 114.

⁸³¹ Bouchter, "The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question", 82.

⁸³² Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, 97.

zayıflatmakla birlikte kendi güvenliklerini tehlikeye atmış oluyorlardı. Süre gelen Sırp propagandalarının tek sonucu Bulgarlarla olan kavgalardı ve bu durum Balkanlar’daki Slav ırklarının bile işbirliği içerisinde olmalarını engelliyordu.⁸³³

Sırlar, Kosova’nın kuzeybatısında bulunan İpek Sırp Patrikhanesi’nin⁸³⁴ Osmanlı yönetimi tarafından 1766’da ilga edilmesinden beri bağımsız bir kiliseye sahip olamamıştı. Onlar, Rum Patrikhanesi’ne bağlı olmalarına rağmen Kosova vilayetinin Sırp bölgelerinde Sırp piskopos ve dini memurlarına sahipti. Makedonya’nın özgürlüğü için her iki halkın ortak işbirliği yapması umuduyla Sırp-Bulgar yakınlaşmasına doğru bir eğilim söz konusuydu ve benzer bir eğilim Sırp ve Bulgar hükümetleri nezdinde de görülmüştü. Sırbistan’da meydana gelen iç çekişmeler ülkeyi bir çöküşe doğru sürüklüyordu ve Sırbistan zayıf bir görüntü sergilemek istemiyorsa güçlü bir dış koruyucu edinmeliydi. Makedonya’daki Rus konsolosları ve ajanları, Sırların taleplerini destekleme ve Bulgarları iktidardaki araçlarla baskı altına alma yönünde tavır sergilemişlerdi. Rusya Hükümeti, Sırlar ile

⁸³³ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 149.

⁸³⁴ İpek yakınlarındaki Rugova Geçiti’nin girişinde yer alan ve kilise gruplarından oluşan İpek Patrikhanesi, Sırlar tarafından Balkan topraklarında din ve mezhep farklılıklarının bir neticesi olarak XIII. yüzyılda kurulmuştu. Yüzyıllar boyu Sırp Kilisesi’nin merkezi olmuş olan Patrikhane, Sırbistan’daki en önemli dini ve ulusal sembollerden birisi olup tanınmış yazarların, din adamların ve usta sanatçıların uğrak merkezi haline gelmişti. Bu sebeple Patrikhane, Sırp dini merkezi olmakla birlikte aynı zamanda ulusal ve kültürel mirasın da değerli bir taşıyıcısı niteliğindedi. İpek Patrikhanesi’nin tarihi serüvenini iki bölümde belirtmek mümkündür. Birinci dönem, Patrikhane’nin kurulmasından Fatih Sultan Mehmed döneminde Sırbistan topraklarının fethedilmesiyle birlikte 1459’da kapatılmasına kadar olan süreçtir. İkinci dönem ise, neredeyse bir asır kapalı vaziyette kalmış olan Patrikhane’nin Sokullu Mehmed Paşa’nın çabalarıyla onarılarak tekrar açıldığı 1557’den 1766’ya kadar olan süreci kapsar. İlk dönemde bağımsız Ortaçağ Sırp Devleti’nin kilisesi olan Patrikhane, daha sonraki dönemde ise Osmanlı hâkimiyetinde faaliyette geçmiş olması dolayısıyla yeni bir siyasi kimliğe sahip olmuştur. Yılmaz Şenay Öztürk, “İpek Patrikhanesi’nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu” *Tarih ve Gelecek Dergisi*, cilt: 5, sayı: 2, 2019, 3.

Bulgarlar arasındaki rekabeti önce körüklemiş ve sonunda kendilerini onlara kurtarıcı kılığında sunmuştu. Kendi zayıflıklarının farkında olan Sırlar Rusya'nın yardımıyla bir gün kendi arzularını gerçekleştirmeyi umut ediyorlardı.⁸³⁵

Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi ilhak etmesinden sonra Yunanlılarda olduğu gibi Sırlar tarafından da Makedonya topraklarının mümkün olan en kısa sürede kendi sınırlarına katılması gerektiği düşüncesi kuvvetlenmeye ve bu uğurda faaliyetler hızlandırılmaya başladı. Nitekim 9 Haziran 1889 tarihinde Sırp mülkiye memurları, askeri erkân ve bir kısım halktan kimseler Niş'te bir araya gelerek Kosova vilayeti ile Makedonya'nın istila edilmesi hususunda görüşmelerde bulunmuşlardı. Kosova vilayetinin Osmanlı tarafından fethedilmesinin 500. yılına denk gelen Haziran ayının 14'ünde dâhi Sırbistan Kralı ile heyeti ve ayrıca memur, asker ve halktan kişilerin de dâhil olduğu 30.000 kişilik bir cemiyet meydana getirilmişti. Bunlar Kosova, Bosna ve Makedonya'nın işgal edilmesi konusunda fikir birliğine varmışlardı. Bununla birlikte Sırbistan'ın Makedonya sınırına yakın noktalarında 20 taburun katıldığı tatbikatlar gerçekleştirilmiş olduğu ve top talimi icra edildiği duyumları alınmıştı.⁸³⁶ Sırların bu faaliyetleri haber alınır alınmaz gerekli bazı tedbirlere başvurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Kosova valiliği tarafından Sırbistan sınırı boyunca güvenlik tedbirlerinin arttırıldığı bildirilmişti.⁸³⁷

Makedonyalı Slavlar arasında 1890'larda milliyetçi hareketler artmış ve bunlar, "Makedonya Makedonyalılarıdır" sloganıyla özerklik kampanyasına girişmişlerdi. Sırbistan, başlatılan bu kampanyaların Bulgarların bir oyunu olduğunu dilendirmekle birlikte Gopcevic ile Milojevic gibi aydınların

⁸³⁵ Villari, "Races, Religions And Propagandas", 151.

⁸³⁶ BOA, Y.MTV. 39/50, Leff 1, H 27 10 1306 (26 Haziran 1889).

⁸³⁷ BOA, DH.MKT. 1631/80, Leff 1, H 27 10 1306 (26 Haziran 1889).

gerçeği yansıtmayan etnografya çalışmalarına destek vererek Makedonya Slavlarının aslında Sırp kökenli olduğuna dair söylemlerini artırmaktaydılar. Fakat Makedonların konuştuğu dil, kesin olarak Sırpçadan farklıydı ve tarihin bu aşamasına kadar Makedonya Slavların pek çoğunda güçlü bir ulusal kimlik bilinci yoktu. Morava Vadisinin güney kısmında yaşayan Slavların, 1878 yılı öncesinde çok zayıf da olsa ulusal bilinçleri mevcut olup ancak o zamandan sonra kendilerinin Sırp olduğunu hissetmeye başlamışlardı. Kosova vilayetinin Slav dilleri konuşan nüfusu, konuştukları dil için sadece “bizim dil” söyleminde bulunuyorlardı. Sırp konsolosları ve Sırpça öğrenim görmüş öğretmenler bu insanlara ulusal bir bilinç kazandırmak için çok gayret göstermekteydiler.⁸³⁸

Makedonya topraklarında bölge devletlerinin propaganda faaliyetlerinin yoğunluğunda bir artış yaşanmaya başladığı 1890’larda Sırbistan, diplomasi yoluyla bu devletlerinin Makedonya’daki çıkar bölgelerinin sınırlarının belirlenmesi için büyük bir çaba içerisinde oldu. Sırp Hükümeti, Bulgaristan’ın Makedonya’daki arzularının belli sınırlara hapsedilmesine razı olmayacağını bildiği için bu hususta öncelikle Yunanistan ile anlaşmaya gayret gösterdi. Fakat her iki taraf da bölgeyi sadece kendi aralarında paylaşmayı planladıklarından Sırbistan’ın bu konuda Yunanistan ile anlaşmaya varması demek Makedonya’daki Bulgar çıkarlarının bütünüyle göz ardı edilmesi anlamına gelecekti. 1890’da İstanbul’da başlayan Sırbistan ile Yunanistan arasındaki ilk görüşmeler sonuçsuz kaldı. İki yıl sonra Atina’da yeniden başlayan görüşmeler esnasında Sırbistan Arnavut-Makedon bölgesinin büyük bir bölümünü talep etti. Sırbistan tarafından talep edilen bu bölge Arnavutluk’un Berat kentini, Manastır’ın Florina ve Kesriye kazaları ile Makedonya’nın doğusunda bulunan Ustrumca’nın güneyinden Karasu ırmağına kadar geniş bir alanı

⁸³⁸ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 287-288.

kapsıyordu. Sırbistan'ın bu isteklerine karşılık olarak Yunanistan ise Melnik, Nevrekop, Ustrumca, Pirlepe, Kruşevo ve Manastır topraklarını kendileri için istedi. Ancak her iki ülke, birbirlerinin isteklerini bu kez de kabul etmeye yanaşmadılar.⁸³⁹

Yunanistan ve Sırbistan Makedonya topraklarının kendi aralarında paylaşılması hususunda müzakereler yürütürken Bulgaristan ise Makedonya'da icra ettiği propagandalarla buradaki varlığını pekiştirmeye devam ediyordu. Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi ilhak ettikten sonra meydana gelen savaşta Sırbistan'ı da yenmesi ile birlikte Rus entrikaları sebebiyle Bulgar siyasi yaşamında bir krize girilmiş ve Ferdinand'ın 1887'de Bulgaristan Prenslığı'ne seçilmesinden sonra bile kriz atlatılamamıştı. Bu zamana kadar Bulgaristan'ın Makedonya'ya yönelik politikası genel itibarıyla yıkıcı faaliyetlerde bulunarak Osmanlı Hükümeti'ni baskı altında tutma şeklinde olmuştu. Fakat Bulgaristan Hükümeti'ne yeni seçilen Stambulov, Makedonya politikasını daha barışçıl bir çizgide tutmanın uygun olacağına karar verdi. Böylece yeni Bulgar Hükümeti, Osmanlı Hükümeti ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirerek Makedonya'da Bulgaristan davasına destek olunmasının Osmanlı menfaatine olacağına dair söylemlerde bulunarak ikna etme çabasında olmuştu. Nitekim Bulgaristan'ın bu çabaları karşılık buldu ve böylece Babıâli tarafından 1890 yılında Ohri, Manastır, Üsküp ve 1894'te ise Nevrokop ve Köprülü Bulgar metropolitlikleri için berat çıkartılmasıyla birlikte Bulgar Hükümeti'nin Babıâli'den ödün koparma beklentileri büyük ölçüde gerçekleşmiş oldu. Bulgar Başbakanı Stambulov'un Osmanlı Hükümeti ile iyi ilişkiler içerisinde olmaya özen göstermesi Makedonya'daki Bulgar eğitim faaliyetlerinin önündeki engelleri de kısmi olarak ortadan kaldırmıştı. Makedonya'daki Bulgar okullarında görev yapacak öğretmenlerin eğitim göreceği yerlerin açılmasıyla birlikte buradaki

⁸³⁹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 116.

Eksarhlığa bağlı okulların öğretim sisteminde hem nitel hem de nicel olarak kayda değer iyileşmeler görüldü. Makedonya'daki Bulgar köy eğitim sistemi de esas olarak bu dönemde meydana getirildi. Böylece bu okullarda eğitim görmeye başlayan yeni nesil Makedonlar, sonraki yıllarda Bulgar komitelerinin devrimci kadrolarını oluşturdu.⁸⁴⁰

Osmanlı-Bulgar yakınlaşmasından Yunanlılar ve Sırp rahatsızlık duyduklarından bu dostluğu bozmaya gayret ettiler. Sırp Başbakanı Nikola Paşiç, 1889'da Sofya'yı ziyaret ettiğinde Bulgaristan'a Osmanlı'ya karşı siyasi bir ittifak kurma teklifinde bulundu. Çok geçmeden 1891'de Bulgaristan'a aynı teklifi Sofya'ya bir ziyaret gerçekleştiren Yunan Başbakanı Trikupis de götürdü. Ancak St. Stambolov, Yunan ve Sırp'ların kendisine ilettikleri bu teklifleri Babıâli'ye haber vererek Sırbistan ve Yunanistan hükümetlerinin Osmanlı'ya karşı bir ittifak kurma çabası içerisinde olduklarını bildirdi. Bulgar Başbakanı'nın bu davranışından sonra Babıâli ile Bulgar hükümetleri arasındaki işbirliği daha da arttı.⁸⁴¹

Sırbistan'ın Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içerisine girmeye çalışması neticesinde Kosova'da ilk Sırbistan konsolosluğu 1887'de Üsküp'te faaliyete geçti ve iki yıl sonra diğer bir Sırp konsolosu Priştine'de açıldı. Sırbistan'ın Arnavut nüfusunun da varlık gösterdiği bölgede konsolosluklar açma girişimleri Arnavutları derin bir endişeye sevk etmişti. Çünkü birçok Müslüman Arnavut'a göre bu gelişmeler, Sırp işgaline giden yolda atılan ilk adımlardı.⁸⁴²

1892 yılına gelindiğinde Rumeli Hıristiyan ahaliden 300 kadar çocuk Sırp ordusunda askeri eğitime tabi tutulup yetenek ve kabiliyetleri doğrultusunda değerlendirilmekle birlikte Sırp Harbiye

⁸⁴⁰ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 117.

⁸⁴¹ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 261.

⁸⁴² Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 287.

Hariciye Nezareti tarafından da Manastır Sırp konsolosuna yıllık 3.000 Napolyon⁸⁴³ gönderilip bununla Rumeli’de Sırp mektep ve kiliseleri inşa edilmesi sağlanıyordu. Bununla birlikte Sırp Hükümeti tarafından halkı Sırplaştırmak maksadıyla bazı bölgelerde faaliyet yürüten cemiyetlerin her birine 600 Frank⁸⁴⁴ gönderilmekteydi. Sırp menfaatlerini koruma ve ilerletme doğrultusunda faaliyet sergileyen metropolitlere 10’ar, cemiyetleri oluşturan kişilerin her birine 3’er ve Manastır’da kütüphane inşa ederek Sırp menfaatine çalışan Esteryo Zovik adlı kişiye ise aylık 10 Napolyon maaş verilmekteydi. Bütün bunların yanında birtakım kişiler de maaş alıp Makedonya topraklarını dolaşarak halkı kıskırtmaktaydılar. Manastır Sırp konsolosu, Belgrad’tan hususi olarak gelen Restic adındaki bir memur ile birlikte Pirlepe’ye ve oradan Ohri ve Kreşova’ya giderek oralardaki önemli askeri mevkilerin fotoğraflarını çekmişti. Bu kişi metropolitler ile birlikte Sırp komite fertleriyle ayrı ayrı evlerinde mülakat gerçekleştirdikten sonra Manastır’a geri dönmüş ve konsolos tarafından düzenlenen bir organizasyonda Osmanlı aleyhine bazı konuşmalar yapmıştı. Bu kişi ile birlikte Selanik vilayetinde de benzer cemiyetlerin oluşturulmasının muhtemel olduğu fikirleri dile getirilmişti. Restic tarafından münasip miktarda maaş ve yol masrafı tahsisıyla Manastır’da bulunan ve Sırp menfaatlerine hizmet eden komitelerin denetlenmesi için de memur tayin edilmesi görüşü dile getirilmişti.⁸⁴⁵

Makedonya meselesinde İstanbul Rum Patrikliği ve Yunanistan ile ortak bir görüş elde edemeyen Sırbistan, 1890-1892 yılları arasında Osmanlı Hükümeti ile iyi ilişkiler geliştirmek istemeye başlamıştı. Bu zaman diliminde Sırp Dışişleri Bakanı olan Stoyan Novakoviç, Bulgarların, Rumlardan ve Sırlardan daha

⁸⁴³ Napolyon parası, Fransa kökenli olarak kullanılan bir para birimiydi.

⁸⁴⁴ Frank, Fransa kökenli olup diğer bazı Avrupa devletlerinde de kullanılmış olan bir para birimidir.

⁸⁴⁵ BOA, BEO. 119/8904, Leff 7, H 10 05 1310 (30 Kasım 1892).

imtiyazlı olmamalarını ve dolayısıyla Osmanlı Hükümeti’nin bütün Osmanlı gayrimüslim vatandaşlarına eşit biçimde muamelelerde bulunması gerektiği hususundaki düşüncelerini Sait Paşa’ya iletmişti. Sırbistan Hükümeti, 1893 yılının sonuna değin Osmanlı ile ilişkilerini arzu ettiği seviyeye getirememiştir. Bu tarihe kadar Makedonya’da Sırp piskoposlarının atanmasını ve Sırpların ayrı bir millet olarak tanınması talebinde bulunmamış olan Sırbistan, bundan sonra Babıâli’den Sırpların “Sırp Milleti” olarak tanınmasını talep etmişti. Fakat Sultan II. Abdülhamid, 1885’te Bulgaristan ile girdiği savaşta aldığı yenilgiden sonra kendisinin Osmanlı topraklarındaki siyasi faaliyetlerinin etkisinin yok denecek kadar az olması sebebiyle Osmanlı için hiçbir tehlike oluşturmadığının bilincinde olarak Sırbistan’ın bu taleplerini geri çevirdi. Osmanlı Hükümeti, bu sebeple Sırbistan için Bulgaristan Başbakanı Stephan Stambulov ile kurduğu iyi ilişkileri yıpratmaktan geri durdu.⁸⁴⁶

Osmanlı Hükümeti, Sırbistan’ın bütün bu taleplerine rağmen kendisinin Osmanlı ile ilişkilerini sıcak tutma politikasını karşılıksız bırakmamıştı. Sultan II. Abdülhamid, Sırp Hükümeti’nin bu yapıcı yaklaşımına karşılık olarak Sırp Kralı Aleksandr Obrenoviç’i 1893 yılı sonunda İstanbul’a davet etti ve Sırp Kralı bu daveti kabul ederek 1894 yılının Haziran ayında İstanbul’a bir ziyaret gerçekleştirdi.⁸⁴⁷ Kral Aleksandr’ın İstanbul ziyareti Sırp kamuoyunda büyük bir beklenti ve heyecan meydana getirmişti. Her ne kadar Sırp resmi gazeteleri Sırp Kralı’nın İstanbul ziyaretini ancak bir nezaket ziyareti olduğunu dilendirmiş olsalar da Sırbistan’ın liberal ve radikal gazeteleri Kral’ın eli boş dönmeyeceğini umduklarını yazmışlardı. Bu gazeteler, Sırbistan’ın Osmanlı Hükümeti ile ittifak etmesini ve dolayısıyla Bulgaristan’ın muvaffak olduğu gibi Sırbistan’ın da Makedonya’da birtakım

⁸⁴⁶ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 261-262.

⁸⁴⁷ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 263.

ayrıcılıklar elde etmesi gerektiğini manşetlerine taşımışlardı.⁸⁴⁸ İki ülke arasında meydana gelen bu diplomatik girişimlerden sonra Sultan II. Abdülhamid, Sırbistan'a da Makedonya topraklarında okul, kütüphaneler ve okuma salonları açma, gazete, kitap ve dergi dağıtma, banka şubeleri gibi müesseseler açma ile din adamları tayin etme imtiyazlarını tanımıştı. Sultan'ın bu imtiyazları tanımadaki temel gayesi, Makedonya üzerinde emelleri olan ve bu doğrultuda birbirleriyle anlaşmazlıkları bulunan Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'ya karşı Sırbistan'ı dengeleyici bir aktör olarak sahaya sürmektir. Özellikle de Bulgaristan'ın Makedonya'daki etkisi çok büyüktü ve bu sebeple Osmanlı Hükümeti bölgede sayısız badirelerle karşı karşıya kalmaktaydı. Bulgaristan'a karşı Sırbistan'ın kullanılacak olması ince düşünülmüş siyasi bir adımdır. Bu tarihten sonra Makedonya topraklarında oldukça geniş kapsamlı bir Bulgar-Sırp din, eğitim, ekonomi ve kültür çatışması ortaya çıkmaya başladı. Sırp ve Bulgarlar bütün bunlarla yetinmeyerek mücadeleyi birbirlerine karşı silahlı çatışmalarla da devam ettirdiler. Nitekim 1894'te Stambulov Hükümeti'nden sonra iktidara gelen yeni Bulgar Hükümeti, Makedonya meselesi konusunda daha agresif ve yapıcı olmayan politikalar sergilemeye başladı. Bu Hükümet, 1895 yılının yaz aylarında Makedonya topraklarına eylemler gerçekleştirmeleri amacıyla gönderdiği silahlı çeteler Melnik'te silahlı eylemlerde bulundular. Bulgar çeteleri Makedonya topraklarında daha geniş çaplı eylemler gerçekleştirmeye gayret gösterdiler, fakat Osmanlı güvenlik güçleri bu eylemleri çok kısa sürede bastırmaya muvaffak olmuştu.⁸⁴⁹

Bulgaristan Hükümeti'nin şiddette dayalı yeni Makedonya politikası Sırbistan Hükümeti nezdinde büyük bir öfke meydana getirdi. Sırbistan Başbakanı Stoyan Novakoviç, Bulgaristan

⁸⁴⁸BOA, Y.PRK.TKM. 31/38, M 29 Haziran 1894.

⁸⁴⁹Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 263, 265.

Hükümeti'nin Makedonya'da tertiplettiği terör eylemlerini yalnızca Osmanlı'ya karşı düzenlenen eylemler olarak görmeyerek bu eylemlerin aynı zamanda Sırbistan'ı baskı altına almaya yönelik olduğunu sezmişti.⁸⁵⁰ Bulgaristan Hükümeti'nin Makedonya topraklarına yönelik bu eylemlerinden rahatsızlık duyan Sırbistan, tarafsız kalma karşılığında Sultan II. Abdülhamid'ten Hilendar Manastırı'nın devlet tarafından güvence altına alınması, Prizren ve Üsküp'e Sırp piskoposlarının atanması, Selanik ve Manastır vilayetlerinde yeni Sırp okullarının açılması taleplerinde bulundu. Sultan II. Abdülhamid'in bu talepleri olumlu karşılamasından memnun kalan Sırp Kralı, 1895 yılının Kasım ayında Sırp parlamentosunda Osmanlı-Sırp dostluğu ile ilgili yapıcı bir konuşma gerçekleştirmişti. Sırbistan Hükümeti, bu tarihten sonra Bulgaristan'a göç eden Makedonların faaliyetleri ile Bulgar çetelerinin Makedonya topraklarına geçişini yakından takip ettirmeye başlamıştı. Sırbistan, Sırp-Bulgar sınırını koruyan güvenlik güçlerine Sırbistan üzerinden Makedonya'ya geçmeye çalışan Bulgar çetelerini gözaltına almaları ve ayrıca Sırbistan üzerinden Bulgaristan'a geçmek isteyen yolcuları kontrolden geçirmeleri talimatını vermişti.⁸⁵¹

Sultan II. Abdülhamid, 1896'da Rumeli topraklarında vali muavinlerinin ve Osmanlı Jandarma birliklerinin onda birinin Hıristiyan olması kararının da bulunduğu bazı ıslahatlar gerçekleştirmeye gayret gösterdi. Sırbistan Hükümeti, Jandarma birliklerine Hıristiyanların alınmasından daha ziyade vali muavinlerinin Sırp olmasını ve ayrıca Sırp'ların da mahalli yönetime alınmasını arzu ediyordu. Osmanlı Hükümeti'nin bunu kabul etmesi demek Makedonya'da yaşayan Sırp'ları da ayrı bir

⁸⁵⁰ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 79.

⁸⁵¹ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 266-267.

millet olarak tanımak anlamına gelecekti. Sırbistan, son yıllarda mahalli yönetim için eleman yetiştirmeye dâhi başlamıştı.⁸⁵²

Osmanlı Hükümeti, 1896'da yine denge politikası gereği Sırbistan Piskoposluğu'nun kurulmasına müsaade ederek bölgede eşit kuvvetler dengesi meydana getirmeye çalışmıştı.⁸⁵³ Sırbistan, tarafsız kalma vaadinde bulunarak Osmanlı yönetiminden yeni bazı tavizler elde etme siyasetini 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda da uygulamıştı. Sırbistan Hükümeti, Osmanlı Hükümeti'nden Makedonya vilayetlerinde Sırp okullarının açılması ile birlikte Üsküp'te Rum piskoposunun değiştirilmesi taleplerinde bulundu. Osmanlı Hükümeti, bu taleplere olumlu cevap vererek 15 Nisan 1897'de Sırp isteklerinin yerine getirilmesini emretti.⁸⁵⁴ Sırp maslahatgüzarı tarafından Sırp'ların nüfus tezkirelerine Sırp olarak yazılması için 1896 yılında Hükümet'e başvurulduğu anlaşılmaktadır. Meclis-i Vükelâ'da başvuru değerlendirilmeye alınmış ve bu isteklerinin kabul edilmesinin devletin menfaatine uygun olmayacağı gerekçe gösterilerek reddedilmiştir.⁸⁵⁵ Nüfus tezkirelerinde Sırp milliyetinin yazılması hususunun Osmanlı yetkili mercileri tarafından 1897 yılının Nisan ayında müzakere edildiği ve Padişah iradesiyle onaylandığı anlaşılmaktadır.⁸⁵⁶ Osmanlı'nın Belgrad sefiri tarafından aktarıldığına göre bu karar Sırp gazetelerinde neşr edilmiş ve Sırp halkı oldukça memnun olmuştu.⁸⁵⁷

Sultan II. Abdülhamid, Balkanlarda izlediği akılcı siyaset neticesinde Rusya'nın desteğini almakla birlikte Sırbistan ve Romanya'yı olayların dışında bırakma hususunda kısmi başarılar elde etmiş olmasına rağmen Sırbistan, bu yıllardan itibaren

⁸⁵² Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 264.

⁸⁵³ Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", 80.

⁸⁵⁴ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 264.

⁸⁵⁵ BOA, HR.SYS. 1490/96, H 23 03 1314 (01 Eylül 1896).

⁸⁵⁶ BOA, HR.SYS. 1491/4, Leff 5, M 28 04 1897.

⁸⁵⁷ BOA, HR.SYS. 1505/53, M 26 04 1897.

Makedonya meselesine Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya ile birlikte dâhil olmaktan geri durmamıştı.⁸⁵⁸

N. Paşîç'in Radikal Partisi Hükümeti döneminde Sırp propagandası Makedonya'da hız kazandı. Makedonya'daki Sırp konsoloslukları öncülüğünde yürütülen propaganda faaliyetleri 1891-1912 yılları arasında değişen yoğunluk ve programlarla devam etmişti. Makedonya'daki Sırp propagandası genel itibariyle mümkün olduğu kadar çok yerde Sırp erkek ve kız okullarının açılması, Sırp öğretmenlerin yetiştirilmesi ve bu öğretmenlere düzenli ödeme yapılması, okul kitap ve araç-gereçlerin parasız dağıtılması ve Sırbistan'a göç eden Makedonlar arasında kardeşlik derneklerinin kurulması şeklinde ilerlemişti. Selanik'te bir Sırp okulunun açılmasının hemen akabinde 1893'te Osmanlı Hükümeti, Sırp'ların Kosova'da bazı okullar açmalarına onay verdi. Bu süreçten sonra Sırp'lar, Makedonya'da Sırp eğitim faaliyetlerini o kadar büyük bir hırsla gerçekleştiriyorlardı ki Sırp'ların yaşamadığı köylerde bile Sırp okulları açacak kadar ileri gittiler. Böylece Sırp'lar, "Makedonya Sorunu" süresince bu sorunun bir parçasını oluşturan ana aktörlerden biri olarak kabul edilmeyi başardılar.⁸⁵⁹

Sırbistan'ın Makedonya'daki propaganda faaliyetleri bazı gelişmelerin de etkisiyle beklenilenden daha yavaş ilerlemekteydi. Sırbistan'da Karageorgeviç ile Obrenoviç'in bölgeleri arasındaki husumet ülkeyi canlanan ulusal varlığının tüm döneminde rahatsız etti. Avusturya ile Rusya'nın bölge üzerindeki rekabeti dolayısıyla yaşanan çatışmalar ve ülke içindeki siyasi grupların birbirleriyle mücadeleleri sebebiyle yaşanan iç karışıklıklara ilaveten ülkenin denize kıyısı bulunmaması, Avusturya-Macaristan'ın mali tiranlığı ve tasarrufsuz finansal yönetimin de sebep olduğu Sırbistan'ın ekonomisindeki bozulmalar Sırbistan'ın ilerlemesinin önündeki engeller olmuştu. 1876 ve 1877 yılında Osmanlı ve 1885'te

⁸⁵⁸ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 264.

⁸⁵⁹ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 115.

Bulgaristan ile olan savaşları da ülkenin tükenmesine yol açmıştı. Sırbistan'da sıklıkla anayasal değişiklikler olmuş ve üç Sırbistan yöneticisine (Karageorge, Prens Micheal ve Kral Alexander) suikast düzenlenmişti. Bütün bu dezavantajların etkisiyle Sırbistan, komşuları Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan ile uygarlık yarışında gecikmişti.⁸⁶⁰

Sırbistan ve Karadağ hudut müfettişliğinden 1902 yılının Kasım ayında gelen bazı haberlere göre Manastır, Kosova ve Selanik vilayetlerindeki Hıristiyan halkı Sırbistan Hükümeti'ne meylettirmek amacıyla Sırbistan Hariciye Nezareti bünyesinde propaganda şubesi meydana getirilmişti. Tesis edilen bu şubenin başkanlığına Osmanlı düşmanlığı ile tanınmış Mösyö Seyic atanmış ve şubenin faaliyetlerini düzenlemek üzere de Kanika Lopiça adında bir cemiyet kurulmuştu. Aynı zamanda, "Milan Avirnovic'in Zevcesi" adında bir cemiyet oluşturularak bazı faaliyetlerinde kullanmaları için bu cemiyete 15 bin kadar tüfek tahsis edilmişti. Cemiyetin Kosova'ya bazı çeteler gönderdiği de görülmektedir.⁸⁶¹

Sırbistan, 1893'ten itibaren Selanik'te bir lise açmış olmasına rağmen bu vilayette etkin bir rol oynamaya 1906'dan itibaren başlamıştı. Sırbistan, canlı domuz gibi ülkenin başlıca ticari faaliyetini oluşturan ürünlerin ihracatına sınırlarını kapatan kuzey komşusu Avusturya-Macaristan'a karşı bir gümrük savaşı yürütüyordu. Avusturya-Macaristan'ın bu tutumu küçük Balkan ülkesini ekonomik olarak çok zor koşullar altında kalmaya mecbur bırakınca Sırbistan nefes alabilmek için yeni pazarlar aramaya çabaladı. Sırbistan'ın tek gümrük çıkış noktası Belgrad-Selanik demiryolu hattıydı. Sırp domuz konvoyları Selanik limanına ulaştıktan sonra İtalya ya da İskenderiye gibi bölgelere sevk

⁸⁶⁰ Bourchter, "The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question", 81

⁸⁶¹ Ünlü, *Kosova Vilayeti*, 240.

edilmek üzere gemilere yükleniliyordu. Bu açıdan Sırbistan için Selanik'in önemi gittikçe artmaktaydı ve hatta Kral I. Piyer 1910 Nisanındaki resmi ziyareti sırasında da bu durumu vurgulamıştı. Böylece, Selanik üzerindeki Yunan-Bulgar rekabetine yeni bir rakip olarak Sırbistan da dâhil olmuş oluyordu. Sırbistan'ın denize açılması ya kuzey Arnavutluk'tan ya da Selanik'ten gerçekleşebilecekti. Balkanlardaki su hatlarından en önemlisini oluşturan Morava-Vardar hattı Sırbistan'ın beklentilerini karşılayabilirdi. *Drang nach Osten* siyasetini izleyerek Ege Denizi'ne ulaşmayı kendisine hedef olarak belirleyen büyük güç Avusturya-Macaristan da bu hatta göz dikmişti.⁸⁶²

Sırp propagandası Makedonya'da sertleşir sertleşmez Bulgarlar Slavlık maskesini atarak Bulgar emellerinin gerçekleşmesini sağlamak için eşkıyalık faaliyetlerini başlattılar. Makedonya'nın her yerinde Bulgar komitaları bir terör rejimi meydana getirdiler. Bulgar çeteleri kurtlar gibi köylere indi ve halktan zorla vergi almakla birlikte her köylü kendi zayıf noktalarından yakalanılarak Bulgar menfaatleri uğruna tehdit edildiler. Slav halkının Patrikhane idaresine katılmamaları için her türlü şiddet eylemine başvuruldu ve hatta tehdit ve rüşvet, Patrikhane'den ayrılmaya zorlamak için bir yöntem olarak kullanıldı. Bulgarların bu baskıcı politikalarından Sırplar oldukça etkilenmekteydi. Öyle ki, ya Patrikhane'ye katıldıkları ya da ayrılmayı reddettikleri için kasıtlı olarak öldürülen seksenden fazla Sırp'ın listesi dâhi mevcuttu.⁸⁶³

Sırplar tarafından 1902 yılında bilhassa Bulgarların faaliyetlerine karşı *Makedonya Sırp Vatanperverlik Komitesi* kurulmuştur. Komitenin 20 maddeden oluşan bir talimatı mevcuttu

⁸⁶² Lory, "Solun, Bir Slav Kenti Mi?", 146.

⁸⁶³ Vivian, *The Servian Tragedy: With Some Impressions of Macedonia*, 279.

ve Komite reisi Resta Popoviç tarafından komite talimatının maddeleri şu şekilde bildirilmiştir:⁸⁶⁴

1. madde: Makedonya Sırp Komitesi'nin merkez idaresi Niş'dedir. Merkez komitesinden başka ihtilal komitesi ve azaları da kasaba ve karyelerde bulunacaktır.

2. madde: Komiteye Sırp'ların yanı sıra Rum, Makedonyalı, Arnavut ve Türklerden aza alınabilecektir. Azalığa yazılacak olanlar diğer komitelere mensup olamayacaktır. Özellikle de Bulgaristan'da bulunan Makedonya İhtilal Komitesi'nden asla kabul edilmeyecektir. Komitemiz her Bulgarın aleyhinde olarak müdafaada bulunacaktır.

3. madde: Komitenin maksadı ise Makedonya, Trakya ve Sırbistan'da Bulgarların her teşebbüslerini takip etmektir.

4. madde: Bu maksadı icra etmek adına komitemiz mümkün mertebe Bulgar Makedonya Komitesi'nin bütün yapılanmasını mahvederek hükümsüz bırakacaktır.

5. madde: Tüm mahalli komiteler şubelere ayrılarak bir zabıt ile bir acentenin himaye ve kumandasına verilmiştir.

6. madde: Her komite bir komite reis-i sanisinin idaresinde bulunacaktır ve onlar da azalar tarafından seçilecektir. Reis-i saniler, Niş'de bulunan merkez komiteye itaat etmeye mecburdur.

7. madde: Karye komiteleri kasaba komitelerinin ve kasaba komiteleri ise sancak komitelerinin himayesinde bulunacaktır. Vazife merkez komitesi tarafından gerçekleştirilecektir.

8. madde: Karyelerde komiteye aza olmayı arzu edenleri doğrudan doğruya merkez komitesi kabul edecektir. Merkez komitesi, reisi sanilerin mühim kararlarını soruşturacaktır.

⁸⁶⁴BOA, Y.PRK.TKM. 45/60, Leff 1, H 23 05 1320 (28 Ağustos 1902).

9. madde: Merkez azaları her yıl Belgrad azaları tarafından seçilecektir. Reis-i saniler Makedonya'da gizlice seçileceklerdir ve seçilecekleri yer ve zaman merkez komite tarafından belirlenecektir.

10. madde: Merkez komitesi seçimi hakkında reis-i sanilere malumat verilecektir.

11. madde: Her bir ihtilal merkezi hususi bir müdüre sahip olup bir talimat üzerine merkezde bulunacaktır.

12. madde: Her azaya merkez komitesi tarafından bir nam verilecektir. Komite tarafından kendilerine iki tabanca ile bir kama verilecektir.

13. madde: Merkez komitesinin mührünün ortasında sancağı, kılıç ve tüfenk yer alıp etrafında ise "Bulgarların öldürülmesi ve Sırp Merkez Komitesi" yazısı bulunmaktadır.

14. madde: Merkez komitesi ile komite sanileri arasında haberleşmenin gerçekleşmesi için her birisinin elinde birer şifre bulunacaktır.

15. madde: Komitelerin iç ve dış vazifesini düşmanlara karşı korumak için komitenin polis ile hafiyeleri vardır.

16. madde: Reis-i saniler ile merkez komiteler arasında gerçekleştirilen işler hakkında her ay cetveller gönderilecektir.

17. madde: İhtilali gerçekleştirenlere azalar tarafından komitenin çıkarmış olduğu akçelerden yardımlar verilecektir.

18. madde: Azalar da dâhil olmak üzere her kim işlere zarar verecek olursa idam edilecektir. İdam kararı reis-i saniler tarafından verilecek ve merkez komitesi onaylayacaktır.

19. madde: Her bir aza, her nerede bir Bulgar bulursa öldürmeye mecburdur.

20. madde: Teklif edilen görevleri yerine getirme hususunda gevşek davrananlar kendilerini öldürsünler.

Anlaşılacağı üzere *Makedonya Sırp Vatanperverlik Komitesi*, Makedonya topraklarındaki faaliyetleri dolayısıyla en büyük düşmanları olarak Bulgarları görmekteydiler ve karşı saldırılarını Bulgarlara yönelik olarak tasarlamışlardı.

Bulgar komite ve eşkiyasının 1903 yılının bahar aylarında meydana getirmiş oldukları isyan girişimleri esnasında Osmanlı Hükümeti'nin aldığı sert askeri tedbirler ile birlikte Makedonya'da çetelerin hızlıca tasfiye edilmesine gayret gösterilmiş ve böylece çetelerin etkinlikleri önemli derecede azaltılmıştı. Ancak Sırp Kralı Aleksandır'ın vefatından sonra yeni Sırbistan Hükümeti bütün dikkatini Makedonya meselesine yoğunlaştırmıştı. Kral Aleksandır'ın vefatı Osmanlı için bir kayıp ve Sırp'lar tarafından da Makedonya meselesine daha agresif bir biçimde müdahaleye karar verildiği dönem olarak telaki edilmişti. Yeni Sırbistan Hükümeti Makedonya'ya yönelik olarak Osmanlı Hükümeti'nden bazı imtiyazlar elde etmek amacıyla ilk başlarda sessiz kalmayı tercih etmiş olsa dahi fırsat beklemekteydi. Nitekim Sırbistan'ın bazı bölgelerinden Sırp'lar Belgrad'a gelerek Sırp eşkiyasına katılmaktaydılar. Bu dönem Sırbistan'da basın, birtakım fesat erbabından aldıkları talimatlar doğrultusunda neredeyse her gün Makedonya meselesini neşr etmekte ve Osmanlı karşıtı yazılar yayınlamaktaydı. Böylece Sırp halkının düşüncesi basın yoluyla bulandırılmaya çalışılıyordu.⁸⁶⁵

Bulgar Prensi 1904 yılında Belgrad'ı ziyaret ederek Sırbistan Kralı ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve Bulgar ile Sırp komitelerinin birlikte hareket etmeleri gerektiği yönünde görüş birliğine varmışlardı.⁸⁶⁶ Bu tarihten sonra bu komitelerin bazı

⁸⁶⁵ BOA, Y.PRK.EŞA. 43/80, H 28 06 1321 (21 Eylül 1903).

⁸⁶⁶ BOA, HR.SFR.04. 428/58, Leff 1, R 04 Kanunusani 1320 (17 Ocak 1905).

bölgelerde ortak faaliyetlerde buldukları görülmektedir. Osmanlı arşiv kaynakları incelendiğinde bu iki tarafın ortak gerçekleştirdiği eylemlerle sıkça karşılaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı'nın Belgrad sefirinin aktardıklarına göre 1900'li yılların başlarında Bulgar mensubundan pek çok kişi Belgrad'a gelip Sırp komitesiyle Makedonya topraklarında müşterek girişecekleri faaliyetler ile ilgili müzakerelerde bulunmuşlardı. Bununla birlikte Bulgar Hükümeti'nden bazı yetkililer ile Sırbistan'ın Üsküp ve Manastır konsolosları Belgrad'da bir araya gelerek Sırbistan Hükümeti tarafından komitelerin faaliyetleri hususunda ne gibi hareket edilmesi gerektiği belirlenmeye çalışılmıştı.⁸⁶⁷ Ancak Bulgar komiteleri ile Sırp komitelerinin bu birliktelikleri bazı yer ve zamanlarda değişkenlik gösteriyordu. Çünkü Bulgar komiteleri tarafından bazı bölgelerde Sırplar aleyhinde faaliyetler yürütülmesi, Sırp komitelerinin tepkisini çekmekteydi. Örneğin Kumanova'da Sırpların Bulgarlar tarafından Bulgarlaştırılmaya çalışıldığı ortaya çıkmıştı ve bu durum dolayısıyla Bulgar ile Sırplar arasında çatışmalar meydana gelmişti.⁸⁶⁸ Yaşanan bu gibi gelişmeler Bulgar komiteleri ile Sırp komiteleri arasında derin ihtilafların oluşmasına yol açmaktaydı.⁸⁶⁹

Osmanlı'nın Belgrad Sefiri tarafından 1906 yılında bildirildiğine göre Sırbistan'da bulunan Sırp komiteleri oldukça gelişme göstermiş ve Sırp Hükümeti, bunlara açıktan olmasa da gizlice destek vermekteydi.⁸⁷⁰

Sırp Hükümeti, Avusturya'nın 1908'de Bosna'yı ilhak etmesinden sonra bu ülkeye karşı gittikçe artan korkuları sebebiyle Osmanlı'ya karşı düşmanlık derecesini daha düşük seviyede tutmaya yönelik bir tutum sergilemişti. Nitekim Avusturya-

⁸⁶⁷ BOA, Y.PRK.EŞA. 49/18, Leff 2, H 03 02 1324 (29 Mart 1906).

⁸⁶⁸ BOA, Y.PRK.UM. 74/63, Leff 1, H 22 12 1322 (27 Şubat 1905).

⁸⁶⁹ BOA, BEO. 2538/190318, Leff 1, H 21 01 1323 (28 Mart 1905)

⁸⁷⁰ BOA, Y.PRK.EŞA. 49/18, Leff 2, H 03 02 1324 (29 Mart 1906).

Macaristan, Yeni Pazar sancağındaki garnizonlarını çekmiş olmasına rağmen bu toprakları ve hatta tüm Makedonya'yı işgal etmek için uygun zamanın gelmesini bekliyordu. Bu sebeple derin bir korku ve endişe içerisinde bulunan Sırbistan Hükümeti, Karadağ Kralı Nikola'nın Kosova ile Üsküp'ün büyük bir bölümünün Sırbistan'a ve İpek ile kuzey Arnavutluk'un da Karadağ'a verilmesi yönündeki planlarının hayata geçirilebilmesi adına Osmanlı'ya karşı daha şiddetli bir politika izlenmesi gerektiği yolundaki teklifini dâhi reddetmişlerdi.⁸⁷¹

Sırların Makedonya iddialarının temel fikirleri uzun süredir Spiridon Gopcevic tarafından yayılmaktaysa da Ancak onun çalışması bilim dünyası tarafından pek ciddiye alınmamaktaydı. Çünkü onun savları dönemin Makedonya gerçeğiyle uyuşmamaktaydı. Çar Dusan'ın 1346'da tüm Makedonya'yı yönetmiş olması gerçeği XIX. yüzyılın Makedonya'sı için bir öneme sahip değildi. Bu hükümdarın yanı sıra Büyük İskender, Çar Simeon ve geri kalanlar tarih içerisindeki yerlerini almışlardı. Velev ki Çar Dusan zamanında Eski Sırbistan topraklarının bir parçasını oluşturan Makedonya'nın kuzeyindeki (İpek, Prizren, Priştine, Mitroviça) Hıristiyan nüfusunun tamamına yakını Sırlar oluşturmuş olsa dâhi Osmanlı'nın son yıllarındaki Makedonya'sında farklı etnik kökene sahip milletlerin bir arada yaşadığı kozmopolit nüfus yapısı mevcuttu.⁸⁷²

3.2.2.3. Sırp Çetelerinin Makedonya'daki Eylemleri

Bulgarların Makedonya'da çeteler vasıtasıyla sindirme, baskı, öldürme ve her türlü terör eylemleri karşısında Sırp eşkiyası da Bulgar saldırılarına karşılık vermenin yanı sıra Sırp menfaatlerini

⁸⁷¹ Ünlü, *Kosova Vilayeti*, 240.

⁸⁷² Bourchter, "The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question", 82-84.

muhafaza etmek amacıyla bu topraklardaki faaliyetlerini arttırmaya gayret göstermekteydiler. Nitekim Sırp eşkıyası 1905-1906 yılları arasında Manastır'da da faaliyet göstermekte ve bu durum sıklıkla gazete sayfalarına da haber olmaktadır. Sırp lar Manastır ve Üsküp'te ana komiteler, Köprülü, Kumanova, Debre, Kırçova ve Pirlepe gibi bölgelerde de alt komiteler şeklinde bir örgütlenme yoluna gitmişlerdi. Sırp çete baskınları o kadar sıklıkla yaşanıyordu ki vilayet gazetesinin hemen her sayısında bu çete baskınlarına yer verilmekteydi.⁸⁷³

Sırp çetelerinin yoğun olarak faaliyet gösterdiği yerlerin başında Kosova vilayeti gelmekteydi. Nitekim 1906 yılı itibariyle Kumanova kazasında 10-15 kişiden oluşan 1, Köprülü kazasında 16 üyesi bulunan 1, Palanka kazasında 3 ve Koçana kazasında ise 6 Sırp çetesi bulunmaktaydı.⁸⁷⁴

Makedonya topraklarında Bulgar, Rum ve Sırp çetelerinin eylemleri sebebiyle asayiş sağlanamıyor ve halk derin acılar yaşamaktaydı. Bu durumda Osmanlı güvenlik güçleri ile çeteler arasında neredeyse her gün ve her yerde çatışmalar meydana geliyordu. Bulgar ve Rum çetelerine kıyasla Sırp çeteleri daha az yoğunluk oluşturuyor olsa da güvenlik kuvvetleri ile Sırp çeteleri arasında yaşanan çatışmaların sayısı az değildi ve dolayısıyla asayişin sağlanamamasında önemli bir faktöre sahipti. Sadece 1906 Nisanından Şubatına kadar geçen sürede Sırp çeteleri ile Osmanlı güvenlik güçleri arasında meydana gelen 11 çatışmada çete mensuplarından 39 kişi öldürülmüştü. Osmanlı kuvvetlerinden 6 asker ile 1 jandarma şehit düşmüş ve 11 asker ile 2 jandarma da yaralanmıştır. 1907 yılının aynı dönemlerinde ise 12 çatışma vuku bulmuş ve bu çatışmalarda Sırp çeteleri ölü, yaralı ve sağ olmak

⁸⁷³ Nizamoğlu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", 14

⁸⁷⁴ BOA, HR.SFR.4. 726/98,Leff 7, M 08 12 1906. Kosova vilayetindeki Sırp çetelerine ilişkin bilgiler için bu çalışmanın ekler kısmına bakınız.

üzere 46 zayıat verirken Osmanlı kuvvetlerinden 6 asker şehit düşmüş ve 6 asker ile 1 zabıt yaralanmıştı.⁸⁷⁵

3.2.3. Sırların Makedonya’da Milli Kilise Faaliyetleri

3.2.3.1. Sırp Kilisesinin Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi

Hıristiyanlık, Katolik-Ortodoks olarak iki mezhebe ayrıldıktan sonra Batı Kilisesi’nin merkezi Roma ve Doğu Kilisesi’nin merkezi ise İstanbul olarak kabul edildi. Sonraki zamanlarda Ortodoks Kilisesi yapısı içerisinde farklı patrikhaneler ve yerel patrikhanelere bağlı milli ve özerk kiliseler meydana geldi. Osmanlı millet sistemi içerisinde üç temel milletten biri olan Ortodoksların Osmanlı hâkimiyetinden önce İstanbul’daki Rum Ortodoks Kilise’si dışında meydana getirdikleri diğer özerk patriklikler ise Tırnova ve Ohri’de Bulgar ile İpek’teki İpek Sırp Patrikhanesi idi. Bu patrikhanelerin dilleri farklı olmasına rağmen ayin ve doktrinleri aynıydı.⁸⁷⁶ Sırbistan bölgesi, Ohri müstakil kilisesinin ruhani dairesi bünyesinde bulunmaktaydı. Haçlı ordusu Kostantinapolis’e yerleştiğinde Bizans İmparatorluğu ile birlikte Ortodoks Patrikhanesi de merkezini İznik’e nakletmek zorunda kalmıştı. Bu zamanlarda Sırların meşhur milli azizleri “Sava”, Patrikhanenin de izniyle Sırbistan için merkezi “İpek”te olmak üzere müstakil bir kilise meydana getirmeye muvaffak olmuştu. Bu üç kilisenin reisleri kendi ruhani dairelerindeki papazlar tarafından seçilirdi. Kostantinapolis Haçlılardan geri alındıktan sonra Rum Patrikhanesi bu üç kiliseyi birleştirmeyi tasarladıysa da buna uygun koşullar yakalayamadı. Bu suretle Osmanlı ordusu Balkanları fethettikleri zaman İstanbul’daki Ortodoks Patrikhanesi’nden başka

⁸⁷⁵ BOA, *TFR.I.UM. 22/2164*, Leff 1, H 30 12 1325 (3 Şubat 1908).

⁸⁷⁶ Öztürk, “İpek Patrikhanesi’nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu”, 2.

üç müstakil kilise daha mevcuttu.⁸⁷⁷ Fatih Sultan Mehmed, İstanbul fethinden sonra bu patriklikleri İstanbul Rum Patriği’nin liderliğinde bir araya getirdi ve patriğin Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesini sağladı. Böylece Balkan Ortodoksları, İstanbul’daki Rum Ortodoks Patrikliğinin dini, idari, adli ve mali üstünlüğüne bağlı hale getirildi ve bağımsızlıkları son buldu.⁸⁷⁸

Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, Sırp papazı ve aynı zamanda kendi kardeşi olan Makarye’nin ricasıyla İpek Sırp Kilisesi’ni yeniden ayağa kaldırarak Makarye’yi de buraya patrik olarak tayin etmişti ve böylece Sırp Kilisesi’nin bu ikinci devresi 1766 yılına kadar devam etti. XVII. yüzyılın sonlarında Ohri ve İpek müstakil kiliseleri Avusturya’nın entrikaları için birer aracı kurumlar haline gelmişlerdi. Nitekim bu durumun anlaşılmaya başlanmasıyla birlikte İpek patriklerinden ikisi Avusturya’ya firar etmiş ve bunları takip eden birçok Sırp da o ülkeye göç etmişlerdi. Avusturya entrikaları sebebiyle Ohri ve İpek kiliselerine itimadı kalmayan Osmanlı Hükümeti, İstanbul Rum Patrikhanesi ile işbirliği içerisinde olarak bu entrikaların önüne geçmeye muvaffak oluyordu. Bu yıllarda Osmanlı-Avusturya savaşlarının meydana getirdiği karışıklıklar içerisinde İstanbul Rum Patrikhanesi de Ortodoks kilisesinin birliği ve kilise işlerinde merkeziyeti sağlama yolunda önemli adımlar atma fırsatını yakalayabilmişti. Sultan III. Mustafa, 1766’da bir daha ihya edilmemek üzere İpek Patrikliğini lağvetmişti. Bu fermanın tahrir tarzına bakıldığında Fenerlilerin etkisiyle yazıldığına şüphe edilmemektedir. Fermanın yazılmasıyla birlikte Sırp unsuruna mensup son patrik olan Bazil Kıbrıs’a sürgün edilmişti. Kıbrıs’ta bulunan Bazil, buradan kaçarak Akdeniz’e gelmiş bulunan Rus donanmasına sığınmış ve Rumeli’deki mevcut durum hakkında işlerine yarayacak bilgileri Ruslara vermişti. Ertesi

⁸⁷⁷ İrtem, *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 145-147.

⁸⁷⁸ Öztürk, “İpek Patrikhanesi’nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu”, 2.

yıl Ohri müstakil kilisesi de İpek kilisesi ile aynı akıbeti paylaşmıştı. Böylece İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi, Bizans İmparatorluğu'ndaki en ihtişamlı dönemlerinde bile görmediği bir kudret kazanmıştı. İstanbul Rum Patrikhanesi'nin elde ettiği bu kudret XIX. yüzyıla kadar sürmüştü.⁸⁷⁹

3.2.3.2. Eksarhlığın Kurulmasından Sonra Makedonya'daki Sırpların Patrikhane-Eksarhane Rekabetindeki Tutumları

Bulgar Eksarhlığı kurulana kadar Makedonlar, Bulgar Kilisesi sorununun çözümü ile kendi sorunlarının da çözüleceğini umarak Bulgarları destekleme konusunda Rusya'nın tavsiyesine uydular. Ancak yeni kurulan Eksarhlık, Makedonya'da Bulgar propagandası kampanyasını başlattığında Makedonlar tüm bunların nereye varacağını kısa sürede anladılar. Bulgarlar, 1872'de Üsküp ve Ohri'de Sırp unsurlarına, okullarına ve eğitimlerine yönelik geniş bir propaganda içerisinde olan ve yaptığı zulümlerle tanınan iki piskoposu kabul etti. Bulgarların kendi ırklarından olmayan unsurlara yönelik bu yapıcı olmayan tutumları sebebiyle Sırp halkı uyandırıldı ve kendilerini savunmaya başladılar. Nihayet 1874'te Makedonya'nın her yerinde; Samokov, Köstendil, Köprülü, Debre, Melnik, Ohri ve Serez piskoposlukları yetki alanı içindeki Sırp nüfusu, Osmanlı Hükümeti ve Rum Patrikhanesi'ne başvurarak İpek Patrikliğinin yeniden aktif hale getirilmesi ve kendilerinin de oraya tabi tutulması için başvuruda bulundular. Sırplar dilekçelerinde, *“Bizler Bulgar değil, Sırp milletindeniz. Eksarhlık bizi Bulgarlaştırır ve biz bunu istemiyoruz, bu nedenle sizden bizi*

⁸⁷⁹ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 145-147.

bu felaketten kurtarmaya ve bağımsız Sırp Kilisemizi bize geri vermeye çağırıyoruz...” yazıyorlardı.⁸⁸⁰

Sadece Rus diplomasisinin koruması altında Bulgar ajitasyonunun başlatıldığı Makedonya’nın büyük şehirlerinin nüfusu Eksarhlığa katıldı ise de köylerin hepsi Bulgar davetine eşit şekilde cevap vermedi. Rusya’nın Manastır Konsolosu Rostovski’nin yıllarca süren araştırmalarının sonucunda derlenen rakamlara göre Manastır vilayetinde Bulgar Eksarhlığı’na katılan Ortodoks Slavların sayısı 186.656 ve Patrikhane’ye bağlı kalanların sayısı ise 93.694 kişiydi. Üsküp Piskoposluğu’nda 20.000 aile Eksarhlığa ve 10.000 aile ise Patrikliğe bağlıydı. Bununla birlikte Eksarhane’nin hiçbir başarısının olmadığı Makedonya’nın bazı kısımları da vardı. Üsküp nüfusunun büyük bir çoğunluğu Patrikliğe sadık kaldı. Kalkandelen ve Manastır arasındaki bazı karyeler kendilerini tamamen Bulgar etkisinin dışında tuttu. Ustrumca, Drama ve Serez civarlarında kendilerine Bulgar denilmesini istemeyen ve Sırpça konuşmalarına rağmen kendilerine Rum diyen birçok Sırp vardı.⁸⁸¹ Sırp çetelerinin de bölgedeki Sırpların Eksarhane idaresinden ayrılıp Patrikhane’ye bağlanmaları hususunda baskı uyguladıkları görülmektedir. Örneğin, Bulgar Eksarhı’nın beyanlarına göre Üsküp Bulgar metropoliti dini idaresinde bulunan Palanka kazası ile bazı karyelerinde ikamet etmekte olan Bulgar Ortodoks halkı 1906’da Sırp çeteleri ve propagandacıları tarafından Eksarhane ile irtibatlarını keserek Sırp namıyla Rum Patrikhanesi’ne bağlanmaları hususunda baskı ve tehditlere maruz bırakılmışlardı. Bunun üzerine bir kısım Bulgar halkı Sırp eşkıyasının zulmünden kurtulmak ümidiyle Rum Patrikhanesi’ne bağlanmak zorunda kalmışlardı.⁸⁸²

⁸⁸⁰ T.R. Georgevitch, *Macedonia*, London: George Allen & Unwin Ltd, New York: The Macmillan Company, London 1918, 179.

⁸⁸¹ Georgevitch, *Macedonia*, 186.

⁸⁸² BOA, TFR.I.KV. 166/16528, Leff 27, H 02 11 1324 (18 Aralık 1906).

3.2.3.3. Sırpların Milli Kilise Mücadeleleri

Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında 1876'da savaş patlak verdiğinden Makedon Sırplarının milli kiliseye sahip olma arzuları yerine getirilmedi. Yunan entrikaları ve Bulgar Devleti'nin kurulmasının ardından güçlenen Bulgar propagandaları sebebiyle Makedonya'daki Sırp kilisesi sorunu uzun süre görünmezden gelindi. Sırp halkı, Sırp kilisesinin yeniden aktif hale getirilmesi için Padişah ve Patrik'e gönderilmek üzere dilekçeler hazırlamakla birlikte itiraz etmek için delegeler de göndermişler, ancak hiçbir zaman başarılı olamamışlardı. Nihayet Sırp Hükümeti, İstanbul'daki bakanları aracılığıyla bu konuya da müdahale etti. Patrikler, Sırp Kilisesi'nin Osmanlı'daki konumunu iyileştireceklerine dair birbiri ardına söz vermişlerdi ama verilen sözler asla yerine getirilmiyordu.⁸⁸³

Belgrad'dan finanse edilen Sırbistan propagandası, kendilerini Bulgarlar yerine Sırp olarak gören Makedonya Slavları arasında gelişme imkânı buldu. Sırp propagandası yalnızca Bulgarlarla çatışmaya girmesi gerekebilirdi, ancak Slav nüfusunun önemli bir bölümü hala Patrikhane'ye bağlıydı ve Patrikhane, Sırp faaliyetlerinin Yunanlılar için kötü olduğunu ifade etmekteydi. Yunanlılar, Patrikhane'ye bağlılığı bulunanların Yunan milliyetinden olduklarını ima etmekle birlikte Patrik Slavlarını Bulgarca konuşan (Sırpça konuşan değil) Yunanlılar olarak görüyorlardı.⁸⁸⁴

Sırp dini propagandası 1880'lerin ortalarından itibaren Makedonya'da tatbik edilmeye başlandı. Eksarhlığın baskın olduğu bölgede (özellikle Makedonya'nın kuzeyi ile Manastır'ın merkez kısmı) Sırp, Bulgar etkisini kırmayı başarmışlardı. Sırp ve

⁸⁸³ Georgevitch, *Macedonia*, 180.

⁸⁸⁴ Bourchter, "The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question", 82-84.

Yunanlılar arasındaki dostane ilişkiler nedeniyle 1885 yılında Sırp Hükümeti, İstanbul Patriği 4. Joakim'e Üsküp, Manastır, Ohri, Köprülü ve Debre'de Sırp din adamlarının Yunan metropolitlerinin yerini almasını önerdi. Teklifle anlaşma isteyen Sırp Hükümeti, Patrikhane'ye her atama için her yıl 1.000 Türk Lirası teklif etti. Patrikhane teklifi şartlı olarak kabul etmesine rağmen karşı sunulan şartları Sırp Hükümeti kabul edemedi. Osmanlı'da tanınan bir Sırp kilisesi olmaması nedeniyle dezavantajlı olan Sırp'lar, diplomatik konsoloslukları, temsilcileri ve provokatörleriyle siyasi manevralara güveniyorlardı. Temel olarak Patrikhane yoluyla Makedonya'da dini ilişkiler kurmak üzerine odaklanma eğiliminde olmasına rağmen Sırp'ların tanınan bir Sırp kilisesinin kurulmasına yönelik tutkuları ağırdı.⁸⁸⁵

Pirlepe bölgesinde aktif iki Sırp provokatörü olan Dr Svetislav Pravica ve Shpiro Koprivica 1887 Ağustosunda Makedonya'da Sırp ulusal propagandasının geliştirilmesi adına on maddelik bir plan hazırladı ve bu planın özellikle 1, 3 ve 7'inci maddeleri ilginçtir. Maddelerden birincisi, Makedonların Eksarhlık dini idaresi altındaki memnuniyetsizliğini kabul ediyor ve onların Bulgar etkisinden kendilerini özgürleştirme çabalarının desteklenmesini tavsiye ediyordu. Üçüncü madde, kendini Eksarhlıktan ayrılmaya hazır hiseden ve "Sırp Patrikhanesi"ne katılmayı kabul eden rahiplere her türlü maddi ve manevi destek sağlamayı ilan ediyordu. Yedinci madde ise Sırp öğretmenlerinin Patrikhane aracılığıyla kendi kimliklerini alabilecekleri Makedonya'ya İstanbul yoluyla girmelerini istiyordu.⁸⁸⁶

Sırp dini propagandası XIX. yüzyılın sonunda önemli derecede arttı. Yunan-Sırp ilişkilerinin geliştiğini gören Patrikhane, Yunan metropolitlerine Üsküp ve Manastır'da Sırp konsolosluk makamlarıyla yakın işbirliği içerisinde olmalarını

⁸⁸⁵ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 311-313.

⁸⁸⁶ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 311-313.

tavsiye etti. Rum Patrikhanesi ile Sırların bu yakın ilişkisi, tarafların Makedonya’da bölgesel menfaatlerinin korunması yönünde anlaşmalar yapmalarıyla daha da güçlendirildi. Bu doğrultuda Patrikhane, Yunan ilgi alanının dışında kalan kilise ayinlerinin Slav dilinde yapılabileceğini bildirerek Sırp makamına önemli bir taviz vermiş oluyordu. Makedonya’da dini yargı yetkisi ile ilgili olarak Sırp ve Yunan Hükümetleri arasında çeşitli siyasi işbirlikleri yaşandı. Kendi ilişkilerinin bu dostça yaklaşımları genel bir anti Bulgaristan pozisyonuna bağlanılıyordu. Bu açıkça Manastır’daki Yunan Konsolos Pezas ile Sırp Konsolos Ristich arasında yapılan bir anlaşmayla ortaya kondu. Bu anlaşma, Pirlepe ve Kruşevo’nun kuzey bölgelerinde Sırp Hükümeti’nin engellenmeksizin hareket edebileceğini ve Sırların Yunan desteğine güvenebileceğini öngörüyordu. Öte yandan Manastır’ın güneyinde Sırp aktiviteleri yasaklanabilecek ve Yunan Hükümeti, Sırp desteğine güvenebilecekti. Sonuç olarak Pirlepe, Kruşevo ve Manastır arasındaki bölgede Yunanlılar ve Sırlar Bulgar Hükümeti’ni bastırmak için birlikte çalışabilecekti.⁸⁸⁷

Ayrıca, Pezas ve Ristich arasındaki anlaşmaya göre Slepce ve Zirze manastırları 1901 yılında Pelagonya bölgesindeki Sırlara devredilirken Lerin bölgesindeki Rakovo köyüne Sırlar sızmayacaklardı. Bunun yanı sıra Kruşevo’da bir Sırp okulu kurulmasına karar verilmişti.⁸⁸⁸

Yunanistan Hükümeti, Makedonya’nın kuzey kısımlarıyla sınırlı kaldığı müddetçe Sırp propagandasının faaliyetlerinden endişe duymamaktaydı. Aynı şekilde Patrikhane, Makedonya yerleşimcilerini Sırp vatandaşlığına dönüştürmek amacıyla Sırların propaganda faaliyetlerinde Patrikhane’yi kullanmalarına göz yummaktaydı. Osmanlı Hükümeti’nin Rum Patrikhanesi ile

⁸⁸⁷ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 311-313.

⁸⁸⁸ Micheal Boro Petrovich, *A History of Modern Serbia: 1804-1918*, New York 1976, 497.

rekabet etmek adına Makedonya'da Eksarhlığı'nın kurulmasına müsaade etmesine karşı tepki olarak Rum Patrikhanesi de Sırlara Kuzey Makedonya'da Eksarhlık ile rekabet etmesi için destek vermekteydi. Sırlar, en nihayetinde Rusların desteğiyle de Üsküp'e 1892 yılında kendi piskoposlarını (Firmilijan) atamaya muvaffak olduklarında Bulgarların yanı sıra Yunanlıların da protestosuna maruz kaldı. Bir ulusa ait propagandanın Makedonya'da tek başına hükmetmesine imkân tanınmaması Osmanlı Hükümeti'ni memnun etmekteydi. Sırp dini propagandasının en önemli başarısı XIX. yüzyılın sonunda Üsküp ve Debre bölgelerinde vuku bulmasına karşın daha az başarı sağladığı bölgeler ise Kalkandelen, Gostivar ve Kumanova bölgeleri olmuştur. Bütün bu gelişmelere rağmen Sırlar, Makedonya'da ulusal dini propaganda faaliyetlerinde bulunan devletler arasında en az başarı elde eden tarafta yer almıştır. Çoğu bölgede Sırlar sınırlı bir etkiye sahip olmalarından dolayı Eksarhlık üstün hâkimiyetini sürdürmüştü. Debre ve Üsküp piskoposluk bölgesinde Eksarhlık, 72.036 Patrikhane nüfusuna kıyasla 228.462 nüfusa sahip olduğunu iddia etmiştir.⁸⁸⁹

Patrikhane, kendisine tanınan imtiyazları Rum milleti lehine kullanarak kilise ve mektep işlerini birbirine o kadar çok karıştırmıştı ki diğer Ortodoks uluslara Makedonya'da bağımsız bir kilisesi olmayan cemaatin ayrı mektepleri de olamaz muamelesini reva görüyordu. Nitekim Sırlar da bu hususta Patrikhane'nin adeta sadakasına muhtaç bir vaziyette bulunuyorlardı. Ayrıca Rum metropolit ve piskoposları diğer uluslara ait papazların eğitimlerini ihmal ediyorlardı. Bulgarlar için olduğu gibi Sırlara gönderilen papazlar da çoğunlukla Sırların dillerini konuşamadıklarından gittikleri köylerde yaşayan halk ile bir bütünlük sağlayamıyorlardı. Cahil bırakılan bu dini görevliler adeta müzayede ile satın aldıkları makamlarında uzun süre tutulmayacaklarını bildikleri için

⁸⁸⁹ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 313-314.

verdiklerini en kısa sürede çok daha fazlasıyla çıkarmaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Sırlar, bu Rum din görevlilerini Türkler kadar kendilerine yabancı görüyor ve Babiâli ile Patrikhane'yi meslek itibarıyla bir tutuyorlardı. Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasından sonra Bulgarlar da Sırların Makedonya'da ayrı bir millet olarak tanınmasını istemiyorlardı.⁸⁹⁰

3.2.3.3.1. Sırp Metropolit ve Piskoposların Tayin Edilmesine Bulgarların Tepkisi

Makedonya Sırları, artık ulusça içinde buldukları vaziyetin devamına razı değillerdi. Sırlar, Makedonya topraklarında kendilerinin çoğunlukta olduğu yerlerde dini ayinlerin Sırpça icra edilmesini, Patrikhane tarafından Sırp mekteplerinin Rum mektepleri ile aynı derecede himaye edilmesini, ruhani mertebelerde yükselebilmek için gençlerinin Heybeliada mektebine kabul edilmelerini, köylerinde ve sahipsiz bırakılmış manastırlarında Sırp papazların görevlendirilmesini ve şimdilik Sırp kökeninden gelme en az iki piskopos görevlendirilmesini istiyorlardı.⁸⁹¹ Ancak Sırlar açısından okullaşma faaliyetlerinde bulunmaktan çok daha zor olanı kiliseler alanında ilerleme oldu. Patriklik kiliselerinde Sırp piskoposlarının görevlendirilmesi ve Slav dilinden ayin icra edilmesi için Osmanlı Hükümeti ve Patrikhane yetkilileriyle ayrı ayrı görüşmeler gerçekleştirmek gerekiyordu.⁸⁹²

Sırp Kralı I. Aleksandr, 1894 Haziranında İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirdiğinde Rum Patriği'ne bu Sırp taleplerini iletmiş ve Patrik tarafından sıcak karşılanmıştı. Ancak Fener

⁸⁹⁰ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 178.

⁸⁹¹ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 178-179.

⁸⁹² Castellan, *Balkanların Tarihi*, 368.

büyüklerinin şiddetli muhalefetleri bu taleplerin yerine getirilmesine engel teşkil etmiş ve nihayetinde Patrik VIII. Neofit istifa etmişti. Makedonya Sırpları, meydana gelen bu muhalefet neticesinde Üsküp'te bir Sırp metropoliti tayin edilmesini istemekle yetindiler ise de Patrikhane bu talebe da razı olmadı.⁸⁹³

Prizren'e Sırp unsurundan bir metropolit tayin edilmesi hususunda Belgrad Sefiri Tevfik Bey Efendi vasıtasıyla Osmanlı Hükümet yetkilileri ile Sırp Kralı arasında 1894 yılında görüşmeler gerçekleştirilmişti.⁸⁹⁴ Burada yaşayan Ortodoks cemaatinin ileri gelenleri tarafından teklif edilmesi ve Priştine'deki Sırp konsolosunun teşebbüsleri neticesinde Sırp bir kişi metropolit vekâletine tayin edilmişti.⁸⁹⁵ Üsküp Sırp konsolosu Sırbistan Hükümeti tarafından Prizren metropolitine verilen nişanı bizzat vermek üzere Üsküp Rusya konsolosu tercümanıya beraber Prizren'e gitmiş ve 3 gün boyunca orada kalmıştır. Kendileri Prizren'e vardığında Ortodoks mektebi öğrencileri tarafından karşılandığı gibi mektep müdür ve muallimleri ile gece gündüz mülakat etmişlerdi. Bu husus Kosova vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiş ve gelen cevapta konsolosların böyle bizzat nişan göndermeleri uygun olmadığı gibi bu tür nümayişlerin tahriklere yol açabileceği ifade edildikten sonra konsolosa tebligat gönderilmesi gerektiği bildirilmişti.⁸⁹⁶ Osmanlı vatandaşı bir metropolitin Hükümet'in resmi yazısı olmadan yabancı bir diplomat memuru resmi törenle karşılaması oldukça tepki çekmişti. Bu nedenle Konsolosu törenle karşılayan metropolit hakkında gerekli işlemlerin yapılması talimatı verilmişti.⁸⁹⁷ Bu hadisenin tekrar edilmesinin önüne geçilmesi adına Sırp Hariciye Nezaretince

⁸⁹³ İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 178-179.

⁸⁹⁴ BOA, İ.HR. 436/47, Leff 1, H 30 12 1311 (04 Temmuz 1894).

⁸⁹⁵ BOA, BEO. 663/49676, Leff 1, H 10 02 1313 (02 Ağustos 1895).

⁸⁹⁶ BOA, HR.SYS. 1490/64, Leff 3, R 20 11 1309 (01 Şubat 1894).

⁸⁹⁷ BOA, DH.MKT. 218/59, Leff 2, H 14 09 1311(21 Mart 1894).

konsolosa ihtar gönderilmesi Osmanlı yetkilileri tarafından istenilmişti.⁸⁹⁸

Sırp maslahatgüzarı tarafından Hükümet'e Prizren gibi Üsküp'e dâhi bir Sırp metropoliti tayin edilmesi için başvuruda bulunulmuştur. Meclis-i Vükelâ'da 22 Ağustos 1896 tarihinde bu husus görüşülerek Üsküp'e Sırp metropoliti tayin edilmek istenmesinin amacının oralarda Sırp kavmiyetinin takviye edilmesi gerçeğine dayandığı ve ayrıca siyasi sakıncaları olabileceği gerekçe gösterilerek reddedilmişti.⁸⁹⁹

Sırp'ların yoğun baskıları neticesinde 30 Ağustos 1897'de İstanbul Rum Patrikhanesi Kutsal Sinod'u tarafından Fermilyan Üsküp metropolit vekili olarak atandı. Bu çok küçük bir başarı olmasına rağmen Sırp'lar bu ısrarlarından bir şeyler elde ettiklerini gördüler.⁹⁰⁰ Bulgarların kendi dini yetki alanları içinde gördükleri Üsküp'te Rusya'nın da desteklemesiyle bir Sırp din görevlisinin atanmasına izin verilmesi üzerine Sırp'lar ile Bulgarlar arasında mevcut olan düşmanlık daha da artmıştı.⁹⁰¹

Üsküp Rum metropolitliği vekâletine Sırbistan ahalisinden olan Fermilyan'ın tayini kararının alınması üzerine Bulgar Eksarhlığı kararı uygun bulmadıklarını Hükümet'e bildirmişti. Eksarhlığa göre bu karar Üsküp'te çoğunluğu oluşturan Bulgar cemaatinin mezhep hukukunu ihlal etmekteydi.⁹⁰² Ancak Eksarhlığın bu itirazına cevap olarak Fermilyan'ın Rum Ortodoks mezhebine bağlı metropolit görevinde bulunacağı ve dolayısıyla Fermilyan'ın Rum metropolitinin vekili olmakla birlikte kendisinin Osmanlı tabiiyetine dâhil olduğu cihetle oradaki Bulgar cemaatinin mezhep hukuku ile ilgili bir durum teşkil edilmediği ifade

⁸⁹⁸ BOA, HR.SYS. 1490/67, Leff 10, H 17 04 1312 (18 Ekim 1894).

⁸⁹⁹ BOA, MV. 89/10, Leff 2, H 13 03 1314 (22 Ağustos 1896).

⁹⁰⁰ Georgevitch, *Macedonia*, 180.

⁹⁰¹ Abbott, *Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi*, 84.

⁹⁰² BOA, BEO. 1022/76626, Leff 5, H 05 05 1315 (02 Ekim 1897).

edilmişti.⁹⁰³ Üsküp Bulgar halkı merkeze gönderdikleri telgraflarda Üsküp’te Sırp milleti bulunmadığı halde Sırp birinin metropolit olarak tayin edilmesinin Sırp politikasının tesiri ile gerçekleştiği ve bu durumun Bulgar halkının rahatını ihlal edeceğini belirtmişlerdi.⁹⁰⁴

Bulgarların iddialarına göre Üsküp eparşisinde yalnızca 30 hane kadar Ulah cemaati ve dışarıdan gelmiş birkaç Sırpıdan başka bütün Hıristiyan ahalî Bulgar Ortodoks cemaatinden müteşekkil olup Eksarhlık ruhani idaresine mensuptular ve asıl itibarıyla Rum milletinden kimse yoktu. Üsküp’te türemiş olan Sırp propagandası erbabının maksadı Bulgarları Sırp kavminde göstererek bir cemaat idare heyeti teşkil etmek ve bu suretle Sırp nüfuzu peyda etmekten ileri gelmekteydi. Bu sebeple Rum metropolit vekâletine birinin tayin edilmesine ne ihtiyaç ne de mecburiyet vardı.⁹⁰⁵

Üsküp Rum Metropolit vekâletine tayin olunan Fermilyan’ın Üsküp’e geldiği gün Bulgarlar ile Sırpilar arasında tartışma ve hatta çatışmaların yaşanacağı Bulgarlar tarafından sarf edilen ifadelerden anlaşıldığı Adliye ve Mezahib Nezareti’ne bildirilmişti. Bunun yaşanmaması için fesatlık çıkararak Üsküp Bulgar metropoliti Sines Efendi’nin görevinden alınması gerektiği söylenmişti.⁹⁰⁶ Rum metropolit vekâletine tayin olunan Fermilyan’ın birkaç gün geciktirilmesinin istenmesi Mahsus-ı Vükela kararıyla Adliye ve Mezahib Nezaretine bildirilmişti.⁹⁰⁷

Fermilyan’ın Üsküp’e gitmesi üzerine Bulgarlar hükümet konağına gelerek Bulgar kilise ile mekteplerinin anahtarlarını valiye teslim etmişlerdi. Bunun üzerine yapılan tahkikat neticesinde birçok yerdeki Bulgar kilise ile mekteplerinin kapalı olduğu

⁹⁰³ BOA, BEO. 1022/76626, Leff 3, H 05 05 1315 (06 Ekim 1897).

⁹⁰⁴ BOA, BEO. 1027/76955, Leff 1, H 24 05 1315 (21 Ekim 1897).

⁹⁰⁵ BOA, BEO. 1033/77450, Leff 5, H 05 06 1315 (01 Kasım 1897).

⁹⁰⁶ BOA, BEO. 1019/76393, Leff 1, 12 05 1315 (09 Ekim 1897).

⁹⁰⁷ BOA, BEO. 1019/76394, Leff 1, H 13 05 1315 (10 Ekim 1897).

anlaşılıyordu.⁹⁰⁸ Nitekim Eksarhlık taraftarlarının taşlar atarak onu karşılamaları sebebiyle Fermilyan geldiği vagona günlerce yaşamak zorunda kaldı.⁹⁰⁹ Fermilyan, Üsküp ve çevresindeki Sırp halkı tarafından coşkuyla karşılandı. Ancak töreni Bulgar entrikaları neticesinde ertelendi.⁹¹⁰

Belgrad Sefiri Ahmet Tevfik Paşa, 1897 yılının Şubat ayında Sırbistan Kralı ile yaptığı görüşmesinin detaylarını anlatırken bahar aylarında Bulgaristan'da ortaya çıkacak olan komitelere Sırp'ların iştirak etmelerine engel olmak için Üsküp'e Sırp metropoliti tayin edilmesine müsaade buyrulması hususunu ifade etmişti. Belgrad Sefiri, bu dönemde Girit meselesi yüzünden Yunanistan ile bir savaşın eşliğinde olunması ve Bulgar komitelerinin bahar aylarında eylemlerine başlayacakları tehlikesi karşısında Üsküp'e bir Sırp metropolitinin tayin edilmesi meselesinin Osmanlı-Sırp ilişkilerini düzelterek de sözlerine eklemiştir.⁹¹¹

Rusya'nın teşebbüsü üzerine 1899'da Sadrazam Halil Rifat Paşa başkanlığında Vükela Meclisi'nce bu hususta bir mazbata tanzim olunmasıyla Üsküp'e bir Sırp piskoposu tayin edilmesine onay verilmiş oldu. Üsküp metropolitliği, görünürde Rumlardan Amorsios Efendi'ye tevcih olunacak, ancak kendisi İstanbul'da bulunacak ve bir Sırp olan Fermilyan ona vekâlet edecekti. Meydana gelen bu gelişmelerle endişeye kapılan Bulgaristan Hükümeti'nin şiddetli itirazları neticesinde Fermilyan'ın Üsküp metropolitliğine tayin edilmesi gecikti.⁹¹²

Sırp unsurundan Fermilyan Üsküp metropolitliğine tayin olunduğu halde Osmanlı Hükümeti bunu tasdik etmemiştir.

⁹⁰⁸ BOA, BEO. 1033/77450, Leff 3, H 10 06 1315 (06 Kasım 1897).

⁹⁰⁹ Castellan, *Balkanların Tarihi*, 368.

⁹¹⁰ Georgevitch, *Macedonia*, 180.

⁹¹¹ BOA, Y.PRK.EŞA. 26/29, Leff 9, 15, H 26 09 1314 (28 Şubat 1897).

⁹¹² İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, 178-179.

Sırbistan Kralı Aleksandır, Sultan II. Abdülhamid’e bir mektup yazarak bu husustaki düşüncelerini beyan etmişti. Kral Aleksandır, Sultan’ın Üsküp metropoliti olarak tayin edilen Felmilyan’ın metropolitliğini tasdik etmeyerek muallakta bırakmasının siyasi birçok karışıklıklar meydana getirebileceği gibi gerek Osmanlı Sırp vatandaşlarının ve gerek Sırbistan halkının Osmanlı aleyhine yanlış düşüncelere sevk edebileceğini yazmıştı.⁹¹³

Kosova vilayetinde Bulgarlar ile Sırlar ve Sırlara destek veren Rum taraftarları arasında süregelmekte olan rekabet ve huzursuzlukların asıl sebebini Üsküp Rum ve Bulgar metropolitlerinin davranışları oluşturmaktaydı. Metropolitlerin bu kural tanımaz halleri o kadar aşırıya kaçmıştı ki idareciler tarafından kendilerine asıl görevlerini icra etmeleri gerektiği, aksi takdirde yerlerine sorumluluk sahibi metropolitlerin tayin edileceği bildirilmişti. Ayrıca Rum ve Bulgar metropolitlerinin sebep olduğu düzen bozucu faaliyetler bazı dış devletler tarafından destekleniyordu.⁹¹⁴ Nitekim 1898 yılında Kosova’ya bağlı Kumanova kazasında Rum ve Bulgar metropolitleri arasında kilise anlaşmazlıklarına Üsküp’te bulunan Sırp ve Rus konsoloslarının da taraf olarak dâhil oldukları ve süreci yönlendirdikleri anlaşılmaktadır. Taraflara kilise inşası için bu konsolosların para yardımında bulunacak olunmasının sakıncalı olduğu Sadrazam tarafından ifade edilmişti.⁹¹⁵ Bu durum Sırbistan ve Rusya’nın gayrimüslim unsurlar arasındaki rekabeti ve tartışmaları körüklediğini göstermektedir.

Bulgarların Üsküp Sırp metropolitinin memuriyetini tasdik etmeyecekleri Sofya’dan gelen istihbarat bilgileri arasında yer almaktaydı.⁹¹⁶ Hükümetçe Felmilyan’ın Üsküp Sırp metropoliti

⁹¹³ BOA, Y.EE. 63/42, Leff 7, H 18 08 1317 (22 Aralık 1899).

⁹¹⁴ BOA, BEO. 454/34050, Leff 2, H 10 02 1312 (13 Ağustos 1894).

⁹¹⁵ BOA, Y.A.HUS. 392/1, Leff 1, H 01 08 1316 (15 Aralık 1898).

⁹¹⁶ BOA, Y.PRK.MK. 10/45, Leff 1, H 09 12 1318 (30 Mart 1901).

olarak memuriyetinin onaylanması üzerine 1902 yılının Nisan ayında Bulgarlar tarafından Filibe, Rusçuk, Varna, Şumnu, Vodina ve Burgaz gibi bölgelerde mitingler tertip edilmişti. Mitinglerle birlikte yabancı devletlere tebliğ edilmek üzere protestonameler dâhi hazırlanmıştı.⁹¹⁷ Sırp Hükümeti tarafından Üsküp Rum metropoliti Fermilyan'a verilen Birinci Rütbe Takva Nişanı'nın kabul edilmesi Sadrazam tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmişti.⁹¹⁸

Üsküp Rum metropoliti görevine atanan Fermilyan'ın dini vazifesinin dışına çıkarak Sırp siyasi propagandasına hizmet etmekle de itham edildiği zamanlar oluyordu. Nitekim Fermilyan'ın 1903 yılının Ağustos ayında Preşova kazasında bulunan Rakofce kilisesinde fesatlık faaliyetlerinde bulunarak Hıristiyan ahaliyi tahrik ettiği gibi oradan Asterçe manastırına giderek kazadaki papaz ve mektep muallimleriyle görüşüp onlara Sırp davasına hizmet etmeleri yönünde telkinlerde bulunacağı haberleri alınmaktaydı.⁹¹⁹

Metropolit Fermilyan'ın Belgrad'ta vuku bulan vefatı üzerine Belgrad sefaretı tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderdiği anlaşılan telgrafta Sırp kilisesinin Üsküp piskoposluğuna Arşimendrit Savastıyan'ın tayin edilmesinin arzulandığı vurgulanmıştı. Rum Patrikliğince kabul edilmesi için Babıâli tarafından nüfuzunun kullanılması istenilmişti.⁹²⁰ Sırp sefaretı tarafından Üsküp metropolitliğine seçilen Savastıyan'ın memuriyetinin tasdik edilmesi Hükümetten talep edilmişti.⁹²¹ Patrikhane tarafından gerçekleştirilen metropolit seçimlerinde Osmanlı tebaasından ve Sırp unsurundan Savastıyan'ın seçilmesi

⁹¹⁷ BOA, HR.SFR.04. 264/6, M 18 04 1902.

⁹¹⁸ BOA, DH.MKT. 596/53, Leff 3, H 11 08 1320 (13 Kasım 1902).

⁹¹⁹ BOA, BEO. 2208/165561, Leff 3, H 07 06 1321 (31 Ağustos 1903).

⁹²⁰ BOA, BEO. 2237/167748, Leff 1, H 02 10 1321 (22 Aralık 1903).

⁹²¹ BOA, BEO. 2362/177106, Leff 1, 20 04 1322 (04 Temmuz 1904).

ile birlikte bu kişinin göreve başlatılıp başlatılmayacağı ve başlatılacaksa dâhi vekâletten mi yoksa asli olarak başlatılacağı müzakerelerinin sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı Hükümeti ile Patrikhane tarafından gerçekleştirilen bu görüşmeler neticesinde Savastiyan’ın metropolitliği tasdik edilerek görevine başlaması sağlanmıştır.⁹²²

Sırbistan Hükümeti, 1905 yılının Ocak ayında Belgrad sefaretı vasıtasıyla Osmanlı’nın Makedonya topraklarında birkaç Sırp metropolitliğine berat verilmesi, Sırp kilise ve mekteplerin artırılması ve Sırp unsurunun millet olarak tanınması gibi taleplerde bulunmuşlardı. Belgrad sefaretı, Sırp Hükümeti’nin emellerden birinin İpek Patrikliğinin yeniden ihya edilmesi olduğunu söyleyerek bu taleplerin kısmen yerine getirilmesiyle Sırpıların Bulgarlara meyletmelerinin önüne geçilebileceğini ifade etmişti. Osmanlı Hükümeti tarafından 19 Ocak 1905 tarihinde yapılan açıklamada Sırp unsurunun Bulgar kavmiyle birlikteliği her iki tarafın menfaatine aykırı olması hasebiyle Sırpıların Bulgarlara katılmasının söz konusu olmadığı beyanatında bulunmuştu. Hükümet, açıklamanın devamında Sırp Hükümeti’nin taleplerinin bölgedeki işleyişe zarar vereceği gerekçesiyle yerine getirilemeyeceğini bildirmişti.⁹²³

Debre sancağının Sırp dini ileri gelenleri ile ahalisi 1907 yılının Haziran ayında Rumeli Umumi Müfettişliği’ne başvurarak Debre’ye Patrikhane tarafından bir Rum metropoliti tayin edildiğini ifade ettikten sonra Sırp milletine mensup Hıristiyanların bunu kabul etmeyeceklerini bildirmişti. Sırpıların, Padişahın emri ile kendilerine bir Sırp metropoliti tayin edilmesini arzu ettiklerini söylemişlerdi.⁹²⁴ Manastır’ın Kırçova ve Debre bölgelerine 1910 yılında Sırp metropolitleri tayin edilmişti. Bu durum hem Eksarhlık

⁹²² BOA, Y.MTV. 259/170, Leff 1, H 19 02 1322 (05 Mayıs 1904).

⁹²³ BOA, Y.A.RES. 129/61, Leff 1, H 13 11 1322 (19 Ocak 1905).

⁹²⁴ BOA, TFR.I.ŞKT. 115/11482, Leff 1, H 25 04 1325 (07 Haziran 1907).

yöneticilerinin hem de o bölgedeki Bulgar ahalisinin tepkisine yol açmıştı. Nitekim bölgedeki Bulgarlar Osmanlı idarecilerine tayinleri protesto ettiklerini bildiren yazılar yazmışlardı. Bulgarlar, özellikle de Debre'de Bulgarların çoğunluğu teşkil ettiğini ve dolayısıyla Patrikhane tarafından Sırp metropolitlerinin tayin edilmesinin halkın milli hislerini tahrik edeceğini beyan etmişlerdi. Girişilen bu faaliyetlerin devlet ve halkın menfaatlerine aykırı olduğu da dile getirildikten sonra Sırp cemaatinin azınlıkta kaldığı yerlere Sırp metropolitliğinin tesis edilmesine cevaz verilmemesi gerektiği istenilmişti.⁹²⁵

3.2.4. Makedonya'daki Sırp Okulları ve Faaliyetleri

3.2.4.1. Makedonya'da Sırp Okullarının Tarihi Süreç İçindeki Gelişimi

XIX. yüzyıldan önce Osmanlı yönetimi altında çok sınırlı sayıda Sırp okulları mevcuttu. Var olan bu okullar çoğunlukla manastır çatısı altında yer almaktaydı ve buralarda erkek öğrenciler rahiplik ya da manastır için eğitilirdi. Treskavec Manastırı'nda 1780 yılına kadar varlığını sürdüren bir Sırp Manastır okulu olduğu gibi Lesnovo, Slepce ve diğer Makedonya manastırlarında da benzer okullar mevcuttu. Bu okullar Eski Sırp medeniyetinin son kalıntılarıydı ve yurt dışından yardım almadan yerel kişilerce idare ediliyorlardı. Makedonya'daki ilk Sırp şehir okulları XIX. yüzyılda kurulmaya başlandı. Bunlardan ilki 1813 gibi erken bir tarihte Pirlepe ve Kuceviste'de, daha sonraları ise 1820'de Pirlepe yakınlarında bulunan Varos'ta ve 1830 ile 1835'te Üsküp'te açıldı. Bu tarihlerden sonra Makedonya'da Sırp okullarının sayısı gittikçe artmaya başladı. XIX. yüzyılın ortalarına doğru Makedonya'da hali hazırda 30 Sırp okulu vardı. Ancak bu sayı yetersizdi ve halk acilen

⁹²⁵ BOA, DH.MUİ. 94/40, Leff 5, 8, R 10 02 1326 (23 Nisan 1910).

daha fazlasını talep etti. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Makedonya’da Bulgar propagandası başladı ve bu durum beraberinde Bulgar okullarının peşi sıra açılmasını sağladı. Ancak yine de Sırp okulları açılmaya devam etti. Daha sonra Kesriye, Florina, Sveti Jovan Melnica, Petriç, Razlog, Banjska, Manastır, Struga, Smilijevo, Debar, Galicnik, Radovişte, Ohri gibi Makedonya’nın neredeyse tüm bölgelerinde Sırp okulları açıldı. Bütün bu okullar masrafları kendilerine ait olmak üzere veya kilise bağışlarından elde edilen gelirlerle sürdürüldü. Bu okullarda kullanılan müfredat ve kitaplar Sırpça olmakla birlikte öğretmenler de bütünüyle Sırplardan oluşuyordu. Bu okul yöneticilerinden bazıları, büyük bilim adamları olmasa da gayretleri ve hatta edebi çabalarıyla kendilerini kanıtlamışlardı.⁹²⁶

1856 yılında uygulamaya koyulan reformla birlikte her cemaate kendi okulunu faaliyete sokma hakkı tanınmıştı. Osmanlı Devleti tarafından cemaatlerin okul faaliyetleri kapsamında Sırbistan, Rusya ve Avusturya-Macaristan gibi yabancı güçlerden maddi kaynak desteği almalarına izin veriliyordu. 1869 yılında yürürlüğe konulan bir başka “Mektep Kanunu” ile birlikte ayrıca cemaat okullarında yerel dilde ders verilebileceği belirtilmişti. Nitekim 1860’ta adını, onardığı kiliseden alan “Aziz Basileios Cemiyeti” gibi cemiyetlerin kurulmasıyla birlikte Kosova Sırpı başta olmak üzere Makedonya’daki bütün Sırp dinsel-kültürel cemiyetler kurma imkânına kavuştu. Sırp tarafından 1871’de Prizren’de Aziz Georgios adına bir kilisenin inşaatına başlanılmakla birlikte aynı yıl burada bir Ortodoks ilahiyat okulu da kuruldu. Sırp cemaatinin Makedonya topraklarındaki dini, eğitim ve kültürel faaliyetleri genel itibariyle gittikçe daha özerk bir kimliğe bürünen Sırp devletinden ya da uluslararası arenada bu

⁹²⁶ Georgevitch, *Macedonia*, 176-178.

devletin vasisi durumunda bulunan Rusya'dan maddi destek görüyordu.⁹²⁷

Sırbistan'ın Makedonya'daki Sırp ulusal harekâtına desteği sadece dini amaçlara yönelik faaliyetlerle sınırlı değildi. Sırp milliyetçiliğinin baş ideologlarından biri sayılan papaz Ilija Garasanin, Kosova'daki Sırp kültür ve eğitim faaliyetleriyle de özel olarak ilgileniyordu ve nitekim bu sebeple 1866'da Prizren'e iki Sırp öğretmen göndermeye muvaffak olmuştu. Makedonya'daki kapsamlı Bulgar propagandasıyla başa çıkmak gayesiyle Sırp propagandasını örgütlemek üzere Belgrad'da bir komite kuruldu. Bu komite o dönemlerde Sırbistan devletini oluşturan toprakların güney kesiminde yer alan "kurtarılmamış" bölgelerde 61 okul kurmaya muvaffak oldu. Komite üyelerinden olan Miloş Milojevic, 1873'te bu bölgelerden gelen çocuklar için Belgrad'da bir okul faaliyete soktu ve sıklıkla bu okulda Sırp tarihinin şanına yönelik konuşmalar yapmaya başladı.⁹²⁸

Sırp Hükümeti tarafından 1893 yılı itibariyle Osmanlı Rumeli topraklarında Sırp okulları için yıllık 600 bin Frank harcanmaktaydı.⁹²⁹ Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerindeki Hıristiyan mekteplerinin muallimlerinin bazılarına Sırp Hükümeti tarafından gizlice maaş verilmekteydi. Örneğin, Kosova vilayetine bağlı Prepol kazasının Mileşova karyesinde bulunan Sırp mektebi muallimine maaş bağlandığı açığa çıkmıştı.⁹³⁰

Özel inisiyatifle Aziz Sava Derneği, Sırp halkının Osmanlı topraklarında korunmasına ve eğitilmesine yardımcı olmak amacıyla 1886'da Belgrad'da kuruldu. Derneğin fonları, esas olarak farklı coğrafyalarda yaşayan Sırp'ların katkıları sayesinde hızla artmıştır. Babıâli, 1887'de Sırbistan'a Selanik ve Üsküp'te

⁹²⁷ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 231.

⁹²⁸ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 232.

⁹²⁹ BOA, YA.HUS. 273/158, Leff 1, H 27 10 1310 (14 Mayıs 1893).

⁹³⁰ BOA, DH.MKT. 403/31, Leff 3, H 07 02 1313 (30 Temmuz 1895).

Sırp konsoloslukları açmasına izin verdi. Bu durum Sırpların Makedonya’da ulusal okullarını açma işlerini büyük ölçüde kolaylaştırdı. O zamandan itibaren Makedonya’daki Sırp okullarının sayısı hızla artmaya başladı. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde 1891’de toplamda 140 öğretmeniyle 117 Sırp okulu vardı. Daha sonraları 1896’da 159 okul ile 240 öğretmen, 1901’de 226 ilkokul, 1 teknoloji koleji ve 3 kız yüksek okulu mevcut olmuştur. Genel itibariyle 1900’lu yıllarda Makedonya topraklarında 300 Sırp okulu olduğu bilinmektedir. Bu şekilde, Osmanlı’da daha önce söz verilen Sırp vatandaşlığının korunması, koşullar elverdiği ölçüde Sırp Hükümeti tarafından desteklendi. Dahası, Hükümet, Sırp kitaplarının basım masraflarını karşılayarak ve *Çarigradski Glasnik*⁹³¹ ile *Vardar* gazetelerinin yayınlanmasına ruhsat vererek Makedonya’daki Sırpların eğitim ve entelektüel emeklerine mümkün olduğunca yardımcı olmaya çabaladı.⁹³²

Sırbistan ile Osmanlı arasında 1876’da vuku bulan savaş nedeniyle Osmanlı yetkilileri, Makedonya’daki tüm Sırp okullarını kapattılar ve tüm Sırp öğretmenleri okuldan attılar. Ancak koşullar

⁹³¹ Osmanlı Hükümeti’nin onayıyla İstanbul’da Sırpça basılan *Çarigradski Glasnik* gazetesinin imtiyazı 1897 yılının Nisan ayına kadar Sadiç adlı bir şahısta bulunmaktaydı. Sadiç’in hastalığı dolayısıyla bu tarihten itibaren imtiyazı Kostan Groviçoviç’e geçmiştir. *BOA, İHUS. 53/8, Leff 1, H 15 11 1314* (17 Nisan 1897). Haftada iki defa neşr edilme hakkına haiz olduğu halde Kostan Groviçoviç tarafından her ay fazla bir nüsha bastırabilmek için ruhsat başvurusunda bulunulmuştu. *BOA, DH.MKT. 2336/78, H 25 12 1317* (26 Nisan 1900). *Çarigradski Glasnik* gazetesinde bazı sakıncalı makaleler de yayınlanmaktaydı ve bu durum Osmanlı yetkililerini endişe duymaya sevk etmekteydi. Nitekim 1902 yılının Ekim ayında gazetenin 27 numaralı nüshasında “Muallimlerin İctimai” adlı bir makale yayınlanmıştı. Makalede Osmanlı topraklarındaki mevcut Sırp mektepleri muallimlerinin yılda bir iki defa münasip bir yerde toplanarak bu mekteplerin program ve ders kitaplarının Sırp milliyetçiliği esasına göre düzenlenmesi suretiyle buralarda okuyan öğrencilerin Sırp siyasi menfaatleri doğrultusunda yetiştirilmeleri gerektiği yazılmıştı. *BOA, MF.MKT. 668/24, Leff 1, R 24 Eylül 1318* (07 Ekim 1902).

⁹³² Georgevitch, *Macedoma*, 175.

düzelir düzelmez Sırp, Bulgarlardan daha fazla özgürlük ve mümkün olduğunca çok sayıda Sırp okulu için başvurdu. Bulgar entrikaları nedeniyle Osmanlı yetkililerinden Sırp okullarının açılması için izin alınması zorlaştığından ve Sırp okulları açılır açılmaz Bulgar baskınlarına ve saldırılarına maruz kaldıkça Sırp halkı Osmanlı makamlarının özel izni veya Bulgar propagandacılarının bilgisi olmadan okullar açmaya başladı. Böylece Makedonya'nın her yerinde gizli bir surette Sırp okulları açılmaktaydı. Sırp eğitimi Makedonya'da oldukça yaygınlaştığında, Sırp tarafından daha önce atıfta bulunulan gazetelerden birini İstanbul'da (1893) ve diğerini ise Üsküp'te (1908) yayınlamaya başladılar. İlkini editörü Ohri'den geldi ve ikincisinin editörü Üsküp'ün yerlisiydi. Sırp kitapları Selanik, Üsküp, Manastır, Ohri, Pirlepe, Serez, Gevgili ve daha birçok şehir ve kasabadaki kitapçılarda satıldı. Bulgar propagandası ve Osmanlı'nın baskılarına rağmen Makedon Sırp, milli eğitim faaliyetlerini muhafaza etmeye gayret gösterdiler.⁹³³

3.2.4.2. Sırp Mekteplerine Sırp Milleti Adına Ruhsat Verilmeye Başlanması

1893 yılına gelindiğinde Kosova vilayeti sınırları içerisinde yaşayan Slav ve Bulgar Hıristiyanları eskiden beri Rum Patrikhanesi'ne bağlı bulunuyordu ve biri Üsküp diğeri ise Prizren'de bulunan Rum metropolitleri idaresine tabi idiler. Fakat bu unsurlar daha sonra aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle birbirlerinden gittikçe ayrılarak nihayet Bulgarlar, Eksarhlığa bağlanmaya başladığı gibi Bulgarlar olarak tanınmış olan halk arasında yani Üsküp sancağıyla kısmen Prizren'in Kalkandelen kazasında bir de Sırp kavmi iddiaları türemiştir. Buralarda köken itibarıyla Rum olanlar bulunmamaktaydı. Bulgar metropolitliğine

⁹³³ Georgevitch, *Macedonia*, 178-179.

tâbi bulunmuş olanlar yalnız Bulgar milleti adına okullar açmakla birlikte Rum metropolitliğine bağlı bulunan Slavlar ise Ortodoks örtüsü altında Sırp milliyetçiliğini gözeterek Rum metropolitlerinin himaye ve nezareti altında vilayette ve özellikle de Sırp kavminin azınlıkta kaldığı Üsküp sancağında oldukça Sırp okulu açmışlardı. Böylece vilayette Bulgar ve Sırp unsurları arasında okul açma konusunda olağanüstü bir rekabet yaşanmaya başlanmıştı. Maarif Nizamnamesi'nin kendilerine birtakım haklar tayin etmesi ve vilayetin yalnızca Üsküp sancağı sınırları içerisinde nispeten azınlıkta kalmaları sebebiyle Bulgarların vilayeteki mektep faaliyetleri o kadar sakıncalı ve zorluk çıkarıcı olarak görülmemekte ise de Sırp lar için aynı durumdan bahsedilemezdi. Sırp lar, vilayetin diğer beş sancağında ve Prizren metropolitliği idaresindeki mekteplerde öteden beri Slav namıyla Sırpça yazılmış kitaplar okutmakta ve bu faaliyetlerini Üsküp sancağında olabildiğince genişletme girişimlerinde bulunmaktaydılar. Sırp lar, Bulgar mektebi bulunmayan yerlerde Sırp mektepleri açmaya çalışmakla birlikte ahalinin Bulgarca konuştuğu köy ve mahalle mekteplerinde Maarif Nizamnamesi'nin 6. maddesine aykırı davranarak eğitim dili olarak Sırp dilinin yerleştirilmesine gayret göstererek Bulgar çocuklarının asimile olmasını sağlayıp Sırp milletinin buralarda da çoğalmasını ve hâkim olmasını hedeflemekteydiler. Halbuki vilayet sınırları içerisinde mevcut Slav okulları Rum metropolitlerinin idaresi altında bulunmakta ve bu okullarda Rumca eğitim verilmekteydi. Bulgarlar ile çetin bir rekabet halinde bulunmaları sebebiyle Rumlar, Sırp lar lehine tavır almaktaydılar. Sırp lar, Sırp dilini eğitim dili olarak uyguladığı okulların öğretmen ve maaşlarını Sırp Konsolosluğu aracılığıyla tedarik ediyorlardı.⁹³⁴

Bu yıllarda Üsküp metropoliti tarafından Üsküp ve çevresinde kırk iki adet okul daha açılmak istenmesi Rum ve

⁹³⁴ BOA, BEO. 193/14423, Leff 7, H 05 08 1310 (22 Şubat 1893).

Bulgar taraftarları arasında kiliselerde olduğu gibi mektepler üzerinde de birtakım ihtilafların yaşanmaya başlamasına sebep olmuştur. Osmanlı Hükümeti tarafından Rum Ortodoks milleti için bahşedilen okul açma imtiyazlarından Sırlar da istifade etmekteydi. Sırların bu husustaki teşebbüsleri ve meyillerinin başlıca sebebi Rum Ortodoks milletine mahsus ruhsatnamelere nail olarak bir bakıma imtiyaz kazanmak ve bu yolda Sırp kavmiyetini diğer sancaklarda olduğu gibi Üsküp sancağında dâhi çoğaltmak fikrinden ileri gelmekteydi. Çünkü bu gibi okullar Sırp konsolosu himayesiyle meydana getirildiğinden diğer konsolosların imtiyazına nail olamadığı ve doğrudan doğruya himayesine meydan kalmadığı cihetle ister istemez Rum Ortodoks cemaati örtüsü altına girmeye mecbur kalıyorlardı. Nitekim 22 Şubat 1893 yılında Kosova valisi, Sadrazam'a bir yazı yazarak Slavların Patrikhane'yi tanıyor olmalarına rağmen Rum olmadıklarından bunlara diğer milletlere mahsus ruhsatnamelerden verilebilmesi için bir karar alınması gerektiği belirtilmişti. Böylece Rum milletine ait okullar ile Sırp okullarının birbirinden ayrışmasıyla hakkıyla teftiş yapılabilmesinin önündeki engellerin ortadan kaldırılacağı gibi birtakım karışıklıkların önüne geçilebilecekti.⁹³⁵

Maarif Nazırı tarafından 8 Nisan 1893 tarihinde kaleme alındığı anlaşılan yazıda Rum lisanıyla konuşan ahalinin mekteplerinde Rumca ve diğer farklı dillerde konuşan gayrimüslim halka mensup çocukların kendi ana dillerinde eğitim görmelerine izin verileceği belirtilmektedir. Bu doğrultuda şimdiye kadar Rum lisanıyla eğitim veren ne kadar mektep bulunuyor ise Rum ve daha önce açılmış ve sonradan açılacak olan mektepler hangi milletlere tabi ise o millet namıyla tanınarak ona göre muamele edileceği yani ruhsat verileceği hususu vali ve maarif müdürlerine iletilmişti.⁹³⁶ Adliye ve Mezaheb Nazırı, Sırpçanın konuşulduğu yerlerde o

⁹³⁵ BOA, BEO. 193/14423, Leff 7, H 05 08 1310 (22 Şubat 1893).

⁹³⁶ BOA, BEO. 193/14423, Leff 5, H 21 09 1310 (08 Nisan 1893).

lisanın öğretilmesi için yeniden mekteplerin inşa edilmesi politikasının birçok mahzuru bulunduğu gibi bu tür mekteplerin Rum mekteplerinden sayılmasında Patrikhanece ısrar edilmesinin uygun olmayacağını ifade ederek Maarif Nezareti tarafından bu hususta kendilerine iletilen tezkirenin münasip görüldüğünü bildirmiştir.⁹³⁷

Osmanlı Hükümeti tarafından Sırp okullarının Patrikhane idaresinden ayrı tutularak ruhsat verilecek olması kararının alınması Rum dini yetkililerinin tepkisini çekmişti. Rum metropolitlerinin bu kararı Bulgarlara karşı bir kayıp olarak gördükleri ve dolayısıyla Sırlar lehine hareket ettikleri görülmüştür. Örneğin Ruhani bölgesini teftiş etmek amacıyla Kumanova'ya gitmiş olan Üsküp Rum metropoliti, bu bölgede bulunan bazı karyelere uğrayarak buradaki Sırp halkını okullarda kendi lisanlarını öğretmeleri ve Sırpça ayin icra etmeleri hususunda teşvik etmişti.⁹³⁸

Osmanlı Maarif Nazırlığı, Sırbistan'da alınan diplomalara denklik vererek Rum Patrikliğinin Makedonya'da açtığı Slav okullarında görev yapan Sırp öğretmenlerinin diplomalarını tanımış oldu. Sırbistan'dan aldıkları maddi destekle Sırp öğretmenleri, Makedonya ve Osmanlı'nın Balkanlardaki diğer bölgelerinde Sırp davası için mücadele etmeye devam ettiler. Sırbistan, Sultan II. Abdülhamit'in onay vermesiyle 1892'de Selanik'te ilk Sırp okulunu açmaya muvaffak oldu. 1893 yılının Mayıs ayında ise Üsküp'te Sırp okullarının açılmasına izin verildi. Bu tarihten sonra Makedonya'daki varlığını güçlendirmek isteyen Sırbistan, Romanya'nın izlediği politikaya benzer bir siyaset izleyerek Osmanlı ile sıkı bir işbirliği içerisinde olmaya ve münasebetlerini düzeltmeye gayret etti. Sırbistan, bu sebeple İstanbul Rum

⁹³⁷ BOA, BEO. 193/14423, Leff 3, H 10 10 1310 (27 Nisan 1893).

⁹³⁸ BOA, BEO. 193/14423, Leff 11, H 26 01 1311 (09 Ağustos 1893).

Patrikliği ve Yunanistan ile kurduğu münasebetleri tekrar gözden geçirdi.⁹³⁹

Saint-Sava Şirketi'nin 1885'te Sırp okul yapımını üstlenmeye başlamasıyla birlikte 1892 yılına gelindiğinde 110 ve 1907'de ise 226 Sırp okulu mevcut olmuş olup Manastır, Selanik ve Üsküp'te üç lise ve kızlar için üç yüksek okul daha yapılmıştı. Bu okullarda okuyan 10.000 Makedonyalı gence evde konuşulandan çok daha farklı olan Edebi Sırp dili ve Sırbistan tarihi öğretiliyordu.⁹⁴⁰

Sırbistan, 1885-1897 yılları arasında Makedonya'da eğitim, din, kültür ve ticaret propagandasını iyice arttırdı. Sırbistan, bu yıllarda Makedonya'da kütüphaneler, yeni okullar, okuma salonları ve kiliseler açmakla birlikte binlerce kitap, gazete, dergi, takvim, etnografya ve coğrafya haritaları gibi araçlar gönderdi. Sırbistan, bu yıllarda ayrıca Makedonya'daki Rum ve Bulgar okullarıyla ilişkisini kesen yüzlerce Makedon öğrencisini Sırp okullarına alarak burs verdi ve böylece bu tür öğrencilerin sayısı giderek arttı. Sırbistan Hükümeti İstanbul, Manastır, Selanik ve Üsküp'teki diplomasi temsilcileri aracılığıyla Makedonya vilayetlerinde faaliyet gösteren Sırp okullarına yüklü miktarda para yardımları da yapıyor ve bu yardımlar her geçen yıl gittikçe artıyordu. Sırp Hükümeti tarafından gönderilen paralar Sırp konsolosları aracılığıyla Sırp din adamları, öğretmen ve doktorlara aylık olarak dağıtılmaktaydı. Sırp kilise, manastır ve okullarının onarımı için de Sırp Hükümetince para tahsil edilmekteydi.⁹⁴¹

Tarihler 1900 yılını gösterdiğinde Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde yaklaşık olarak 225 Sırp okulu mevcuttu ve 4 yıl sonra bu okulların sayısı % 30'dan daha fazla bir artış göstererek oldukça çoğalmıştı. Fakat Sırp'ların Makedonya'daki bu hızlı ilerlemesi sadece kendi gayretleri ile olabilecek bir durum

⁹³⁹ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 262.

⁹⁴⁰ Castellán, *Balkanların Tarihi*, 368.

⁹⁴¹ Hamzaoğlu, *Balkan Türklüğü*, 260.

değildi. Aslına bakıldığında Osmanlı yetkililerinin bu hızlı ilerlemede bir rol sahibi oldukları söylenebilir. Makedonya’daki Bulgar ilerleyişinden rahatsızlık duyan Osmanlı yetkilileri, Bulgarları frenlemek amacıyla Sırları desteklemeye gayret göstermişlerdi. Böylece Osmanlı Hükümeti, Sırlara kilise ve okul kurma ruhsatlarını⁹⁴² cömertçe verirken Bulgar ve Rumlara karşı bu hususta daha engelleyici tutumlar sergiliyordu.⁹⁴³

Sırp rejimi altında 1868’de Belgrad’da bir “kültürel komite” teşkil edildi ve bu komitenin başkanı eski Sırbistan topraklarında ve Makedonya’da Sırp okullarının açılmasını amaçlıyordu. Bu tarihten sonra Sırp öğretmenler Makedonya’da faaliyete geçtiler ve Sırp Hükümeti’nin maddi desteği ile Makedonya’nın kuzeybatı bölgesinde okullar açmaya başladılar. Böylece 1873 yılına kadar Sırlar Makedonya’da 77 okul kurabilmişti. Sırların bu ilk girişimleri Osmanlı-Sırp Savaşı (1876-78) esnasında Osmanlı yetkilileri tarafından Makedonya’daki tüm Sırp okullarının kapatılmasıyla sekteye uğradı ve 1885 yılına kadar bu okulların yeniden açılmalarına izin verilmedi.⁹⁴⁴

Makedonya topraklarındaki Sırp eğitim faaliyetleri rakipleri Bulgar ve Yunan eğitim faaliyetleri ile kıyaslandığında çok daha geride kaldığı söylenebilir. Sırbistan yalnızca Berlin Kongresi’nden sonra denize çıkış yapmak için güneye yönelmek zorunda kaldığında Makedonya’da etkinliğini yoğunlaştırabilirdi. Sırbistan, Makedonya sakinlerinin Sırp olduğunu iddia ederek buradaki politikalarını sağlam temellere dayandırma çabası içinde olmuştu. Fakat kendi ulusal kilisesi olmaksızın Makedonya’da yürütülen Sırp eğitim faaliyetleri, kendi kiliselerine sahip Yunan ve

⁹⁴² Sırp lisaniyla konuşan ahali için mektep inşa edilmesine yönelik talepler gelmesi durumunda bu okullara ruhsat verilmesi kararı Meclis-i Mahsus-u Vükelâ tarafından verilmekteydi. *BOA, BEO. 748/56034, H 13 09 1313 (27 Şubat 1896).*

⁹⁴³ Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, 343.

⁹⁴⁴ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 382.

Bulgarlara nispeten daha alt seviyelerde kalıyordu. Sırbistan, Makedonya’da Sırp okulların yayılması için Rum Patrikliği ile dostane ilişkilerine güveniyordu ancak Patrikhane, Sırları özellikle orta ve güney Makedonya’daki stratejik alanlarda barındırma konusunda isteksiz görünüyordu.⁹⁴⁵

Sırlar, 1886 yılında Makedonya’nın belirlenmiş bölgelerinde okullar açmak amacıyla Saint Sava Derneğini kurdular. Bu derneğin çalışma yöntemi Rum ve Bulgar organizasyonlarıyla benzer özelliklere sahipti. Saint Sava Derneği, özel bir organizasyon gibi görünse de aslında Sırp Hükümeti’nin yönlendirmesiyle hareket ediyordu. 1887’de Selanik ile Üsküp ve 1888 yılında ise Manastır vilayetinde Sırp Konsoloslukları açıldı. 1887 yılının Mart ayında Sırp Eğitim Bakanlığı, Sırbistan dışındaki topraklarda Sırp kilise ve okullarını desteklemek için özel bir bölüm geliştirdi. Bu bölüm daha sonraları Dışişleri Bakanlığı’na devredildi ve bu bölüme “PP” (“*poverlijivo prosvetno*”) adı verildi. Bu birimin temel görevlerinden biri de Makedonya’da propaganda faaliyetleri yürütmektir. 1890 yılına doğru Makedonya’da Sırp okullarının açılması için yegâne sorumluluk Sırp Dışişleri Bakanlığı ve Makedonya’da faaliyet gösteren Sırp Konsolosluklarına verildi. Böylece Makedonya topraklarında Sırp okulların açılması büyük ölçüde kolaylaşıyordu.⁹⁴⁶

Selanik vilayetinde 1896 yılı itibarıyla mektep açacak ve idare edecek derecede Sırp lisansı ile konuşan halk bulunmamaktaydı. Buna rağmen Sırp Konsolosunun türlü gayretleri ve Sırp Hükümeti’nin maddi desteği ile burada okulların açılmasına gayret gösterilmesinin bazı amaçları vardı. Bu husustaki en temel amaçları, Selanik’te dahi Sırp unsurunun varlık gösterdiği izlenimi oluşturulmak ve böylece Makedonya meselesi konusunda

⁹⁴⁵ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 383.

⁹⁴⁶ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 384.

kendilerine daha fazla pay çıkarılmasını sağlamak idi.⁹⁴⁷ Sırpların bu emellere sahip olduğu bilinmesine rağmen Selanik ve Kosova vilayetlerinde Sırp okullarının nizama uygun olarak açılmasına Sadrazam tarafından emir verildiği anlaşılmaktadır.⁹⁴⁸

1891'de 140 öğretmeni ile 117 ve 1896'da ise 240 öğretmeni ile 159 Sırp okulu açıldı. 1901'de 226 ilkokul, 4 erkek yüksek okulu, ilahiyat ve 3 kız yüksek okulu açıldı. Uluslararası Carnegie Komisyonu, 1895-1896 eğitim yılı için resmi Sırp istatistiklerini sundu ve bu istatistiklere göre 6.831 öğrencisi olan 157 Sırp okulu mevcuttu. Ancak 3.958 öğrenciden oluşan 80 okulun Makedonya'da değil Sırbistan'da olduğu belirtildi. 1901-1902 eğitim döneminde Manastır'da 42, Selanik'te 28, Üsküp'te 98 ve Makedonya'nın kuzey bölgesinde yer alan Köprülü'de ise 14 Sırp okulu mevcuttu. XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı'nın Balkan topraklarında 300 Sırp okulu vardı ve bu okulların 185'i Kosova'da yer almaktaydı. Makedonya'da Sırp etkisi 1890 yılına doğru zirveye ulaştı ve daha sonra yerini Bulgar Eksarhlığı'na bıraktı.⁹⁴⁹

Makedonya'da 1886'da kurmuş oldukları Sveti Sava adlı örgütleriyle faaliyetler icra etmekte olan Sırp lar, bu tarihten bir yıl sonra Sırbistan Eğitim Bakanlığı idaresi altında "*Sırbistan Dışındaki Sırp Okulları ve Kiliseler İdaresi*"ni faaliyette geçirmişlerdi. Makedonya topraklarındaki Sırp propagandası 1891-1912 yılları arasında bölgedeki Sırp konsolosları aracılığıyla mümkün olan her yerde mümkün olduğu kadar Sırp okullarının kurulması hedefine kendini şartlandırmıştı. Makedonya'da okullaşmaya büyük bir hırsıyla başlayan Sırp lar, kendi soydaşlarının yaşamadıkları yerlerde dâhi okullar açmaktaydılar. Sırp lar, açtırdıkları bu okullarının beklentileri karşılayabilmesi için öğretmenlere düzenli ödemeler yapılmasından okul kitaplarının

⁹⁴⁷ BOA, BEO. 748/56034, H 13 09 1313 (27 Şubat 1896).

⁹⁴⁸ BOA, HR.SYS. 1491/4, Leff 5, M 28 04 1897.

⁹⁴⁹ Anastasovski, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, 385.

parasız dağıtılmasına kadar birçok hususa da özen göstermekteydiler. Sırp ların Makedonya topraklarında okul açma faaliyetlerinde daha hızlı yol almaları özellikle de 1903 yılının Eylül ayında Osmanlı yönetimi tarafından yayınlanan bir ferman ile birlikte ayrı bir millet olarak tanınmalarıyla olmuştur. Sırp ların ayrı bir millet olarak tanınması kuşku yok ki en çok Rum ve Bulgarları rahatsız etmişti.⁹⁵⁰

Osmanlı arşiv vesikasında 1903 yılı itibariyle Manastır vilayetine bağlı Manastır kazasında 8, Kırçova kazasında 8, Pirlepe kazasında 11, Ohri kazasında 4, Debre-i Bala kazasında 2 ve Rikalar kazasında ise 3 olmak üzere toplamda 36 Sırp okulu mevcut olduğu görülmektedir. Bu okullarda öğrenim gören öğrenci sayısı da 1.421 olarak yansıtılmıştır.⁹⁵¹

Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde Sırp ların açtığı okulların sayısında önemli bir artış olmuştur. Nitekim 1900'da tüm Makedonya topraklarında 178 Sırp okulu faaliyet göstermekteydi. 1910'da Maarif Nazırı görevinde bulunan Emrullah Efendi, Makedonya'daki Sırp okulları ile ilgili yaptığı açıklamada Sırp okullarının büyük çoğunluğunun izinsiz ve ruhsatı bulunmadığını belirtip gerekli işlemlerin yapılacağını mesajını vermişti.⁹⁵²

XX. yüzyılın başlarında Makedonya topraklarında çok sayıda Sırp okulunun açılması için ruhsat verildiği görülmektedir. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanından 1910 yılına kadar Sadece Manastır vilayetinde yapımı için ruhsat verilen 21 Sırp okulu bulunmaktaydı.⁹⁵³

⁹⁵⁰ Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 394.

⁹⁵¹ BOA, TFR.I.U.M. 3/204, Leff 9, H 14 04 1321 (10 Temmuz 1903).

⁹⁵² Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi", 398.

⁹⁵³ BOA, DH.MUİ. 94/40, Leff 12, 15, H 07 05 1328 (17 Mayıs 1910).

Sırlar topyekün eğitim hareketlerine başladıkları zaman daha ilkökul seviyesindeki okulların sayısı çok az iken kendilerinin bir Darülfünunu vardı. Bu kurum iyi profesörler, tarihçiler yetiştirmesine rağmen Sırp köylerinde yaşayanların % 60'ı okuma yazma bilmiyorlardı. Eğitim seferberliğinde Sırlar ile Bulgarlar arasındaki fark buradan geliyordu. Bulgarlar, Sırların aksine ilkökulların yaygınlık kazanmasına daha çok ağırlık verdi. Bundan dolayı ilerleyen yıllarda askerlik yaşına giren Bulgarların sadece % 2'si okuma yazma bilmiyordu.⁹⁵⁴

3.2.4.3. Makedonya'daki Sırp Okulların Propaganda Aracı Olarak Kullanılması

Makedonya'daki gayrimüslim bir unsura ait okullarda okuyan öğrenci sayısı, o unsurun bölgede sahip olduğu nüfus miktarının ne seviyede olduğunun göstergesi olarak görülmekteydi. Bu sebeple Bulgar, Rum ve Sırlar yeni okullar açmanın yanında mümkün olduğunca bu okullarda eğitim gören öğrencilerin sayısını fazla göstermek çabasında oluyorlardı. Konuyla ilgili olarak 1905 yılının Aralık ayında Çetine Sefareti tarafından bir kısım Karadağlı çocuğun Selanik, Üsküp ve Taşlıca'daki Sırp okullarında okutturulduğu ve buradaki amacın Avrupalı devletlere Sırp nüfusunun çoğunluğu oluşturduğu izlenimi vermekten ibaret olduğu bilgisini aktararak yetkililerin dikkatli olması gerektiğini bildirmişti. Çetine Sefareti, birkaç ay içerisinde Taşlıca'da 10, Üsküp'te 15 ve Selanik'te ise 6 Karadağlı öğrencinin Sırp okullarına kaydettirildiğini açıklamıştı.⁹⁵⁵ Alınan bu istihbarat bilgileri doğrultusunda yerel idareciler tarafından tahkikatlar başlatılmıştı.⁹⁵⁶

⁹⁵⁴ Göğüş, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, 17.

⁹⁵⁵ BOA, BEO. 2720/203929, H 16 10 1323 (14 Aralık 1905).

⁹⁵⁶ BOA. TFR.I.UM. 13/1212, H 11 03 1324 (05 Mayıs 1906).

Sırp lar tarafından Makedonya’da aktif durumda bulunan Sırp okullarına okutulması sakıncalı görülen kitaplar gönderilmekteydi. Osmanlı yetkilileri, farkına vardıkları sürece bu kitapların sınırdan geçirilmesine izin vermiyorlardı. Örneğin, 1894 yılında Macaristan’da basılıp Sırp okullarına ücretsiz gönderilen *Mektep Bayrağı* isimdeki kitap siyasi konular barındırdığı gerekçesiyle sınırdan geçirilmesine müsaade buyrulmamıştı.⁹⁵⁷ İdareciler tarafından Sırp okullarında okutturulmasında sakınca görülmeyen Sırp kitaplarının basımına ruhsat verilmekteydi. Örneğin, 1898 yılında Sırp okullarında okutulmak için *Kıraat-i Türkiye* isimli kitabın Sırpça ve Türkçe basılması için ruhsat verilmişti.⁹⁵⁸ Osmanlı makamlarının bu hususta sıkı denetim ve engelleme faaliyetlerinde bulunması devletin güvenliği için zaruri idi. Nitekim Makedonya’da aktif bulunan gayrimüslim unsurlar ile yabancılara ait okullarda yasaklı olarak adlandırılacak kitapların okutturulmasının önüne geçilemiyordu. Öyle ki daha 1893 yılı itibariyle Selanik’te Sırp, Rum ve Bulgarların yanı sıra İtalya ve Fransızlara ait yabancı okulların kütüphanelerinde dahi her türlü zararlı kitaplar bulundurulmaktaydı. Yabancı devletlerde eğitim almış olup bu okullarda görev yapmakta olan öğretmenler, devlet ve Müslüman halklar aleyhinde verdikleri derslerde zararlı kitaplardan yararlanmaktaydılar.⁹⁵⁹

Sırp okullarında görev yapan bir kısım öğretmenler Sırp propagandası icra etmek adına zararlı faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Muhafif davranışlarda bulunan bu öğretmenler diplomalarını tasdik ettirmekten dahi kaçınıyorlardı. Bu tür faaliyetler içerisinde olan öğretmenlere yönelik birtakım caydırıcı cezalar verilmekteydi. Örneğin, 1908 yılında Kosova’da Osmanlı

⁹⁵⁷ BOA, DH.MKT. 242/51, H 24 11 1311(29 Mayıs 1894).

⁹⁵⁸ BOA, MF.MKT. 394/20, H 04 12 1315 (26 Nisan 1898).

⁹⁵⁹ BOA, BEO. 173/12951, H 29 08 1310 (16 Mayıs 1893).

eğitim nizamına aykırı hareketlerde bulunmuş olan 5 Sırp öğretmeni, öğretmenlik mesleğinden men edilmişti.⁹⁶⁰

⁹⁶⁰ BOA, BEO. 3309/248133, H 09 04 1326 (11 Mayıs 1908).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK DEVLETLERİN MAKEDONYA POLİTİKALARI, MAKEDONYA'DA ISLAHATLAR VE İKİNCİ MEŞRUTİYET YILLARINDA MAKEDONYA

4.1. BÜYÜK DEVLETLERİN MAKEDONYA POLİTİKASINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Avrupalı büyük devletler, Balkan Yarımadası'nda genel bir barış ortamının tesis edilmesinin önünde önemli bir engel olarak Makedonya Sorunu'nu görmekle birlikte bölgede mevcut durumun korunması gerektiği düşüncesine sahip olmuşlardı. Bu devletlere göre stratejik öneme sahip Makedonya'da herhangi bir devletin etkinliğini artırması barışı tehlikeye atacağından bölge mümkün olabildiğince çıkar çatışmalarından arındırılmalıydı. Nitekim bu doğrultuda hareket eden İngiltere daha 93 Harbi sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile birlikte Balkan topraklarının önemli bir kısmının Bulgaristan'a verilmesine karşı çıkarak Berlin Antlaşması çerçevesinde bu toprakların Bulgarlardan geri alınmasına gayret göstermiştir. İngiltere, milli çıkarları doğrultusunda Mısır ve Hindistan'ın güvenliğini en önemli önceliği olarak gördüğünden Osmanlı toprak bütünlüğünü savunmaktaydı. Bununla birlikte Fransa, İngiltere, Avusturya, İtalya ve Rusya devletleri kendi aralarında imzaladıkları bir dizi anlaşmalarla Osmanlı'nın Balkan toprakları üzerindeki hedeflerini karşılıklı dengelemeye çabalamışlardı. İngiltere'nin Selanik konsolosu R.W. Graves'in, “çıkartları çatışan büyük devletler ancak bir savaşın sağlayacağı çözümü geçici konsensüslerle öteliyorlardı.” sözü uluslararası

siyaset arenasına haline dönüşen Makedonya'daki mevcut durumu oldukça iyi ifade etmekteydi.⁹⁶¹

Makedonya Sorunu, Bulgarların bölgesel hedefleri ve ihtirasları temelinden meydana gelmiş olmasına rağmen Makedonya bölgesinde birtakım çıkarlar elde etmek isteyen büyük devletler de bu mücadelenin bir tarafı olmaya başladılar. Böylece sadece birkaç bölge ülkesinin sorununu teşkil eden "Makedonya" uluslararası bir sorunun merkez noktası oldu. Büyük devletler, Makedonya mücadelelerini bahane ederek Osmanlı içişlerine karışma fırsatını pas geçmemişlerdi.⁹⁶² Balkan devletlerinden her birinin Makedonya mücadelesine yönelik tutumları geniş ölçüde Rusya ya da Avusturya'nın etkisine bağlı olmuştur. Bu iki büyük güç, genellikle küçük Balkan devletlerini kendi bölgesel politikaları doğrultusunda yönlendirmekteydiler.⁹⁶³

Makedonya bölgesinin sorunlu bir bölge olarak ortaya çıkmasında Avrupa'nın mesuliyeti çok büyüktü. Avrupa devletleri, Osmanlı hâkimiyetinde bulunan bu bölge üzerinde nüfuz edebilmek adına yıllarca birbirleriyle uğraşıp durmuştur. Rusya ve Avusturya devletleri Osmanlı'nın mülkü olan Makedonya bölgesinin vârisi olmak hayaliyle burada yaşam süren küçük kavimler arasından kendi emellerini gerçekleştirmede yardımcı olacak adamlar aramışlardı. Petersburg ve Viyana hükümetleri Osmanlı topraklarının paylaşılmasında Bulgar ve Sırp'ların yanı sıra iş görecektir diğerk topluamların yardımını elde etmeye çabalamışlardı. Bunun için küçük Balkan devletlerinin hırsları tahrik edilmiş ve yeni kurulmuş bulunan bir devletin hemen hudutlarını düzenlemesi ve korumaya almakla meşgul olması gerekirken bunlara sınırlarını

⁹⁶¹ Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 6.

⁹⁶² Necati Çayırılı, "İzmir Basınına Göre Makedonya Meselesi (1908-1914)", *Vardar Dergisi*, 1997, 5.

⁹⁶³ Bourchier, "The Balkan State-Their Attitude Towards The Macedonian Question", 84.

genişletme fikri aşılansaktaydı. Küçük milletler, Rumeli haritasının şiddete başvuruarak değıştirilebileceğine ikna edilmiş olduğundan olanca kuvvetleriyle kendilerince planlanmış oldukları istikbal için mücadeleye girişmişlerdi. Büyük devletler sadece Balkan hükümetlerinin yardımlarını temin etme ile yetinmeyerek Makedonya Hıristiyanlarını dâhi amaçlarına ulaşmak için alet etmekten tereddüt etmemişlerdi. Avrupa politikası, bir yandan Bulgar, Sırp, Rum ve Ulah kavimlerini Osmanlı Hükümeti'ne karşı ayaklandırırken diğeri yandan da bazı devletler tarafından icraat aracı olarak kullanılan Hıristiyanlar için türlü baskılarla Hükümet'i tedbirler almaya mecbur kılmıştı. Böylece devam ettirilen karışıklıklar bahane edilip Osmanlı hâkimiyeti hiçe sayılarak ıslahat programları uygulamaya geçirilmişti. Bu durumda Osmanlı'nın içişlerine müdahalede bulunmuş oluyordu.⁹⁶⁴ Dönemin Balkan Gazetesi gibi bazı gazetelerin nüshalarından belirtildiğine göre XX. yüzyılın başlarından itibaren İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri tarafından Balkan devletlerine Makedonya meselesine yön veren tarafların kendileri olduğu izlenimi veriliyordu.⁹⁶⁵

Avrupa devletlerinin genelde Balkan özelde ise Makedonya topraklarına ilgi duymalarının sebeplerinden biri ise bu toprakların sahip olduğu zengin maden yatakları idi. Nitekim 1903 yılının Mayıs ayında Hükümet tarafından Rumeli Müfettişliği uyarılarak Avusturyalılar başta olmak üzere Ruslar ve İtalyanların bölgedeki maden imtiyazına talip olacakları, maden sahalarını yabancıların işletmesi durumunda tehlikeli bazı sonuçların meydana gelebileceği ve bunun önüne geçebilmek adına madenlerin yerli halk tarafından kullanımını sağlamak gerektiği belirtilmişti.⁹⁶⁶

⁹⁶⁴ BOA, Y.PRK.TKM. 50/44, Leff 9, H 21 09 1325 (28 Ekim 1907).

⁹⁶⁵ Balkan Gazetesi, No: 431, 18 Nisan 1324 (01 Mayıs 1908), 4.

⁹⁶⁶ Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 6.

Büyük devletlerin benimsemiş oldukları Makedonya politikalarında temel bir değişikliğe gitmeye başlamalarında etkili olan iki önemli gelişme meydana gelmişti. Bunlardan birincisi, 1904 yılında başlayan ve Rus yenilgisiyle neticelenen Rus-Japon Savaşı idi. Bu savaşla birlikte Rusların Balkanlardaki etkisi azalmış ve reform tasarısında Avusturya-Macaristan üstün duruma gelmişti. Rus-Japon Savaşı, Rusya için yıkıcı sonuçlar meydana getirmiş olmakla birlikte ülkede bir kriz ortamının hâkim olmasına sebep olmuştu. Bu durum Çarlık diplomasisinin uluslararası çatışmalara dâhil olmamasını gerekli kılmış, ancak büyük güçler arasındaki rekabet buna imkân tanımamıştı. Ayrıca Balkan meselelerinde Rusya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında 1897'den beri var olan işbirliğinin temeli yıkılmış oldu. İkincisi ise 1904'te gerçekleştirilen İngiliz-Fransız Antlantı idi.⁹⁶⁷

XX. yüzyılın başlarında Makedonya topraklarında meydana getirilen Bulgar isyanları sonrasında Makedonya'da başlatılmaya çalışılan reform programları hazırlıklarına iştirak eden devletlerden biri de Fransa olmuştu. Ancak Fransa'nın Makedonya reform programına katkısı Rusya, Avusturya ve İngiltere gibi devletlere oranla daha azdı. Fransızlar, Makedonya jandarması ve mali idaresiyle ilgili reformların geliştirilmesinde yüzeysel bir rolle yetindi. Fransa Hükümeti, Balkanlarda Rusya ile uyum içinde hareket etmeye özen göstermekteydi. Fransa, Makedonya Sorunu'na daha çok bölgedeki ticari ilişkilerini geliştirme ve ekonomik çıkarlarını muhafaza etme bağlamında ilgi duymaktaydı.⁹⁶⁸ Fransa Hükümeti, Makedonya Mali Komisyonu'na Fransa vatandaşı olan iki kişinin atanmasını

⁹⁶⁷ Saylak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)", 127.

⁹⁶⁸ L. Bruce Fulton, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", Marian Kent (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (219-260), (Çev.; Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul 2013, 236.

sağlamıştı ve İngiliz raporlarına göre bu kişiler pek etkili olamamışlardı.⁹⁶⁹

Diğer Avrupalı devletler gibi Fransız iktisadi çıkar grupları Makedonya'daki ulusların kendi aralarındaki çatışmaları fırsata dönüştürerek kazanç elde etme gayreti içerisinde olmuşlardı. Nitekim Sadrazam Kamil Paşa, 1908 yılının Şubat ayında Makedonya vilayetlerine ilişkin hazırlamış olduğu bir raporunda Fransa'nın Balkan topraklarının paylaşılması ihtimali karşısında hali hazırdaki savaş gemilerine yenilerini eklemek istediğini beyan eden Yunanistan'a 60.000.000 Frank borç vereceğini belirtmişti. Bununla birlikte farklı tarihlerde 9 kez sadrazamlık görevini icra etmiş bulunan Said Paşa (1840-1914) hatıratında Bulgaristan'ın her yıl ordusuna yaptırdığı tatbikatlarda ordunun ihtiyaç duyduğu teçhizatları Avrupa'dan tedarik etme yoluna başvurarak Fransa dâhil olmak üzere batılı ülkelere yüklü ödemelerde bulunduğunu belirtmişti.⁹⁷⁰ Osmanlı yönetiminde etkili olan İTC. ileri gelenleri, Fransa'ya karşı hayranlık duyuyor ve bu ülke ile dostluk ilişkileri geliştirme çabasında olsalar da Fransa'nın ekonomik çıkarları doğrultusundan kendilerinden faydalanmaya çalıştıklarını gördüklerinden gizli bir memnuniyetsizlikleri vardı.⁹⁷¹

Makedonya meselesine ilgi duyan ve bu hususta bazı politikalar sergileyen ülkelere biri olarak İtalya'yı da zikretmek yerinde olacaktır. Nitekim İtalya, Makedonya'daki sorunların temelini teşkil eden "Panslavizm"e en çok karşı duran ülke konumunda bulunmaktaydı. Hatta bu fikrin propagandacısı görünen Avusturya Hükümeti'ni aralarındaki ittifaka rağmen harp

⁹⁶⁹ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 12.

⁹⁷⁰ Kaya Bayraktar, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", 6.

⁹⁷¹ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 12.

ile tehdit eden yine bu devlet olmuştu.⁹⁷² İtalya, genel itibariyle Makedonya’da muhtariyet bir idarenin kurulmasını arzu ediyordu. ⁹⁷³ İtalya Hükümeti’nin Makedonya’daki çıkar rekabetinden pay kapmak amacıyla bazı girişimlere öncülük ettiği açıktı. Özellikle de “Fransiskanerler” ve “Cisvitler” çeşitli kasabalarda okullar açıp eğitim alanında birtakım faaliyetlerde bulunmak suretiyle bu devletin çıkarlarına hizmet etmekteydi.⁹⁷⁴

4.1.1. Rusya

Rusya, öteden beri Panslavizm ve Panortodoksluk ilkeleri doğrultusunda kendi Balkan politikalarına yön vermekteydi. Ancak XX. yüzyıla gelindiğinde Rusya yönetimi ideolojik düşüncelerden hareket etmek yerine devlet çıkarları perspektifinde kendi dış politikalarını oluşturma çabası içerisinde oldu. Rusya, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilhassa Balkan politikalarında tek bir güç olarak faaliyet sürdürmenin imkânsızlığını anlayınca büyük Avrupa devletleri ve özellikle de Balkanlarda diğer önemli bir oyun kurucu rolünde olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile işbirliğine gitmenin uygun olacağına karar vermişti. Dolayısıyla bu tarihten sonra Rusya’nın Balkan politikalarında önemli değişimler yaşanmıştır. Balkan Slavları ile ortak etnik, dini ve kültürel değerlere sahip olmasına rağmen Rusya, Çarlık yönetiminin içinde bulunduğu iç ve dış zayıflıkları dolayısıyla Osmanlı’nın Rusya için uygun olmayan bir zaman diliminde paylaşılmasını engellemek adına Makedonya topraklarında terör faaliyetlerinde bulunan çetelere destek vermeyerek mevcut durumu korumaya çabalamaktaydı.⁹⁷⁵ Ancak yine de Balkan Hıristiyan halklarının ulus-devlet olmaları, Balkanlarda siyasi nüfuzunun

⁹⁷² Çayirli, “İzmir Basınına Göre Makedonya Meselesi (1908-1914)”, 6.

⁹⁷³ BOA, A./MTZ.(04). 70/14, Leff 1, H 27 01 1319 (16 Mayıs 1901).

⁹⁷⁴ Villari, “Races, Religions And Propagandas”, 160.

⁹⁷⁵ Saylak, “Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)”, 134.

artması ve Boğazların denetimi Rus politikasının nihai hedefleri arasında yer alıyordu.⁹⁷⁶

Önceleri dış politikasını Balkan Slavlarının bağımsızlıklarını elde etmesi üzerine kurgulayan ve bu doğrultuda hareket eden Çarlık yönetimi, bölgesel gücünü güçlkle koruyabildiği Makedonya Sorunu sürecinde bu politikasını bir kenara bırakıp adeta Osmanlı toprak bütünlüğünün savunucusu rolünü oynamaya başlamıştı. Rusya'nın benimsediği bu yeni politika Balkan Slav milliyetçilerini derin bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Balkanlarda mevcut durumu koruma politikasını benimsemesiyle birlikte Rusya'nın kendi menfaatine olmayacak bir Balkan Savaşı'nın daha erken bir zamanda meydana gelmesini engelleyen etkili bir faktör olduğu söylenebilir. Rusya, İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kendi aralarında imzaladıkları anlaşmalarla Balkan toprakları üzerindeki ilgili devlet çıkarlarını karşılıklı dengelemeye çabalamışlardı. Osmanlı Devleti de Avrupa'daki topraklarında asayiş temin etmek ve olası yabancı müdahalesine engel olmak amacıyla yoğun çaba sarf ediyordu.⁹⁷⁷

Rusya'nın, Osmanlı egemenliğine karşı en erken isyan dönemlerinde Yunanlılara verdiği destek bilinmektedir. Makedonya Sorunu sürecinde Panhellenizm ve Panslavizm arasındaki çatışmalarda Rusya, Panslavizm'in önemli bir aktörü olan Bulgaristan'ın müttefiki olarak sahnede yer almıştı.⁹⁷⁸ Rusya Hükümeti'nin Bulgar dostu bir politika sergilemesini sağlayan politikacıların en önemlilerinden birinin İgnatief olduğu biliniyordu. Nitekim 1902 yılında Bulgaristan'da düzenlenen Şıpka şenliklerinde İgnatief şu sözleri sarf etmişti: “*Balkan*

⁹⁷⁶ Hasan Taner Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 2, 2014, 153.

⁹⁷⁷ Saylak, “Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)”, 134.

⁹⁷⁸ Bourchter, “The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question”, 74.

Yarımadası'nda huzur ve asayişin çaresi Ayastefanos Antlaşması'ndaki Büyük Bulgaristan'dır. Lakin bu çareyi kullanırmak mümkün olmadı. Ayastefanos Antlaşması'nın sınırlarını çizdiği Bulgaristan'ı gerçeğe dönüştürmeyi babalar evlatlarına vasiyet etsinler. Ben bu hayalin gerçekleşmesi için Bulgarlara her yolla tevessül etmelerini ve savaşımdan çekinmemelerini tavsiye edereim."⁹⁷⁹ Rusya'nın en temel amacı Bulgaristan aracılığı ile Adriyatik ve Ege Denizi'ne inmekti. ⁹⁸⁰ Rusya, kendi dolabını döndürmek için Bulgarları ve Bulgarlar ise Makedonya üzerindeki maksatlarına ulaşmak için Rusya'yı kullanmaktaydı. Bu durum aslında her iki tarafın siyasetçileri için meçhul değildi ve bilinerek bu dolap döndürölmekteydi. Bulgarların öteden beri sahip olduğu düşünce, Rusya'nın politikasına paralel hareket etmek koşuluyla Ayastefanos Antlaşması hükümlerini canlandırıp büyük Bulgaristan krallık oluncaya kadar gitmek ve ondan sonra Rusya'ya karşı Avrupa ile birlikte hareket ederek Bulgar milletinin arzu ettikleri maksatlarına ulaşmaktı. Rusya ise en nihayetinde Bulgaristan ve Osmanlı'nın Rumeli topraklarını işgal edip, oralardan çık diyecek olanlar olur ise (bunlar İngiltere ve Avusturya olabilir) onlara cevaben siz Mısır ve Bosna - Hersek'ten çıkın ben de buralardan çıkayım diyebilmek için beklemekteydi. Çünkü gerek Deli Petro'nun ve gerek Katerina'nın vasiyetleri uyarınca Rusya'yı amaçlarına ulaştıracak yolun takibi bu şekilde idi.⁹⁸¹

⁹⁷⁹ Recep Ayhan, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri (1870-1912)*, (Yüksek Lisans Tezi), Batman Üniversitesi & Fırat Üniversitesi (Ortak Program)/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2016, 8.

⁹⁸⁰ Çayirli, "İzmir Basınına Göre Makedonya Meselesi (1908-1914)", 5.

⁹⁸¹ BOA, Y.PRK.AZJ. 44/97, Leff 1, H 02 08 1320 (04 Kasım 1902).

1902 yılının son aylarında Yalta'da Makedonya ahvali hakkında kendisi ile yapılan bir mülakatta Rusya İmparatoru şu sözleri sarf etmişti:⁹⁸²

“Bu bölge çok olay ve musibetlerin yurdu olmaya daima elverişlidir. Olaylar ve musibetler doğunun rahat ve huzurunu ortadan kaldırdığı gibi Avrupa'da yeni meselelerin ortaya çıkmasına sebep olacağı için batının dahi asayişini ihlal edebilir ve bu yönüyle hassas ve zor bir mevkidir. Kerem ve itibar sahibi Padişah'a, kendilerine karşı beslediğim muhabbet ve samimiyet adına rica ediyorum ki bu ihtimali meydana getirecek her şeyi bertaraf edin, iç ve dış entrikaları sonuçsuz bırakın. Hıristiyan tebaanıza karşı benim İslam tebaam için yaptığım gibi eşitlik ilkesine göre muamele ediniz, bu kâfidir. Mesela Hıristiyanlardan dahi jandarma tayin ediniz. Hıristiyan jandarmalar, hem kendilerine duyulan itimattan dolayı size minnettar kalacaklar ve hem de aynı mezhepte oldukları halka güven aşılacaklar ki sizin için iki kat kuvvettir. Elbette doğuda mevcut durumun muhafazası özellikle Osmanlı topraklarının tamamının korunması benim yegâne politikamdır. Söz konusu olan bölgede meydana gelecek her çeşit başkalaştırma girişimleri benim politikama zarardır. Bilirim orada çok entrikalar çevriliyor ve bu entrikaların ortaya çıkmasına engel olunamadığı halde en iyi olarak yapılacak şey entrikaları, onlara maruz olanlara reddettirmektir ki bu da az şey ile mümkün olabilir. Bunun çaresini demincek söylemişim, yani Hıristiyanlara ben memleketimde Müslümanlara nasıl eşitlik kaidesi çerçevesinde muamele ediyorsam o yolda muamele ediniz. Hıristiyanlar, hükümdarlarının kendilerini sevdiğine kanaat getirmeliler. Birkaç ay önce Bulgaristan Prensi Petersburg'a geldiği zaman bu eşkıyanın tecavüz ve faaliyetlerine bir son verilmesi gerektiğini söylediğimde “ne yapayım cereyanın önüne geçemiyorum” demesiyle “asayişin muhafazası vazifenizdir, sahibi bulunan

⁹⁸²BOA, Y. PRK. AZJ. 45/7, Leff 2, H 17 09 1320 (18 Aralık 1902).

vilayette tecavüz olunmaz. Balkan’da asayiş, statükonun muhafazasıyla mümkündür, oralarda mevcut durumun korunması ise bence kati surette gereklidir, asayişin sağlanmasına ziyadesiyle dikkat etmelisiniz” dedim.

Rusya İmparatoru’nun Makedonya meselesi ile ilgili sarf ettiği bu söz ve düşüncelerinin asıl itibarıyla durumu idare etmek tarzında bir siyaset dili olduğu aşağıdaki örnek incelendiğinde açık bir biçimde ortaya çıkacaktır.

Rusya’nın İstanbul sefiri Zinovoyef’in 1901 yılının başlarında Makedonya işleri hakkında Padişah ile bir görüşmesi olmuştur. Görüşme detaylarının yer aldığı telgraflar Bulgaristan Prensiği’ne de ulaşmıştı. Telgrafların birinde “Rusya sefirinin ihtilale karşı daha şiddetli tedbirler alınması gerektiğini tavsiye ettikten sonra Osmanlı askeri ile ahali arasında bir çatışma meydana gelmesi durumunda Rusya’nın tarafsız kalacağını ayrıca beyan etmiş olduğu” yazılmış idi. Rus sefirinin Padişah’a sarf ettiği bu sözler Bulgaristan kamuoyunda büyük bir etki uyandırmıştır. Bulgar gazetelerinin çoğu bu açıklamaları art niyetli ve talihsiz açıklamalar olarak okuyucularına ulaştırırken, “Novvek” gazetesinin 12 Şubat 1901 tarihli nüshasında şu ifadelerde bulunulmuştu:⁹⁸³

“Balkan Yarımada’sının tarihi olaylarına vâkıf olanlar ve uluslararası ilişkileri bilen herkes Rusya sefirinin şu andaki hallerle ilgili idare dilini kullanmasının olağanüstü bir şey olmadığını idrak eder. Diğer bir telgrafta aşikâr olduğu üzere diğer devlet sefirleri dâhi Zinovoyef’in ifadelerini teyit etmişlerdir. Devletler, Osmanlı Avrupa’sındaki menfaatlerini muhafaza etmek için bu ifadelere başvurmayı lüzum görmüşlerdir. Bundan dolayı bu ifadeler siyaset tarihine vâkıf olanlarca şaşkınlığa sebep olamaz. Bu ifade, cahil bir Bulgar için “daha önceden benzeri

⁹⁸³ BOA, A.J MTZ. (04). 69/17, Leff 1, H 10 11 1318 (01 Mart 1901).

olmamış bir konuşma” ve bir Rus sefiri için ise “böyle bir konuşma olmamıştır” şeklindedir.”

XX. yüzyılın başlarında Rusya Orta Asya ve Uzakdoğu’ya yayılmayı dış politikasının en önemli konusu haline getirmişti. Rusya bu sebeple uzun yıllardan beri yakın takibinde tuttuğu Balkanları ikinci plana atmıştı. Ancak 8 Şubat 1904 tarihinde Japonya ile girdiği savaşta uğradığı ağır yenilgiden sonra Rusya’nın yeni Dışişleri Bakanı A.P. İzvolkiy, ülkesinin Uzakdoğu ve Orta Asya’da üstünlük uğruna İngiltere ve Japonya ile çatışmaya son vermesinde ısrar etti. Böylece Rusya tekrar bütün dikkatini Balkanlara ve dolayısıyla Makedonya mücadelesine yoğunlaştırmaya başladı.⁹⁸⁴ Bu süreçten sonra da Rusya’nın Balkan politikasının temel hedefi, Doğu Sorunu’nun kendi menfaatlerine uygun bir biçimde çözüme kavuşturulmasını temin etmek ve Avusturya-Macaristan ile Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Slavları Rusya’nın etrafında bir araya getirmektir. Böylece Rusya’nın en önemli emperyal nitelikli amaçlarından olan Boğazları ele geçirmenin gerçekleştirilmesi yolunda en önemli adım atılmış olurdu. Rus Dışişleri Bakanı İzvolkiy, Osmanlı ile mücadelelerinde Balkan Slavlarına destek vererek Rusya’ya kaybettiği prestijini Balkanlarda tekrar kazandırmak istiyordu. Çünkü Rus dış politikasının meşruiyet kazanması Rusya’nın ancak Balkanlara tekrar yönelmesi ile mümkün olabilirdi.⁹⁸⁵

İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra da Rusların Bulgarlara destek vererek bölge üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Rusya’nın “*Panslavist Umumi Cemiyeti*”, 1909 yılının yaz aylarında Bulgaristan’a mebuslar göndermiş ve Bulgarların Varhivist ve Santralist fırkaları

⁹⁸⁴ Alan Bodger, “Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, Marian Kent (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*, (125-174), (Çev.; Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul 2013, 133.

⁹⁸⁵ Saylak, “Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)”, 129.

liderleriyle fikir alışverişinde bulunup her iki fırkanın Makedonya ile ilgili raporlar hazırlamalarına gayretle çalışmıştı. Bu görüşmeler neticesinde nihayet bir “Vilâyet-i Mümtaze” sıfatıyla büyük Bulgaristan çarlığına bundan sonra ilave edilmek üzere şimdilik Makedonya topraklarının Ayastefanos Antlaşması'nda gösterilen sınırlar dâhilinde ayrı bir vilayet olarak oluşturulması, milli askerleriyle idare edilmek, üçüncü ordu askerini buralardan bütünüyle çıkarılması ve Avrupa hanedan hükümdarına mensup seçilecek bir zatı genel vali veya prens adıyla tayin ettirmek için her iki fırkanın birlikte çalışması hususu karara bağlanmıştı. Öteden beri aralarında ihtilaflar bulunan Bulgarların bu iki siyasi fırkası arasında bir anlaşma meydana gelmiş ve bu önemli maddelerin eyleme dönüştürülmesi için Rumeli ve Makedonya topraklarında asayiş ihlâl etmek üzere yine çetelerin meydana getirilmesi ve ihracı kararı alınmıştı. Makedonya ahalisine her taraftan silah gönderilmesi ve dağıtılmasına karar verilmiş ve bu karar doğrultusunda Bulgaristan subaylarından bir kısmını taburlarını terk ederek komite çeteleri oluşturmakla görevlendirilmişti.⁹⁸⁶

Rusya, Bulgaristan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasına en büyük desteği veren ülke konumunda olmuştu. Nitekim Prens Ferdinand'ı bağımsız bir hükümdar olarak tanıyan ilk devlet Rusya idi. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, İngiliz diplomatlara, Kral Ferdinand ile Rus Hükümeti arasında bir anlaşmanın meydana getirildiği duyumlarını aktarmıştı. Bu anlaşmanın ana maddelerinden bazıları şunlardan oluşmaktaydı: 1. Bulgaristan'ın bağımsızlığı Rusya tarafından garanti altına alınacaktı. 2. Rusya, Bulgar dini çıkarlarında ve Makedonya'daki dindaşları üzerindeki etkisinde hiçbir değişiklik yapılmayacağını taahhüt etmişti. 3. Bulgaristan, Rusya'nın önceden izni olmaksızın Osmanlı'ya veya herhangi bir komşu devlete savaş açmayacaktı. 4.

⁹⁸⁶ BOA, HR. SFR.04. 401/84, Leff 5, M 21 09 1909.

Rusya, Bulgaristan'ın Osmanlı karşısında başarılı olması durumunda, toprak tazminatı talebini destekleyecekti.⁹⁸⁷

4.1.2. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu

XIX. yüzyıla gelindiğinde Avusturya Hükümetleri Balkanlarda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı asıl tehdidin bu toprakların tamamına hâkim olan milliyetçilik hareketlerinden geldiğine inanmaya başlamışlardı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, bu bağlamdan hareketle bütün kusurlarına rağmen Balkanlardaki olası en iyi komşularının Osmanlı olduğu düşüncesini savunur duruma gelmişti. Nitekim Balkanlarda Osmanlı'nın varlığı yerine Rusya'nın desteğini sağlamaya çabalayan ve Avusturya'nın topraklarına göz diken devletlerin ortaya çıkacak olması Rusya'nın bölge üzerinde doğrudan denetim sahibi olmasına imkân tanıyacaktı. Kısaca denilebilir ki Rusya'nın biçimlendirmesine yardımcı olacağı bir Slav Balkan Yarımadası Avusturya-Macaristan'ın hayat damarlarını kesebilirdi ve ayrıca Rusya'nın İstanbul'a yerleşmesi Avusturya-Macaristan'ı yönetilemez hale getirebilirdi. Bu durumda Osmanlı ile Habsburg imparatorluklarının kaderi birbirine bağlı görünüyordu.⁹⁸⁸ Hatta Avusturya Macaristan Başbakanı Count Andarassy, *“Eninde sonunda Türkleri onların en iyi arkadaşları olduğumuza ikna edeceğiz, çünkü Slav tehlikesine karşı durmak ikimizin de çıkarımadır.”* sözünü sarf etmişti.⁹⁸⁹

⁹⁸⁷ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 13, 17.

⁹⁸⁸ F.R. Bridge, “Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918”, Marian Kent (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (57-87), (Çev.: Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul 2013, 57-58.

⁹⁸⁹ TNA., F.O. 424/125, No. 24, Sir H. Elliot to Earl Granville, 10 Nisan 1882, 11.

27 Mart 1902 yılında Avusturya Sefiri, Sadrazam Mehmed Said Paşa ile bir görüşmesinde şu görüşlerini beyan etmişti:⁹⁹⁰

“Eksarh sefarete gelmiş idi, kendisine dedim ki, ziyaretinizin hakkı şükranını eda etmek için size içtenlikle bazı nasihatlerde bulunmak isterim. Bilirim ki hem manevi hem de maddi yönden Bulgaristan ve bütün Bulgarlar üzerinde nüfuz icra ediyorsunuz. Bu sene Rumeli’de otuz Bulgar karyesini ruhani dairenize dâhil ettiniz, eğer papa sizin gibi öyle seneden seneye ruhani dairesini genişletecek olsa kendisini bahtiyar addeder. Şimdi siz ruhani dairenizin genişliğinden memnun olmanız ve bununla kanaat edip, başka şey aramamanız lazımdır. Makedonya’yı Bulgaristan ile birleştirmeye Bulgar Hükümeti mi muktedir olacaktır? O hükümet buna asla kadir olamaz, zira bir taraftan hazinesinde bir akçe yoktur ve diğer taraftan elli bin Osmanlı askeri Bulgar sınırını kuşatmıştır. Bu yardımı Avusturya’dan mı bekliyorsunuz? Bulgaristan’ın Makedonya ile birleşmesi bizim düşüncemize kesinlikle uygun değildir. Avusturya, Balkanlarda ve Rumeli’de statükonun muhafazasını ister ki, Osmanlı Devleti de bu yönde vazife ifa etmektedir, zira bu amaçla hem sınırını askeri kuvvet ile muhafaza hem de halkını her türlü saldırı ve fitnelere karşı koruyarak ve uyarılarda bulunarak devletlerin araya girmesini önlemeye gayret göstermektedir. Gelelim Rusya’ya; Rusya Devleti, Slav toplumlari himaye için bunca fedakârlık göstermiş olduğu halde o fedakârlığa oranla karşılığını alamadı. Bugünkü Rusya’nın emeli mevcut olan durumdan istifadeye yöneliktir, yani kendisinin askeri ve donanması olduğundan ve sahip olduğu mevki mühim bulunduğundan bunları iyi kullanmak ve Balkanlarda karışıklık çıkarmamak menfaatinedir. Zira Makedonya’da isyan meydana gelecek olur ise neticesi o kadar vahim ve o kadar yıkıcı olacak ki bunu şimdiden hiç kimse kestiremez. İş böyle bir dereceye vardırma Rusya’nın düşünceleriyle örtüşmez. Geride İngiltere,

⁹⁹⁰ BOA, Y.A.HUS. 426/66, Leff 2, H 17 12 1319 (27 Mart 1902).

Almanya ve İtalya devletleri kalmıyor. İngiltere yeni gailelerin meydana getirilmesine karşı, Almanya'nın maksadı sulh yolu ile çıkarlar elde etme ve İtalya ise sizin maksadınıza yardım etmeye uzak olduğundan asıl alakadar olan Avusturya ve Rusya devletleridir ki, onların da düşüncesi açıklanan surettedir. Bundan dolayı Bulgaristan yıkıcı faaliyetlerde bulunur ise hiçbir şey kazanmayacağı muhakkak olmasıyla siz de nüfuz ve mesainizi asayişini muhafaza etmeye sarf eylemelisiniz diye Bulgar Eksarhı'na yönelik ihtarına son verdim."

Rumeli işlerinde Osmanlı Hükümeti tarafından da Rusya'ya kıyasla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu daha az tehlikeli görülüyordu. Öyle ki Berlin Antlaşması'ndan sonra Bosna ve Hersek Avusturya tarafından işgal edilmesine rağmen Osmanlı Hükümeti tarafından Avusturya'ya duyulan kızgınlık Rusya'ya duyulandan hemen hemen daha az olduğu söylenebilir.⁹⁹¹Böylece Balkan devletlerinin Makedonya'da nüfuz elde etmelerine ve bu toprakları kendi sınırlarına katmak için giriştikleri faaliyetlere en büyük engel teşkil eden ülke Avusturya idi. Avusturya Hariciye Nazırı ve Başvekili Kont Gluhofski, ülkesinin Makedonya ile ilgili bu politikasında önemli bir konuma sahipti.⁹⁹²

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, siyasi olarak Osmanlı'yı desteklemek adına çok fazla girişimlerde bulunamazdı. Balkanlardaki ulusal hareketlere karşı güç kullanmak Avusturya-Macaristan için hiçbir zaman akılcı bir politika olmamıştır. Çünkü bu dönemde Avusturya-Macaristan askeri olarak zayıf durumda bulunuyordu ve bu koşullarda kalabalık bir nüfusa sahip Slav ya da Rumen unsurlara karşı askeri bir girişim oldukça tehlikeli sonuçlar ortaya çıkarabileceği gibi Balkan Hıristiyanlarının tamamını Rusya'nın kollarına iterek Avusturyalıların oluşmasından son

⁹⁹¹ TNA., F.O. 424/125, No. 24, Sir H. Elliot to Earl Granville, 10 Nisan 1882, 11.

⁹⁹² Filibe Gazetesi, No: 66, 3 Teşrinievvel 1322 (16 Ekim 1906), 1.

derece korktukları bir kümelenmeyi meydana getirebilirdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan beri bu yaklaşım ile Osmanlı'nın zayıflaması sonucu meydana gelen ve kendi çıkarlarına yönelik tehlikeyi sınırlamaya çabalamaktaydı.⁹⁹³ Avusturya Arşidükü Müller, 1905 nüfus sayımında mevcut nüfusun İslam, Hıristiyan ve Musevi itibariyle üç sınıf üzerine tahrir edilmesini ve dolayısıyla Hıristiyanların milliyet ve mezheplerinin göz ardı edilerek kaydedilmesini beyan etmişti.⁹⁹⁴ Bölgedeki Slav nüfuzunun tümüyle engellenemeyeceğini anlayan Avusturya, Rusya ile Balkanların ortak denetimi konusunda uzlaşmaya çalıştı.⁹⁹⁵ Nitekim 1897 tarihinde Rusya ile Avusturya bu hususta bir anlaşmaya varmışlardı.⁹⁹⁶ Avusturya-Macaristan, Yeni Pazar bölgesi üzerinden Selanik'e ulaşma politikası takip ederek ekonomik etkinliğini arttırmak istiyordu.⁹⁹⁷

Rus ve Bulgar kamuoyunda Avusturya-Macaristan'ın Yeni Pazar sancağından Selanik'e kadar olan bölgeyi işgal etmeye hazırlandığı haberleri yer almaktaydı. Ancak Avusturya-Macaristan'ın bu yola tevessül etmeye cesaret edemeyeceği aşikârdı. Nitekim hem Balkan devletleri ve hem de diğer büyük devletlerin bölge üzerindeki hedef ve emelleri Avusturya-Macaristan'ı caydırıcı unsurların başında gelmekteydi. Sırlar, Bosna ve Hersek topraklarını tarihi mülkleri saydıkları halde Avusturya tarafından buraların işgal edilmiş olması dolayısıyla bu arzuları gerçekleştirememişti. Sırlar için oldukça önemli olan Yeni Pazar ve gerisindeki toprakların benzer bir akıbete uğrayacak olması Sırbistan Hükümeti tarafından kabul edilemeyecekti.

⁹⁹³ Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918", 58.

⁹⁹⁴ BOA, BEO. 2596/194658, Leff 1, H 07 04 1323 (11 Haziran 1905).

⁹⁹⁵ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 153.

⁹⁹⁶ Bridge, "Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918", 58.

⁹⁹⁷ Çayırli, "İzmir Basınına Göre Makedonya Meselesi (1908-1914)", 5.

Makedonya üzerinde hak iddiasında bulunan Rum ve Bulgarların da Avusturyalıların ilerlemelerine kayıtsız kalamayacakları da bilinmekteydi. Avusturya'nın bu olası girişimine başta İngiltere olmak üzere Almanya, İtalya ve Fransa'nın da güçlü tepki verecekleri aşikârdı⁹⁹⁸ Bütün bunların bilincinde olarak hareket eden Avusturya-Macaristan Hükümeti, bölgedeki nüfuzunu demiryolu projeleri ile sürdürmeyi hedefliyordu.⁹⁹⁹ Avusturya Devleti, Baron Darental aracılığıyla Yenipazar şimendifer hattı imtiyazını almak için 1908 yılında Osmanlı Hükümeti'ne teklifte bulunmuştu. Avusturya'nın bu imtiyaz hattını alması, onun bölgedeki siyasi etkinliğini artıracaktı. Bu durum Japonya savaşında uğradığı yenilgiyi Balkan coğrafyasında etkinliğini artırmak suretiyle telafi etmeye niyetlenen Rusya'yı kıskırtmak olacağı aşikârdı. Bunun farkında olan Osmanlı Hükümeti yetkilileri bu teklife sıcak bakmamışlardı.¹⁰⁰⁰

Osmanlı ile Avusturya hükümetleri arasındaki ilişkiler 1909 yılına gelindiğinde düzelmeye başladı. Avusturya artık Osmanlı'nın yeni rejimi ile sıkı dost olduğunu vurgulamaya gayret gösteriyordu. Ancak zaman zaman Avusturya ile Bulgaristan arasında olası bir anlaşmaya dair söylentiler su yüzüne çıkmıştı. Avusturya'nın Selanik'e ilerleyeceği, Bulgaristan'ın Makedonya'ya işgal edeceği, ancak Avusturya'nın Yakın Doğu'daki mevcut durumu daha fazla bozma arzusuna dair hiçbir kanıt ortaya çıkmamıştı.¹⁰⁰¹

⁹⁹⁸ BOA, Y.PRK.TKM. 46/35, H 29 12 1320 (29 Mart 1903).

⁹⁹⁹ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 153.

¹⁰⁰⁰ BOA, Y.EE. 83/10, H 06 04 1326 (08 Mayıs 1908).

¹⁰⁰¹ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 12.

4.1.3. İngiltere

Rusya ve kendisiyle rekabet halinde bulunan bazı büyük Avrupa devletlerinin dikkatini kendi sömürge faaliyetleri için çok önemli pazarlar olarak gördüğü Mısır, Hindistan ve Sudan gibi ülkelerden uzak tutmak politikasıyla hareket eden İngiltere, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı coğrafyasında siyasi karışıklıklar meydana getirmeyi amaç edinmişti. İngiltere, bu amaçla Makedonya'da meydana gelen olayları kışkırtma gayreti içerisinde olmaya başlamış, bölgedeki yerel unsurlardan Bulgarları kullanma yolunu seçmiş ve bu yolla Makedonya işlerine müdahil olma politikasını benimsemişti. İngiltere, Bulgarlara Rumların ayaklanmalarla ve çete terörü yolunu seçerek bağımsızlıklarını elde ettikleri örneğini vererek kendilerinin de bu yöneme başvurmak suretiyle Makedonya'daki Osmanlı varlığına son verebilecekleri fikrini aşılama gayret göstermişti.¹⁰⁰²

Makedonya'da XX. yüzyılın ilk yıllarında meydana getirilen ihtilallardan sonra belli programlar dâhilinde bu bölge için dayatılan reform çabalarında Rusya ve Avusturya'ya kıyasla İngiltere ikinci derecede rol almaktaydı. Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki istikrarına ağır darbeler indiren Makedonya'daki çatışmalar İngiliz çıkarlarına doğrudan bir etkiye sahip değildi. Makedonya'daki kargaşa ortamı daha çetrefil bir hal aldıkça İngiliz kamuoyunun dikkatini celb etmiş, bu bağlamda gerek kamuoyunun ve gerek Balkan Komitesi'nin artan baskıları neticesinde İngiltere, Osmanlı Hükümeti'ne Makedonya reformunu dayatmak hususunda yoğun mesai harcamak zorunda kalmıştı.¹⁰⁰³

Almanların Balkanlarda ve diğer bazı coğrafyalarda İngilizlerin çıkarları için ciddi bir tehdit olarak rol almaya

¹⁰⁰² Ünlü, *Kosova Vilayeti*, 260.

¹⁰⁰³ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 153.

başlamaları neticesinde Osmanlı'nın başta Makedonya olmak üzere mevcut meseleleri İngiltere'nin dış politikasında öncelikli hale gelmeye başladı. XX. yüzyılın ilk yıllarına kadar genel itibariyle Balkan coğrafyasında Rusya'nın etkinliğini artırmasına engel olmaya çabalayan İngiltere, 1906 yılı itibariyle Makedonya'nın özerkliğini savunmaya başlamış ve hatta bu hususta Rusya ile uyum içerisinde hareket etmiştir.¹⁰⁰⁴ Nitekim İngiltere Hükümeti, 1908 yılına gelindiğinde Makedonya'da gerçekleştirilmek istenen ıslahatlarda daha etkili bir aktör olarak yer almıştı. İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus İmparatoru II. Nikolay tarafından 1908 yılının Haziran ayında Reval'de gerçekleştirilen görüşmede Makedonya'da yeni ıslahatların uygulanması kararı alınmıştı ve uygulanması istenilen kararlar İngiltere'nin tekliflerinden oluşmuştu. İngiltere, daha önceki Makedonya ıslahatlarında rolleri bulunan diğer Avrupalı devletleri saf dışı tutarak yalnızca Rusya ile müşterek hareket etme eğiliminde olmuş ve bu durum Rus ve İngiliz ittifakının pekişmesini sağlamıştır. Reval görüşmelerinde Makedonya meselesi ile ilgili kararlar alınmıştı ve bu kararların alınmasında daha önceki ıslahatların mimarlarından olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir etkisi olmamıştı. Böylece Balkan politikalarının iki önemli belirleyicisinden biri konumunda bulunan Avusturya'nın pasifize edilmeye özen gösterilmesi Rusya'nın bu bölgelerdeki etkinliğini artırmanın yolunu açmış olduğu söylenebilir.¹⁰⁰⁵

İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, 27 Temmuz 1908 tarihinde İngiltere meclisinde Lordlar tarafından yöneltilen sorular üzerine Reval görüşmeleri ve Makedonya ıslahatları hususunda önemli açıklamalarda bulunmuştu. Edward Grey tarafından bilhassa Makedonya meselesi ve ıslahatlar konusunda sarf edilen sözler, İngiltere Hükümeti'nin Makedonya'daki

¹⁰⁰⁴ Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, 193.

¹⁰⁰⁵ *BOA, Y.A.HUS. 524/44*, Leff 6, M 28 Temmuz 1908.

sorunlara dair sahip olduğu düşünceleri açığa çıkarması bakımında önem arz etmektedir. Edward Grey'e göre Makedonya'daki sorunların temeli zayıf ve yolsuzluk yapan bir hükümetin mevcut olmasından kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte Balkan devletlerin hükümetleri ile bu devletlerin ahalisini ya da Makedonya ahalisinden civar hükümetleri ahalisiyle hemcins olanları kuvvetli saldırılar gerçekleştirmeye sevk eden bu hal idi. Hükümet'in zayıf ve asayiş muhafaza etmek için gerekli vasıtaları kullanma ehliyetinden mahrum olduğunu, sıkı tedbirler uygulama hususunda kuvvetleri etkin kullanacak yerde bir tarafı diğer tarafa karşı kullandığını sözlerine ekleyen Grey, Avrupa büyük devletleriyle birlikte birkaç seneden beri protesto ettikleri durumun bu olduğunu beyan etmişti.¹⁰⁰⁶

Edward Grey, bu sorunların kaynağı ile ilgili olarak görüşlerini beyan ettikten sonra İngiltere Hükümeti'nin Makedonya özelinde takip ettiği politikaya açıklık getirmişti. O, takip ettikleri politikanın asla siyasi bir emel taşımadığı, tamamen insani ve tarafsız olduğunu belirtmişti. Kendileri için Makedonya meselesinin fena bir idareye karşı iyi bir idare temin etme meselesi olduğunu da ifadelerine eklemişti. İngiltere Hükümeti'nin, İslam halifesi olması dolayısı ile Padişah'ın nüfuzu altındaki bölgeler ile Osmanlı topraklarının tamamında yapıcı olmayan faaliyetlerde bulunmak amacını güttüğü ve dolayısıyla Makedonya'da da takip edilen siyasetin o yönde olduğu iddiaları mevcuttu. Diğer bir iddia ise İngilizlerin Makedonya'da Müslümanlara karşı Hıristiyanlara yardım ettiği idi. İngiliz Dışişleri Bakanı, bu iddiaların hakikate dayanmadığını, Makedonya'da ancak bazı aksayan hususlar hakkında diğer devletlerle müşterek hareket ettiklerini söyledikten sonra sözlerine devam ederek Hıristiyan halk kadar Müslümanların da kötü idareden zarar gördüklerini beyan etmişti. Dolayısıyla Makedonya meselesinde tek arzularının iyi idarenin tatbik

¹⁰⁰⁶ BOA, Y.A.HUS. 524/44, Leff 6, M 28 Temmuz 1908.

edilmesini görmek olduğunu, eğer Osmanlı Hükümeti, bütün topraklarının idaresini ıslah eder ve gerek Hıristiyanlar gerek Müslümanlar hakkında iyi bir idare tesis ederse uzun zamandır ıslahatlar aracılığıyla yakalanmak istenen başarıyı kendisi gerçekleştirmiş olur ifadelerini sarf etmişti.¹⁰⁰⁷ İngiliz Dışişleri Bakanı'nın bu söylemlerine bakıldığında siyasetçilerin kamuoyunu bilgilendirirken durumu idare dilini kullandıkları gerçeği göz ardı edilmemelidir.

4.2. OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN MAKEDONYA SORUNU'NA YÖNELİK TUTUMU VE ISLAHATLAR

4.2.1. Sultan II. Abdülhamid'in Makedonya Politikası ve Islahat Çalışmaları

Berlin Antlaşması (1878) ile birlikte Osmanlı'nın Balkan topraklarının sınırlarının değişmesi ve bu bölgede meydana gelen gelişmeler üzerine Sultan II. Abdülhamid birtakım düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Bu çerçevede Padişah, Osmanlı'nın Balkan topraklarında yaşayan Müslümanları merkezi otoritenin kontrolü altında tutmaya gayret göstermiş ve bu amaçla 1879'da 23 fasıl ve 449 maddeden ibaret *Rumeli Vilayetleri Hakkında Kanun* adında bir layiha hazırlatmıştı. Layihanın içeriğinde vilayetlerin idaresi, sancak ile kazaların yönetimi, valiler, nahiye idareleri, Rumeli vilayetlerinde yaşayan halkın genel hukuku, memurlar, mahkemeler, cemaat meclisleri, maarif, belediyeler, mezhepler, jandarma ve polis teşkilatlanması ile görevlerine dair hükümler yer almaktaydı. Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinin Avrupalı devletler ile Balkan komitecilerinin düşüncelerine uygun bir biçimde uygulanmaya çalışılacak olunmasından rahatsızlık duyan Osmanlı Hükümeti, Rumeli vilayetlerini mahalli komisyonlar

¹⁰⁰⁷ BOA, Y.A.HUS. 524/44, Leff 7, M 28 Temmuz 1908.

yerine kendileri tarafından hazırlanan *Vilayetler Nizamnamesi* ismi verilen bir yönetmelikle idare ederek yerel komisyonların olası zararlarını engellemeyi planlamıştı.¹⁰⁰⁸

Sultan II. Abdülhamid, 1907 yılı sonunda Makedonya meselesi ile ilgili olarak şu ifadelerde bulunmuştu. “*Her sabah uyduğumda 3 vilayetin hükümdarlığını kaybetmiş olma riskini taşıyorum. Avrupalılar Hıristiyanlar arasındaki kanlı didişmelerden benim hükümeti mi suçluyorlar. Fakat sıkıntının asıl kaynağı olan Sofya, Belgrad ve Atina'ya nazik davranıyorlar.*” Sultanın bu sözleri sorunun temel olarak nereden kaynaklandığını açıkça göstermekteydi. Fransa büyükelçisi ile Selanik'teki Fransız konsolosu, Makedonya'daki Osmanlı idaresinin Yunan, Bulgar ve Sırp idarelerinden daha dürüst olduğunu ifade ettikten başka reformların bölgeyi örnek bir konuma getirmesi durumunda bile Hıristiyan cemaatlerin birbirlerini katletmeye devam edeceklerini söylüyorlardı. Büyükelçi ile konsolusun bu beyanları Sultan II. Abdülhamid'in haklılığını göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir.¹⁰⁰⁹

Osmanlı Hükümeti, Makedonya topraklarında terör estiren komitecilere karşı olabildiğince sert tedbirlere başvurmuş olmasına rağmen bölgede yaşayan tebaasına dil, din, mezhep farkı gözetmeksizin aynı nispette merhamet ve şefkat çerçevesinde muamelelerde bulunarak onların devlete olan bağlılıklarını pekiştirme gayreti içerisinde olmuştu. Nitekim komitecilerle mücadele etme kapsamında Nasihat Komisyonları meydana getirilmiş ve bu süreçte halk da gücendirilmemeye çalışılmıştı.

¹⁰⁰⁸ Güler Yarcı, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 4, sayı: 1, 2013, 80.

¹⁰⁰⁹ Hale Şıvgın, “Makedonya'da Türk-Müslümanlara Yapılan Mezâlim (1902-1912)”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, sayı: 1, 2006, 58.

Hükümet, ayrıca 1895 yılının Aralık ayında Rumeli vilayetlerini kapsayan birtakım ıslahat programları hazırlatmıştı. Buna göre:¹⁰¹⁰

a) Gayrimüslim nüfus oranı dikkate alınarak Edirne, Kosova ve Manastır vilayetlerine Bulgar milletinden, Yanya ve Selanik vilayetlerine Rum milletinden, İşkodra vilayetine ise Katoliklerden Türkçe okur-yazar olmak koşuluyla tecrübeli birer vali muavini tayin edilmesi,

b) Selanik, Edirne, İşkodra ve Yanya vilayetlerine Rum, Kosova ve Manastır vilayetlerine ise Bulgar milletinden itibar sahibi kişilerden birer adliye müfettişi atanması,

c) Hıristiyan unsurları arasında mevcut bulunan kilise sorununun biran önce halledilmesi,

d) Hıristiyan unsurlarının rüşdiye okullarından idadi okullarına öğrenci yetişmesini kolaylaştırmak amacıyla maaşları her vilayetin maarif ödeneğinden karşılanmak üzere Türkçe öğretmenlerinin tayin edilmesi,

e) Bazı yerleşim alanlarda Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında mevcut bulunan mera, arazi ve emlak anlaşmazlıklarının bir çözüme kavuşturulması için vilayet idarecilerine ve teftiş heyetlerine talimat verilmesi,

f) Bu tarihten itibaren olmak üzere belediyelere, devlet dairelerine ve Ziraat Bankası'na kâtip ve hademe alımlarında Müslüman ile Hıristiyan bireylere aynı fırsatın tanınması,

g) Bulgar piskoposları meselesi önemli ve hassas bir konu teşkil ettiğinden bunun çözüme kavuşturulmasının ileri bir tarihe bırakılması, kararları alınmıştı.

¹⁰¹⁰ Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", 227.

4.2.1.1. Çetelerle Mücadelede Başvurulan Bir Yerel Güvenlik Uygulaması: Emniyet Komisyonlarının Oluşturulması

Makedonya vilayetlerinin her bölgesinde 1880'li yılların başlarında eşkıyalık faaliyetleri yürütülmekte ve dolayısıyla güvenlik güçleri ile eşkıyalar arasında yoğun çatışmalar yaşanmaya başlamıştı. 1882 yılına gelindiğinde genel olarak Selanik vilayetinin özellikle de Bulgaristan ve Doğu Rumeli sınırlarına bitişik alanlarında icra edilen başarılı mücadeleler neticesinde eşkıyalık durumu önemli ölçüde azalmıştı. Yerel idareciler tarafından can ve malın korunması için yapılan düzenlemeler halkın ülke idaresine yönelik daha olumlu duygulara sahip olabilmesini sağlamış ve onların çetelere sırt dönmeleri kısmen başarılmıştı.¹⁰¹¹ Aynı tarihte Kosova'nın Sırbistan ve Bulgaristan sınırına yakın bölgeler olan Kumanova, Priştine ve Üsküp'teki Bulgar ve Arnavut çetelerinin büyük bir kısmı dağıtılmıştı. Son zamanlarda Yenipazar, Prizren, Ohri ve İpek kazalarını ziyaret edenler burada asayişin sağlanabildiğini ve sükûnetin hâkim olduğunu bildiriyorlardı.¹⁰¹²

Manastır vilayetinin bazı bölgelerinde 1886 yılında eşkıya çeteleri zuhur etmiş olup, halkın huzurunu kaçırmaya yönelik girişimlerde bulunmaya cesaret etmekteydiler. Çetelerin kendilerine karşı olan Hıristiyan halktan bazı kişileri kaçırmak esir ettikleri ihbarının alınması üzerine Osmanlı asker ile zabıtabarından oluşan müfrezelerin çeteleri takip edip onları bertaraf etmek suretiyle ahalinin huzuru için yoğun gayretlerde bulunmuşlardı.¹⁰¹³ Aynı yıl Manastır vilayeti sınırları içerisinde faaliyetlerde bulunan

¹⁰¹¹ TNA., F.O. 424/124, No. 146, Consul-General Blunt to Earl Granville, 26 Şubat 1882, 74-75.

¹⁰¹² TNA., F.O. 424/124, No. 147, Consul-General Blunt to Earl Granville, 26 Şubat 1882, 76.

¹⁰¹³ BOA, Y.PRK.ASK. 32/69, H 12 08 1303 (16 Mayıs 1886).

Silbonis liderliğindeki eşkıya ile askeri müfreze arasında çıkan çatışmada Silbonis ile eşkıya üyelerinden bazıları öldürülmüş olmakla birlikte bazıları ise yaralı olarak ele geçirilmişti.¹⁰¹⁴

Manastır vilayetinde çete eylemleri her geçen gün artmakla birlikte bu eylemlerden etkilenen köylere her seferinde müfrezelerin gönderilmesi yeterli olmadığı gibi ilave asker gönderilmesi de oldukça zor bir durum teşkil etmekteydi. Dolayısıyla çetelerle girilen mücadelelerde istenilen netice elde edilememekteydi.¹⁰¹⁵ Rum, Bulgar, Ulah ve Sırp unsurlarının barındığı Hıristiyan köyleri ile Müslüman köylerini eşkıya tasallutundan korumak için birtakım tedbirlerin alınmasına girişilmiştir.¹⁰¹⁶ Bu uygulamalardan biri “Emniyet Komisyonları”nın oluşturulması idi ki bu karar yerelde uygulanmak üzere Manastır İdare Meclisi tarafından alınmıştı.¹⁰¹⁷ Buna göre, köylerde yaşayan milletlerden teşekkül ettirmek üzere biri reis ve diğerleri aza olacak şekilde küçük köylerde 3 ve büyük köylerde ise 6 kişiden oluşan “Emniyet Komisyonları” adıyla birer komisyon meydana getirilmiştir. Bu komisyonların maiyetine askerlik yapmaları dolayısıyla silah kullanmaya alışmış olanlardan 10 haneli köylerden 2 ve 20 haneli köylerden ise 4 kişi fahri zaptiye sıfatıyla görevlendirilmiştir. Bunların görevi, eşkıya saldırılarına karşı koymak ve buna muvaffak olamadıkları takdirde ise civar komisyonlara ve güvenlik güçlerine ihbarda bulunmak idi.¹⁰¹⁸

Fahri zaptiyelerin görev ve sorumlulukları 16 Eylül 1887 tarihli bir belgede 16 madde şeklinde duyurulmuştur. Fahri zaptiyelerin görevleri ile ilgili öne çıkan maddeler şu şekilde ifade edilebilir: 1. maddede, Emniyet komisyonlarının temel vazifesinin

¹⁰¹⁴ BOA, DH.MKT. 1357/48, H 24 10 1303 (26 Temmuz 1886).

¹⁰¹⁵ BOA, DH.ŞFR. 134/36, Leff 1, 2, 3, 4, R 04 09 1303 (16 Kasım 1887).

¹⁰¹⁶ BOA, DH.MKT. 1465/1, Leff 1, H 05 03 1305 (21 Kasım 1887).

¹⁰¹⁷ BOA, DH.MKT. 1487/107, H 09 06 1305 (22 Şubat 1888).

¹⁰¹⁸ BOA, MV. 26/76, Leff 2, H 26 03 1305 (12 Aralık 1887).

ahaliyi ve yolcuları eşkıyaya karşı korumak olduğu ifade edilmekle birlikte köy çobanları ve oduncularına dikkat edilmesi gerektiği beyan edilmiştir. Çobanların yanına bir günlük ekmekten fazla ekmek buldurmamaları ve eğer yanlarına eşkıya bireyleri gelir ise eşkıyanın orayı terk etmesinden hemen sonra köye gelerek durumu emniyet komisyonlarına haber vermeleri için sıkı sıkıya tembih edilmeleri gerektiği belirtilmiştir. 2. maddede, eşkıyanın bir köye gelip adam soyduğu veya kaldırdığı haber alınması durumunda fahri zabtiyeler bunlarla silahlı mücadeleye girmek mecburiyetinde kalır ise fahri zabtiyeler ile emniyet komisyonlarının reis ve azalarının mülkiye ve adliyeye karşı mesul olmayacaklarına dikkat çekilmiştir. 4. maddede, fahri zabtiyelerin eşkıya ile mücadelede gereği gibi hareket etmezlerse eşkıyaya taraftarlık yaptıkları ve yataklık etmiş oldukları suçlamasıyla yargılanacakları açıklanmıştır. 7. maddede, Hükümet tarafından görevlendirilenler haricinde silah taşımının yasak olduğu ve emniyet komisyonu azası ile fahri zabtiyelerin kendilerine verilecek izinler doğrultusunda silah taşıyabilecekleri üzerinde durulmuştur. 9. maddede, köy bekçilerinin de emniyet komisyonlarının emrinde olacakları hususuna yer verilmiştir. 10. maddede, eşkıya takibinde görevlendirilen askerlerin, lüzum duyulması halinde hangi köyden fahri zabıta ister ise gelmelerinin zorunlu olduğuna vurgu yapılmıştır. 16. maddede ise asker firarilerinin yakalanıp görevlilere teslim edilmesinin de fahri zabtiyelerin görevleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir.¹⁰¹⁹

Rum Patrikhanesi, Bulgarların bu uygulamayı bahane ederek silahlanmakta olduklarını ileri sürüp bu husustaki şikâyetlerini yetkililere bildirmekteydiler.¹⁰²⁰

1887 yılı itibariyle fahri zabtiye memurlarının Bulgar eşkıyasına zayıf verdirdiğine dair haberler alınmaktaydı. Nitekim

¹⁰¹⁹ BOA, Y.PRK.ASK. 55/73, Leff 3, H 12 10 1306 (11 Haziran 1889).

¹⁰²⁰ BOA, DH.MKT. 1465/1, Leff 1, H 05 03 1305 (21 Kasım 1887).

Manastır Valisi Rıfat Paşa bir telgrafında fahri zabtiyeler tarafından Bulgar eşkıyasından 4 kişinin daha öldürüldüğünü bildirmişti.¹⁰²¹ 1887 yılının sonlarına gelindiğinde vilayet sınırları içerisinde yer alan birçok noktada gerek kalmadığı gerekçesiyle fahri zabtiye uygulamasının kaldırılmaya çalışıldığı görülmektedir.¹⁰²² Buna rağmen uygulama bir süre yürürlükte kaldıktan sonra vilayette asayişin sağlanmasına hizmet ettiği anlaşılması dolayısıyla Hükümet tarafından tasdik edilmesi ve yasalaştırılması talep edilmişti.¹⁰²³ Bu sebeple kararın Meclis-i Mahsusu Vükela tarafından 1888 yılının ilk aylarında tasdik edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰²⁴

Manastır'da türemiş olan çetelere karşı köylerde mücadele etmeleri için oluşturulan fahri zabtiye uygulamasının idari ve siyasi olarak birçok mahzuru olduğu farklı devlet idarelerinde görev yapmakta olan kişilerce dile getirilmişti.¹⁰²⁵ Fahri zabitaların istihdam edilmeleri uygulamasına geçilmesinin birçok mahsuru sayılabilecek olmakla birlikte bunlardan sadece birisi, Bulgar ve Rumlara Martini tüfek ve fişeklerini imal eden esnaf sayısının giderek artması neticesinde bunların kontrol edilmesinin gittikçe zorlaşmasıydı. Öyle ki 1889 yılına gelindiğinde yalnızca Florina kasabasında eskiden kalma bir adet tüfek imalat dükkânı mevcut iken, kısa bir süre içinde 5 yeni dükkân açılmıştı. Hatta bu esnaflar dâhi Florina kasabasındaki Rum ve Bulgarların tüfeklere olan taleplerini karşılamakta yetersiz kalmış ve bu sebeple Pirzerin'de imal edilen tüfekler bu kasabaya yüklü miktarda getirilmişti. Bununla birlikte Resne kasabasında daha önce tüfek ustası bulunmamasına rağmen şimdi 9 adet tüfek imal eden dükkân

¹⁰²¹ BOA, Y.MTV. 29/26, H 25 03 1305 (11 Aralık 1887).

¹⁰²² BOA, DH.MKT. 1468/45, H 20 03 1305 (06 Aralık 1887).

¹⁰²³ BOA, A.MKT.MHM. 496/9, H 01 06 1305 (14 Şubat 1888).

¹⁰²⁴ BOA, DH.MKT. 1487/107, H 09 06 1305 (22 Şubat 1888).

¹⁰²⁵ BOA, İ.DH. 1087/85298, H 18 10 1305 (28 Haziran 1888).

mevcuttu.¹⁰²⁶ 1888 yılının sonlarına doğru Manastır vilayetinde istihdam edilmekte olan fahri zabıtarların hâlihazırda ve gelecekte birçok hususta sıkıntılara sebebiyet verebileceği düşüncesinden hareketle lağvedilmesine karar verildiği görülmektedir.¹⁰²⁷

4.2.1.2. Rumeli Umumi Müfettişliği'nin Teşkil Ettirilmesi

Makedonya topraklarında meydana gelen 1902 Bulgar isyanı, müdahale bahanesi arayan büyük güçlere bu fırsatı tanıdı. Nitekim Berlin Antlaşması'nın kâğıt üzerinde kalmış 23. maddesini dayanak gösteren Avrupa devletlerinin Osmanlı Hükümeti'ne yönelik baskıları neticesinde Sultan II. Abdülhamid tarafından 1902 yılının Kasım ayında yeni bir ıslahat tasarısı hazırlatıldı ve bu tasarı *Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimat* ismi ile hemen yürürlüğe kondu. Bölgede asayişin sağlanması, ekonomik koşulların iyileştirilmesi, eğitim alanında reformlar gerçekleştirilmesi, valilerin yetkilerinin genişletilmesi, mahkemelerin bağımsızlığının sağlanması, karma jandarma teşkilatının oluşturulması ve söz konusu ıslahatın kontrol ve denetiminin vezir rütbesinde olacak biçimde genel bir müfettiş verilmesinin sağlanması bu yeni ıslahat tasarısının öngördüğü

¹⁰²⁶ BOA, Y.MTV. 38/57, H 09 08 1306 (10 Nisan 1889). 1901 yılın gelindiğinde Bulgar komitesinin çoğunlukla Pirzerin, Kalkandelen ve Kırçova'da bu tüfeklerden imal ettirip Hıristiyanlara dağıttığı haberleri alınıyordu. Özellikle Kalkandelen'de 20 kadar tüfekçi dükkânın faaliyetini devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Manastır'da Martini tüfeklerinin imal edildiği dükkânların kapatılması gerektiği de belirtilmişti. BOA, DH.MKT. 2449/74, H 15 10 1318 (05 Şubat 1901). Komitelerin ve dolayısıyla eşkıyanın kullanmayı tercih etmelerinden yola çıkılarak Martini tüfeklerinin etkili silahlar olduğu sonucu çıkarılabilir. 1901 yılında Gökili kazasının Beyafce karyesinde 20 çete üyesi ile bunların yakalanması için sevk edilen Osmanlı kuvvetleri arasında silahlı çatışma vuku bulmuş ve çatışma esnasında 7 Osmanlı askeri şehit olmuştu. Bunun üzerine yetkililer tarafından Selanik vilayetindeki jandarmanın çeteler ile etkili mücadele edebilmeleri için Martini tüfekleriyle donatılması gerektiği ifade edilmişti. BOA, BEO. 1620/121495, H 29 10 1318 (19 Şubat 1901).

¹⁰²⁷ BOA, Y.MTV. 33/91, H 17 10 1305 (27 Haziran 1888).

hükümlerdendi. Islahat programı kapsamında “Vilayet-i Selase Umumi Müfettişliği” kurularak Hüseyin Hilmi Paşa¹⁰²⁸ umumi müfettiş sıfatıyla tayin edildi. Hüseyin Hilmi Paşa’ya yardımcı olmaları gerekçesiyle Maliye Nezareti müdürlerinden Nurettin Bey, müşavir olarak Nazır Paşa ve Devlet Şurası üyelerinden İhsan Bey görevlendirilmişlerdi. Hüseyin Hilmi Paşa ve maiyeti, 8 Aralık 1902 tarihinde Selanik vilayetine gelerek görevlerine başladılar.¹⁰²⁹

4.2.1.3. Viyana Islahat Programı

Makedonya’ya atanan genel valinin bir Müslüman olması, Hıristiyan bir valinin atanmasını bekleyen Bulgarlar ile İngiltere’yi pek memnun etmemişti. Ancak Makedonya’nın bu yolla yarı özerk bir idareye kavuşacak olması ile birlikte Doğu Rumeli’nin akıbetini paylaşacak olmasının öngörülmesi Bulgarları bir nebze de olsa teskin etmişti. Anlaşılacağı üzere bu gelişme Bulgar beklentilerini bir bütün olarak karşılamıyor olsa da onların emellerinin gerçekleştirilmesi adına uygun bir adım olarak görülmüştü. Makedonya Bulgar komiteleri bu hususta daha oyun bozucu

¹⁰²⁸ Dönemin önemli siyasetçi ve akademisyenlerinden olan Ahmed Selahaddin, kaleme aldığı eserinde Hüseyin Hilmi Paşa ile ilgili şu sözleri sarfetmiştir: “Hüseyin Hilmi Paşa bir Helen inceliğine bir eski Türk şiddet azmini mizac etmiştir. Kendisi, harikulade bir hafızaya ve dekaik-i senc bir dirayet-i siyâsiyyeye mâlik, yorulmaz bir saiddir. Ahali ile Avrupa memurları arasında kendini temsil için tam Bâbiâli”nin muhtaç olduğu şahsiyet idi. Filhakika müşârün-ileyh ile iyi bir sahib-i tasavvurât, mükemmel bir ricâl-i icraattır. Sâ”y-i mütemâdisi her şeyi kendi ellerinden geçirmeğe, her işi bizzat görmeğe itinası, birçok memurînin azline vaz-ı imza etmesi, mühim bir faaliyet-i islahkârane te”sîrini gösteriyordu. Filhakika Hilmi Paşa, içinde bulunduğu vaziyet-i müşkilede, yapabilmesi mümkün olan her şeyi yaptı. Merkez-i saltanat ile Avrupalı memurîn murâkabe arasında kalmış olan müşârünileyh için ne bir tarafı, ne de öbür tarafı tutmak mümkün değildi. Hilmi Paşa, maharetiyle bu işte muvaffak oldu ve kendinin bir ricâl-i siyasî olduğu fikrini ilkâ etti. Mamañih kendisinin tayini çok geç vâki olmuş idi.”Selahaddin, *Makedonya Mes’alesi ve Balkan Harb-i Ahiri*, 30.

¹⁰²⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)* VIII. Cilt, 157.

hareket ederek bu programa karşı olduklarını belirtmişlerdi. Onlar, yürütülecek reformların Osmanlı eliyle bütün Rumeli topraklarında uygulanacak olmasını değil, Berlin Antlaşması'nın ilgili maddelerine uygun bir biçimde sadece Makedonya'da tatbik edilmesini arzu etmekteydiler. Paris sefiri tarafından 29 Kasım 1898 tarihinde verilen bilgilere göre Avusturya ve Rusya hariciye nazırları Makedonya'da gündün güne karışıklıkların artmasını bahane edip Bulgaristan ve Sırbistan'ın teşebbüslerini onaylayarak Berlin Antlaşması kaidelerince Makedonya'da özerklik ilanı için Avrupa devletleri ile görüşmelerde bulunacaktı.¹⁰³⁰ Cuma-i Bala kaymakamlığı tarafından Selanik vilayetine iletilen istihbarata göre Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler Makedonya hakkındaki kararı tatbik etme hususunda fikir birliğine sahip olmuşlardı ve Bulgar komiteleri bu kararı Makedonya'daki Bulgarlara tebliğ etmişti.¹⁰³¹ Bulgar komitelerinin Makedonya topraklarında 1902'de başlatmış olduğu ihtilal üzerine Babîâli'nin aldığı tedbirleri yeterli görmeyen Rusya ve Avusturya 1903 yılında Osmanlı Hükümeti'ne "Viyana Islahat Programı"nı tebliğ etti. Viyana ve Petersburg kabinelerinin yeni bir reform programı hazırlama hususunda uzlaşmış olmaları Makedonya'da ıslahatların uygulamaya geçirilmesine güçlü bir destek sağlamış oluyordu. Viyana Islahat Programı genel itibarıyla Osmanlı Hükümeti'nin hazırlamış olduğu programdan çok farklı hususları ihtiva etmemekte olup aradaki fark bazı önemsiz ayrıntılardı.¹⁰³² İki program arasındaki farklar, Umumi Müfettiş'in kalıcı hale getirilmesi ve iki devletin onayı olmadan azledilmemesi, müfettişin saraydan izin almaksızın güvenlik güçlerini kullanma yetkisine sahip olması ve jandarma

¹⁰³⁰ BOA, Y.PRK.EŞA. 31/118, H 15 07 1316 (29 Kasım 1898).

¹⁰³¹ BOA, BEO. 1968/147598, H 29 09 1320 (30 Aralık 1902).

¹⁰³² Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair", 86.

işlerini düzenlemek için uzmanlar getirmek ve istihdam etmekten ibaretti.¹⁰³³

Osmanlı Hükümeti'nin uygun gördüğü program ile aralarında çok önemli farklar olmamasına rağmen Viyana Islahat Programı'nın maddelerini Sultan II. Abdülhamid çok ağır bulmuştu. Sultan, bu programdan sadece jandarmanın ıslah edilmesi amacını taşıyan yabancı uzmanların görevlendirilmesi maddesini uygun görmüştü.¹⁰³⁴ Osmanlı Hükümeti, bu programın kendi hükümranlık haklarına bir müdahale anlamına geliyor olduğunun farkında olsa dahi baskılara daha fazla direnç gösterememişti.¹⁰³⁵ Nihayetinde Babıâli'ye sunulduğundan iki gün sonra yani 23.11.1903 tarihinde Viyana Islahat Programı kabul edilmiştir. Programın ayrıntıları şöyleydi:¹⁰³⁶

- 1) Genel valinin görevini layıkıyla yerine getirebilmesi için daha işin başında hizmet süresinin kaç yıl süreceğinin belirtilmesi fikri dâhilinde uygun görülen süre üç yıldır. Vali ihtiyaç duyduğunda Hükümetten izin almaya gerek duymadan güvenlik güçlerini kullanacaktır.
- 2) Hıristiyan ve Müslüman nüfusun oranına göre Jandarma hizmeti görececek olanlar belirlenecektir. Jandarma teşkilatının yeniden düzenlenmesi için yabancı subaylar hizmete alınacaktır.
- 3) Arnavutların nizama aykırı hareketlerinin önlenmesi için Osmanlı Hükümeti çaba sarf edecektir.
- 4) Bütün mâhkumlar ve siyasi suçlular için genel af ilan edilecektir.

¹⁰³³ Selahaddin, *Makedonya Mes'alesi ve Balkan Harb-i Ahiri*, 30-31.

¹⁰³⁴ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 346.

¹⁰³⁵ Ali Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", *Karadeniz Araştırmaları*, cilt: 6, sayı: 24, 2010, 79.

¹⁰³⁶ Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair", 87.

- 5) Makedonya vilayetlerinin her biri kendi bütçelerine sahip olacaklardır ve Osmanlı Bankası, bu vilayetlerin de gelirlerini kontrol edecektir. Ayrıca aşar vergisinin iltizama verilmesi uygulamasından vazgeçilecekti.

Viyana Reform Programı'nda yer alan hükümler gereği jandarma teşkilatında ıslahat amacıyla İsviçre'den iki subay gelip göreve başlamıştı.¹⁰³⁷

Osmanlı Hükümeti tarafından Makedonya'da gerçekleştirilecek ıslahatların hiçbir netice vermediği takdirde Avrupalı devletlerinin Selanik'e Rum, Manastır'a Bulgar ve Kosova'ya ise Sırp birer vali tayin etmekle birlikte Makedonya'ya muhtariyet statüsü tanıyarak Yunan prenslerinden Prens Nikola'nın komiser sıfatıyla Makedonya'ya gönderilmesini planladıkları haberleri yayılmaktaydı. Avusturya'nın bazı şartlar ileri sürerek bu teklifi kabul ettiği duyumları da alınmıyordu.¹⁰³⁸

Bu kadarına razı olmayan Bulgarlar bunun üzerine Avrupalıların maddi menfaatlerine saldırılarda bulunarak büyük devletleri müdahaleye mecbur bırakmaya karar verdiler. Bulgar komiteleri, Ermeni ihtilalcıların 1896'da gerçekleştirdikleri Osmanlı Bankası'na baskın düzenleme eylemini taklit ederek 1903 yılının bahar aylarında Selanik'teki Osmanlı Bankası'nı bir lağımla havaya uçurmuşlardı. Bununla yetinmeyen Bulgar komiteleri Makedonya'da genel bir ihtilal meydana getirmeye karar vererek aynı yıl içerisinde Manastır vilayeti merkez olmak üzere her tarafta terör estirmişlerdi. Üç ay kadar süren ve 26-30 bin kadar çetecinin katıldığı söylenen bu kanlı ihtilal orduyu aylarca meşgul ettikten sonra bastırılabilmişti.¹⁰³⁹ Makedonya'daki Bulgar komitelerinin çeteler vasıtasıyla gerçekleştirdikleri terör eylemleri ve özellikle de

¹⁰³⁷ Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", 79.

¹⁰³⁸ BOA, Y.A.HUS. 438/68, Leff 1, H 30 09 1320 (31 Aralık 1902).

¹⁰³⁹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 346.

1903 Bulgar isyanı sürecinde Bulgar Hükümeti'nin haddini aşan tahriklerine rağmen Sultan II. Abdülhamid'in sergilemiş olduğu ihtiyatlı ve soğukkanlı tutumu, bu dönemde Bulgaristan ile silahlı bir çatışmaya girilmesine engel teşkil etmişti. Böylece Sultan II. Abdülhamid'in bu politikası, 1903 yılında olası bir Osmanlı-Rus savaşının patlak vermesine meydan vermediği gibi 1912 yılında ortaya çıkacak olan Balkan savaşlarını 10 yıl kadar geciktirmişti.¹⁰⁴⁰

4.2.1.4. Mürzsteg Programı

Rusya ile Avusturya hükümetleri, 1903 yılının ilk ayında Makedonya'da tatbik edilmekte olan ıslahatların sulh ve asayişini sağlamada yetersiz kaldığını iddia ederek Makedonya hakkında yeni bir girişimde bulunacakları sinyali vermişti.¹⁰⁴¹ Bu husustan birkaç ay sonra Makedonya topraklarında patlak veren Bulgar isyanlarının hemen akabinde Çar II. Nikola ve İmparator Franz Josef, 1903 yılının Eylül ayında Mürzsteg'de bir araya geldiler. İkilinin gerçekleştirdiği müzakereler esnasında kendilerine İngiliz Hükümeti'nin bir memorandumunu da ulaştırıldı. İngiliz Hükümeti, Makedonya için ya Hıristiyan bir genel valinin atanmasını ya da bir Müslüman genel vali atanacaksa yanına bir de Avrupalı müşavirin görevlendirilmesini teklif etmişti. İngiliz Hükümeti'nin ulaştırmış olduğu memorandum dikkate alınarak Çar II. Nikola ve İmparator Franz Josef tarafından Makedonya ile ilgili kararlar alınmış ve bu kararlar "Mürzsteg Programı" olarak adlandırılmıştı. Mürzsteg kararları Osmanlı Hükümeti'ne iletilmesi için 2 Ekim 1903 tarihinde İstanbul'da bulunan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya büyükelçilerine gönderilmişti.¹⁰⁴² Rusya ile Avusturya'nın Makedonya'da uygulanacak ıslahat programlarının

¹⁰⁴⁰ Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair", 96.

¹⁰⁴¹ BOA, Y.A.HUS. 440/92, Lef 1, H 27 10 1320 (27 Ocak 1903).

¹⁰⁴² Adanır, *Makedonya Sorunu*, 216.

açıklanmasına öncülük etmelerinin asıl sebebi, bu vesile ile Makedonya ve Rumeli topraklarında kendi nüfuzlarını artırmak istemeleriydi.¹⁰⁴³ Bu kararlar, bir taraftan Rusya ile Avusturya-Macaristan'ın çıkarları ve diğer taraftan ise İngiltere, İtalya ve Fransa'nın çıkarları arasındaki uzlaşma anlamına da gelmekteydi.¹⁰⁴⁴

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya hükümetleri tarafından İstanbul'da bulunan büyükelçilerine gönderilen Mürzsteg programının maddeleri şu şekildeydi:¹⁰⁴⁵

1. İslahatın uygulanması hususunda Osmanlı mahalli memurlarının faaliyeti üzerine bir kontrol tesis etmek amacıyla her yerde umumi müfettişe eşlik etmek ve onun dikkatini Hıristiyan tebaanın ihtiyaçlarına yöneltmek, mahalli memurların suiistimalleri ile İstanbul'da bulunan elçilerin tavsiyelerini müfettişe iletmek ve memlekette meydana gelen bütün haller hakkında kendi hükümetlerine bilgilendirmelerde bulunmak gibi vazifelerle mükellef olmak üzere Rusya ile Avusturya devletleri tarafından Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanına hususi olarak sivil memurların tayin olunması. Sivil memurların görevi ıslahatın uygulanmasına ve halkın yatıştırılmasına özen göstermek olduğundan vekâletleri tayinlerinden iki yıl sonra sona erecektir. Babıâli bu sivil memurların görevlerini icra edebilmeleri için kendilerine her türlü kolaylığın sağlanması adına mahalli memurlara gerekli olan emirleri verecektir.

2. Osmanlı'da jandarma ve polis teşkilatına düzen verilmesi memlekette sükûnet ve asayişin sağlanması açısından en gerekli tedbirlerden olduğundan acil olarak bu ıslahın gerçekleştirilmesinin Babıâli'den talep olunması. Bununla birlikte şimdiye kadar istihdam edilen ve ne bölgenin şartlarına ne de dillerine vâkıf

¹⁰⁴³ BOA, Y.EE.KP. 20/1997, H 05 12 1321 (22 Şubat 1904).

¹⁰⁴⁴ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 216.

¹⁰⁴⁵ Selahaddin, *Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harb-i Ahiri*, 34.

olmayan bazı İsveçli ve diğer devletlerden subayların hizmetlerinden istifade edilememiş olması dikkate alınarak ilk aşamada şu hususlarda değişikliklerin icrası uygun olacaktır: a) Vilayet-i Selâse'de jandarma teşkilatını ıslah vazifesi, Babıâli'nin hizmetinde olan Avrupalı bir generale sorumluluk olarak yüklenecek ve kendisine yardımcı olması amacıyla yanına büyük güçlerin subayları verilecektir. Bu subaylar kendi aralarında vazifeleri bölüşerek ve her biri kendi dairesinde eğitimli ve disiplinli kişiler olarak faaliyetlerini yerine getireceklerdir. b) Subaylar, gerekli gördükleri zaman Avrupalı devletlerden bir miktar daha subay takviyesi isteyebileceklerdir.

3. Bölgede barış ve huzur ortamı sağlanır sağlanmaz farklı unsurların daha makul ve düzenli bir biçimde gruplara ayrılmasını sağlayacak surette Makedonya idari sınırlarının taksim edilmesinin Babıâli'den talep edilmesi.

4. Aynı zamanda idari ve adli kurumlarının yenilenmesinin teklif edilmesi ve bu yeni oluşturulacak düzene yerli Hıristiyanların da dâhil olmasına müsaade buyrulması ve mahalli muhtariyetlerin geliştirilmesinin kolaylaştırılması sağlanmalıdır.

5. İsyan esnasında işlenen suçların araştırılması için derhal başlıca vilayet merkezlerinde eşit sayıda Müslüman ve Hıristiyan delegelerinden oluşan karma komisyonların teşekkül ettirilmesi. Bu komisyonlara Rusya ve Avusturya konsolosları da katılacaklardır.

6. İlk önce isyan sebebiyle Bulgaristan ve başka bölgelere göç eden Hıristiyan ailelerin yurtlarına geri dönmelerini sağlamak için, ikinci olarak maddi zarara uğrayan Hıristiyanlara yardımda bulunmak için ve son olarak ise ihtilâl esnasında birlikler tarafından zarar verilen ev, kilise ve mekteplerin yeniden inşası için gerekli kaynağın tahsisi Osmanlı Hükümeti'nden talep edilmesi. Hıristiyan ayanının da içinde yer alacağı komisyonlar, bu maddi yardımların ne biçimde dağıtılacağını kararlaştıracak olmakla

birlikte Rusya ile Avusturya konsolosları ise bu paranın kullanılmasını denetleyeceklerdir.

7. Yakılıp yıkılan köylerine geri dönen Hıristiyan tebaa bir yıl süreyle her türlü vergiden muaf tutulacaktır.

8. Osmanlı Hükümeti gerek geçen yılın Şubat ayında düzenlenen projede ilan edilen ve gerek lüzumu sonradan bildirilecek olan reformları zaman tanımadan yürürlüğe koyacağını yeniden taahhüt edecektir.

9. Hıristiyan halka karşı zülüm ve haksızlığın büyük bir kısmı yardımcı birlikler ve başıbozuklar tarafından gerçekleştirilmiş olduğundan öncekilerin terhis edilmesi ve başıbozuk çetelerinin de meydana getirilmesine kati surette engel olunması elzemdir.

Mürzsteg Programı'nı Viyana Programı'ndan ayıran en önemli etken Rusya ile Avusturya-Macaristan devletlerinin tayin edecekleri sivil memurlar aracılığıyla programın gidişatını doğrudan denetleme imkânına sahip olacak olmalarıydı.¹⁰⁴⁶

Osmanlı Hükümeti, Mürzsteg Reform Programı'nın dayatılması hususunda oldukça endişe duymaktaydı. Çünkü bu program, Osmanlı egemenlik haklarına ve dolayısıyla içişlerine bir müdahale teşkil ettiği gibi ileriki zamanlarda Makedonya'nın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasına yol açacak süreci başlatma ihtimalini arttırmaktaydı. Nitekim Osmanlı yöneticilerine göre bu plan, uzak olmayan bir zamanda Makedonya'nın Yunan, Bulgar ve Sırp unsurları arasında paylaşılmasına yönelik bir amaç doğrultusunda hazırlanılmıştı. Sultan II. Abdülhamid ile yakın çevresi, Makedonya meselesinin Avrupalı devletlerinin dayatması olan reformlarla çözüme kavuşturulacağına inanmamaktaydılar.

¹⁰⁴⁶ Metin Ünver, "Zorlayıcı Diploması'nın İzleri: Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da Uluslararası Bir Mali Kontrol Mekanizması Kabul Etmeye Zorlanması (1905)", *Tarih Dergisi*, 71, 2020, 356.

Sultan'a göre yabancılar yalnızca zabıtayı ıslah etmekle yetinmeyecek ve orduya da müdahale ederek olası Makedonya'nın işgalini kolaylaştırmaya çalışmaktaydılar. Padişah'ın, Makedonya toprakları için söylediği *“Atalarımın Türk kanıyla zaptettikleri yerleri bırakmam, bu prensip benim için hayat-memat meselesidir”* sözü, Makedonya'nın Osmanlı'nın Avrupa'daki varlığı için vazgeçilemez stratejik öneme sahip olduğu düşünüldüğünde oldukça anlam kazanmaktaydı. Osmanlı yönetimi tarafından bu programın uygulanmaması gerektiği yönünde gösterilen güçlü tepkiye rağmen Avrupa devletleri ortak hareket ederek programın kabul edilmemesi durumunda Makedonya için Hüseyin Hilmi Paşa yerine Hıristiyan bir umumi valinin tayin edilmesini sağlayacaklarını ifade ederek tehditler savurmuşlardı.¹⁰⁴⁷

Mürzsteg Programı'nı diğer büyük güçler tasvip ettiği gibi özellikle Osmanlı Hükümeti ile dost kalmaya özen gösteren Almanya bile bu programın kabul edilmesi yönünde Sultan II. Abdülhamid'e tavsiyelerde bulunmuştu. Sultan, devletin hükümlerle hakları ile itibarı ihlal edilmemek ve ayrıca Balkanlardaki mevcut durumun muhafaza edilmesi şartıyla programı kabul etmişti. Yeni ıslahat programı çerçevesinde ıslahat çalışmalarını takip etmek üzere bir Avusturyalı ve bir de Rusyalı sivil memurun Vilayet-i Selase Müfettiş-i Umumisi Hüseyin Hilmi Paşa'nın maiyetinde bulundurulmasında karar kılınmıştı. Buna göre Avusturya adına Başkonsolos Henri Müller Von Roghoj ve Rusya adına ise Başkonsolos Nicolas Demeric tayin edilmişti. Islahat programının uygulanmasını öngördüğü diğer önemli bir husus ise Osmanlı hizmetinde bulunması koşuluyla İtalyan generallerinden Degiorgis'in¹⁰⁴⁸ jandarma biriminin düzenlenmesine memur

¹⁰⁴⁷ Dikici, “Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 84.

¹⁰⁴⁸ Mürzsteg Reform Programı çerçevesinde oluşturulan Uluslararası Jandarma ve Polis Komisyonun başına kimin getirileceği hususu büyük güçler ile Osmanlı yönetimi arasında tartışma konusu olmuştu. Sultan II. Abdülhamid, bu göreve bir

edilmesi idi. Degiorgis'in maiyetine diğer güçlü Avrupa devletlerinden de zabıtlar verilmiş¹⁰⁴⁹ ve buna göre Makedonya ıslahat sahası beş jandarma mıntıkasına ayrılmıştı.¹⁰⁵⁰ Böylece Drama sancağının bütün kazalarının sorumluluğu İngiliz zabıtanı Miralay Ferhulim'e, Serez sancağının bütün kazalarının sorumluluğu Fransız zabıtanı Miralay Veran'e, Selanik sancağına bağlı Vodina, Tikveş, Ustrumca, Toyran ve Gevgili kazalarının sorumluluğu Rus zabıtanı Cezal Şutak'a, Kosova vilayeti sınırları içerisinde yer alan Üsküp, Osmaniye, Koçana, Radovişte, İştib, Karatova, Planka ve Kumanova kazalarının sorumluluğu Avusturya-Macaristan zabıtanı Miralay Kont Salisi'ye ve Manastır vilayetine bağlı Kesriye, Ohri, Kırçova ve Pirlepe kazalarının sorumluluğu da İtalya zabıtanı Miralay Sinyorile'ye verilmişti.¹⁰⁵¹ Bununla birlikte jandarma mektepleri müfettişliğine de bir Alman zabıti görevlendirilmiş ise de bu yabancı zabıtların kumanda yetkileri yoktu.¹⁰⁵²

Alman komiserin getirilmesi talebinde bulunduysa da Avrupalı devletler, Girit'te daha önce uygulamaya geçirilen zabıta reformunda görev almış bulunan İtalyan General Emilio Degiorgis'in bu görevin de üstesinden geleceğini belirterek onun seçilmesini sağlamışlardı. Avrupalı devletler, Degiorgis'in doğrudan emir verme ve etkili bir denetim yetkisine sahip olmasını önermişlerse de Sultan Abdülhamid, bu isteği reddederek vilayetlerde zabıtaya komutanlık yapmak üzere Mustafa Paşa'nın görevlendirilmesini kabul ettirmişti. Bu durumda Degiorgis'in yalnızca bir müfettiş, gözlemci ve danışman olarak görev yapması ve ayrıca kendi başına karar almamasına büyük güçler razı edilmişti. Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", 85.

¹⁰⁴⁹ Degiorgis'in refaketine Avrupalı devletlerin her birinden birden fazla subay görevlendirilmesi arzu edilmişse de Sadrazam tarafından, her devletten birer subaydan başka subay kabul edilmesinin uygun olamayacağı Ocak 1904 tarihli yazıda bildirilmişti. Bununla birlikte bu subayların Osmanlı askeri kıyafetlerini giymeleri ve devlet hazinesinden maaş almaları gerektiği de belirtilmişti. *BOA, Y.A.HUS. 465/96*, H 13 11 1321 (31 Ocak 1904).

¹⁰⁵⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 347.

¹⁰⁵¹ *BOA, BEO. 2342/175631*, Leff 7, H 15 03 1322 (30 Mayıs 1904).

¹⁰⁵² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 347.

Makedonya'da yaşayan unsurların durumlarına göre idari teşkilat sınırlarının değiştirilmesi ve mahalli muhtariyetlerin oluşturulması gibi Mürzsteg Programı'nın ağır maddeleri kabul edilmemişti. Avrupa devletlerinin Bulgar ihtilalini fırsat bilerek Makedonya ıslahatına dâhil olmaları Osmanlı'nın mutlak hâkimiyetine aykırı bir durum olmakla birlikte bu program Berlin Antlaşması'nda kararlaştırıldığı halde uygulanmayan muhtariyet şekline oranla daha küçük bir vaziyetini teşkil etmekteydi.¹⁰⁵³ Mürzsteg Programı çerçevesinde Makedonya jandarması için 25 Avrupalı subay ile 2 sivil memur 1904 yılının başlarında Makedonya'ya gelmişlerdi.¹⁰⁵⁴ Makedonya'da reform programı çerçevesinde görev alan yabancı subayların güvenliği için her türlü tedbirler de alınmıştı.¹⁰⁵⁵

Makedonya'da jandarma düzenlemesine tayin edilen Degiorgis, 11 Mayıs 1904 tarihinde İngiltere, Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya ve Almanya muavinlerine gönderdiği talimatta jandarma teşkilatının bir intizam dairesinde faaliyetlerini icra edebilmesi ve bu teşkilat bünyesinde oldukça iyi bir ekibin meydana gelmesi için jandarmanın ıslah ve teftiş faaliyetlerinde hangi hususların yer aldığını belirtmişti. Bu hususlar içerisinde dikkatte değer ve yapılması gerekenlerin başında olduğu ifade edilenlerden biri, alayların tespitiyle bunların bünyesinde görev yapmakta olan askerlerden işe yaramayanların kademe kademe ihraç edilmesi gerektiğinin ifade edilmesiydi. Degiorgis, bu ihraçların hangi hallerde gerçekleşeceğine dair izahatlarda da bulunmuştu. Buna göre, muavinler tarafından icra edilecek araştırmalar neticesinde jandarmadan ahlakları bozuk olanlar tespit edilerek süratle ihraç edileceklerdi. Islah edilmiş jandarma heyetinde hizmet etme kabiliyetinde olmayanlar ise ayıklanacak ve

¹⁰⁵³ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 347.

¹⁰⁵⁴ Adanır, *Makedonya Sorunu*, 216-217.

¹⁰⁵⁵ BOA, TFR.I.U.M. 5/421, H 06 03 1322 (21 Mayıs 1904).

bunlar kamalar, mahkemeler ve hapishaneler gibi hafif hizmetlerde sahip oldukları üniformaları muhafaza edilmek suretiyle istihdam edilecekti.¹⁰⁵⁶

Sivil memurların görev alacak olmalarının duyulması üzerine Makedonya Müslümanları ve Hıristiyanları bu memurlara adeta bir istila heyeti gözüyle bakıp her işin onların emir vermeleri ve onaylamalarıyla yerine getirileceğini zannetmişlerdi. Müslümanlar bu husustan büyük üzüntü duymuş olmalarına karşın Hıristiyanlar ise oldukça mağrur bir ruh haline sahip olmuşlardı. Makedonya'da görevli Osmanlı memurları, yabancı memurların görevlendirilecek olmalarını büyük bir şaşkınlıkla karşılamış ve iki hafta boyunca oldukça sert tepki göstermişlerdi. Hatta bir kısım memurlar bu programın tek bir harfini dâhi kabul etmeyecekleri imasında bulunmuşlardı.¹⁰⁵⁷

Mürzsteg reformları Hüseyin Hilmi Paşa'nın komutasında ve denetiminde yürütülecek olmasının yanı sıra Rusya ile Avusturya adına bölgede görev yapacak olan 2 sivil gözlemci yalnızca belirlenen hedefler doğrultusunda reformların uygulanmasını sağlamak için gözlemci statüsünde olacaklar ve Hilmi Paşa'ya danışmanlık yapacaklardı. Anlaşılacağı üzere bu gözlemcilerin reform uygulamalarına doğrudan müdahalede bulunma yetkileri olmayacaktı. Fakat sivil gözlemciler, herhangi bir görevini kötüye kullanma ya da bir ihlâl olayı gözlemlediklerinde diğer görevliler vasıtasıyla soruşturma yapabileceklerdi ve soruşturma sonucunda tespit ettikleri olumsuz bir durumun düzeltilmesi talebinde bulunabileceklerdi. Bununla birlikte Avrupalı zabıta görevlilerinin soruşturma, emir verme, yakalama ve tutuklama gibi yetkileri olmayacaktı. Öyle ki bu zabıta görevlilerinin kendilerine vatandaşlardan iletilen şikâyet dilekçeleri ile ilgili herhangi bir tahkikat icraatında bulunmaları dahi yasaklanmıştı. Nitekim bu tür

¹⁰⁵⁶ BOA, BEO. 2342/175631, Leff 8, H 15 03 1322 (30 Mayıs 1904).

¹⁰⁵⁷ BOA, Y.PRK.MK. 18/61(3), H 14 01 1322 (31 Mart 1904).

bir şikâyet mevzu bahis olduğunda karar verme yetkisi Osmanlı yetkililerine aitti. Kısacası, Osmanlı Hükümeti, Makedonya'daki yabancı oluşuma tam yetki verilmesinin önüne geçerek bölgedeki en önemli söz sahibi güç olma özelliğini muhafaza etmişti.¹⁰⁵⁸ Reform programlarının uygulanması süresi boyunca önemli yetkilerle donatılmış bulunan sivil gözlemcilerin, reformları bağlı buldukları elçiliklerin adına gözlemlemek dışında başka bir etkileri olmamıştı. Bunların tek faydaları Makedonya'daki olumsuz şartlar ile kötü yönetim hakkında kendi hükümetlerine yazmış oldukları teferruatlı raporlar olmuştu.¹⁰⁵⁹

“Bulgaria” Gazetesi'nin 1905 yılının Haziran ayına ait sayısında şu görüşlere yer verilmiştir:¹⁰⁶⁰

“İstihbarat raporlarına göre Makedonya jandarma teşkilatı hususunda yabancı devlet jandarma subayları daima hoşnutsuz görünüyor. Bu subayların fiilen her şeye müdahale etmelerine Hüseyin Hilmi Paşa'nın engel olma arzusuna karşı General Degiorgis epeyce dayandı. Hüseyin Hilmi Paşa Türk memurlarının suiistimal ve adalete aykırı hareketleri karşısında Avrupa subaylarının susmayı tercih edemeyeceklerini iyice anladı. Bu sebeple bunların hepsi büyük devletlerin ıslahatları işlemez durumda bırakmaya değil bilakis genişletmeye sebep gerekçelerdir.”

Reform programının uygulanmasına öncelikle jandarmanın yeniden teşkilatlanması ile başlanılmıştı. Bu doğrultuda ilk önce Selanik Jandarma Alayı kurulmuş ve bu alayın bir taburu Selanik'te, diğerleri ise Drama ve Serez'de konuşlanmıştı. Daha sonra Manastır ve Kosova jandarma alayları da meydana getirilmiş ve böylece Makedonya'daki jandarma teşkilatı 3 alaydan

¹⁰⁵⁸ Dikici, “Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 88.

¹⁰⁵⁹ Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 307.

¹⁰⁶⁰ BOA, Y. PRK. MK. 20/145, H 02 04 1323 (06 Haziran 1905).

oluşturularak her bir vilayete bir alay, her sancağa 1 tabur ve her kazaya ise 1-2 bölük düşmüştü.¹⁰⁶¹ Jandarma teşkilatının¹⁰⁶² şekillendirilmesi ile birlikte Makedonya topraklarında uygun görülen yerlere hızlı bir biçimde yeni karakolların kurulmasına başlanıldı. Çok zaman geçmeden Selanik vilayetinde 20 bölük, 235 karakol, Manastır vilayetinde 13 bölük, 129 karakol ve Üsküp sancağında ise 12 bölük, 98 karakol olmak üzere toplamda 45 bölük ile 462 karakol kurulmuştu. Bu sayede reform bölgesinde birbiriyle bağlantılı faaliyet gösteren bir karakol ağı meydana getirilmişti.¹⁰⁶³

Makedonya’da jandarma teşkilatının yaygınlaştırılması doğrultusunda Selanik’te 2 jandarma mektebi faaliyete geçirilmiştir. Bu mekteplerden biri, *Jandarma Efradı Cedide Mektebi* ve diğeri ise *Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi* idi. Her iki mektep de Osmanlı’da açılan ilk jandarma mektepleri olma özelliğini taşıyordu.¹⁰⁶⁴ Jandarma alay ve tabur askerleri jandarma mekteplerinde talim görmekteydiler. Faaliyete geçmelerinden birkaç ay sonra Jandarma mekteplerinde tahsillerini

¹⁰⁶¹ Tilbe, *Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)*, 203.

¹⁰⁶² Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde görev yapacak jandarma ve polislerin maaşlarının düzenli bir şekilde temin edilebilmesi için birtakım düzenlemelere gidilmişti. Bu vilayetlerin âşâr ve ağnam vergilerinin jandarma ve polislerin maaşları için tahsil edilmesi uygun görülmüştü. Buna göre vilayetlerden temin edilecek vergiler Osmanlı Bankası’na yatırılacak olup yeri ve zamanı geldiğinde taksitler şeklinde kullanılması sağlanacaktı. Bu doğrultuda 1904 yılının Nisan ayının 25’ine kadar Selanik vilayetinden banka şubesine 2.162.578 kuruş, Kosova vilayetinden 1.372.901 kuruş ve Manastır vilayetinden ise 643.237 kuruş teslim edilmiş olup, aynı yılın Haziran ayının 15’ine kadar da Selanik ile Kosova vilayetlerinden 5’er milyon ve Manastır vilayetinden ise 15.000.000 kuruşun daha teslim edilmesi kararlaştırılmıştı. *BOA, Y.MRZ. d. 12306-*, H 16 03 1322 (31 Mayıs 1904).

¹⁰⁶³ Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 88.

¹⁰⁶⁴ Fatih Demirel, “Osmanlı Devleti’nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri”, İsmail Hakkı Demircioğlu-Ahmet Özcan-Yücel Yiğit (Ed.), *Miras ve Değişim: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*, (155-174), Berikan Yayınevi, Ankara 2018, 157.

tamamlayan 100 kadar jandarma, Selanik vilayet alayına tahsis edilmiş olup bunlardan 54'ü Selanik, 30'u Siroz ve 16'sı ise Drama taburlarında görevlendirilmiştir.¹⁰⁶⁵

Makedonya topraklarında uygulamaya geçirilen reform tasarısının öngördüğü yenilikler içerisinde gerek bölgedeki Müslüman halk ve gerek idarecileri tarafından en fazla rahatsızlık duyulanlarından biri Hıristiyanların da polis ve jandarma hizmetlerine alınması ve bunların muhakemelerde aza olacağı mevzuu olmuştu. Osmanlı Hükümeti, Müslüman halkın kaygılarını gidermek adına bunun Müslümanların aleyhinde bir durum oluşturmadığını ve hatta İstanbul başta olmak üzere birçok vilayette bu tür uygulamaların var olduğunu beyan etme mecburiyetinde kalmıştı. Zaten Bulgar komiteleri de köy bekçisi ve jandarma teşkilatlarına kaydolmak isteyen Hıristiyanları ölümle tehdit ederek izin vermemekteydi. Dolayısıyla jandarma görevi çoğunlukla yine Müslümanlara kalmıştı.¹⁰⁶⁶

Hüseyin Hilmi Paşa, Makedonya'da ıslahat programı kapsamında göreve getirilmesinden 1903 yılının Ekim ayına kadar olan süreçte icra edilen faaliyetleri Hükümet'e rapor etmiştir. Raporda belirtildiğine göre bu döneme değin polis ve jandarma düzenlemesi her tarafta icra edilmeye çalışılmıştı. Kosova vilayetinde nüfusun nispet derecesinde jandarmaya Hıristiyanlardan kayıtlar alınmıştı. Manastır vilayetinde komitelerin tehdidi sebebiyle o zaman kadar Hıristiyan efradı jandarma teşkilatına dâhil olmayı reddetmişlerse de sonrasında kayıt olanların sayısı 190'ı bulmuş ve geriye kalan 250 kişinin tedarik edilmesi için komisyon tarafından teşvik çabaları sürmüştü. Selanik'te Hıristiyan jandarma sayısının henüz istenilen seviyeye

¹⁰⁶⁵ Selanik Vilayet Gazetesi, No: 1890, 17 Zilkade 1322/10 Kanunusani 1320 (23 Ocak 1905).

¹⁰⁶⁶ Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair", 95.

getirilmemiş olunmasının sebebi yine Hıristiyanların rağbet göstermemesi olarak açıklanmıştı.¹⁰⁶⁷

Hilmi Paşa, Hıristiyanlardan jandarma ve polis alımlarının yanı sıra diğer bazı düzenleme ve değişimleri de aktarmıştı. Buna göre, vilayet, liva ve kaza merkezlerinde ceza ve hukuk mahkemelerinin düzenlenmesi ve teşkilatı çoğunlukla yerine getirilmişti. İbtidai mekteplerinin tesis edilmesine başlanılmış olup Köprülü'de Bulgar halkı için dört köyde birer ibtidai mektebi açılmış ve Bulgar ile Rum mekteplerine lisanı Türkçe olan muallimler tayin edilmişti. Farklı rüşdiye mekteplerinin ıslah edilmesine teşebbüs edilmiş ve Hıristiyan çocuklardan idadi mekteplerinde tahsil görmekte olanlar parasız yatılıya kabul edilmeleri sağlanmıştı. Umumi gelirin yüzde beşi ziraat bankalarına haftadan haftaya aktarılarak en kötü koşullarda bile inşaatlarına devam edilerek bu sene içinde 200 kilometreye yakın yol ve 50'i aşkın irili ufaklı köprü inşa edilmişti. Devlet memurlarından görevini layıkıyla yerine getirmeyen veya görevini kötüye kullananlar hakkında soruşturmalar açılmıştı. Gerek Hıristiyan ahalinin ve gerek yabancı devletlerin şikâyet ve itirazına meydan bırakmayacak bir surette köy bekçileri Hıristiyan halk tarafından seçilerek üç vilayette göreve başlatılmıştı. Manastır vilayetinde yalnız merkez kazasına tâbi bazı köylerin bekçileri henüz ahali tarafından seçilememiş ise de bunun da birkaç güne kadar tamamlanacağı ifade edilmişti. Buna göre Manastır vilayetinde neredeyse bütün köylerde Müslüman ve Hıristiyanların nüfus miktarına oranla tayin edilen İslam ve Hıristiyan bekçilerin sayısını içeren defter yabancı devlet konsoloslara iletilmişti.¹⁰⁶⁸

Makedonya vilayetlerinde 1904 yılı itibariyle jandarma teşkilatında istihdam edilen kişilerin mensubu olduğu din ve milliyetleri göz önüne alındığında Müslümanların sayısının

¹⁰⁶⁷ BOA, Y.PRK.MK. 16/62, R 10 08 1319 (23 Ekim 1903).

¹⁰⁶⁸ BOA, Y.PRK.MK. 16/62, R 10 08 1319 (23 Ekim 1903).

gayrimüslimlerden çok daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkıyor. Nitekim Selanik'te görevli jandarmaların % 84'ü Müslüman, % 10'u Yunan, % 5'i Bulgar, % 1'i Sırp ve Ulahlardan, Manastır'da % 82'si Müslüman, % 10'u Yunan, % 6'sı Bulgar, % 2'si Sırp ve Ulahlardan, Kosova'da % 78'i Müslüman, % 5'i Yunan, % 8'i Bulgar, % 9'u ise Sırp ve Ulahlardan oluşuyordu.¹⁰⁶⁹ 1906 yılı itibariyle Selanik vilayeti jandarma alayında istihdam edilen Hıristiyan jandarma sayısı 256 kişiden ibaret olup, bunun 179'u Rum, 62'si Bulgar ve 15'i ise Ulahlardan müteşekkildi. Manastır vilayeti jandarma alayında Hıristiyan jandarma sayısı 297 kişiden ibaret olup, bunlardan ancak 30'u Bulgar idi. Kosova vilayeti jandarma alayında ise Hıristiyan jandarma sayısı 432 olmasına karşın bunlardan sadece 107'si Bulgar milletine mensuptu.¹⁰⁷⁰

Avrupalı büyük devletlerin baskısı sonucu alınan ıslahat kararlarının tatbiki dolayısıyla Makedonya vilayetlerine ayrılan bütçe için ayrıca masrafa ihtiyaç duyulmuştu ve bu durum Osmanlı maliyesine külfet oluşturmuştu. Nitekim 1905 yılına gelindiğinde Selanik, Kosova ve Manastır vilayetler için ayrılan bütçenin önceki yıllara ait bütçeler ile karşılaştırıldığında ciddi farklar olduğu görülmektedir. Kosova vilayetinin giderleri için harcanan miktar 1893 yılında 9.445.057 kuruş iken 1903 yılında ihtiyaç duyulan bütçe 15.696.051 kuruş idi ki aradaki fark 6.250.994 olarak gerçekleşmiştir.¹⁰⁷¹ Selanik vilayetinde kurumlar için tahsis edilen

¹⁰⁶⁹ Tilbe, *Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)*, 199.

¹⁰⁷⁰ BOA, TFR.I.U.M. 10/996, H 10 11 1323 (06 Ocak 1906). Arşiv vesikasında Manastır ve Kosova vilayetlerindeki jandarma alaylarında istihdam edilen diğer Hıristiyan unsurlara mensup jandarma sayısına ilişkin bir açıklama mevcut değildir.

¹⁰⁷¹ BOA, TFR.I.U.M. 6/596, Leff 1, H 15 12 1322 (20 Şubat 1905). Kosova vilayetinde Şeriyye Dairesi için 1893 yılında ayrılan bütçe 383.286 kuruş iken 1903 yılı için ihtiyaç duyulan miktar 491.464 kuruş idi. Diğer daireler için 1893 ve 1903 tarihleri itibariyle ihtiyaç duyulan miktarlar yıl sırasına göre; Dâhiliye Dairesi için 2.115.992/2.389.658 kuruş, Adliye Dairesi için 1.080.610/2.535.756 kuruş, Nâfia Dairesi için 0/44.500 kuruş, Polis Dairesi için 266.871/580.810 kuruş, jandarma Dairesi için 5.598.298/7.640.203 kuruş ve Umûr-ı Nâfia Yüzde

bütçe 1900 yılında 8.569.072 kuruş iken 1903 yılında 15.408.949 kuruşa ihtiyaç duyulmuştur ki aradaki fark 6.839.877 kuruşa denk gelmektedir.¹⁰⁷² Manastır vilayetindeki kurumlar için gerekli olan tahsisatın yıllara göre kıyaslanması yapıldığında ise 1900 yılı için 9.924.756 kuruşun tahsis edildiği ve 1903 yılı için ise 17.249.797 kuruşa ihtiyaç duyulduğu ve aradaki farkın da 7.325.041 kuruş olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁷³

Büyük devletler tarafından Mürzsteg programı kapsamında Osmanlı'ya dayatılan Makedon jandarması 1909 yılının Mart ayında sona ermişti. Osmanlı Hükümeti, daha sonra Makedonya'nın reforme edilmiş jandarma sistemini tüm İmparatorluğu kapsayacak şekilde genişletme arzusunda olmuş ve bu yönde faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁰⁷⁴

Beş için ise 0/2.013.660 kuruş şeklinde olmuştur. *BOA, TFR.I.U.M. 6/596, H 15 12 1322 (20 Şubat 1905).*

¹⁰⁷² *BOA, TFR.I.U.M. 6/596, Leff 4, H 15 12 1322 (20 Şubat 1905).* Selanik vilayetinde kurumlar için ihtiyaç duyulan bütçenin 1900 ve 1903 yılları kıyaslanması sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir; Şeriyye Dairesi için 459.643/719.420 kuruş, Dâhiliye Dairesi için 2.036.536/2.777.941 kuruş, Adliye Dairesi için 1.200.600/3.117.428 kuruş, Nâfia Dairesi için 0/46.000 kuruş, Polis Dairesi için 234.230/944.128 kuruş ve Jandarma Dairesi için ise 4.638.062/7.804.032 kuruş. *BOA, TFR.I.U.M. 6/596, H 15 12 1322 (20 Şubat 1905).*

¹⁰⁷³ *BOA, TFR.I.U.M. 6/596, Leff 7, H 15 12 1322 (20 Şubat 1905).* Manastır vilayetindeki kurumlara 1900 yılı için tahsis edilen bütçe ile 1903 yılında ihtiyaç duyulan bütçenin kıyaslanmasına bakıldığında 1900/1903 sıralamasına göre; Şeriyye Dairesi için 543.272/621.328 kuruş, Dâhiliye Dairesi için 2.203.226/2.975.431 kuruş, Adliye Dairesi için 1.179.416/2.685.522 kuruş, Nâfia Dairesi için 3.900/46.000 kuruş, Polis Dairesi için 705.249/1.236.476 kuruş ve Jandarma Dairesi için 5.082.356/7.464.540 kuruş ve Umûr-ı Nâfia Yüzde Beş Dairesi için ise 207.337/2.220.500 kuruş olduğu görülmektedir. *BOA, TFR.I.U.M. 6/596, H 15 12 1322 (20 Şubat 1905).*

¹⁰⁷⁴ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 24.

4.2.1.4.1. Makedonya'da Avrupa Mali Denetimi

XX. yüzyıla henüz yeni girilmişken Rumeli ve bilhassa Makedonya topraklarında icra edilen terör eylemleri ve isyanlar dolayısıyla bölgenin mali durumu oldukça kötüleşmişti. Bölgede hâkim olan bu asayişsizlik durumu bertaraf etmek adına çok sayıda askerin görevlendirilmesi, güvenlik endişesi gerekçesiyle vergi tahsilâtının bir bütün olarak yerine getirilememesi, ticaretin ve ekonomik faaliyetlerin sekteye uğraması ve ayrıca Mürzsteg Reform Programı'nın ağır mali külfeti sebebiyle Makedonya'nın ekonomik dengesi sarsılmaktaydı. Öyle ki Makedonya'da görev yapan memur ile askerlerin maaşlarının ödenmesinde dâhi sıkıntılar yaşanmaktaydı.¹⁰⁷⁵

Makedonya Sorunu ile en çok ilgili olan devletlerden Rusya ve Avusturya, jandarma ıslahatını yeterli görmeyerek maliye alanında da ıslahatların yapılması gerektiğini belirtmekteydiler. İlgili devletler bu amaçla 17 Ocak 1905 tarihinde Babıâli'ye verdikleri bir notayla Osmanlı Bankası'nın da iştirak edeceği karma bir denetim sistemi kurulmasını talep etmişlerdi.¹⁰⁷⁶ Makedonya vilayetleri mali işlerinin Osmanlı Bankası'na devredilmesi, kaza ve sancak bazında ayrı bütçelerin oluşturulması, bölge maliyesinin tayin edilecek 6 müfettiş tarafından idare edilmesi ve bu müfettişlerin ise Osmanlı Bankası, Rus ve Avusturyalı sivil memurlar ile Rumeli Umumi Müfettişi kontrolünde olması, bu talepler arasında yer almaktaydı.¹⁰⁷⁷ Ancak Sultan Abdülhamid, haklı olarak bu ağır teklifi reddetmiş ve sadece iki devletin rol oynayacak olmasına rıza göstermeyen diğer devletler de Sultan'ın

¹⁰⁷⁵ Metin Ünver, "Zorlayıcı Diplomasi'nin İzleri: Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da Uluslararası Bir Mali Kontrol Mekanizması Kabul Etmeye Zorlanması (1905)", *Tarih Dergisi*, 71, 2020, 356.

¹⁰⁷⁶ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 351.

¹⁰⁷⁷ Ünver, "Zorlayıcı Diplomasi'nin İzleri: Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da Uluslararası Bir Mali Kontrol Mekanizması Kabul Etmeye Zorlanması (1905)", 360.

bu tutumuna ses çıkarmamıştı. Meselenin bütün büyük devletleri ilgilendiren uluslararası bir hal alması da işte bu sebeple idi.¹⁰⁷⁸

Makedonya'da mali ıslahatların gerçekleştirilmesi gerektiği hususunda Bulgar Hükümeti'nin yayın organı Novvek Gazetesi'nin 1905 Temmuz sayısında şu sözlere yer verilmiştir:¹⁰⁷⁹

“Makedonya maliyesinin ıslahı için yapılan düzenlemeler yine karışmış durumdadır. Bu ıslahın kabulü için Babiâli temkinli hareket etmekte olduğu gibi henüz hiçbir fikir ve düşünce beyan etmediği halde yine büyük güçlere itiraz ve muhalefet etmek üzeredir. Bu durum büyük güçlerce kabul edilmiş olan ıslahat düzenlemelerinin tatbiki için Avrupa devletlerinin büyükelçilerini sert bir nota ile Babiâli'ye müracaat etmeye mecbur bıraktığı anlaşılıyor. Nitekim Babiâli her meselede olduğu gibi büyük güçlerce makbul görülen ıslahatları değil tatbik etmeyi düşünmeyi hatırlatılmasını bile istemiyor gibi görünüyor. Böyle karışık bir mesele üzerinde büyük güçlerin büyük mesai harcadığı ıslahatları iptal etmeye çalışmak Babiâli'nin meslek ve kadim bir âdetidir. Bu mesele ile ilgili Babiâli'nin daha ne zamana kadar böyle devam edebileceğini tahmin etmek istemeyiz. Avrupa devletleri bu husustaki gayretlerinin ve ıslahat çalışmalarının neticesiz kalmasını artık arzu etmezler. Çünkü onların siyasi ve iktisadi menfaatleri bölgede ıslahatların layıkıyla uygulanmasına bağlı hale getirilmiştir.”

Rusya ile Avusturya'nın diğer devletlere de birlikte hareket etme davetinde bulunmasıyla birlikte hepsi birleşerek 1905 yılının Mayıs ayında verdikleri müşterek notayla “Vilayet-i Selase Müfettiş Umumiliği” nezdindeki Rusya ve Avusturya sivil temsilcilerine diğer dört devletin de birer mali temsilci bulundurması şartıyla Makedonya maliyesinin ıslahını talep

¹⁰⁷⁸ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 351.

¹⁰⁷⁹ BOA, A.İMTZ.(04). 129/89, Leff 1, H 28 04 1323 (02 Temmuz 1905).

etmişler ve hatta bir süre sonra bu maliyecilerin tayin edilmiş olduklarını da bildirmişlerdi. Fakat Osmanlı Hükümeti, aynı yılın Ağustos ayında verdiği cevabi notayla bu kabul edilemez talebi de reddetmişti. Bu durum üzerine İstanbul'daki büyük Avrupa devletlerinin büyükelçileri meseleyi bir çözüme kavuşturmak amacıyla padişah tarafından topluca kabul edilmeyi talep etmişlerse de Sultan II. Abdülhamid, Babîâli'ye müracaat etmeleri gerektiği bildirerek bu taleplerini reddetmişti. Buna mukabil olarak Osmanlı Hükümeti'ne dost görünmeye özen gösteren Almanya hariç diğer 5 devletin ikişer zırhlısından oluşan bir filo Midilli'ye asker çıkararak telgraf-posta ile gümrük dairelerini işgal etmekle birlikte 26 Kasım 1905 tarihinde de Limni gümrüğünü işgal altına almışlardı. Avrupalı devletlerce icra edilen bu deniz nümayişi sonrası bütün bu devletlere tek başına karşı koyamayacağını anlayan Sultan II. Abdülhamit, Almanya'nın da tavsiyesiyle Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerinde mali ıslahat programını bazı değişikliklerle kabul etmeye mecbur bırakılmıştı. Buna göre dört maliye temsilcisi "Müşavir" ismiyle kabul edilmiş olmakla birlikte bunlara bir de Osmanlı müşaviri dâhil edilmiş ve Osmanlı Bankası'nın buralardaki şubelerine hazine işlerinin tanzimi sorumlulukları yüklenmişti. Ancak bu sayede Midilli ve Limni adaları işgalci güçlerden kurtarılabilmişti.¹⁰⁸⁰ Sultan II. Abdülhamid'in emri doğrultusunda 1905 yılının Aralık ayında hazırlanan *Rumeli Vilayât-ı Selase Umur-ı Maliyesine Dair Nizamname*, 1903 yılında uygulamaya geçirilen *Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimatname*'ye ek olarak yürürlüğe girmiştir. Nizamname, 15 maddeden oluşmaktaydı ve özetle şu hükümler yer almıştı: Her yıl ile birlikte vilayetlerin her biri için bütçe hazırlanacak olup vergi ile tekalifden meydana gelen gelirler ilk önce mahalli idarenin ihtiyaçlarına (mülki ve askeri kesimlere ait ödemeler dâhil olmak üzere) tahsis

¹⁰⁸⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 351.

edilecekti. Gelirlerin bütünü merkez vilayet olarak Selanik'teki Osmanlı Bankası şubesine teslim edilecekti.¹⁰⁸¹

1907 yılı itibariyle Makedonya maliyesinin bir kısım sıkıntılar ihtiva ettiği ve bu durumun düzeltilmesi için görüşmeler gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu yılda Makedonya'daki ordu mensuplarının iki buçuk ve memurlarının ise üç maaşlarının henüz ödenmediği belirtilmiştir. Ayrıca bölgenin yaklaşık olarak 360.000 Osmanlı Lirası borcu olduğu da basına yansımıştır.¹⁰⁸²

Avrupa devletleri denetimi altında kurulan Makedonya Mali Komisyonu, 1909 yılında Hüseyin Hilmi Paşa'nın Kasım 1908 sonunda Hariciye Nazırlığı görevi için İstanbul'a hareket etmesi üzerine üç vilayette müfettiş vekili olarak atanan 3. Kolordu Komutanı Orgeneral Mahmut Şevket Paşa başkanlığında başladı. Hilmi Paşa'nın sahip olduğu idari tecrübesine ve diplomatik ustalığına sahip olmamasına rağmen bir süre Kosova valiliği yapmış olması dolayısıyla Mahmut Şevket Paşa Makedonya'nın mali durumu hakkında yeterince bilgi sahibi olmuştu. İngiliz diplomatının aktardıklarına göre Mahmut Şevket Paşa komisyon üyeleri tarafından hoş karşılanılmıştı. Komisyon tarafından 1909 yılı için bütçe tahminleri sonbaharda hazırlanıp Kasım ayında İstanbul'a gönderilmişti. Yılın başından itibaren yabancı üyeler tarafından üç vilayetin dalgalı borçları sorununa ve özellikle Hazine tarafından Bayındırlık Fonu'na yılın başında ödenmesi gereken büyük meblağlara dikkat çekilmişti. Komisyon üyeleri tarafından asker ve sivil memurların maaşları ile ilgili bütçelerde bazı sorunların mevcut olduğuna ve Osmanlı'nın mali yönetimin

¹⁰⁸¹ Yarcı, "Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)", 99.

¹⁰⁸² BOA, Y.PRK.TKM. 50/11, M 02 Haziran 1907.

farklı bölümleri arasında var olan koordinasyon eksikliğine dikkat çekilmişti.¹⁰⁸³

İstanbul'da 13 Nisan 1909 tarihinde meydana gelen ayaklanma üzerine Mahmut Şevket Paşa Makedonya'dan harekete geçen ordunun komutasını devralmak için Makedonya Mali Komisyonu Başkanvekilliği'nden ayrılmıştı. Çok sayıda maliye memuru ve tahsildarın gönüllü olarak orduya katılması sebebiyle üç vilayetin mali hizmetleri önemli ölçüde aksamış ve gelir tahsilâtı gecikmişti. Bundan sonra Komisyon Başkanlığı'na Makedonya misyonu boyunca Hüseyin Hilmi Paşa'nın başdanışmanı olan Halil Bey geçmişti. Mayıs ayının başında, 28 Şubat 1909 tarihinde sona eren 1909 yılı maliyesi için toplam yerel gelirleri gösteren istatistik tabloları komisyona sunulmuştu. Bu istatistiklerden anlaşıldığına göre Makedonya gelirleri önceki yıllara oranla artış göstermişti. Nitekim Makedonya net gelirleri 1906 yılında 1.663.004, 1907 yılında 1.709.274 ve 1908 yılında ise 1.731.971 İngiliz Sterlin'i olarak gerçekleşmişti. İngiliz diplomata göre 1908 yılında meydana gelen idari karışıklıklar ve Mali Komisyon'un Manastır ve başka yerleri ziyaret edememesi gerçeği olmasaydı Makedonya vilayetlerindeki gelirlerin daha da artmış olacağını belirtmişti. 16 Ağustos 1909 tarihinde komisyon üyelerine, kendi büyükelçilikleri tarafından, Ağustos ayının sonundan itibaren yürürlüğe girecek olan komisyonun feshedilmesi konusunda Babiâli'ye bir nota gönderildiği bildirildi. 13 Eylül 1909'da son komisyon toplantısı gerçekleştirilmiş ve bu toplantıda Genel Müfettiş Vekili tarafından üç vilayetteki sivil veya askeri harcamalar nedeniyle ödenmemiş borcun olmadığı beyan edilmişti.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸³ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 33-34.

¹⁰⁸⁴ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 34-35.

4.2.1.4.2. Büyük Devletler Tarafından Makedonya'da Adliye Islahatına Teşebbüs Edilmesi

Takvimler 1906 yılının Aralık ayını gösterdiğinde Osmanlı'nın Roma Sefareti tarafından Petersburg ve Viyana kabinelerince Rumeli vilayetlerinde adliye ıslahatına başlanması için girişimlerde bulunacakları ihbarı Osmanlı Hükümeti'ne ulaşmıştı. Rusya ve Avusturya hükümetleri, İstanbul'daki sefirlerini bu vilayetlerde tatbik edilmek üzere adliye ıslahat layihası düzenlemek için görevlendirmişlerdi. Sadrazam tarafından 8 Aralık 1906 tarihinde kaleme alınan yazıdan anlaşıldığına göre Roma sefirine, Hükümet'in bu vilayetlerde adliye teşkilatına yönelik her türlü ıslahatı icra etmiş olduğu, ancak bazı eksiklikler ajan siviller tarafından tespit edildiği takdirde umumi müfettişlikçe dikkatte alınarak düzeltilmeye çalışılacağı beyanlarında bulunmaları tebliğ edilmişti. Böylece bu devletler tarafından böyle bir teklifte bulunulmasına meydan verilmemesi için mesai harcamaları gerektiği tavsiye edilmişti.¹⁰⁸⁵

Avusturya ve Rusya hükümetleri tarafından Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde gerçekleştirilmek istenen adliye ıslahatı için diğer büyük devletlere de teklifte bulunacakları bilgisi elde edilmişti.¹⁰⁸⁶ Sadrazam, Hariciye Nezareti'ne böyle bir teklifin vuku bulmaması için her türlü gayreti sarf etmesi gerektiğini belirtmişti.¹⁰⁸⁷ Gayret sarf edilmesi gerektiği bildirilen tedbirlerden biri de, daha önce Padişah tarafından hazırlatılıp icra edilmesi emrinin verildiği bazı ıslahat ve teşkilata dair düzenlemelerin yer aldığı özetin bir suretinin İstanbul'da bulunacak olan yabancı sefirlere münasip bir izahatla verilmesi ve uygun görüldüğü takdirde Avrupa gazetelerinde bu hususta yazılar yazdırılması

¹⁰⁸⁵ BOA, Y.A.HUS. 507/140, Leff 2, H 21 10 1324 (08 Aralık 1906).

¹⁰⁸⁶ BOA, Y.PRK.EŞA. 49/77, H 09 09 1324 (27 Ekim 1906).

¹⁰⁸⁷ BOA, Y.A.HUS. 507/87, Leff 1, H 02 10 1324 (19 Kasım 1906).

idi.¹⁰⁸⁸ Ancak Avusturya Hariciye Nazırı Baron Derenteli ile İngiltere Hariciye Müsteşarı arasında 1907 yılında Eischel mülakatı gerçekleştirilmiştir. Görüşmede bu iki devlet arasında Makedonya’da ıslahatlar konusunda lazım gelen tedbirler ile takip olunacak politika müzakere edilmiş ve bu müzakere her iki tarafın mutabakatı ile neticelenmiştir. Avrupa kamuoyunda bu itilaf sayesinde Makedonya meselesinin farklı bir şekil alması beklentisi hâsıl olmakla birlikte şimdiye kadar ıslahat teşebbüslerinde bulunan Rusya ve Avusturya devletlerinin karşılaştıkları zorlukların ilerleyen zamanlarda bertaraf edilecek olması ümidini meydana getirmiştir. Avusturya kamuoyunda bu mülakat esnasında İngiltere’nin Avusturya ve Rusya tarafından vuku bulan ıslahat teşebbüsünü takdir ettiği ve program içeriğini kendi Balkan menfaatlerine uygun bulduğu gerekçesiyle adli ıslahat programını kabul ettiği haberleri yayılmıştı. Ayrıca ıslahat programının maddelerinin bu devletler tarafından hazırlanacak olunmasını, hem eşkiya çetelerinin faaliyetlerine yeterli derecede engel olmayarak ıslahatların başarıya ulaşmasına engel teşkil eden Balkan devletlerinin ve hem de barış ve huzurun tesis edilecek olması dolayısıyla menfaat sağlayacağına inanılan Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edileceği izlenimi hâkimdi. İngiltere, Avusturya ve Eischel mülakatında Avusturya’yı kendine vekil tayin eden Rusya arasında adliye ıslahatına başlanması hususunda mutabakat sağlandığı ve ayrıca bu ıslahatın esas ve teferruatının İtalya tarafından da kabul edilmiş olduğu duyumları yansıtılmıştır.¹⁰⁸⁹

Avusturya ve Rusya’nın İstanbul’daki elçileri tarafından 1907 yılının Ağustos ayında “Vilayet-i Selâse Adliye Layihası”nın diğer Avrupalı devletlerin İstanbul’daki elçilerine tebliğ edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁸ BOA, BEO. 3015/226063, H 03 02 1325 (18 Mart 1907).

¹⁰⁸⁹ BOA, Y.A.HUS. 514/70, Leff 6, M 16 Ağustos 1907.

¹⁰⁹⁰ BOA, BEO. 3136/235136, Leff 5, H 14 07 1325 (23 Ağustos 1907).

Alman gazetelerinin iddialarına göre büyük devletler, Makedonya'da jandarma düzenlemesini İtalya'ya verdiği gibi adli ıslahat düzenlemesini de bu devletin sorumluluğuna vermeyi düşünmekteydiler.¹⁰⁹¹

Avrupalı devletlerce adliye ıslahı için layiha hazırlandığı bilgisinin alınmasından sonra Osmanlı Hükümet yetkilileri tarafından Almanya Hariciye Nazırı aracılığıyla Avusturya ve Rusya hükümet yetkilileriyle görüşme sağlayıp onların bu girişimlerinden vazgeçirilmeye çalışıldığı görülmektedir.¹⁰⁹² Hükümet tarafından bu girişimler devam ederken Rusya Hariciye Nazırı, 1907 yılının Eylül ayında Neue Freie Presse gazetesi muhabirleri ile yaptığı bir mülakatta Rumeli vilayetlerinde gerçekleştirilecek adliye ıslahatının Padişah'ın hükümlerine hukukuna zarar vermeyeceğini ve ıslahatın maksadına uygun olacağını beyan etmişti.¹⁰⁹³

Makedonya vilayetlerinde adli ıslahatın gerçekleştirilmesine yönelik bir hazırlık içerisinde olduğu iyice açığa çıkmıştı. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından bu vilayetlerdeki adli yapının mevcut durumu, gerçekleştirilen/gerçekleştirilecek yenilikler ve alınan kararların yer aldığı bir tahrirat ve muhtıranın büyük devletlerin merkezlerinde bulunan Osmanlı elçilerine ve İstanbul'da bulunan bu devletlerin elçilerine 1907 yılının Eylül ayında sunulmuştur.¹⁰⁹⁴ Hükümet'in bu şekilde bir adım atmasının sebebi kendilerince yerine getirilen icraatlar dolayısıyla Avrupa devletlerinin Makedonya'da adli çalışmalar hakkında yapabilecekleri bir şey kalmadığına ikna etmekten ileri gelmekteydi. Bu sunumun muhtevasına bakıldığında Hükümet tarafından Makedonya'da adliye teşkilatına düzen vermek adına ne

¹⁰⁹¹ BOA, Y.PRK.AZJ. 53/130, H 15 07 1325 (24 Ağustos 1907).

¹⁰⁹² BOA, Y.A.HUS. 514/110, Leff 1, H 27 07 1325 (05 Eylül 1907).

¹⁰⁹³ BOA, HR.SYS. 219/29, M 13 09 1907.

¹⁰⁹⁴ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 16, 17, 18, 19, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

tür hizmetlerin gerçekleştirildiği ya da gerçekleştirilmeye çalışıldığı ile ilgili önemli açıklamalarla karşılaşılmaktadır. Adliye düzeni ile ilgili aşağıda izahı yapılan hususlar adı geçen sunumdan derlenmiştir.

Tahriratta, Hükümet tarafından Makedonya'daki adli teşkilatına yönelik gerçekleştirilen düzenlemeler ve mevcut koşulları hakkında izahatlarda bulunulmadan önce Makedonya'daki siyasi koşullardan dolayı adli teşkilatının oldukça olumsuz etkilendiğinden bahsedilmiştir. Açıkça belirtildiği üzere Balkan devletlerinden her birinin Makedonya topraklarında fesatlık faaliyetleri icra etmeleri ve kendi kontrollerinde bulunan çeteler vasıtasıyla tahriklerde bulunmaları sebebiyle Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde Adliye Nezareti'ne bağlı kurumların işleyişinde aksaklıklar meydana gelmekteydi. Çete faaliyetleri, bu topraklarda Hükümet'in vazifesini oldukça meşgul edecek mahiyete haiz idi. Nitekim Makedonya'da yaşam süren muhtelif Hıristiyan cemaatleri arasında mevcut olan şiddetli husumet adliye memurlarının eşitlik kaidesine bağlı kalarak görevlerini eksiksiz yerine getirmelerine imkân bırakmamaktaydı.¹⁰⁹⁵

Hükümet, bir taraftan adliye teşkilatına yeni bir düzen vermek için kanunlar çıkardığını ve diğer yandan da bu kanunların düzgün bir şekilde icra edilmesini sağlayacak memurlar yetiştirmeye çalıştığını belirtmişti. Bu amaçla yeni nizama yön verecek kanunların uygulanabilmesinde muvaffakiyet elde edilebilmesi adına İstanbul'daki Mekteb-i Hukuk-ı Şahane mezunları görevlendirilmiş olmakla birlikte adliye dairesinde istihdam edilen memurların büyük bir kısmı buldukları memuriyetleri layıkıyla yerine getirebilmeleri için hususi imtihanlara tabi tutulmuştur.¹⁰⁹⁶ Makedonya'da adliye alanındaki düzenlemeler hususunda hiçbir eksiklik bırakmamak maksadıyla

¹⁰⁹⁵ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 16, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

¹⁰⁹⁶ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 16, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

son bir sene zarfında teftiş komisyonları oluşturulmuş ve bu yolla sıkı teftişlerde bulunulmuştu.¹⁰⁹⁷ Bütün bunlara ilaveten Vilayet-i Selâse kazalarında Sulh Mahkemeleri kurulmuş olup bu mahkemelerin sayısı Selanik’te 24, Manastır’da 36 ve Kosova’da ise 16’ya ulaşmıştır. Fukara ile kırsal kesimdeki vatandaşların bu mahkemelere müracaatlarını kolaylaştırmak için her türlü tedbirin alındığı belirtilmiştir.¹⁰⁹⁸ Selanik’te Hukuk Mektebi açılarak burada Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinin mülkiye ve adliye idaresi için kabiliyetli ve mahalli dillere vakıf memurlar yetiştirilmesinin amaçlanması, Hükümet tarafından Makedonya’da adliye ıslahı adına girişilen yeniliklerden bir diğerini oluşturmuştu.¹⁰⁹⁹

Manastır hapisanesinde 1900 yılının Mart ayında 356 kişi tutuklu bulunduğu halde 1907 yılının Mart ayında bu sayı 1.199 kişiye ulaşmıştı. Selanik’te aynı tarihlerde bu rakam 631’den 1.954’e ve Üsküp’te ise 446’dan 1.265’e yükselmiştir. Vilayet-i Selâse’de bulunan bütün mahpus ile tevkifhanelerdeki tutuklu sayısı 1907 yılının Eylül ayı itibari ile 7.372 kişiden ibaret olup bunun 3.830’u Müslim ve 3.542’si ise gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Tutuklu sayısındaki bu artış çetelerin yıllar içindeki faaliyetlerini artırmalarıyla paralel bir seyir izlemiştir.¹¹⁰⁰

Selanik’te oluşturulan “Cinayet-i Mahkeme-i Fevkaled”inde 1907 yılının başından Eylül ayına kadar 1.026 tutukluyu kapsayan 300 adet cinayet davası görülerek geriye 206 tutukluyu kapsayan 8 dava kalmıştı. Manastır’da aynı mahkeme tarafından 2 Şubat 1907 tarihinden beri 403 tutukluyu kapsayan 127 dava görülerek Eylül ayı itibariyle 36 tutuklunun yer aldığı 10 dava kalmıştı. Kosova’da ise 1907 yılının Şubat ayından Eylül

¹⁰⁹⁷ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 17, 18, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

¹⁰⁹⁸ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 18, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

¹⁰⁹⁹ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 18, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

¹¹⁰⁰ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 17, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

ayına kadar 163 tutukluyu kapsayan 37 dava görülmüş olup geriye 115 tutukluya tekabül eden 12 dava kalmıştır. Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde bulunan mahkemeler yoğun gayret ve faaliyetleri sayesinde her türlü davanın üstesinden gelmeye muktediri.¹¹⁰¹

Hükümet, buradaki hapisanelerin tamirâtı için birtakım tedbirlere başvurmaktan geri durmamıştır. Drama’da karma bir hapisane inşa edildiği gibi Siroz’da bir hapisane ve Siroz ile Florina’da tevkifhaneler inşa edilmişti. Manastır ile Üsküp’te 2 tevkifhane ve Priştine ile Koçana’da hapisaneler inşasına başlanmıştı.¹¹⁰² Farklı kazalarda 20-30 veya 40 tutukluyu barındırabilecek orta büyüklükte hapisanelerin inşa edilmesi planlanmıştı. Bazı hapisaneler ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışanlarının sayısını artırmışlardı. Yakın bir zamanda Samuteras? Ceziresinde iş ve tezgâhların bulunduğu bir merkez hapisanesinin tesis edilmesi kararı alınmış olup buraya Rumeli ile Anadolu vilayetlerine yakın bir kısım noktalardaki kürek cezası mahkûmlarının sevk edilmesi sağlanarak Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde bulunan hapisanelerdeki izdihamın azaltılması düşünülmüştü.¹¹⁰³

Yazının sonlarında Hükümet’in Makedonya’da adli idarenin düzgün ve eşitlik ilkesine bağlı kalarak işleyişi hususunda mümkün olan her tedbiri yerine getirdiklerinden bahsedilmektedir. Buradaki adliye memurlarının yetki teamüllerini bilerek ve tek bir idareden emir alarak vazife görmeleri gerekli olup siyasi amaçlar güden yabancı memurların emri altında bulundurulması onların kendilerine kılavuzluk eden kanunlardan sapmalarına sebep olacağı ve bu durumda adli idareye tamamıyla siyasi nüfuzun etki edeceği

¹¹⁰¹ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 16, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

¹¹⁰² BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 17, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

¹¹⁰³ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 17, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

kaçınılmaz olacağı ifade edilmiştir.¹¹⁰⁴ Hükümet'in böyle bir neticeyi kabul etmesi düşünülmemeyeceği ve dolayısıyla Avrupalı devletlerin bu durumun farkına vararak kendilerince hazırlamış oldukları programlar çerçevesinde Makedonya'da adli ıslahına teşebbüs etmemeleri gerektiği belirtilmiştir.¹¹⁰⁵

Manastır, Selanik ve Kosova'da Osmanlı Hükümeti tarafından uygulanan adli ıslahatların yetersiz olduğunu ifade eden Avrupalı devletlerin büyükelçilerinin 12 Ekim 1907 tarihinde bir araya gelerek adli ıslahat konusunda müzakerelerde bulunacağı ve nihayetinde bir teklif açıklayacakları durumu hâsıl olmuştu. Paris'ten gelen bir ihbara göre Avrupalı sefaretler, ıslahatların uygulanması hususunda kararlı olduklarını izlenimi vermek için bir nümayiş icrası yoluna gidebilirlerdi. Müzakerelerde daha önce Osmanlı Hükümet'i tarafından üç vilayetin genel adliyesi hakkında yabancı elçilere iletilen layiha üzerine bir değerlendirmede bulunmaları da beklenilmişti. Fakat müzakere ve teklif her ne suretle olursa olsun Osmanlı saltanatı menfaatlerine, hukuk ve bağımsız mahkemeye dokunacak kararların kabul edilmeyeceği yönündeki Padişah hükmü Hariciye Nezareti'ne tebliğ kılınmıştı.¹¹⁰⁶

Osmanlı Hükümeti, 1907 yılının Kasım ayına gelindiğinde Avrupa devletleri tarafından Makedonya vilayetlerinde uygulanmak istenen adliye ıslahatına gerek olmadığını göstermek amacıyla bu vilayetlerde konu ile ilgili daha önce Padişah fermanıyla uygulanması emri verilen ıslahatlardan eksik kalan taraflarını giderme çabasında olmuştu. Hükümet yetkilileri, bazı aksaklıklar kendileri tarafından giderilmediği takdirde başka devletlerce bu hususta icra edilecek ıslahatlar neticesinde Osmanlı hukukuna müdahale edilmiş olunacağı gibi mahkemelerin

¹¹⁰⁴ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 18, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

¹¹⁰⁵ BOA, Y.A.HUS. 515/33, Leff 19, H 05 08 1325 (13 Eylül 1907).

¹¹⁰⁶ BOA, Y.A.HUS. 516/14, H 04 09 1325 (11 Ekim 1907).

bağımsızlığının tehlikeye düşeceğini öngörmektedirler. Bu sebeple şimdiye kadar tatbik ve icra olunamamış bir şey var ise vakit kaybetmeksizin yerine getirilmesi için Adliye Nezareti'ne tebliğ edilmişti. Böylece biri Müslüman ve ikisi gayrimüslim olmak üzere üç adliye müfettişin memuriyetleri icra buyrulduğu gibi mahkemelere yeterli sayıda kâtip, hademe ve tercümanların tayin edilmesi sağlanmıştı. Yeniden tayin ve istihdamları lazım gelen bazı adliye memurların masrafları için 71.000 kuruşun kabulü vilayetlerin bütçelerine ilave edilmiş, ancak bölge maliye komisyonu tarafından itiraz edilmişti. Bunun üzerine idareciler, Osmanlı'nın hukuk egemenliği çerçevesinde teşkilat yapılanmasını artırma hususunda maliye komisyonunun hiçbirşey demeye hak ve yetkileri bulunmadığını ifade ederek cevap vermişlerdi. Vilayetlerdeki adliye memurlarına iki aydan beri maaş verilemediği Dâhiliye Nezareti tarafından bildirilmişti. Adliye memuriyetlerinin bazılarında liyakat sahibi olan Hıristiyanlardan dâhi tayin edilmesinin uygun olacağına dair daha önce tebligat vuku bulunmuştu. Sadrazam tarafından yapılması gereken hususlardan biri olarak da adliye içinde ehil olmayan yani kanun ve nizama vakıf olmayan ne kadar adam var ise onların hemen değiştirilmesi ve adliye müfettişlerinin memurlar hakkındaki tahkikatlarının ciddi bir suretle takip edilmesi olduğu belirtilmişti.¹¹⁰⁷ Sadrazamın, Makedonya vilayetlerinde daha önce kararlaştırılan adli ıslahatların uygulanması hususunda eksikliklerin tamamlanmasına yönelik yazısına karşılık olarak Adliye Nazırının 13 Kasım 1907 tarihinde cevap verdiği anlaşılmaktadır. Nazır, verdiği cevabında kararlaştırıldığı üzere seçilen memur ve kâtiplerin işe başlatıldığını ve bazı maddelerin de derhal tatbik ettirildiğini beyan etmişti. Sulh mahkemelerinin de yürürlüğe konulduğu hususu nazır tarafından verilen cevaplar arasındaydı.¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁷ BOA, Y.A.HUS. 516/98, H 06 10 1325 (12 Kasım 1907).

¹¹⁰⁸ BOA, Y.MTV. 303/100, H 07 10 1325 (13 Kasım 1907).

Osmanlı diplomatlarının 1907 yılının Kasım ayında Avusturya Hariciye Nazırı Baron Derenteli ile görüşerek Makedonya'da oluşturulacak bir komisyon vasıtasıyla adli kontrolün Avrupalı devletlere verilecek olunması teklifini Osmanlı Hükümeti'nin kabul etmeyeceğini bildirmişlerdi. Ancak bütün diplomatik girişimlere rağmen Derenteli'nin, bu kararlarından vazgeçemeyeceklerini ve dolayısıyla adli ıslahat teklifini gerçekleştirmeye kararlı olduklarını belirtmiş olduğu görülmektedir.¹¹⁰⁹

İngiltere tarafından adliye ıslahatı denetiminin de maliye komisyonuna devredilmesi hususunda yeni bir teklif sunulmuştu. Osmanlı Hükümeti'nin Arnavutların itirazlarını ileri sürmesi ve Almanya Hükümeti'nin adliye ıslahatına yaklaşımının farklı olması sebebiyle Makedonya'da uygulamaya geçirilmek istenen adli ıslahat teşebbüsleri 1907 yılının Kasım ayı sonu itibariyle sürüncemede kalmıştı.¹¹¹⁰

Bulgar kamuoyunda, çete faaliyetleri icra etmek suretiyle asayiş ortamını bozmanın Makedonya'daki Bulgarlar için kurtarıcı bir yol olmadığı ve dolayısıyla Makedonya'da adli ıslahatın yapılması gerektiği hususunda bazı yayımlar yapılmıştı. Bulgarların bazı gazete yayımlarında bu düşüncüyü besler nitelikte bir dil kullanmaya başlamaları Osmanlı idarecilerinin dikkatini çekmişti. İdarecilere göre bu yolla tevessül edilmesindeki amaç Bulgar emelinin gerçekleşmesi için yeni bir vasıta keşfedilmiş olunmasıydı. Bulgar fırkaları tarafından meydana getirilen bu gibi neşriyatlar, Makedonya vilayetlerine genel bir Hıristiyan valinin tayin edilmesinin şart olduğu fikrini Avrupa kamuoyuna yaymak ve bu ülkelerin kabinelerinde bunun tartışılmasını sağlamaktan ileri gelmekteydi.¹¹¹¹ Öte yandan Bulgaristan Hükümeti, İngiltere

¹¹⁰⁹ BOA, Y.PRK.HR. 35/68, Leff 1, H 18 10 1325 (24 Kasım 1907).

¹¹¹⁰ BOA, HR.SFR.04. 457/31, Leff 1, M 28 11 1907.

¹¹¹¹ BOA, HR.SFR.04. 457/26, Leff 1, M 03 11 1907.

tarafından gündeme getirilen teklife Rus tekliflerinin de eklenmesini ve maarif, idare, jandarma ve adliye gibi alanlarda nizamnameler hazırlatılarak daha geniş kapsamlı ıslahatların tatbik edilmesini sağlamak için yabancı ülkelerdeki memurlarına talimat vermişti.¹¹¹²

Osmanlı'nın Petersburg sefiri, 30 Mayıs 1908 tarihinde İstanbul'a ilettiği telgrafta Rus İmparatoru ile İngiltere Kralı'nın Reval Limanı'nda bir mülakat gerçekleştireceğini belirtmişti. Bu mülakat esnasında İngiltere tarafından daha önce Makedonya ıslahatına dair diğer büyük devletlere tebliğ teklife karşı Rusya'nın hazırlanmış olduğu program arasında Osmanlı'nın hukuk egemenliğinin muhafazası noktasında bir görüş birliğinin meydana getirilmeye çalışılacağı beklentisinin hâsıl olduğunu da aktarmıştı.¹¹¹³

Londra sefaret, 15 Temmuz 1908 tarihinde Hariciye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta bazı kaynaklara dayanarak Reval görüşmelerinde Makedonya ıslahatı hususunda alınan kararları açıklamıştı. Sefaret tarafından aktarıldığına göre Makedonya'da mevcudu 10-12 bin civarında ve doğrudan doğruya umumi müfettişin emri altında bulunmak üzere seyyar müfrezeler teşkil edilecekti. Umumi müfettiş ile jandarma tensikatına görevli kılınan Cezal tarafından müfrezelerin istihdam edilmesine dair bir nizamname kaleme alınacaktı. Bu müfrezeler kumandanları tarafından seçilecek olup Osmanlı Hükümeti'nin onayına sunulacaktı. Müfrezelerin harekâtından jandarma haberdar edileceği gibi onlara muhabirlik vazifesini icra etmekle de mükellef bulunacaktı. Bu vazifenin yerine getirilmesine imkân sağlamak için jandarma hizmetinde istihdam edilen yabancı zabitan sayısı

¹¹¹² BOA, Y.PRK.MK. 22/76, H 15 03 1326 (17 Nisan 1908).

¹¹¹³ BOA, Y.PRK.EŞA. 52/56, H 28 04 1326 (30 Mayıs 1908).

artırılacaktı. Bununla birlikte adliye ve maliye ıslahatı da gerçekleştirilecekti.¹¹¹⁴

Reval görüşmelerinde İngiltere ve Rusya devletleri kendi aralarında Makedonya’da adli alanda da dâhil olmak üzere birtakım ıslahatların uygulanması hususunda görüşmeler gerçekleştirmişti. İngiltere Hükümeti, Makedonya’da ıslahatların uygulanması sürecinde müşterek hareket eden devletlerden ayrılarak daha sıkı ve şiddetli tedbirlerin alınması gerektiğini düşünmüştü. Nihayetinde diğer büyük devletler devre dışı bırakılarak İngiltere ile Rusya tarafından görüşmeye teklifler sunulmuş ve İngiltere’nin teklifleri doğrultusunda karar alınmıştı.¹¹¹⁵ Büyük güçlerin onay vermesi ile birlikte Osmanlı tebaasından bir valinin Makedonya’ya atanması, memurların maaşlarının eyalet gelirlerinden karşılanması gibi kararlarda uzlaşmaya varılmıştı.¹¹¹⁶ Anlaşıldığı üzere Osmanlı Hükümeti, büyük devletler tarafından Makedonya’da özellikle de adli ıslahatların uygulanmasına teşebbüs edilmemesi için yoğun gayret sarf etmişti, ancak bu gayretler İngiltere ve Rusya hükümetlerinin Reval’de anlaşmaya varmalarıyla sonuçsuz kalmıştı.

4.2.1.4.3. Mürzsteg Reform Programı’nın Bölgeye Etkisi ve Tepkiler

Mürzsteg Reform Programı çerçevesinde Makedonya’da jandarma teşkilatının ıslah edilmesi ve Osmanlı ile Bulgaristan arasında çete faaliyetlerinin önlenmesi hususunda bir anlaşma yapılarak barış ortamının tesis edilebilmiş olunmasının etkisiyle asayiş kısmen kontrol altına alınabilmişti. Bu sayede bölgede

¹¹¹⁴ BOA, Y.A.HUS. 523/112, Leff 5, M 15 Temmuz 1908.

¹¹¹⁵ BOA, Y.A.HUS. 524/44, Leff 8, M 28 Temmuz 1908.

¹¹¹⁶ Serap Toprak, “Anglo-Rus İlişkilerinin Yapılandırılması Bağlamında 1908 Reval Görüşmesi”, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2, 2019, 60.

reformun ilk yılı vergilerin toplatılabilmesi ve tarımda bol ürünün elde edilebilmesi dolayısıyla ekonomik istikrarın sağlanabildiği bir yıl olmuştu.¹¹¹⁷ Ancak Makedonya topraklarında ortaya çıkan bu iyimser atmosfer uzun sürmemiş ve reform uygulamaları belirlenen başarı hedefini yakalayamadan tökezlemeye başlamıştı. Huzurlu geçen 1904 yazının sonuna doğru çeteler yeniden faaliyetlerde bulunmaya başlayarak köyleri talan etmişlerdi. Özellikle de Bulgar komiteleri Makedonya topraklarının her köşesinde terör eylemleri gerçekleştirmeleri için çeteleri yönlendirmekteydiler. Bu tarihten itibaren Rum, Sırp ve Ulah çeteleri de kendi mücadelelerini tekrar başlatarak Makedonya topraklarında eksik olmayacak çatışmaların fitilini ateşlemişlerdi.¹¹¹⁸ Halbuki ıslahat programının sağlıklı işleyebilmesi için Avusturya ve Rusya devletleri tarafından Makedonya topraklarında faaliyetlerde bulunan Yunan çetelerinin geri çekilmesi hakkında Yunanistan Hükümeti'ne telkinlerde bulunmuş ve Almanya da bu kararı desteklemişti. Yunan Hükümeti, bu husustaki çağrılara cevap vererek Makedonya'daki Rumlara sabır ve sükûn tavsiye edeceğini ve bununla birlikte Yunanistan'da hiçbir çetenin teşkil etmemesine dikkat edeceklerini bildirmişlerdi.¹¹¹⁹ Reform programının Bulgar, Rum, Sırp ve Ulah cemaatleri arasında mevcut bulunan mezhep tartışmaları ile komite heyetleri üzerinde bir etkisi görülmedi ve komite heyetleri her geçen zamanla birlikte fazlalaştı. Neticede çaresiz ve masum insanların kanı boşuna akmaya devam etti.¹¹²⁰ Makedonya'da yeterli tedbirler alınmaması da buradaki asayişin sağlanmasına engel teşkil eden sebeplerden biri olarak gösterilebilir.¹¹²¹

¹¹¹⁷ Brailsford, *Macedonia; Its Races and Their Future*, 308.

¹¹¹⁸ Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", 92.

¹¹¹⁹ *BOA, Y.A. HUS. 515/142*, H 29 08 1325 (07 Ekim 1907).

¹¹²⁰ Selânikli, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp*, 114.

¹¹²¹ *BOA, TFR.I.ŞKT. 58/5725*, H 17 11 1322 (23 Ocak 1905).

Aslında Makedonya’da çete faaliyetlerindeki bu artışında Mürzsteg Programı’nın 3. maddesinin büyük bir rolü olmuştu. Bu döneme kadar bölgede yaşam sürdüren unsurlar arasında kesin olarak etnik ve milliyete dayalı bir ayrışmadan bahsedilemezdi. Nitekim bu madde büyük güçlerin Makedonya’yı farklı unsurlar arasında bölüştürülmesini öngörmesi dolayısıyla suiistimallere açık kapı bırakmaktaydı. Bu durum Makedonya’da nüfusu fazla olan tarafın daha çok toprak iddiasında bulunabileceği anlamında yorumlandığı için çatışmalar tekrar başlamıştı.¹¹²²

Sadece Osmanlı jandarma teşkilatında değil aynı zamanda birçok idari işleyiş mekanizmasında reformların gerçekleştirilmesini ve bununla birlikte bölgede güven ortamını tesis etmek suretiyle isyanların çıkmasına zemin hazırlayan koşulların ortadan kaldırılmasını amaçlayan Mürzsteg Programı, arzu edilen başarıyı sağlayamamıştı. Reform programının başarılı olmasını engelleyen birçok faktör saymak mümkündür. Bunlardan biri, Osmanlı Hükümeti’nin reform çabalarına beklenen desteği vermeyerek her fırsatta mümkün olabildiğince direnç göstermesiydi. Çünkü Osmanlı Hükümeti, bu reform programını bölge üzerindeki kendi hükümlerlik haklarına doğrudan bir müdahale olarak görüyordu. Hükümet, bu sebeple özerk bir Makedonya’nın meydana getirilecek olmasını asla kabul etmiyordu. Hükümet’in ısrarlı bir biçimde program dâhilinde görev yapacak yabancı görevli sayısını sınırlı tutması ve ayrıca yabancı görevlilerinin de müdahale yetkilerinin sınırlı olması reformcular için büyük bir çıkmaz oluşturmaktaydı.¹¹²³ Bulgar komitacıları tarafından Makedonya’da harap edilen köylerin yeniden inşa edilmesi ve isyan dolayısıyla farklı bölgelere göç etmiş bulunan 30.000’den fazla halkın iskân ettirilmesi sorumluluğunun Osmanlı

¹¹²² Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 91-92.

¹¹²³ Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 95.

Hükümeti'ne yüklenmesi de Hükümet'in reform uygulamalarına gönülsüzce yaklaşmasına ve direnç göstermesine etki eden diğer bir unsur olmuştur. Nitekim zaten hazinesi boş olan devletin kasasından önemli miktarda meblağın buralara aktarılması gerekmektedir.¹¹²⁴

Reform programının başarısız olmasında tek sebep elbette ki Osmanlı yönetiminin sergilemiş olduğu tutum değildi. Balkan devletlerinin programa karşı çıkmaları da başarısızlıkta etkili olmuştur. Bulgaristan bu program ile birlikte bölgede yaşayan diğer Hıristiyan unsurlara daha özverili davranıldığı iddiasında bulunarak daha en başta memnuniyetsizliğini ifade edip reform çabalarına karşı çıkmıştı.¹¹²⁵ Makedonya'da uygulamaya geçirilen reform çabalarını sıkı bir biçimde takip etmekte olan Bulgar kamuoyunda reformlara daha ılımlı yaklaşan ve reformların başarılı bir biçimde sürdüğünü dile getiren gazeteler mevcuttu. Nitekim Makedonya'da uygulamaya geçirilen ıslahat çalışmaları ile ilgili olarak "Bulgaria" Gazetesi'nin 1905 yılı Haziran sayısında şu görüşlere yer verilmiştir:¹¹²⁶

"Makedonya'da asayişin sağlanması ve ıslahatın temininin bir hayal olmadığına artık karamsar siyasetin bile inanmış olmaları lazım gelir. Osmanlı tarafından görünürde bir karşı koyma ile başlayan ve alay konusu edilerek "orman bekçileri ıslahatı" adı verilen Makedonya ıslahatı günden güne memnuniyet duyulan bir şekle bürünmektedir. Halkı baskı ve cefa altında kahrolan Makedonya'da asayişi sağlama hususunda büyük güçler belki istemeyerek bir diğerine ön ayak ve teşvik edici olmaktadır. Malum sebeplerden dolayı Osmanlı'nın birdenbire ve samimiyetle uygulamak istemediği ıslahatı büyük devletler yalnız Padişah'a tabii olmak suretiyle yerine getirmektedirler."

¹¹²⁴ Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair", 95.

¹¹²⁵ Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", 97.

¹¹²⁶ BOA, Y. PRK. MK. 20/145, Leff 1, H 02 04 1323 (06 Haziran 1905).

Ancak Bulgar kamuoyunda Makedonya’da hayatta geçirilen reform çabaları hususunda olumsuz görüş beyan eden gazetelerin sayısı daha çoğunlukta idi. Bulgar kamuoyunda reform çabaları ile ilgili karamsar bir havanın estiriliyor olması Bulgarların reformlara olan inançlarının kalmadığını göstermekteydi. Makedonya’da gerçekleştirilmeye çalışılan ıslahatların herhangi bir olumlu netice vermediğine dair Bulgar Hükümeti’nin yayın organı olan “Novvek” gazetesinin 1905 yılının Eylül sayısında şu sözlere yer verilmişti:¹¹²⁷

“Mürzsteg Islahat Programı’nın süresi sona ermiş olmasına rağmen henüz düzelme ve sükûnet sağlanamadı. Makedonya’daki mevcut koşulların iyileştirilmesi hususunda önceleri bu ıslahat programından bir derece ümit edilirken şimdi ondan da ümit kalmadı. Bugüne kadar ıslahatın tatbik edilmesi konusunda mümkün olan ne varsa yerine getirildiği halde bu topraklarda zulüm ve kargaşanın önü asla alınamadı. Büyük güçlerin uygun görmüş olduğu ıslahat düzenlemelerinin tatbik edilmesine başlanıldığından beri her türlü sıkıntı ve cefaya maruz kalmış olan Makedonya ahalisinin sabır ve tahammülü suiistimal edilmemeli. Makedonya halkının yeni bir ihtilala kalkışması durumunda Osmanlı Hükümeti, 23 yıl öncesine kıyas ile yalnız Makedonya sınırları içerisinde asayişini temin etmeye çalışacağını ve diğer komşu hükümetlerinin bu meseleye alakadar olmayacağını zannetmemelidir. Babiâli’ye karşı en dostane ve samimi vasiyetimiz şu ki yapılması gerekenleri zamanında yapsınlar. Dolayısıyla Osmanlı Devleti sınırlarımız üzerinde kargaşa ve isyanı vahim bir dereceye getirmiş olduktan sonra Bulgaristan artık sadece üzüntüsünü dile getirmekle kalamaz.”

Rumlar ve Sırp lar ise reform çabalarına olumlu bakıyor olmalarına rağmen Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerini arttırmışlardı.

¹¹²⁷ BOA, A.İMTZ.(04). 134/9, Leff 1, H 04 06 1323 (06 Ağustos 1905).

Anlaşılacağı üzere bu ülkeler reformun Makedonya’da başarılı olup olmayacağından ziyade bölgeyi kendi topraklarına katma yolları ile ilgilenmekteydiler.¹¹²⁸

Bölgede yaşayan Hıristiyan unsurlar ile Müslümanlar da reform çabalarına sahip çıkmamışlardı. Hıristiyan unsurlar bu programa güven duymamakta ve derin bir umutsuzluk içerisinde idiler. Nitekim Makedon halkı bu programı “Reformcuk” anlamına gelen “Padarski” kavramı ile ifade ederek kendi çıkarlarını gözetmediği gerekçesiyle eleştirmektedirler. Makedonyalılar, bölgede görev yapmakta olan jandarmaları kendi güvenliklerinin bir garantisi olarak değil, aksine kendi varlıklarına bir tehdit olarak görmüşlerdi. Reformların uygulanmaya başlandığı ilk zamanlarda Makedonya halkı kısmen umutlanmışlarsa da zaman geçtikçe beledikleri neticeyi göremeyince iyice ümitsizliğe kapılmışlar ve gittikçe pervasızlaşmışlardı. Büyük güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda Makedonya’da reform çabası içerisinde olduklarını düşünmeye başlamışlardı.¹¹²⁹ Bölgede faaliyetlerde bulunan batılı misyonerler de Makedon halkının reform çabalarına olumsuz bakmasına etki etmekteydiler. Örneğin, Amerika misyonerleri Rumeli ıslahatlarının uygulanmayacağı iddiasında bulunarak Manastır ve civarındaki Hıristiyan halk arasında yıkıcı propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardı.¹¹³⁰

Makedonya halkının neyi istediği hesaba katılmadan Reform programı uygulamaya geçirilmiş ve bu durum reform çabalarının başarısız olmasını oldukça etkilemişti. Dikkatte alınması gereken bir husus vardır ki bu da Makedonya halkının isteklerinin ne ırkî, ne mezhebî ve ne de tarihî olmadığı idi. Onları huzursuz kılan

¹¹²⁸ Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 97.

¹¹²⁹ Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 98.

¹¹³⁰ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Avrasya*, (Hazırlayan: Ahmet Zeki İzgöer), Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul 2008.

yegâne gerçek her şeyden evvel toplumsal ve bireysel ihtiyaçlarının layıkıyla karşılanabildiği bir coğrafyada yaşamayışları idi. Dolayısıyla Makedonya meselesinin oluşmasında etken rol oynayan husus milliyet meselesi değil, toplumsal ihtiyaçlar meselesiydi. Makedonya Hıristiyan köylülerinin devlete olan bağlılıklarını zedeleyen ve tahammül sınırlarını zorlayan husus beyler tarafından istenildiği gibi angarya işlerinde kullanılmaları ve ağır vergi yükü altında ezilmeleri idi. Bu kadar kötü koşullar altında ve sefalet içerisinde yaşayan köylüler, kavmiyet tartışmasına girerek kendilerinin Bulgar mı, Rum mu, Sırp mı olduklarını düşünüp araştırma olgunluğuna sahip değillerdi. Onların bildikleri ve yapmaya çalıştıkları tek şey bu halden kurtulmak ve keyfi idarenin hâkim olduğu bir devlet çatısı altında yaşamamaktı.¹¹³¹

Makedonya'da yaşayan Müslümanlar ve özellikle de Arnavutlar, reform programı ile birlikte jandarma teşkilatına Hıristiyan unsurlardan da alım olmasına karşı çıkmakla birlikte Ortodoks Hıristiyanlara verilen imtiyazları hazzetmemişlerdi.¹¹³² Arnavutların rahatsızlıklarını dile getirmenin ötesinde bir hareket içerisinde olacaklarına dair izlenimler oluşmaya başlamıştı. Bazı yabancı muhabirlerin rivayetlerine göre Makedonya'da icra edilecek ıslahat uygulamalarına itiraz edeceklerine yemin etmiş bulunan Arnavutları teskin etmek amacıyla Padişah tarafından

¹¹³¹ Selahaddin, *Makedonya Mes'alesi ve Balkan Harb-i Ahiri*, 25.

¹¹³² Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", 99. Müslüman kesimin Jandarma ve polis teşkilatına Hıristiyan unsurlardan da alım olmasına karşı çıkmalarının kuşkusuz kendilerince haklı gerekçeleri vardı. Jandarma ya da polis olarak görev yapacak Hıristiyanlardan bir kısmının komitelere yardım edecek olma ihtimalinin yüksek olması bu gerekçelerden sadece birini teşkil etmekteydi. Nitekim 1906 yılında Rumeli Müfettişliği, Selanik'teki Rum polislerden bazılarının Rum komitelere meyilli oldukları hususunda yetkililere bir telgraf göndererek gerekli tahkikatın yapılmasını istemişti. *BOA, BEO. 2749/206157*, H 30 11 1323 (26 Ocak 1906).

memurlar gönderilmesi de olumlu bir netice meydana getirmemişti.¹¹³³ Özellikle de reform programı çerçevesinde Makedonya halkının silahsızlandırılmasına yönelik uygulamanın gerçekleştirilmek istenmesi Kosova Arnavutlarında büyük bir rahatsızlık meydana getirmişti. Nitekim onlara göre bunun yapılmaya gayret gösterilmesinin amacı kendilerinin Hıristiyan devletlerden birinin egemenliği altına sokulmaya çalışılmasıydı. Mitroviçe'ye yeni Rus konsolosunun gelmesi planının açıklanmasıyla Kosova Arnavutlarında bu hissiyatın iyice pekiştiği döneme rastlıyordu. Başlarında bölgenin önde gelen şahsiyetlerden biri olan İsa Boleti'nin bulunduğu kalabalık bir Arnavut topluluğu, Makedonya toprakları içerisinde uygulanmaya çalışılan reformlara karşı çıkmak ve ayrıca yeni Rus konsolosunu kaçırabilmek amacıyla gösteri düzenlediler. Sayıları 2.000 kişiyi aşan bir grup Arnavut, 30 Mart 1903 tarihinde Mitroviçe'de yer alan Osmanlı garnizonuna saldırı girişiminde bulundu ve bu durumda garnizon askerleri saldırıya topçu ateşiyle karşılık verme mecburiyetinde kaldı. Çatışmalar sürerken Osmanlı mevzilerini dolaşmakta bulunan Rus konsolosu, çarpışmaların sona ermesiyle dışarı çıkıp askerleri ziyaret ettiği esnada bir Arnavut tarafından vurularak ağır yaralandı ve 10 gün sonra yaşamını yitirdi. Makedonya'da 1904 yılının yaz aylarında Mürzsteg programı uygulamaya koyulurken yaşanan bu hadiselerin kısmi etkisiyle de Arnavutların çoğunlukta bulunduğu yerlerde reformların uygulanmasından vazgeçilmişti.¹¹³⁴ Prizren, Priştine ve Mitroviçe Arnavutlarının bahsi edilen ayaklanmaya iştirak etmemeleri, Arnavutların bir bütün olarak daha ileri gitmelerine engel teşkil etmiştir.¹¹³⁵

Reform çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasında etkisi olan diğer bir etken ise Avrupalı devletlerinin reformların uygulanması

¹¹³³ Hilafet Gazetesi, Sayı: 89, 17 Muharrem 1321 (15 Nisan 1903).

¹¹³⁴ Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, 290.

¹¹³⁵ Hilafet Gazetesi, Sayı: 89, 17 Muharrem 1321 (15 Nisan 1903).

hususunda samimiyetten uzak politika ve stratejileri olmuştur. Bu devletler, bölgede yaşam süren Hıristiyan halkların çıkarlarından çok kendi çıkarlarını ve bölgenin paylaşılması durumunda elde edecekleri kazanımların hesaplarını yapmakla meşguldüler. Avrupa devletlerinden her biri Balkanlarda kendi konumlarını mümkün mertebede güçlendirmek için reformları bir fırsat olarak görerek bölgede üstünlük kurma yarışında oldular ve kendi aralarında rekabeti gizli bir biçimde sürdürdüler. Ülkelerin benimsemiş oldukları bu siyaset ve çekişmeler reformların oldukça gevşek bir çizgide seyretmesine sebep olmuştur.¹¹³⁶

XX. yüzyılın ilk yıllarında Makedonya coğrafyası rahat bir biçimde ıslahat programlarının uygulanabileceği ve olumlu neticelerin alınabileceği bir yer olmaktan çıkmıştı. Nitekim Hükümetin yeni tedbirlerine, Hüseyin Hilmi Paşa’nın geniş yetkilerine, adli ve mali ıslahat uygulamalarına, Müslüman ile Hıristiyanlardan müteşekkil karma polis ve jandarma teşkilatının meydana getirilmiş olunmasına rağmen bölge devletlerinin bitmek bilmeyen ihtiraslarının yol açtığı kanlı çatışmalar ve Rusya ile Avusturya’nın sürekli olarak tahriklerde bulunması Makedonya’daki yangını her geçen zamanda daha da alevlendirmekteydi. Bu ıslahat çabalarına rağmen Bulgar komitecilerinin yönlendirdiği çeteler Makedonya topraklarındaki faaliyetlerini devam ettirmekteydiler.¹¹³⁷

Rus-Japon Savaşı dolayısıyla Rusya’nın Bulgarlara olan desteğinin zayıflaması ile birlikte bölgedeki Osmanlı askeri güçlerinin çetelere hızla müdahalelerde bulunmaları, 1905-1906 yıllarında çetecilerin eski güçlerini kaybetmelerine ve Osmanlı güvenlik kuvvetlerinin duruma hâkim olmaya başlamalarına önemli katkılar sağlamıştı. Nitekim Osmanlı kuvvetlerinin 1905 yılından

¹¹³⁶ Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 98.

¹¹³⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 347.

itibaren küçük topçu birlikleri şeklinde bir düzene geçmesiyle müfreze birliklerinin kısa zaman içerisinde eşkıyaya karşı tedbir alması sağlanmıştır.¹¹³⁸ Ancak bütün bunlara rağmen Makedonya topraklarında terör faaliyetlerinde bulunan çetelere karşı mücadelelerinde Üçüncü Ordu birliklerinin yanı sıra ıslahat programları çerçevesinde Avrupalı subayların görev aldığı jandarma teşkilatının da genel itibariyle kayda değer bir başarı elde edemediği görülmüştür.¹¹³⁹

Asker ve jandarmaların eşkıya ile mücadelede beklenen başarıyı sağlayamamasının birçok nedeni vardı. Bu nedenlerden biri köylülerin ve halkın eşkıyayı koruması ve her türlü desteği vermesiydi. Osmanlı askerleri tarafından takip edilen eşkıya, bu takipten kurtulamayacağını anladığı anda çiftliklere ve köylere sığınmakta ve askerlerin eline düşmemeleri için mümkün olduğu kadar ahali tarafından yardım görmekteydiler. Askerler aldıkları istihbarat bilgileri doğrultusunda eşkıyanın saklandığı köyü bulur ve abluka altına alırdı. Eşkıya bireyleri askerin üzerine bomba atarak akşam oluncaya kadar askerleri oyalayıp ne olursa olsun mevkîni muhafaza ederdi. Güneşin batışından sonra köylüler mahsus olarak lamba yakmazlardı ve ortalık karanlıkta kalırdı. Köy halkı karanlıktan istifade ederek çetenin bulunduğu yönün zıt tarafında büyük bir gürültü çıkarırdı. Hilekâr köylüler orada bağırıp çağırdıklarından asker, komitacılar kaçıyor zannederek hep birden o tarafa koşarlardı. Eşkıya da o karışıklık arasında mümkün mertebe az kayıp vererek firar ederlerdi. Asker kendilerine nasıl bir oyun oynandığını anladığı vakit iş işten geçmiş ve düşman dağları aşmış bulunurdu. O saatten sonra askeri müfrezelerin yapacağı başka bir şey kalmazdı. Köyün ileri gelenleri tutuklanarak en yakın cezaevine sevk edilir, ancak çok geçmeden konsolosların devreye

¹¹³⁸ Nizamoglu, "Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)", 15.

¹¹³⁹ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 154.

girmeleri üzerine terhis edilirdi. Askerler köylere sığınan eşkiyaya karşı top ve ağır silahlar kullandığında daha etkili sonuçlar alabilmesine rağmen bu usul Avrupa memurlarının hoşuna gitmediğinden müfreze komutanları tarafından çoğu kez başvurulmazdı. Nitekim top gibi ağır silahlar kullanıldığında masum insanlar zarar görebiliyorlardı.¹¹⁴⁰

Takvimler 1907 yılını gösterdiğinde Makedonya topraklarındaki eşkiyanın takibi ve bunlarla mücadele edilmesi görevini büsbütün olarak askerlerin yürüttüğü ve dolayısıyla jandarmaların bu hususta herhangi bir fayda sağlamadığı söylemleri dâhi ortalıkta dolaşmaktaydı. Bu söylemlerin yaygınlaşması karşısında bir açıklama yapmak mecburiyetinde kaldığı anlaşılan Hüseyin Hilmi Paşa, söylenenlerin gerçeği yansıtmadığını ifade ettikten sonra jandarmaların her tarafta imkân dâhilinde çeteler ile mücadeleye iştirak ettiklerinin meydana gelen çarpışmalara dair peyderpey çekilen telgraflarda yer alan şehit ve yaralı sayısından anlaşılabileceğini de belirtmişti.¹¹⁴¹

Osmanlı güvenlik güçlerinin Makedonya'daki çeteler ile olan mücadelelerinde genel anlamda arzu edilen başarılarla imza atamamalarının en önemli sebepleri arasında buraya sevk edilen genç subayların yeterli seviyede pratik eğitimlere sahip olmamaları ve gerilla savaşlarına oldukça yabancı olmaları gösterilebilir. Çatışmaların giderek artması dolayısıyla endişenin hâkim olduğu Makedonya'da bir yandan da Avrupalı subayların varlığı hem Osmanlı askerleri ve hem de Müslüman ahali arasında yakınmalara sebep olmaktaydı. Nitekim Makedonya'da gerçekleştirilmeye çalışılan ıslahat programları çerçevesinde bölgede yabancı kontrolünün meydana getirilmesi burada yaşayan Müslüman halk kitlelerini oldukça rahatsız etmişti. Bu durum Makedonya'da yaşayan ve bilhassa İlinden isyanından derin bir biçimde etkilenen

¹¹⁴⁰ BOA, Y.PRK.TKM. 50/44, Leff 5, H 21 09 1325 (28 Ekim 1907).

¹¹⁴¹ BOA, BEO. 3145/235946, Leff 3, H 08 08 1325 (16 Eylül 1907).

Müslümanları birtakım siyasi faaliyetler içerisinde olmaya iterek onların Avrupa ve Mısır'da sürgün bir yaşam süren Jön Türklerle aynı safta birleşmelerine yol açmaktaydı. Böylece 1906 yılına gelindiğinde Selanik'te birçok sivil ve asker in iştirakiyle “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” kurulmuş bulunmaktaydı.¹¹⁴²

Mürzsteg Reform Programı'nın Makedonya'da uygulanmasında her ne kadar istenilen başarı elde edilememiş olursa da programın uygulanması esnasında edinilen tecrübe ve birikimler Osmanlı'nın tüm bölgelerinde güçlü bir iç güvenlik teşkilatının oluşturulmasında önemli katkıları olmuştur. Makedonya'da çağın gereksinimlerine göre oluşturulan zabıta teşkilatlanması sonraki yıllarda İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) tarafından da benimsenmişti. Yabancı subaylar vasıtasıyla yerleştirilmeye çalışılan yeni iç güvenlik modeli, İttihatçıların bundan sonraki yaklaşımın şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. İlerleyen zamanlarda devletin birçok bölgesinde bu yeni anlayışın yaygınlaştırılması neticesinde örneğin İzmir ve Beyrut'ta Selanik'teki gibi Polis okulları faaliyete geçirilmişti. Nitekim 1912'de çıkarılan bir kanun ile birlikte jandarma, Harbiye Nezareti bünyesinden çıkarılıp Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmış ve vilayetlerdeki jandarma kuvvetleri de valilerin emrine verilmişti.¹¹⁴³

Uluslararası siyasi ve ekonomi arenasında önemli bir oyuncu olarak ortaya çıkmaya başlayan Almanya ile rekabet etmekte olan İngiltere bu rekabette önde olmak amacıyla Balkan politikasını değiştirmeye başlamıştı. İngiltere bu amaçla bölgede önemli bir ağırlığı bulunan Rusya ile işbirliği yollarını aramaktaydı. Yeniden şekillenen politikaları doğrultusunda hareket eden İngiltere

¹¹⁴² Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 154.

¹¹⁴³ Dikici, “Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 103.

Hükümeti, Makedonya Sorunu'na yoğunlaştı. İngiltere, 3 Mart 1908 tarihinde Makedonya'ya görev süresi bitiminin sadece büyük devletlerin inisiyatifinde olan Müslüman veya Hıristiyan tek bir valinin atanması ve ayrıca buradaki Osmanlı askerlerinin sayısının azaltılması gerektiği yönünde bir genelge yayınladı. Rusya ise Makedonya'da görev yapmakta olan umumi müfettişin görevinde kalması gerektiğini 26 Mart 1908 tarihinde önerdi. Nihayetinde her iki devlet 4 Nisan 1908 tarihinde kendi aralarında bir anlaşmaya vararak yeni ittifakların oluşmasına zemin hazırladılar. İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola arasında 10 Haziran 1908 tarihinde Reval'de bir görüşme gerçekleştirilmiş ve bu görüşmede ele alınan konulardan biri de Makedonya reform programları ve Makedonya topraklarının geleceği hususu olmuştur.¹¹⁴⁴

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bulgar, Rum ve Sırp komiteleriyle sorunların üstesinden gelme hususunda işbirliği içerisinde olmaya gayret göstermesi dolayısıyla çete hareketleri kısa bir zaman için dinmiş olduğundan büyük güçler, Osmanlı Hükümeti'ne Makedonya ıslahatı üzerindeki kontrolün kaldırılmasına karar verdiklerini bildirmişlerdi.¹¹⁴⁵ Nihayetinde Mürzsteg Reform Programı 1909 yılının Eylül ayında resmen son bulmuştur.¹¹⁴⁶ Osmanlı Hükümeti, Jandarma ıslahatı için görevlendirilen yabancı subaylardan bazılarını vazifelerinde tutmaya devam etmişti.¹¹⁴⁷

¹¹⁴⁴ Toprak, "Anglo-Rus İlişkilerinin Yapılandırılması Bağlamında 1908 Reval Görüşmesi", 58.

¹¹⁴⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 366.

¹¹⁴⁶ Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", 95.

¹¹⁴⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 366.

4.3. II. MEŞRUTİYET'İN İLANI SONRASI MAKEDONYA

Selanik merkezli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile merkezi Paris'te yer alan İttihat ve Terakki, 27 Eylül 1907 tarihinde birleşme kararı alarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ismi ile faaliyetlerine devam etmişlerdi. Makedonya vilayetleri merkeze uzak olmaları ve ayrıca daha serbest hareket edilen bölgeler olması hasebiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri faaliyetlerini ya Selanik, Manastır, Resne ve Ohri gibi kentlerde ya da Paris ve Kahire gibi yabancı şehirlerde yürütmekteydiler. Dolayısıyla Makedonya kentleri ülke içinde İttihat ve Terakki Cemiyet'inin en önemli merkezleri olmuştu.¹¹⁴⁸

Cemiyet'in kadrosunda yer alan kişilerin çoğu uzun yıllar boyunca Makedonya'daki çetelere karşı mücadele etmiş bir kesimden ibaretti. Makedonya'daki inkılapçı örgütlerin işleyiş tarzına ve bu örgütlerin ulusal davaları uğruna ne tür etkinlikleri gerçekleştirmeye çalıştığına yakından tanıklık eden Jön Türkler bu sayede bu örgütlerden hem teşkilatlanma hususunda, hem de ideolojik açıdan etkilenererek kendi siyasi düşünce yapılarını bu dönemde olgunlaştırmaya başlamışlardı. Makedonya'daki ulus çatışmalarının en çetin halini aldığı zamanlarda Jön Türkler, bir yandan çetecilerin zararlı faaliyetlerini önleme gayreti içerisinde olurken bir yandan da Sultan II. Abdülhamid'e karşı muhalif tutumlarını giderek artırmaktaydılar. Mevcut koşullar dolayısıyla Makedonya topraklarının Osmanlı hâkimiyetinden çıkma ihtimalinin her geçen gün artması ile birlikte endişeli bir bekleyişin hâkim olması ve ayrıca komitacıların davasını yürüttükleri ulusal kimliklerine sadakatle bağlı bulunmaları Jön Türklerin "Osmanlıcılık" fikrini sorgulamaya ve Türkçülüğü benimsemeye

¹¹⁴⁸ Beste Çakmakkaya ve Alev Duran, "Manastır'ın Unutulmaz Günleri ve Manastır Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 7, 2019, 420.

başlamalarına sebep olmaktaydı. Makedonya topraklarında faaliyet yürüten çetelere yönelik bitmek bilmeyen operasyonlarda kayda değer bir başarının elde edilememesi sonucu gururu incinen asker ve sivillerin de katılmaya başlamalarıyla birlikte Makedonya'da Jön Türk hareketinin yayılması hız kazanmıştı. Aynı duyguları paylaşmaya başlamaları dolayısıyla askerler ile siviller arasında yakın bir ilişki kurulmuş oldu ve böylece Jön Türk subayları, İhtilâl öncesinde Müslüman sivillerin desteğini kazanmakta zorlanmadılar.¹¹⁴⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), kurulduğu tarihten itibaren devletin içindeki ve dışındaki örgütlerle bağlantı kurmaya gayret göstererek bunlara anayasal bir devlet tasavvuru kazandırılmaya çalışılmıştı. İTC'nin en önemli gayesi bu örgütlerin ayrılıkçı tutumlarından vazgeçirilmesini sağlayabilmektir ve bu doğrultuda 1902 ile 1907 yılları arasında gerek yerel ve gerek genel bazda birçok kongre tertip edilmiştir.¹¹⁵⁰ İttihatçılar, komitelerin kendi ulusal hedefleri doğrultusunda Makedonya'da faaliyetlerde bulduklarının farkında olmalarına rağmen II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde Rum, Makedon-Bulgar ve Sırp komitelerinin desteğini kazanmaya gayret gösterdiler. İttihatçılara göre İhtilâl'in başarıya ulaşmasında komitelerin vereceği destek çok önemli bir rol oynayacaktı. Bu hususta bilhassa Makedonya'daki çete faaliyetlerinde başı çeken Makedon-Bulgar örgütlerinin desteğinin sağlanmasına özen gösterildi. Bununla birlikte İttihatçılar, İç Örgüt'ün sağ kanadı üzerinde nüfuzu bulunan Bulgar Hükümeti'ni de ikna etmeye çabalamışlardı.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁹ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 154.

¹¹⁵⁰ Mehmet Hacısalıhoğlu, "Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913)", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt: 13, sayı: 24, 2008, 103.

¹¹⁵¹ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 155.

İTC üyeleri, Reval'de taraflar arasında Osmanlı topraklarının paylaşılmasının müzakere edildiği söylemlerinde bulunarak devletin bu duruma düşürülmesinin sorumlusu olarak Sultan II. Abdülhamid'i işaret etmişlerdi. Sultan II. Abdülhamid, Rumeli topraklarına kök salan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin daha fazla yayılmasını ve etkin hale gelmesinin önüne geçmek adına kendine sadık kişilerin bölgedeki yönetim kademelerinde görev almalarını sağlamış olmasına rağmen bu kişiler de Cemiyet'in üyeleri tarafından ifşa edilerek bastırılmıştı. Müteakip zamanda Kolağası Resneli Niyazi Bey'in isyan ederek dağa çıkmasının ardından Ohri Eyüp Sabri Bey ile Enver Bey de isyan etmişlerdi. Makedonya dağlarında isyan ateşi yakan bu kişiler meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini istemekteydiler. Yönetime başkaldıran Cemiyet üyelerine Rumeli halklarının da destek vermeleri sebebiyle Hükümetin bu isyanları bastırma hususundaki teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştı. Manastır, Üsküp, Selanik, Kosova, Ohri ve Resne'den Sultan II. Abdülhamid'e anayasanın yeniden yürürlüğe konulması ve haliyle Mebusan Meclisi'nin de tekrar aktif hale getirilmesi çağrılarının yer aldığı ardı arkası kesilmeyen mektuplar yollanmaktaydı.¹¹⁵² Durum böyle iken iç ve dış baskılara daha fazla direnemeyen Sultan Abdülhamid, 24 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'in ilan edildiğini bildirmek zorunda kaldı.¹¹⁵³

Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulmasıyla Rumeli'deki ayaklanma hareketlerinin bertaraf edilmesi ve Reval'de bir araya gelen büyük devletlerin müdahalelerinin önüne geçilmesi umulmaktaydı. Osmanlı yönetimi, meşrutiyetin ilanı ile Balkan devletlerinin ve büyük güçlerin Makedonya meselesine

¹¹⁵² Çakmakkaya ve Duran, "Manastır'ın Unutulmaz Günleri ve Manastır Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", 421.

¹¹⁵³ Çayırılı, "İzmir Basınına Göre Makedonya Meselesi (1908-1914)", 9.

müdahale etmeye gerek duymayacaklarını umuyordu.¹¹⁵⁴ İTC’nin bu beklentisinin kısmen İngiltere nezdinde karşılık bulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, İngiltere ile Rusya arasında meydana gelen Reval görüşmelerinden sonra 27 Temmuz 1908 tarihinde İngiliz meclisinde bir konuşma gerçekleştirmişti. O, Padişah’tan Kanun-i Esasi’nin ilan edildiği haberini aldıklarını ve bu gelişmeden oldukça memnun kaldıklarını beyan etmişti. Öyle ki Edward Grey’in bu açıklamalarını merkeze telgrafla bildiren Londra Sefiri, nutuğun kendileri için dostane olduğunu ve o zamana kadar böyle bir muamele görmeye alışık olmadıklarını iletmişti. Grey, son günlerde Osmanlı Hükümeti tarafından alınan etkili tedbirler neticesinde Makedonya’da asayişin sağlandığını ve huzur ortamının hâkim kılındığını ifade etmişti. Çetelerin hızlı bir surette izale edilmesini sağlamak amacıyla gerekli görülen mevkilere taksim edilmek üzere Osmanlı valisinin emri altında kısmen Osmanlı askerlerinden ve kısmen de jandarmadan oluşan ve Makedonya’daki Osmanlı zabitanıyla jandarma kumandanları tarafından tertip edilecek başka bir kuvvetin oluşturulması teklifini diğer büyük devletlere arz ettiklerini açıklamıştı. Ancak şimdiki durumda çetelerin dağılmış olduğu bilgisini aldığını ve böylece vaziyetin böyle devam etmesi durumunda başka bir kuvvette müracaat etmekte bir fayda olmayacağını, basireti elden bırakmayarak Makedonya ıslahatını desteklemek için gayret sarf etmeye devam edeceklerini sözlerine eklemişti.¹¹⁵⁵

Makedonya’daki tarafların silahlı mücadelesi II. Meşrutiyet’in ilanına kadar devam etti ve bu tarihte bir çıkmaza girdi. Makedonya kent ve kırsal kesimlerinin savaştan bitkin düşen halkı anayasa, halkların eşitliği ve daha iyi bir yaşam koşulları

¹¹⁵⁴ Halil İnalçık, Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, 301.

¹¹⁵⁵ BOA, Y.A.HUS. 524/44, Leff 6,7, M 28 Temmuz 1908.

vadeden yeni dönemi sevinçle karşıladılar.¹¹⁵⁶ Nitekim Makedonya'nın birçok yerleşim bölgesinde farklı dini ve etnik gruplara mensup halklar tarafından meşrutiyetin yeniden ilanı gösteri ve şenliklerle kutlandı.¹¹⁵⁷ Makedonya vilayetleri içerisinde bilhassa Manastır adeta II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde en önemli rolü oynamıştı. Dolayısıyla bu gelişmenin en büyük yankıları Manastır vilayetinde hissedilmiş, buradaki halk ve Cemiyet üyeleri tarafından Osmanlı'nın en büyük bayramlarından biri olarak görülerek görkemli şenliklerle kutlanmıştı. Kutlamaların yapıldığı gün kentte Makedonya'nın bazı kesimlerindeki Sırp ve Bulgar ileri gelenleri ile Bulgaristan'dan birkaç yetkilinin de iştirak ettiği ve Cemiyet'in üyeleri tarafından bunların karşılandığı görülmektedir.¹¹⁵⁸

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden kısa bir süre sonra yaşanılmakta olan coşkunun da etkisiyle ve bölgede toplumsal barışın hâkim olmasını temin etmek amacıyla Üçüncü Ordu Komutanlığı tarafından: *“farklı unsurlardan yıllardan beri bozgunculuk faaliyetlerinde bulunmuş olanların silahlarını Hükümete teslim etmeleri koşuluyla affedilmeleri”* yönünde istirhamlarının yer aldığı iki adet telgraf Sadaret'e gönderilmişti. Bu telgraflar üzerine 26 Temmuz 1908 tarihinde Sadrazam Said

¹¹⁵⁶ Georgiadou, “Selanik'in Yunanlıları”, 137.

¹¹⁵⁷ Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 156.

¹¹⁵⁸ Abdülmecid Fehmi, *Manastır'ın Unutulmaz Günleri*, Beynelmillel Ticaret Matbaası, Manastır Rumi 1327/1911, 7-23. 1876 Debre doğumlu olan ve çeşitli memurluk görevlerinde bulunduktan sonra 1908 yılında vilayet gazetesi Manastır Gazetesi'nde sermuharrir muavinliğinde bulunarak bu gazeteye yazılar yazan Abdülmecid Fehmi, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Manastır vilayetinde yaşananları en iyi biçimde yansıtmıştır. Abdülmecid Fehmi'nin Manastır Gazetesi'ndeki yazıları 1911 yılında risale haline getirilerek “Manastır'ın Unutulmaz Günleri” ismiyle basılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası kentte yaşananların birinci ağızdan anlatılması dolayısıyla bu eser oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Çakmakkaya ve Duran, “Manastır'ın Unutulmaz Günleri ve Manastır Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, 417-427.

Paşa’nın başkanlığında toplanan Meclis-i Vükela, eşkıyalık faaliyetlerinde bulunanların silahlarını teslim etmeleri ve bir daha bu tür işlere karışmamaları şartıyla affedilmeleri yönünde kanun çıkarılması kararı aldı. Nitekim 27 Temmuz 1908’de bu karar, “*Rumeli-i Şahanede Tarik-i Şekavede Sülük Edenlerin Bazı Şeraitle Afvları Hakkında İrade-i Seniye*” biçiminde ilan edilmişti.¹¹⁵⁹

II. Meşrutiyet’in ilanı, Makedonya üzerinde yoğunlaşan siyasi hesapların daha farklı bir atmosferde yeniden ele alınmasına zemin hazırladı. Makedonya Sorunu’nun meydana getirilmesinde rolü bulunan taraflar, bu tarihten sonra Makedonya toprakları üzerindeki iddialarını, meşrutiyet yönetimi altında ve yasal düzenlemeler çerçevesinde dillendirmeye gayret göstereceklerdi. Taraflardan her biri bu yeni dönemde rakiplerine karşı daha avantajlı bir konumda olmak amacıyla ülke yönetiminde etkinliği gittikçe artmakta olan Jön Türklere daha yakın durduklarını ispatlama çabasında oldular. Taraflarca çözümden yana samimi olduklarının görülebilmesinin yolunun kendi güdülerinde bulunan eşkıya ve çetecilerin silahlarını Osmanlı kuvvetlerine teslim etmeye zorlanmasıydı. Bu amaçla kısa bir süre içerisinde farklı unsurlara bağlı komitacıardan bazıları, silahlarını teslim etmeye başladılar. Bu hususta ilk olarak Çerçiş liderliğindeki Arnavut komitesinin silahlarını teslim etmesiyle birlikte başlayan süreç sonraki zaman diliminde İMDÖ’nün sol kanadına bağlı Sandaski ve arkadaşları ile Rum ve Sırp komitelerinden bir kısmının da silahlarını teslim etmeye başlamasıyla devam etti.¹¹⁶⁰

Karar sonrası çetecilerin irili ufaklı gruplar halinde dağlardan inmeye başlamaları Makedonya’da yaşayan ve bilhassa terör

¹¹⁵⁹Kemal Yakut, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eşkıyalığın Önlenmesine İlişkin Düzenlemeler”, *Kebikeç*, 2012, 140.

¹¹⁶⁰ Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 156.

eylemlerinde canı yanan farklı halklar tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Örneğin Serez’de teslim olmaya başlayan Rum çeteciler yaklaşık olarak 30.000 kişi tarafından coşkuyla karşılanarak “Yaşasın Türkiye! Yaşasın Yunanistan! Yaşasın Özgürlük! sloganları hep bir ağızdan atılmıştı. Makedonya’nın farklı kesimlerinde katılımın yoğun olduğu gösteriler tertip edilerek haset duygusu ve ihtilaflar devrinin sona erdiği, bundan sonra geleceğe yönelik ümitlerin yeşermeye başladığı havası estirilmeye çalışılmaktaydı. Komitacıların silah bırakmaya başlamaları sonrası şiddet eylemlerinin bir süreliğine kesintiye uğraması Makedonya’da uzun zamandan beri görülmeyen bir huzur ortamının oluşmasını sağlamıştı. Nitekim bu zaman diliminde Makedonya’da suç ve cinayet vakalarında gözle görülür bir azalma meydana gelmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ileri gelenleri, çetecilerin silah bırakmaları dolayısıyla her fırsatta memnuniyetlerini dile getirmekteydiler. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra teslim olmaya başlayan çetecileri karşılayanlardan biri de Enver Bey idi. Enver Bey, komitacıların silahlarını bırakmaya başladıkları yönündeki havadisleri yurt dışındaki gazetelere duyurmaktaydı.¹¹⁶¹

Makedonya topraklarında çeşitli faaliyetlerde bulunan örgütlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkileri ve meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi karşısındaki tutumları birbirinden farklılık arz ediyordu. İTC, ilk örgütlenmeye başladığı dönemlerde Rum Makedonya Komitesi ile yakın ilişkiler içerisinde olarak Bulgar komitelerine karşı onları desteklemişti. İttihatçıların Makedonya ve Balkan topraklarındaki etkinliğinin gittikçe artması Rumlar tarafından bir tehdit olarak algılanmaya başlandı. Yunan Hükümeti ile Patrikhane de Helen menfaatlerine zarar verebilecekleri düşüncesinden hareketle Jön Türk yapılanmasına sıcak

¹¹⁶¹ Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 156.

bakmamaktaydı. Bu sebeple İTC 1907 yılından sonra Rumlara olan desteğini sona erdirdi.¹¹⁶² Dolayısıyla Rum çeteleri, 1908 İnkılâbına şüphe ile bakıyor olmalarına rağmen Yunan yetkililerinden gelen direktifler doğrultusunda silahlarını teslim etmeye razı olarak yasal bir zeminde siyasi faaliyetlerde bulunmaya giriştiler. Bununla birlikte Rum çetecilerin çoğu yeni dönemi geçici görerek meşrutiyet kutlamalarına katılmayı reddedip Yunanistan'a dönmeyi tercih ettiler.¹¹⁶³

Bulgar komitacılar da II. Meşrutiyet'i büyük bir şaşkınlıkla karşıladılar. Ancak Bulgar devrimci örgütü İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yönelik tutumlarında ikiye ayrılmış durumda bulunmaktaydı. 1909 yılının Şubat ayında her ikisi de merkezîyetçi partinin taraftarları olan eski düşmanlar Sandanski ve Tehernopeyeff, Bulgar anayasal kulüplerine karşı anlaşmaya ve birleşmeye karar verdiklerinde Bulgarlar arasında kesin bir bölünme yaşandı. *Bulgar Ulusal Federal Partisi* adı altında güçlerini birleştirerek amaçlarının hem milliyetçi hem de demokratik olduğunu ilan ettiler. Başlıca şehirlerde kulüpler kurdular ve "Makedonya Makedonyalılarıdır" sloganını sahiplendiler. Bunlar, Sırbistan veya Bulgaristan ile herhangi bir dış bağlantıyı reddettiklerini de duyurdular.¹¹⁶⁴

Karşı devrimin başlangıcında Sandanski, Panitza Tehernopeyeff ve arkadaşları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlaşarak ilişkilerini sıcak tutmaya çabalarırken Bulgar meşrutî kulüpleri daha mesafeli bir diyalog kurmayı tercih etmişlerdi. Bu durumda Sandanski partisinin, tüm tarafların bölünmemiş bir Osmanlı uyuğunda ırklar kaynaşmasını hararetle arzuladığına dair

¹¹⁶² Hacısalihioğlu, "Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913)", 105.

¹¹⁶³ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 157.

¹¹⁶⁴ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 30.

güvencelerini dinleyen İTC yönetimi tüm taraflara eşit davranmak yerine Sandanski taraftarlarına yakın durdu. Eski Varhivist örgütün yerini alan rakipleri Meşrutî kulüpler, Bulgar Hükümeti tarafından Makedonya'nın ilhakı için bir araç olarak kullanılmaktaydılar. Diğer taraflar Sandanski'nin büyüdükçe etkilerinin azaldığını görüyorlardı. Köylülere toprak dağıtımını hususunda verdiği sosyalist vaatlerle halk arasında popülerlik kazanan Sandanski'nin Makedonya sorunlarının tartışıldığı ve Osmanlı Hükümeti'nden bazı yetkililerin katıldığı bir resepsiyon düzenlemesi Bulgar kulüplerinin kendilerine olan öfkelerini daha da artırmıştı. Sandanski'nin düşmanları kanun kaçağı muamelesi görerek dağıtılmaya çalışıldı. Bu kişiler hoşlanmadıkları yeni rejim altında kargaşayı teşvik etmeyi umarak onları misillemeye zorlamak amacıyla Bulgarlara saldırdılar.¹¹⁶⁵

Makedonya'da daha önceleri illegal yollardan hareket eden çeteler, meşrutîyetin yeniden ilanı ile birlikte Kanun-ı Esasi'nin getirdiği özgürlükçü ortamdan istifade ile kendilerine "Meşrutîyet Kulüpleri" ismini vererek yasal zeminde faaliyet icra etmeye başladılar. Nitekim meşrutîyet daha yeni ilan edilmişti ki Bulgar Prensi Ferdinand, kendine yakın isimlerden Binbaşı Sarafov'u resmi görevli sıfatıyla Selanik'e göndermiş ve bu kişi kendi akrabalarından Petkovicov ile birlikte "Bulgar Meşrutîyet Kulüpleri"ni kurmuştu. Meşrutîyet kulüplerine dönüşen çeteciler terör eylemlerini durdurmuşlarsa da teşkilatlanmalarını ilga etmeyerek silahlarını muhafaza etmişlerdi ve böylece Osmanlı'nın Bulgarlarla olası bir savaşı durumunda hemen ayaklanmayı planlamaktaydılar. Bulgarların bu faaliyetlerini Rumlar, Ermeniler

¹¹⁶⁵ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 30.

ve Sırlar da takip ederek kendi ulusal isimleriyle meşrutiyet kulüplerini kurmaya giriştiler.¹¹⁶⁶

Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri'nin İdare Heyeti Merkezi Başkanı Toma Karayof tarafından 6 Ekim 1908 tarihinde Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri başkanlarına hitaben yazılan tahrirattan kulüplerin meşrutiyet idaresi ile ilgili olarak kendilerince benimsenen düşünce ve amaçlarının ne olduğu anlaşılabilir. Söz konusu tahriratta özetle şu sözler sarf edilmiştir:¹¹⁶⁷

“Son 10-15 sene zarfında memleketimizde meydana gelen üzücü hadiseler hepimizin kalbinde derin yaralar açmıştır. Köylerde harap olan tarlalar, şehir ve kasabalarda sekteye uğrayan ticaret ve asayişin temin edilememesi hepimizi mahvetmiştir. İşte mazimizi ihtiva eden vakalar meşrutiyetin ilânı ile birlikte ortadan kalkmıştır. Kanun-ı Esasi, farklı unsurlar ve sahip olduğumuz mülklerimiz için yeni bir devir açtı. Öncelikli vazifemiz, Kanun-ı Esasi'nin muhafazasına çalışmak ve tatbik edilmesine tamamen itimat etmektir. Kanun-ı Esasi'nin bize bahşettiği hukuk ve hürriyetin muhafazası uğrunda her türlü fedakârlığı göstermek vazifemizdir. İkinci vazifemiz, ayrılıklar yaşayan mezhepleri muhabbet ile bir araya getirmek ve asayişin idamesi için samimiyetimizle bütün Osmanlıları gayrete davet etmektir. Kulüplerimiz ve Bulgarlar tarafından kimsenin bozucu faaliyetlerde bulunulmasına meydan verilmemelidir. Kanun-ı Esasi ile teyit edilmiş olan hukuk ve hürriyetimizi bozmayacak taarruzlarına hoşgörü ile bakmalıyız. Ancak bozucu taarruzlar vuku bulması durumunda derhal hükümetin himayesine iltica etmeliyiz ki bu da bütün Osmanlıların yapması gerekenlerdir. Zira hükümetin himaye ve müdafaası olmayan yerde hukuk da olamaz. Bu suretle himaye ve müdafaası edilemeyen milletler yine önceki

¹¹⁶⁶ Zafer Koylu, “Makedonya'da Çetelerin Meşrutiyet Kulüplerine Dönüşmesi”, *Bellekten*, cilt: 81, sayı: 291, 2017, 575.

¹¹⁶⁷ BOA, TFR.I.M. 22/2167, Leff 5, R 23 07 1324 (06 Ekim 1908).

dönemde yaşanan kötü hadiseler ve yönetime maruz kalacaklardır.” Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri'nin İdare Heyeti Merkezi Başkanı Toma Karayof tarafından açıklanan bu düşünceler dikkatte alındığında onların meşruti idareye sadık kalacakları ve Osmanlı yönetimine karşı zararlı faaliyetler içerisinde bulunmayacakları hissiyatı hâsıl edecektir. Ancak bir dönem sonra meşrutiyeti ilân ettiren İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından bunun böyle olmadığı anlaşılabacaktır.

Seçim hazırlıklarının başladığı bir dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri Makedonya mücadelesinin tarafları ile ayrı ayrı görüşerek bunların bir taraftan seçimlere ve bir taraftan da meşrutiyet yönetimine yönelik beklentilerinin ne olduğunu anlamaya çalıştılar. Fakat taraflar bu görüşmede gayrimüslimlerin hakları hususunda bir anlaşmaya varamamışlardı. Bilhassa ittihatçıların, meşrutiyetin ilan edilmesinden önce anayasal halklar çerçevesinde gayrimüslim halklara verilmiş birtakım imtiyazları tanımak istemediklerini beyan etmelerine karşılık gayrimüslim grupların ise elde etmiş buldukları birtakım ayrıcalıkları terk etmeye rıza göstermemeleri, taraflar arasında bir uzlaşmanın meydana getirilecek olmasının önündeki en büyük engellerden birini teşkil etti.¹¹⁶⁸

Berlin Antlaşması'nın imzalanması sonrasında Bulgarların ulus olarak en büyük gayeleri Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazandıktan sonra bu antlaşma gereği Prenslik sınırları dışında kalan bütün Bulgarları tek devlet çatısı altında bir araya getirmek koşuluyla milli birliklerini sağlamaktı. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte Osmanlı'da yaşanan siyasi kriz sonrasında meydana gelen uluslararası konjonktür Bulgar Prensiği'ne bağımsızlıklarını ilan etmesi için gerekli cesareti sağlamış ve en nihayetinde 6 Eylül 1908 tarihinde Bulgaristan bağımsızlığını

¹¹⁶⁸ Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 157.

kazanmıştı.¹¹⁶⁹ Bulgaristan’ın bağımsızlığını kazanması dolayısıyla dış politikasında beklemediği bu başarısızlığı yaşayan İttihat ve Terakki Cemiyeti bu tarihten itibaren Rumlara daha yakın durmaya başladı.¹¹⁷⁰

Meşrutiyetin yeniden ilanı sonrasında Makedonya topraklarında yaşayan halklar arasında meydana gelen yakınlaşma ve komitacıların silahlarını teslim etmeleriyle başlayan huzur ve barış ortamı, Bulgaristan’ın bağımsızlığını kazanması gibi bölgede meydana gelen yeni gelişmelerin de etkisiyle kısa bir süre sonra yerini tekrar çatışma ortamına bırakmıştı. Nitekim Makedonya’nın bazı kesimlerinde özellikle Bulgarlar ile Rumlar arasında yeniden kilise ve mektep anlaşmazlığına dayalı olarak çatışmalar baş göstermişti. Örneğin Rum Patrikliği, Selanik’in bazı karyelerinde Bulgar komitacılar ile halkının Rumların kilise ile mekteplerine saldırılar gerçekleştirerek buradaki insanları Eksarhlık idaresi altına girmeye zorladıklarına dair şikâyetlerini 31 Ekim 1908 tarihinde Adliye ve Mezahip Nezareti’ne iletmışti.¹¹⁷¹

4.3.1. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Sorunu’na Yönelik Çözüm Politikaları

II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi yönündeki girişimlerinin başarıyla sonuçlanması sonrasında önemli bir siyasal güç olmaya başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908 yılı sonlarında gerçekleştirilen seçimlerde¹¹⁷² başarılı sonuçlar elde ederek Meclis-

¹¹⁶⁹ Şahin Doğan, “Rus Kaynakları Işığında Bulgaristan’ın Bağımsızlık İlanı”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, sayı: 2, cilt: 9, 2020, 310.

¹¹⁷⁰ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yayınları, İstanbul 1995, 13.

¹¹⁷¹ BOA, TFR. I. MKM. 32/3192, H 23 10 1326 (18 Kasım 1908).

¹¹⁷² İttihat ve Terakki Cemiyeti, gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda parlamentoda her milletin temsil edilmesini istemekteydi. Mesela Ulahlar, Makedonya’nın bütününde parlamentoya kendilerinden milletvekili seçilmesi için yeterli sayıda bir nüfusa sahip olmalarına rağmen, hiçbir seçim bölgesinde

i Mebusan'da birinci parti olarak yer aldı. Cemiyet, Ülke yönetimini bütünüyle idare edecek durumda bulunmuyordu. Dolayısıyla 17 Şubat 1909 tarihinde sadrazamlık görevine başlayan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde kendilerine yakın gördükleri bazı isimlerin bulunmasını sağlayarak ülke içerisindeki sorunlara çözüm olabileceğini düşündükleri programları uygulama fırsatını yakalamış oldu.¹¹⁷³

İttihatçılar nezdinde ülkenin iç sorunları içerisinde çözüme kavuşturulması gereken konuların başında Makedonya meselesi gelmekteydi. Nitekim kendilerinin iktidardaki kaderi bir bakıma bu sorunun halledilmesine bağlıydı. Onlara göre Makedonya Sorunu'nu oluşturan en temel sebepler, bölgedeki ulusal/dini farklılıkların yol açtığı çatışmalar olduğu kadar adil bir yönetimin sağlanamamış olunmasının yanı sıra uygulanan kötü bir yönetim idi. İttihatçılara göre Makedonya'da yaşanan sorunların çözümü bölgede kesinlikle asayişin sağlanmasına bağlıydı ve bunun yolu da unsurlar arasında çatışmaların temel kaynağı olan kilise ve mektep anlaşmazlıkları ile çete faaliyetlerinin bertaraf edilmesinden

bu çoğunluğu sağlayamamaktaydılar. Bunun üzerine İttihatçılar, Ulahların adayı Mişe Efendi'yi destekleyerek milletvekili seçilmesinin yolunu açmışlardı. Bununla birlikte Selanik'te Yahudilerden de bir milletvekili seçilerek parlamentoda neredeyse Makedonya'lı bütün grupların temsilci bulundurması sağlanmıştı. Bu seçimlerde kontrol İttihatçıların elinde olmasına rağmen onlar, bir tarafı baskı altında tutarak diğer tarafı ön plana çıkarmak gibi bir tutum ve davranış içerisinde yer almamışlardı. Seçim sonuçlarına bakıldığında İttihatçıların taraflar arasındaki dengeyi muhafaza etmeye özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu özenin gösterilmesindeki amaç parlamentoda her kesim birbirine yakın bir güçle temsil edilmesi durumunda Makedonya Sorunu'nun çözümü hususunda bütün tarafların "Osmanlı Birliği" ruhuyla hareket etme ihtimalini arttırmaktı. Parlemantodaki milletvekillerinin toplam sayısı hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte 272-288 arasında toplam sayınının 142-147'si Türk (Türk, Kürt, Çerkez vs.), 60'ı Arap, 23-26'sı Rum, 25-27'si Arnavut, 12-14'ü Ermeni, 7'si Slav, 5'i Yahudi ve ve 1'i Ulah'lardan oluşmaktaydı. Hacısalihioğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, 274.

¹¹⁷³ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 158.

geçiyordu.¹¹⁷⁴ Nitekim Makedonya'da kısa bir süre devam eden yalancı kardeşlik ortamı bozulmaya başlamış, Bulgar, Sırp ve Rum çeteleri gizli veya açık bir biçimde faaliyetlere tekrar başlamıştı.¹¹⁷⁵ Yunan ordusu subayları köylüleri Patrik tarafına çekmeye çalışmakla birlikte kılık değiştirerek ülke çapında seyahat etmeye başladı. Bulgarlar ise Osmanlı ile Bulgaristan arasında muhtemel bir gerginlik çıkma olasılığına karşı Selanik, Serez ve Manastır çevresinde silahlanıyor ve başka çeteler oluşturuyordu. Buna karşılık Müslümanlar da silahlanmaya gayret göstermeye başlamışlardı.¹¹⁷⁶ Bu durum Makedonya işlerine tekrar karışmak için bahane arayan Avrupa devletlerine istedikleri fırsatı vermiş oluyordu.¹¹⁷⁷ Bu sebeple Makedonya Sorunu'nun çözümü için kaybedecek vakit olmadığından Hükümet bazı tedbirler almaya başladı.

4.3.1.1. Cemiyetler Kanunu

Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinden sonra çeteler dağdan inerek yasal zeminde ulusal kulüpler meydana getirmişlerdi. Makedonya mücadelesinde taraf olan unsurlar ve özellikle de Bulgarlar tarafından Makedonya topraklarında çok sayıda ulusal kulüp faaliyete geçirilmişti. Ardı sıra kulüplerin kurulmasındaki gaye silahlı çatışmalar ile yürütülen Makedonya mücadelesine bundan böyle seçimlerle devam edebilmektir. Ancak ulusal kulüp organizasyonlarını kuranlar gizli bir vaziyette silahlanmakla birlikte ayrılıkçı eylemlerde bulunmaktan da geri durmamaktaydılar. İttihat ve Terakki yönetimi bir süre sonra bu siyasi organizasyonların asıl gayelerinin ne olduğunu fark ettikten

¹¹⁷⁴ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 159.

¹¹⁷⁵ Ahenk Gazetesi, 8 Ekim 1912.

¹¹⁷⁶ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 29.

¹¹⁷⁷ Ahenk Gazetesi, 8 Ekim 1912.

sonra bunlarla etkili bir mücadele yöntemi arayışı içerisine girmişti.¹¹⁷⁸ 1909 yılının Nisan ayında, muhtelif isim ve maksatlarla kurulmuş olan cemiyet ve kulüplerin gün geçtikçe zararlı faaliyet ve etkinliklerini artırdıkları gerekçe gösterilerek bunlar için vakit kaybedilmeksizin bir nizamname hazırlanması gerektiği bildirilmişti.¹¹⁷⁹ İdareciler tarafından, bir nizamnamenin hazırlanmasına kadar olan süreçte cemiyet ve kulüplerin asayişini bozucu bir durum meydana getirme olasılığına karşın zabıtalara teyakkuzda bekletilmesi lüzumunun hâsıl ettiği belirtilmişti.¹¹⁸⁰

Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri'nin sahip olduğu düşünce yapısını ve nasıl bir düzen arzu ettiklerini anlamak önem arz etmektedir. Bu hususta fikir edinebilmek için Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri İttihadı'nın programına bakılmalıdır. Nitekim bu programda Osmanlı yönetimine birçok alanda talepler sunmuş oldukları anlaşılmaktadır. Bu taleplerinden bazıları özet olarak aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:¹¹⁸¹

1. Kanun-ı Esasi ulus egemenliği esası üzerinde temellendirilmelidir. Bunun için öncelikle 20 yaşını dolduran her Osmanlı vatandaşı doğrudan doğruya seçme hakkına sahip olmalıdır. Mebuslar kanun teklifinde yetki sahibi olmalıdırlar. Nazırlar, Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olmalıdırlar. Meclis-i Ayan lağvedilmelidir. Kişilerin serbestçe düşünme, konuşma ve bir araya gelmeleri garanti altına alınmaları gereklidir.
2. İdari taksimatın ilki olan nahiyelere mahalli idare statüsü verilmesi, nahiyelerin kazalarla iletişimi çoğunluk ahalinin konuştuğu lisanla olması ve nahiyenin iç işleri

¹¹⁷⁸ Hale Şıvgın, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", *Gazi Akademik Bakış*, cilt: 6, sayı: 11, 2012, 9.

¹¹⁷⁹ *BOA, ZB. 331/78, R 21 01 1325 (03 Nisan 1909).*

¹¹⁸⁰ *BOA, DH.MKT. 2793/1, Leff 4, H 21 03 1327 (12 Nisan 1909).*

¹¹⁸¹ *BOA, TFR.I.M. 22/2167, Leff 1, H 10 09 1326 (06 Ekim 1908).*

- için bu lisanla beraber azınlığın konuştuğu lisanın da resmi kılınması,
3. Süresi az olması koşuluyla askerlik hizmetinin bütün Osmanlı tebaasına yayılması ve bu hizmetin kendi bölgelerinde yerine getirilmesi,
 4. Eğitim ana dilde verilmeli ve mali idadi mekteplerinde Türkçenin esaslı bir surette öğretilmesiyle bu mektep mezunlarının resmi mektep mezunlarıyla aynı hukuka sahip olmaları,
 5. Osmanlı Bulgarların mezhep ve tahsil hususunda sahip oldukları hukukun muhafazası ve bekası,
 6. Temyiz mahkemeleri ve nezaretler hariç olmak üzere devlet dairelerinden her birine ahalinin kendi lisanlarıyla dilekçe takdimine hakları olması,
 7. Devlet tarafından alınan her türlü karar, kanun, nizam ve emirlerin Türkçeden başka Osmanlı’da yaşayan farklı unsurların konuştukları lisanıyla neşr edilmesi ve ilan edilmesi,
 8. Devlet memurları dâhil herkesin mahkeme kararlarına tabi tutulması ve siyasi suçlar hakkında idam cezasının kaldırılması,
 9. Miras ve vasiyet hakkında genel bir kanun çıkarılması,
 10. Emlak ve arazinin özel ve vakıf olarak taksimi, vakıflar için özel kanun neşri,
 11. Ziraat iktisad sandıklarının meydana getirilmesi için devletçe yardımda bulunulması,
 12. Gayri meşru bir şekilde kullanılmakta olan emlak ve arazinin sahibine iadesi,
 13. Yeni usul üzere resmi ziraat, zanaat ve ticaret mekteplerinin açılması,
 14. Ziraat ve sanayi bankalarının tesis edilmesi,
 15. Vergilerin adalet ve eşitlik ilkesine göre çıkarılması,
 16. Bayındırlık ve maliyede yabancılara imtiyaz verilmemesi.

Cemiyetlerin tümünden serbest bırakılmasının tehlikeli bir vaziyet teşkil ettiği ve bu sebeple cemiyetlerin bir kanuna tabi kılınmasıyla herkesin keyfine göre bir cemiyet oluşturmasının önüne geçmek adına hazırlanan taslak 19 Haziran 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan'a sunulmuş ve en nihayetinde 16 Ağustos 1909'da kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Böylece *Cemiyetler Kanunu* Türk tarihinde derneklerle ilgili ilk kanun olma özelliğine sahip olmuştur.¹¹⁸²

Cemiyetler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte Makedonya topraklarında faaliyet gösteren bütün meşrutiyet kulüpleri kapatıldı.¹¹⁸³ Bu yasanın kapsamı öğrenildiğinde Hıristiyan nüfus arasında genel bir şaşkınlık yaşandı. Bunun, kendilerini anayasal düzende elde ettikleri temel haktan mahrum ettiğinden yakındılar. Hıristiyanlar, mevcut kulüplere dokunulmaması gerektiğini çeşitli vasıtalarla dile getirdiler. Onlar, kulüplerin kapatılmasının, üyelerini gizli yapılar meydana getirmeye yönlendirmekten başka bir işe yaramayacağına işaret ettiler. Bulgarlar, yasanın bütünüyle kendilerini hedef aldığını söyleyerek şikâyetlerde bulunmuşlardı.¹¹⁸⁴

Artan provokasyonlar altında Bulgar anayasal kulüpleri kendi üyelerini kontrol etmekte ve partizanlarının öfkesini dizginlemekte zorlanmıştı. Eylül ayında Selanik'te düzenledikleri yıllık kongrede okullar ve kiliseler ile ilgili önemli sorunların çözüme yakın olmadığından, 1903'ten beri kendilerinden alınan toprakların hiçbirinin iade edilmediğinden ve tarım ile mali alanlarda acilen reform yapılması gerektiğini dillendirdiler. Konferanstan sonra

¹¹⁸² Zehra Arslan, "Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan'da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/11, 2010, 59.

¹¹⁸³ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", 9.

¹¹⁸⁴ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 31.

Bulgar kulüplerinin başkanı M. Karayovoff Sofya'ya gitti ve orada gizli komite liderlerinden bazılarını sınır dışı etmesi için Bulgaristan Hükümeti'ni ikna etmeye ve Bulgar sınırındaki çetelerin oluşumunu engellemenin yollarını bulmak için çabaladı. Ancak Sandanski ile yakın ilişkileri bulunan Hükümet yetkilileri kulüplerin çabalarına inanmadı. Ağustos ayı sonunda Sandanski'ye yönelik başarısız bir suikast girişimi, Bulgar basınının saldırıları ve kulüplerin Hükümet politikalarını eleştirmelerinin yanı sıra grup liderleri arasında yeni faaliyetler olduğuna dair haberlerin yayılması İttihat ve Terakki yönetimin şüphelerini yeniden artırmıştı. 28 Aralık 1909 tarihinde M. Karayovoff İstanbul'a gelerek yetkilileri sözlü olarak ikna etmeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştı. Talat Bey'in, kulüp başkanları ile olan dostluk tekliflerine sıcak bakmadığı anlaşılmıştı. M. Karayovoff, umutsuzluk içinde Selanik'e geri dönmüştü.¹¹⁸⁵

Manastır vilayetinde kanun hükümlerine bilhassa Bulgarlar katiyen riayet etmeyeceklerini beyan ederek komite adı altında teşkil edilmiş eski kulüplerini devam ettirme gayreti içerisinde olmuşlardı. Bulgarlar 28 Kasım 1909 tarihinde Manastır Bulgar Kilisesi civarında bir miting tertipleyerek kanunun 4. maddesinin meşrutiyete ters düştüğü söylemlerinde bulunup bu maddenin kaldırılmasını talep etmişlerdi.¹¹⁸⁶

Manastır'da faaliyetleri sonlandırılan Sırp, Bulgar, Arnavut, Ulah ve Yahudi kulüplerinin valiye ilettikleri ortak protestosuna Rum kulübünün de katılım göstermesiyle birlikte Makedonya'da ilk kez Rum, Bulgar ve Sırp yakınlaşması ve ittifakı görülmüş oldu. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra propagandacıların kontrolünde bulunan kulüpler açık mücadelenin sürdürülemez

¹¹⁸⁵ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 32.

¹¹⁸⁶ BOA. DH.MUI. 44/46, Leff 7, H 14 12 1327 (27 Aralık 1909).

duruma geldiğini görerek yeniden çete faaliyetleri icra etmeye başladılar.¹¹⁸⁷

4.3.1.2. Çeteler Kanunu'nun Çıkarılması ve İstilaat Komisyonları ile Takip Taburlarının Oluşturulması

XX. yüzyılın ilk 7 yılı geride kaldığında gayrimüslim unsurlar tarafından desteklenen çeteler, Makedonya topraklarındaki faaliyetlerine bütün hızıyla devam etmekte olup bu topraklarda normal bir yaşam sürdürmenin imkânsız olmasına yol açıyorlardı. Öyle ki bu topraklarda çeteler tarafından neredeyse her gün farklı sebeplere istinaden cinayetler işleniyordu. Sadece 1907 yılının ilk ayından aynı yılın Ağustos ayının sonuna kadar olan süreçte Bulgar çeteleri tarafından Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin kısmi bölgelerinde 182 Bulgar, 105 Rum, 18 Sırp, 6 Ulah ve 66 Müslüman öldürülmüştü. Böylece Bulgar çeteleri tarafından 6 ay gibi kısa bir sürede Makedonya'da yaşayan 376 kişi öldürülmüş ve 113 kişi ise yaralanmıştı. Aynı şekilde Rum çeteleri tarafından 36 Rum, 167 Bulgar, 15 Ulah ve 21 Müslüman katledilmişti. Böylece Rum çeteleri tarafından çeşitli unsurlardan 239 kişi öldürülmüş ve 101 kişi yaralanmıştı. Sırp çeteleri tarafından Sırp'lardan 2 ve Bulgarlardan ise 23 cinayet işlenilmiş ve 9 kişi de yaralanmıştı. Ulah çeteleri, Ulahlardan 6, Rumlardan 3, Bulgarlardan 1 ve Müslümanlardan ise 2 kişiyi öldürmüş olmakla birlikte 2 kişiyi de yaralamıştı. Bilhassa Bulgar, Rum ve Sırp'lar tarafından teşkil edilen çetelerin türlü şiddet ve baskılarına maruz kalan bir kısım Müslümanlar da kendi savunma güçlerini meydana getirmiş ve karşı saldırılarda bulunmuşlardı. Bahsedilen süre içinde bu

¹¹⁸⁷ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", 9.

savunma güçleri tarafından üç vilayette 48 Bulgar, 4 Rum, 4 Sırp ve 3 Ulah olmak üzere toplam 59 kişi öldürülmüştü.¹¹⁸⁸

Çeteler, Makedonya topraklarında neredeyse her gün cinayetler işlemekle birlikte kendilerine düşman olarak gördükleri her millete ait evleri de yakmaktaydılar. Nitekim 1907 yılında sadece bir ayda Bulgarlar tarafından Rumlara ait Selanik'te 6 ve Manastır'da ise 115 ve Sırlara ait Manastır'da 16 ve Kosova'da ise 3 olmak üzere toplamda 136 hane yakılmıştı. Aynı şekilde Rumlar tarafından Manastır'da Bulgarlara ait 25 hane ve Sırp tarafından Bulgarlara ait Manastır'da 23 ve Kosova'da ise 4 hane ateşe verilmişti.¹¹⁸⁹

Çetelerin cinayet, suikast ve ayrıca kent yaşamındaki siyasi, sosyal ve ekonomik dengeleri sarsıcı eylemleri dolayısıyla sıklıkla Osmanlı güvenlik güçleri ile çete mensupları arasında çatışmalar yaşanmaktaydı. Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri sınırları içerisinde 1907 yılının başından aynı yılın Ağustos ayı sonuna kadar Bulgarlarla 33 çatışma meydana gelmiş ve bu çatışmalarda Bulgar çete üyelerinden 230 kişi öldürülmüş olmakla birlikte Osmanlı güvenlik güçlerinden toplam 24 şehit ve 35 yaralı olmuştur. Aynı zamanda Rum çeteleriyle yaşanan 14 çatışmada Rum çete mensuplarından 87 kişi öldürülmüş, 9 kişi yaralanmış ve 21 kişi ise sağ ele geçirilmiştir. Osmanlı askerlerinden şehit sayısı 10 ve yaralı sayısı ise 20 olarak kayıtlara geçmiştir. Sırp çeteleriyle 7 çatışma vuku bulması sonucunda Sırp çete mensubundan 42 kişi öldürülmüş, 3 kişi yaralanmış ve 7 kişi ise sağ ele geçirilmiştir. Buna mukabil 2 Osmanlı askeri şehit düşmüştür. Anlaşılabacağı üzere sadece 6 ay gibi kısa bir süre içerisinde Osmanlı güvenlik güçleri ile Bulgar, Rum ve Sırp çeteleri arasında toplamda 54 çatışma

¹¹⁸⁸ BOA, TFR.I.A. 37/3638, H 22 01 1326 (25 Şubat 1908).

¹¹⁸⁹ BOA, HR.TH. 355/28, Leff 5, M 24 11 1907.

gerçekleşmiş ve bu çarpışmalarda 359 çete mensubu öldürülmüş ve 36 Osmanlı askeri şehit olmuştur.¹¹⁹⁰

Makedonya'daki ırkların birbirlerine olan düşmanlığı, 1909 yılına gelindiğinde de azalmamıştı. Yunanlılar, Bulgarlar, Sırlar ve Ulahlar silahlarını ellerinde tutuyor, karşı propagandalarını sürdürüyor ve özellikle Bulgarlar ikna etmek yerine ahaliye zorla taraf değiştirterek mevcut şartların sürdürülmesine çaba sarf etmekteydiler.¹¹⁹¹

Makedonya'da şiddet eylemlerinin devam etmesi Meclis-i Mebusan'ın en önemli gündemini teşkil etmekteydi. Mebusların Makedonya ahvali ile ilgili teferruatlı bilgiler edinmek istemeleri neticesinde Dâhiliye Nazırı olarak görev yapmakta olan Hüseyin Hilmi Paşa 30 Ocak 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan'da çete faaliyetleri ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmuştu. Meclisteki tartışmaların gittikçe şiddetlenmesi Osmanlı Hükümeti'nin Makedonya Sorunu'nu acil olarak gündemine almasını beraberinde getirmişti. Makedonya Sorunu'nu oluşturan iki temel husus olan kilise ve mektepler sorununu bir çözüme kavuşturmak ve çete faaliyetlerini bertaraf etmek amacıyla Meclis-i Vükela, 18 Şubat 1909 tarihinde yasal düzenlemeler yapılması için Şura-yı Devlet'e bildirimde bulunmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti de kilise ve mektep anlaşmazlıkları ile çete faaliyetlerine yönelik yasa tasarıları hazırlamaları için özel bir komisyon oluşturulması talimatını vermişti. Fakat kısa bir süre sonra meydana gelen 31 Mart Ayaklanması sebebiyle yapılması düşünülen bu düzenlemeler ikinci planda kaldı.¹¹⁹²

¹¹⁹⁰ BOA, TFR.I.A. 37/3638, H 22 01 1326 (25 Şubat 1908).

¹¹⁹¹ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 29.

¹¹⁹² Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 160-161.

Makedonya vilayetlerinde bozgunculuk faaliyetlerinde bulunan farklı milletlere ait çeteler içerisinde sayısal çoğunluğu elinde bulunduran taraf Bulgar çeteleri idi. İktidarda bulunan Bulgar kabinesi 1907 yılı itibariyle bundan böyle Bulgaristan'da çeteler teşkiline ve bunların Osmanlı topraklarına geçmelerine müsaade etmeyeceklerine dair taahhütte bulunmuştu.¹¹⁹³ Ancak verilen bu sözler tutulmuyor ve dolayısıyla bu topraklarda çeteler faaliyetlerini sürdürmeye devam ediyorlardı.

1909 yılının Ekim ayında “*Rumeli Vilâyâtında Şekâvet ve Müfsidetin Men'i ve Mütecâsirlerinin Ta'kib ve Te'dibi Hakkında Kânun-ı Muvakkat*” adında bir kanun çıkarılmıştı ve bu kanuna kısaca *Çeteler Kanunu* adı verilmişti. Bu kanun kısa bir süre sonra Osmanlı'nın bütün vilayetlerinde geçerli olmak üzere “*Şekâvetin Men'i ve Mütecâsirlerinin Ta'kib ve Te'dibi Hakkında Kânun-ı Muvakkat*” adını almıştı. Osmanlı'nın Balkan topraklarında asayiş ihlal eden ya da eşkıyalık faaliyetlerinde bulunarak huzur ortamını bozmaya teşebbüs edenler ile bunları destekleyenler bu kanuna göre takip edilerek cezalandırılacaktı.¹¹⁹⁴ Çeteler Kanunu'nun sadece siyasi suç işleyenleri değil aynı zamanda bozgunculuk faaliyetlerinde bulunanları da kapsadığı belirtilmişti.¹¹⁹⁵ Kanun ile birlikte sadece Rumeli'de değil, Osmanlı'nın bütün topraklarında asayişin temin edilmesi amaçlanmıştı.¹¹⁹⁶ Kanuna göre eşkıya takibinde görev icra etmek üzere her vilayette seyyar jandarma

¹¹⁹³ BOA, DH.MUİ. 28/31, H 09 10 1327 (24 Ekim 1909).

¹¹⁹⁴ Mehmet Çanlı, “Balkanlarda Komitacılık ve Çetecilik: II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Oturumlarında Yapılan Tartışmalar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6/4, 2017, 2841.

¹¹⁹⁵ BOA, DH.MUİ. 80/11, H 28 09 1327 (13 Ekim 1909)

¹¹⁹⁶ BOA, HSDTFR1, 2/48, leff 5, H 04 01 1328 (16 Ocak 1910).

taburlarının kurulması kararlaştırılmış ve bu göreve gönüllü olarak katılmak isteyenlere izin verileceği bildirilmişti.¹¹⁹⁷

Çeteler kanunu ile birlikte Rumeli’de ve dolayısıyla Makedonya topraklarında çete üyesi oldukları ya da silahlı eylemlerde buldukları belirlenen kişiler ile liderlerine ağır cezalar verilecek olmasının yanı sıra bunların aileleri de mesul tutulacaktı. Ayrıca eşkiyaya yardım edenlerin de cezalandırılması kanunun hükümleri arasında yer almıştır.¹¹⁹⁸ Kanuna göre çete üyeleri ile yardımda bulunanlar divan-ı harplerde yargılanacaklardı.¹¹⁹⁹ Makedonya topraklarında çete eylemlerinin giderek artması dolayısıyla yerel idarecilerin bu gidişata son verilmesini sağlayacak bir düzenleme beklentisi içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Kosova valisi tarafından vilayetin farklı kesimlerinde Bulgarlar ile Sırp lar arasında milliyet ve mezhep meseleleri sebebiyle çatışmaların artış gösterdiği gerekçesiyle Çeteler Kanunu’nun bir an önce vilayette tatbik edilmesi gerektiği bildirilmişti.¹²⁰⁰ Çeteler Kanunu’nun hükümlerinin Makedonya topraklarında uygulanmaya başlaması 1909 yılının Ekim ayı itibarıyla oldu. Bu kapsamda Makedonya’nın farklı kesimlerinde sıkıyönetim ilan edilmekle birlikte suçluların yargılanacağı divan-ı harpler kuruldu. Bununla birlikte çetecilerin izlenmesi için *İstilaat komisyonları* ile takip taburları oluşturulmaya geçildi.¹²⁰¹

Rumeli vilayetlerinde asayişin sağlanması için çıkarılan Çeteler Kanunu kapsamında *İstilaat komisyonları* oluşturulmuş ve

¹¹⁹⁷ Çanlı, “Balkanlarda Komitacılık ve Çetecilik: II. Meşrutiyet Dönemi Meclisi Mebusan Oturumlarında Yapılan Tartışmalar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme”, 2841.

¹¹⁹⁸ Şıvgın, “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, 9.

¹¹⁹⁹ Takvim-i Vekayi, 19 Eylül 1325.

¹²⁰⁰ BOA, DHMÜ. 17/25, H 17 09 1327 (02 Ekim 1909).

¹²⁰¹ Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 165.

bu komisyonun bünyesinde takip müfrezeleri teşkil ettirilmişti. İstilaat komisyonlarıyla takip müfrezeleri tarafından yakalanan eşkıya ve bunlara yardım edenler hakkında icra edilmesi gereken sorgu ve tutuklanmaları hususunda adliye memurlarına düşecek vazifenin tam olarak ne olduğu ile ilgili yetki karmaşasının yaşandığı Adliye Nezareti'nin 1909 yılının Kasım ayındaki yazışmalarından anlaşılmaktadır. Nitekim Adliye Nezareti tarafından gönderildiği anlaşılan 11 Kasım 1909 tarihli bir yazışmada bozgunculuk faaliyetlerinde bulunanlar hakkındaki tahkikatının tamamen divan-ı harbe ait olup, adliye memurlarının bu husustaki vazifelerinin yalnız divan-ı harbe aza sıfatıyla iki zatın bulunmasından ibaret bulunduğu belirtilmiştir. Yazışmada ayrıca Selanik vilayetinden alınan 2 Kasım 1909 tarihli telgrafta vilayet merkezinde bulunan divan-ı harbin tahkikat icrası için vasıtalarının olmadığı ve bu sebeple mahallerdeki tahkikatların adliye memurları tarafından icra edilmesi ve evrakının fezlekesiyle birlikte divan-ı harbe gönderilmesi gerektiği görüşlerine yer verilerek Adliye memurlarına düşecek vazifenin Çeteler Kanunu'nda belirtilmediğinden bu kararın kanuna özel bir madde ile eklenmesi gerektiği görüşü bildirilmişti.¹²⁰² Adliye Nezareti'nin bu husustaki taleplerinin 16 Kasım 1909 tarihinde Meclis-i Mahsusu Vükela'da görüşülerek ilgili maddenin kanuna eklenmesi kararının alındığı görülmektedir.¹²⁰³

Çeteler Kanunu çerçevesinde Rumeli vilayetlerinde oluşturulan takip taburları zabitan ve efradının maaşları ile istilaat komisyonlarının maaş ve masrafları için yıllık 600.000 kuruşun sarf edildiği anlaşılmaktadır.¹²⁰⁴

1912 yılına gelindiğinde İstilaat komisyonlarının varlığının devam ettirilmesine gerek olup olmadığı hususunda görüşler

¹²⁰² BOA, BEO. 3667/274965, H 09 11 1327 (22 Kasım 1909).

¹²⁰³ BOA, MV. 134/1, H 03 11 1327 (16 Kasım 1909).

¹²⁰⁴ BOA, BEO. 3815/286052, H 19 10 1328 (24 Ekim 1910).

bildirilmişti. Nitekim 1912 yılının Eylül ayının son günlerinde Dâhiliye Nazırı tarafından Sadrazama gönderilen yazıda Edirne, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde teşkil edilen İstilaat komisyonlarının vazifesini mülki memurlarının üstlenmesi gerekirken askeri kesimden memur ve azaların istihdam edilmeleri dolayısıyla askerlerin asıl vazifelerini yapmalarına gölge düşürüldüğü belirtilmişti. Ayrıca lüzumsuz harcamaların olduğu gerekçesiyle bu komisyonların lağvedilmesi ve böylece bu uğurda her yıl sarf edilmekte olan 600.000 kuruşun bir kısmının vilayetlerin başka ihtiyaçları için kullanılması ve geri kalanının ise ihtiyaten elde tutulması gerektiği ifade edilmişti.¹²⁰⁵

Dâhiliye Nazırı tarafından 1912 yılının Ekim ayında Rumeli vilayetlerindeki İstilaat komisyonlarının devam ve vazifelerini yapıp yapmadıkları, varlığında istifade edilip edilmediği, azalarının kimlerden ibaret bulunduğu ve bundan sonra devamlarına lüzum olup olmadığı mahallerinden sorulmuş idi. Alınan cevaplar, Selanik'te daha önce iki azadan oluşan bir komisyon var iken nizamiye ve jandarma zabitanından olan azalarının kıtalarına gitmeleri hasebiyle komisyonun ortadan kalktığı, Manastır'da ise esasen teşkil edilmemiş olduğu ve Kosova'ya gelince orada vaktiyle bir yüzbaşı ile bir jandarma binbaşı ve bir de polis komiserinden oluşan bir komisyon teşkil edilmiş iken varlığından hiçbir fayda görülmediği cihetle lağvedilmiş olduğu şeklindeydi.¹²⁰⁶ Anlaşılacağı üzere Dâhiliye Nazırı, bu komisyonların lüzumsuz olduğu gerekçesiyle bir bütün olarak lağvedilmesini Sadaret makamından talep etmişti.

Çeteler Kanunu'nun Makedonya'da uygulanmaya geçilmesinden kısa bir süre sonra bölgedeki halkın silahsızlandırılması için de birtakım uygulamalara geçildi ve 1910 yılının yaz aylarında bu durum geniş çaplı olarak devam etti.

¹²⁰⁵ BOA, BEO. 4088/306575, H 16 10 1330 (28 Eylül 1912).

¹²⁰⁶ BOA, BEO. 4102/307588, H 10 11 1330 (21 Ekim 1912).

Çetelerin halktan gördüğü desteğin önüne geçmek ve asayişini temin etmek amacıyla Makedonya topraklarının genelinde halkın elindeki silahların toplatılmaya başlanması kısa süre içinde büyük tepkilere neden olmuştu. Bölgede silahların toplatılmasına yönelik gayretler, mücadele içerisinde olan tarafların sert bir direnç göstererek silahlarını mümkün olduğunca korumaya çalışmaları ve meydana gelen bazı baskılar neticesinde bu uygulamadan bir bütün olarak başarı elde edilememişti. Ayrıca silahların toplatılmaya çalışılması sürecinde yaşanan bazı şiddet olayları bölgede İttihatçı yönetime karşı tepkilerin oluşmasına yol açmıştı.¹²⁰⁷

Çeteler Kanunu dolayısıyla yürürlüğe konulan bazı sert tedbirler sayesinde Makedonya topraklarını mesken edinmiş çok sayıda çete bertaraf edilebilmişse de Makedonya coğrafyası çete istilasından tam anlamıyla temizlenememişti. Nitekim 1910 yılının Haziran ayında Siroz’da meydana gelen ve özellikle de Rum kamuoyunda büyük bir yaygara ile karşılanan olaylar silsilesi, neden bu temizliğin bir bütün olarak başarıya ulaştırılamadığını gözler önüne seren örneklerden sadece birini teşkil etmektedir. Olayın akışı şu şekilde gerçekleşmişti: 7 Haziran günü Siroz’un Oralık köyünde pazardan dönen 4 Müslüman pusuya düşürülür ve bunlardan biri hayatını kaybederken bir diğeri yani köyün imamı olan Hafız Hüseyin Efendi ise çete mensuplarının eline düşer. Geriye kalan iki kişi ise kendilerini kurtaramaya muvaffak olarak köye sığınmışlardı. 2 ya da 3 gün sonra Hüseyin Efendi’nin cesedi bir buğday tarlasında bulunur. Bu olaydan birkaç gün sonra yakınlardaki köylerin birinde değirmenci bir Arnavut bıçaklanmak suretiyle öldürülürken Demirhisar’a bağlı köylerin birinde de bir Yörük çocuğunun cesedi nehirde bulunur. Güvenlik güçleri bu cinayetlerin faillerini bulmaya çalışırken Dimetriç köyünde köylülerin rivayetlerine göre 7-8 kişi köye gelerek köyün

¹²⁰⁷ Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 171-173.

mevdanında oturmakta olan ahalinin üzerine ateş eder ve kaçarlarırken de evlerinin önünde oturmakta olan bir ailenin bireylerine de ayrıca ateş açarlar. Bu aile bireylerinden 3'ü yaralanırken biri de sonradan yaşamını yitirir. Bu son olay üzerine köylerde “Müslümanlar Hıristiyanlardan intikam alıyorlar” gibi söylentiler dolaşmaya başlar. Bazı Rum gazeteleri “Müslümanlar Hıristiyanları kesiyorlar” başlıklı haberleri manşetten vererek ortalığı yaygaraya vermişlerdi. Hükümet yetkilileri bir yandan bu cinayetleri çözmek için tahkikata girişirken bir yandan da köylerde ve özellikle de cinayetlerin yaşandığı yerlere yakın mevkilerde silah toplamaya başlamıştı. Nitekim çok sayıda silah toplatılmıştı ki bunların içinde Martini tüfekleri de vardı. İşte bu esnada “Hükümet Hıristiyanlardan silah topluyor ve Müslümanların silahlarını da kendilerinde bırakıyor” söylentileri ortalıkta gezinmeye başlamıştı. Bu cinayetleri işleyen çetelerin ve yalan yanlış haber yapanların amacı unsurları birbirine kırdırıp sonrasında yaşanacaklardan istifade etmekte.¹²⁰⁸

Kanun kapsamında Selanik, Manastır ve diğer bazı merkezlerde yasanın hükümlerine uygun olarak askeri mahkemeler kurulmuştu. Bu mahkemeleri kararlarına itiraz edilmesine izin verilmemişti. Askeri mahkemeler çok sert hükümler vermemesine ve sanıkları mahkûm ettiklerinden daha fazla beraat ettirmesine rağmen Bulgarlar arasında bu mahkemelere karşı büyük bir öfke meydana gelmişti.¹²⁰⁹ Kanun birçok farklı kesimler tarafından eleştirilmiş ve tepki gösterilmişti, ancak en büyük tepkiyi gösteren kesim ise Bulgarlar olmuştu. Makedonya Sorunu'nun bir bakıma ortaya çıkmasında önemli rol oynayan ve ayrıca bu meselenin en aktif taraftarı bulunan Bulgarlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya topraklarındaki uygulamalarına karşı duydukları

¹²⁰⁸ Tanin Gazetesi, No: 662, 05 Temmuz 1910, 3.

¹²⁰⁹ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 31.

rahatsızlığı farklı biçimlerde dile getirmekteydiler. Bulgarlar bilhassa kanun çerçevesinde çok sayıda Bulgar’ın tutuklanması ve yasa dışı faaliyetlere adı karışan ailelerin Makedonya dışı topraklara sürgün edilmeleri hadiselerine oldukça yoğun tepki vermişlerdi. Bulgarlar, tepkilerini daha çok Sofya ve başka yerlerde bu hususların görüşüldüğü çok sayıda toplantı ve organizasyonlar tertipleyerek göstermişlerdi.¹²¹⁰ Nitekim 1910 yılının Ocak ayında Varna Belediyesi önünde 1.000 kadar Bulgar miting düzenleyerek Meşrutî Hükûmete, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Makedonya’da tatbik edilmekte olan Çeteler Kanunu aleyhinde Avukat Dragolof ile Doktor İzlatarof öncülüğünde nutuklar atılmıştı. Mitingde konuşanlar, Bulgarların Meşrutîyet’e sadık kaldıkları halde yöneticilerin adaletli hareket etmediklerini ve dolayısıyla Osmanlı Hükûmeti’nin Makedonya’daki icraatlarından ümitlerinin kalmadığını ifade ederek bundan böyle tek çare olarak Makedonya’nın özerkliği için Bulgar Hükûmeti ile Büyük devletlerin müdahalede bulunmaları gerektiği yönünde taleplerini sıralamışlardı. Mitingde Bulgar çete tahriklerine tekrar başlanılacağı ifadeleri de yer almıştı.¹²¹¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından çetelerin bittirilmesi amacıyla çıkarılan yasaya iç muhalefet de tepki gösteriyordu. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, kanunun çıkarılma gayesini düzeni sağlamak ve beraberliği güçlendirmek olduğunu her fırsata ifade etmesine rağmen mecliste İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bu gibi politikalarına hiç olmadığı kadar sert sözlerle muhalefet edilmeye başlandı.¹²¹²

¹²¹⁰ Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 173.

¹²¹¹ BOA, HR.SFR.04. 423/95, M 21 01 1910.

¹²¹² Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, 9.

Makedonya mücadelesinin diğer bir tarafı olan Rumlar da kanuna tepki göstermişlerdi. Fakat Rumlar, Bulgarlara oranla tepkilerinde daha uzlaşmacı hareket etmekteydiler. Rum tarafı, kendileri açısından daha kötü sonuçları olabileceğini düşündükleri kilise ve mektepler meselesine ilişkin olası bir kanunun çıkarılmasını engellemeye yönelik çabalar içerisinde olmuşlardı. Bununla birlikte Makedonya topraklarında silahların toplatılmaya başlanmasıyla birlikte çok sayıda Rum bölgelerini terk ederek Yunanistan'a sığınmış ve bu durum hem Yunan Hükümeti'nin hem de iç ve dış kamuoyunun tepkisini çekmişti. Bu gibi gelişmeler üzerine Rum Patrikhanesi, yasanın uygulanması esnasında Rumların haksızlıklara maruz kaldığını ifade ederek Hükümetten kanunun uygulanmasının ertelenmesi isteğinde bulunmuştu.¹²¹³

Yabancı kamuoyu, Makedonya'da uygulanmakta olan diğer tedbirlerde olduğu gibi bu kanunu da İttihat ve Terakkinin Cemiyeti'nin bölgeyi Türkleştirme politikası olarak görüyordu.¹²¹⁴ Avrupa kamuoyunun yanı sıra “Üçlü İtilaf” a üye olan ülkeler de İttihatçıların Makedonya'daki politikalarına sert eleştiriler yöneltmeye başlamışlardı. Öncesinde İttihatçıların iç ve dış politikalarına yakın durmakla bilinen İngiltere Hükümeti'nin de İttihatçı yönetime karşı tavırları değişmeye başlamıştı. Rusya'nın Balkanlarda bir Slav birliği meydana getirmeye yönelik politikasına karşılık İttihatçıların da Avusturya, Almanya ve Romanya ile ortak çıkarlara dayanan bir uzlaşma girişiminde bulunabileceği ihtimalinin açıkça görünmeye başlaması İngiliz Hükümeti'ni oldukça rahatsız etmişti. Ayrıca Fransız basınında da Makedonya topraklarında çetelerin silahsızlandırılması amacıyla uygulanmakta olan kanun dolayısıyla İttihatçı yönetime sert eleştiriler yöneltiliyordu. İç ve dış kamuoyunda gittikçe artan

¹²¹³ Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, 177.

¹²¹⁴ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, 9.

eleştirilere daha fazla direnç gösteremeyen İttihatçı yönetim uygulamaya geçirdikleri politikalarında geri adım zorunda kalmıştı. Bu şartlar altında Makedonya ile ilgili politikalarının ters teptiğini ve kendilerine yönelik tepkilerin şiddetinin her geçen gün arttığını gören Hükümet, bölgedeki sıkıyönetimlerin önemli bir kısmını kaldırmış ve dolayısıyla divan-ı harplerde görülen davaların adli mahkemelere devri sağlanmıştı. Bununla birlikte Makedonya'da yürürlükte olan Çeteler Kanunu'nun uygulanmasına da son verilmişti.¹²¹⁵

Çeteler Kanunu'nun Makedonya'da uygulamaya geçilmesinden sonra bu topraklarda çete faaliyetleri ile siyasi cinayetlerin oranında hissedilir derecede bir azalma meydana gelmişti. Öyle ki 1909 yılı içinde çeteler tarafından işlenen siyasi nitelikteki suçların sayısı önceki yıllarla karşılaştırıldığında büyük ölçüde azalmıştı. Nitekim İngiliz konsolusun aktardığına göre bu yıl içinde Bulgar çeteleri tarafından 15 Bulgar, 16 Rum, 4 Sırp, 2 Ulah, 11 Müslüman, Rum çeteleri tarafından 13 Bulgar, 7 Rum, 4 Ulah, 3 Müslüman, Ulah çeteleri tarafından 4 Rum, Sırp çeteler tarafından 7 Bulgar, 1 Sırp ve Müslüman çeteler tarafından ise 23 Bulgar, 4 Rum, 20 Sırp, 2 Ulah ve 12 Müslüman olmak üzere toplamda en az 291 kişi öldürülmüştü. Aktarılan rakamlara bakıldığında çeteler tarafından her ay ortalama 11 ile 48 arasında cinayet işlendiği sonucu ortaya çıkmaktadır.¹²¹⁶

Makedonya'da 1909 yılı içinde işlenen bazı önemli cinayetler gündemi sarsıcı etkiler meydana getirmişti. Aynı yılın Mayıs ayında Drama'da zengin bir tütün tüccarının oğlu olan Hacı Georghieff adlı genç bir Bulgar ileri geleninin öldürülmesi sansasyona sebep oldu. Cinayetin Yunanlılar tarafından işlendiği

¹²¹⁵ Kerimoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", 179-180.

¹²¹⁶ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 33.

anlaşıldığında Kaymakam tarafından alınan hızlı önlemler Yunanlılar ile Bulgarlar arasında bir çatışmanın yaşanmasını engelledi. Kasım ayında aftan yararlanmış Bulgar eski çete lideri Vassili Stoyanoff, bir Türk tarafından öldürüldü. Bulgarlar hemen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni suçluyu azmettirmekle suçladılar. Aralık ayında Manastır'daki gayrimüslim okullarının müfettişi olan Karadağlı bir Osmanlı tebaası Yovo Yovanovitch, 5 Bulgar eşkıyası tarafından vahşice öldürüldü. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti tarafından Bulgar kulüplerinin önde gelen üyelerinden 43'ü tutuklandı. Yaşanan hadise kulüplerin gücünün olabildiğince bastırılması için bir bahane olarak kullanıldı. Bahar aylarında Koleshine karyesinde bir Bulgar Protestan kilisesinin yakılmasıyla ilgili olarak mahkûm edilen 12 genç Rum'un aynı gün serbest bırakılması Bulgarların Türkler ve Rumlar aleyhinde şikâyetlerde bulunmasını sağlamıştır. Aralık ayında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde görev yapan Yunan eski çete lideri Nicolaos Euripiotes, kendileri ile ilgili ihbarlarda bulunacağı korkusuyla Hellen örgütü tarafından Serez'de katledildi. Komite lehine örgütten kopan Serezli Rum Yanko Papasoğlu'nun da öldürülmesi Rumların siyasi cinayetlerine bir yenisini daha eklemiştir. Bütün bu hususlar dikkatte alındığında Makedonya'da 1909 yılı sonunda genel görünümün olumlu olduğu söylenemezdi.¹²¹⁷

4.3.1.3. Kilise ve Mektepler Kanunu

4.3.1.3.1. 1909 Yılı İtibariyle Makedonya Vilayetlerinde Kilise ve Mektep Anlaşmazlıklarında Mevcut Durum

Makedonya bölgesinin neredeyse tüm vilayet, sancak, kaza ve karyelerinde 1909 yılı itibariyle gayrimüslim unsurlar arasındaki

¹²¹⁷ TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, 33.

kilise ve mektep anlaşmazlıkları çok şiddetli yaşanmaktaydı. Nitekim Selanik vilayetinde 100'ü aşkın kilise ve mektep taraflar arasında anlaşmazlık konusuydu. Kilise ve mekteplerin kullanımı konusunda vuku bulan anlaşmazlıklara yerel idareciler tarafından kalıcı bir çözüm bulunamamaktaydı. Bu durumda dini ve eğitim kurumları yeri geldiğinde keyfi idare edilmekte ve yeri geldiğinde de nöbetleşe kullanılmaktaydı. İdareciler tarafından getirilen bazı geçici çözümlere ise Hıristiyan unsurlar tarafından razı olunmadığı için kilise ve mekteplerin faaliyetlerine son verilmek suretiyle çatışmaların önüne geçilmeye gayret gösteriliyordu.¹²¹⁸ Osmanlı arşiv vesikaları incelendiğinde Selanik'in özellikle de Toyran, Avrethisarı, Langaza, Vodina ve Yenice kazaları başta olmak üzere çoğu kazalara bağlı köylerdeki ihtilafli kilise ve mekteplerin büyük bir kısmının Rum ve Bulgar unsurları arasında olduğu anlaşılmaktadır.¹²¹⁹ Drama sancağında Rumlar ile Bulgarlar arasında uzun yıllar öncesine dayanan kilise anlaşmazlıkları mevcuttu.¹²²⁰ Bulgarlar, geçmişte inşa edilmiş olan kilise ve mekteplerde ecdatlarının ve yakın zamanda inşa edilenlerde ise kendi emeklerinin söz konusu olduğunu dile getirerek bu kurumların kendilerine ait olduğu iddialarında bulunmaktaydı. Selanik sınırları içerisinde bulunan yerleşim alanlarında genel itibarıyla Bulgarlara oranla nüfusları çoğunlukta bulunan Rumlar ise kiliselerin, vaktiyle Rumlara ve Rum Patrikhanesi adına verilen izinlerle inşa edildiğini ve Bulgarların Patrikhane'den bağımsız olmaları hasebiyle bir karyede velev ki beş Rum yaşıyor olsa dâhi kiliselerin Rumlara ait olduğu söylemlerinde bulunuyorlardı. Selanik'te yaşayan Ulahlar ise bu yıllarda biri Rum Patrikhanesi idaresi altında ve diğeri de kendi dilleriyle ayin icra eden olmak üzere iki guruba bölünmüşlerdi. Selanik sınırları içerisinde Ortodoks Hıristiyan unsurları arasında yaşanan kilise ve mektep

¹²¹⁸ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²¹⁹ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²²⁰ BOA, BEO. 332/24837, R 16 10 1309 (28 Aralık 1893).

anlaşmazlıklarının diğer bir taraftarını da Ulahlar oluşturmaktaydı. Nitekim Ulahlar da hatırı sayılır nüfuslarının barındığını düşündüğü bazı bölgelerde bulunan kilise ve mektepler üzerinde hak iddia etmekteydiler.¹²²¹

Selanik vilayetine bağlı Gevgili kazasında özellikle de Rum ve Ulah unsurları iç içe geçmiş bir vaziyette yaşam sürmekteydiler. Nüfus sayımlarında bu iki unsuru bütünüyle birbirinden ayırmak imkânsızdı. Dolayısıyla Rumlar ve Ulahlar bölgede hangi tarafın nüfus çoğunluğunu oluşturduğu hususunda birbirleriyle sürekli olarak tartışma içerisindeydiler. Bununla birlikte her iki unsur arasında kilise ve mektep ihtilafları sebebiyle yaşanan çatışmalar diğer bölgelere kıyasla çok daha fazla idi.¹²²² Gevgili kazası sınırları içerisinde yer alan Lubenice, Oşân, Livadiya, Levgatce ve Peraslaf Rum ile Ulah unsurları arasında ihtilafların en çok yaşandığı karyelerden bazılarıydı.¹²²³ Karaferya kazasında Rumlar ile Ulahlar arasında 1893 senesinde dâhi Pırsıçan ve Taşkar kiliseleri üzerinde ihtilaf söz konusuydu.¹²²⁴ Bu durum Ulahlar ile Rumlar arasındaki kilise anlaşmazlıklarının bazı bölgelerde uzun yıllar öncesine dayandığını göstermektedir.

Manastır vilayetine bağlı Debre-i Zir ve Mat kazalarında gayrimüslim unsurlar bulunmadığından kilise ve mektep anlaşmazlıkları yok denecek kadar azdı.¹²²⁵ Ancak Manastır Debre sancağı, Serfice sancağı, Kayalar kazası, İlbasan sancağı ve Kırçova kazasına bağlı karye ve kasabalarda gayrimüslim unsurlar arasında ihtilafli kilise ve mektepler bulunmaktaydı. Bu yerleşim yerlerindeki kilise ve mektep anlaşmazlıkları genel itibarıyla Rum ve Bulgarlar arasında vuku bulmakta ise de bazı yerlerde Sırp ve

¹²²¹ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²²² BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²²³ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²²⁴ BOA, BEO. 332/24837, R 16 10 1309 (28 Aralık 1893).

¹²²⁵ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

Ulahların da ihtilafların diğer bir tarafını oluşturdukları görülmektedir. Neredeyse bütün tarafların birbirleriyle ayrı ayrı ihtilafa düştükleri karye örneklerine rastlamak mümkündür. Bütün karyelerdeki ihtilafları tek tek ele almak konunun akışını bozacağından Resne kasabası örneği üzerinde durmak yerinde olacaktır. Nitekim Eski nüfus kayıtlarına göre Resne kasabasının Rum cemaati nüfusu 231 haneden olmak üzere 1.165 ve yeni nüfus kaydına göre ise 706 kişiden oluşmaktaydı. Bulgar cemaatinin nüfusu eski kayıtlarda 212 haneden olmak üzere 1.100 ve yeni kayıtlarda ise 1.743 kişiden ibaretti. Kasabada, kesin tarihi bilinmemekle birlikte tahmini olarak 1840'lı yıllarda buradaki bütün Ortodoks halkın müşterek çabalarıyla İsveti ve İlya adlarında iki kilise inşa edilmiş ve bu kiliseler Patrikhane idaresi altında hizmet vermekteydi. 1870 yılında Eksarhlığın kurulmasıyla birlikte kasabadaki Ortodoks Hıristiyanlar, Patrikhane taraftarları ve Eksarhane taraftarları olarak iki gruba bölünmüşlerdi. Bu tarihten itibaren Bulgarlar kasabada nüfus çoğunluğunu oluşturduklarını ileri sürüp kiliseler üzerinde hak iddiasında bulunmaya başlamışlardı. Her iki taraf arasındaki anlaşmazlığın çatışmalara dönüşmesinin önüne geçmek isteyen mahalli yetkililer, önceleri bütünüyle Patrikhaneye devredilmiş bulunan vakıf ve emlak arazisini iki cemaat arasında taksim etmişti. Bulgarların kendilerine verilen araziye yeni bir kilise inşa etmeleri üzerine mevcut ihtilaflar geçici olarak son bulmuştu. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Patrikhane ile Eksarhane tarafları arasındaki anlaşmazlıklar yeniden cereyan etmişti. Bulgarlar, eski kiliselerin inşa edilme sürecine atalarının daha çok katkıda bulduklarını ve ayrıca Rumların, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda güya birtakım başıbozukların Bulgarları hedef alan baskılarından istifade ederek eski kiliseler üzerinde bütünüyle hâkimiyet kurmaları üzerine kendilerinin başka kilise inşa etmeye mecbur bırakıldıklarını söylüyorlardı. Rum tarafı ise bundan 25 yıl önce yaptıkları müracaat sonucunda Bulgarların kullanımında bulunan kilisenin

Padişah iradesi ile kendilerine teslim edildiğini dilendirmektedirler. Bununla birlikte Patrikhaneye ait olan vakıf arazisinin bir parçasının Hükümetin baskısı ile Bulgarlara terk edilmesi üzerine o araziye Bulgarların kilise inşa etmelerine müsaade edildiğini söyleyerek bunların kendileri için kabul edilemez olduklarını ifade etmektedirler.¹²²⁶

Kosova vilayetinde Priştine, İpek, Prizren ve Taşlıca sancakları ile Radovişte ve Orhaniye kazalarında tartışmalı kilise ve mektep neredeyse bulunmuyordu. Kalkandelen, Gostivar, Palanka, Koçana ve Osmaniye kazalarında Sırp ve Bulgar unsurları arasında ihtilaflar yaşanmaktaydı. Kosova vilayetindeki anlaşmazlık konusu olan kilise ve mekteplere bakıldığında genel itibarıyla bu anlaşmazlıkların Sırp ile Bulgarlar arasında vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Ancak Köprülü kazasına bağlı karyelere de Bulgar, Rum, Sırp ve Ulahlar arasında ihtilafların yaşandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.¹²²⁷

Kosova'da gayrimüslim cemaatler arasında kilise ve mektep anlaşmazlıklarının en yoğun yaşandığı yerlerden biri Kumanova kazası idi. Kumanova'da uzun yıllardan beri birlikte bir yaşam sürdüren halk, çetelerin her türlü baskı ve tehditlerine maruz kalmaları neticesinde mezhep değiştirdiklerinden dolayı mevcut kiliseler ara dönemleri yaşıyordu. Bu mezhep değiştirmeler sonucunda daha önce çoğunluğu oluşturan tarafların azınlıkta kalmaları ve propagandalar neticesinde her bir kilisenin sadece ibadet yapılan yer olmaktan büsbütün çıkarak unsurlar arasında şiddetli ihtilaflara alet olmasından dolayı huzur ortamı iyiden iyiye bozulmuş ve idarecilere yapılan şikâyetler hiç kesilmeden devam etmekteydi. Gittikçe dozu artan bu şikâyetler üzerine yetkililerce geçici bazı tedbirlere başvurma gereği duyulmuş ve buna göre anlaşmazlık konusu olan kiliseler yavaş yavaş kapatılmıştı.

¹²²⁶ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²²⁷ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

Kumanova halkının günün koşullarına göre taraf değiştirmeleri neticesinde kiliselerden hangilerinin Patrikhane ve hangilerinin Eksarhane adına inşa edildiği kesin olarak belirlenemiyordu. Kumanova kazasında Sırlar ile Bulgarlar arasında ihtilafli sekiz kilise kapalı bulunuyordu. Bu kiliseler üzerinde hem Sırlar ve hem de Bulgarların hak iddiada bulunmaları sebebiyle Kumanova kazası idarecileri tarafından mevcut anlaşmazlıkların bertaraf edilmesi için iki ayrı çözüm düşünülmüştü. İlk çözüm yolu olarak taraflar arasında ihtilafli kiliselerin inşa edildikleri tarihleri, mütevellileri ve olması gereken evrakların da araştırılmasıyla bu kiliselerin hangi unsura ait oldukları açığa çıkarıldıktan sonra kiliseler, kadimlerine devredilecek ve diğer unsura da hükümetçe yeterli miktarda akçe verilerek yeniden kilise inşa etmeleri sağlanacaktı. İkinci çözüm yolu ise bahsi geçen kapalı vaziyete bulunan kiliselerin sadece ibadet yapılması koşuluyla umuma açık bulundurulması ve eğer bir fert veya topluluk tarafından bu kiliselerde serbestçe ayin yapılmasına engel çıkarılırsa hükümetçe derhal cezalandırılarak anlaşmazlıkların bertaraf edilmesi olarak düşünülmüştü.¹²²⁸

4.3.1.3.2. Yerel İdareciler Tarafından Kilise ve Mektep Anlaşmazlıklarının Çözümüne Yönelik Görüş ve Öneriler

XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Osmanlı'nın Balkan topraklarını oluşturan Rumeli'de farklı milletler, iç içe geçmiş bir vaziyette yaşam sürmekteydiler. Özellikle de Osmanlı Makedonya'sını oluşturan Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde farklı etnik kökenden gelme uluslar daha karmaşık ve iç içe geçmiş bir etnografik yapı oluşturmuştur. Makedonya'nın neredeyse her bölgesinde mevcut olan kiliseler Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah milletleri arasında şiddetli ihtilaflara sebep olmaktaydı. XX. yüzyılın ilk yıllarında Makedonya topraklarında mevcut

¹²²⁸ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, Leff 85, R 25 Şubat 1324 (10 Mart 1909).

kiliselerin hangi tarafa ait olduğu hususundan kaynaklanan anlaşmazlıklar giderek şiddetlenmekte ve çözümü kolay olmayan bir sorun haline gelmekteydi. Kilise ve mektepler üzerinde cereyan eden ihtilaflar kısmi yerlerde çatışmalara dönüşmekte ve asayişin sağlanmasını zorlaştırmaktaydı. Örneğin, 1909'da Selanik'e bağlı Demirhisar kazasının İspatova karyesinde Rum ve Bulgarlar tarafından birer hafta nöbetleşe ayin icra edilen bir kilise gece vakti kilisenin kendilerine ait olduğunu iddia eden Bulgarlar tarafından alıkonulmuştu. O yıllarda Makedonya'nın neredeyse her köşesinde buna benzer ve hatta çok daha vahim hadiseler sıklıkla meydana gelmekteydi.¹²²⁹

Cemaatler arasında yaşanan kilise ve mektep anlaşmazlıkları dolayısıyla mahalli idareciler uzun zaman bu sorunlarla meşgul oluyor ve mesailerinin çoğunu bu ihtilafları ortadan kaldırmak için harcamaktaydılar. İhtilafların yaşandığı bölgelerde genel olarak cemaatler tarafından kiliselerde nöbetleşe ayin icra edilmesi ve mekteplerin ise ortak kullanılması usulü çözüm olarak uygulanmaktaydı. Nitekim bu uygulama kalıcı bir çözüm olamıyor ve taraflar arasındaki ihtilaflar giderek artmaktaydı. Bu ihtilaflar dolayısıyla bazı yer ve zamanlarda istenmedik hadiseler ortaya çıkmaktaydı. Örneğin, 1894 yılına gelindiğinde Siroz'da bazı Hıristiyan karyelerinde halk iki kesime ayrılmış olup bunların bir kısmı Patrikhane'yi tanımakta ve diğer kısmı ise Bulgarlıklarını muhafaza etmekte olduklarından aralarındaki kilise ve mektep anlaşmazlıkları dolayısıyla zaman zaman idarecileri oldukça uğraştırmaktaydılar. Bazı karyelerin halklarına yetkililer tarafından kiliselerde nöbetleşe ayin yapmaları ve mektepleri ortak kullanmaları gibi çözümler sunulurken aralarındaki ihtilafların şiddetlenmesine imkân bırakılmıyor ise de bir kısım karye halkı nöbetleşe usulünü kabul etmeyip önerilen çözüm yöntemlerini reddediyorlardı. Örneğin, 434 kişinin Patrikhane'ye ve 608 kişinin

¹²²⁹ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

ise Eksarhane’ye bağlı olduğu Nevrekop’a bağlı Zirnova karyesine Nevrekop mahalli idare meclisi tarafından emsallerine uygun olarak kilisede nöbetleşe ayin icra etme usulü teklif edildiği halde Nevrekop Rum metropoliti bunu kabul etmemişti.¹²³⁰

Hıristiyanların yortu günlerinde vilayette bulunan askerler, kiliselerin kullanımını hususunda taraflar arasında kaynaklanabilecek çatışmaların önüne geçmek için teyakkuz haline geçirilerek şehirlerde gezdirilmek zorunda bırakılıyordu.¹²³¹

Kilise ve mektep anlaşmazlıkları dolayısıyla yaşanan olaylar Osmanlı yöneticilerini sürekli olarak meşgul ediyor ve kötü gidişattan derin bir endişeye kapılmasına sebep olmakla birlikte vilayetlerdeki asayişin sağlamlaştırmakla görevli güvenlik güçlerini işlerini yapamayacak kadar aciz bir durum içerisine sokmaktaydı. Nitekim 25 Mayıs 1909 yılında Selanik vilayeti Jandarma Alay Kumandanı Vekili Binbaşı rütbesinde olan bir asker içinde bulunulan koşullar hakkındaki endişelerini şu ifadelerle beyan etmekteydi:¹²³²

“Farklı milletlerin karışık yaşadığı yerlerde barışın muhafaza edilmesi ve asayişin sağlanması için kilise meselesinin, unsurlar arasında uzlaşma sağlanarak anlaşmazlıkların bertaraf edilmesiyle hal olunabileceği halde hükümetçe meselenin henüz halledilmemiş bulunması beklemekte olan unsurların sabrını tüketmektedir. Bu durumda istenmeyen hadiselerin önü alınamayacağı gibi daha vahim olayların ve cinayetlerin meydana gelmesi muhtemeldir. Bu sebeple yıllardan beri çokça kanlar dökülmesine ve genel huzurun bütünüyle bozulmasına sebep olan kilise meselesinin biran önce selamete erdirilmesi ile milletler arasında bundan dolayı mevcut anlaşmazlık ve çatışmaların ortadan kaldırılması büyük bir önem arz etmektedir.”

¹²³⁰ BOA, A.MKT. MHM. 692/15, 1312 Ca 04 (03 Kasım 1894).

¹²³¹ Selanik Vilayet Gazetesi, No. 1890, 17 Zilkade 1322/10 Kanunusani 1320 (23 Ocak 1905).

¹²³² BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

Görüldüğü gibi Makedonya’da görev yapan asker bu topraklardaki mevcut durum gidişatının çok tehlikeli bir yöne doğru evirildiğini görüyor ve Osmanlı yönetiminin bu tehlikeyi bertaraf etme konusunda gerekli adımları atmadığını ifade etmekteydi. Makedonya topraklarında meydana gelen hadiselerle bizzat sahada mücadele etmek mecburiyetinde kalan askerler gibi bu mücadeleye yönetici pozisyonunda dâhil bulunan bazı yöneticiler de benzer düşüncelere sahipti.¹²³³

1909 yılına değin Makedonya’nın neredeyse bütün bölgelerinde Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah cemaatleri arasında kilise ve mektep kullanımı konusunda yaşanan çekişme ve çatışmalar artık içinden çıkılmaz bir vaziyete dönüşmüştü. Taraflar arasındaki kilise ve mektep anlaşmazlıklarına kesin bir çözüm geliştirilmesi amacıyla mahalli idareciler tarafından çokça gayret sarf edilmekteydi.¹²³⁴

Osmanlı yönetimi, uzun yıllardır Rumeli topraklarının idari, ekonomi, güvenlik ve sosyal yapısını kangren haline getiren kilise ve mektep anlaşmazlıklarına yönelik getirilecek çözümün kalıcı olmasını istemekteydi ve bu sebeple meseleye kaynaklık eden nedenlerin bütün yönleriyle ortaya çıkarılarak iyi bir analizden geçirilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Dâhiliye Nezareti, bu amaç doğrultusunda 1909 yılının başlarında Rumeli’deki vilayetlerin vali, kaymakam ve mutasarrıflarına verdiği emirle oralardaki Bulgar, Rum, Ulah ve Sırp unsurları arasındaki kilise ve mektep anlaşmazlıklarının mevcut durumu ile sebeplerinin ne olduğu, bu yolda nasıl bir karar alınmasının uygun olacağı, vilayet sınırları içerisinde hangi karyelerde ihtilafların mevcut olduğu, ihtilaflı mektepler var ise hangi tarafın tasarrufunda bulunduğu, ihtilaflı kurumların kaç adetten ibaret ve inşa tarihlerinin ne olduğunun teferruatıyla belirlenerek kendilerine iletilmesi talebinde

¹²³³ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²³⁴ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

bulunmuştu.¹²³⁵ Nitekim Makedonya topraklarında yaşam sürmekte olan Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah unsurlar arasındaki tartışmalı kilise ve mektepler hakkında mahalli idareciler tarafından teferruatlı malumat ve izahat içeren rapor ve defterler 1909 yılının yaz aylarında birer nüsha şeklinde Şuray-ı Devlet Başkanlığı'na iletilmişti.¹²³⁶

Makedonya'nın hemen hemen her bölgesinde milletler arasında kilise ve mektep konusunda yaşanan anlaşmazlıkların en yoğun şeklini aldığı 1909 yılının Ocak ayında Siroz Mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezareti'ne ilettiği bir yazı ile mevcut durum hakkında düşüncelerini paylaşmıştı. Siroz mutasarrıfı, bu yazısında Osmanlı yönetimi tarafından benimsenen bazı politikalarının yanlışlığından dem vurmaktaydı. Mutasarrıfın rahatsızlığını dile getirdiği konuların başında Hükümetin milletler arasında gözetmiş olduğu denge siyaseti gelmekteydi. Mutasarrıfa göre Hükümet, Osmanlı'nın Balkan topraklarında farklı yer ve zamanlarda mevcut bulunan koşullara göre bazen bir milleti destekleyip çıkarlarını korumak suretiyle ön plana çıkarırken diğerlerine de baskı uygulama politikasına başvuruyordu. Mutasarrıf, bu politikaya örnek olarak bazı zamanlarda Bulgarlara göre Rumların daha az tehlike arz ettikleri varsayımından hareketle Osmanlı Hükümetince desteklenip himaye ediliyor ve imtiyazlar tanınıyor olmasını veriyordu. Mutasarrıf'a göre Rumların ayrıcalıklarını koruyarak siyasi menfaat bekleme gayretleri içerisinde olma zamanları geçmiş olmakla birlikte benimsenen bu tür politikalar farklı grupların memnuniyetsizliğini pekiştirerek ihtilafıya sebep oluyordu. Mutasarrıf, Rumeli'de Osmanlı hâkimiyetinin tam anlamıyla sağlanması ve Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte hedeflenen barış ve huzur ortamının tesis edilmesinin yolunun devletin ıslahı tanzim etmesine, güçlü bir ekonomi ve orduya sahip olunmasına ve

¹²³⁵ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²³⁶ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

özellikle de İslamiyet'in yayılması ile Müslümanların her yönüyle kendilerini geliştirmelerine imkân verilmesine bağlı olduğu yönündeki düşüncelerini de aktarmıştı. Hükümet tarafından Kilise ve mektep anlaşmazlıklarının kesin bir surette halledilmesi gerektiğini ifade eden Mutasarıf, bu konuda birtakım çözüm önerilerini de aktarmıştı.¹²³⁷

Mutasarıfça sunulan çözüm önerisine göre Hükümet yetkilileri tarafından vakit kaybedilmeden bir talimatname yayınlanmalıydı. Talimatname ile birlikte bu hususta uygulanabilecek en doğru yol, tarafsızlık ve adalet esasları gözetilerek Patrikhane veya Eksarhaneye bağlı bulunan farklı milletlerden kişilerden ve herhangi bir tarafa aidiyeti bulunmayan tarafsız kişiler ile Osmanlı memurlarından oluşan geçici ve bütün tarafların güven duyacağı komisyonlar oluşturularak bu komisyonların tartışmaların yaşandığı bölgelere gönderilmesiydi. Komisyon, bulunduğu bölgedeki aile reislerinin oylarını toplayıp sayımını yaptıktan sonra nüfus çoğunluğunu hangi tarafın oluşturduğu belirlenirse mevcut kiliseler onlara tahsis edilecek, mağduriyet yaşamamaları adına nüfusu azınlıkta kalan cemaatte ise kilisenin kendilerine devri gerçekleştirilen cemaat tarafından tazminat ödenecekti. Bu tazminatın miktarı, mevcut kilise kıymetinin her iki tarafın nüfuslarına düşen hissesi oranında olacaktı. Hazineden de nakdi yardımından bulunarak kilisesiz kalan her kesim için oldukça hızlı bir şekilde birer kilise inşa edilerek ayin yapmak serbest bırakılacaktı. Örneğin, 100 haneli bir karyede 80 hanenin Bulgar oldukları yönünde oy toplandıığında geriye kalan 20 hane halkının ise Rum oldukları ortaya çıkması durumunda mevcut kilise ve mektep Bulgarlara devredilecekti. Buradaki mevcut kilise ve mektebin değeri 200 Lira olduğu varsayıldığında azınlıkta kalan Rum halkına ise hisselerine denk gelen 40 Lira tazminat olarak verilecek olmakla birlikte hazineden

¹²³⁷ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

de uygun miktarda para yardımıyla bulunulması sonrasında bu paralarla Rumlar için bir kilise ve mektebin inşasına hızlıca başlanılacaktı.¹²³⁸ Siroz Mutasarrıfı, 28 Ocak 1909 tarihinde mevcut durumlarla ilgili çözüm önerilerini ifade ettikten sonra bu işe bir çözüm bulunamaması dolayısıyla çatışmaların önü alınamadığı durumda güvenliğin sağlanması adına Meşrutiyet'ten sonra örfi idare (sıkıyönetim) ilanına mecbur kalacağını da sözlerine eklemekteydi. Mutasarrıf, sözlerinin devamında Rumeli'deki Osmanlı hâkimiyetine son verebilecek derecesinde ehemmiyet arz eden bu meselenin vakit geçirilmeden halledilmesinin elzem olduğunu da belirtmişti.¹²³⁹

Makedonya'da cemaatler arasında yaşanan ihtilaf ve çatışmaların basit ve geçici önlemlerle sona erdirilemeyeceği açıktı. Nitekim kilise ve mektep ihtilaflarının yaşandığı karyelerde 2'şer jandarmanın nezareti altında halktan silahlı bekçi istihdam edilerek tedbir alınması yönünde bazı idarecilerce önerilerde bulunulmuştur. Ancak Selanik valisi, 4 Haziran 1909 tarihinde Rumeli Müfettişliği'ne ilettiği yazısında bu tarz bir tedbirin uygulanmasının mümkün görünmediğini belirtmişti. Vali, buna gerekçe olarak da Selanik'te anlaşmazlıkların mevcut bulunduğu karye sayısının 100'ü geçtiğini ve dolayısıyla her bir karyeye 2'şer jandarma görevlendirilecek olunursa 200 jandarmanın bulundurulması gerekeceğinden buna imkân olmadığını ve ayrıca farklı unsurlardan silahlı bekçi istihdam edilmesinin mevcut anlaşmazlıkları bertaraf edeceği yerde daha da şiddetlendireceğini göstermekteydi.¹²⁴⁰

Siroz Mutasarrıfı'nın Rumeli'de cemaatler arasındaki anlaşmazlıkları kalıcı çözüm getirmek suretiyle ortadan kaldırmaya yönelik önerisi bazı vilayet idarecileri tarafından uygulanabilir

¹²³⁸ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²³⁹ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²⁴⁰ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

olarak görülmesine rağmen olumlu yaklaşmayan idareciler de mevcuttu ki bunlardan birisi de Kosova valisi idi. Kosova valisi, 11 Mart 1909 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne ilettiği raporlarda konu ile ilgili düşüncelerini paylaşmıştı. Valiye göre, bir mezhebe mensup olanlar tarafından evvelce inşa edilen bir kilisenin velev ki o günkü sahipleri nüfus bakımında azınlıkta kalmış olsalar dahi ellerinden alınması adaletli bir yaklaşım olmayacaktı. Ayrıca Siroz Mutasarrıfı'nın anlaşmazlıkların giderilmesine yönelik önerilerinin uygulanması durumunda Osmanlı Devleti'ni ileriki zamanlarda farklı sıkıntılar bekliyor olacaktı. Kosova valisi, gayrimüslim cemaatler arasındaki kilise ve mektep anlaşmazlıkları hususunda kendi çözüm yöntemini de ifadelerine eklemişti. Ona göre Ortodoks milletlerin Rum Patrikhanesi'ne olan bağlılıkları geçmişte olduğu gibi sürdürülmesi sağlanmalı ve gelecekte de böyle olacağına teminatı verilmeliydi. Bununla birlikte yol masraflarının karşılanması ve bir miktar ücret verilmek üzere her vilayetten itibar sahibi ve verilecek önemli görevi hakkıyla yerine getirebilecek birer memur ve **“Meclis-i Umumi”** ile **“İdare-i Vilayet-i Hristiyan”** azasından vilayetçe seçilerek oluşturulacak bir araştırma komisyonu güvenlik önlemleri altında vilayetin bütün kazalarını dolaşacaktı. Komisyon, kilise ve mekteplerden evrakı bulunanların evrakını soruşturarak bunların hangi tarafa ait olduğunu ortaya çıkaracak, ancak evrakı bulunmayanlar için ise komisyon, bizzat araştırmalar gerçekleştirerek bu kurumların geçmişte hangi cemaat tarafından ve ne zaman inşa edildiği ile halihazırda kimlerin kullanımında bulunduğunu ortaya çıkarıp bunları hakkaniyet çerçevesinde asıl sahiplerine teslim edecekti. Bir karye ya da kasabada Ortodoks cemaatinden Rum veya Slav olmalarına nazaran kiliseleri olmayanlar için de acil olarak yayınlanacak nizamname ile yeni yerler belirlenerek buralarda o kesimler tarafından kilise ve mektep binalarının inşa edilmesine izin verilecekti. Nüfusu az olmaları dolayısıyla kendi kiliselerini inşa edemeyecek durumda bulunanlar ise arzu ederlerse

buldukları mahaldeki Ortodoks kilisesinin papazı marifetiyle veya dilerlerse kendileri tarafından ücret verilerek getirecekleri bir rahip aracılığıyla orada bulunan Ortodoks kilisesinde belirlenecek zaman aralığında ayin icra edebilecekti. Bununla birlikte nüfusu az olmaları sebebiyle ayrıca mektep inşa edemeyecek durumda olan kesimin de mevcut bulunan diğer Ortodoks mektebine kayıtları kabul edilecekti. Böylece söz konusu çözüm yolunun kabristanlara da uygulanmasıyla birlikte Ortodoks Hıristiyan cemaatleri arasındaki kilise ve mektep anlaşmazlıkları bütünüyle çözülecekti. Kosova valisine göre bu yöntemin uygulanması halinde adaletli bir yaklaşım sergilenmiş olacağı için hem bütün Hıristiyan devletlerin takdiri kazanılmış olunacaktı ve hem de hakları muhafaza edilmiş olacağı için Hıristiyan halkın hoşnut kalmaları sağlanabilecekti. Rumeli topraklarında kolay uygulanabilecek bir kanun buldukça buralarda yaşayan farklı kesimlerden halkın birer ikişer küçük veya büyük mabetler inşa etmesiyle birlikte çeşitli ihtilaf ve çatışmaların meydana getirilmesine imkân bırakılmayacaktı düşüncesi Kosova valisinin çözüm önerisine temel dayanak noktayı oluşturmaktaydı.¹²⁴¹

Kumanova kaymakamı, 10 Mart 1909 tarihinde Kosova valisine gönderdiği bir yazıda mevcut kilise anlaşmazlıkları hususunda kendi düşüncelerini aktarmıştı. Kaymakama göre mevcut unsurlardan her kim olursa olsun eşitlik ve adalet esasları çerçevesinde bir serbestliğe mazhar olduktan sonra eski hallerine geri döneceklerdi, fakat kilise kullanımı hususunda ihtilaflar meydana getirilerek yeniden huzur bozucu faaliyetlere cüret edilmesi durumunda hükümetçe kanuna uygunluk çerçevesinde derhal hareket edilerek ihtilafın büyümeden ortadan kaldırılması gerekliydi. Kaymakam, kilise ve mektep anlaşmazlıklarıyla Makedonya topraklarında meydana getirilen sıkıntıların sebebinin önceki hükümetlerin gafletinden istifade eden komşu devletlerin

¹²⁴¹ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

emelleri doğrultusunda Osmanlı topraklarında düşmanca faaliyetlerde bulunmasından kaynaklandığını ifade etmekle birlikte içte adaleti sağlamak ve dışta ise Balkan hükümetlerine karşı heybetli bir taarruza geçmenin Osmanlı'yı bu musibetlerden kurtaracağını da belirtmişti.¹²⁴²

Köprülü kaymakamına göre Makedonya topraklarında etkinliklerini artırma politikaları doğrultusunda bu topraklarda çoğunluk elde etme gayesiyle yerleşme faaliyetlerinde bulunan milletler bu emellerini başarılarla taçlandırmak amacıyla kilise ve mektep anlaşmazlıklarını vesile kılıyorlardı. Öyle ki bir köyde bugün halk arasında hiçbir ihtilaf bulunmadığı halde yarın ahali Bulgar, Rum ve Sırp olarak ayrışıp kilise ve mektepleri paylaşmak için olağanüstü bir anlaşmazlığa kalkışırken bir başka köyde bugün taraflar arasında devam eden şiddetli bir ihtilaf yarın gerek tehditle olsun veya gerek ahali bir araya getirtilmek suretiyle uzlaşma sağlanarak olsun anlaşmazlık ortadan kaldırılmış olurdu. Kaymakamın ifadelerine bakıldığında Hıristiyanların çoğunlukta yaşadığı birçok karye ya da kasabada taraflar arasında aniden anlaşmazlıkların meydana çıkabildiği veya bertaraf edilebildiğine yönelik durumlarla sıkça karşılaşılmaktaydı. Kaymakam ifadesinde, bilhassa Makedonya'da yaşayan unsurlar arasında yaşanmakta olan ihtilaf ve kargaşaların sebebinin çoğunlukla mezhep perdesi altında Atina, Sofya, Bükreş, Belgrad ve Petersburg'tan bu topraklara ihraç edilen fesatlıklardan kaynaklandığını belirtmektedir. Nitekim Makedonya'daki gayrimüslim okul ve kiliselerinde görev yapmakta olan öğretmen ile papazlar bu başkentlerden gelen paralarla geçimlerini sağlamakta ve propaganda faaliyetlerini sürdürebilmekteydiler. Köprülü kaymakamı, gayrimüslim unsurlar arasında vuku bulan kilise ve mektep anlaşmazlıklarının nedenleri hususunda düşüncelerini ifade etmekle birlikte bu durumun bertaraf edilmesi

¹²⁴² BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

adına nasıl bir çözümün uygulanabileceğine dair görüşlerine de yer vermiştir. Kaymakam, kendi idaresinde bulunan kazanın sınırları içerisindeki unsurlar arasında yaşanan anlaşmazlıkların giderilmesi konusunda bazı önerilerde bulunmuştu. Kaymakama göre, Köprülü kazasında ancak merkez ile Tılhova, Hamuran, Nesrilova ve Paşaköy karyelerindeki kilise ve mektepler ihtilafiydı ve buna göre Tılhova karyesindeki ihtilafli bir mektep ile kilise, Paşaköy kilisesi, Hamuran manastırı ve Nesrilova mektebinin ferman ile ruhsatlarının araştırılarak bunların hangi cemaat adına verildiği ortaya çıkarılması sonucunda kurumların o cemaate devredilmesi sağlanmalıydı. Mektep ve kilisesiz kalan taraflara ise birer yeni kilise ve mektep inşa edilmeliydi. Ancak ruhsatları mevcut olmayan kilise ile mektebin ise burada nüfus çoğunluğunu elinde bulunduran tarafa devredilmesi uygun olacaktı. Bu doğrultuda hareket edildiğinde, kasabada yaşayan unsurlardan Ulahlar ile Rumlarda arasında kilise ve mektep anlaşmazlıkları mevcut olması dolayısıyla her iki unsurun da Patrikhane'ye bağlı buldukları göz önüne alınarak bu mektep ve kiliselerin nüfus çoğunluğunu oluşturan Rumlara verilmesi ve Ulahlara ise yeni kilise ve mektep inşa edilmesi gerekmektedir.¹²⁴³

Manastır valisi, Siroz Mutasarrıfı'nın kilise ve mektep anlaşmazlıklarını ortadan kaldırmaya yönelik önerdiği yöntemi gerçekçi ve uygulanabilir olarak görmesine rağmen bu hususta bazı çekinceleri olduğunu ifade etmişti. Valiye göre eğer bir karyede mevcut ihtilafli kilise ile mektep nüfus çoğunluğunu oluşturan tarafa teslim edildiği halde kilise ile mektebin bu cemaatte ait olduğu belgelerle ortaya konulamazsa bu durum azınlıkta kalan ancak kilise ve mektebin kendilerine ait olduğuna dair ellerinde evrakı bulunan tarafın mevcut yapılardan mahrum kalmasına sebep olacağından bunların şikâyetlerine engel olunamayacak ve dolayısıyla mevcut anlaşmazlıklar eskisi gibi devam edecekti.

¹²⁴³ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

Manastır valisine göre kilise ve mektep anlaşmazlıklarının çözümü için eğer Hükümet tarafından nakdi yardımda bulunulacaksa mevcut yapıların statüsü olduğu gibi bırakılmalı ve orada yaşayan ahalden toplanacak yardımlara hazineden de yeterli miktarda yardımın eklenmesiyle taraflar için nüfusları ile uyumlu büyüklükte yeniden birer kilise inşa edilmesine onay verilmeliydi. Ayrıca her gayrimüslim cemaate mektepler inşa etme serbestliği verilmesi durumunda ihtilafların daha kolay bir biçimde bertaraf edilmesi sağlanmış olunacaktı.¹²⁴⁴

Selanik valisi tarafından 30 Mayıs 1909 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, kilise ve mektep anlaşmazlıklarının zaman kaybettirilmeden bir çözüme kavuşturulmasının asayişin sağlanması adına mühim olduğu ve ayrıca içinde bulunulan zaman ile mevcut koşulların sorunun çözümü için oldukça müsait olduğu vurgulanmaktaydı. Valiye göre sorunun çözümüne gereğinden fazla ehemmiyet verildikçe karşıt gruplar daha çok şımaracaklarından İstanbul'dan bir memur ya da komisyonun görevlendirilmesine gerek olmayıp bölgelerdeki dini liderlerin yer alacağı karma komisyonlar aracılığıyla meselenin halledilmesi mümkün olabilecekti. Vali, ihtilaflı kiliselerden bir kısmına çözüm bulunmasının zor olduğunu ancak büyük bir kısmının ise rahatlıkla halledilebileceğini ifade ettikten sonra çözümü kolay olanların yerellerden oluşan karma komisyonlarına ve zor olanların ise merkezi vilayette yetkili makamlardan müteşekkil karma komisyonlara devredilmek suretiyle halledilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Selanik valisinin ihtilaflı kilise ve mekteplerin hangi tarafa nasıl bir metod uygulanarak devredileceğine ilişkin çözüm önerisi ise Siroz Mutasarrıfı'nın önerisiyle birebir örtüşmekteydi ki bu durum valinin, Siroz Mutasarrıfı'nın çözüm önerisini (komisyonların teşkil edilmesi hususu hariç) uygun bulduğu anlamını vermektedir. Selanik valisi,

¹²⁴⁴ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

kapalı tutulan kiliselerin açılarak cemaatlerin dini vazifelerini rahat bir biçimde yerine getirebilmelerinin sağlanması sorunun çözümüne katkı sağlayabileceği gibi devlet siyasetine de büyük fayda verebileceğini ifade etmişti. Vali, son söz olarak ister kendi önerileri çerçevesinde ister Meclis-i Mebusan’ın onay vereceği uygun diğer bir yolla sorunun biran önce halledilmesi gerektiğini ifade etmişti.¹²⁴⁵

4.3.1.3.3. Kilise ve Mektepler Kanunu’nun Yasalaştırılması

Bulgar Eksarhlığı’nın 1870 yılında kurulmasıyla birlikte Rumeli’de yaşayan çok sayıda Bulgar, Rum Patrikhanesi’nin dini idaresinden ayrılıp yeni kurulan milli kiliselerinin dini idaresi altında toplanmaya başladılar. Bu tarihten itibaren her iki kilise arasında rekabet ve çatışmalar bitmek bilmedi. Makedonya topraklarında bilhassa 1900’lü yılların başlarından itibaren eksik olmayan kargaşa ve çatışmaların başlıca sebeplerden birini Bulgar ve Rum unsurları arasında meydana gelen kilise ve mektep anlaşmazlıkları oluşturmaktaydı. Sultan II. Abdülhamid, dönemin siyasi koşulları gereği bu unsurlar arasındaki ihtilafları bir yönetim stratejisine dönüştürerek istifade etmeyi başarabilmişti. Sultan II. Abdülhamid, unsurlar arasındaki kilise ve mektep anlaşmazlıklarının çözümünü muallâkta bırakmak suretiyle bunların Osmanlı Hükümeti’ne karşı birleşmelerini engellemeyi kendi genel Makedonya politikası haline getirmişti.¹²⁴⁶

Komitacıların güdümünde bulunan çetecilerin Makedonya topraklarında sürekli bir biçimde terör eylemleri gerçekleştirmeleri neticesinde huzur ortamının bozulması burada yaşayan Hıristiyan

¹²⁴⁵ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²⁴⁶ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, 10.

halkların kendi aralarındaki sorunları derinleştirmekle birlikte Müslümanların Hıristiyanlara karşı öfkesini de artırmaktaydı. Meşrutiyet idaresine dönüşün Makedonya'daki bu kasvetli ortamı bertaraf edeceği ve hiç olmazsa yumuşatacağı umuluyordu, ancak beklenen toplumsal birliktelik sağlanamadığı gibi geleceğe umutla bakılmasını sağlayabilecek hiçbir olumlu gelişme de meydana gelmemişti. İkinci Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Yunanistan'ın Girit Adası ve Avusturya'nın ise Bosna-Hersek'i ilhak etmesi bölgede önceki dönemde mevcut bulunan çatışmaları yeniden alevlendirmişti. Dönemin Rum Patriği III. Yovakim, böylesi bir ortamda sürekli olarak Bulgarların bazı bölgelerde Rumlara ait kilise ve mektepleri ele geçirmeye çalıştıklarına dair şikâyetlerini Hükümet yetkililerine iletmekteydi.¹²⁴⁷

Cemaatler arasında yaşanan kilise ve mektep ihtilafları dolayısıyla gerek Makedonya'da ve gerek Rumeli bölgesinin herhangi başka bir yerleşim yerinde görev yapan yerel idareciler çoğunlukla bu sorunlarla meşgul oluyor ve mesailerinin büyük bir kısmını bu anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için harcamaktaydılar. Anlaşmazlıkların mevcut olduğu bölgelerde genel itibariyle idareciler tarafından uygun görülen çözüm yolu cemaatlerin kiliselerde nöbetleşe ayin yapmaları ve mektepleri ise ortak kullanmaları şeklinde olmuştur. Nitekim bu yöntem kesin ve kalıcı bir çözüm sağlayamadığından unsurlar arasında bazı yer ve zamanlarda acı hadiseler yaşanmaya devam etmekte ve bu durum da ihtilafların giderek daha da artmasına sebep olmaktadır.¹²⁴⁸ Makedonya'nın neredeyse bütün bölgelerinde 1909 yılı itibariyle Bulgar, Ulah, Rum ve Sırp unsurları arasında kilise ve mektep kullanımı konusunda meydana gelen anlaşmazlıklar ve bu

¹²⁴⁷ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 258-259.

¹²⁴⁸ BOA, A. MKT. MHM. 692/15, H 04 05 1312 (03 Kasım 1894).

anlaşmazlıkların yol açtığı çatışmalar artık kontrol edilmesi ve üstesinden gelinmesi zor bir hal almaktaydı. Bu yılın sonlarına doğru Osmanlı Hükümet yetkilileri Manastır, Selanik ve Kosova vilayet idarecilerinin de görüşlerine başvurmak suretiyle kilise ve mektep ihtilaflarına kalıcı bir çözüm sunmak hedefinden hareketle yoğun bir çalışma içerisinde oldular.¹²⁴⁹

Bilhassa Makedonya topraklarında kilise ve mektep anlaşmazlığının sebep olduğu sorunlar aslında çok karmaşık ilişki döngüsünün cereyanından da beslenmekteydi. Küçük Balkan ülkeleri ile Rusya’nın başını çektiği Avrupa devletlerinin bölgede takip ettikleri siyaset ve güttükleri emeller kilise ve mektep anlaşmazlıklarından kaynaklanan çatışmaları daha da alevlendirmekteydi. Böylece bu devletler kargaşalardan kendilerine pay çıkarma çabası içerisinde olmaktaydılar. Osmanlı yönetimi, kilise ve mektep anlaşmazlıkları hususunda bütün tarafları tatmin etmede ve daha da önemlisi bu soruna karşı koymada çok zorlanmaktaydı. Çünkü bölge artık yerel ve küresel güçlerin bir çatışma sahasına dönüşmüştü.¹²⁵⁰ İttihatçılar açısından mesele çok mühimdi ve kaybedilecek çok fazla zaman da yoktu. Meydana gelen hadiseler geçici çözümlere başvurularak çok güzel bir surette halledilse bile çatışmalar ve çetelerin faaliyetlerinin bitmeyeceği her geçen gün ile birlikte daha iyi anlaşılıyordu. Hal böyle iken mevcut durum için ne kadar hızlı hareket edilirse o derece fenalığın önü alınmış olunacaktı. Farklı siyasi gruplar ve cemaatler tarafından itibarlarını artırma adına “Terörizm” usulüne müracaat edilmesi mülki idare ile adliyeyi mutlak bir acziyet ve çaresizliğe sevk etmekteydi.¹²⁵¹

İTC’yi iktidara getirenler şimdi ilk işlerden biri olarak özellikle Makedonya topraklarını kaynayan bir kazana

¹²⁴⁹ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²⁵⁰ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

¹²⁵¹ BOA, TFR. I. MKM. 36/3518, 1327 B 11 (29 Temmuz 1909).

dönüştüren taraflar arasındaki kilise ve mektep anlaşmazlıkları sorununu bir çözüme kavuşturmayı istedi. İttihat ve Terakki yönetimi daha 1908 yılının kış aylarında çeşitli çetelerin faaliyetlerini durdurduğunu gördüklerinde icra ettikleri ilk politikası, herkesin boyun eğmesi gereken anı beklemek ve ardından Rumeli milletvekillerinden oluşan bir komisyonu vilayetlere göndermek olmuştur. Bu milletvekilleri okulların ve kiliselerin mülkiyeti sorunuyla ilgili Eksarhane ve Patrikhane taraftarlarının rakip iddialarını incelemekle vazifelendirilmişlerdi. Meclis, kiliseler, okullar ve çetelerin baskı altına alınmasıyla ilgili gerekli yasaları hazırlayana kadar tartışmalı kiliselerin kapalı tutulmasına karar vermişti. Bu karar ilgili Hıristiyan unsurların hiçbiri tarafından hoş karşılanmamıştı.¹²⁵²

Osmanlı Hükümeti tarafından bölge idarecilerine iletilen tebligatta kilise ve mektepler nizamnamesinin öngördüğü uygulamalarının bölgeye tatbiki tamamlanıncaya kadar mevcut duruma riayet edilmesi gerektiği bildirilmişti. Makedonya'nın bazı bölgelerinde kiliselerin çoğu Rumların kontrolünde bulunmaktaydı. Mevcut durumun muhafaza edilmesine çalışıldığı için buralarda birkaç kilise mevcut iken Bulgar cemaatinin sene başı yortularında ve paskalya günlerinde bu kiliselerin birinde ayin icra etmelerine Rumlar tarafından izin verilmemekteydi. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Bulgarlar, sene başı yortularında ibadet etmekten mahrum bırakılmayacaklarını ve eğer kendilerinin kiliselere girişlerine engel çıkarılması durumunda görevlilere karşı geleceklerine mecbur olduklarını bildirmişlerdi. Meydana gelen bu rahatsız edici hadiseler karşısında harekete geçen yetkililer bazı geçici çözüm yöntemlerine başvurmuşlardı. Başvurulan bu çözüm yöntemlerinden biri, Rumlara baskı yapılarak hususi zamanlarda Bulgar cemaatinin dini ibadetlerini yerine getirebilmeleri için

¹²⁵² TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909, s. 29.

kiliselerden birini kullanmalarına engel çıkarılmaması idi. Bulgar ve Sırp cemaatlerinin daha önceleri ihtilaf sebebiyle kapalı tutulan kiliseleri sene başı yortuları ve paskalya zamanlarında kullanabilmelerine ruhsat verilmesi ise diğer bir çözüm yöntemini oluşturmuştu.¹²⁵³

Nihayetinde 3 Temmuz 1910 tarihinde Osmanlı birlikteliğini sağlamak adına “Kilise ve Mektepler Kanunu”nun çıkarılmasıyla birlikte uzun zamandır Bulgar Eksarhlığı ile Rum Patrikhanesi tarafları arasında süregelmekte olan kilise ve mektep anlaşmazlıklarına son verilmiş oldu.¹²⁵⁴ Kanuna göre, ihtilafların mevcut olduğu karye ya da kasabalarda yaşayan Bulgarlar ile Rumlar arasında kilise ve mektep paylaşımı yapıldığında orada mevcut bulunan kilise ve mektep nüfus çoğunluğu oluşturan cemaatte tahsis edilecek ve nüfus bakımından azınlıkta kalan cemaatte ise her iki tarafın maddi desteği ile kilise ve mektep inşa edilecekti. Ancak her iki cemaatin yeni kurumlar inşa etmek için maddi yardımlarının yetersiz olması durumunda da eksik kalan miktar hazineden karşılanacaktı.¹²⁵⁵ Yeni kilisenin inşaatı tamamlanıncaya kadar eski kilisenin ortak kullanılması kararlaştırılmıştı. Kilise ve Mektepler Kanunu gereğince nerede kilise ya da mektep yapmak gerekiyorsa bunun tespit edilmesi ve ayrıca her vilayetin bu hususta ne miktar meblağa ihtiyaç duyduğunun acilen bildirilmesi istenmişti.¹²⁵⁶

Mecliste kanunun görüşülmesi esnasında Manastır Mebusu Yorgo Boşo ile birlikte diğer bazı mebuslar da cemaatlerle

¹²⁵³ BOA, DH.SYS. 29/1, Leff 65,H 15 10 1325 (28 Aralık 1909).

¹²⁵⁴ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, 10.

¹²⁵⁵ BOA, A.DVN.MKL. 50/12, 1328 C 25 (04 Temmuz 1910).Kilise ve Mektepler Kanunu’nun Lâyiha Süreti ve Transkripsiyonu için çalışmanın ekler kısmına bakınız.

¹²⁵⁶ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, 10.

işbirliğine gidilerek hareket edilmesi gerektiğini ifade etmekteydiler. Buna göre hazineden bu iş için ayrılacak para cemaatlere verilecek ve cemaatler bu paraları kullanarak ihtiyaç duyulan kilise ve mektepleri inşa edeceklerdi.¹²⁵⁷ Bazı mebuslar tarafından ileri sürülen bu fikir mecliste oybirliği ile kabul edilmemiş ve netice itibari ile kilise inşası için 40.000 Lira'nın Dâhiliye Nezareti'nin bütçesine aktarılması kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur.¹²⁵⁸ Kilise ve Mektepler Kanunu çerçevesinde ihtilafli yerlerde hazineden para sağlanarak gayrimüslim cemaatlere kilise ve mektep yapımının üstlenilmesiyle bir yandan mevcut anlaşmazlıklar bertaraf edilmiş olunacaktı ve bir yandan da yapılacak bu kilise ve mekteplerin merkeze bağlılıklarının sağlanmış olunmasıyla üzerinde denetimler kurulabilecekti. Ancak bir gerçek vardı ki bu kanunun uygulanması devlet bütçesine ağır bir yük olacaktı.¹²⁵⁹

Kilise ve Mektepler Kanunu hükümleri gereği Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde gayrimüslim unsurlar arasında ihtilafli olan kilise ve mekteplerin taksimi gerçekleştirilmiştir. İhtilafli kilise ve mekteplerin taksim edilmesi dolayısıyla ortaya çıkan tablonun Manastır vilayeti örneği üzerinde durulacaktır.

Manastır'da Patrikhane ile Eksarhane mensupları arasında kilise ve mektep ihtilaflarının yaşandığı karyeler ile bu karyelerdeki her iki cemaatin sahip olduğu nüfus sayısı Tablo 4.1'de belirtilmiştir.

¹²⁵⁷ MMZC.13 Teşrinisani 1326 (26 Kasım 1910), 171.

¹²⁵⁸ MMZC. 15 Teşrinisani 1326 (28 Kasım 1910), 186.

¹²⁵⁹ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", 10.

Tablo 38 1910 Yılı İtibariyle Manastır Vilayetine Bağlı Bazı karyelerde Taraflar Arasında İhtilafı Kilise ve Mektep Mevcudu ile Patrikhane ile Eksarhane Taraflarının Nüfusları¹²⁶⁰

Kaza İsmi	Karye İsmi	İhtilafı		Patrikhane Mensubu	Eksarhane Mensubu
		Kilise	Mektep	Nüfus Sayısı	Nüfus Sayısı
Manastır	Felaboçeşne	1	1	354	253
“	Nevak	1	1	88	391
“	Ferkaline	2	1	68	365
“	Ortağri	1		78	121
“	Dihve	1	1	128	368
Florina	Lijeni	1	1	33	102
“	Gorniçova	2		272	872
“	Beşoşice	2		21	600
“	Biç	1	1	129	258
“	Patile	2	2	34	1.720
“	Armeneçko	2	1	435	701
“	Ferapiştine	1	1	171	319
“	Laken	1	1	33	529
“	Nert	1		583	1.573
“	Setine	1		510	268
Kırçova	Nefs-i Kırçova	1		274	835
“	Parmaka	1		212	58
“	Urlanca	1	1	231	381
Ohri	Radohojde	1	1	141	509

¹²⁶⁰ BOA, DH.SYS. 29/1, Leff 7, H 21 07 1328 (29 Temmuz 1910).

“	Porgoriçe	1		551	169
“	Labonişte	1		439	133
“	Dehçan	1	1	188	1.221
Pirlepe	Ferbogaşnan	1	1	257	794
“	Dolenak	1	1	511	148
“	Yankodim	1		46	622
“	Viriban	1	1	112	252
Kesriye	Gorniçi		1	1.078	582
“	Çerpelova	1	1	123	163
“	Holsişte		1	75	265
“	Flandurup	1	1	82	129
“	Aposkipo	1	1	41	445
“	Ropanişte	1	1	49	404
“	Jelsit	1	1	73	242
“	Çezok	1	1	34	326
“	Telkuş	1	1	80	115
“	Garniç		1	31	171
“	Çuka	1	1	142	20
“	Radogoş	1	1	83	75
“	Alisişte	1	1	149	384
“	İstariçani		1	120	317
“	Koğalaf		1	15	1.344
“	Esmeruş	1	1	192	1.319
“	Kobaniç	3	1	135	940
“	Teşram		1	1.599	852
“	Brezniçe	1		89	540
“	Osinçani	6	2	192	504
“	Bozbolişte	2	2	13	791

“	Jelova	2	2	794	705
		56	41	11.088	24.195

Tabloya göre Manastır vilayetinin kilise ve mektep anlaşmazlıklarının yaşandığı karyelerdeki Eksarhane’ye mensup nüfusun Patrikhane’ye mensup nüfustan iki kat daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte taraflar arasındaki ihtilafların daha ziyade Florina ve Kesriye kazalarına bağlı karyelerde vuku bulduğu dikkat çekmektedir.

Kanun maddelerinin Manastır vilayetinde Patrikhane ve Eksarhane tarafları arasında ihtilafların yaşandığı yerlerde uygulanmasıyla birlikte ortaya çıkan netice tablo 4.2’de gösterilmiştir.

Tablo 39 Kilise ve Mektepler Kanunu Çerçevesinde Manastır Vilayetinde Patrikhane ve Eksarhane Tarafları Arasında İhtilaflı Kilise ve Mektep Taksimi¹²⁶¹

Kaza İsmi	Karye İsmi	Yalnız Bir Kilise ve Bir Mektep Bulunan Karyede Nüfusu Üçte Bir Oranından Fazla Olup Kanun Gereğince Kendilerine Mevcut Müesseselerin Teslimi İcap Eden Taraf				İhtilaflı Kilise ve Mektebin Birden Fazla Bulunduğu Karyelerde Mevcut Müesseselerin Cemaatler Arasında Bölüştürülmesi				Nüfusları Üçte Bir Oranından Az Olmaları Sebebiyle Kendileri İçin Yeniden Kilise ve Mektep İnşası Lazım Gelen Taraf				Yapılacak Kilisenin Keşfedilen Bedeli		Yapılacak Mektebin Keşfedilen Bedeli	
		Patrikhane Mensubu		Eksarhane Mensubu		Patrikhane Mensubu		Eksarhane Mensubu		Patrikhane Mensubu		Eksarhane Mensubu		Kuruş		Kuruş	
		Kilise	Mektep	Kilise	Mektep	Kilise	Mektep	Kilise	Mektep	Kilise	Mektep	Kilise	Mektep				
Manastır	Felaboçşne	1	1									1	1	21.938	8.589		
“	Nevak			1	1					1	1			11.876	5.237		
“	Ferkaline				1	1		1			1				5.931		
“	Ortaeğri	1										1		20.759			
“	Dihve			1	1					1	1			21.909	11.224		
Florina	Lijeni			1	1					1	1			12.360	3.560		
“	Gorniçova					1											

¹²⁶¹ BOA, DH.SYS. 29/1, Leff 7, H 21 07 1328 (29 Temmuz 1910).

“	Beşoşice					1		1						
“	Biç	1	1								1	1	15.972	6.283
“	Patile					1	1	1	1					
“	Armeneçko		1			1		1				1		10.352
“	Ferapiştine	1	1								1	1	16.011	2.139
“	Laken			1	1					1	1		20.820	4.829
“	Nert			1						1			24.821	
“	Setine	1									1	1	21.039	1.921
Kırçova	Nefs-i Kırçova			1						1			35.943	13.247
“	Parmaka	1									1		13.179	
“	Urlanca	1	1								1	1	30.969	11.335
Ohri	Radohojde			1	1					1	1		11.546	5.010
“	Porgoriçe	1									1		11.545	
“	Labonişte	1									1		13.597	
“	Dehçan			1	1					1	1		25.736	9.803
Pirlepe	Ferbogaşnan			1	1					1	1		21.790	5.576
“	Dolenak	1	1								1	1	15.636	5.031
“	Yankodim			1						1			13.497	
“	Viriban			1	1					1	1		19.638	2.700
Kesriye	Gorniçi		1									1		32.100
“	Çerpelova	1	1								1	1	58.000	32.100
“	Holsişte				1						1			15.000
“	Flandurup	1	1								1	1	34.000	18.200
“	Aposkipo			1	1					1	1		58.000	32.100
“	Ropanişte			1	1					1	1		28.000	18.200
“	Jelsit			1	1					1	1		34.000	18.200
“	Çezok			1	1					1	1		58.000	18.200
“	Telkuş	1	1								1	1	26.000	15.000
“	Garniç				1						1			18.200
“	Çuka	1	1								1	1	34.000	15.000
“	Radogoş	1	1								1	1	17.000	15.000
“	Alisişte			1	1					1	1		97.000	13.900
“	İstariçani				1						1			32.100

“	Koğalaf				1						1				32.100
“	Esmeruş			1	1					1	1			113.000	32.100
“	Kobaniç				1	2		1			1				32.100
“	Teşram		1										1		18.200
“	Brezniçe			1						1				51.000	
“	Osinçani					5	1	1	1						
“	Bozboşişte					1	1	1	1						
“	Jelova					1	1	1	1						
		15	13	18	20	14	4	8	4	18	20	15	14	1.008.581	552.667

Tabloya göre Manastır vilayetinde nüfusları üçte bir oranından az olmaları sebebiyle daha çok Patrikhane mensubu için yeniden kilise ve mektep inşası gerekli görülmüştür. Bununla birlikte anlaşmazlık yaşanan karyelerde taraflar için inşa edilecek kiliselerin keşif bedeli 1.008.581 kuruş iken mektepler için bu bedel 552.667 kuruş olarak görülmektedir. Keşif bedelleri arasındaki farktan yola çıkılarak Eksarhane ile Patrikhane unsurları arasında taksim yapıldığında diğer bir taraf için yapılması kararlaştırılan yeni kilise inşa etme maliyetlerinin mekteplerden daha fazla olduğu sonucu çıkarılabilir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Makedonya ile ilgili politikalarını hayata geçirirken bölge Ulahlarını kazanmanın çabası içerisindeydi. Ulahların Romanya halkıyla aynı ırka mensup olmaları ve aynı dili konuşmaları sebebiyle onlarla iyi ilişkiler içerisinde olmak bir dereceye kadar diğer Balkan devletlerine karşı Romanya'nın manevi desteğini kazanmayı sağlardı. Nitekim Paris'ten Selanik merkezine iletilen 8 Mart 1908 tarihli mektupta şu sözlere yer verilmiştir: *“Ulahlarla ittifak teşebbüsünün iyiden iyiye ilerlemiş olması memnuniyet vericidir. Şimdiye kadar Bulgarlarla birlikte çalıştıkları sanılan Ulahların kazanılmış*

olması oldukça önemlidir.”¹²⁶² Ancak Ulahlarla kurulan bu iyi ilişkilerin onların Kilise ve Mektepler Kanunu’na yönelik beklentilerine olumlu etki etmediği görülmektedir. Öyle ki Kilise ve Mektepler Kanunu’nun sekizinci maddesinin Ulah kiliselerini de kapsamı gerektiği yönünde bazı talepler olmasına rağmen Osmanlı yönetimi tarafından uygun olmayacağı gerekçesiyle kabul görmemişti.¹²⁶³

4.3.1.3.3.1. Kilise ve Mektepler Kanunu’na Tepkiler

Kilise ve Mektepler Kanunu’nun yürürlüğe girmesi Patrikhane’yi oldukça rahatsız etmişti. Çünkü bu tarihe kadar Rum Patrikhanesi’nin idaresinde kalmaya devam eden birçok kilise ve mektep Eksarhaneye devrediliyordu. Dolayısıyla Patrikhane, bu kanunu kendisinin Ortodoks cemaat üzerindeki otoritesini azaltan en son adım olarak görmekteydi.¹²⁶⁴ Kanunun çıkarılmasından hemen sonra Patrik’in daveti üzerine Rum Patrikhane meclisi birkaç kez toplanmış ve burada kanun hükümleri tartışılmıştı. Patrikhane tarafından seçilen temsilciler, Rumların rahatsızlıklarını dile getirmek amacıyla Sadrazam ile görüşmeyi talep etmişlerdi. Osmanlı Hükümeti, Patrik’in başkanlığı altında bir heyetin kendileriyle görüşmek istemelerine bir engel çıkarmamıştı. Ancak Hükümet tarafından Patrikhane yetkililerine bu çabalarının bir fayda sağlamayacağı ve dolayısıyla meclis tarafından kabul edilen kanunu tatbik etmeye mecbur olduklarını bildirmişti. Patrik’in bizzat Padişahı ziyaret ederek rahatsızlıklarını iletme çabaları da bir netice meydana getirmemişti. Bu sebeple Hükümet ile Patrikhane

¹²⁶² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt: 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, 422.

¹²⁶³ BOA, DH. MUİ. 93/10, H 28 04 1328 (09 Mayıs 1910).

¹²⁶⁴ Güllü, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı’dan Cumhuriyet’te-*, 259.

arasında bir gerginlik yaşanmıştı.¹²⁶⁵ Patrikhane, kanuna itiraz ettiklerini birçok kez Hükümete bildirmiş olmakla birlikte kanunun durdurulması için büyük güçleri Osmanlı Devletine müdahale etmeye davet etmekten dâhi geri durmamıştı.¹²⁶⁶ İttihat ve Terakki Fırkası'nın başkanlığı görevini yapmakta olan Halil Bey, durum üzerine açıklamalarda bulunarak amaçlarının birleşik bir millet meydana getirmek olduğunu ifade ettikten sonra Rum Patrikhanesi'nin büyük devletlere başvurmakla vatanseverliğe bütünüyle aykırı hareket etmiş olduğunu belirtmişti. İttihatçıların önemli isimlerinden Doktor Nazım Bey ise yaptığı açıklamada kanunun oldukça adil olarak hazırlandığını ve ayrıca Rumların şikâyet edeceği yerde bu durumdan memnun kalmaları gerektiğini ifade etmişti.¹²⁶⁷ Bununla birlikte Rum mebuslar da fermanlarla Rumlara verilmiş haklara aykırı olarak gördükleri kanunun onaylanmasını engellemek amacıyla Sultan Mehmet Reşad'a başvurmuşlardı.¹²⁶⁸ Ancak Patrikhane ile Rum mebusların bütün girişimlerine rağmen Hükümet geri adım atmaz kararlı bir biçimde kanunun uygulanması emrini vermişti.

Kilise ve Mektepler Kanunu'nun yasalaştırılması karşısında Bulgar Eksarhı'nın takınmış olduğu tutum ve düşünceleri de belirtmek gerekmektedir. İttihat ve Terakki yönetimine yakınlığıyla bilinen Tanin gazetesinde belirtildiğine göre Eksarh şu ifadelerde bulunmuştur:¹²⁶⁹

¹²⁶⁵ Tanin Gazetesi, No: 661, 27 Cemazeyilahir 1328/21 Haziran 1326 (04 Temmuz 1910), 3.

¹²⁶⁶ Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı'dan Cumhuriyet'te-*, 259.

¹²⁶⁷ Hasan Taner Kerimoğlu, "Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri", *ÇTTAD*, VI/14, 2007, 15.

¹²⁶⁸ Kerimoğlu, "Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri", 11.

¹²⁶⁹ Tanin Gazetesi, No: 661, 27 Cemazeyilahir 1328/21 Haziran 1326 (04 Temmuz 1910), 3.

“Meşrutiyetin ilan edilmesi ile birlikte mezhep hürriyetinin tamamıyla temin edilmiş olması münasebetiyle Bulgar köylüler Eksarhane’ye tabi olmayı tercih ettiklerinden bunlara ait kiliselerin de Eksarhaneye ait olması normal karşılanmalıdır. Makedonya’da mevcut kiliselerden birçokları millet tarafından ve milletin parasıyla inşa edilmiş olmasına rağmen bunların inşaat fermanlarında Rum Patrikhanesi’nin veya birtakım Rum metropolitlerinin ismi yazılmış bulunmakta idi. Bütün bu ahval karşısında bugün mevcut kiliselerin inşaat fermanlarında ismi yazılmış kimselere aidiyeti kabul edilemez. Kiliselerin masrafi inşaat fermanında ismi yazılmış kimse tarafından karşılanmış değildir. Rumların elindeki kiliselerin zorla gasp edildiği iddialarında bulunmaktadır. Bunlar Rum olmayıp önceki dönemlerde maruz kaldıkları baskılar neticesinde Patrikhane’ye tabi olmak mecburiyetinde kalan Bulgarlardır. Hükümet tarafından bu mesele için alınan kararlara karşı Patrikhane’nin ne fikirde olduğunu esasen anlayamadık. Önceleri mecbur kaldıkları için Patrikhane’ye bağlı kalmış olan çoğu Bulgarın bu kanun münasebetiyle bugün oradan ayrılıp Eksarhaneye tabi olacakları bilinmelidir. Kiliselerin taksimi başlamadan önce ahalinin kendi hür iradesiyle Patrikhane ya da Eksarhane’ye mi tabi olduklarını belirlemek icap eder. Lakin icra edilecek bu tahririn gayet adalet çerçevesinde gerçekleştirilmesi lazım gelir ki bu suretle Rumeli’nin bu iki önemli unsuru arasında yeniden anlaşmazlık meydana gelmesi durumunda Hükümetin başına tekrar büyük bir gaile açılması ihtimalinin önü alınabilmiş olsun.”

Osmanlı Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan’ın Makedonya’daki tartışmalı kilise ve mektep meselesine bir çözüm getirmek amacıyla yasalaştırdığı Kilise ve Mektepler Kanunu, Balkanların farklı coğrafyalarında bulunanlar başta olmak üzere neredeyse bütün Rumları rahatsız etmişti. Rum Patriği’nin Sadrazamdan sonra Padişah ile görüşmesinden de bir netice

alamadığını beyan etmesi sonrasında kazalarda ve vilayet merkezlerinde Rumlar tarafından rahatsızlıklarını ifade etmek amacıyla mitingler yapılmaya başlanmıştır.¹²⁷⁰ Nitekim Manastır'da kanunu protesto etmek için tertip edilmiş olan bir mitingde hükümet konağı önünde Rumlar taşkınlık çıkarmıştı. Jandarmanın ahaliyi dağıtma teşebbüsünde bulunmaları üzerine büyük bir arbede meydana gelmiş ve ahaliden çoğu kişi gözaltına alınmıştı. Ancak bu sayede asayiş kontrol altına alınabilmişti.¹²⁷¹ 5 Temmuz 1910 tarihinde Siroz kasaba ve köylerinde ikamet eden Rumlar, kanunu protesto etmek amacıyla Siroz'da bir miting tertip etmişlerdi. Siroz Rum halkı düzenledikleri mitingde kanunun Rum Patrikhanesi'nin kilise, mektep ve mezarlıklar üzerindeki hakkını gasp ettiğini beyan etmişlerdi. Siroz'lu Rumlar, Osmanlı topraklarında yaşayan 6 milyon Rum vatandaşının hukukuna aykırı olması sebebiyle kanunun geri çekilmesini istediklerini ifade ettikleri bildirgeyi miting heyeti vasıtasıyla Sadrazam'a takdim etmek için Siroz mutasarrıflığına ulaştırmış ve şikâyetlerini de Padişah'a bir telgraf ile iletmeyi düşünmüşlerdi. Aynı şekilde Karaferye kasabası ve köylerinde ikamet eden Rumlar, 10 Temmuz 1910 tarihinde Abandone Kilisesi civarında kanuna karşı bir miting düzenlemişlerdi. Buradaki Rumlar, Bulgarların gasp etme arzuları neticesinde kilise, mektep ve mezarlıkların münazaalı hale geldiğini beyan etmekle birlikte kanunun feshedilmesi gerektiği yönünde bir kararname hazırlamışlardı. Miting heyeti bu kararnameyi Hükümete arz etmek üzere kaymakama iletmeyi, Sadrazam makamına bir protesto telgrafı çekmeyi ve İstanbul ile Selanik gazetelerine bu kararnameyi yayınlamayı planlamışlardı.¹²⁷²

¹²⁷⁰ Tanin Gazetesi, No: 672, 15 Temmuz 1910, 2.

¹²⁷¹ Tanin Gazetesi, No: 671, 07 Recep 1328/01 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910), 3.

¹²⁷² BOA, DH. SYS. 291/11, 1328 B 21 (29 Temmuz 1910).

Kilise ve Mektepler Kanunu'na sadece Balkan Rumları tepki göstermemişlerdi. Anadolu'nun batı kesiminde ikamet eden Rumlar da değişik vasıtalarla tepkilerini ifade etmişlerdi. Örneğin İzmir'de yaşayan Rumlar, kanuna tepki göstermek amacıyla bir miting düzenlemişlerdi.¹²⁷³ Mitinge 10.000'den fazla kişinin katıldığı haberleri alınmıştı.¹²⁷⁴ Miting sonucunda İzmir Rum halkı adına bir heyet, Sadrazam'a rahatsızlıklarına sebep olan hususları sekiz madde ile iletmişlerdi. Bazı maddelerde ifade edilenler özetle şu şekildeydi: Birinci maddede kanunun derin bir inceleme temelinden yoksun olarak hazırlandığı ve anlaşılabilir olmadığı belirtilmişti. İkinci maddede nüfus çoğunluğunu oluşturuyor olmaları sebebiyle kanunda Rumların lehine bir düzenleme yer alması gerekirken taban tabana esasına dayalı bir düzenlemeye gidilmesiyle Rumlara haksızlık yapıldığı belirtilmişti. Üçüncü maddede çıkarılan kanun ile mülkiyet usul ve kanununa riayet edilmediği gibi mevcut kiliselerin kurulma maksatlarına dahi hürmet edilmeyerek vaziyetleri değiştirilemez Rum Ortodoks kiliselerinin dönüştürülmesinin amaçlandığı ifade edilmişti. Dördüncü maddede Rum Ortodoks kiliselerinin varlığına saygı duyulmaması sebebiyle Devlet-i Aliye ile Ortodoks Kilisesi arasındaki anlaşmanın fes edildiği bildirilmişti. Beşinci maddede kanunun Hükümetin hak ve adalet hususundaki acziyetini ortaya çıkardığını ve halkı karışık olan yerlerde Bulgarların çoğunlukta olduğu tezini zorla dayatan Bulgar çetelerinin faaliyetlerini meşrulaştırdığı belirtilmişti. Yedinci maddede yeni kiliselerin inşa edilmesi lüzumu görülmesi durumunda bu kiliselerin Bulgarlar için inşa edilmesi münasip olacağı, mevcut kiliselerin esas sahipleri olan Rum Ortodoks milletinin kullanımına verilmesi takdirde Bulgarlara yeni kiliseler inşası için gerekli meblağın temininde Rum milletinin de yardımda bulunmaya hazır olduğu belirtilmişti.

¹²⁷³ BOA, DH. SYS. 291/11, 1328 B 21 (29 Temmuz 1910).

¹²⁷⁴ Tanin Gazetesi, No: 671, 07 Recep 1328/01 Temmuz 1326 (14 Temmuz 1910), 3.

Sekizinci maddede ise kanunun Rumeli'deki ahaliye felaketleri yaşatanlara bir nevi mükâfat olacağı ifade edilmişti. İzmir Rum halkı Kilise ve Mektepler Kanunu'na neden karşı olduklarını bu maddeler ile sıraladıktan sonra bu kanunun yürürlüğe konulmaması isteğinde bulunmuşlardı.¹²⁷⁵

İstanbul'un fethedildiği ilk zamanlardan itibaren tüm Ortodoksların dini idaresi sıfatıyla Rum Patrikhanesi'ne birtakım ayrıcalıkların verilmiş olunması dolayısıyla Rumlar da gayrimüslim toplumlar arasında ayrıcalıklı bir konuma erişmişlerdi ve bu durum neredeyse II. Meşrutiyet'in yeniden ilanına kadar devam etti. Ancak İttihatçılar, önceki Osmanlı hükümetlerinin aksine Bulgarlar lehine bir politika sürdürmeye başladı.¹²⁷⁶ İttihatçıların Rumlara karşı Bulgar yanlısı bir politika sergilemelerinin sebeplerinden biri Girit Rumlarının Yunanistan'a bağlanma hususundaki gayretlerinin yol açtığı kriz gösterilebilir.¹²⁷⁷ Böylece kanunun çıkarılarak Bulgarlar Rumlar ile eşit statüye kavuşturulmak istenilmişti. Kilise ve Mektepler Kanunu'nun uygulanmaya geçirilmesiyle birlikte Rum Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhlığı'nın çetin bir rekabet halinde olmalarına lüzum kalmıyordu. Böylece iki tarafın birbirine olan düşmanlığı giderek Osmanlı Hükümeti'ne yönelmeye başlamıştı.¹²⁷⁸ Öyle ki meydana getirilen bu atmosferin etkisiyle Bulgar ile Rum dini liderler ilk kez bir araya gelerek Hükümetten bazı ortak taleplerde bulunmaya başlamışlardı.¹²⁷⁹ Netice itibariyle Yunan, Bulgar ve Sırp unsurları arasındaki anlaşmazlıkların

¹²⁷⁵ BOA, DH. SYS. 291/11, 1328 B 21 (29 Temmuz 1910).

¹²⁷⁶ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", 10.

¹²⁷⁷ Tanin Gazetesi, No: 661, 27 Cemazeyilahir 1328/21 Haziran 1326 (04 Temmuz 1910), 3.

¹²⁷⁸ Şıvgın, İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", 10.

¹²⁷⁹ Ercan Yücel, *Osmanlı Döneminde Balkanlarda Kiliseler ve Mektepler Meselesi (1909-1911)*, (Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2014, 135.

ortadan kaldırılması bunların Osmanlı aleyhine bir Balkan ittifakı meydana getirmelerine zemin hazırlamıştır. Nitekim Balkan Savaşı başladıktan sonra Sultan II. Abdülhamid, Selanik'ten İstanbul'a getirilirken bu unsurların bir araya gelmelerine yol açan politikayı alaycı bir dille eleştirdiğinden bahsedilir.¹²⁸⁰

4.3.1.3.3.2. Kilise ve Mektepler Kanunu'ndan Sonra Makedonya Ahvali

Kilise ve Mektepler Kanunu'ndan sonra Osmanlı Hükümeti, Makedonya vilayetlerinde yaşayan halk ve çete üyelerinin elindeki silahların toplatılması emrini vermişti. Nitekim bu çabalar neticesinde çok sayıda silah ve cephaneliğin toplatılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerinde 1910 yılının sonlarında 254.368'den fazla farklı türlerden tüfek, binlerce fişek, 27.650 revolver, 3.422 tabanca, 199 bomba, çok sayıda kılıç, pala, kasatura, süngü ve yatağan bıçak ile kilolarca dinamit toplatılmıştı. Toplatılan silahların listesi Dâhiliye Nezareti tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilmişti.¹²⁸¹ Ancak bu dönemde Manastır ve civarında bütün komite ve çetelerden silahlar toplatıldığı halde Bulgarların büyük bir kısmı silahlarını teslim etmekten geri durmuşlardı. Örneğin, Pirlepe kazasına bağlı Garbuftan köyünde 92 hane Bulgar ve 25 hane de Sırlara aitti. Buradaki Sırlar Hükümet'e itaat ederek 25 tüfek teslim ederken Bulgarlar ise sadece 2 Martini tüfeği teslim etmişti. Manastır vilayetine bağlı birçok köyde de bu duruma benzer bir süreç yaşanmıştı. Ayrıca Bulgar çeteleri tarafından Manastır ve Üsküp civarlarında cinayetler işlenmeye devam ediliyordu.¹²⁸²

¹²⁸⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, 383.

¹²⁸¹ BOA, HR.SYS. 137/7, Leff 9, 10, 11, 12, M 12 11 1910.

¹²⁸² Tanin Gazetesi, No: 777, 27 Şevval 1328 (01 Kasım 1910), 1.

Bulgar komiteleri tarafından bazı iddialar ileri sürülerek silahların toplatılmasına engel olunduğu duyumları artmaya başlamıştı. Bu süreçte Manastır mebusu Paņadorof Efendi ile Makedonya ahvali hakkında bir mülakat gerçekleştirilmiştir. Paņadorof, Makedonya'daki vaziyet hakkında Sadrazam ve nazırlara malumat vermek için İstanbul'a geldiğini ifade etmişti. O, bazı gazetelerde Manastır vilayetinde Bulgarlar ile Rumların hapsedildikleri ve onlara baskı uygulandıklarına dair haberlerin asılsız olduğunu ve asayişin hüküm sürdüğünü beyan etmişti. O, bazı Bulgar gazeteleri ile komitelerin bilinçli bir şekilde bu haberleri yaptıklarını söylemişti.¹²⁸³

Hükümet tarafından Makedonya genelinde silahların toplanmasına devam edildiği 1911 yılının Haziran ayında birtakım garip olayların döndüğü işitilmeye başlanmıştı. Bazı yurtiçi ve yurtdışındaki gazetelerde "Türkler ve askerler Bulgarlara zulüm ediyorlar" manşetleri veriliyor ve halk arasında bu sözler konuşulur olmuştu. Yerel idareciler tarafından ilk zamanlarda bu söz pek ciddiye alınmamış ve geçiştirilmeye çalışılmıştı. Ancak her geçen gün bu söylemler tekrar edilmeye devam edildiği için Osmanlı kamuoyu ve yetkililerin dikkatini çekmeye başladı. Yapılan tahkikatlar neticesinde Bulgaristan gazeteleri tarafından bu şikâyetlerin bilinçli bir şekilde devamlı olarak yayıldığı anlaşılacakla birlikte olayın aslı ortaya çıkmıştı. Buna göre silahların toplatılmaya gayret gösterildiği süreçte sayıları 50'yi bulan Bulgar askerler firar ederek Bulgaristan'a kaçmış ve Türkler bize işkence ediyorlar deyip yaygara koparmaya çabalamışlardı. Osmanlı memurları olayın bu kötü niyetli kişiler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerden kaynaklandığını ispat etmişlerdi. Daha sonra bu feryatların Bulgaristan'ın ihtilalcı komitelerin güdümünde olan gazeteleri tarafından kasten gündemde tutulduğu açığa çıkmıştı. Bulgarlar daha sonra Makedonya'da hâkim olmaya

¹²⁸³ Tasvir-i Efkâr Gazetesi, No: 378, 06 Şevval 1328 (11 Ekim 1910), 3.

başlayan huzur ortamını baltalamak için başka yollar da bulmuşlardı. Onlar, Rumeli’ye eşkıya takımından bir sürü serseriye Bulgaristan’a göndererek orada Türklerden gördükleri “mezalimden” bahsetmelerini ve dolayısıyla Avrupa devletlerine şikâyetlerde bulunmalarını sağlamaya çalışmışlardı. Bir müddet bu yaygara devam etti ve Osmanlı Hükümeti silah toplamaya devam etmekten çekinir duruma dâhi düşmüştü. Öte yandan Bulgaristan Hükümeti fesatlık faaliyetlerinde bulunan firarilerin geri gönderilmemeleri için çaba sarf ediyordu.¹²⁸⁴ Nitekim II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Makedonya vilayetlerinde huzur ortamının bir dereceye kadar tesis edilmiş olması dolayısıyla halklar arasında birlikte yaşama ümidinin artması Bulgar Hükümeti nezdinde rahatsızlığa sebep olmaktaydı. Makedonya’da ne kadar adil bir idare sistemi kurulursa kurulsun Bulgaristan Hükümeti ve komiteler iyiye giden düzeni sekteye uğratmak için çabalarını artırmışlardı.¹²⁸⁵

Makedonya ahalisinin önemli bir kısmı çetecilik ve terör ortamının bertaraf edilmesi için Hükümet’e güvenip silahlarını teslim etmek arzusundaydılar ve bu konuda güçlük çıkarmak istemiyorlardı. İşte bunu gören Bulgar çetecileri Makedonya’nın bilhassa Manastır ve Üsküp’ün farklı bölgelerindeki Bulgar halkı tehdit etmeye yeltenmişlerdi. Bir taraftan Hükümet, halktan silahlarını teslim etmelerini talep ediyor ve vermedikleri takdirde sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaklarını bildiriyor, diğer taraftan da Bulgar ihtilalcıları, silahlarını vermemeleri hususunda onları tehdit ediyorlardı. İhtilalcılar, Makedonya meselesini tekrar canlandırmak amacıyla ayrıca çeşitli suikastlar gerçekleştiriyorlardı. Nitekim İştîp’te 6 Müslümanı öldürerek güya

¹²⁸⁴ Tanin Gazetesi, No: 911, 15 Rabiulevvel 1329 (16 Mart 1911), 6.

¹²⁸⁵ BOA, DH.SYS. 81/2, Leff 5, H 10 03 1330 (28 Şubat 1912).

Bulgarlara reva görülen zulmünün intikamını aldıklarını ilan etmişlerdi.¹²⁸⁶

¹²⁸⁶ Tanin Gazetesi, No: 911, 15 Rabiulevvel 1329 (16 Mart 1911), 6.

SONUÇ

Küresel çapta yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı, XIX. yüzyılın başlarından itibaren bilhassa Osmanlı’nın Avrupa’daki topraklarında yaşayan uluslar arasında oldukça etkili olmaya başlamıştı. Sayısız şehit verilerek fethedilen bu topraklardaki milletler artık kendi ulus devletlerini kurma mücadelelerine girişmişlerdi. Bu yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen Kırım Savaşı (1856) sonrasında zaten bozulmaya yüz tutmuş olan Osmanlı ekonomisi ağır yara almış ve bu ekonomik darboğazdan kurtulmak için dış borç alma yoluna başvurulmuştu. Zaman ilerledikçe alınan bu dış borçların miktarı artmış ve artık borçların faizlerinin dâhi ödenmesinde zorluk çekiliyordu. Dolayısıyla alınan dış borçların ödenebilmesi ve ekonomik iyileşmenin sağlanabilmesi için başvurulan yöntemlerden biri vergilerin artırılması olmuştur. Vergilerin sürekli olarak artırılmasının da sebep olduğu kötü ekonomik yaşam koşullarının Balkan toplumları arasında genel bir hoşnutsuzluk meydana getirmesi büyük devletlerin türlü entrikaları ile birleşince bölgede sık sık isyanlar baş göstermişti. Nitekim 1875 yılında vuku bulan Hersek ve Bulgar isyanları Osmanlı’yı Rusya ile bir savaşa (1877-1878) sürüklemiştir. Siyasi, ekonomik ve askeri gerilemenin de etkisiyle Rusya karşısında alınan ağır yenilgi sonrasında taraf devletleri arasında Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma Osmanlı açısından kabul edilmesi güç koşullar ihtiva etmişti ki bunlardan biri de Adalar Denizi ile Karadeniz’e kıyısı bulunan Bulgaristan’ın kurulması olmuştur. İngiltere başta olmak üzere diğer büyük devletlerin müdahalede bulunması neticesinde önceki antlaşma feshedilerek Berlin Antlaşması imzalanmıştı. Böylece Osmanlı’ya bağlı bir prenslik olarak varlığını devam ettirecek olan Bulgaristan’ın sınırları da daraltılmıştı. Bununla birlikte Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız birer devlet olarak tarih sahnesine çıkmışlardı. Bazı

ıslahatlar yapılması şartıyla Makedonya bölgesi Osmanlı'nın Rumeli topraklarının bir parçası olarak kalmaya devam etmişti.

Makedonya olarak tabir edilen bölge Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden oluşuyordu. Bu vilayetlerde birçok etnik unsur bir arada yaşamaktaydı ve bu yönüyle bakıldığında Avrupa'da Macaristan dışında ırk karışımının bu kadar büyük olduğu başka hiçbir yer yoktu. Nitekim Fransızca bir kelime olan ve mecazen karmakarışık şeyleri ihtiva eden anlamına gelen “*Macedoine*” kelimesinin bu bölge için kullanılmış olması yersiz değildir. Makedonya halkı Bulgar, Rum, Sırp, Ulah, Arnavut, Yahudi, Türk ve Pomaklardan oluşuyordu. Bu ulusların nüfusuna ilişkin kesin bir sayı ifade etmek oldukça zordu. Gerek o dönemde ve gerek günümüzde Makedonya'da hangi ırkın nüfus çoğunluğunu oluşturduğu ve doğal yaşam sınırlarının nereler olduğu konusu tarihçiler ile toplum bilimciler tarafından sıkça tartışılmıştır. Makedonya'daki her topluluk kendi soydaşlarının nüfus üstünlüğüne sahip olduğu iddiasında bulunmakta ve bu iddialar taraf Balkan ülkeleri tarafından da desteklenmekteydi. Makedonya'da ırkların doğal sınırlarını belirlemenin imkânsızlığı Makedonya'nın diğer Balkan topraklarından daha uzun süre Osmanlı'nın hâkimiyeti altında kalmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Kargaşanın, huzursuzluğun, tahammülsüzlüğün ve milliyetçiliğin son zamanlarda Makedonya'da zirveye ulaşmasında Osmanlı'nın güçten düşmesiyle bölgedeki etkinliğini kaybetmesinin yanında o bölge sakinlerinin tarihin başlangıcından beri asi ve huzursuz bir eğilim göstermelerinin payının da olduğunu belirtmek gerekir. Makedonya'yı bu kadar yaşanılması zor bir yer durumuna getiren sebeplerden bazıları olarak Osmanlı'nın siyasi, ekonomik ve askeri alanlarındaki yozlaşmanın bölgeye kötü yansımaları gösterilebilir, ancak hiç kimse Osmanlı'nın Makedonya halklarına yönelik olarak adaletsiz, hoşgörüsüz, taraflı davranma, asimile etme, din değiştirmeye zorlama gibi tutum ve politikalar

sergilediğini iddia edemezdi. Aksine Osmanlı Hükümeti'nin kendi gayrimüslim unsurlarının birbirlerine karşı olan baskı, katliam, mezhep değiştirmeye zorlama ve asimile etme gibi suçları engellemek için yoğun çaba sarf ettiği ve bu uğurda çok sayıda askerini şehit verdiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde özellikle de Berlin Antlaşması'nın hemen sonrasında Bulgarlar, tasavvur ettikleri büyük Bulgaristan sınırlarına, hak iddiasında buldukları Makedonya topraklarını da dâhil etmek için komiteler teşkil etmişlerdi. Bu duruma kayıtsız kalamayan Yunanistan ile Sırbistan hükümetleri de tarihi geçmişlerinden yola çıkarak Makedonya'nın kendilerine ait olması gerektiği tezlerini öne sürerek bu coğrafyada Bulgarlara karşı mücadele etmeleri için komiteler meydana getirmişlerdi. Böylece Selanik, Kosova ve Manastır vilayetleri rakip ulusal ile dini propagandaların ve bitmek bilmeyen düşmanlıkların yuvası haline gelmişti.

Ortodoks milletlerin tamamı Rum Patrikhanesi dini idaresi altında Rum Milleti olarak tanınmaktaydılar. Bu sebeple Yunanlılar, XIX. yüzyılın ortalarına kadar Ortodoks Hıristiyan dünyasının dini idaresinde rakipsiz bir konumda bulunuyordu. Yüzyıllar boyunca Ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanların liderliğini yapması ve tüm kilise teşkilatının onların elinde olması kendilerine çok bariz bir avantaj sağlıyordu. 1870'de Bulgar halkının üçte ikisinin dilekçelerle Osmanlı Hükümeti'ne başvuruda bulunmaları ve Rusya'nın da destek vermesi sonucunda Bulgar Eksarhlığı kurulmuş oldu. Bu yeni gelişme Bulgarlara Makedonya'daki Rum dini üstünlüğüne karşı kullanmakta büyük heyecan duyacakları güçlü bir siyasi kabiliyet sağlamış oldu. Bu dönemde Makedonya topraklarında Yunanlıların baskısına kızan ve kendisini bir köle olarak hisseden her Slav, kurtuluşunu Eksarhlık idaresi altına girmekte gördüğünden Bulgarların başarılar elde etmesi kaçınılmaz oldu. Sırbistan, Sırp Patrikhanesi'nin yeniden

canlandırılması ve Romanya ise Makedonya’da bağımsız bir Rumen kilisesinin kurulması için propaganda faaliyetlerine girişti. Rusya ise Sırp ve Bulgar arasındaki herhangi bir ayrıma kayıtsız görünüyordu. Balkan devletleri, Makedonya’daki okullar ve kiliseleri siyasi propagandalarının ana merkezleri haline getirdiler ve bölge sakinleri arasında popülerlik kazanmak için bu merkezleri etkili bir şekilde kullanma hususunda birbirleriyle yarış halinde oldular. Bu devletler tarafından bölgede yoğun bir şekilde kilise ve mektepler açma faaliyetleri de söz konusuydu. Bununla birlikte bölgedeki Rum Ortodoks Patrikhanesi’ne bağlı mevcut kilise ve mekteplerin hangi tarafa ait olduğu tartışmaları başlamış ve böylece bu anlaşmazlıklar çatışmalara dönüşmüştü. Makedonya çocukları gayrimüslim rakipler arasında değerli bir meta haline geldi ve bunun neticesinde tek bir ailede üç erkek kardeşten her birinin farklı milletten olduğunu iddia etmesi sık görülen bir durum haline gelmişti. Bununla birlikte birçok kişinin isimlerini Ulahçadan Yunancaya, Yunancadan Bulgarcaya ve Bulgarcadan Sırpçaya değiştirdiği herkesçe bilinen bir gerçektir.

Ohri ile Üsküp’te 1890’da ve dört yıl sonra da Debre ile Köprülü’de Bulgar piskoposlukları kuruldu ve Bulgarların bütün muhalefetlerine rağmen ilk Sırp piskoposluğu da 1902’de Üsküp’te tesis edilmiş oldu. Osmanlı yönetimi tarafından 22 Mayıs 1905 tarihinde Ulahlara ana dillerinde eğitim faaliyetleri yürütme ve ayin icra etme yetkisi verildi. Bu tarihten sonra Ulahlar Makedonya topraklarında kilise ve mektepler inşa etmeye hız vermiş ve böylece bağımsız olarak kendi lisanlarıyla faaliyet yürütebilmişlerdi. Ancak Bulgar okul propagandası rakiplerinin hepsinden daha fazla gelişme göstermişti. Makedonya’da milliyetçilik uyandırıldığında Yunanlılar dezavantajlı durumdaydı, çünkü Makedonya’daki her bir Slav Yunan ve Bulgar arasında bir seçim yapmaktan daha ziyade Bulgar ve Sırp arasında bir seçim yapmak mecburiyetinde kalmıştı. Kendilerine yönelimin daha

yoğun olması sebebiyle Bulgarlar Makedonya’da dini ve siyasi etkinliğini arttırma hususunda neredeyse her zaman önde olmayı başarmışlardı. Sırplar, Obrenoviç rejiminin acizliği yüzünden bu yarışta geride kalmış ve Ulahlar ise birlik olamamanın ve yaşam sürdürdükleri coğrafyanın kendilerine sunduğu dezavantajlar dolayısıyla rakip faaliyetlerin üstesinden gelemiyorlardı.

Makedonya’daki Bulgar hareketinin yoğunluğu, Osmanlı Hükümeti tarafından baş edilmesi zor koşullar meydana getirmekteydi. Güçlü bir örgütlenme örneği sergileyen Bulgarlar, Makedonya’da bir Bulgar genel valisinin yönetiminde özerklik talep ederek Doğu Rumeli’nin Bulgaristan ile birleşmesi örneğinde olduğu gibi Makedonya’nın da aynı süreçten geçmesini amaçlamaktaydılar. Bulgarlar bu amaçla Makedonya’da sadece kilise ve mektep açma ile bildiriler yayınlama faaliyetlerinin ötesine geçerek güç kullanmaya başladılar. Organize komita çeteleri, Makedonya topraklarında sık sık baskınlar yaptı, cinayetler işledi ve insanları tehdit ederek din değiştirmeye zorladılar. Şehirler tahrip, köyler tarumar edilmiş, sayısız cinayetler işlenmiş ve yapılmadık fenalık kalmamıştı. Emel ve milli hissiyatı takiben icra olunan fesatlıklar o kadar çoktu ki artık hangi tarafın daha ziyade kabahatli olduğunu ve toplumun ne tarafa yönelmesi gerektiğini kestirmek oldukça zor hale gelmişti.

Bulgar komitaları tarafından XX. yüzyılın ilk yıllarında Makedonya’da etkisi oldukça büyük olacak isyanlar ve terör eylemleri gerçekleştirilmiştir. Makedonya’daki koşulların çok ciddi bir hal alması üzerine Avrupa’nın büyük devletleri bir çare bulmak için harekete geçmişlerdi. Bu aşamada Avusturya-Macaristan ve Rusya, kendilerini haksız bir şekilde “en ilgili iki güç” olarak görüp komşularına danışmadan bu sorunu ele alarak 1903’te Babîali’ye, Sultan II. Abdülhamid’in reform önerilerinden çok da farkı bulunmayan ve Viyana Programı olarak bilinen bir reform şeması sundular. Hüseyin Hilmi Paşa’nın sorumluluğunda devam ettirilen

bu program Makedonya’da sükûneti sağlamaktan uzak kalmıştı. Bulgar komiteleri bu programı kabul etmeyerek 1903 yılının yaz aylarında “İlinden ve Selanik Olayları” olarak adlandırılacak olan şiddetli bir ayaklanmanın daha fitilini ateşlemişlerdi. Esas olarak Bulgar komitelerinin işi olan bu ayaklanma kısa sürede herkesin herkese karşı bir mücadelesine dönüştü. Ayaklanma esnasında tarifsiz suçlar işlendi, binlerce köylü evsiz bırakıldı. Yaşanan hadiseler neticesinde Makedonya’da yaşayan tüm kesimler büyük acılar yaşamışlarsa da her türlü mezalime maruz kalan ve en büyük bedeli ödeyen taraf Müslümanlar olmuştu. Bu isyan girişimlerinden sonra İngiltere Dışişleri Bakanı olan Lord Lansdowne tarafından tetiklenen İngiliz kamuoyu, reformların daha geniş ve daha etkili bir temelde derhal uygulanması için haykırmaya başladı. Hâlen uyum içerisinde hareket eden Avusturya-Macaristan ve Rusya, İngiliz Hükümeti’nin de hazırlanmasına katkıda bulunduğu Mürzsteg Programı’nı 1903 yılının Ekim ayında Osmanlı Hükümeti’ne uygulanması için sundular. Yeni planın ana özelliği, Makedonya için uluslararası bir jandarma teşkilatının kurulmasıydı ve böylece bölge büyük güçlerin her birine tahsis edilmiş özel bir alan haline getirilmişti. Bu doğrultuda Ruslar Selanik’i, Avusturyalılar Üsküp’ü, Fransızlar Serez’i, İngilizler Drama’yı ve İtalyanlar ise Manastır’dan sorumlu oldu ve bu gücün başkomutanlığına İtalyan General De Giorgis atandı. Ancak Makedon jandarması kendisine devredilen görev için oldukça yetersiz kaldı. Hareket etmesi çok yavaştı ve ara sıra cereyan eden terör eylemlerinin yeniden canlanmasını engelleyemedi. Makedonya’da görevli yabancı jandarma görevini yapmaya çalıştı, fakat bu Avrupa’nın Balkan politikası meselelerinde iflas ettiği için çarpıcı bir kanıtıydı. Yabancı güçlerin dayatması neticesinde Makedonya’da uygulanan ıslahat programlarının Osmanlı açısından olumlu yanlarından biri, Osmanlı iç güvenlik teşkilatının batılı tarzda şekillendirilmesi oldu. Avrupalı devletler, Makedonya’da sadece jandarma tensikatı için baskıda bulunmamıştı, aynı zamanda

Makedonya mali denetimini kontrolü altına almış ve adli ıslahatını gerçekleştirmek için de diplomasi faaliyetleri yürütmüşlerdi. Bilhassa adli alanında ıslahatlar yapılmasının istenmesi Osmanlı hukukuna ve egemenliğine zarar vereceğinden Sultan II. Abdülhamid bunun gerçekleşmemesi için yoğun çaba içerisinde olmuştu.

Makedonya meselesinin ilerleyen safhasında bu kez Yunan tarafı her zamankinden daha büyük ölçekte komita çetelerini örgütleyerek Bulgar üstünlüğüne meydan okumaya başlamıştı. Ulahlar, nüfus tezkirelerinde “Rum Milleti” yerine “Ulah Milleti” olarak kaydedilmek ve kendi kiliselerine sahip olma arzusuyla hareket ettiklerinden Yunan komite ile Fener Rum Patrikhanesi'nin kurbanlarından biri olmuşlardı ki türlü baskı ve şiddete maruz kalmışlardı.

Makedonya'da milliyet ve mezhep çatışmalarının en yoğun yaşandığı dönemlerde bu bölgede bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri yaşanan şiddet olayları ve taraflar arasındaki mücadelelere halk ile birlikte şahitlik etmişti. Bölgede yaşananların sorumlusu olarak Sultan II. Abdülhamid'i gören İttihat ve Terakki Cemiyeti, etkili bir örgütlenme içerisine girerek Hükümete olan muhalefetlerinin dozunu her geçen zamanla birlikte artırmaktaydı. Nihayet meşruti sisteme dönülmesiyle bölgede huzurun sağlanabileceğine olan inançları doğrultusunda hareket eden Cemiyet üyeleri bir kısım Makedon-Müslüman halkın da desteğini arkasına alarak 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde muvaffak olmuşlardı. Bölgede taraflar arasındaki mücadelenin uzlaşmaya dönüştürülebileceğine yönelik ümitleri yeşertmeye katkıda bulunacak olması dolayısıyla II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Makedonya'daki halklar tarafından coşkuyla karşılanmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin yeniden ilanı sonrasında Makedonya mücadelesini yürüten taraflar ile bir araya gelmek suretiyle çözüme yönelik fikir alışverişlerinde

bulundu. Cemiyet tarafından Makedonya’da uygulamaya geçirilen Cemiyetler Kanunu ve Çeteler Kanunu çözüm amaçlı atılan adımlardı. Ancak bu uygulamalar, bölgede arzu edilen etkiyi meydana getirmekten uzak kalmıştı. Makedonya Sorunu’nun temel kaynağını taraflar arasında yaşanan kilise ve mektep anlaşmazlıkları oluşturmaktaydı ve bu sorun giderilmeden bölgede kalıcı bir çözümden bahsedilemezdi. 31 Mart Olayı neticesinde Sultan II. Abdülhamid’in tahtan el çektilmesiyle Hükümet boşluğunu dolduran İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından bölgede görev yapan idarecilerinin de görüşleri alınarak 3 Temmuz 1910 tarihinde “Kilise ve Mektepler Kanunu” çıkarılmıştı. Rumların şiddetli muhalefetlerine rağmen bu kanun ile birlikte Makedonya’daki anlaşmazlıklara büyük oranda son verilmiş oldu. Birbiriyle ittifak sağlamalarının önündeki en büyük engel olan kilise ve mektep anlaşmazlıklarının bir çözüme kavuşturulmasıyla birlikte Balkan devletleri arasında Osmanlı’ya karşı ittifaklar kurulmuş oldu.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV KAYNAKLARI

CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ
BAŞKANLIĞI OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Sadâret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı (A.MKT.MHM.):
692/15, 496/9.

Sadaret Divan Mukavelenemeler (A.DVN.MKL.): 50/12.

Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı (A.MTZ.(04.):
131/48, 134/9, 129/89, 69/17, 70/14, 63/55, 34/35, 178/7,
177/40.

Bâb-ı Âli Evrak Odası Belgeleri (BEO): 119/8904, 193/14423,
3740/280433, 2879/215884, 2538/190318, 173/12951,
2720/203929, 3309/248133, 2301/172544, 2749/206157,
748/56034, 87/6498, 1620/121495, 2208/165561,
3667/274965, 3815/286052, 4088/306575, 1019/76394,
1019/76393, 4102/307588, 1022/76626, 3146/235946,
2237/167748, 1027/76955, 1033/77450, 3136/235136,
2362/177106, 2139/160368, 2136/160195, 2064/154745,
663/49676, 454/34050, 2683/201173, 2535/190057,
1968/147598, 2667/199988, 332/24837, 2850/213710,
2681/201048, 2686/201429, 2596/194658, 3015/226063,
2342/175631, 671/50260.

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemî (DH. MKT.): 242/51,
2571/67, 1465/1, 1357/48, 1468/45, 1487/107, 2449/74,
672/47, 1631/80, 2336/78, 596/53, 218/59, 2793/1, 403/31.

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI.):
93/10, 94/40, 17/25, 80/11, 44/46, 28/31.

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.): 277/26, 277/122,
134/36, 133/8, 353/125.

Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH. SYS.): 62/2, 291/11,
81/2.

Haritalar (HRT.h.): 00323.A.0001, 00323. A. 0002, 00323. A. 0003, 00323. A. 0004, 229-, 226-.

Hariciye Nezareti Tahrirât-ı Hariciye (HR.TH.): 355/28, 55/82, 327/46.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.): 14/61, 166/17, 124/94, 124/84.

Hariciye Nezareti Atina Sefareti (HR.SFR.1.): 77/92.

Paris Sefareti Belgeleri (HR.SFR. 04.): 777/31, 222/7, 726/98, 706/44, 401/84, 428/58, 752/43, 423/95, 232/60, 264/6, 772/6, 457/26, 457/31, 314/134, 314/131, 534/35.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.): 1728/84, 1728/95, 1490/96, 1491/4, 1505/53, 1490/64, 1490/67, 137/7, 183/39, 1246/1, 219/29.

Satın Alınan Evrak Rumeli Müfettişliği (HSDTFR.): 2/48.

İrade Askeri (İ.AS.): 46/35.

İrade Dâhiliye (İ. DH.): 1476/90, 1087/85298.

İrade Hariciye (İ.HR.): 337/21827, 436/47.

İrade Hususi (İ.HUS.): 109/119, 53/8.

İrade Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan (İ.MTZ.(04).): 4/110.

Maarif Mektubi Kalemi (MF.MKT.): 394/20, 86/98, 668/24.

Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF.İBT.): 110/44.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 30/22, 26/76, 134/1, 89/10, 37/37.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.): 1984/21.

Rumeli Müfettişliği Sadaret Evrakı (TFR.I.A.): 37/3638, 23/2269.

Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (TFR.I.KV.): 231/23042, 103/10290, 153/15279, 166/16528.

Rumeli Müfettişliği Müteferrika Evrakı (TFR.I.M.):17/1699, 22/2167.

Rumeli Müfettişliği Makamat Evrakı (TFR.I.MKM.): 4/304, 36/3518, 32/3192, 10/950.

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR.I.MN.): 15/1487, 74/7333, 74/7396.

Rumeli Müfettişliği Sefaretler Evrakı (TFR.I.SFR.): 1/49.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR.I.SL.) : 56/5591.

Rumeli Müfettişliği Arzuhaller (TFR.I.ŞKT.): 58/5725, 115/11482.

Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı (TFR.I.UM.): 3/204, 22/2164, 3/204, 12/1115, 22/2164, 10/996, 5/421,13/1212, 6/596.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.): 395/29, 199/36, 392/97, 191/108, 426/66, 441/94, 273/158, 333/6, 515/142, 438/68, 440/92, 465/96, 183/45, 514/70, 514/110, 515/33, 236/76, 392/1, 507/140, 507/87, 516/14, 523/112, 516/98, 524/44, 264/91.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES): 30/69, 129/61.

Yabancı Arşivi Makedonya (YB. 021): 55/171, 113/4, 55/193, 113/9.

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.): 52/24, 49/18, 8/80, 19/54, 12/29, 26/29, 43/80, 22/36, 49/77, 52/56, 31/118.

Yıldız Perakende Askeri Mâruzât Evrakı (Y.PRK.ASK.): 165/30, 32/69, 55/73, 237/81, 200/21, 206/54, 203/86, 200/45.

Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK.MK.): 12/92, 20/145, 14/28, 18/61, 16/44, 10/45, 10/91, 10/97, 22/76, 16/62.

Yıldız Perakende Evrakı Meşihat Dairesi Maruzatı (Y.PRK.MŞ.): 7/110.

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.): 44/97, 45/7, 47/8, 53/130.

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.): 39/50, 19/54, 49/77.

Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH): 10/58.

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR.): 8/34, 35/68, 30/25.

Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD.): 4/60, 24/37.

Yıldız Perakende Evrakı Şura-yı Devlet Maruzatı (Y.PRK.ŞD.): 3/36.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.) : 79/25, 50/55, 39/11, 63/42, 83/10.

Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP.): 1/70, 20/1997, 12/1181.

Yıldız Maruzat Defterleri Fihristi (Y.MRZ. d.): 12306-.

Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB.): 10/121, 10/97, 6/44.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.): 261/157, 277/18, 180/25, 237/81, 77/112, 29/26, 33/91, 259/170, 38/57, 39/50, 242/94, 280/4, 303/100.

Yıldız Perakende Evrak-ı Maarif Nezareti Maruzatı (Y.PRK.MF.): 3/31

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Name-i Hümayunlar (Y.PRK.NMH.):1/98.

Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT.): 7/7.

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.) : 10/27, 45/60, 38/8, 47/11, 50/11, 46/35, 31/38, 50/44.

Yıldız Perakende Evrakı Umumi (Y.PRK.UM): 74/63.

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.): 331/78.

İNGİLİZ ULUSAL ARŞİVİ-THE NATIONAL ARCHIVES (TNA)

Foreign Office Papers/Dışişleri Bakanlığı (F.O.)

TNA., F.O. 424/83, No. 105, Mr. Corbett to the Marquis of Salisbury, 25 Nisan 1879.

TNA., F.O. 424/112, No. 50, Mr. Stephen to Earl Granville, 28 Şubat 1881.

TNA., FO. 424/129, No. 66, Mr. Ford to Earl Granville, 17 Mayıs 1883.

TNA., F.O. 424/124, No. 146, Consul-General Blunt to Earl Granville, 26 Şubat 1882.

TNA., F.O. 424/125, No. 24, Sir H. Elliot to Earl Granville, 10 Nisan 1882.

TNA., FO. 424/250, Sir G. Lowther to Sir Edward Grey, Annual Report 1909.

TNA., FO. 424/136, No. 35, Consul-General Blunt to Earl Granville, 29 Haziran 1881.

TNA., FO. 424/35, No. 18, Mr. Corfield to The Earl of Derby, 09 Ekim 1875.

TNA., FO. 1888 [C. 5370] Turkey. No. 1 (1888). Further correspondance respecting the affairs of Bulgaria and Eastern Roumelia. No. 75, Mr. O'Connor to The Marquis of Salisbury, 03 Mart 1887.

TNA., FO. 424/37, No. 47, The Marquis of Salisbury to the Earl of Derby, 07 Aralık 1876.

TNA., FO. 1876 [C. 1531] Turkey. No. 3 (1876). Correspondence respecting the affairs of Turkey, and the insurrection in Bosnia and the Herzegovina, Address of the Insurgent Chiefs to Baron Rodich.

TNA., F.O. 424/112, No. 20, Mr. Lascelles to Earl Granville, 12 Şubat 1881.

TNA., F.O. 424/110, No. 30, Mr. Lascelles to Earl Granville, 28 Aralık 1880.

TNA., FO. 424/24, Mr. Foster and Lord Hobart to Earl Rusell, Report on the Financial Condition of Turkey, 07 Aralık 1861.

B. SÜRELİ YAYINLAR

Salnameler

Kosova Vilayet Salnamesi, 1314/1896.

Kosova Vilayet Salnamesi, 1300/1883.

Manastır Vilayet Salnamesi, 1311/1894.

Manastır Vilayet Salnamesi, 1314/1896.

Selanik Vilayet Salnamesi, 1313/1895.

Selanik Vilayet Salnamesi, 1320/1902.

Selanik Vilayet Salnamesi, 1325/1907.

Maarif Salnamesi, 1319/1901.

Maarif Salnamesi, 1321/1903.

Gazeteler

Asır Gazetesi, Sayı: 866, 14 Mart 1904.

Balkan Gazetesi, No: 431, 18 Nisan 1324 (01 Mayıs 1908).

Manastır Vilayet Gazetesi, No. 1160, 21 Şevval 1325/14 Teşrinisani 1323 (27 Kasım 1907).

Selanik Vilayet Gazetesi, No. 1890, 17 Zilkade 1322/10
Kanunusani 1320 (23 Ocak 1905).

Ahenk Gazetesi, 8 Ekim 1912.

Takvim-i Vekayi, 19 Eylül 1325.

Hilafet Gazetesi, Sayı: 89, 17 Muharrem 1321 (15 Nisan 1903).

Tanin Gazetesi, No. 661, 27 Cemazeyilahir 1328/21 Haziran 1326
(04 Temmuz 1910).

Filibe Gazetesi, No: 66, 3 Teşrinievvel 1322 (16 Ekim 1906).

Tasvir-i Efkar Gazetesi, No: 378, 06 Şevval 1328 (11 Ekim 1910).

C. MECLİS-İ MEBUSAN TOPLANTI TUTANAKLARI

MMZC. İc. 3, 13 Teşrin-i Sani 1326, D.1, C.1, İ.7, c.2, s. 171.

MMZC. İc. 3, 15 Teşrin-i Sani 1326, D.1, C.1, İ.8, c.1, s. 186.

D. KAYNAK VE İNCELEME ESERLER

Abbott, G.F., *Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi*, (Çev.: Raşit Gürdilek), Akılçelen Kitaplar, Ankara 2013.

Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Ahbab, Yakup, “Amerikan ve İngiliz Basınında İlinden İsyanı (1903)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*,1(1), 2015, 119-151.

-----, “Balkanlarda Kiliseler Sorunu Örneği Olarak: Fermilyan Meselesi (1897-1902)”, *Journal of History and Future*, cilt: 1, sayı: 1, 2015, s. 51-70.

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 11. Cilt, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1974.

Akgün, Seçil, “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’ya Bakışları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM)*, sayı: 3, 1992, s. 1-16.

- Akşin, Sina, *Osmanlı Devleti 1600-1908 (Türkiye Tarihi)*3. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul 1997.
- Akyel, Salih ve Sertel, Savaş, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsancak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği”, *Journal of History and Future*,1(1), 2015, 78-98.
- Alan, Gülbadi, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Protestan Okulları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- Alkan, Mustafa, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*,8(1), 2015, 242-255.
- Alp, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.
- Altıntaş, Ahmet, “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,7(2), 2005, 69-91.
- Anastasovski, Nïck, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, (PhD Thesis), School Of Social Sciences Melbourne, Victoria 2005.
- Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, (Çev.: Işık Ergüden), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- Andonyan, Aram, *Balkan Savaşı*, (Çev.: Zaven Biberyan), Aras Yayınları, İstanbul 2002.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Alkım Yayınları, Ankara 2007.
- Arslan, Ali, “Makedonya’da Rum-Ulah Çatışması”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Türkiye Araştırmaları*, sayı: 4, 2003, 1-25.
- Arslan, Zehra, “Ağustos 1909 Tarihli Cemiyetler Kanunu Üzerinde Meclis-i Mebusan’da Yapılan Müzakereler ve Cemiyetlerin Yapılanmasında İttihat ve Terakki Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 2010, 57-72.

- Aydın, Mahir, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları IX*, İstanbul 1989, 209-234.
- Aydın, Mahir, *Bulgaristan Komiserliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- Aydın, Mithat, "Osmanlı Makedonyasında Slavist Bulgar Komita Faaliyetleri" *Belgi Dergisi*, 2(18), 2019, 1587-1606.
- , "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25, 2006, 101-115.
- Aydın, Salim, *Balkanların Acı Yüzü: Basın Tarihinde Balkan Savaşları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Ayhan, Recep, *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri (1870-1912)*, (Yüksek Lisans Tezi), Batman Üniversitesi & Fırat Üniversitesi (Ortak Program)/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2016.
- Bağçeci, Yahya, "İngiltere Parlamento Tutanaklarında 1876 Bulgar İsyanı", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 24, 2014, 211-235.
- Bayraktar, Kaya, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902 - 1905)", *Bilig*, sayı: 69, 2014, 1-28.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi Cilt: 1*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- Belen, Fahri, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- Beydilli, Kemal, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, cilt: IX, 1989, 77-99.

- Bodger, Alan, “Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, Marian Kent (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*, (125-174), (Çev.; Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul 2013.
- Bourchter, James D., “The Balkan State-Their Atitude Towards The Macedonian Question”, Luigi Villari (Ed.), *The Balkan Question (The Present Condition of The Balkans and of European Responsibilities, By Various Writers)*, (120-166), E.P. Dutton and Company, New York 1905.
- Bozkurt, Gülnihal, *Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK, Ankara 1996.
- Brailsford, Henry Noel, *Macedonia; Its Races and Their Future*, London Methuen, Toronto 1906.
- Bridge, F.R., “Habsburg Monarşisi ve Osmanlı İmparatorluğu 1900-1918”, Marian Kent (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*, (57-87), (Çev.: Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul 2013.
- Bulgaristan Harbiye Nezareti Genelkurmay Dairesi Harp Tarihi Encümenince Neşredilen, *1912-1913 Balkan Harbinde Türk-Bulgar HarbiCilt:1*, Harbin İhzarı, (Çev.: Albay Murat Tunca), Askeri Matbaa, İstanbul 1943.
- Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, (Çev.: Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.
- Chomakov, *The Aspirations of Bulgaria (Translated From The Serbian of Balkanicus)*, Lomdon: Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Ltd. 4 Stationers’ Hall Court, E.C., 1915, 196.
- Clarke, James Franklin, *Bulgaria and Salonica in Macedonia*, American Board Commissioners For Foreign Missions, 1895.
- Curtis, Glenn Eldon, *Bulgaria: a Country Study*, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress: For Sale by the Supt. Of Docs., U.S. G.P.O., Washington 1993.

- Çağır, Mine ve Türk, İbrahim Caner, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 4(11), 2017, 62-75.
- Çakmak, Fevzi, *Garbi Rumeli’nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi’nde Garp Cephesi*, (Hazırlayan Ahmet Tetik), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Çakmakkaya, Beste ve Duran, Alev, “Manastır’ın Unutulmaz Günleri ve Manastır Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 7, 2019, 417-427.
- Çanlı, Mehmet, “Balkanlarda Komitacılık ve Çetecilik: II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Oturumlarında Yapılan Tartışmalar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2017, 2825-2846.
- Çayırılı, Necati, “İzmir Basınına Göre Makedonya Meselesi (1908-1914)”, *Vardar Dergisi*, 1997.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi Cilt:4*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1961.
- Demir, Şerif, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 13, 2015, 435-447.
- Demirel, Fatih, “Selanik Vilayetinde Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri”, Fatih Demirel (Ed.), *Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Selanik Vilayetinde Eğitim*, (127-166), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019.
- “Osmanlı Devleti’nde Jandarma Eğitimi: Selanik Vilayeti Jandarma Mektepleri”, İsmail Hakkı Demircioğlu-Ahmet Özcan-Yücel Yiğit (Ed.), *Miras ve Değişim: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*, (155-174), Berikan Yayınevi, Ankara 2018.

- Demirel, Fatih ve Düzgün, İsmail Cahit, “Modern Ziraatin Tanıtımı İçin Selanik Sanayi Mektebinde Bir Halk Eğitimi Projesi”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(23), 2021, 296-306.
- Demirtaş-Coşkun, Birgül, “The Vlachs A Forgotten Minority in the Balkans”, *Asam*, London, 2001,
- Dikici, Ali, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, *Karadeniz Araştırmaları*,6(24), 2010, 75-108.
- Doğan, Aylin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımı Verilerine Göre Antalya Kaleiçi Nüfusu Üzerine Demografik Bir İnceleme”, *Mediterranean Journal of Humanities*,4(2), 2014, 71-88.
- Doğan, Şahin, “Rus Kaynakları Işığında Bulgaristan’nın Bağımsızlık İlanı”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2(9), 2020, 305-329.
- Eğri, Sadettin, “II. Abdülhamid Döneminde Eğitim Sisteminde Modernleşme Çabaları: Kızların Eğitim ve Bursa İnas Rüşdiye Mektebi”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 15 sayı: 26, 2014, 127-148.
- Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1990.
- Ethnographie des vilayets d’Andrinople, de Monastir, et de Salonique*, Extrait Du Courrier D Orient, İstanbul 1878.
- Fehmi, Abdülmecid, *Manastır’ın Unutulmaz Günleri*, Beynelmillel Ticaret Matbaası, Manastır Rumi 1327/1911.
- Fulton, L. Bruce, “Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu”, Marian Kent (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*, (219-260), (Çev.; Ahmet Fethi), Alfa Yayınları, İstanbul 2013.
- Furat, Ayşe Zişan, “Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)”, *OTAM*, 33, 2013, 63-93.

- Fyffe, C.A., *History of Greece*, D. Appleton And Company, New York 1890.
- Georgeon, François, “Müslüman ve Dönme Selanik”, Gilles Veinstein (Ed.), *Selanik 1850-1918*,(113-127), (Çev.: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Georgevitch, T.R., *Macedonia*, London: George Allen & Unwin Ltd, New York: The Macmillan Company, London 1918.
- Georgiadou, Kirki, “Selanik’in Yunanlıları”, Gilles Veinstein(Ed.), *Selanik 1850-1918*,(128-137), (Çev.: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Goff, A. ve Alderson, Hugh, *Macedonia, A Plea For The Primitive*, London: John Lane, New York: John Lane Company, 1921.
- Goltz, W.L. Colmar Freiherr Von Der, *Makedonya Seyahatim: Selanik-Manastır Alman Demiryolunu Ziyaret*, (Çev.: Eşref Bengi Özbilen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Göğüş, Ahmet Muhtar, *Bulgarlar Nasıl Çalıştı Nasıl Erişti?*, Gaziantep Halkevi, Gaziantep 1938.
- Güler, Ali, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Din-İbadet, Eğitim-Öğretim Hürriyetleri ve Bu Bakımdan “Kilise Defterleri”nin Kaynak Olarak Önemi (4 Numaralı Kilise Defteri’nden Örnek Fermanlar)”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 9, 1998, 155-175.
- Güllü, Ramazan Erhan, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi-Osmanlı’dan Cumhuriyet’te-*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- Güneş, Mehmet, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, *Gazi Akademik Bakış*, 8(15), 2014, 221-240.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.

- , “Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913)”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 2008, 99-127.
- Hamzaoğlu, Yusuf, *Balkan Türklüğü: Araştırmalar, İncelemeler (Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Hilmi, Tunalı, *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali*, Kahire 1326 (1910).
- İnalçık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayınları, İstanbul 1992.
- , Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, 301.
- İrtem, Süleyman Kâni, *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi; Balkanların Kördüğümü*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, (Çev.: İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç), Küre Yayınları, İstanbul 2015.
- , *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, (Çev.: Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yayınları, İstanbul 2009.
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi Cilt: 5*, (Çev.: Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1985.
- Karacan, Ali Naci, “Ya Hürriyet, Ya Ölüm!”, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi (Matbaacılık ve Neşriyat), İstanbul 1934.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907) VIII. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- Karataşer, Büşra, “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57(1),2017, 423-434.

- Karpat, Kemal H., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, (Çev.:Recep Boztemur), Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- , *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (Çev.: Bahar Tırnakçı), (1. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- , *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, (Çev.: Bahar Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2017.
- Kerimoğlu, Hasan Taner, "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 14(2), 2014, 149-188.
- , "Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri", *ÇTTAD*, 4(14), 2007, 3-25.
- Kılıç, Davut, "Osmanlı Ermenilerine Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türk Tarih Kurumu*, 8, 2014, 85-126.
- Kılıç, Remzi, "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *TÜBAR*, XIX, 2006, 327-342.
- Kırtıl, Melek, "Pomaklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kırklareli Örneği", *Toplumsal Değişim*, 1, 2019, 187-226.
- Kocabaşoğlu, Uygur, "Cyrus Hamlin: Misyoner, Eğitimci, Müteşebbis", *Kebikeç*, 36, 2013, 83-104.
- Koylu, Zafer, "Makedonya'da Çetelerin Meşrutiyet Kulüplerine Dönüşmesi", *Bellekten*, 81(291), 2017, 569-688.
- Köseoğlu, Mehmet ve Kaya, Recep, "Selanik'te Görülen Salgın Hastalıklar ve Bu Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri (1875-1913)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(4), 2020, 2811-2853.
- Köseoğlu, Mehmet, "Makedonya Sorunu Çerçevesinde Ulahların Ayrı Bir Millet Olarak Tanınma Çabaları İle Milli Kilise ve Mektep Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(1), 2021, 289-338.
- Laveleye, Emile De, *The Balkan Peninsula*, New York and London G.P Putnam's Sons Knickerbocker Press, London 1887.

- Lory, Bernard, “Solun, Bir Slav Kenti Mi?”, Gilles Veinstein (Ed.), *Selanik 1850-1918*, (138-147), (Çev: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Malcolm, Noel, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, (Çev.: Özden Arıkan), Mısırlı Matbaacılık, İstanbul 1999.
- Mansel, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Mantran, Robert, *İstanbul Tarihi*, (Çev.: Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2015.
- Maskan, Ali, *Kalanlara Gurbet Gidenlere Memleket Rumeli (Makedonya Türkleri)*, Bengü Yayınları, Ankara 2019.
- Mazower, Mark, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (Çev.: Gül Çağalı Güven), YKY, İstanbul 2007.
- McCarthy, Justin, “The Demography Of Ethnic Cleansing In The Balkans”, Aşkın Koyuncu (Ed.), *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 6-8 Ekim 2016 Çanakkale Bildiriler*, Cilt: 1, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Balkan ve Ege Uygulama ve Araştırma Merkezi, Çanakkale 2017.
- , *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus olarak Temizleme İşlemi*, (Çev.: Bilge Umar), İnkılap Kitapevi Yayın, İstanbul 1998.
- Miller, William, *The Balkans*, G.P. Putnam’s Sons, London: T. Fisher Unwin, New York 1911.
- Newman, Bernard, *Balkan Background*, The Macmillan Company, New York 1945.
- Nizamoğlu, Yüksel, “Manastır Vilayet Gazetesi Gözüyle Manastır (1905-1906)”, *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi 30 Eylül-04 Ekim 2013*, İstanbul 2014, 645-665.
- Nuri, Celal, “Bulgar ve Pomak”, (Çev.: Muhammet Kemaloğlu), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(2), 2013, 421-431.

- Olgun, Said, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015.
- Ortaylı, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Türkler*, C.X, Ankara 2002.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Avrasya*, (Hazırlayan: Ahmet Zeki İzgöer), Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul 2008.
- Özcan, Seren, *Pomak Kimliği*, Ceren Yayıncılık, Edirne 2013.
- Özcan, Uğur, “1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti’nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerindeki Etkisi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, II(I), 2013, 353-423.
- Öztunç, H. Baha, *Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)*, Kitabevi, İstanbul 2020.
- , *Rumeli II. Abdülhamid Döneminde Bir Muhabirin Rumeli İzlenimleri (1896-1907)*, Kitabevi, İstanbul 2020.
- Öztürk, Yusuf Kemal, “Osmanlı Normatif İktisadi Yapısının İç ve Dış Kaynaklı Bozulma Nedenleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, sayı: 54, 2016, 394-404.
- Paillares, Michel, “Hellenism in Macedonia”, G.F. Abbott (Ed.), *Greece in Evolution*, Wessels & Bissell, New York 1910.
- Perry, Duncan, *The Politics of Terror: The Macedonian Liberation Movements 1893-1903*, Durham and Duke University Press, London 1998.
- Petrovich, Micheal Boro, *A History of Modern Serbia: 1804-1918*, New York 1976.
- Pınar, Mehmet, “Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946)”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl: 9, Sayı: XXV, 2016, 803-835.
- Quataert, Donald, “Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar”, Gilles Veinstein (Ed.), *Selanik 1850-1918*,(186-204), (Çev.: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

- Ranke, Leopold, *The History of Servia, and the Servian Revolution*, John Murray, Albemarle Street, London 1847.
- Saylak, Sevilya Aslanova, “Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)”, *Gazi Akademik Bakış*,10(19), 2016, 107-139.
- Selahaddin, Ahmed, *Makedonya Mes’alesi ve Balkan Harb-i Ahiri*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1915.
- Selânikli, Şemseddin, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp*, Artin Asadoryan Matbaası, Dersaadet (İstanbul) 1324 (1908).
- Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi VI. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- Seyfeli, Canan, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 2011, 57-190.
- Shaw, Stanford J.- Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt:2*, (Çev.: Mehmet Harmanacı), Kitap Deyince Yayınları, İstanbul 2010.
- Sloane, William M., *The Balkans: A Laboratory of History*, Printed March, New York 1914.
- Şahin, Gürsoy, “Manastır Şehrinde Amerikalı Protestan Misyonerler ve Faaliyetleri (1873-1913)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 2019, 141-186.
- Şenışık, Pınar, “Osmanlı Makedonyası’nda Şiddet ve Nisan 1903 Olayları”, *Türkiyat Mecmuası*,27(1), 2017, 289-303.
- Şıvgın, Hale, “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli*, 2007, 81-88.
- , “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, *Gazi Akademik Bakış*, 6(11), 2012, 1-15.

- , “Makedonya’da Türk-Müslümanlara Yapılan Mezâlim (1902-1912)”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı: 1, 2006, 43-74.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Yönetiminde Makedonya*, Ankara 2005.
- Tanrikulu, Murat, “Johann Samuel Heinrich Klepert’in Osmanlı Haritalarının Bir Değerlendirmesi”, *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 6(2), 2014, 189-205.
- Temelkuran, Tevfik, “Makedonya Meselesine Dair bir Layiha”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1972.
- Tepekaya, Muzaffer, “Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)”, *BELLETEN*, 77/280, 2013, 1031-1070.
- Tevfik, Mehmed, *Manastır Vilayeti’nin Tarihçesi*, Manastır, 1327 R (1911 M).
- Thomson, David, *Europe Since Napoleon*, Pelican Books, Victoria 1966.
- Tilbe, Özgür, *Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2018.
- Tokay, Gül, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yayınları, İstanbul 1995.
- Toprak, Serap, “Anglo-Rus İlişkilerinin Yapılandırılması Bağlamında 1908 Reval Görüşmesi”, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 2(2), 2019, 55-67.
- Urhan, Vahit Cemil, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması” *Avrasya Etüdleri*, 50(12), 2016, 235-258.
- Uzer, Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1979.

- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı, “Tersane Konferansı’nın Mukarreratı Hakkında Şûra Mazbatası”, *Tarih Dergisi*, 6(9), 2011, 123-140.
- Ünlü, Mucize, *Kosova Vilayeti*, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Ünver, Metin, “Zorlayıcı Diplomasi”nin İzleri: Osmanlı Devleti’nin Makedonya’da Uluslararası Bir Mali Kontrol Mekanizması Kabul Etmeye Zorlanması (1905)”, *Tarih Dergisi*, 71, 2020, 347-406.
- Villari, Luigi, “Races, Religions And Propagandas”, Luigi Villari (Ed.), *The Balkan Question (The Present Condition of The Balkans and of European Responsibilities, By Various Writers)*, (120-166), E.P. Dutton and Company, New York 1905.
- Vivian, Herbert, *The Servian Tragedy: With Some Impressions of Macedonia*, Grant Richards, London 1904.
- Watson, R. W. Seton, *The Rise of Nationality In The Balkans*, E. P. Dutton And Company, New York 1918.
- Yakut, Kemal, “Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eşkıyalığın Önlenmesine İlişkin Düzenlemeler”, *Kebikeç*, 2012.
- Yarcı, Güler, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2013, 76-114.
- Yıldırım, Fatma Rodoplu, “Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 2020, 85-104.
- Yıldız, Özgür ve Karaçağıl, Canan, “Kırım Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme (1853-1856)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(1), 2012, 273-285.
- Yılmaz, Şenay Öztürk, “İpek Patrikhanesi’nin Kuruluşu ve Osmanlı Hâkimiyetindeki Durumu” *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(2), 2019, 393-407.
- Yücel, Ercan, *Osmanlı Döneminde Balkanlarda Kiliseler ve Mektepler Meselesi (1909-1911)*, (Yüksek Lisans Tezi),

Mustafa Kemal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Hatay 2014.

E. WEB KAYNAKLAR

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_Makedonyası#/media/Dosya:
Stielers_Handatlas_1891_50.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_Makedonyası#/media/Dosya:Stielers_Handatlas_1891_50.jpg)

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_Makedonyası#/media/Dosya:
Vilayets_in_the_region_of_Macedonia_1907.png](https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_Makedonyası#/media/Dosya:Vilayets_in_the_region_of_Macedonia_1907.png)

[wikimedia.org/wiki/File:Ethnographic_Map_of_Macedonia,_1899.
jpg](http://wikimedia.org/wiki/File:Ethnographic_Map_of_Macedonia,_1899.jpg)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Huseyin_Hilmi_Pasha.jpg

EKLER**EK 1. XIX. Yüzyılda Makedonya Bölgesini de İçeren
Balkanlardaki Sınırlar**

https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_Makedonyası#/media/Dosya:Stielers_Handatlas_1891_50.jpg.

EK 2. Osmanlı Makedonya'sını Oluşturan Vilayetlerin İdari Sınırları



https://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_Makedonyası#/media/Dosya:Vilayets_in_the_region_of_Macedonia_1907.png.

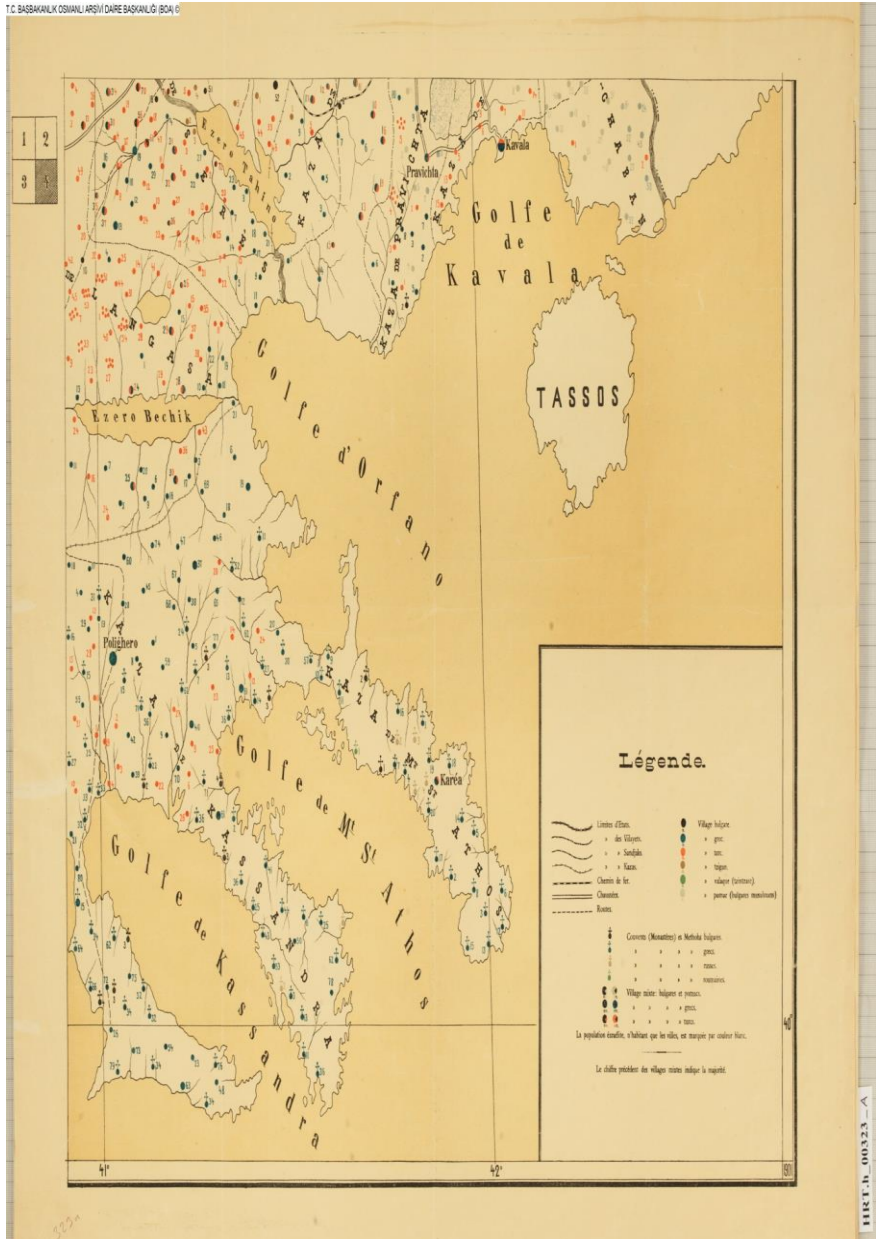
EK 3. XX. Yüzyılın Başlarına Ait Makedonya İdari Yapısını Gösteren Harita

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

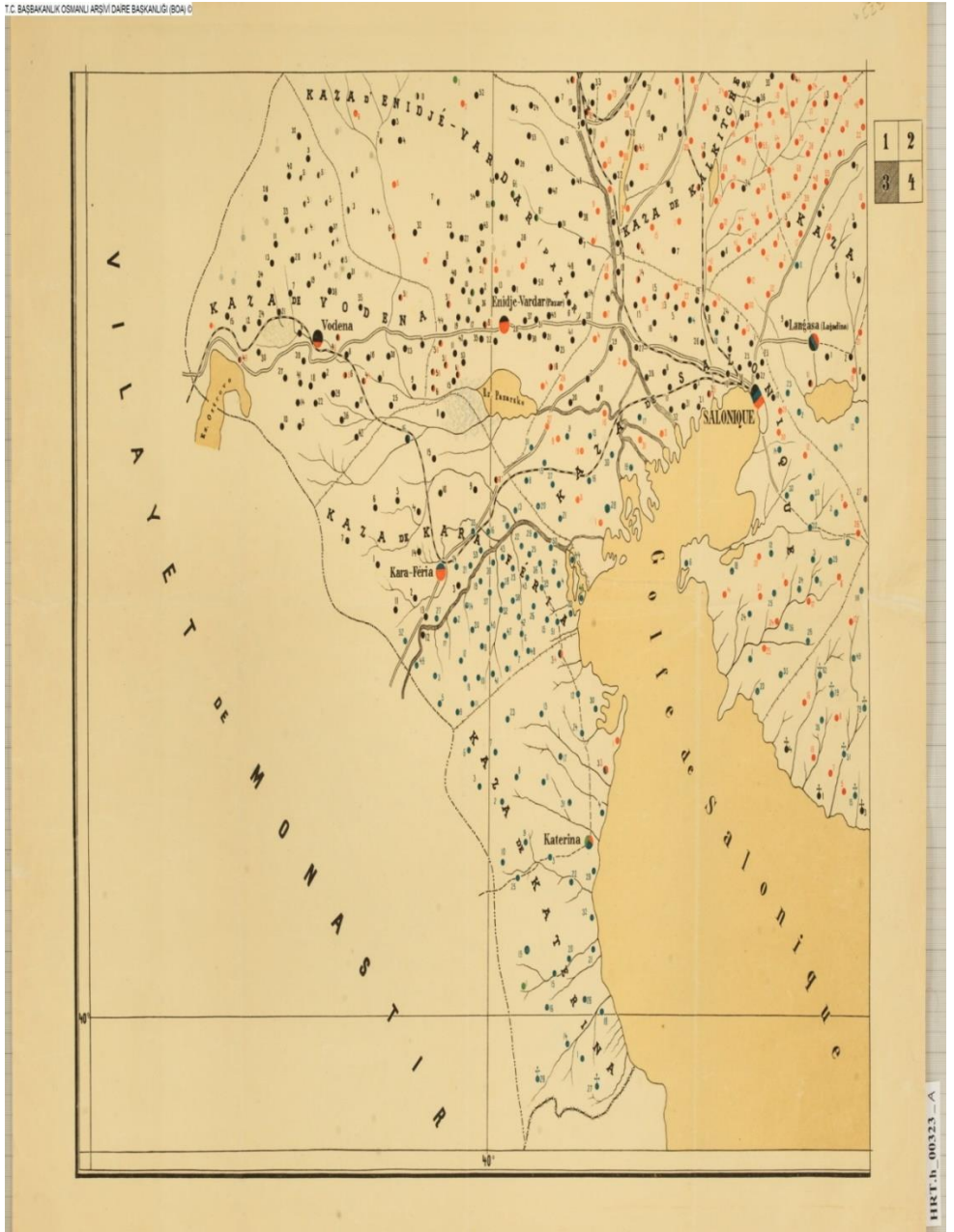


BOA, HRT.h. 229-, H 29 12 1341 (12 Ağustos 1923).

EK 4. 1901 Yılına Ait Selanik Vilayeti Etnik Dağılım Haritası



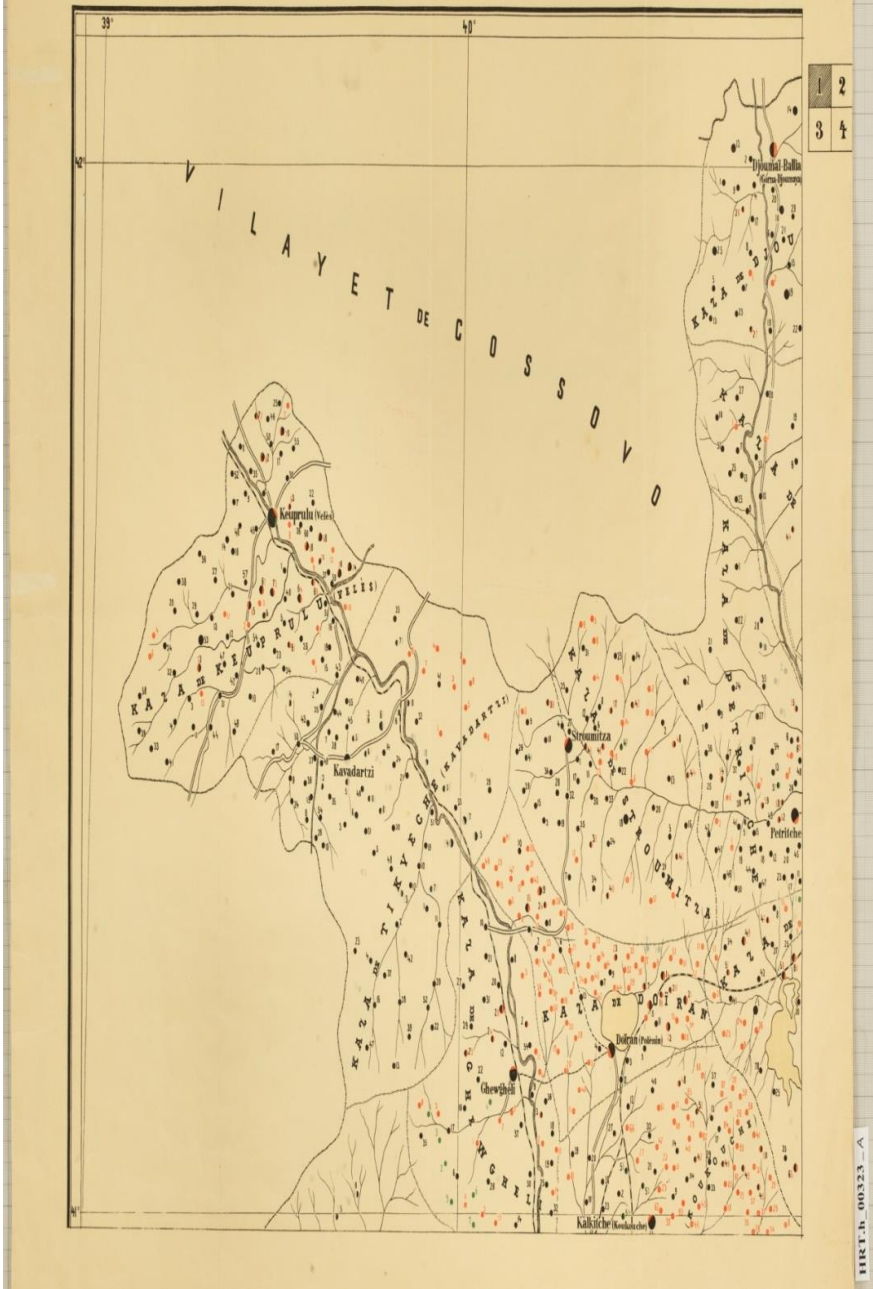
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DARE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



BOA, HRT.h. 00323. A. 0002

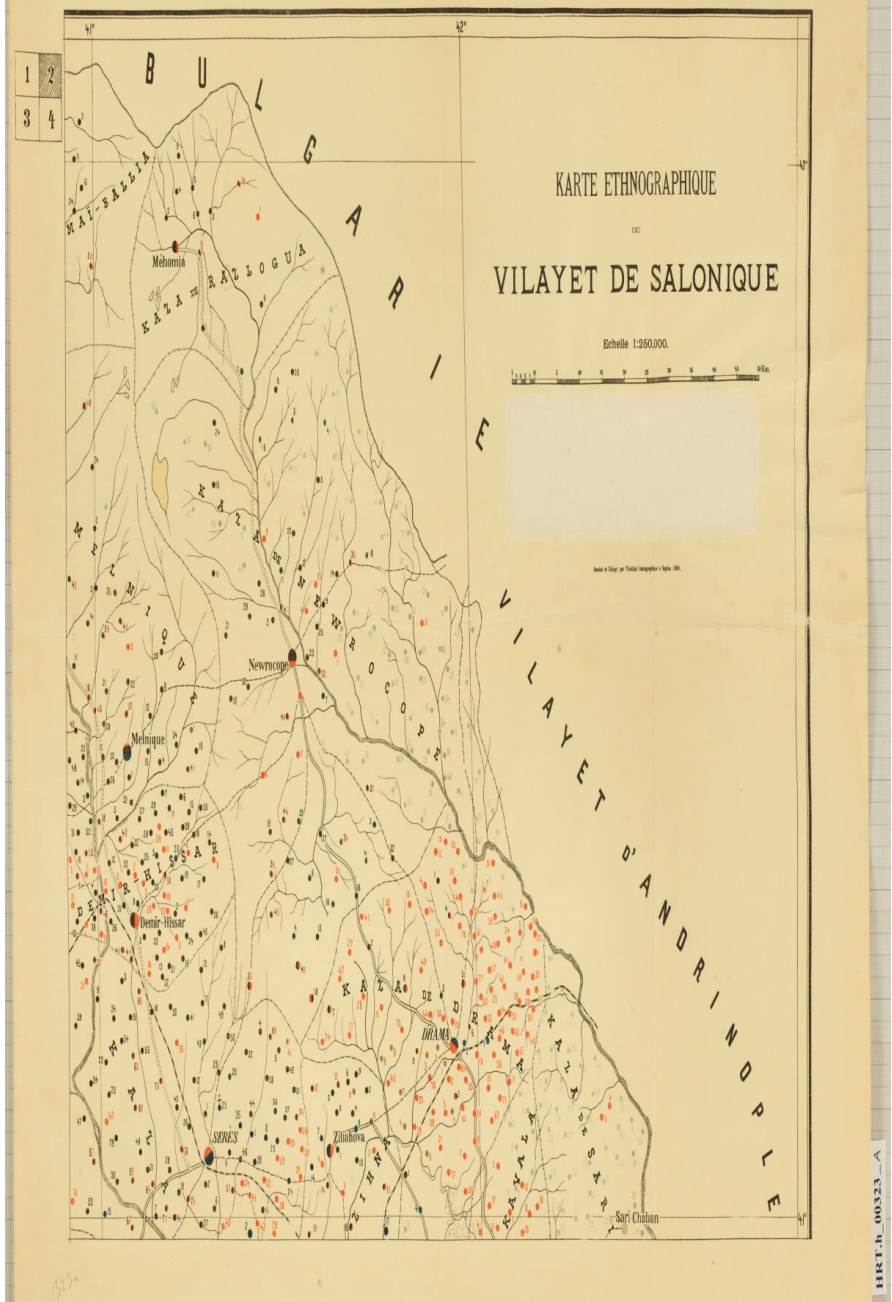
HRT.h. 00323. A

T.C. BAŞKANLIK ÇEVRE BAKANLIĞI (BOA) ©



BOA, HRT.h. 00323. A. 0003

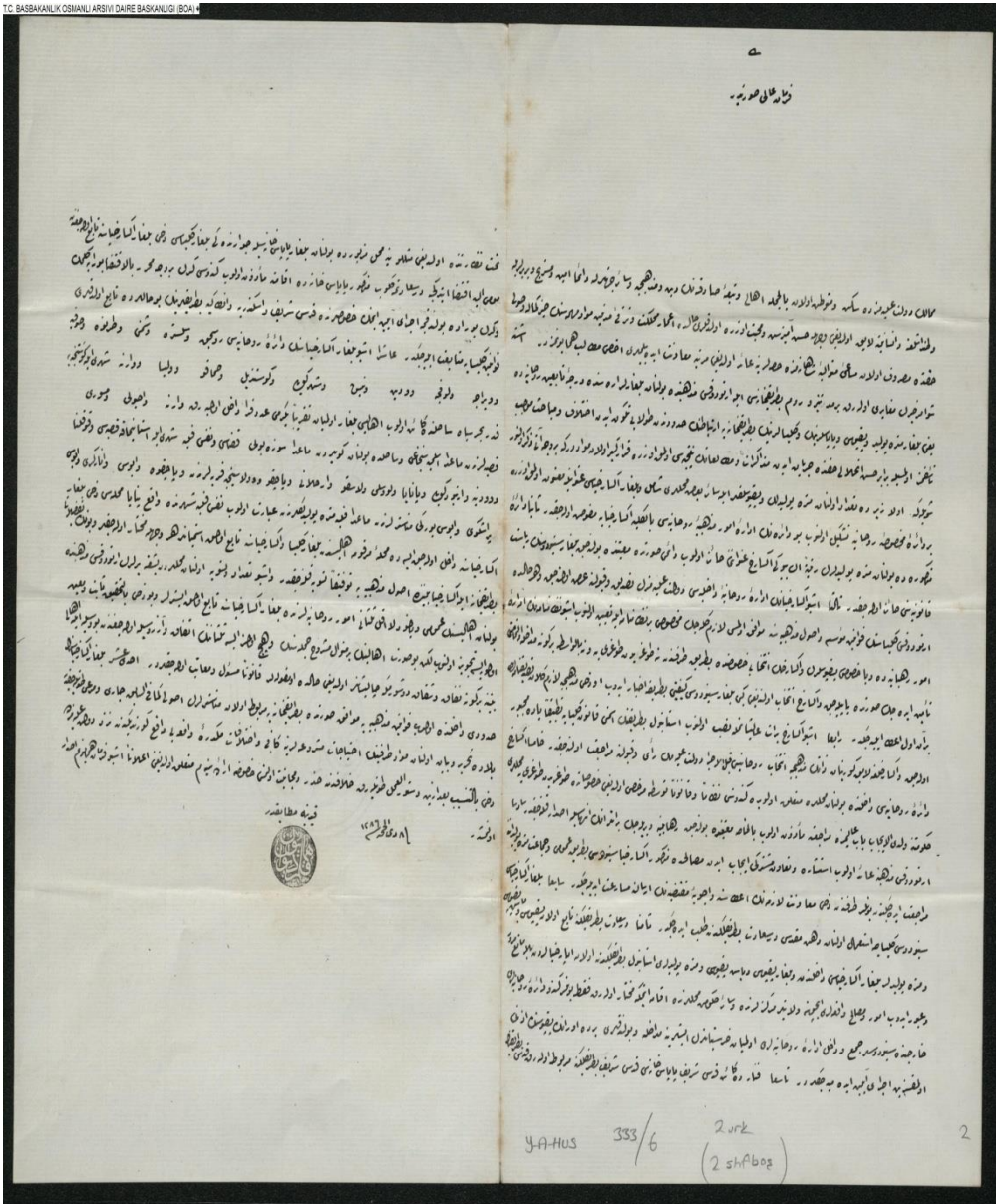
T.C. BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DARE BAŞKANLIĞI (BOA) 0



BOA, HRT.h. 00323. A. 0004

EK 5. Bulgar Eksarhlığı'nın Kurulmasına Onay Veren Ferman Sureti

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARŞİV DİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

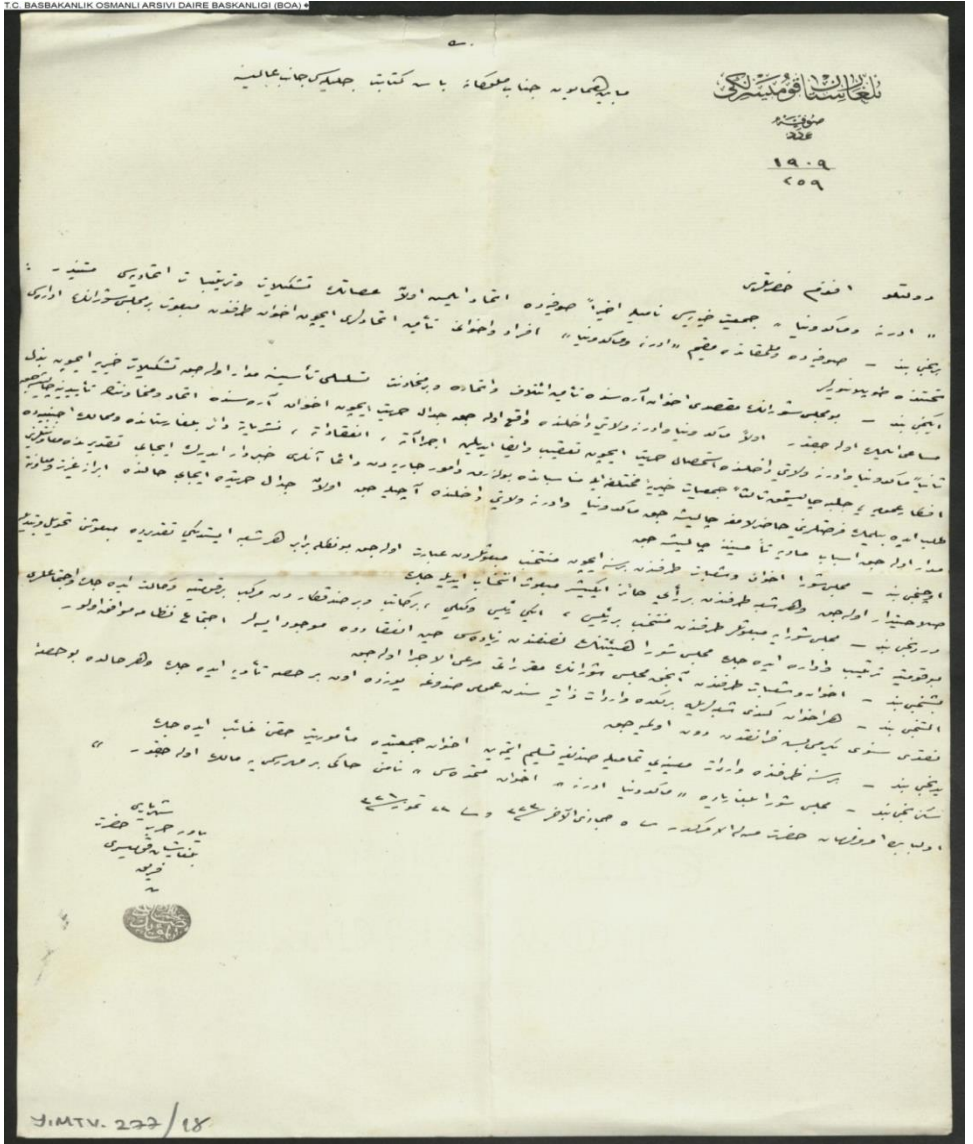


Y.A.HUS.00333.00006.002

BOA, Y.A.HUS. 333/6, H 02 02 1313 (25 Temmuz 1895).

EK 6. Edirne ve Makedonya Cemiyeti-i Hayriyesi Adıyla Sofya'da Bir Araya Gelmiş Bulunan Komitacıların Teşkilât Metni ve Transkripsiyonu

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)



Y.MTV.00277.00018.001

Bulgaristan Komiserliği

Sofya

Aded 1909/259

Mâbeyn-i hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkâne başkitâbet-i celîlesi
cânib-i âlîsine

Devletlü efendim hazretleri

“Edirne ve Makedonya” cem‘iyyet-i hayriyesi nâmıyla ahîren Sofya’da ittihâd eylemiş olan ussâtın teşkilât ve tertîbât-ı ittihâdiyesi metnidir:

Birinci bend – Sofya’da ve mülhakâtda mukîm “Edirne ve Makedonya” efrâd ve ihvânı te’mîn-i ittihâdları için ihvân tarafından meb‘ûs bir meclis-i şûrânın idâresi tahtında toplanıyorlar.

İkinci bend – Bu meclis-i şûrânın maksadı ihvân arasında te’mîn-i i’tilâf ve ittihâda ve bir muhâdenet teselsülü te’sîsine medâr olacak teşkilât-ı hayriye için bezl-i mesâ’î eylemek olacaktır evvelen Makedonya ve Edirne vilayeti dâhilinde vâkı‘ olacak cidâl-i hürriyet için ihvân arasında ittihâd ve muhâdenetin te’yîdine çalışacak sâniyen Makedonya ve Edirne vilâyeti dâhilinde istihsâl-i hürriyet için ta’kîb ve îfâ edilen icrââta, in’ikâdâta, neşriyâta dair Bulgaristan’da ve memâlik-i ecnebiyede efkâr-ı umûmiyeyi celbe çalışmak sâlisen cem‘iyyât-ı hayriye-i muhtelifle ile münâsebâtda bulunarak ve umûr-ı câriyeden dâimâ ânları haberdâr ederek îcâbı takdîrinde mu‘âvenetlerini talep edebilmek fırsatlarını hazırlamaya çalışacak Makedonya ve Edirne vilayeti dâhilinde açılacak olan cidâl-i hürriyetde îcâbı halinde ibrâz-ı gayret ve mu‘âvenete medâr olacak esbâb-ı maddiye te’sîsine çalışacak.

Üçüncü bend – Meclis-i şûrâ ihvân ve şû‘ubât tarafından bir sene için müntehab meb‘ûslardan ibaret olacak bununla beraber her

şu‘be istediği takdirde meb‘ûsunu tahvîl ve tebdîle salâhiyetdâr olacak ve her şu‘be tarafından bir re‘yi hâiz ikişer meb‘ûs intihâb edilecek.

Dördüncü bend – Meclis-i şûrâya meb‘ûslar tarafından müntehab bir reis, iki reis vekili, bir kâtib ve bir sandıkkârdan mürekkeb bir komite vekâlet edecek ve ictimâ‘ları bu komite tertîb ve idâre edecek meclis-i şûrâ heyetinin nısfından ziyâdesi hîn-i in‘ikâdda mevcûd iseler ictimâ‘ nizâma muvâfık olur.

Beşinci bend – İhvân ve şu‘ubât tarafından ancak meclis-i şûrânın mukarrerâtı mer‘iyyü‘l-icrâ olacak.

Altıncı bend – Her ihvân kendi şu‘beleriyle birlikde vâridât-ı zâtîyesinden umûmî sandığa yüzde on bir hisse te‘diye edecek ve her halde bu hisse-i nakdî senevî yirmi beş frankdan dûn olmayacak.

Yedinci bend – Bir sene zarfında vâridât-ı mu‘ayyeneyi tamamıyla sandığa teslîm etmeyen ihvân cem‘iyyetde me‘mûriyet hakkını gâib edecek.

Sekizinci bend – Meclis-i şûrâ Bulgarya’da “Makedonya Edirne ihvân-ı müttehidesi” nâmını hâkî bir mühr-i resmîye mâlik olacaktır

Ol bâbda emr ü fermân hazret-i menlehü‘l-emrindir.

Fî 5 Cemâziye‘l-ahir sene 323 ve fî 24 Temmuz sene 321

Yaver-i harb-i hazret-i şehriyârî Bulgaristan komiseri ferîk bende Sadık el-Müeyyed

EK 7. Bulgar, Rum ve Sırp Çetelerinin 1906 Yılı İtibari ile Manastır Vilayeti Sınırları İçerisindeki Mevcut Durumu.

Kaza İsmi	Çete Liderlerinin İsimleri	Çetenin Mensup Olduğu Irk ve Adedi			Çetenin Mevcudu
		Bulgar	Rum	Sırp	
Manastır	Goda				60
“	Yunanlı Mekri		3		40
“	Yuvan				25
“	Kermat karyeli Petire				17
“	Ohrili Taşko	3			15
“	Berine karyeli Belajev				15
Florina	Giridli Panayot		1		30
“	Gorniçovalı Tanev				7
“	Ekşisulu Pandil Sinko	3			5
“	Zelniçli Koço				6
Ohri	Bulgaristanlı Petro Beçavalef				8
“	Laktineli Devan Miçko	3			15
“	Vehçanlı Estarve Gogo				5
Pirlepe	Ormofçalı		-	-	13
“	Yuvan Bernikli Trayko ve Bonovişteli Kevre		-	-	14
“	Pirlepeli Şakirce	5	-	-	9
“	İvan Naum Lekef		-	-	-
“	Yuvan		-	-	5
“	-	-	1	-	50
“	İstefan	-	-		-
“	Belacekovalı Polif	-	-	4	-
“	Çernovalı Dimitri	-	-		-
“	Koşışeli Yuvan	-	-		-
Kırçova	Bulgaristanlı Şevişe		-	-	10
“	Laçman karyeli Nahi	3	-	-	5
“	Lazaribollu Kriste		-	-	5
“	Onbofça karyeli Yuvan	-	-	2	8
“	Nevesil karyeli İstefan	-	-		30
Kesriye	Balaçalı Kozev		-	-	9
“	Metre Ulah	6	-	-	-

“	Esrovişli Pandeklaşef		-	-	8
“	Kirovişтели Kavle		-	-	7
“	Jilye karyeli Tava		-	-	7
“	Halleli Manyo		-	-	9
“	Boğaçkocalı Medyo	-	5	-	16
“	Göriçeli Yorgi	-		-	12
“	Delovalı Yollava	-		-	9
“	-	-		-	25
“	-	-		-	5

BOA, HR.SFR. 4. 726/98, M 08 12 1906.

EK 8. Manastır Vilayeti Sınırları İçerisinde 1906 Yılı İtibari İle Faaliyetlerde Bulunmakta olan Bulgar ve Rum Çetelerinin Mevcut Durumu.

Kaza İsmi	Çete Liderlerinin İsimleri	Çetenin Mensup Olduğu Irk ve Adedi		Çetenin Mevcudu
		Bulgar	Rum	
		15	13	
Menlik	Nahlişvalı Esto Bohaçiyef	7		10-15
“	Vranyeli Miçe		“	
“	Lilanovalı Estuban Yorgi		“	
“	Ormanlı Miçe			
“	Petriç Avde Variçe		8-10	
“	Vranyeli Yani		8-10	
“	Sandaneski		5	
Cuma-i Bâlâ	Sefe karyeli Petraki Keytan	5		12
“	Keytan’ın diğer oğlu Sando		18	
“	Naste		18	
“	Andre		12	
“	Razlıklı Köse Andon		15	
Timurhisar	Kırçova karyeli yaşlı Veçalık Gorkiler	1		5
“	Beronisik karyeli Bandazi Atnaş		1	6
Petriç	Bekaliçe	1		2
Razlık	Askarçovalı Atnaş (Ikrizeni)	1		-
Zencine	Manok’un biraderi Kostantin	6		
“	Bulgaristanlı Dimitri Zayrano			
“	Naum			
“	Vafet			
“	Çeşarof			
“	Lebahova karyeli Dimitri Yaniçe			
Toplam		36	14	

**EK 9. Rum ve Bulgar Çetelerinin 1906 Yılı İtibari ile
Selanik Vilayeti Sınırları İçerisindeki Mevcut Durumu.**

Kaza	Çete Liderlerinin İsimleri	Çetenin Mensup Olduğu Irk ve Adedi		Çetenin Mevcudu
		Bulgar	Rum	
Vodina	Basveli Resto Esteviko ve oğlu Vangel	-	2	7
“	Yunanlı Niko	-		20
“	Vodinalı Dimitri Zanest	2	-	12
“	Mesmerli Hacı Kapudan		-	14
Yenice	Yeniceli Gavnev	-		15-30
“	Matapaş	-	4	“
“	Hrandros	-		“
“	Gorki	-		“
“	Yeniköylü Trayko		-	7-10
“	Bayeban karyeli Dimitri		-	“
“	Baraviçe karyeli Lazar Apostol	4	-	“
“	Yeniceli Keşiş Haralambos		-	“
Ustrumca	Yeniköylü Manoş Gorkiyef	1	-	“
Tikveş	Kavadari Kuyumcu Yuri Zaharif	1	-	6-7
Avrethisar	Sandro	1	-	8
Gevgili	Maçikovalı Zaho	-	-	12
“	Mirvaniçeli Lazar Efrançeli Lazar Timurcalı Delyo		-	7
“	Somalı Toma Toşmalı Mitre	5	-	15
“	Serhli Todor		-	15
“	Baraviçeli Hrayev		-	11
“	-		1	15
Karaferye	Apostol Naum Petrof	1	-	60
“	Pervederev Mosi	-	1	10
Langaza	Kireçköylü Andon	-		5
“	Sünneli Yorgi	-	3	7
“	-	-		5
Katerini	Haşod	-	1	4
Kesendire	Yuvani Karvites	-	1	9
Toplam		15	13	

BOA, HR.SFR. 4. 726/98, M 08 12 1906.

**EK 10. Sırp ve Bulgar Çetelerinin 1906 Yılı İtibari İle
Kosova Vilayeti Sınırları İçerisinde Mevcut Durumu.**

Kazâ		Çete Liderlerinin İsimleri	Çetenin Cins ve Adedi		Çetenin Mevcudu
			Bulgar	Sırp	
Üsküp		Acarlar karyeli Vasil	1		5-6
“		Daskalmişe Estuban	1		4-5
Komanova	Kapudan Hristo	4			10-15
“	Mihayil Meybuşi Yadoko				6
“	Pameş karyeli Estoviçe				30
“	Kokoşin karyeliMite				30
“	İpekli Yorgi				20-30
“	Estrezofça papası Yavakim Yakim Kapudan Pavle	1			10-15
Radiye ?	Estame	1			4
Kratova	Yordan	1			
Osmaniye	Estemnik karyeli Goşya	3			5-6
“	Kratovalı Girguş				7

“	Harnepiyef			6
Köprülü	Sofyalı Daçev	1		10
“	Daskal Duşan		1	16
Palanka	Angel Petrof	2		12
“	Petre			
“	Urbi		3	
“	Kostantin			
“	Espançinezir karyeli Esteban Garde			
Koçana	Hristo Bulgar Yani'nin yeğeni Kosti	1		4-5
		15	6	

BOA, HR.SFR.4. 726/98, M 08 12 1906.

**EK 11. 1905 Yılında Selanik Vilayetinin Bazı Kazalarında
Bulgar Mektep, Muallim ve Muallime Sayısı.**

Kaza	Kasabada			Kırsalda			Toplam		
	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı
Selanik	6	28	-	8	9	-	14	37	-
Ustrumca	1	6	-	13	13	-	14	19	-
Toyran	1	7	3	6	8	-	7	15	3
Yenice	2	10	3	13	13	-	15	23	3
Avrathisar	-	-	-	28	28	-	28	28	-
Gevgili	1	6	-	24	24	-	25	30	-
Vodina	1	7	5	17	20	3	18	27	8
Lankaza	-	-	-	3	3	-	3	3	-
Tikveş	1	6	-	23	25	-	24	31	-
Drama	1	4	-	5	5	-	6	9	-
Siroz	1	11	-	13	14	-	14	25	-
Menlik	1	3	2	22	20	-	23	23	2
Razlık	1	6	1	14	20	6	15	26	7
Petriç	1	6	2	13	12	1	14	18	3
Zihne	-	-	-	3	3	-	3	3	-
Nevrekop	1	5	-	41	41	-	42	46	-
Demirhisar	1	3	1	20	24	7	21	27	8
Cuma-i Bala	1	4	-	18	18	-	19	22	-
Toplam	21	112	17	284	300	17	305	412	34

BOA, HR.SFR. 04. 706/44, M 31 12 1905.

EK 12. 1905 Yılında Kosova Vilayetinin Bazı Kazalarında Bulgar Mektep, Muallim ve Muallime Sayısı.

Kaza	Kasabada			Kırsalda			Toplam		
	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı
Üsküp (Belirtilmemiştir)									
Koçana	2	8	3	13	14	7	15	22	10
Kratova	1	8	-	10	10	-	11	18	-
Radovişte	1	3	-	7	7	-	8	10	-
Osmaniye	1	3	2	10	15	9	11	18	11
Kumanova	1	11	3	13	12	1	14	23	4
Palanka	1	5	-	8	8	-	9	13	-
İştib	3	19	6	10	8	2	13	27	8
Kalkandelen	1	9	-	13	13	-	14	22	-
Gostivar	1	2	1	8	10	-	9	12	1
Köprülü	1	14	-	15	16	-	16	30	-
Toplam	13	82	15	107	113	19	120	195	34

BOA, HR.SFR. 04. 706/44, M 31 12 1905.

EK 13. 1905 Yılında Manastır Vilayetinin Bazı Kazalarında Bulgar Mektep, Muallim ve Muallime Sayısı.

Kaza	Kasabada			Kırsalda			Toplam		
	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı	Muallime Sayısı
Manastır	9	24	22	44	43	8	53	67	30
Pirlepe	2	17	-	14	17	-	16	34	-
Florina	1	5	-	11	13	-	12	18	-
Kırçova	1	6	-	10	10	-	11	16	-
Ohri	4	11	-	28	34	-	32	45	-
Kayalar	1	6	-	5	5	-	6	11	-
Debre	2	5	2	21	21	-	23	26	2
Rika	-	-	-	14	19	6	14	19	6
Göriçe	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kesriye	-	-	-	50	37	28	50	37	28
Toplam	20	74	24	197	199	42	217	273	66

BOA, HR.SFR. 04. 706/44, M 31 12 1905.

EK 14. Hüseyin Hilmi Paşa Resmi



Kaynak:https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Huseyin_Hilmi_Pasha.jpg

EK 15. Manastır'da Farklı Millet ve Din Grupların Bulgarca ve Rumca İfadeler Yazılı Bayraklarıyla Katıldığı ve Ayrıca Mülki Erkânın, Din Adamları ve Askeri Bando İle Birlikte İştirak Ettiği Meşrutiyet Kutlamalarını Gösteren Resimler



T.C. BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DARE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



BOA, YB.021. 113/4, M 28 12 1908

Bâb-1 âlî

Dâire-i Sadâret

Rumili'de münâza'un fih kilisa ve mekteblere dâir kânûn
lâyıhası sûretidir

Birinci madde – Rum patrikhânesiyle Bulgar eksarhânesine mensûb olan ahalinin kilise ve mekteblere müte'allık münâza'atı işbu kânûna tevfikân hall olunacaktır

İkinci madde – Bir çiftlik veya karye veya kasabada umûmiyetle patrikhâneye veya eksarhâneye mensûb olan ahalinin isti'mâl etmekde oldukları kilisa ve mektebler o tarafa aid add olunarak yedlerinde ibkâ olunacaktır ancak çiftlik sâhibleri tarafından yapılp ortakçılara tahsîs kılınan husûsî me'âbid bundan müstesnâdır.

Üçüncü madde – Münâza'un fih kilisa veya mekteb bulunan bir karye veya çiftlik veya kasabada ahaliden bir kısmı patrikhâneye diğer kısmı eksarhâneye mensûb oldukları hâlde o kilisa veya mekteb esâsen hangi taraf nâmına müesses ise o tarafa ve eğer o tarafa mensûbiyeti sülüs derecesinden dún bir ekalliyetde bulunursa o halde diğer tarafa teslim edilecek ve taraf-1 âhar için müceddeden o gibi müessesât inşâ edilmek üzere beşinci ve altıncı maddelere tevfikân cânib-i hükümetden mu'âvenet-i nakdiye ifâ olunacaktır.

Dördüncü madde – Ahalisi patrikhâneye ve kısmen eksarhâneye mensûb olan çiftlik ve karye veya kasabada münâza'un fih müte'addid kilise ve mekteb mevcûd olduğu ve bunlar yalnız bir tarafın nâmına müesses bulunduğu hâlde işbu taraf intihâb edeceği kilisa veya mektebe vaz'-1 yed etdirilecek ve ikinci kilisa veya mekteb taraf-1 diğere terk ve teslim edilecektir şâyed kilisa veya mekteb kendi nâmına müesses olan taraf-1 sülüs

derecesinden d n bir ekalliyetde ise hakk-ı tercih ve intihâb diğ r tarafa aid olacaktır.

Beşinci madde – Mu'avenet-i nakdiyenin kemiyet ve nisbeti kilisa veya mektebce olan ihtiyaca ve ems line nazaran h k metce takd r ve ta'y n olunacak ve i' ne tahs s tının s ret-i tevzi' ve isti'm li ve inş atın tesri' ve teshili hakkında iktiz  eden ted b re h k metce tevessül olunacaktır.

Altıncı madde – Hükümetin mu'avenet-i nakdiyesi ancak mevcûd kilisa ve mekteplerden mütevellid bulunan ve işbu kânûnun tarih-i neşrine kadar s ret-i kat'iyyede hall edilememiş olan mes ile münhasır ve bir def'aya mahs s olup ba'de-z n tehadd s edecek münâza'at ve ihtil f t-ı m m sileye şamil olamayacaktır.

Yedinci madde – İşbu kânûnun neşr ve tatbikinden sonra cem 'atler arasında tebdil veya i' de-i mens biyet vuk ' bulması kilisa ve mekteplerin tağy r-i aidiyetine sebep olamaz binâen aleyh ahaliden gerek kısmen ve gerek um men tahvil-i mens biyet edenler kendi masraflarıyla yeniden müessesât-ı m m sile ihd sında muht r olacaktır.

Sekizinci madde – İşbu kânûnun üçüncü ve dördüncü maddeleri şimdiye kadar cem 'ateyn arasında bi'l-m n vebe isti'm l edilen kilisalara dahi şamil olduğundan maddeteyn-i mezk rteyn hükmünün fi'ilen tatbiki tarihinden i'tib ren us l-i m n vebe ilg  edilecektir.

Dokuzuncu madde – Kilisa ve mekteplere aid ak r tdan mütevellid ihtil f t-ı s ire huk k-ı tasarrufiye da'v ları gibi meh kim-i niz miyece hall u fasl olunacaktır.

Onuncu madde – İşbu kânûna tevfikân h k metce vuk ' bulacak mu'avenet-i nakdiye ile yeniden inşâ olunacak kilisalar i n fermân-ı  li ısd rına intiz r olunmayup meclis-i idâre-i

vilâyetin karârına binâen vilâyet makâmından i'tâ olunacak ruhsat üzerine derhal inşâata başlanılacak ve kilisanın inşâ edileceği arazinin nev'ine göre ta'yîn ve tahsîs edilecek mukâta'a ve bedel-i öşr mu'âmelâtı devâir-i âidesince îfâ ve ikmâl edilmek üzere evrâkı cânib-i vilâyetden nezâret-i âidesine irsâl kılınacaktır.

Onbirinci madde – İşbu kânûnun icrâsına dâhiliye ve mezâhib nâzırları me'mûrdur.

Meclis-i a'yân ve meb'ûsânda kabûl olunan işbu layıhanın kânûniyeti ve kavânîn-i devlete ilâvesini irâde ederim.

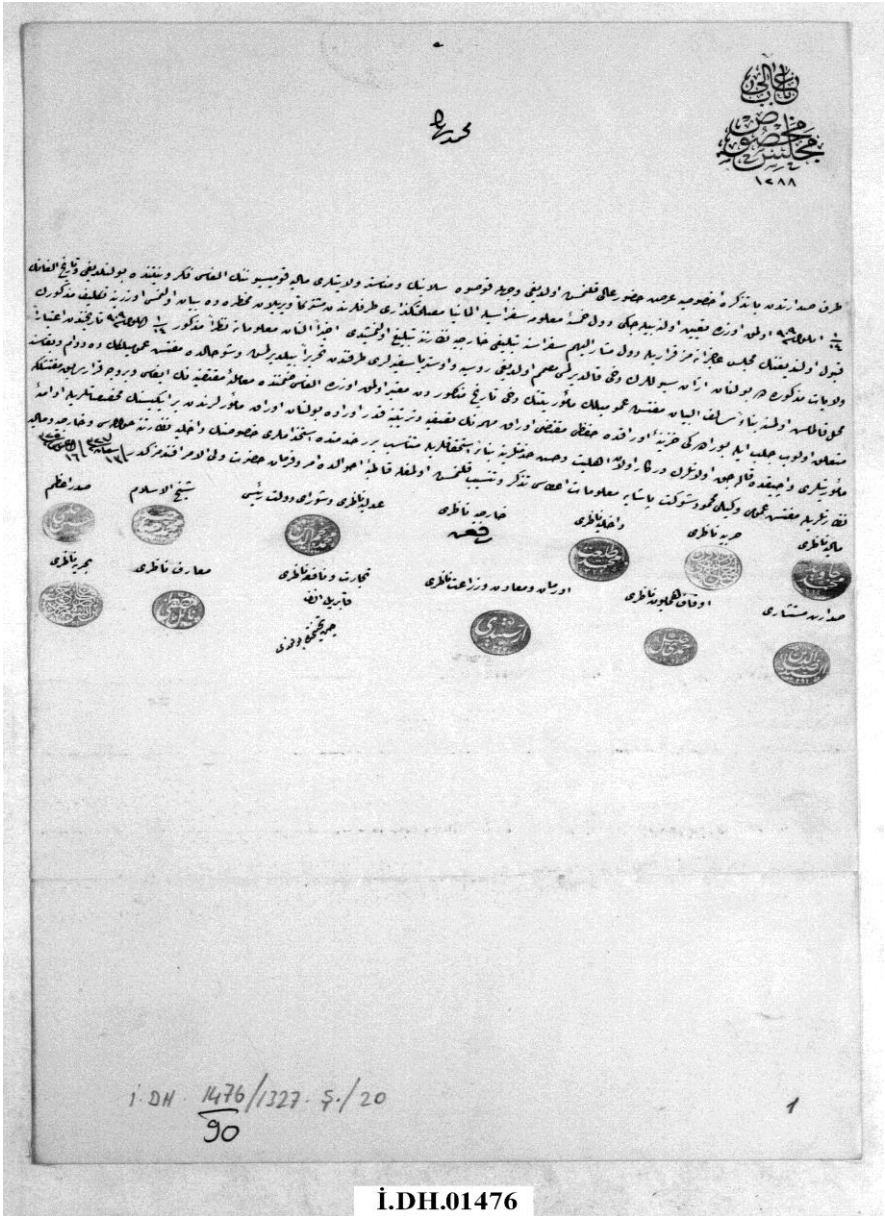
Fî 25 Cemâziye'l-âhir sene 1328 / fi 20 Haziran sene 1326

Mehmed Reşad

Sadr-ı a'zam İbrahim Hakkı / Adliye nâzırı Avrupa'da /
Dâhiliye nâzırı Talat

Aslına mutâbıktır.

EK 17. Vilayet-i Selase Müfettiş-i Umumilik Memuriyetinin Lağvı



I.DH.01476

BOA, İ.DH. 1476/90, H 14 08 1327 (31 Ağustos 1909).

EK 20. XX. Yüzyılın Başlarına Ait Üsküp Fotoğrafi

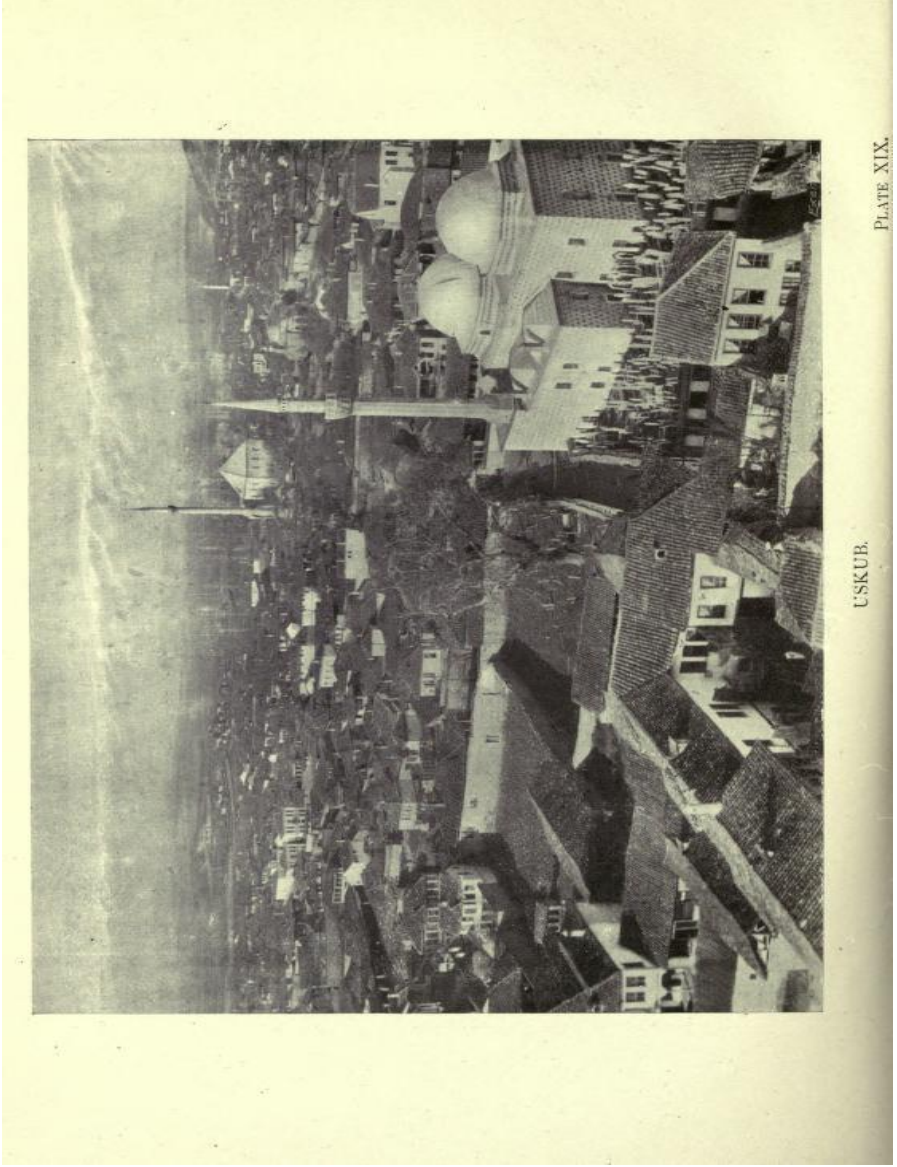


PLATE XIX.

USKUB.

Kaynak:Herbert Vivian, *The Servian Tragedy, With Some Impressions of Macedonia*, Grant Richards, London 1904.

EK 21. Manastır'da Bulunan Rusya, İtalya, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Yunanistan, İngiltere Konsolosları ve Eşleri ile Manastır Valisinin Bulgaristan Konsolosluğu Bahçesinde Çektirdiği Fotoğraf

T.C. BAŞBAKANLIK OSBANKLI ARŞİV DAIRESİ BAŞKANLIĞI (BOA) ©



BOA, YB.021. 113/9, M 31 12 1908.

Bu kitap, Osmanlı'nın Makedonya coğrafyasını oluşturan Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerinin idari, eğitim, sosyokültürel, ekonomik ve demografik yapısını ele almakla birlikte ağırlıklı olarak Balkan devletlerinin kısırtmaları sonucu bölgede yaşayan ulusların çeteler vasıtasıyla birbirlerine karşı mücadeleleri ile kilise ve mektep anlaşmazlıklarını irdelemektedir. Bununla birlikte Büyük Güçlerin bölgeye yönelik politikaları ile Osmanlı Hükümeti'nin vuku bulan gelişmeler karşısında almış olduğu tedbirlere yer verilmiştir. Temelde Osmanlı Arşivine dayalı olarak hazırlanan bu çalışmada İngiliz konsolosluk raporları, vilayet salnameleri, gazeteler, dönem kitapları ve araştırma eserlerden faydalanılmıştır.

Osmanlı- Rus Harbi'nin eseri olan Berlin Antlaşması (1878) sonrasında Makedonya'da cereyan eden gelişmeler "Makedonya Sorunu" olarak adlandırılmış olup bu sorun son yıllarda Osmanlı siyasetine yön veren en önemli etken olmuştur denilebilir. Dolayısıyla Makedonya coğrafyasında meydana gelen gelişmelerin doğru anlaşılması Osmanlı'nın yıkılış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş felsefesinin daha isabetli tahlil edilmesine kaynaklık edecektir.

Sarkiyat

BİLİM VE HİZMET VAKFI YAYINLARI

ISBN 9786259756042



9 78625 9756042